

Міністерство освіти і науки України
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний
педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

Економічний вісник університету

Збірник наукових праць
учених та аспірантів

Випуск 42

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-42>

Заснований у 2006 році
Видається чотири рази на рік

Переяслав-Хмельницький
2019

У збірнику опубліковані наукові статті з актуальних питань національної економіки України, розвитку підприємництва, аграрної економіки, функціонування фінансової системи та соціальної сфери.

Для наукових працівників, викладачів, студентів економічних спеціальностей, працівників фінансово-кредитних установ та підприємницьких структур.

Редакційна рада: Мармоль Л. О., докт. екон. наук (головний редактор);

Алексєєв І. В., докт. екон. наук; Гордей О. Д., докт. екон. наук; Горошкова Л. А., докт. екон. наук; Ігнатенко М. М., докт. екон. наук; Калюга Є. В., докт. екон. наук; Кириленко О. П., докт. екон. наук; Кужелєв М. О., докт. екон. наук; Лук'яненко І. Г., докт. екон. наук; Навальна М. І., докт. філол. наук, Оболенська Т. Є., докт. екон. наук; Петрук О. М., докт. екон. наук; Тропіна В. Б., докт. екон. наук; Череп А. В., докт. екон. наук; Чугунов І. Я., докт. екон. наук; Левасєва Л. Ю., канд. екон. наук; Макарчук І. М., канд. екон. наук; Малишко В. В., канд. екон. наук; Паламарчук О. М., канд. екон. наук; Рибакєва Т. О., канд. екон. наук; Слюсар С. Т., канд. екон. наук; Чабан Г. В., канд. екон. наук; Кучеренко С. Ю., канд. екон. наук (відп. секретар).

Міжнародна редакційна рада: В. Воронов докт. соц. наук (Латвія); А. Ігнасьє-Шульє докт. екон. наук (Польща); О. Ванкевич докт. екон. наук (Республіка Білорусь); О. Доріна докт. екон. наук (Республіка Білорусь); А. Левітська докт. екон. наук (Республіка Молдова); В. Меньшиков докт. соц. наук (Латвія); С. Полоник докт. екон. наук (Республіка Білорусь); М. Хітов докт. економіки (Болгарія); Т. Сорокіна докт. екон. наук (Республіка Білорусь); Т. Тетєринєць канд. екон. наук (Республіка Білорусь); В. Юшчєус докт. соц. наук (Литва).

Рекомендовано до друку Вченою радою ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди». Протокол № 10 від 18 червня 2019 року.

Постановою президії ВАК України від 10 лютого 2010 р. № 1-05/1 збірник наукових праць «Економічний вісник університету» внесено до нового переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з економічних наук на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Наказом Міністерства освіти і науки України № 1021 від 7 жовтня 2015 р. відповідно до рішення Державної атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України від 29 вересня 2015 року збірник наукових праць «Економічний вісник університету» перереєстровано як фахове наукове видання України, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з економічних наук на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Адреса редакційної колегії:

08400, м. Переяслав-Хмельницький, вул. Сухомлинського, 30, к. 107.

Засновник та видавець: Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди».

Художник обкладинки: Попєнко О.В.

Корєктор: Навальна М.І.

Верстка: Сердюк А.В.

Підписано до друку 19 червня, 2019 року. Формат 60х84/8.

Папір офсет. №1.

Гарнітура тип Arial. Друк офсетний. Ум. др. арк. 27,32.

Обл.–вид. арк. 23,80. Наклад 100 примірників.

Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди.

08400, обл. Київська, м. Переяслав-Хмельницький, вул. Сухомлинського, 30.

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи

(реєстрація: серія KB, №12268-1152 Р від 01.02.2007; перереєстрація: серія KB, №21383-11183 ПР від 17.06.2015.)

Тєл./факс +38 (04567) 5–66–71; 5–63–94; e-mail: ekon.dek@ukr.net

Сайт збірника наукових праць: <https://economic-bulletin.com>

Періодичне наукове видання «Економічний вісник університету»

зарєєстрованє в міжнародній базі даних періодичних видань:

ISSN 2306-546X (print)

ISSN 2414-3774 (online)

Key title: Ekonomіchnij visnik universitetu

Abbreviated key title: Ekon. visn. univ.

Індексування і реферування: Україніка Наукова, Джєрєло, Наукова електронна бібліотека eLIBRARY.ru

Міжнародні інформаційні та наукометричні бази даних: Directory of Open Access Journals (DOAJ), Російський індєкс наукового цитування (РИНЦ), Ulrich's Periodicals Directory (CША), International Scientific Indexing (ISI, UAE), Cite Factor, Google Scholar, Research Bible, Open Academic Journals Index (OAJI), CyberLeninka (Росія), Index Copernicus International (ICI), Central and Eastern European Online Library (CEEOL), Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського, Українські наукові журнали.

Министерство образования и науки Украины
ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный
педагогический университет имени Григория Сковороды»

Экономический вестник университета

Сборник научных трудов ученых и аспирантов

Выпуск 42

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-42>

Основан в 2006 году
Издается четыре раза в год

Переяслав-Хмельницкий
2019

ББК 65.9 (4)
УДК 330.658.114
18Е

В сборнике опубликованы научные статьи по актуальным вопросам национальной экономики Украины, развития предпринимательства, аграрной экономики, функционирования финансовой системы и социальной сферы.

Для научных работников, преподавателей, студентов экономических специальностей, работников финансово-кредитных учреждений и предпринимательских структур.

Редакционный совет: Мармуль Л. А. докт. экон. наук (главный редактор);

Алексеев И. В., докт. экон. наук; Гордей О. Д., докт. экон. наук; Горошкова Л. А., докт. экон. наук; Игнатенко Н. Н., докт. экон. наук; Калюга Е. В., докт. экон. наук; Кириленко О. П., докт. экон. наук; Кужелев М. А., докт. экон. наук; Лукьяненко И. Г., докт. экон. наук; Навальная М. И., докт. филол. наук; Оболенская Т. Е., докт. экон. наук; Петрук А. М., докт. экон. наук; Тропина В. Б., докт. экон. наук; Череп А. В., докт. экон. наук; Чугунов И. Я., докт. экон. наук; Леваева Л. Ю., канд. экон. наук; Макаруч И. Н., канд. экон. наук; Малышко В. В., канд. экон. наук; Паламарчук О. Н., канд. экон. наук; Рыбакова Т. А., канд. экон. наук; Слюсар С. Т., канд. экон. наук; Чабан Г. В., канд. экон. наук, Кучеренко С. Ю., канд. экон. наук (отв. секретарь).

Международный редакционный совет: В. Воронов докт. соц. наук (Латвия), А. Игнасьяк-Шульц докт. экон. наук (Польша), Е. Ванкевич докт. экон. наук (Республика Беларусь), Е. Дорина докт. экон. наук (Республика Беларусь); А. Левитская докт. экон. наук (Республика Молдова), В. Меньшиков докт. соц. наук (Латвия), С. Полоник докт. экон. наук (Республика Беларусь), М. Хитов докт. экономики (Болгария), Т. Сорокина докт. экон. наук (Республика Беларусь), Т. Тетеринец канд. экон. наук (Республика Беларусь); В. Юшчус докт. соц. наук (Литва).

Рекомендован к печати Ученым советом ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды». Протокол № 10 от 18 июня 2019 г.

Постановлением президиума ВАК Украины от 10 февраля 2010 № 1-05/1 сборник научных трудов «Экономический вестник университета» внесен в новый перечень научных профессиональных изданий Украины, в которых могут публиковаться результаты диссертационных работ по экономическим наукам на соискание ученых степеней доктора и кандидата наук.

Приказом Министерства образования и науки Украины № 1021 от 7 октября 2015 г. в соответствии с решением Государственной аттестационной коллегии Министерства образования и науки Украины от 29 сентября 2015 сборник научных трудов «Экономический вестник университета» перерегистрирован как профессиональное научное издание Украины, в котором могут публиковаться результаты диссертационных работ по экономическим наукам на соискание ученых степеней доктора и кандидата наук.

Адрес редакционной коллегии:

08401, г. Переяслав-Хмельницкий, ул. Сухомлинского, 30, к. 107.

Учредитель и издатель: Государственное высшее учебное заведение «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды».

Художник обложки: Попенко А.В.

Корректор: Навальная М.И.

Верстка: Сердюк А.В.

Подписан к печати 19 июня 2019. Формат 60х84/8.

Бумага офсет. № 1.

Гарнитура тип Arial. Печать офсетная. Ум. п.л. 27,32.

Обл.-изд. л. 23,80. Тираж 100 экземпляров.

Государственное высшее учебное заведение «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды.

08400, Киевская обл., г. Переяслав-Хмельницкий, ул. Сухомлинского, 30.

Свидетельство о внесении в Государственный реестр субъектов издательского дела

(регистрация: серия KB, № 12268-1152 Р от 01.02.2007; перерегистрация: серия KB, №21383-11183 ПР от 17.06.2015.)

Тел. / Факс +38 (04567) 5-66-71; 5-63-94, e-mail: ekon.dek@ukr.net

Сайт сборника научных трудов: <https://economic-bulletin.com>

Периодическое научное издание «Экономический вестник университета»
зарегистрировано в международной базе данных периодических изданий:

ISSN 2306-546X (print)

ISSN 2414-3774 (online)

Key title: *Ekonomičnij visnik universitetu*

Abbreviated key title: *Ekon. visn. univ.*

Индексирование и реферирование: «Украиника Наукова», «Джерело», Научная электронная библиотека eLIBRARY.ru

Международные информационные и наукометрические базы данных: Directory of Open Access Journals (DOAJ), Российский индекс научного цитирования (РИНЦ), Ulrich's Periodicals Directory (США), International Scientific Indexing (ISI, UAE), Cite Factor, Google Scholar, Research Bible, Open Academic Journals Index (OAJI), CyberLeninka (Россия), Index Copernicus International (ICI), Central and Eastern European Online Library (CEEOL), Национальная библиотека Украины имени В.И. Вернадского, Украинские научные журналы.

©ПХДПУ, 2019.

Ministry of Education and Science of Ukraine
Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University

University Economic Bulletin

Collection of scientific articles of scientists
and post-graduate students

ISSUE 42

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-42>

Established in 2006
Issued four per year

Pereiaslav-Khmelnytskyi
2019

ББК 65.9(4)
УДК 330.658.114
18Е

The collection contains the scientific articles on the actual issues of the national economy of Ukraine, development of entrepreneurship, agricultural economy, functioning of financial system and social sphere.

For scientists, teachers, students of economic specialties, employees of financial and credit institutions and entrepreneurs.

Editorial Board: L. O. Marmul, Doctor of Economics (chief editor);

I. V. Alekseyev, Doctor of Economics; O. D. Hordei Doctor of Economics; L. A. Goroshkova Doctor of Economics; M. M. Ignatenko, Doctor of Economics; Y. V. Kaliuga, Doctor of Economics; O. P. Kyrylenko, Doctor of Economics; M. O. Kuzheliev, Doctor of Economics; I. G. Lukianenko, Doctor of Economics; M. I. Navalna, Doctor of Philology; T. Y. Obolenska, Doctor of Economics; O. M. Petruk, Doctor of Economics; V. B. Tropina, Doctor of Economics; A. V. Cherep, Doctor of Economics; I. Y. Chugunov, Doctor of Economics; L. Y. Levaieva, Candidate of Economics; V. V. Malyshko, Candidate of Economics; I. M. Makarchuk, Candidate of Economics, O. M. Palamarchuk, Candidate of Economics; T. O. Rybakova, Candidate of Economics; S. T. Sliusar, Candidate of Economics, G. V. Chaban, Candidate of Economics, S. Y. Kucherenko, Candidate of Economics (Secretary).

International Editorial Board: V. Voronov, Doctor of Sociology (Latvia); A. Ignasiak-Szulc, Doctor of Economics (Poland); O. Vankevych, Doctor of Economics (Republic of Belarus); O. Dorina, Doctor of Economics (Republic of Belarus); A. Levitska, Doctor of Economics (Republic of Moldova); V. Menshikov, Doctor of Sociology (Latvia); S. Polonyk, Doctor of Economics (Republic of Belarus); M. Khitov, Doctor of Economics (Bulgaria); T. Sorokina, Doctor of Economics (Republic of Belarus); T. Teterynets, Candidate of Economics (Republic of Belarus); V. Juščius, Doctor of Sociology (Lithuanian).

Recommended by the Academic Council of Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University. Protocol No 10 dated June 18, 2019.

By the decision of Presidium of Higher Attestation Committee of Ukraine dated February 10, 2010, No 1-05/1 Collection of Scientific Articles «University Economic Bulletin» was included to the new list of the professional publications of Ukraine, in which results of Dissertations in Economy for the Doctor and Candidate scientific degrees may be published.

By the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 1021 from October 7, 2015 and according to the resolution of the State Attestation Board of the Ministry of Education and Science of Ukraine from September 29, 2015 the Collection of Scientific Articles of Scientists and Post-graduate Students «University Economic Bulletin» is re-registered as a professional scientific publication of Ukraine where the research results of doctoral and candidate theses in Economics can be published.

Address of Editorial Board:

08400, Pereiaslav-Khmelnytskyi, Sukhomlynskogo Str., 30, office 107.

Founder and issuer: Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University.

Cover page designer: O.V. Popenko

Corrector: M.I. Navalna

Layout: A.V. Serdyuk

Signed for print on June 19, 2019. Format 60x84/8.

Offset paper №1.

Type Arial. Offset print. Conventional printed sheet. 27,32.

Issued sheets 23,80. 100 copies.

Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University.

08400, Kyiv Region, Pereiaslav-Khmelnytskyi, Sukhomlynskogo Str., 30.

Certificate on inclusion to the State Publisher Register

(registration: series KB, No 12268-1152 P dated 01.02.2007; re-registration: series KB, No 21383-11183 PR dated 17.06.2015).

Tel./fax +38 (04567) 5–66–71; 5–63–94; e-mail: ekon.dek@ukr.net

Website of scientific bulletin: <https://economic-bulletin.com>

Serial publication «University Economic Bulletin»,

Registered in the international database of serial publications:

ISSN 2306-546X (print)

ISSN 2414-3774 (online)

Key title: Ekonomičnij visnik universitetu

Abbreviated key title: Ekon. visn. univ.

Indexing and reviewing: Ukrainika Naukova, Dzherelo, Scientific Electronic Library eLIBRARY.ru

International information and scientometric data base: Directory of Open Access Journals (DOAJ), Russian Science Citation Index (RISC), Ulrich's Periodicals Directory (USA), International Scientific Indexing (ISI, UAE), Cite Factor, Google Scholar, Research Bible, Open Academic Journals Index (OAJI), CyberLeninka (Russia), Index Copernicus International (ICI), Central and Eastern European Online Library (CEEOL), National Library of Ukraine after V.I. Vernadskiy, Ukrainian Scientific Journals.

©ПХДПУ, 2019.

УДК 339.138 (571.51)

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-42-07-12>

ОЦІНКА РІВНЯ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Ігнатенко М. М.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні аспекти здійснення та оцінки соціальної відповідальності аграрних підприємств.

Метою роботи є визначення, оцінка та аналіз рівня й ефективності здійснення соціальної відповідальності аграрних підприємств та обґрунтування напрямів, джерел, засобів збільшення її обсягів та поширення.

Методологічною основою статті стали як загальнонаукові, так і спеціальні методи наукового пізнання. Були використані методи: діалектичний, монографічний, історичний, системно-структурного аналізу й синтезу, проблемно- та програмно-цільового підходів, статистико-економічні й економіко-математичні, опитування.

Результати роботи. У статті виявлені особливості соціальної відповідальності вітчизняних аграрних підприємств за змістом, структурою, динамікою. Здійснена оцінка й аналіз її рівня, причин та ризиків масового поширення. Обґрунтовані пропозиції щодо її зростання й підвищення ефективності.

Галузь застосування результатів. Висновки й результати статті можуть бути використані у навчально-науковому процесі економічних факультетів вищих навчальних закладів. Їх доцільно передати для практичного використання аграрним підприємствам, громадським організаціям, сільським громадам.

Висновки. У процесі здійснених досліджень було виявлено значну поляризацію в ефективності розвитку та соціальної відповідальності великих і малих суб'єктів господарювання агросфери, що вимагає нагального вирішення цієї проблеми. Адже малі агроформування розуміються не лише як товаровиробники, - вони є основою формування середнього класу на селі, сприяють зайнятості та підвищенню добробуту населення. Тому великий агробізнес має здійснювати соціальну відповідальність, підтримуючи їх, зокрема, у формі товарного кредитування, реалізації готової продукції, використанні виробничих потужностей, розвитку кооперативних та інтеграційних процесів, впровадження інновацій.

Ключові слова: соціальна відповідальність, аграрні підприємства, рівень, оцінка, аналіз, сільські громади, впровадження, управління, ефективність, підвищення.

ОЦЕНКА УРОВНЯ И ЭФФЕКТИВНОСТИ СОЦИАЛЬНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ АГРАРНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Ігнатенко Н. Н.

Предметом исследования являются теоретические и практические аспекты осуществления и оценки социальной ответственности аграрных предприятий.

Целью работы является определение, оценка и анализ уровня и эффективности осуществления социальной ответственности аграрных предприятий и обоснование направлений, источников, средств увеличения ее объемов и распространение.

Методологічною основою статті стали як общенаукові, так і спеціальні методи наукового пізнання. Були використані методи: діалектичний, монографічний, історичний, системно-структурного аналізу і синтезу, проблемно і програмно-цільового підходів, статистико-економічні і економіко-математичні, опроси.

Результати роботи. В статті виявлені особливості соціальної відповідальності вітчизняних аграрних підприємств по вмісту, структурі, динаміці. Здійснено оцінку і аналіз її рівня, причин і ризиків масового розповсюдження. Обґрунтовані пропозиції по її зростанню і підвищенню ефективності.

Область застосування результатів. Висновки і результати статті можуть бути використані в навчально-науковому процесі економічних факультетів вищих навчальних закладів. Їх цілком доцільно передати для практичного використання аграрним підприємствам, громадським організаціям, сільським громадам.

Висновки. В процесі проведених досліджень було виявлено значительну поляризацію в ефективності розвитку і соціальної відповідальності великих і малих суб'єктів господарювання агроферми, що вимагає невідкладного рішення цієї проблеми. Навіть малі агроформування розуміються не тільки як товаропроизводители, - вони є основою формування середнього класу на селі, сприяють зайнятості і підвищенню благополуччя населення. Тому великий агробізнес повинен виконувати соціальну відповідальність, підтримуючи їх, зокрема, в формі товарного кредитування, реалізації готової продукції, використанні виробничих потужностей, розвитку кооперативних і інтеграційних процесів, впровадження інновацій.

Ключові слова: соціальна відповідальність, аграрні підприємства, рівень, оцінка, аналіз, сільські громади, впровадження, управління, ефективність, підвищення температури.

ESTIMATION OF LEVEL AND EFFICIENCY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES SOCIAL RESPONSIBILITY

Ihnatenko M. M.

The subject of the study is the theoretical and practical aspects of the implementation and evaluation of social responsibility of agrarian enterprises.

The purpose of the work is to identify, assess and analyze the level and effectiveness of implementing social responsibility of agrarian enterprises and justify the directions, sources, means of increasing its volumes and distribution.

Methodological basis of the article became as general scientific, and special methods of scientific knowledge. Methods were used: dialectical, monographic, historical, system-structural analysis and synthesis, problem and program-target approaches, statistical-economic, economic-mathematical, surveys.

Results of work. The article reveals features of social responsibility of domestic agrarian enterprises in terms of content, structure and dynamics. An assessment and analysis of its level, causes and risks of mass distribution have been made. Proved suggestions on its growth and efficiency increase.

The field of application of results. Conclusions and results of the article can be used in the educational-scientific process of the economic faculties of higher educational institutions. It is expedient to transfer them for practical use to agrarian enterprises, public organizations, rural communities.

Conclusions. In the course of the research carried out, significant polarization was found in the effectiveness of development and social responsibility of large and small subjects of agrosphere management, which requires urgent solution to this problem. Indeed, small agricultural formations are understood not only as commodity producers, but they are the basis for the formation of the middle class in the countryside, promote employment and increase the well-being of the population. Therefore, large agribusiness should carry out social responsibility, supporting them, in particular, in the form of commodity lending, sale of finished goods, use of production capacities, development of cooperative and integration processes, and the introduction of innovations.

Key words: social responsibility, agrarian enterprises, level, evaluation, analysis, rural communities, implementation, management, efficiency, improvement.

JEL Classification: M14, O32, Q13

Постановка проблеми. Протягом останніх років все більше уваги приділяється формуванню та популяризації соціальної відповідальності як одного з напрямів підвищення добробуту суспільства. Так, ООН під час формування щорічного звіту «Про людський розвиток» все частіше акцентує увагу не тільки на матеріальних показниках діяльності, але й на показниках соціально-екологічного спрямування (екологічна та соціальна сталість). Щодо України, то рівень розвитку соціальної відповідальності знаходиться на досить низькому рівні, проте останніми роками спостерігається деяка активізація стосовно соціальної відповідальності, особливо на рівні підприємств. Так, варто відзначити прояви соціальної відповідальності на таких аграрних підприємствах, як, «Кернел», «Нібулон», «Астарта-Київ», «Монсанто Україна», «Миронівський хлібопродукт». Це свідчить про те, що соціальна відповідальність має місце в Україні і в перспективі мусить набути поширення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основним аспектам розвитку та популяризації соціальної відповідальності присвячена значна кількість публікацій як вітчизняних, так і іноземних науковців. Серед них слід назвати таких авторів, як О. Грішнова, Я. Гришина, М. Ігнатенко, Р. Колишко, Ф. Котлер, О. Лазаренко,

О. Охріменко. Хоча соціальна відповідальність досліджується і набуває все більшої популярності, виникає потреба в активізації соціальних та екологічних чинників розвитку суб'єктів господарювання в Україні. Адже від результатів їхнього господарювання залежить не тільки рівень життя сільського населення, але й підвищення добробуту суспільства загалом в країні.

Мета статті – визначення, оцінка та аналіз рівня й ефективності здійснення соціальної відповідальності аграрних підприємств та обґрунтування напрямів, джерел, засобів збільшення її обсягів та поширення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Суб'єкти господарювання агросфери є важливими системо- й бюджетоутворюючими елементами національної економіки [1, с. 5]. Їх частка у структурі ВВП на початок 2018 р. становила 10,3%. Агроформуваннями було вироблено 15,0 млрд. дол. валової доданої вартості. Агропереробні та харчові підприємства займали понад 26,0% у структурі обробної галузі, обійшовши підприємства металургії.

Отже, підприємства з виробництва продовольчих товарів уже зараз продукують у 1,5 разів більше доданої вартості, ніж підприємства решти обробних галузей. Кількість аграрних підприємств у 2017 р. перевищувала 55,9 тис. одиниць (з урахуванням фермерських господарств), переробних – 9,5 тис. одиниць. В останніх було зайнято 418,7 тис. осіб, вироблено продукції вартістю 192,2 млрд. грн. та надійшло понад 21,5 млрд. грн. податків (табл. 1).

Таблиця 1. Основні виробничо-економічні показники аграрних та переробних підприємств України, 2017 р.

Показники	Аграрні підприємства	Переробні підприємства
Кількість підприємств, одиниць	56493	9573
Обсяги виробництва, млн. грн.	100536,2	192154,1
Кількість зайнятих, тис. чол.	595,0	418,7
Інвестиції в основний капітал, млн. грн.	12106,0	8297,0
Основні засоби, млн. грн.	101339,0	81778,0
Чистий прибуток (збиток), млн. грн.	12750,5	2265,8
Рентабельність, %	21,1	4,5

Зайнятість в аграрних підприємствах перевищила 500,0 тис. осіб. До цього слід додати функціонування понад 320,0 тис. особистих селянських господарств (ОСГ), які використовують сільськогосподарську техніку, а також понад 3,8 млн. напівнатуральних ОСГ. Загалом, на 78,3% мікро- та малих агроутворень припадало лише 12,6% угідь, а на 21,7% малих та середніх – 83,3% земель. Впродовж останнього десятиріччя (2007-2017рр.) темпи росту обсягів виробництва продукції у сільськогосподарських підприємствах перевищили 181,4%, у переробних – 45,1%. Це відбулося за рахунок зростання продуктивності праці, насамперед, в агроутвореннях у 5,3 разів і свідчить про великі масштаби, значимість, отже, і значну соціальну відповідальність суб'єктів аграрного господарювання.

На кінець 2017 р. обсяг експорту продукції вітчизняних агроформувань досяг 17,1 млрд. дол. або 26,0% у його загальному обсязі. Проте конкурентний потенціал агросфери використовується не достатньо. Її суб'єкти господарювання займають у структурі ВВП у 2,0-3,0 разів меншу частку, ніж у співставних за ресурсами Франції, Аргентині, Канаді, Австралії. В розрахунку на 1 зайнятого та на 100 га земель виробляється значно менше продукції, ніж у країнах Євросоюзу.

Це вказує на проблеми соціальної відповідальності та наявний потенціал для їх вирішення. Крім того, за межею бідності знаходиться 16,8% сільських домогосподарств, у 48,8% з них сукупні витрати не перевищують прожиткового мінімуму. Для села характерна демографічна криза, скорочення населення за останні 10 років до 2,0 млн. осіб. Серед сільських жителів у віці 16-59 років 2,9 млн. осіб або кожний 3-й не працювали і не навчались. Кількість зайнятих в аграрних підприємствах продовжує зменшуватися.

У виробництві продуктів харчування країни присутні найбільші світові продовольчі корпорації, підприємства із змішаним капіталом. Ними здійснюються значні інвестиції; ініціюються процеси концентрації й моноспеціалізації виробництва; капіталізації і корпоратизації, вивіз капіталів [2, с. 142]. Вони демонструють приклади соціальної відповідальності відносно власного персоналу, споживачів, інвесторів та акціонерів, маючи високий рівень рентабельності та дохідності виробництва. Малі та середні аграрні підприємства часто показують від'ємні значення рентабельності, отже, мають недостатні фінансові джерела для соціальної відповідальності. Загалом, на добродійну діяльність виділяється у межах 1,5-2,5% прибутків агроформувань. Її основними напрямками є відповідальність за основне виробництво, сплата податків, турбота про власний персонал, екологізація діяльності, зовнішня добродійність [3, с. 27].

Вони реалізуються у формах оптимізації бізнес-процесів та впровадження інновацій в основне виробництво, заходах зниження собівартості, розширення асортименту, підвищення якості продовольчої продукції та її доступності для споживачів; мотивації та інноваційного навчання персоналу; участі в екологічних програмах та проектах; участі у суспільно значимих заходах, меценатстві, волонтерстві, франдрайзингу тощо [4, с. 135]. При цьому механізми державної підтримки пріоритетних інноваційно-інвестиційних проектів, інфраструктурного забезпечення інтеграційних процесів суб'єктів господарювання агросфери, стандартизації та сертифікації продовольчих товарів на якість і екологічну безпеку використовуються недостатньо.

Визначено, що значним стимулом і вагомим результатом соціальної відповідальності суб'єктів господарювання агросфери є покращення їх ділової репутації, іміджу як надійних і порядних партнерів, інвестиційної привабливості, зростання конкурентних переваг на аграрному ринку в цілому [5, с. 136]. Однак і серед науковців, і в практиці господарювання не має єдиних підходів до їх досягнення на основі соціальної відповідальності. З цією метою нами розроблена система очікувань та показників оцінки зміни ділової репутації аграрних підприємств основними стейкхолдерами – акціонерами, інвесторами, працівниками, споживачами, партнерами, владними структурами, громадськими та іншими організаціями, ЗМІ (рис. 1).

Встановлено, що для 67,0% вітчизняних суб'єктів господарювання формування соціальної відповідальності не є актуальним через відсутність необхідних коштів. 10,0% з них вважає це функцією держави, 59,8% здійснюють її переважно на внутрішньому рівні. Майже 30,0% підприємств мають кодекси ділової поведінки та ринкової відповідальності, але тільки 17,0% з них виділили самостійні бюджети або спеціальні бюджетні статті для соціальних програм, проектів або заходів. Отже, моделі соціальної відповідальності вітчизняних суб'єктів господарювання агросфери перебувають у стадії формування [6, с. 114].

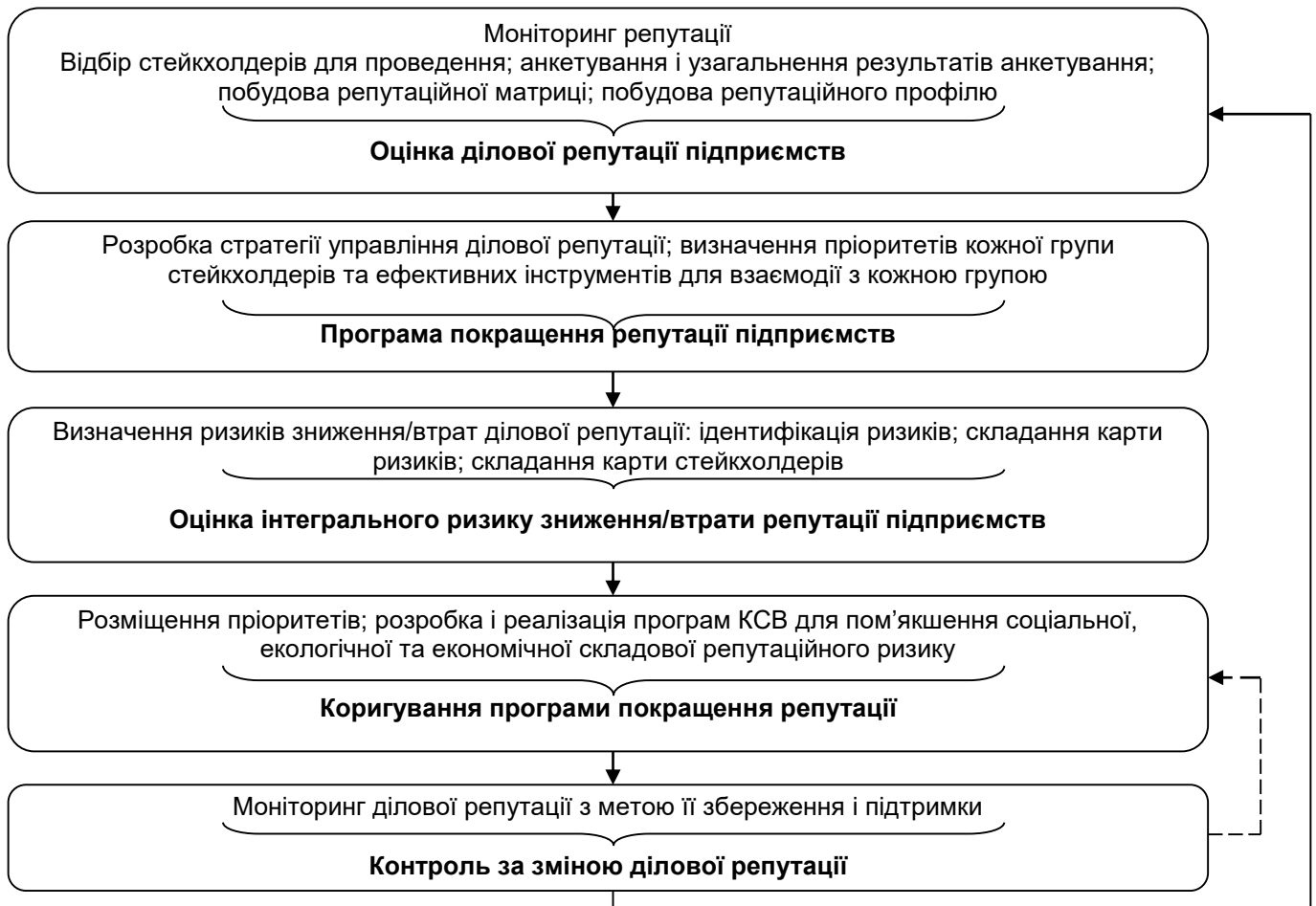

Рисунок 1. Процеси управління діловою репутацією суб'єктів господарювання агросфери в контексті соціальної відповідальності

Серед проблем, які перешкоджають поширенню СВ, виділяються, крім названих, відсутність інформації про неї, необов'язковість надання нефінансових звітів, слабка їх якість [7, с. 298]. Так, із 61 великих українських корпорацій, які приєдналися до Глобального договору з КСВ, 46 не представили звіти про неї. На нашу думку, основною перешкодою для здійснення соціальної відповідальності є відсутність в аграрних підприємствах не коштів, а стимулів та розуміння її важливості, визнання своїх боргів перед суспільством, недостатній контроль з боку профспілок, громадських організацій, широких верств населення загалом.

Державними інститутами також не достатньо контролюється впровадження та дотримання стандартів з соціальної відповідальності, етичне споживання ресурсів у цілому. Зберігаються тенденції щодо її здійснення на основі внутрішніх переконань керівництва та власників. Відмінностей щодо змісту СВ між вітчизняними та провідними зарубіжними підприємствами практично не існує, проте у вітчизняній практиці вона характеризується зосередженням на вирішенні внутрішніх проблем, а потім вже зовнішніх екологічних та суспільних заходів [8, с. 128]. Є проблемою й має тенденцію до збереження недостатнє врахування інтересів стейкхолдерів при здійсненні соціальної відповідальності.

Висновки. У процесі здійснених досліджень було виявлено значну поляризацію в ефективності розвитку та соціальної відповідальності великих і малих суб'єктів господарювання агросфери, що вимагає нагального вирішення цієї проблеми. Адже малі агроформування розуміються не лише як товаровиробники, - вони є основою формування середнього класу на селі, сприяють зайнятості та підвищенню добробуту населення. Тому великий агробізнес має здійснювати соціальну відповідальність, підтримуючи їх, зокрема, у формі товарного кредитування, реалізації готової продукції, використанні виробничих потужностей, розвитку кооперативних та інтеграційних процесів, впровадження інновацій.

Список використаних джерел

1. Грішнова О. Соціальна відповідальність бізнесу: сутність, значення, стратегічні напрями розвитку в Україні. Україна: аспекти праці. 2010. № 7. С. 3–8.
2. Котлер Ф., Лі Н. Корпоративна соціальна відповідальність: як зробити якомога більше добра для вашої компанії та суспільства. Київ: Вид-во О. Капусти; Агенція «Стандарт», 2005. 285 с.
3. Петрушенко Ю. М., Дудкін О. В. Формування інституту позитивної соціальної відповідальності. Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія: економічна. Вип. 37-3. 2009. С. 25-31.
4. Охріменко О., Іванова Т. Соціальна відповідальність. Київ: Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут», 2015. 180 с.
5. Мармоль Л. О., Романюк І. А. Ринок праці та зайнятість населення сільських територій: теорія і практика регулювання: монографія. Херсон: Айлант, 2015. 266 с.
6. Шаповал В. М. Соціальна відповідальність бізнесу в структурі управління економікою. Дніпропетровськ: ДВНЗ «НГУ», 2011. 357 с.
7. Ігнатенко М. М. Стратегії та механізми управління розвитком соціальної відповідальності суб'єктів господарювання аграрної сфери економіки: монографія. Херсон: Айлант, 2015. 470 с.
8. Ihnatenko M. M., Novak N. P. Development of regional programs for the development of agrarian enterprises with organic production on the basis of the European and international experience. Baltic Journal of Economic Studies. Vol. 4, No. 4. 2018. С. 126-133.

References

1. Hrishnova, O. (2010). Sotsial'na vidpovidal'nist' biznesu: sutnist', znachennya, stratehichni napryamy rozvytku v Ukraini [Social responsibility of business: the essence, significance, strategic directions of development in Ukraine.]. Ukrayina: aspekty pratsi, 7, 3–8 (in Ukr.).
2. Kotler, F. & Li, N. (2005). Korporativna sotsial'na vidpovidal'nist': yak zrobyty yakomoha bil'she dobra dlya vashoyi kompaniyi ta suspil'stva [Corporate social responsibility: how to do as much good as possible for your company and society]. Kyiv: Vyd-vo O. Kapusty; Ahentsiya «Standart» (in Ukr.).
3. Petrushenko, Yu. M. & Dudkin, O. V. (2009). Formuvannya instytutu pozytyvnoyi sotsial'noyi vidpovidal'nosti [Formation of the Institute of Positive Social Responsibility]. Naukovi pratsi Donets'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu. Seriya: ekonomichna, 37-3, 25-31 (in Ukr.).
4. Okhrimenko, O. & Ivanova, T. (2015). Sotsial'na vidpovidal'nist' [Social Responsibility]. Kyiv: Natsional'nyy tekhnichnyy universytet Ukrainy «Kyivs'kyi politekhnichnyy instytut» (in Ukr.).
5. Marmul', L. O. & Romanyuk, I. A. (2015). Rynok pratsi ta zaynyatist' naselennya sil's'kykh terytoriy: teoriya i praktyka rehulyuvannya [Labor market and rural population employment: the theory and practice of regulation]. Kherson: Aylant (in Ukr.).
6. Shapoval, V. M. (2011). Sotsial'na vidpovidal'nist' biznesu v strukturi upravlinnya ekonomikoyu [Social responsibility of business in the structure of economic management]. Dnipropetrovs'k: DVNZ «NHU» (in Ukr.).
7. Ihnatenko, M. M. (2015). Stratehiyi ta mekhanizmy upravlinnya rozvytkom sotsial'noyi vidpovidal'nosti sub'yektiv hospodaryuvannya ahrarnoyi sfery ekonomiky [Strategies and mechanisms for managing the development of social responsibility of economic entities of the agrarian sector of the economy]. Kherson: Aylant (in Ukr.).
8. Ihnatenko, M. M. & Novak, N. R. (2018). Development of regional programs for the development of agrarian enterprises with organic production on the basis of the European and international experience. Baltic Journal of Economic Studies, 4, 4, 126-133 (in Eng.).

ДАНИ ПРО АВТОРА

Ігнатенко Микола Миколайович, доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри економіки ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»
вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав-Хмельницький, 08401, Україна
e-mail: professorignatenko@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-5713-7951>
Researcher ID: F-9903-2019

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Игнатенко Николай Николаевич, доктор экономических наук, доцент, заведующий кафедрой экономики ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды»
ул. Сухомлинского, 30, г. Переяслав-Хмельницкий, 08401, Украина
e-mail: professorignatenko@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHOR

Ihnatenko Mykola, Doctor of Economics, Associate Professor, Head of the Department of Economics
 «Pereiaslav-Khmelnytsky Hrygorii Skovoroda State Pedagogical University»
 str. Sukhomlinsky 30, Pereiaslav-Khmelnytsky, 08401, Ukraine
 e-mail: professorignatenko@ukr.net

УДК 657:004(075)

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-42-12-18>

ЗДІЙСНЕННЯ АВТОМАТИЗАЦІЇ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ НА ЗАСАДАХ ВПРОВАДЖЕННЯ НОВИХ ПРОГРАМНИХ ПРОДУКТІВ І МОДЕЛЕЙ

Коваль С. В.

Предметом дослідження є теоретичні й практичні аспекти автоматизації бухгалтерського обліку в аграрних та інших підприємствах країни шляхом впровадження інноваційних програмних продуктів і моделей. Серед них виділяються інформаційно-довідкові системи, автоматизовані облікові реєстри, імітаційні фінансові моделі та ін.

Метою роботи є визначення переваг, виявлення чинників та обґрунтування інноваційних інструментів (програмних продуктів, моделей, систем, ін.) і механізмів (структуризація інформації, облікової роботи, ін.) здійснення автоматизації бухгалтерського обліку аграрних підприємств.

Методологічною основою статті стали наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених та нормативно-правові акти з питань ведення бухгалтерського обліку, його організації та порядку, впровадження інформаційних технологій у його здійснення. Методичною базою дослідження стали загальнонаукові економічні методи, в тому числі такі як історичний, структурний аналіз та синтез, монографічний, порівняльний аналіз, а також спеціальні облікові методи й програмні продукти.

Результати роботи. У статті розкриті наукові та практичні засади автоматизації обліку на основі його програмного забезпечення в аграрних підприємствах і організаціях України. Його впровадження сприятиме удосконаленню управління ними, підвищенню фінансово-економічної стійкості, ефективності й конкурентоспроможності діяльності. Обґрунтовані перспективи впровадження нових інформаційних технологій, що базуються на сучасних програмних продуктах.

Галузь застосування результатів. Висновки й результати статті можуть бути використані у навчально-науковому процесі економічних факультетів вищих навчальних закладів. Їх доцільно передати для практичного використання в бухгалтерських службах або підрозділах аграрних підприємств, для їх менеджменту з метою удосконалення діяльності, здійснення ціноутворення, адміністрування податків, підвищення фінансово-економічної стійкості тощо.

Висновки. Використання інноваційної техніко-технологічної бази дозволяє значно прискорити облікові роботи за рахунок заміни численних рутинних операцій, їх обробки в рамках програмних продуктів. Систему обліку необхідно організаційно-технологічно структурувати в процесі автоматизації шляхом виділення бізнес-процесів підприємства і взаємозв'язків між ними. Їх аналіз дає чітку картину про те, що і як має бути враховано з метою отримання достовірної та адекватної інформації. Побудований подібним чином формат облікових даних служить основою для технічної обробки в рамках сучасних програмних продуктів.

Визначені у статті організаційно-технічні заходи – етапи впровадження автоматизованих систем управління – необхідні для успішного проведення процесу і відповідності отриманого результату визначеним стандартам якості. Обґрунтуванням для виділення і проведення розглянутих етапів у процесі створення єдиної інформаційної системи діяльності підприємства служать численні теоретичні обґрунтування та практичні дані, отримані в результаті досліджень і аналізу прикладів впроваджень.

Ключові слова: облік, автоматизація, аграрні підприємства, програмні продукти, імітаційні моделі, інформаційно-довідкові системи, управління.

ОСУЩЕСТВЛЕНИЕ АВТОМАТИЗАЦИИ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА АГРАРНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ НА ОСНОВЕ ВНЕДРЕНИЯ НОВЫХ ПРОГРАММНЫХ ПРОДУКТОВ И МОДЕЛЕЙ

Коваль С. В.

Предметом исследования являются теоретические и практические аспекты автоматизации бухгалтерского учета в аграрных и других предприятиях страны путем внедрения инновационных программных продуктов и моделей. Среди них выделяются информационно-справочные системы, автоматизированные учетные регистры, имитационные финансовые модели и др.

Целью работы является определение преимуществ, выявление факторов и обоснование инновационных инструментов (программных продуктов, моделей, систем, др.) и механизмов (структуризация информации, учетной работы, др.) осуществления автоматизации бухгалтерского учета аграрных предприятий.

Методологічної основою статті стали наукові трудові українських та зарубіжних учених і нормативно-правові акти по питаннях ведення бухгалтерського обліку, його організації та порядку, впровадження інформаційних технологій в його здійснення. Методичною базою дослідження стали загальнонаукові економічні методи, в тому числі такі як історичний, структурний аналіз і синтез, монографічний, порівняльний аналіз, а також спеціальні облікові методи і програмні продукти.

Результати роботи. В статті розкриті наукові і практичні основи автоматизації обліку на основі його програмного забезпечення в аграрних підприємствах і організаціях України. Її впровадження буде сприяти удосконаленню управління ними, підвищенню фінансово-економічної стійкості, ефективності і конкурентоспроможності діяльності. Обґрунтовані перспективи впровадження нових інформаційних технологій, ґрунтованих на сучасних програмних продуктах.

Область застосування результатів. Висновки і результати статті можуть бути використані в навчально-науковому процесі економічних факультетів вищих навчальних закладів. Їх цілком доцільно передати для практичного застосування в бухгалтерських службах або підрозділах аграрних підприємств, для їх менеджменту з метою удосконалення діяльності, здійснення ціноутворення, адміністрування податків, підвищення фінансово-економічної стійкості і тому подібне.

Висновки. Використання інноваційної техніко-технологічної бази дозволяє значно прискорити облікові роботи за рахунок заміни багаточисельних рутинних операцій, їх обробки в межах програмних продуктів. Систему обліку необхідно організаційно-технологічно структурувати в процесі автоматизації шляхом виділення бізнес-процесів підприємства і взаємозв'язків між ними. Їх аналіз дає чітку картину про те, що і як повинно бути враховано з метою отримання достовірної і адекватної інформації. Побудований подібним чином формат облікових даних служить основою для технічної обробки в межах сучасних програмних продуктів.

Визначені в статті організаційно-технічні заходи - етапи впровадження автоматизованих систем управління - необхідні для успішного проведення процесу і відповідності отриманого результату визначеним стандартам якості. Обґрунтуванням для виділення і проведення розглянутих етапів в процесі створення єдиної інформаційної системи діяльності підприємства служать багаточисельні теоретичні обґрунтування і практичні дані, отримані в результаті досліджень і аналізу прикладів впровадження.

Ключові слова: облік, автоматизація, аграрні підприємства, програмні продукти, імітаційні моделі, інформаційно-доповнювальні системи, управління.

AUTOMATION OF AGRICULTURAL ENTERPRISES ACCOUNTING ON THE BASIS OF NEW SOFTWARE PRODUCTS AND MODELS IMPLEMENTATION

Koval S. V.

The subject of the study is theoretical and practical aspects of automation of accounting in agrarian and other enterprises of the country through the introduction of innovative software products and models. Among them there are information reference systems, automated accounting registers, simulation financial models, etc.

The purpose of the work is to identify the factors and justification of innovative tools (software products, models, systems, etc.) and mechanisms (structuring information, accounting, etc.) for the automation of accounting of agrarian enterprises.

The methodological basis of the article was the scientific works of domestic and foreign scientists and legal acts on accounting issues, their organization and order, and the introduction of information technology in its implementation. The methodological basis of the research was the general scientific methods of economics, including such as historical, structural analysis and synthesis, monographic, comparative analysis, as well as special accounting methods and software products.

Results of work. The article reveals the scientific and practical principles of automation of accounting on the basis of its software in agrarian enterprises and organizations of Ukraine. Its implementation will help to improve their management, increase financial and economic stability, efficiency and competitiveness of the activity. The prospects for the introduction of new information technologies based on modern software products are grounded.

The field of application of results. Conclusions and results of the article can be used in the educational-scientific process of the economic faculties of higher educational institutions. It is expedient to transfer them for practical use in accounting services or departments of agrarian enterprises, for their management in order to improve their activities, implement pricing, tax administration, increase financial and economic stability, etc.

Conclusions. The use of an innovative technical and technological basis can significantly accelerate the accounting work by replacing numerous routine operations, processing them in the framework of software products. The accounting system needs organizational and technological structuring in the automation process by distinguishing the business processes of the enterprise and the interconnections between them. Their analysis gives a clear picture of what and how to be taken into account in order to obtain accurate and adequate information. Built in this way, the format of credentials serves as the basis for technical processing within the framework of modern software products.

The organizational and technical measures defined in the article - the stages of implementation of automated control systems - are necessary for the successful conduct of the process and the conformity of the result with recognized quality standards. The rationale for the selection and implementation of the considered stages in the process of creating a unified information system of enterprise activity is the numerous theoretical substantiation and practical data obtained as a result of research and analysis of implementation examples.

Key words: accounting, automation, agrarian enterprises, software products, simulation models, information and additional systems, management.

JEL Classification: C87, O31, M41, Q10

Постановка проблеми. В сучасних умовах ринкових реалій бухгалтерський облік та його організація у будь-якій галузі або сфері життєдіяльності повинні забезпечити не тільки своєчасне та достовірне ведення обліку, правильний розрахунок заробітної плати та податків, точне відображення проведення господарських операцій по документах, своєчасне представлення звітності до податкової інспекції та позабюджетних установ. Мова йде також і про надання кваліфікованих порад у сфері управління підприємствами під час пошуку шляхів скорочення витрат, для більш раціонального використання основних засобів, що знаходяться у їх розпорядженні, для збільшення обороту та прибутку, підвищення конкурентоспроможності та конкурентних позицій на ринку у цілому. Тому для виконання вказаних завдань необхідні теоретичні обґрунтування автоматизації та впровадження інноваційних засобів у структуру організації та здійснення облікових операцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Необхідно зазначити, що різні аспекти розвитку та організації бухгалтерського обліку в ринкових умовах господарювання викладені у працях Ф.Ф. Бутинця, Г.П. Задорожньої, В.М. Євтушенко, М.А. Кучеренко, Л.О. Мармуть, В.Я. Плаксієнка, А.Ж. Сакун, Н.М. Ткаченко та інших авторів. Разом з тим, проблеми визначення організаційно-технологічних і технічних засад здійснення автоматизації, впровадження інновацій в обліковий процес потребують подальшого обґрунтування та розробок.

Мета статті – визначення переваг, виявлення чинників та обґрунтування інноваційних інструментів (програмних продуктів, моделей, систем, ін.) і механізмів (структуризація інформації, облікової роботи, ін.) здійснення автоматизації бухгалтерського обліку аграрних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Необхідно зазначити, що в роботі бухгалтерії найбільше часу й сил витрачається на обробку чималої кількості документів, контроль оформлення тієї чи іншої господарської операції та угоди, на виконання обтяжливих арифметичних розрахунків, перевірки даних на суміжних ділянках обліку, не говорячи про пошук причин різноманітних невідповідностей. Крім того, бухгалтеру потрібно регулярно досліджувати велику кількість змін інструкцій та законів, які регламентують ведення бухгалтерського обліку та оподаткування, а при необхідності оперативно вносити потрібні коригування. Особливо непросто це робити, якщо той чи інший законодавчий акт вступає в силу «заднім числом».

Обов'язковою складовою роботи бухгалтерії також є підготовка великої кількості довідок та звітів, як для внутрішнього користування, так і для представлення в різні інстанції. Очевидно, що виконати весь вищезазначений обсяг задач, причому в строго визначені податковими органами строки (не зробивши при цьому жодної помилки), без використання комп'ютерних технологій, проблематично. Саме тому все більша кількість бухгалтерів або вже використовують, або намагаються придбати спеціалізовані комп'ютерні системи в галузі бухгалтерського обліку [1, с. 348]. Тому метою даного дослідження є обґрунтування перспектив розвитку обліку на інноваційних засадах шляхом впровадження комп'ютерних технологій в обліковий процес для прийняття оптимальних управлінських рішень.

В ринкових умовах господарювання одним з основних завдань системи обліку є забезпечення достовірною інформацією як внутрішніх, так і зовнішніх користувачів, зацікавлених у ефективній та конкурентоспроможній діяльності господарюючого суб'єкта. Форми та обсяги бухгалтерських даних повинні бути такими, щоб менеджери могли приймати виважені та своєчасні управлінські рішення щодо розглянутого підприємства. На думку Л. Мармуть, необхідність оперативного реагування на складну кон'юнктуру ринку і швидко мінливу економічну ситуацію вимагає перебудови внутрішніх операційних процесів аграрних підприємств, постановки управлінського обліку та наближення фінансового обліку до міжнародних стандартів, оптимізації процесів управління, які слід автоматизувати [2, с. 186].

Автоматизація, комп'ютеризація та програмне забезпечення облікової діяльності аграрних підприємств містить у собі значні можливості не тільки в оперативному контролі фінансів, товарів та інших активів та пасивів, а й в сфері їх аналітики. На основі отриманих даних у керівництва підприємства з'являється інструмент імітаційного моделювання, який дозволяє йому прогнозувати наслідки тих чи інших управлінських рішень. У свою чергу, це призводить до зниження ступеня невизначеності в процесі аналізу господарювання, а також удосконалення оперативного і стратегічного планування та управління діяльності підприємства з метою підвищення його конкурентоспроможності.

Таким чином, проявляється інноваційна значимість впровадження нових інформаційних технологій, що базуються на сучасних програмних продуктах. Відповідно до цього автоматизована форма ведення обліку на даний час стає найбільш ефективною й оптимальною порівняно з іншими, тому що не тільки відповідає вимогам бухгалтерського обліку, але і дозволяє вирішувати складні господарські завдання, що стоять як перед керівництвом компаній та підрозділів, так і їх персоналу. З однієї сторони, для ефективного використання інноваційних інформаційних технологій систему обліку необхідно структурувати з тим, щоб дані заносили в програму один раз із зазначенням всієї необхідної аналітики для подальшої обробки.

Дослідження та оптимізація існуючих бізнес-процесів, тобто організаційного устрою процесу виникнення та обліку інформації про діяльність аграрних підприємств, дозволяють ефективно використовувати техніко-технологічні досягнення. З іншої сторони, процес впровадження автоматизованих систем – це складний комплекс заходів, який може торкатися як окремої галузі обліку, так і роботи організації в цілому. У зв'язку з цим, як вважає В. Плаксієнко, тільки обґрунтоване впровадження інформаційних технологій буде сприяти не тільки прискоренню виробничих і управлінських процесів, але і збільшенню прибутку, зменшенню витрат, а також слугувати одним з факторів подальшого стійкого у фінансово-економічному відношенні розвитку підприємств та організацій [2, с. 69].

Сучасний рівень розвитку аграрного виробництва та інших видів діяльності змушує підприємства незалежно від форм власності застосовувати прикладні пакети бухгалтерських програм. Однією з негативних рис ринку бухгалтерських програм є те, що продавці не адаптують їх під конкретне підприємство, тому виникають певні труднощі при роботі з цими продуктами, і підприємства змушені залучати до роботи інженерів-програмістів для подальшої доробки і адаптації тієї або іншої програми. Як відомо, в моменти, коли новий закон лише починає набирати чинності, виникає багато штрафонебезпечних ситуацій для будь-якого підприємства, бо не всі його положення вивчено і враховано.

Тому для зменшення впливу цього фактору невизначеності є лише один вихід – мати необмежений доступ до інформації, щоб в будь-який момент можна було з легкістю вирішити певне питання, лише прочитавши її. Так, існує практика досить активного застосування таких інформаційно-довідкових систем як «Податки і бухоблік», а також «ЛІГА: практикум керівника», в яких зібрано всю законодавчу базу з останніми змінами та доповненнями. Також про останні зміни в законодавстві керівництво підприємств та організацій дізнається через мережу Internet, офіційні сайти Президента України або портал газети «Урядовий кур'єр».

Існує багато програмних продуктів, які дозволяють автоматизувати розрахунок інвестиційних проектів, забезпечити вибір варіантів стратегії розвитку. Серед них потрібно виокремити – EXCEL фірми Microsoft та Project Expert Professional фірми PRO-INVEST-CONSULTING. Засобами програми EXCEL можливо автоматизувати різні табличні розрахунки, вона є гнучкою у використанні. Проте для планування доходів необхідні знання з теорії планування, а також знання мови програмування EXCEL. Засобами ж програмного продукту Project Expert Professional можна повністю автоматизувати вибір інноваційно-інвестиційного напрямку без особливих затрат часу на підготовку та, власне, сам процес планування. Справа в тому, що ця програма позиціонується на ринку як програма для складання бізнес-планів. Вона повністю враховує питання оподаткування, відсотків по кредитах та інші аспекти ведення бізнесу [3, с. 64].

Стрімкий розвиток інформаційних технологій і обчислювальної техніки надає фахівцям широкі можливості в створенні ефективних фінансових моделей господарської діяльності через планування майбутніх стратегій. Розвиток моделювання у фінансовій сфері аграрних підприємств йде по шляху створення моделей, здатних усе більш адекватно описувати реальність. Необхідність врахування впливу безлічі динамічно змінюваних у часі факторів обмежує застосування статичних методів, що можуть бути рекомендовані тільки для проведення попередніх розрахунків, з метою орієнтованої оцінки ефективності інноваційно-інвестиційних проектів.

Більш результативними, які дозволяють розрахувати проект з урахуванням безлічі зазначених факторів, є динамічні методи, засновані на імітаційному моделюванні. Імітаційна фінансова модель аграрного підприємства, побудована за допомогою Project Expert 7, забезпечує генерацію стандартних бухгалтерських процедур і звітних фінансових документів, як наслідок реалізованих у часі бізнес-операцій. Під бізнес-операціями розуміються конкретні дії, здійснювані підприємством в процесі економічної діяльності, результатом яких є зміни в обсягах і напрямках руху потоків коштів [4]. Ці моделі відображають реальну діяльність аграрних підприємств через опис грошових потоків (надходжень і виплат) як подій, що відбуваються в різні періоди часу.

Використання імітаційних фінансових моделей у процесі планування й аналізу ефективності діяльності аграрних підприємств або інноваційно-інвестиційних проектів, є дуже потужним і дієвим засобом, що дозволяє побачити різні варіанти стратегій і прийняти обґрунтоване управлінське рішення, спрямоване на досягнення поставлених цілей. У процесі здійснення їх діяльності використовують розрахунки, в основі яких лежать важкопрогнозовані фактори, зокрема: показники інфляції, плановані обсяги виробництва та збуту і багато інших. Для розробки фінансового плану й аналізу ефективності проектів застосовується сценарний підхід, який передбачає проведення альтернативних розрахунків з даними, що відповідають різним варіантам стратегії розвитку підприємства.

Робота з Project Expert 7 може бути представлена у вигляді наступних основних кроків: перший – побудова моделі; другий – визначення потреби у фінансуванні; третій – розробка стратегії фінансування; четвертий – аналіз фінансових результатів; п'ятий – формування і друк звіту; шостий – введення й аналіз даних про поточний стан проекту в процесі його реалізації». Їх сутність у програмі полягає в побудові моделі [5, с. 90]. Процес побудови моделі є найбільш трудомістким і вимагає значної підготовчої роботи зі збору й аналізу вихідних даних. Різні модулі Project Expert незалежні і доступні користувачу практично в будь-якій послідовності. Проте відсутність деяких необхідних вихідних даних може блокувати доступ до інших модулів програми.

Незалежно від того, чи розробляється детальний план доходів, чи хочемо зробити попередній експрес-аналіз проекту, повинні ввести наступні вихідні дані: дата початку і тривалість проекту; перелік продуктів і/чи послуг, виробництво і збут яких здійснюватиметься в рамках проекту; валюта розрахунку чи дві валюти розрахунку для платіжних операцій на внутрішньому і зовнішньому ринках, а також їхній обмінний курс і

прогноз його зміни; перелік, ставки й умови виплат основних податків; стан балансу, якщо підприємство діюче, включаючи структуру і склад наявних активів, зобов'язань і капіталу підприємства на дату початку проекту.

Взагалі, Project Expert 7 – комп'ютерна система, яка призначена для створення фінансової моделі нового чи діючого підприємства незалежно від його галузевої належності та масштабів. Побудувавши за допомогою Project Expert 7 фінансову модель інноваційно-інвестиційного проекту, можна: розробити детальний план доходів і визначити потребу в коштах на перспективу; визначити схему фінансування, оцінити можливість і ефективність залучення коштів з різних джерел. Також можна розробити план розвитку аграрного підприємства чи реалізації інвестиційного проекту, визначивши ефективну стратегію маркетингу, стратегію виробництва; передбачити різні сценарії розвитку, варіюючи значення факторів впливу на фінансові результати; сформувати стандартні фінансові документи, розрахувати фінансові показники, провести аналіз ефективності поточної і перспективної діяльності; підготувати стратегічний план інвестиційного проекту, який відповідає міжнародним вимогам [6, с. 78].

Таким чином, аналіз результатів діяльності аграрних підприємств дає змогу розробити висновки та пропозиції щодо поліпшення їх фінансового стану, враховуючи наступні рекомендації: 1) розробити єдину методику аналізу обліково-фінансових та економічних показників діяльності підприємства; 2) скласти спеціальне програмне забезпечення для проведення комп'ютерного аналізу фінансового стану. Подібну програму слід розробити для проведення внутрішнього управлінського обліку та контролю; 3) для того, щоб забезпечити керівництво своєчасною та правильною інформацією, слід застосовувати систему «Клієнт: банк», яка дозволить протягом робочого дня в будь-який момент перевірити стан поточного рахунку.

Також пропонується застосовувати для більш наочного представлення інформації для керівництва аграрним підприємством управлінський звіт за напрямками діяльності [7, с. 8]. Це дозволить приймати рішення, які будуть ґрунтуватися на фактичних облікових даних. Після завершення аналізу проекту формується звіт. В Project Expert передбачений спеціальний генератор звіту, що забезпечує компонування і редагування звіту за бажанням користувача. У звіт можуть бути вбудовані не тільки стандартні графіки і таблиці, але також таблиці і графіки, побудовані користувачем за допомогою спеціального редактора. Також користувач має можливість доповнити звіт коментарями у вигляді тексту. В Project Expert передбачені засоби для введення фактичної інформації про хід реалізації проекту. Актуальна інформація може вводитися щомісяця.

Важливим елементом ефективного стратегічного розвитку підприємств різних галузей агросфери є використання передових комп'ютерних технологій обліку. А саме, Програма Project Expert Professional v.7.00 дає змогу порівняти та вибрати кращу із сукупності стратегій розвитку підприємства [8, с. 176]. Важливою особливістю даного програмного продукту є також можливість коригування вибраної стратегії під час здійснення бізнес-проектів (наприклад, зміна ставки рефінансування НБУ, курсу долара, податкових ставок та ін.). Автоматизація обліку дозволяє підняти на новий рівень процес вимірювання, реєстрації та обробки господарських операцій, формування бухгалтерської та управлінської звітності.

У процесі впровадження автоматизованих систем відбувається структуризація облікових даних з метою забезпечення можливості їх обробки технічними засобами, поряд з організаційними перетвореннями [9, с. 283]. Завдяки цьому з'являється можливість враховувати і аналізувати результати діяльності в розрізі різних аналітик, наприклад, підрозділів, конкретних співробітників, виконуваних проектів та ін. Внаслідок цього бухгалтерський облік збільшує свою практичну значимість для менеджменту аграрних підприємств та організацій, оперативно надаючи необхідну інформацію в потрібному форматі. Таким чином, впровадження автоматизованих систем з метою ведення фінансового та управлінського обліку, а також управління ресурсами стало одним із пріоритетних завдань для багатьох організацій.

У зв'язку з цим виникла необхідність у визначенні методів і стандартів зниження ризиків втрати вкладень у програмне забезпечення і досягнення поставлених цілей, спрямованих на підвищення ефективності діяльності та конкурентоспроможності підприємств, у т.ч. у сільському господарстві [10, с. 32]. Розвиток бухгалтерського обліку та підвищення його ролі як інформаційного джерела в процесі управління господарюючими суб'єктами агросфери підтверджується виділенням в його структурі фінансового та управлінського обліку, що вирішують свої завдання інноваційними методами з метою задоволення інформаційних потреб зовнішніх і внутрішніх користувачів.

Висновки. Інформація, яка обліковується і надається користувачам в процесі здійснення виробничої та фінансово-економічної діяльності, являє собою складний комплекс, який необхідно обробляти за допомогою обліково-управлінського програмного забезпечення. Використання інноваційних програмних продуктів та моделей автоматизації бухгалтерського обліку дозволяє значно прискорити облікові роботи за рахунок заміни численних рутинних операцій, їх обробки програмними засобами. З цією метою системи обліку аграрних підприємств необхідно організаційно-технологічно структуризувати в процесі автоматизації шляхом виділення бізнес-процесів і взаємозв'язків між ними.

Їх аналіз дає чітке уявлення про те, що і як має бути враховано з метою отримання достовірної та адекватної інформації. Побудований подібним чином формат облікових даних служить основою для автоматичної обробки. Визначені у статті організаційно-технічні заходи й етапи впровадження автоматизованих систем обліку є необхідними для ефективної діяльності та відповідності отриманого результату визначеним стандартам якості управління аграрними й іншими підприємствами. На перспективу обґрунтуванням для виділення і проведення нових етапів у процесі удосконалення пропонованої єдиної

автоматизованої інформаційної системи слугуватимуть подальші новітні розробки програмних продуктів, моделей, систем, технологій, оргтехніки тощо.

Список використаних джерел

1. Бутинець Т. А., Чижевська Л. В., Береза С. Л. Бухгалтерський облік : навчальний посібник для студентів вузів спеціальності 7.050201 «Менеджмент організацій» та 7.050107 «Економіка підприємств». Житомир : ЖІТІ, 2000. 672 с.
2. Плаксієнко В. Я., Мармуть Л. О., Маренич Т. Г. [та ін.] Бухгалтерський облік у виробничих та агросервісних кооперативах. Київ: Центр учбової літератури, 2014. 448 с.
3. Євтушенко В. М., Задорожня Г. П. Інформаційне забезпечення прийняття управлінських рішень. НТІ. 2002. №2. С. 63-65.
4. Ігнатенко М. М., Мармуть Л. О. Облік, оцінка й діагностика фінансово-економічних результатів діяльності у стратегічному менеджменті підприємств і організацій. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2017. Вип. 6(11). URL: <http://www.easterneurope-ebm.in.ua/11-2017-ukr>
5. Мармуть Л. О., Коваль С. В., Круковська О. В. Перспективи розвитку національних стандартів бухгалтерського обліку та фінансової звітності. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. Бердянськ: Видавець Ткачук О.В., 2017. № 4 (40). С. 89-92.
6. Маренич Т. Г. Документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку: аналіз новацій та напрямів поліпшення. Актуальні проблеми інноваційної економіки. № 1. 2017. С. 76-79.
7. Голов С. Теорія багатоцільового бухгалтерського обліку. Бухгалтерський облік і аудит. 2011. № 4. С. 3-13.
8. Сусіденко В. Т. Інформаційні системи і технології в обліку. навч. посіб. Київ: «Центр учбової літератури», 2016. 224 с.
9. Елисеева Л. В. Проблемы и перспективы автоматизации бухгалтерского учета Экономика и социум. 2015. № 4 (17). С. 281-287.
10. Слободняк И. А., Пискунов И. В. Актуальные проблемы автоматизации бухгалтерского учета. Бухгалтерский учет в бюджетных и некоммерческих организациях. 2014. № 7. С. 29-34.

References

1. Butynets', T. A., Chyzhevs'ka, L. V. & Bereza, S. L. (2000). Bukhhalters'kyi oblik : navchal'nyy posibnyk dlya studentiv vuziv spetsial'nosti 7.050201 «Menedzhment orhanizatsiy» ta 7.050107 «Ekonomika pidpryyemstv» [Accounting: a textbook for university students specialty 7.050201 «Management of Organizations» and 7.050107 «Business Economics»]. Zhytomyr : ZHITI (in Ukr.).
2. Plaksienko, V. Ya., Marmul', L. O. & Marenich T. H. (2014). Bukhhalters'kyi oblik u vyrobnychkykh ta ahroservisnykh kooperatyvakh [Accounting in production and agro-service cooperatives]. Kyiv: Tsentru uchbovoyi literatury (in Ukr.).
3. Yevtushenko, V. M. & Zadorozhnyia, H. P. (2002). Informatsiyne zabezpechennya pryynyattya upravlyns'kykh rishen' [Information support for making managerial decisions]. NTI. 2, 63-65 (in Ukr.).
4. Ihnatenko, M. M. & Marmul', L. O. (2017). Oblik, otsinka y diahnozyka finansovo-ekonomichnykh rezul'tativ diyal'nosti u stratehichnomu menedzhmenti pidpryyemstv i orhanizatsiy [Accounting, evaluation and diagnostics of financial and economic results of activities in the strategic management of enterprises and organizations]. Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnya. 6(11). URL: <http://www.easterneurope-ebm.in.ua/11-2017-ukr> (in Ukr.).
5. Marmul', L. O., Koval', S. V. & Krukovs'ka, O. V. (2017). Perspektyvy rozvytku natsional'nykh standartiv bukhhalters'koho obliku ta finansovoyi zvitnosti [Prospects for the development of national accounting standards and financial reporting]. Visnyk Berdyans'koho universytetu menedzhmentu i biznesu, 4 (40), 89-92 (in Ukr.).
6. Marenich, T. H. (2017). Dokumental'ne zabezpechennya zapysiv u bukhhalters'komu obliku: analiz novatsiy ta napryamy polipshennya [Documentary accounting records: analysis of innovations and directions of improvement]. Aktual'ni problemy innovatsiynoyi ekonomiky. 1, 76-79 (in Ukr.).
7. Holov, S. (2011). Teoriya bahatotsil'ovoho bukhhalters'koho obliku [Theory of multi-purpose accounting]. Bukhhalters'kyi oblik i audit, 4, 3-13 (in Ukr.).
8. Susidenko, V. T. (2016) Informatsiyni systemy i tekhnolohiyi v obliku [Information systems and technologies in accounting]. Kyiv: «Tsentru uchbovoyi literatury» (in Ukr.).
9. Elyseeva, L. V. (2015). Problemy y perspektyvy avtomatyzatsyy bukhhalterskoho ucheta [Problems and prospects of accounting automation]. Ekonomika y sotsyum, 4 (17), 281-287 (in Rus.).
10. Slobodnyak, Y. A. & Pyskunov, Y. V. (2014). Aktual'nye problemy avtomatyzatsyy bukhhalterskoho ucheta [Actual problems of accounting automation]. Bukhhalterskyi uchets v byudzhetykh y nekommercheskykh orhanyzatsyyakh, 7, 29-34 (in Rus.).

ДАНІ ПРО АВТОРА

Коваль Світлана Вікторівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і оподаткування ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»
вул. Стрітенська, 23, м. Херсон, 73006, Україна
e-mail: koval_s_2017@ukr.net

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Коваль Светлана Викторовна, кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры учета и налогообложения

ГБУЗ «Херсонский государственный аграрный университет»

ул. Сретенская, 23, г. Херсон, 73006, Украина

e-mail: koval_s_2017@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHOR

Koval Svetlana Victorivna, Candidate of Economics, Associate Professor, Associate Professor Department of Accounting and Taxation

«Kherson State Agrarian University»

Str. Sretenskaya, 23, Kherson, 73006, Ukraine

e-mail: koval_s_2017@ukr.net

УДК 35.073.513.1:657.6

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-42-18-22>

НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ОБЛІКУ, АУДИТУ Й КОНТРОЛЮ ЛІЗИНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Круковська О. В.

***Предметом дослідження** є теоретичні й практичні аспекти здійснення обліку, аудиту і контролю лізингової діяльності та підвищення їх якості на засадах уніфікації обліку операцій і регламентації процедур аудиту й контролю.*

***Метою роботи** є вирішення проблем організації, змісту та методики обліку, аудиту й контролю лізингової діяльності для підвищення її ефективності й подальшого поширення в агробізнесі.*

***Методологічною основою статті** стали як загальнонаукові, так і спеціальні методи наукового пізнання. Були використані методи: монографічний, абстрактно-логічний, діалектичний, системно-структурний аналіз, спеціальні методи обліку й аудиту.*

***Результати роботи.** У статті ґрунтовно досліджено питання змісту та удосконалення проведення обліку, аудиту й контролю лізингових операцій на підприємствах України. Обґрунтовано пропозиції щодо вдосконалення методики аудиту лізингу, окремих процедур та структурних елементів аудиторської перевірки й контролю. Розроблено основні етапи аудиту лізингових операцій з урахуванням специфіки їх змісту, які ведуть до підвищення якості аудиторських перевірок.*

***Галузь застосування результатів.** Висновки й результати статті можуть бути використані у навчально-науковому процесі економічних факультетів вищих навчальних закладів. Їх доцільно передати для практичного використання у практиці аграрних підприємств, аудиторських компаній і контролюючих структур.*

***Висновки.** Удосконалення змісту систем обліку й програм контролю й аудиту лізингової діяльності має ґрунтуватися на наступних основних процедурах: юридична експертиза договору лізингу з певним впливом їх положень на ведення обліку; перевірка повноти, оцінки вартості і документального оформлення прийнятих до обліку об'єктів лізингу; перевірка обліку лізингових платежів; перевірка сум амортизації, що нарахована за об'єктами лізингу; перевірка обґрунтованості включення лізингових платежів до складу витрат, що приймаються в цілях оподаткування прибутку; вивчення й оцінка відповідності реєстрів податкового обліку.*

***Ключові слова:** облік, аудит, контроль, лізингова діяльність, аграрні підприємства, договір, лізингові платежі, амортизація, удосконалення, управління.*

НАПРАВЛЕНИЯ ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА УЧЕТА, АУДИТА И КОНТРОЛЯ ЛИЗИНГОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ АГРАРНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Круковская А. В.

***Предметом исследования** являются теоретические и практические аспекты осуществления учета, аудита и контроля лизинговой деятельности и повышение их качества на основе унификации учета операций и регламентации процедур аудита и контроля.*

***Целью работы** является решение проблем организации, содержания и методики учета, аудита и контроля лизинговой деятельности для повышения ее эффективности и дальнейшего распространения в агробизнесе.*

***Методологической основой статьи** стали как общенаучные, так и специальные методы научного познания. Были использованы методы: монографический, абстрактно-логический, диалектический, системно-структурный анализ, специальные методы учета и аудита.*

Результаты работы. В статье основательно исследованы вопросы содержания и совершенствования проведения учета, аудита и контроля лизинговых операций на предприятиях Украины. Обоснованы предложения по совершенствованию методики аудита лизинга, отдельных процедур и структурных элементов аудиторской проверки и контроля. Разработаны основные этапы аудита лизинговых операций с учетом специфики их содержания, которые ведут к повышению качества аудиторских проверок.

Область применения результатов. Выводы и результаты статьи могут быть использованы в учебно-научном процессе экономических факультетов высших учебных заведений. Их целесообразно передать для практического использования в практике аграрных предприятий, аудиторских компаний и контролирующих структур.

Выводы. Совершенствование содержания систем учета и программ контроля и аудита лизинговой деятельности должна основываться на следующих основных процедурах: юридическая экспертиза договора лизинга с определенным влиянием их положений на ведение учета; проверка полноты, оценки стоимости и документального оформления принятых к учету объектов лизинга; проверка учета лизинговых платежей; проверка сумм амортизации, начисленной по объектам лизинга; проверка обоснованности включения лизинговых платежей в состав расходов, принимаемых в целях налогообложения прибыли; изучение и оценка соответствия реестров налогового учета.

Ключевые слова: учет, аудит, контроль, лизинговая деятельность, аграрные предприятия, договор, лизинговые платежи, амортизация, совершенствование, управление.

DIRECTIONS OF IMPROVING THE QUALITY OF ACCOUNTING, AUDIT AND CONTROL OF AGRICULTURAL ENTERPRISES LEASING ACTIVITIES

Krukovskaya O. V.

The subject of the study is theoretical and practical aspects of accounting, audit and control of leasing activity and improvement of their quality on the basis of the unification of transaction accounting and the regulation of audit and control procedures.

The purpose of the work is to solve the problems of organization, the content and methods of accounting, audit and control of leasing activities to increase its efficiency and further distribution in agribusiness.

Methodological basis of the article became as general scientific, and special methods of scientific knowledge. Methods were used: monographic, abstract-logical, dialectical, system-structural analysis, special methods of accounting and audit.

Results of work. The article thoroughly investigates the issues of maintenance and improvement of accounting, audit and control of leasing operations at Ukrainian enterprises. The proposals for improving the methodology of leasing audit, individual procedures and structural elements of audit and control are substantiated. The basic stages of the audit of leasing operations are developed, taking into account the specifics of their content, which lead to an increase in the quality of the audits.

The field of application of results. Conclusions and results of the article can be used in the educational-scientific process of the economic faculties of higher educational institutions. It is expedient to transfer them for practical use in the practice of agrarian enterprises, audit companies and controlling structures.

Conclusions. Improving the content of accounting systems and programs of control and audit of leasing activities should be based on the following basic procedures: legal expertise of a leasing agreement with a certain influence of their accounting regulations; checking the completeness, estimating the cost and documenting the records of the leased objects; checking the accounting of lease payments; verification of amortization amounts accrued under leasing objects; verification of validity of the inclusion of lease payments in the expenses taken for the purpose of taxation of profits; studying and assessing the compliance of the tax accounting registers.

Key words: accounting, audit, control, leasing activity, agrarian enterprises, contract, leasing payments, depreciation, improvement, management.

JEL Classification: M41, M42, Q13, Q32

Постановка проблеми. До сучасних засобів придбання необхідного майна для підприємств відносяться лізингові операції. Головною перевагою лізингу є його доступність: підприємство може отримати саме те обладнання, яке йому необхідне на умовах досить довгої відстрочки платежу. Тому виникає необхідність у посиленому контролі за лізинговими операціями, як у лізингодавця, так і у лізингоодержувача. Одним із ефективних видів контролю є незалежний зовнішній аудит. Однак, здійснення контролю обумовлює необхідність застосування методик, що враховують особливості аудиту лізингових операцій. Через це більшість аудиторських фірм і аудиторів проводять перевірку лізингу загально прийнятими процедурами аудиту основних засобів, що не відображає специфіку лізингових операцій та знижує якість перевірки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми змісту та удосконалення, напрямів розвитку обліку, аудиту, контролю, а також методики перевірок організацій, різних видів діяльності розглядалися в окремих роботах вчених: українських - Ф. Ф. Бутинця, М.Я. Дем'яненка, Г.Г. Кірейцева, Л.І.Шатковської; і зарубіжних - П. Балтуса, Г. Бірмана, Р. Брейлі та ін. У працях, присвячених питанням планування і проведення ведення обліку, загального контролю, аудиту, їх специфіка щодо лізингових операцій розглядається недостатньо, не дивлячись на теоретичну та практичну значимість.

Мета статті – вирішення проблем організації, змісту та методики обліку, аудиту й контролю лізингової діяльності для підвищення її ефективності й подальшого поширення в агробізнесі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Організація та порядок проведення контролю лізингових операцій засобами аудиту здійснюється у відповідності з вимогами та положеннями Законів України «Про аудиторську діяльність», «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», Кодексу професійної етики аудиторів України, Національних нормативів аудиту та Міжнародних стандартів аудиту МФБ. Під час проведення аудиту доходів та витрат майбутніх періодів необхідно керуватися Положенням (Стандартом) бухгалтерського обліку 16 «Витрати» та 15 «Доходи», 14 «Оренда» [1]. Головним завданням та основоположною метою аудиторської перевірки є вираження аудитором думки про достовірність бухгалтерської (фінансової) звітності економічного суб'єкта та відповідності порядку ведення бухгалтерського обліку відповідно до чинного законодавства України та міжнародних стандартів аудиту.

Аудиторський процес складається з таких стадій: початкова; дослідна; завершальна. Початкова стадія включає визначення об'єкта аудиту й організаційно-методичну підготовку. При виборі об'єктів аудиторська фірма використовує складений план своєї діяльності. До початку перевірки аудитор або бригада аудиторів вивчає економічний стан об'єкта аудиту, знайомиться з планами виробничої і фінансово-господарської діяльності підприємства та їх виконанням, з річною і періодичною фінансовою звітністю, актом (висновком) попередньої аудиторської перевірки, аналізує фінансовий стан, вивчає акти (довідки) перевірок з боку банків, податкових та інших державних органів, після чого керівник бригади складає програму аудиту, яку затверджує директор аудиторської фірми. У програмі вказуються об'єкт аудиту, зміст перевірки, періоди суцільного та вибіркового контролю [2, с. 378].

Конкретизується аудит як засіб контролю у плані-графіку, де відображено строки перевірки кожного розділу теми і виконавців робіт. Завершується початкова стадія процесу аудиту складанням робочого плану аудитора, де передбачено об'єкт контролю, обсяг роботи і час її виконання (початок і закінчення). Діагностична або дослідницька стадія аудиту проходить безпосередньо на підприємстві. Для здійснення якісної та своєчасної аудиторської перевірки мають бути створені відповідні умови, надані засоби обчислювальної техніки тощо. Завершальна стадія включає узагальнення і реалізацію результатів аудиту. На цій стадії аудиту слід згрупувати виявлені недоліки, скласти нагромаджувальні відомості порушень, аналітичні таблиці, розрахунки, графіки, узагальнити та відобразити результати перевірки в аудиторському висновку.

Відповідно до статті 9 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» підставою для бухгалтерського обліку господарських операцій є первинні документи. Основними джерелами аудиту орендованих основних засобів є: 1. Первинні документи (акт прийняття-здавання відремонтованих, реконструйованих та модернізованих об'єктів, ОЗ-2, інвентарна картка обліку основних засобів, ОЗ-6, картка обліку руху основних засобів). 2. Розрахунок амортизації основних засобів. 3. Договори оренди основних засобів. 4. Розрахункові документи (платіжні доручення, рахунки фактури, виписки банку, журнал та інші первинні документи). 5. Регістри синтетичного і аналітичного бухгалтерського фінансового обліку. 6. Дані квартальної та річної звітності. 7. Податкова, статистична й оперативна звітність.

Важливою підставою успішного виконання аудиторських робіт є договір на проведення попередньої експертизи. За результатами попередньої експертизи між аудиторською фірмою і клієнтом укладається угода. Згідно її одна сторона (виконавець) зобов'язується виконати відповідну роботу на завдання іншої сторони (замовника), а замовник зобов'язується прийняти та оплатити виконану роботу. Угода вважається укладеною з часу досягнення сторонами згоди з усіх суттєвих пунктів, і, від цього часу, виникають права і обов'язки сторін. Аудит лізингових операцій аудитором проводиться в тих випадках, коли частка лізингових платежів є великою або перевірка передбачена договором [3, с. 135]. Аудит починається з перевірки відповідності договору лізингу та договору купівлі-продажу лізингового майна вимогам чинного законодавства.

Договір лізингу укладається у письмовій формі і може включати в себе умови з надання додаткових послуг та проведення додаткових робіт. Предметом договору фінансової оренди можуть бути будь-які неспоживчі речі, які використовуються для підприємницької діяльності, крім земельних ділянок та інших природних ресурсів. У відповідності до Закону «Про лізинг» у договорі вказується загальна сума платежів за договором лізингу (лізингові платежі), їх способи і періодичність [4]. До них входить: відшкодування витрат лізингодавця (пов'язаних з набуттям і передачею предмета лізингу лізингоодержувачу, з наданням інших, передбачених договором лізингу, послуг); дохід лізингодавця.

Зміст договору лізингу повинен відповідати вимогам ст. 7 Закону «Про лізинг». В ньому повинні бути вказані дані, що дозволяють безумовно встановити майно, яке підлягає передачі лізингоодержувачу в якості предмета лізингу. Слід мати на увазі, що Закон про лізинг містить ряд неточностей і певні суперечності. Не розшифрувавши значення понять, термінів «витрати лізингодавця, пов'язані з придбанням предмету лізингу» і «викупна ціна предмета лізингу», він передбачає включення в загальну суму договору лізингу ще викупної ціни предмета лізингу, якщо договором передбачено перехід права власності на предмет лізингу до лізингоотримувача [5, с. 247]. Таким чином, аудиторів необхідно встановити відповідність договору лізингу чинному законодавству; наявність в ньому предмету лізингу, обов'язкового додатку – договору купівлі-продажу лізингового майна; правильність визначення лізингових платежів; структуру укладеного договору, тобто наявність в договорі лізингу елементів інших договорів (купівлі-продажу, комісії і т.д.), а також наявність у лізингової компанії необхідної ліцензії [6, с. 210].

Після перевірки договору лізингу і договору купівлі-продажу лізингового майна аудитор приступає до перевірки правильності і повноти заповнення первинних документів, правильності нарахування амортизації предмету лізингу (основного засобу). Стаття 18 Закону «Про лізинг» дозволяє застосовувати прискорену амортизацію предмету лізингу [4]. Амортизаційні відрахування проводить сторона договору лізингу, на балансі якої знаходиться предмет лізингу. Законодавець не зробив виключення для оборотних (споживаних) активів, що входять до складу підприємства (майнового комплексу). Основна мета прискореної амортизації - оперативне відшкодування витрат лізингодавця.

Необхідно зазначити, що коефіцієнт прискорення амортизації предмету лізингу законом про лізинг не встановлено і, таким чином, не обмежено. Фактично у договорах лізингу використовується коефіцієнт прискорення у розмірі 3,0, тобто з урахуванням вимог податкового законодавства і нормативних документів бухгалтерського обліку. Застосування коефіцієнта в розмірі вище 3,0 значно ускладнило б процес бухгалтерського і податкового обліку витрат лізингових операцій, а також призвело б до судових спорів з податковими органами. Якщо договір лізингу було складено з правом викупу, то застосування підвищеного коефіцієнта прискорення амортизації може призвести до того, що договір лізингу податковим органом і судом буде визнано договором купівлі-продажу з відстроченням платежу на 6 місяців [7, с. 91].

Міжнародні та національні стандарти з обліку не вирішують застосування коефіцієнтів прискорення амортизації лізингового майна. В той же час вони дозволяють встановлювати реальні терміни корисного використання предметів лізингу. Якщо об'єкт лізингу буде використаний лише протягом певної кількості років, а його корисність виявиться меншою в силу зменшення попиту на продукцію чи послуги які надаються за допомогою даного об'єкта, то і з бухгалтерської точки зору відбудеться зменшення терміну експлуатації об'єкта лізингу. Доходи від реалізації об'єкта лізингу будуть відображені у складі операційних доходів, а витрати на демонтаж і реалізацію – у складі операційних витрат [8, с. 32].

У продавця лізингового майна останнє могло обліковуватися у складі основних засобів, тому приймання – передача таких активів оформляється актом. Якщо лізингове майно обліковується у складі матеріалів, готової продукції і товарів, то у якості первинних документів можуть застосовуватися різні спеціалізовані та уніфіковані форми облікової документації [9, с. 236]. Загальні вимоги до їх складання повинні містити наступні обов'язкові реквізити: найменування документа; дату складання документа; найменування організації, від імені якої складено документ; зміст господарської операції, її вимірники у натуральному і грошовому виразі; найменування посади осіб, відповідальних за здійснення господарської операції і правильність її оформлення; особисті підписи відповідальних осіб.

На закінчення перевіряється правильність ведення бухгалтерського та податкового обліку лізингових операцій і достовірність складання фінансової та податкової звітності підприємства. За результатами аудиторської перевірки складаються аудиторський висновок та інша документація, що передається замовнику. Аудиторський висновок – це офіційний документ, який складається в установленому порядку за результатами проведення аудиту і містить судження-оцінку аудитора стосовно достовірності звітності, повноти і відповідності чинному законодавству та встановленим нормативам бухгалтерського обліку фінансово-господарської діяльності [10]. Аудиторський висновок розрахований на широке коло користувачів та направлений на удосконалення управління виробничою або іншими видами діяльності підприємств і організацій країни.

Висновки. Удосконалення змісту та порядку й засобів та процедур здійснення обліку, аудиту й контролю лізингової діяльності аграрних підприємств має охоплювати наступні основні напрями: юридична експертиза договору лізингу з певним впливом їх положень на ведення обліку; перевірка й контроль повноти, оцінки вартості і документального оформлення прийнятих до обліку об'єктів лізингу; перевірка обліку лізингових платежів; аудит сум амортизації, що нарахувана за об'єктами лізингу; контроль обґрунтованості включення лізингових платежів до складу витрат, що приймаються з метою оподаткування прибутку; вивчення та оцінка реєстрів податкового обліку.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про аудиторську діяльність» від 22 квітня 1993 р. *Голос України*. 1993. №434-16.
2. Бутинець Ф. Ф. *Бухгалтерський фінансовий облік: підручник*. Житомир: ПП «Рута», 2002. 687 с.
3. Давидов Г. М. *Аудит: навч. посіб.*. Київ : «Знання», 2001. 320 с.
4. Закон України «Про лізинг» № 723/97. ВР від 16.12.97 р.
5. Кім С. Г., Сопко В. В. *Бухгалтерський облік: первинні документи та порядок їх заповнення : навч. посіб.* Київ : Центр навчальної літератури, 2010. 440 с.
6. Гринчук Ю. С. *Облік і оподаткування фінансового лізингу. Актуальні проблеми економіки*. 2012. № 9. С. 208-212.
7. Мармуль Л. О., Коваль С. В., Круковська О. В. *Перспективи розвитку національних стандартів бухгалтерського обліку та фінансової звітності*. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. Бердянськ: Видавець Ткачук О.В., 2017. № 4(40). С. 89-92.
8. Ментух Н. Ф. *Особливості управління діяльністю лізингових компаній*. *Адвокат*. 2010. № 10. С. 30-35.
9. Лук'янова О. М. *Механізм фінансового лізингу як найбільш ефективна форма залучення інвестицій в залізничну галузь*. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2013. Вип. 43. С. 235-237.

10. Ігнатенко М. М., Мармоль Л. О. Облік, оцінка й діагностика фінансово-економічних результатів діяльності у стратегічному менеджменті підприємств і організацій. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2017. Вип. 6(11). URL: <http://www.easterneurope-ebm.in.ua/11-2017-ukr>

References

1. Zakon Ukrainy «Pro audytors'ku diyal'nist'» [Law of Ukraine «On Audit Activity»] 22 kvitnya 1993 p. Holos Ukrainy, 434-16 (in Ukr.).
2. Butynets', F. F. (2002). Bukhhalters'kyi finansovyy oblik [Accounting financial accounting]. Zhytomyr: PP «Ruta» (in Ukr.).
3. Davydov, H. M. (2001). Audyt [Audit]. Kyiv: «Znannya» (in Ukr.).
4. Zakon Ukrainy «Pro lizynh» [Law of Ukraine «On Leasing»]. № 723/97. VR 16.12.97 r (in Ukr.).
5. Kim, S. H. & Sopko, V. V. (2010). Bukhhalters'kyi oblik: pervynni dokumenty ta poriadok yikh zapovnennya [Accounting: primary documents and the order of their filling]. Kyiv: Tsentr navchal'noyi literatury (in Ukr.).
6. Hrynychuk, Yu. S. (2012). Oblik i opodatkovannya finansovoho lizynhu [Accounting and taxation of financial leasing]. Aktual'ni problemy ekonomiky, 9, 208-212 (in Ukr.).
7. Marmul', L. O., Koval', S. V. & Krukovs'ka, O. V. (2017). Perspektyvy rozvytku natsional'nykh standartiv bukhhalters'koho obliku ta finansovoyi zvitnosti [Prospects for the development of national accounting standards and financial reporting]. Visnyk Berdyans'koho universytetu menedzhmentu i biznesu, 4 (40), 89-92 (in Ukr.).
8. Mentukh, N. F. (2010). Osoblyvosti upravlinnya diyal'nistyu lizynhovyykh kompaniy [Features of the management of the activities of leasing companies]. Advokat, 10, 30-35 (in Ukr.).
9. Luk'yanova, O. M. (2013). Mekhanizm finansovoho lizynhu yak naybil'sh efektyvna forma zaluchennya investytsiy v zaliznychnu haluz' [The mechanism of financial leasing as the most effective form of investment in the railway industry]. Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti, 43, 235-237 (in Ukr.).
10. Ihnatenko, M. M. & Marmul', L. O. (2017). Oblik, otsinka y diahnozyka finansovo-ekonomichnykh rezul'tativ diyal'nosti u stratehichnomu menedzhmentu pidpryemstv i orhanizatsiy [Accounting, evaluation and diagnostics of financial and economic results of activities in the strategic management of enterprises and organizations]. Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnya. 6(11). URL: <http://www.easterneurope-ebm.in.ua/11-2017-ukr> (in Ukr.).

ДАНИ ПРО АВТОРА

Круковська Олена Володимирівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і оподаткування
ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»
вул. Стрітенська, 23, м. Херсон, 73006, Україна
e-mail: marina0108@meta.ua

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Круковська Елена Владимировна, кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры учета и налогообложения
ГБУЗ «Херсонский государственный аграрный университет»
ул. Сретенская, 23, г. Херсон, 73006, Украина
e-mail: marina0108@meta.ua

DATA ABOUT THE AUTHOR

Krukovskaya Elena Vladimirovna, Candidate of Economics, Associate Professor, Associate Professor
Department of Accounting and Taxation
«Kherson State Agrarian University»
Str. Sretenskaya, 23, Kherson, 73006, Ukraine
e-mail: marina0108@meta.ua

УДК 330.341.1

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-42-22-29>

ЕКОНОМІЧНИЙ ЗМІСТ ІННОВАЦІЙ ТА ПРИНЦИПИ ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Халатур О. В.

Предмет дослідження – економічний зміст інновацій сільського господарства.

Метою дослідження є розгляд економічної сутності інновацій, окреслення проблем розвитку інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств.

Методи дослідження. У статті застосовано сукупність наукових методів наукового дослідження. При написанні статті були використані наступні методи дослідження: логічного узагальнення – для

оцінки тенденцій формування економічного змісту інновацій сільськогосподарських підприємств, а також при формуванні механізму управління інноваційним процесом сільськогосподарського підприємства; діалектичний та історичний – при дослідженні наукових підходів до формування економічного змісту інновацій суб'єкта господарювання, узагальненні зарубіжного досвіду забезпечення бізнесу та виокремленні концептуальних підходів до врахування впливу загроз на інноваційну діяльність сільськогосподарського підприємства;

Результати роботи. Виклики сучасності здійснюють тиск на сільське господарство: зростання чисельності населення, наслідки зміни клімату, необхідність зменшити викиди парникових газів у сільському господарстві, розвиток економіки і зростаюча нестабільність, пов'язана з землею, дефіцитом води та енергії. Цей сценарій підвищує критичну роль інновацій, щоб зробити сільське господарство більш конкурентоспроможною та стійкою галуззю. У статті розкривається економічний зміст інновацій як категорії економіки та особливості функціонування інновацій в сільськогосподарських підприємствах України, а також наводиться авторське визначення терміну «інновація». Розглянуто основні особливості інноваційного процесу.

Галузь застосування результатів. Результати цього дослідження можуть бути застосовані у практиці фінансово-господарської діяльності сільськогосподарських підприємств.

Висновки Проведений нами аналіз фахових літературних джерел та наукове узагальнення наявних поглядів щодо розкриття економічного змісту терміна «інновації» дозволили констатувати, що, по-перше, відсутнє загальноприйняте трактування, яке б охоплювало його найбільш суттєві якісні характеристики, по-друге, основні дискусії з цього питання концентруються переважно на трьох концептуальних напрямках. Визначаючи специфічні особливості доведення інновацій до споживача, прийнято говорити про інноваційну діяльність або інноваційний процес як про процес перетворення знання в інновацію, що проходить наступні стадії: «наука – техніка – виробництво – споживання». Так основною умовою ефективного функціонування сільськогосподарського виробництва є розширене відтворення, яке відбувається у взаємодії економічних і природно-біологічних процесів. Тому при управлінні інноваціями потрібно враховувати вимоги не тільки економічних законів, а й законів природи: рівнозначності, незамінності та сукупності життєвих чинників, законів мінімуму, оптимуму й максимуму.

Ключові слова: інноваційний розвиток, інноваційний процес, сільське господарство, концепція.

ЭКОНОМИЧЕСКОЕ СОДЕРЖАНИЕ ИННОВАЦИЙ И ПРИНЦИПЫ ИХ РЕАЛИЗАЦИИ В СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ

Халатур А. В.

Предмет исследования - экономическое содержание инноваций сельского хозяйства.

Целью исследования является рассмотрение экономической сущности инноваций, определение проблем развития инновационной деятельности сельскохозяйственных предприятий.

Методы исследования. В статье применена совокупность научных методов научного исследования. При написании статьи были использованы следующие методы исследования: логического обобщения - для оценки тенденций формирования экономического содержания инноваций сельскохозяйственных предприятий, а также при формировании механизма управления инновационным процессом сельскохозяйственного предприятия; диалектический и исторический - при исследовании научных подходов к формированию экономического содержания инноваций предприятия, обобщении зарубежного опыта обеспечения бизнеса и выделении концептуальных подходов к учету влияния угроз на инновационную деятельность сельскохозяйственного предприятия;

Результаты работы. Вызовы современности оказывают давление на сельское хозяйство: рост численности населения, последствия изменения климата, необходимость уменьшить выбросы парниковых газов в сельском хозяйстве, развитие экономики и растущая нестабильность, связанная с землей, дефицитом воды и энергии. Этот сценарий повышает критическую роль инноваций, чтобы сделать сельское хозяйство более конкурентоспособной и устойчивой отраслью. В статье раскрывается экономическое содержание инноваций как категории экономики и особенности функционирования инновационной в сельскохозяйственных предприятиях Украины, а также приводится авторское определение термина «инновация». Рассмотрены основные особенности инновационного процесса.

Область применения результатов. Результаты этого исследования могут быть применены в практике финансово-хозяйственной деятельности сельскохозяйственных предприятий.

Выводы Проведенный нами анализ профессиональных литературных источников и научное обобщение имеющихся взглядов по раскрытию экономического содержания термина «инновации» позволили констатировать, что, во-первых, отсутствует общепринятое трактовки, которое бы охватывало его наиболее существенные качественные характеристики, во-вторых, основные дискуссии по этому вопросу концентрируются преимущественно на трех концептуальных направлениях. Определяя специфические особенности доказывания инноваций к потребителю, принято говорить об инновационной деятельности или инновационный процесс как о процессе преобразования знания в инновацию, проходит следующие стадии: «наука - техника - производство - потребление». Так основным условием эффективного функционирования сельскохозяйственного

производства является расширенное воспроизводство, которое происходит во взаимодействии экономических и естественно-биологических процессов. Поэтому при управлении инновациями нужно учитывать требования не только экономических законов, но и законов природы: равнозначности, незаменимости и совокупности жизненных факторов, законов минимума, оптимума и максимума.

Ключевые слова: инновационное развитие, инновационный процесс, сельское хозяйство, концепция.

ECONOMIC CONTENT OF INNOVATIONS AND THE PRINCIPLES OF THEIR IMPLEMENTATION IN AGRICULTURAL ENTERPRISES

Khalatur O. V.

Subject of research is the economic content of innovation in agriculture.

Purpose of the study is to consider the economic essence of innovation, outline the problems of the development of innovative activities of agricultural enterprises.

Methods of research. The article uses a set of scientific methods of scientific research. The following research methods were used to write the article: logical generalization - to assess trends in the formation of the economic content of innovations in agricultural enterprises, as well as in the formation of a mechanism for managing the innovative process of an agricultural enterprise; dialectical and historical - in the study of scientific approaches to the formation of the economic content of innovations of the subject of economic activity, the generalization of foreign experience in securing business and the identification of conceptual approaches to taking into account the impact of threats on the innovative activities of the agricultural enterprise;

Results of research. Challenges of modern times exert pressure on agriculture: population growth, the effects of climate change, the need to reduce greenhouse gas emissions in agriculture, economic development and the growing instability associated with land, water and energy shortages. This scenario enhances the critical role of innovation to make agriculture a more competitive and sustainable industry. The article reveals the economic content of innovations as a category of economy and features of the functioning of innovations in agricultural enterprises of Ukraine, as well as the author's definition of the term «innovation». The main features of the innovation process are considered.

Application of results. The results of this study can be applied in the practice of financial and economic activity of agricultural enterprises.

Conclusions. Our analysis of professional literary sources and the scientific generalization of the existing views on the disclosure of the economic content of the term «innovation» have allowed us to state that, first, there is no conventional interpretation that would cover its most significant qualitative characteristics, and secondly, the main discussions of this issues focus mainly on three conceptual directions. Determining the specific features of bringing innovation to the consumer, it is customary to talk about innovation activity or innovation process as a process of transforming knowledge into innovation, passing the following stages: «science - technology - production - consumption». So the basic condition for the effective functioning of agricultural production is the expanded reproduction that occurs in the interaction of economic and natural-biological processes. Therefore, in the management of innovations need to take into account the requirements not only economic laws, but also the laws of nature: equivalence, indispensability and a combination of life factors, laws of minimum, optimum and maximum.

Key words: innovative development, innovation process, agriculture, concept.

JEL Classification: O31, Q16

Topicality. It is generally acknowledged that innovation is a guarantee of economic growth. Innovation activities generally consist of fundamental research and applied research. The basis of the economy is the creation of new ideas, theories and prototypes. Without immediate commercial use, applied researches commercialize this knowledge by developing a design of new products and technologies. Thus, the commercialization of basic research through applied research is associated with significant time lags and often requires the active involvement of the inventor.

The degree of this problem study by scientists. Analysis of theoretical researches within the framework of the economic content of innovations, made up of a progressive scientific base, consisting of the right of foreign and domestic scientists. Thus, the main theoretical and methodological provisions relating to the identification of the significance and meaning of innovations in the work of scientists: J. Schumpeter, B. Santo, F. Nixon, P. A. Fatkhutdinova, V. I. Zakharchenko, N. M. Korsikova, M. M. Merkulova, T. G. Dudara and others. Research issues of modern problems of innovation realization in agriculture: I. I. Vinichenko, P. A. Laiko, M. F. Babiyenko, P. M. Musica, S. V. Stepova, A. V. Shumsky et al.

Despite the significant amount of research in the innovation field and the implementation of innovations, scientific literature does not have a place of different content levels. In particular, further clarification of the definition of principles and factors for the implementation of innovations in agricultural enterprises.

The purpose of the article is to consider the economic essence of innovation, outline the problems of the innovation activity development in agricultural enterprises.

Research results.

According to B. Santo, innovation is a socio-technical and economic process, which, through the practical use of ideas and inventions, leads to the creation of the best in their qualities of products, technologies and generates profit (in the case when innovation is oriented towards economic profit), its appearance on the market can bring additional income [9, p. 14].

As you know, the term «innovation» preceded the notion of «new combinations» introduced by J. Schumpeter and proposed by him in the «Theory of Economic Development», and only since the 20-ies of the last century, the concept of «innovation» in economic theory has become modern interpretation. J. Schumpeter treats innovation as a new scientific and organizational combination of production factors created by entrepreneurial spirit. It was J. Schumpeter for the first time introduced into the scientific lexicon the term «innovation», which in literal translation means «the embodiment of scientific discovery, technical invention in new technology or a new type of product.» In addition, innovation was considered by J. Schumpeter as a new function of production, «a new combination of it» [13, p. 17]. R.A. Fatkhutdinov defines innovation as the final result of the introduction of innovations with the goal of changing the object of control and obtaining economic, social, environmental, scientific and technical or other kind of effect [12, p. 16].

In the scientific studies of domestic economists, the idea that innovations are technical, organizational, economic, managerial changes, which have a positive impact on the company in order to receive profit on the basis of satisfying social needs, prevails. Innovation is a positive change in the status of an object, this is what ensures the process of positive changes in the enterprise, as well as a means of practical use in the reproduction process [11, p. 12]. The analysis of the above definitions shows that under the term «innovation» some authors understand the objects of implementation, others - a process that leads to the appearance of something new - innovations to obtain a certain type of effect.

In the economic literature it is determined that innovations in the agro-industrial complex (in particular, in agriculture) are, on the one hand, the process of research, development and distribution of new types of products, new technologies, organizational forms and marketing methods in the agro-industrial complex, and on the other hand, the materialized result of this process, expressed in the change of the entire economic mechanism of the agricultural enterprise, the transition to a new state, which allows the company to improve the efficiency of their activities for help goy to improve the competitiveness of products [1, p. 49].

Our own research, literature analysis [3; 4; 5, c. 56-59; 29, c. 77-79; 17; 18] allowed a sufficiently large number of definitions of the word «innovation». In modern literature, two approaches to the definition of the concept of «innovation» are common: 1) static, where innovation acts as «innovation-product» when it is presented as the result of an innovation process in the form of new technology (products), technology, a new method implemented on the market; 2) dynamic, where innovation acts as an «innovation-process», when the process involves research, design, development, production organization, commercialization and distribution of new products, technologies, and principles instead of existing ones [7].

But in our opinion, taking into account the Schumpeter theory, innovation can be interpreted in three aspects: innovation in the broad sense - as any changes that ensure sustainable development of the country as a whole and increase the competitiveness of economic entities; innovation in a narrower sense - as a process of transforming scientific achievements into production; innovation in the narrow sense - as some product, or the result introduced in the economic practice of business entities. Consequently, without contradicting static and dynamic approaches and considering innovation as a change, both as a single act and as a process, since each approach has its own meaning in understanding the essence of innovation as a special phenomenon of the reproduction process, we propose our own interpretation of the concept of «innovation»: this the final result of the process of introducing innovations that are aimed at a qualitative transformation of both productive and non-productive sectors in order to obtain a certain benefit: increase profitability of production, reduce enterprise costs, increase labor productivity, welfare workers, and yield economic, scientific, technological, social impact of the introduction of scientific research. At the same time, in any definition of the meaning of the word «innovation» should take into account its general orientation to ensure social progress, increase the level of efficiency and profitability of production, improvement of economic and social relations in society.

And when determining the specific features of bringing innovation to the consumer, it is customary to talk about innovation activity or the innovation process as a process of transformation of knowledge into innovation, passing the following stages: «science - technology - production - consumption». So the basic condition for the effective functioning of agricultural production is the expanded reproduction that occurs in the interaction of economic and natural-biological processes. Therefore, in the management of innovations need to take into account the requirements not only economic laws, but also the laws of nature: equivalence, indispensability and a combination of life factors, laws of minimum, optimum and maximum.

Another feature of effective agricultural production is that here along with the industrial means of production active participation in the reproduction process is taken by living organisms - animals and plants. Their development is subject to the action of natural laws and depends on such natural factors as climate, weather, heat, moisture, light and food. [10, p. 29-30]. Thus, the innovative process in the agrarian sector is a constant flow of transformation and implementation in the economic practice of the results of research and development in the form of new varieties of plants, breeds and species of animals and crossbreds of birds, new or improved foodstuffs, materials, new technologies in crop production, livestock and processing industry, new fertilizers and plant protection products and animals, new methods of prevention and treatment of animals and poultry, new forms of organization and management of various spheres of the economy, new approaches ing to social services that improve production efficiency.

Our analysis of professional literary sources and the scientific synthesis of existing views on the disclosure of the economic content of the term «innovation» have made it possible to state that, first, there is no generally accepted interpretation that would cover its most significant qualitative characteristics, and secondly, the main discussions on this issue concentrate mainly on three conceptual directions. The first of them focuses on the fact that innovation is an economic process, on the one hand, the replacement of existing technologies with new ones and, on the other hand, the integration of new or substantially changed technologies, methods and methods of production, the basic principles

and principles of its organization in order to increase its effectiveness and efficiency of activity. This approach is inherent in the economic characteristics of innovation by J. Schumpeter. He considered them as a constitutive essential element and a necessary condition for economic development, which is manifested in certain combinations of changes in order to introduce and use new consumer goods, new production, vehicles, markets and forms of organization of production in industry [13, p. 176]. Domestic researchers I. I. Vinichenko and I. V. Kosmidailo interpreted innovations as the ability to transform scientific and technological progress into new technologies and modern products [2; 8].

Ukrainian legislation also defines innovations from the point of view of this approach as «newly created (applied) and (or) improved competitive technologies, products or services, as well as organizational, technical, industrial, administrative, commercial or other considerations that significantly improve the structure and quality of production and (or) social sphere» [6]. Such a definition is the basis of legal norms and other components of national innovation legislation, which contains, in addition to the Law of Ukraine «On Innovation Activity», the following normative and legal documents, such as the Constitution of Ukraine, the Law of Ukraine «On scientific and technical activity», the Law of Ukraine «On investment activity», the Law of Ukraine «On priority areas of the innovation activities development in Ukraine», the Law of Ukraine «On the special regime of innovative activities of technology parks», the Commercial Code and other normative acts that define the regulatory, organizational and economic principles of science, technology and innovation activities in Ukraine.

According to international standards, innovation is defined as the final result of innovation activity, which has been realized as a new or improved product introduced in the market, a new or improved technological process that has found use in practice.

In fig. 1 it is shown how scientists interpret the economic content of innovation in agriculture.

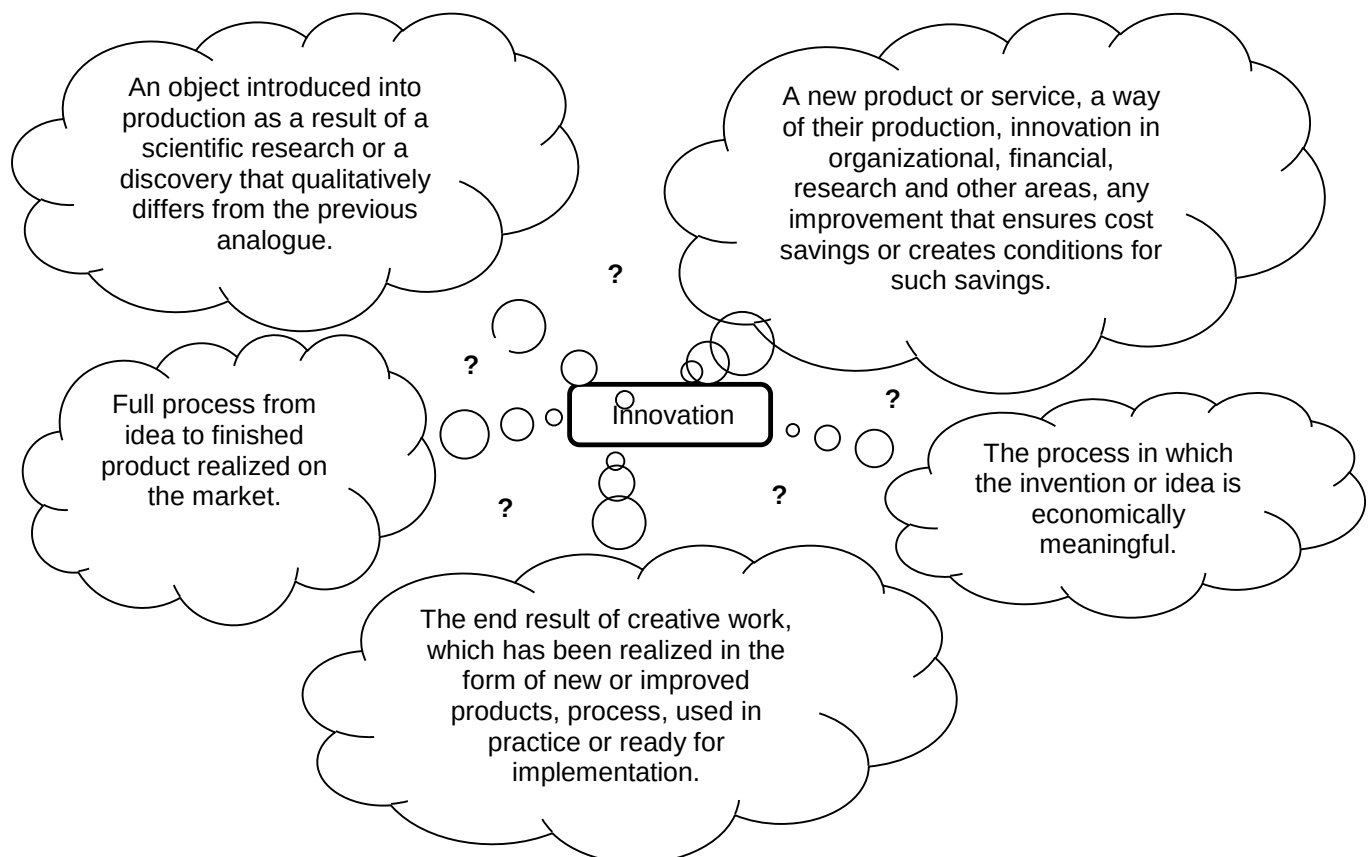

Figure 1. Interaction of scientists with economical content of innovations in agriculture

On the basis of the analysis, taking into account the purpose of the study, summing up the above definitions, an advanced definition is proposed, innovation is a positive change, the final result of the purposeful creative (intellectual activity), represented in the form of a new idea, a new product, production-technological or organizational-management technology, which in the future go through the stages of implementation, commercialization and practical application for increasing the competitiveness and economic efficiency of production and.

The terms «innovation» and «innovation process» are similar, but not unambiguous. Innovation process is associated with the creation, development and dissemination of innovations. Creators of innovation (innovators) are guided by such criteria as product life cycle and cost-effectiveness [1; 2]. Their strategy is to outperform competitors by creating innovations that will be recognized as unique in a particular field. Indispensable properties of innovation are the scientific and technical novelty and industrial suitability. Consequently, scientific and technological innovations must: have novelty, meet market demand, bring profit to the producer. The spread of innovations, as well as their

creation, is an integral part of the innovation process [4]. There are three logical forms of the innovation process: simple internal-organizational (natural), simple inter-organizational (commodity) and extended.

The internal-organizational innovation process involves the creation and use of innovations within the same organization, the innovation in this case does not take directly commodity form. With a simple innovation process, the innovation acts as a subject of sale. This form of innovation process means the separation of the function of the creator and the innovator from the function of his consumer. The advanced innovation process is manifested in the creation of new producers of innovations, in violation of the manufacturer's monopoly, which promotes through mutual competition the improvement of consumer properties of the product being produced.

Figure 2. The main components of the innovation process of agricultural enterprises

Innovation is a new idea, new knowledge	It is a result of completed scientific research (fundamental and applied), research and development, other scientific and technological achievements. New ideas can take the form of discoveries, rationalization proposals, concepts, techniques, instructions, etc.
Innovation is something new	It is a result of introducing new knowledge, its implementation in new or improved products, or in a new or improved technological process used in practice.
Diffusion of innovation	It is a process of dissemination of already mastered, implemented innovations, that is, the use of innovative products, services, technologies, in new places and conditions. The shape and speed of this process depends on the structure and power of the communication channels, the ability of economic actors to respond quickly to changes.

The innovation process is complex and heterogeneous, formed by different actors such as universities, enterprises, governments, and most importantly, actual drivers of innovation - scientists themselves and industry researchers. Consider the main features of the innovation process. First, the innovation process is characterized by a strict hierarchy between fundamental research and applied research. Secondly, the innovation process is characterized by the presence of a two-way movement between basic research and applied research.

These data may be important for theoretical and empirical research of the innovation process. Models of growth should accept the hierarchy and the interdependence of fundamental research and applied research, taking into account, in the modeling of the innovation process, its consequences for long-term growth, while the empirical analysis should maintain the complementarity associated with different knowledge.

Challenges of modern times exert pressure on agriculture: population growth, the effects of climate change, the need to reduce greenhouse gas emissions in agriculture, the rapid economic development and the growing instability associated with land, water and energy shortages. This scenario enhances the critical role of innovation to make agriculture a more competitive and sustainable industry.

The innovation process is mainly within the framework of «innovative systems» of organizations, private and public stakeholders, which are interrelated and have the technical, commercial and financial competencies and necessary resources to innovate. The government plays a fundamental role in providing the economic, social and institutional conditions that promote innovation:

- Provision of innovators with resources (finance, services and knowledge), creation of the appropriate support system;
- Removing regulatory barriers, including legal, trade, management and investment barriers;
- Strengthening human resources through an effective education system that includes all levels of education (from primary to higher education) and vocational training;
- Facilitating research and access to updated information through effective research policies that encourage more research and development investment, and the ability to create effective links between creators and users of knowledge.

Innovation in agriculture is a catalyst for growth and change. Promoting innovation is vital for tackling the challenges of agriculture and territorial development, adapting to climate change, improving food security and quality of life for people. Some key elements can contribute to a better understanding of the concept of innovation in agricultural enterprises: the definition, types of innovations, people who implement them and their goals.

Innovation is the realization of something new or improved in products (goods or services), processes, marketing or organizational methods. In other words, it means applying ideas, knowledge or practices that are new to a specific context in order to create positive changes that will provide a way to meet the needs, take calls or use opportunities. Such new items and useful changes can be substantial (big changes or improvements) or cumulative (small changes that together produce a significant improvement).

Innovations can be classified using several methods. Some are used in certain specific contexts, including in agriculture:

1) institutional innovations. These are innovations that lead to changes in policies, standards, rules, processes, transactions, models, organizational practices, institutional practices or relationships with other organizations, as creating a more dynamic environment that encourages improvements in the performance of an institution or system, making it more interactive and competitive..

2) technological innovations. It is the application of new ideas, scientific know-how or technological practice for the development, production and sale of new or improved goods or services, to reorganize or improve production processes or to substantially improve services. Technological innovations are usually associated with changes in products or production processes; but technological innovations can also be applied to marketing processes, forms of organization of financial and economic activity by producers or institutions.

3) social innovation. This is the development or significant improvement of strategies, concepts, ideas, organizations, goods or services to make positive changes by responding to social needs or social goals. Social innovation is being created jointly by several different stakeholders for the welfare of individuals or communities; they can generate employment, consumption, introduction of other changes to improve the quality of life of people.

Other classification systems are more general and can be used more widely. For example: 1) Product innovation: changes or additions to manufactured goods or services; 2) innovation process: changes in the method of production of goods or services; 3) marketing innovation: changes in the methods or conditions of marketing, changes in the location of goods or services; 4) organizational innovations: changes in the organization of activities, organization of processes and methods, organization of relations with other stakeholders (for example, partnerships).

Innovations can also be classified according to the performers: 1) entrepreneur: these innovations can be implemented equally by small producers or large companies. Such innovators can make changes to products, processes, marketing or organization to provide economic, social or environmental improvements; 2) organizational or institutional: these changes are made by various types of organizations, institutions or associations, public, private, academic or non-governmental. They can also be introduced by national innovation systems. Again, these innovations can relate to products, processes, marketing, or organizations for various purposes

Consider an agricultural innovation system. The concept of innovation systems is broadly understood and can include a wide range of sectors, including research, extensions and other functions that promote or innovate. This system approach, unlike the traditional linear model, is interactive, that is, holistic knowledge flows spread among different participants. An innovative system is created from a wide range of public and private organizations, firms and individuals, knowledge of supply and demand, technical, commercial and financial competencies. It also includes rules and mechanisms through which different stakeholders interact and interlink with each other socially, politically, economically and institutionally.

Investments in agrarian science and technology, usually in the form of research and auxiliary services, are very valuable for increasing crop yields and reducing rural poverty. However, such investments must reflect all the different sides of the knowledge needs. The effectiveness of innovation systems depends on the interaction between different people and institutions responsible for the creation and dissemination of knowledge to stakeholders, learning processes and the creation of an innovative environment.

Conclusions and perspectives of further research. The development of innovation in agriculture should be considered as a special field of activity associated with the management and organization of production in conjunction with the production and technological methods of farming. At the same time, the effect of the principles of maintaining the branches of plant growing, livestock farming, the formation of industrial and social infrastructure, cannot be undermined, that is, it is appropriate to consider the innovation process from the standpoint of the system approach, in the study of factors that affect the efficiency of agricultural production. It should be noted that innovation in agriculture may not be realized or have negative consequences. A mathematical assessment of the implications of introducing innovations for agricultural enterprises is the direction of our further research.

Список використаних джерел

1. Алтухова Н. В. Проблеми інноваційного розвитку агропромислового комплексу України. *Агросвіт*. 2012. № 2. С. 48-54.
2. Вініченко І. І. Економічна сутність НТП, інновацій та їх роль у розвитку агропромислового виробництва. *Економіка і держава*. 2009. № 4. С. 9-15.
3. Ильенкова С. Д., Гохберг Л. М., Ягудин С. Ю. и др. *Инновационный менеджмент: учебник для вузов*; под. ред. проф. С. Д. Ильенковой. 2-е изд., перераб. и доп.. М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2003. 343 с.
4. *Инновационный менеджмент: учебник под ред. проф. В. А. Швандара, проф. В. Я. Горфинкеля. М. : Вузовский учебник, 2005. 382 с.*
5. Саблук П. Т., Шпикуляк О. Г., Курило Л. І. та ін. *Інноваційна діяльність в аграрній сфері: інституціональний аспект: монографія*. Київ : ННЦ ІАЕ, 2010. 706 с. С. 115.
6. Закон України «Про інноваційну діяльність» від 4 липня 2002 р. № 40-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2002. № 36. С. 266-269.
7. Знаменський І. О. Сучасні підходи до визначення сутності інновацій. URL: http://www.confcontact.com/2008oktlnet_tezi/znamensky.php
8. Космидайло І. В. Інноваційна спрямованість як засіб інноваційного росту. *АПЕ*. 2012. № 6 (60). С. 113-115.
9. Санто Б. *Инновация как средство экономического развития: пер. с венг.* Москва : Прогресс, 1990.
10. Саранчук Г. М. Інноваційний розвиток сільського господарства як основа підвищення його конкурентоспроможності. *Інноваційна економіка*. 2010. № 1. С. 29-30.
11. Степова С. В. Економічні аспекти активізації інноваційної діяльності підприємств АПК. *Економіка АПК*. 2010. № 23. С. 11-17
12. Фатхутдинов Р. А. *Инновационный менеджмент. Учебник для вузов. 6-е изд.* СПб: Питер. 2008. 448 с.
13. Шумпетер Й. *Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия*. М. : Эксмо, 2007. 864 с.
14. Шумський А. В. Управління інноваційним розвитком агропромислового виробництва: стан та перспективи розвитку. *Інноваційна економіка*. 2012. № 5. С. 24-29

15. Adolph, B. & Grieg-Gran, M. *Agriculture and food systems for a sustainable future: an integrated approach* (Briefing). (IIED, London, UK, 2013). <http://pubs.iied.org/G03559>
16. Dorward, A. Agricultural labour productivity, food prices and sustainable development impacts and indicators. *Food Policy* 39, 40-50 (2013). http://www.future-agricultures.org/workshop-resources/doc_download/1550-agricultural-labourproductivity-and-food-prices-fundamental-development-impacts-and-indicators
17. Fuglie, K. O., Wang, S. L. & Ball, V. E. *Productivity growth in agriculture: an international perspective*. (CABI, Wallingford, UK, 2012).
18. Ray, D. K., Mueller, N. D., West, P. C. & Foley, J. A. Yield trends are insufficient to double global crop production by 2050. *PLoS ONE* 8, e66428 (2013). <http://www.plosone.org/article/info%3Adoi%2F10.1371%2Fjournal.pone.0066428>

References

1. Altukhova, N. V. (2012) Problems of innovative development of agroindustrial complex of Ukraine. Agrosvit, 2. 48-54.
2. Vinichenko, I. I. (2009) The economic essence of NTP, innovations and their role in the development of agro-industrial production. Economy and the state, 4. P. 9-15.
3. Ilyenkova S. D., Gohberg L. M., Yagudin S. Yu. and others (2003) Innovative management: textbook for high schools; under edit prof. S. D. Ilyenkova. M. : UNITI-DANA, 343 p.
4. Innovation management: textbook ed. prof. V. A. Shvandara, prof. V. Ya. Gorfinkel. M.: Vuzovsky textbook, 2005. 382 p.
5. Sabluk P. T., Shpikuliak O. G., Kurilo L. I. and others (2010) Innovative activity in the agrarian sector: the institutional aspect: monograph. K.: NSC IAE, 706 p. P. 115.
6. The Law of Ukraine «On Innovation Activity» dated July 4, 2002 - No. 40-IV. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine (BPD). 2002. No. 36. P. 266-269.
7. Znamensky I. O. Modern approaches to the definition of the essence of innovation. URL: http://www.confcontact.com/2008oktlnet_tezi/znamensky.php
8. Kosmidailo, I. V. (2012) Innovative Orientation as a Means of Innovative Growth. APE, 6 (60). 113-115.
9. Santo, B. (1990) Innovation as a means of economic development: per. with weng. M.: Progress.
10. Saranchuk, G. M. (2010) Innovative development of agriculture as a basis for increasing its competitiveness. Innovative economics, 1. 29-30.
11. Stepova, S. V. (2010) Economic aspects of activation of innovative activity of enterprises of agrarian and industrial complex. Economy of agroindustrial complex, 23. 11-17
12. Fathutdinov, R. A. (2008) Innovative management. Textbook for high schools. St. Petersburg: Peter. 448 pp.
13. Shumpeter J. (2007) Theory of Economic Development. Capitalism, Socialism and Democracy. M. : Exmo, 864 p.
14. Shumsky, A. V. (2012) Management of innovative development of agro-industrial production: state and prospects of development. Innovation Economy, 5. 24-29.
15. Adolph, B. & Grieg-Gran, M. (2013) Agriculture and food systems for a sustainable future: an integrated approach (Briefing). (IIED, London, UK). URL: <http://pubs.iied.org/G03559>
16. Dorward, A. (2013) Agricultural labour productivity, food prices and sustainable development impacts and indicators. Food Policy 39, 40-50. URL: http://www.future-agricultures.org/workshop-resources/doc_download/1550-agricultural-labourproductivity-and-food-prices-fundamental-development-impacts-and-indicators
17. Fuglie, K. O., Wang, S. L. & Ball, V. E. (2012) Productivity growth in agriculture: an international perspective. (CABI, Wallingford, UK).
18. Ray, D. K., Mueller, N. D., West, P. C. & Foley, J. A. (2013) Yield trends are insufficient to double global crop production by 2050. PLoS ONE 8, e66428 URL: <http://www.plosone.org/article/info%3Adoi%2F10.1371%2Fjournal.pone.0066428>

ДАНІ ПРО АВТОРА

Халатур Олександр Валентинович, аспірант кафедри економіки
Дніпровського державного аграрно-економічного університету
Україна, 49600, м. Дніпро, вул. С. Єфремова, 25
e-mail: skhalatur@gmail.com

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Халатур Александр Валентинович, аспирант кафедры экономики
Днепропетровский государственный аграрно-экономический университет
Украина, 49600, г. Днепр, вул. С. Ефремова, 25
e-mail: skhalatur@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHOR

Khalatur Oleksandr, Post graduate student of economics department
Dnipro State Agrarian and Economic University
Ukraine, 49600, str. S. Ephraimov, 25
e-mail: skhalatur@gmail.com

УДК 330.341.1

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-42-30-49>

ІННОВАЦІЙНІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ ГАЛУЗЕЙ ПЕРЕРОБНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

Бойко О.М.

Переробна промисловість протягом тривалого періоду часу залишається найважливішим та життєво необхідним видом економічної діяльності на міжнародній арені, є пріоритетом в забезпеченні безпеки держави, формуванні структури експортної торгівлі, сприянні розвитку інших галузей промисловості.

При здійсненні дослідження визначено основну проблему, яка є актуальною в умовах сьогодення – основні імперативи розвитку галузей переробної промисловості на інноваційних засадах.

Особливості інноваційної діяльності галузей переробної промисловості, у тому числі за рахунок розвитку наукових та індустріальних парків, кластерів висвітлювали у своїх наукових працях видатні фахівці. Визначено проблеми функціонування харчової та металургійної промисловості на інноваційних засадах, у тому числі за рахунок створення організаційних форм інноваційної діяльності, які активно досліджуються вченими. Проте потребує більш детального подальшого вивчення, зокрема в розробці пропозицій щодо вдосконалення законодавчих та інших нормативно-правових актів з питань діяльності наукових, індустріальних та технологічних парків, кластерів, які можуть бути механізмами інноваційного розвитку галузей переробної промисловості.

Постановка завдань полягає у визначенні основних засад розвитку інноваційної діяльності галузей переробної промисловості в контексті євроінтеграції України; дослідженні основних тенденцій в інноваційному розвитку переробної промисловості в Україні в останні роки, а також розробці пропозицій щодо вдосконалення законодавчих та інших нормативно-правових актів з питань діяльності наукових парків, індустріальних та технологічних парків, кластерів.

Метою дослідження є визначення інноваційних аспектів діяльності промислових підприємств галузей переробної промисловості України

Основними методами, які використовувались в процесі проведення дослідження є аналіз, статистичний, порівняння, дослідження документів, нормативно-правове регулювання.

Узагальнено вітчизняний досвід функціонування сфери переробної промисловості, зокрема харчової та розвитку металургії в Україні в сучасних умовах євроінтеграції.

Досліджено особливості сучасного стану розвитку харчової промисловості України. Проведена оцінка основних економічних показників діяльності вітчизняної харчової промисловості на інноваційних засадах. Виявлено позитивні аспекти розвитку та фактори, що стримують функціонування сфери харчової промисловості.

Проаналізовано основні тенденції розвитку, виявлено проблеми та ризики функціонування інноваційної діяльності вітчизняних підприємств металургійної промисловості. Обґрунтовано потенційні напрями співробітництва у сфері функціонування харчової та металургійної промисловості, зокрема в аспекті розвитку спеціальних форм організації інноваційної діяльності в контексті євроінтеграції України.

Визначено особливості інституційного забезпечення функціонування галузей переробної промисловості України на основі інновацій. Розроблено пропозиції щодо подальшого функціонування галузей переробної промисловості в Україні.

Галузь застосування результатів дослідження – соціально-економічний розвиток.

Однією з головних передумов сталого економічного розвитку країни є прискорене розширення галузей переробної промисловості в Україні. Зростання рівня конкурентоспроможності вітчизняного виробника можливе за рахунок впровадження інституційних механізмів державного регулювання. Значну увагу необхідно приділити питанням нарощування обсягів та підвищення якості продукції харчової та металургійної промисловості за рахунок систематичного техніко-економічного оновлення підприємств, впровадження інновацій, які сприяють створенню якісної і безпечної продукції, створення та розвитку форм організації інноваційної діяльності, а також шляхом залучення інвестицій, створення сприятливого інвестиційного клімату.

Ключові слова: інституційно-правове забезпечення, нормативно-правове регулювання, індустриальні парки, кластери, наукові парки, інвестиції.

ИННОВАЦИОННЫЕ АСПЕКТЫ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ ОТРАСЛЕЙ ПЕРЕРАБАТЫВАЮЩЕЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ УКРАИНЫ

Бойко Е. Н.

Обрабатывающая промышленность в течение длительного периода времени остается важнейшим и жизненно необходимым видом экономической деятельности на международной арене, является приоритетом в обеспечении безопасности государства, формировании структуры экспортной торговли, содействии развитию других отраслей промышленности.

При осуществлении исследования определена основная проблема, которая актуальна в современных условиях - основные императивы развития отраслей перерабатывающей промышленности на инновационной основе.

Особенности инновационной деятельности отраслей перерабатывающей промышленности, в том числе за счет развития научных и индустриальных парков, кластеров освещали в своих научных трудах выдающиеся специалисты. Определены проблемы функционирования пищевой и металлургической промышленности на инновационной основе, в том числе за счет создания организационных форм инновационной деятельности, активно исследуются учеными. Однако требует более детального дальнейшего изучения, в частности в разработке предложений по совершенствованию законодательных и других нормативно-правовых актов по вопросам деятельности научных, индустриальных и технологических парков, кластеров, которые могут быть механизмами инновационного развития отраслей перерабатывающей промышленности.

Постановка задач заключается в определении основных принципов развития инновационной деятельности отраслей перерабатывающей промышленности в контексте евроинтеграции Украины; исследовании основных тенденций в инновационном развитии перерабатывающей промышленности в Украине в последние годы, а также разработке предложения по совершенствованию законодательных и других нормативно-правовых актов по вопросам деятельности научных парков, индустриальных и технологических парков, кластеров.

Целью исследования является определение инновационных аспектов деятельности промышленных предприятий отраслей перерабатывающей промышленности Украины.

Основными методами, которые использовались в процессе проведения исследования, является анализ, статистический, сравнения, исследования документов, нормативно-правовое регулирование.

Обзор отечественный опыт функционирования сферы перерабатывающей промышленности, в частности пищевой и развития металлургии в Украине в современных условиях евроинтеграции.

Исследованы особенности современного состояния развития пищевой промышленности Украины. Проведена оценка основных экономических показателей деятельности отечественной пищевой промышленности на инновационной основе. Выявлены положительные аспекты развития и факторы, сдерживающие функционирования сферы пищевой промышленности.

Проанализированы основные тенденции развития, выявлены проблемы и риски функционирования инновационной деятельности отечественных металлургических предприятий. Обоснованно потенциальные направления сотрудничества в сфере функционирования пищевой и металлургической промышленности, в частности в аспекте развития специальных форм организации инновационной деятельности в контексте евроинтеграции Украины.

Определены особенности институционального обеспечения функционирования отраслей перерабатывающей промышленности Украины на основе инноваций. Разработаны предложения дальнейшего функционирования отраслей перерабатывающей промышленности в Украине.

Область применения результатов исследования – социально-экономическое развитие. Одной из главных предпосылок устойчивого экономического развития страны является ускоренное расширение отраслей перерабатывающей промышленности в Украине. Рост уровня конкурентоспособности отечественного производителя возможно за счет внедрения институциональных механизмов

государственного регулирования. Значительное внимание необходимо уделить вопросам наращивания объемов и повышение качества продукции пищевой и металлургической промышленности за счет систематического технико-экономического обновления предприятий, внедрение инноваций, способствующих созданию качественной и безопасной продукции, создание и развитие форм организации инновационной деятельности, а также путем привлечения инвестиций, создания благоприятного инвестиционного климата.

Ключевые слова: институционально-правовое обеспечение, нормативно-правовое регулирование, индустриальные парки, кластеры, научные парки, инвестиции.

INNOVATIVE ASPECTS OF INDUSTRIAL ENTERPRISES ACTIVITY IN PROCESS MANUFACTURING INDUSTRY OF UKRAINE

Boiko O. M.

The manufacturing industry for a long period of time remains the most important and vital economic activity in the international arena, is a priority in ensuring the security of the state, forming the structure of export trade, promoting the development of other industries.

In carrying out the research, the main problem that is relevant in today's conditions is identified - the main imperatives of the development of processing industries on an innovative basis.

The peculiarities of the innovation activities of the processing industries, including through the development of scientific and industrial parks, clusters were covered in their scientific works by eminent specialists. The problems of functioning of the food and metallurgical industries on an innovation basis, including through the creation of organizational forms of innovation, are actively investigated by scientists. However, it requires a more detailed further study, in particular, in the development of proposals for the improvement of legislative and other regulatory acts on the activities of scientific, industrial and technological parks, clusters, which can be mechanisms for the innovative development of processing industries.

The setting of tasks consists in defining the basic principles for the development of innovative activities of the processing industries in the context of Ukraine's European integration the study of the main trends in the innovative development of the processing industry in Ukraine in recent years, as well as the development of proposals for improving legislative and other regulatory acts on the activities of science parks, industrial and technological parks, clusters.

The aim of the study is to identify innovative aspects of the activities of industrial enterprises of the processing industry of Ukraine.

The main methods that were used in the process of conducting a study are analysis, statistical, comparisons, research of documents, legal regulation.

Review of domestic experience in the functioning of the processing industry, in particular the food industry and the development of metallurgy in Ukraine in modern conditions of European integration. The features of the current state of development of the food industry in Ukraine are investigated. An assessment of the main economic indicators of the domestic food industry on an innovative basis. The positive aspects of development and the factors constraining the functioning of the food industry are identified.

The main development trends are analyzed, the problems and risks of the innovation activities of domestic metallurgical enterprises are identified. Potential areas of cooperation in the functioning of the food and metallurgical industry, particularly in the aspect of the development of special forms of organization of innovation in the context of Ukraine's European integration, are substantiated.

Certain features of the institutional support of the functioning of the processing industries of Ukraine on the basis of innovation. Developed proposals for the further functioning of the processing industries in Ukraine.

The field of application of the research results is socio-economic development.

One of the main prerequisites for sustainable economic development of the country is the accelerated expansion of the processing industry in Ukraine. The growth of the level of competitiveness of domestic producers is possible through the introduction of institutional mechanisms of state regulation. Considerable attention should be paid to increasing the volume and quality of products in the food and metallurgical industries through systematic technical and economic renewal of enterprises, introduction of innovations that contribute to creating high-quality and safe products, creating and developing forms of organizing innovative activities, as well as attracting investments and creating favorable investment climate.

Keywords: institutional and legal support, legal regulation, industrial parks, clusters, science parks, investments.

JEL Classification: D20; L5; O31.

Актуальність теми дослідження. Одним із стратегічних напрямків економічного розвитку України є інноваційна діяльність промислових підприємств. Вона забезпечує перехід економіки країни на більш високий технологічний рівень, а відповідно сприяє підвищенню конкурентоспроможності країни.

Постановка проблеми. Кількісне порівняння рівня економічної безпеки України з іншими країнами світу можливе на основі Індексу глобальної конкурентоспроможності. В 2018 р. експертами WEF було розроблено новий інструмент оцінки продуктивності світових економік – Індекс глобальної конкурентоспроможності 4.0 2018 (Global Competitiveness Index 4.0 2018). За його допомогою відображують здатність світових економік складати конкуренцію іншим країнам в умовах четвертої промислової революції. На основі GCI 4.0 – 2018

оцінка конкурентоспроможності здійснюється за 12 факторами, які є найбільш важливими складовими довгострокового зростання національної економіки та доходів.

Десятку лідерів в рейтингу глобальної конкурентоспроможності економіки складають: 1. США, 2. Сінгапур, 3. Німеччина, 4. Швейцарія (п'ять років поспіль країна очолювала рейтинг лідерів конкурентоспроможності), 5. Японія, 6. Нідерланди, 7. Гонконг, 8. Великобританія, 9. Швеція, 10. Данія. Згідно рейтингу Україна в 2018 р. посіла 83 місце, основні фактори конкурентоспроможності якої зображено на рис. 1.

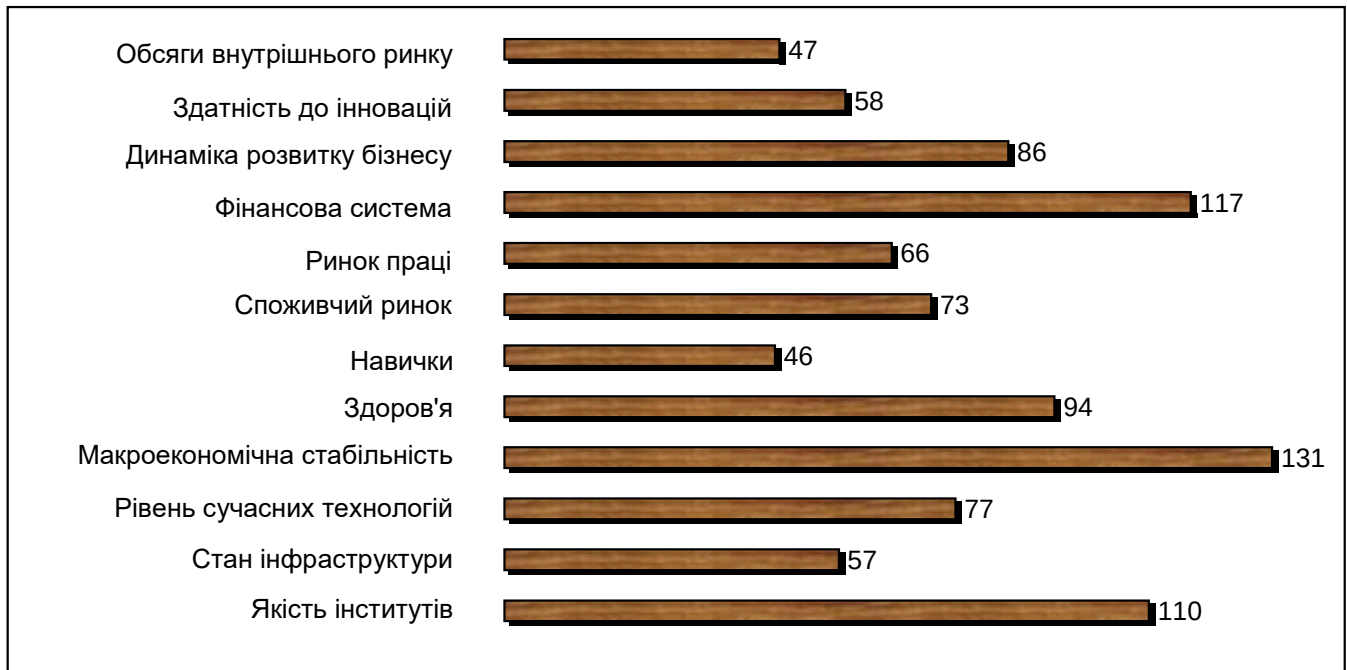

Рисунок 1. Рейтинг України за Індексом глобальної конкурентоспроможності 4.0 2018

Джерело: The Global Competitiveness Report 2017-2018. – Geneva. World Economic Forum. – 393 Р.; Україна заняла 83-е место в рейтинге глобальной конкурентоспособности, поднявшись на шесть позиций [Электронный ресурс]. Режим доступа: [www. //gordonua.com/news/money/ukraina-zanyala-83-e-mesto-v-reytinge-globalnoy-konkurentosposobnosti-podnyavshis-na-shest-poziciy-432910.html](http://www.gordonua.com/news/money/ukraina-zanyala-83-e-mesto-v-reytinge-globalnoy-konkurentosposobnosti-podnyavshis-na-shest-poziciy-432910.html); Отчет о глобальной конкурентоспособности 2018 года [Электронный ресурс]. Режим доступа: [www. //https://roscongress.org/materials/otchyet-o-globalnoy-konkurentosposobnosti-2018-goda/](https://roscongress.org/materials/otchyet-o-globalnoy-konkurentosposobnosti-2018-goda/)

Промисловість є однією із провідних галузей національної економіки, яка забезпечує реальне економічне зростання. Нами ставилось головне питання, які саме види економічної діяльності переробної промисловості України здійснюють вплив на позитивний розвиток промислової сфери на інноваційних засадах. Зокрема, основна увага приділяється виробництву харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів, а також металургійному виробництву, виробництву готових металевих виробів, крім виробництва машин і устаткування. Розроблено пропозиції щодо вдосконалення законодавчих та інших нормативно-правових актів з питань діяльності наукових парків, індустріальних та технологічних парків, кластерів, які можуть бути механізмами інноваційного розвитку галузей переробної промисловості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості інноваційної діяльності галузей переробної промисловості, у тому числі за рахунок розвитку наукових та індустріальних парків, кластерів висвітлювали у своїх наукових працях такі видатні фахівці, як Андріанов В., Андрусов У., Асаул А., Баронов В., Бовін А., Брушко Ю., Гальчинський Н., Гончаров А., Дмитрієв Д., Евтушин В., Егоров І., Загвойська Л., Зубаревич Н., Іванов С., Костюнін Г., Ляшенко В., Молдован О., Новіков А., Приходько С., Рудий К., Санатов Д., Селіванов А., Соколенко С., Якимович В. та ін..

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Проблеми функціонування харчової та металургійної промисловості на інноваційних засадах, у тому числі за рахунок створення організаційних форм інноваційної діяльності активно досліджуються вченими. Проте вона потребує більш детального подальшого вивчення, зокрема в розробці пропозицій щодо вдосконалення законодавчих та інших нормативно-правових актів з питань діяльності наукових парків, індустріальних та технологічних парків, кластерів, які можуть бути механізмами інноваційного розвитку галузей переробної промисловості.

Постановка завдання, мети дослідження. Постановка завдань полягає у визначенні основних засад розвитку інноваційної діяльності галузей переробної промисловості в контексті євроінтеграції України; дослідженні основних тенденцій в інноваційному розвитку переробної промисловості в Україні в останні роки, а також розробці пропозицій щодо вдосконалення законодавчих та інших нормативно-правових актів з питань діяльності наукових парків, індустріальних та технологічних парків, кластерів.

Метою дослідження є визначення інноваційних аспектів діяльності промислових підприємств галузей переробної промисловості України

Методи проведення досліджень. Основними методами, які використовувались в процесі проведення дослідження є аналіз, статистичний, порівняння, дослідження документів, нормативно-правове регулювання.

Викладення основного матеріалу (результати роботи). За останні роки значні проблеми виникли у вітчизняній переробній промисловості, частка якої у ВВП впала з 20,0% (2014 р.) до 12,4% (2017 р.) [1]. До причин падіння виробництва необхідно віднести в першу чергу конфлікт з Російською Федерацією, втрату промислового потенціалу на Сході України, а також втрату ринків збуту на пострадянському просторі, які не були компенсовані завдяки підписанню Повної та всеохоплюючої зони вільної торгівлі між Україною та ЄС (ПВЗВТ, 2016 р.).

На сучасному етапі розвитку вітчизняні промислові підприємства за даними Держстату України представлені в 2017 р. - 4699 од. (2014 р. – 10010 од.), з яких у переробній промисловості сконцентровано 3770 од. З них найбільша частка – 24,9% (або 938 од.) припадає на підприємства з виробництва харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів; 13,7% (517 од.) – з виробництва гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції; 9,7% (366 од.) – з металургійного виробництва, крім виробництва машин і устаткування, а також 8,6% (323 од.) – з текстильного виробництва, виробництва одягу, виробництва шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів.

Чисельність українських промислових підприємств протягом 2014-2017 рр. значно скоротилася, досягнувши у 2017 р. показника 759 од. (2014 р. – 1609 од.). З них 680 промислових підприємств (2014 р. – 1449 од.) були інноваційно активними у переробній промисловості. Зокрема, найбільша кількість зосереджена у галузі з виробництва харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів – 167 од., по 69 од. – у металургійному виробництві, виробництві готових металевих виробів, крім виробництва машин і устаткування, а також у виробництві машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань. Також 56 од., які займалися інноваційною діяльністю припадає на галузь з виробництва гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції. Отже, головним пріоритетом розвитку країни повинна бути інноваційна складова розвитку пріоритетних галузей як основна умова конкурентної економіки.

Проведений аналіз інноваційної активності промислових підприємств України свідчить про те, що вітчизняна економіка значно поступається провідним індустріальним країнам (Німеччина – 69,7%, Канада – 60,0%, Бельгія – 59,6%, Фінляндія – 57,0%, Ірландія – 56,7%), тоді як в Україні цей показник у 2017 р. становив 16,2%. Високі показники інноваційної активності в даних країнах пов'язані зі зростанням доданої вартості за рахунок зростання інтелектуального капіталу, створенням світових центрів економічного розвитку, подоланням енергосировинних перешкод, посиленням екологічних факторів та очікуємими технологічними інноваціями у сфері розвитку біо- та нанотехнологій.

У 2017 р. підприємства переробної промисловості, які займалися інноваційною діяльністю витрачали кошти на придбання обладнання, машин та програмного забезпечення – 434 од., у той час як в 2014 р. показник був на 436 од. більше. З них найбільша кількість припадає на підприємства з виробництва харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів (109 од.) та металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів, крім виробництва машин і устаткування, а також підприємств з виробництва машин і устаткування, не віднесеного до інших угруповань (45 од.).

Підприємствами переробної промисловості здійснювались витрати, зокрема на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення, частка яких у 2017 р. становила 89,0% у загальному обсязі витрат промислових підприємств України. З них найбільше витрачали кошти підприємства з виробництва харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів – 21,2%, з виробництва автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів – 17,4%, а також металургійного виробництва, виробництва готових металевих виробів, крім виробництва машин і устаткування – 16,7% у загальному обсязі витрат промислових підприємств України.

Відмітимо, що 160 підприємств переробної промисловості витрачали кошти за статтею інші, частка таких витрат у 2017 р. становила 68,8% до загальної кількості промислових підприємств України (2014 р. – 81,9%).

Якщо розглядати показник витрат підприємств переробної промисловості за напрямками інноваційної діяльності, то в 2017 р. він становив 78,5 млн. грн. (або 86,1% до загального обсягу витрат у промисловості України), табл. 1. З них найбільше коштів витрачали на: придбання машин, обладнання та програмне забезпечення – 66,9% (або 52,5 млн. грн. до загального обсягу витрат у переробній промисловості України); внутрішні НДР – 21,0% (або 16,7 млн. грн. та інше – 8,9% (або 7,0 млн. грн. до загального обсягу витрат у переробній промисловості України). За видами економічної діяльності підприємства переробної промисловості мали витрати у виробництві харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів за напрямками інноваційної діяльності, зокрема на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення – 79,4% (11,1 млн. грн. до загального обсягу витрат у переробній промисловості України).

Обсяги фінансування інноваційної діяльності переробної промисловості за період з 2014-2017 рр. зросли у 1,2 рази, досягнувши у 2017 р. - 78,5 млн. грн. (або 86,1% до загального обсягу фінансування інноваційної діяльності промислового сектору економіки України). Найбільше було профінансовано виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів – 14,0 млн. грн. (або 17,8% до загального обсягу фінансування видів економічної діяльності переробної промисловості України), а також виробництво машин і

устаткування, не віднесених до інших угруповань – 12,3 млн. грн. (15,7% до загального обсягу фінансування видів економічної діяльності переробної промисловості України).

Таблиця 1. Основні показники інноваційної діяльності у переробній промисловості України з 2014-2017 рр.

Показники	Роки			
	2014	2015	2016	2017
<i>Кількість промислових підприємств за напрямками проведених інновацій у переробній промисловості в Україні, од.</i>				
Усього	8395	3857	3525	3770
У тому числі займалися інноваційною діяльністю	1449	751	745	680
З них витрачали кошти на				
- внутрішні НДР	185	145	222	123
- зовнішні НДР	79	57	93	52
- придбання машин, обладнання та програмного забезпечення	870	414	513	434
- інші зовнішні знання	71	25	70	40
- інше	128	193	343	160
- навчання та підготовку персоналу	293	-	-	-
- ринкове запровадження інновацій	78	-	-	-
<i>Загальний обсяг витрат за напрямками інноваційної діяльності у переробній промисловості в Україні, тис.грн.</i>				
Усього	6776293,0	13171458,8	21236095,5	7854525,7
У тому числі на				
- внутрішні НДР	1209027,6	1819319,9	1554137,3	1673787,0
- зовнішні НДР	506905,1	188034,7	355034,1	201694,8
- придбання машин, обладнання та програмного забезпечення	4388938,5	10735571	18438710,1	5251153,5
- інші зовнішні знання	32922,0	10494,1	49603,0	21717,1
- придбання існуючих знань від інших підприємств або організацій	-	-	-	-
- інше	638499,8	418039,1	838611,0	706173,3
<i>Загальний обсяг фінансування інноваційної діяльності переробної промисловості за джерелами, тис. грн.</i>				
Усього	6776293,0	13171458,8	21236095,5	7854525,7
У тому числі за рахунок коштів				
- власних	5654976,7	12832922,6	20239005,9	6557826,7
- державного бюджету	343888,2	47525,2	142763,7	226705,5
- місцевих бюджетів	65,0	386,6	8268,0	...
- позабюджетних фондів	32585,2	1403,3	-	-
- вітчизняних інвесторів	-	74277,6	134385,5	271391,1
- іноземних інвесторів	135111,8	58633,0	17997,3	...
- кредитів	536531,3	113023,8	582542,7	593615,6
- інших	64937,7	43287,0	111132,4	92089,3
<i>Кількість промислових підприємств у переробній промисловості в Україні, що впроваджували інновації, од.</i>				
Усього	1131	675	667	610
У тому числі				
- впроваджували інноваційні процес	555	361	464	399
- з них маловідходні, ресурсозберігаючі	-	136	205	171
- з них впроваджували нові або вдосконалені методи обробки або виробництва продукції	421	-	-	-
- впроваджували інноваційні види продукції	591	403	507	347
- з них нові для ринку	137	111	160	89

Джерело: складено за даними Держстату України

Фінансування інноваційної діяльності галузей переробної промисловості переважно здійснювалось за рахунок власних коштів – 65,6 млн. грн. (або 83,5% до обсягу фінансування інноваційної діяльності переробної промисловості України). Незначними були обсяги фінансування за рахунок кредитів – 5,9 млн. грн. (або 7,6%) та коштів вітчизняних інвесторів – 2,7 млн. грн. (або 3,5% до обсягу фінансування інноваційної діяльності переробної промисловості).

Здійснивши аналіз джерел фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств переробної галузі України можна зробити висновок про те, що вітчизняні підприємства не мають необхідних власних коштів для здійснення науково-дослідних розробок. В зв'язку з цим, на нашу думку, важливо розвивати зовнішні джерела фінансування, зокрема залучати кошти інвесторів, що дозволить впроваджувати інновації, які будуть користуватися попитом на ринку та приносити прибуток. З метою заохочення інвесторів держава може надавати пільги на податок від прибутку і звільнити суб'єкти інноваційної діяльності від ПДВ на товари

та послуги, які безпосередньо пов'язані з науковою діяльністю. На державному рівні також можна запровадити надання низьковідсоткового займу для розвитку венчурного бізнесу, зменшення плати за оренду приміщень. Ефективним способом допомоги інноваційно-активним промисловим підприємствам на регіональному рівні може бути запровадження системи державних замовлень на виконання науково-дослідних розробок.

У 2017 р. на промислових підприємствах України (88,5% промислових підприємств або 6728 од.), що впроваджували інновації, вироблено 2387 інноваційних видів продукції (2014 р. – 3661 од.), з яких нові для ринку – 477 од. (2014 р. – 540 од.); машини, устаткування, апарати, прилади – 751 од. (2014 р. – 1314 од.), з яких нові для ринку – 229 од. (2014 р. – 252 од.).

Підприємствами галузі переробної промисловості (2017 р. – 610 од., 2014 р. – 1131 од.) впроваджено 2366 од. (2017 р.) інноваційних видів продукції (2014 р. – 8602 од.), з яких нові для ринку – 475 од. (2014 р. – 540 од.) та машини, устаткування, апарати, прилади – 745 од. (2014 р. – 1263 од.). З останніх новими для ринку були 229 од. Найбільше протягом 2017 р. за видами економічної діяльності було впроваджено 571 інноваційних видів продукції на промислових підприємствах з виробництва машин, устаткування не віднесених до інших угруповань; 563 од. - на підприємствах, які займаються виробництвом харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів, а також 289 од. - на підприємствах переробної промисловості, які займаються виробництвом автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів.

Кількість впроваджених нових технологічних процесів на промислових підприємствах України за період з 2014-2017 рр. зросла у 2,0 рази, досягнувши у 2017 р. показника в 3489 од. У тому числі за період, що аналізується, зросло значення показника кількості маловідходних, ресурсозберігаючих нових технологій – у 1,7 рази (2017 р. – 748 од.). Спостерігається також незначне зростання кількості впроваджених нових технологічних процесів на промислових підприємствах переробної сфери у 1,2 рази за три роки (2017 р. – 1804 од.), у тому числі маловідходних, ресурсозберігаючих – у 1,6 рази (2017 р. – 643 од.). Якщо аналізувати показники за видами економічної діяльності, то слід зазначити, що найбільше в переробній промисловості було впроваджено у 2017 р. нових технологічних процесів у металургійному виробництві, виробництві готових металевих виробів, крім виробництва машин і устаткування – 389 од; виробництві машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань – 353 од. та виробництві харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів – 275 од. Дещо іншим є показник впровадження нових технологічних процесів за видами економічної діяльності на промислових підприємствах переробної сфери за кількістю маловідходних, ресурсозберігаючих у: металургійному виробництві, виробництві готових металевих виробів, крім виробництва машин і устаткування – 122 од., виробництві харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів – 96 од., виробництві автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів – 93 од., а також виробництві машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань – 81 од.

Зазначимо, що серед вітчизняних промислових підприємств, які реалізували інноваційну продукцію, майже кожне четверте підприємство реалізовувало нову для ринку продукцію, обсяг якої становив 44,8 млн. грн. (2014 р. – 70,6 млн. грн.). У переробній промисловості даний показник у 2017 р. становив 44,5 млн. грн. (2014 р. – 70,4 млн. грн.), зокрема за видами економічної діяльності був найбільшим – 11,8 млн. грн. у виробництві машин і устаткування не віднесених до інших угруповань (2014 р. – 8,9 млн. грн.).

З метою здійснення інновацій 170 вітчизняних промислових підприємств придбали 832 нових технології в Україні, у той час як за межами України – 80 підприємств придбали 129 нових технологій. У переробній промисловості у 2017 р. показник відповідно становив 689 нових технологій в Україні і, 123 – нових технологій за межами України.

Отже, завдяки проведеному моніторингу розвитку інноваційної діяльності промислових підприємств переробної промисловості України можна розподілити існуючі проблеми на групи:

Проблеми фінансового забезпечення розвитку інноваційної діяльності промислових підприємств галузей переробної сфери. Важливою умовою стабільної діяльності та ефективного розвитку промислового підприємства на інноваційних засадах є раціональне відтворення основних засобів виробництва та впровадження інновацій, що потребує залучення значного обсягу фінансових ресурсів. В зв'язку з цим, кожне промислове підприємство переробної сфери формує політику фінансування, основними принципами якої є: застосування комплексного підходу при розробці політики фінансування, забезпечення необхідних обсягів залучених ресурсів інвестиційним потребам підприємства, забезпечення оптимального складу інноваційних проектів з позицій ефективної діяльності промислового підприємства, мінімізації витрат по формуванню інвестиційних джерел з різних джерел фінансування, мінімізації часового простору між формуванням інвестиційних ресурсів (фінансуванням) та їх інвестуванням тощо.

Успішність інноваційної діяльності промислових підприємств України визначається формами її організації та джерелами фінансової підтримки. Серед останніх найбільш поширеним джерелом є власні кошти підприємств, основну частку серед яких займають амортизаційні відрахування і частина прибутку, направлені у фонд накопичення. Питома вага власних джерел фінансування інвестицій для підприємств в країнах з ринковою економікою становить приблизно 60,0%. В Україні дана цифра – понад 90,0%. На даний момент підприємства України отримали право застосовувати так звану прискорену амортизацію за основними засобами четвертої групи (2017 р.), розділеної на **дві підгрупи**: з мінімальним строком корисного використання у 2 роки (електронно-обчислювальні машини, інші машини для автоматичної обробки інформації, пов'язані з ними засоби зчитування або друку інформації, комп'ютерні програми (зокрема,

виключенням є програми, витрати на придбання яких визнаються роялті, та/або програми, що визнаються нематеріальним активом), інші інформаційні системи, комутатори, маршрутизатори, модулі, модеми, джерела безперебійного живлення і засоби їх підключення до телекомунікаційних мереж, телефони (у тому числі стільникові), мікрофони і рації), а також з мінімальним терміном корисного використання в 5 років (інші машини й устаткування). Оскільки прискорена амортизація має право застосовувати 2-річний термін корисного використання, вона актуальна тільки **для 2-ої підгрупи об'єктів** - для інших машин і устаткування [2]. Це дозволяє пришвидшити зростання власних засобів підприємства, направляти їх на переоснащення та реконструкцію виробництва. Така амортизаційна політика держави створила умови для простого відтворення основних фондів на стабільно працюючих підприємствах. Однак не були створені умови для розширення та модернізації виробництва, запровадження інновацій.

Ще однією проблемою фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств є труднощі, пов'язані з інвестуванням інноваційних проектів. Банки здійснюють фінансування під заставу майна, а оформлення застави займає час, зіставлений з часом використання кредиту та виникненням труднощів з боку органів державної реєстрації.

Необхідно також виділити питання, яке виникає із залученням венчурного фінансування. Венчурні інститути готові здійснювати фінансування розробок, які перебувають в стадії, наближеної до реалізації готового продукту, а також яким притаманний високий коефіцієнт прибутку за умови швидкої їх окупності, незначного фінансування. Фінансування за участі іноземних венчурних інвестицій відбувається переважно за умови повного відчуження одержаного продукту від його розробника. Великі промислові підприємства, які виявляють зацікавленість до одержаного інноваційним підприємством продукту, готові його купувати, але не фінансувати його створення, оскільки обмежені в обігових коштах.

Зазначимо, що особливої уваги у вирішенні проблем створення необхідних умов для інноваційного розвитку заслуговує досвід сусідньої з Україною Республіки Білорусь, оскільки здійснення венчурної діяльності не можливе без участі та підтримки держави. Зокрема застосовується як фінансове стимулювання – методом прямої фінансової державної підтримки (залучення бюджетних коштів безпосередньо в венчурні високотехнологічні інститути; акумулювання бюджетних коштів в приватних чи державних фондах венчурного капіталу з наступним їх розподілом по перспективним проектам), а також методом непрямої фінансової підтримки (створення податкових стимулів для інвесторів; надання фінансових державних гарантій інвесторам), так і не фінансове – формування сприятливого економічного середовища для венчурного капіталу, що дозволяє знизити ризики.

Світовим лідером у сприянні розвитку венчурної індустрії залишається США. В цій країні держава створює спеціальні програми фінансування, такі як програма створення компаній інвестування малих підприємств (SBIC), програма трансферу технологій малих підприємств (STTR), програма підтримки науково-технічних розробок малих підприємств (SBIR). Зазначимо, що багато венчурних організацій фінансують проекти, які є успішними в усьому світі («Microsoft», «Apple», «Yahoo», «Google» на початковому етапі були профінансовані венчурними організаціями). Це має позитивні ефекти, зокрема, реципієнти венчурних інвестицій створюють попит на висококваліфікованих спеціалістів, які спроможні виробляти продукти і надавати послуги населенню, засновані на високих технологіях; а підприємства, які одержали венчурні інвестиції, забезпечують надходження коштів до бюджетів на всіх рівнях.

Як вже зазначалося вище, розвиток промислових підприємств переробної промисловості в Україні потребує вирішення існуючих проблем у сфері фінансування інноваційної діяльності. З метою поліпшення становища в інноваційній діяльності промислових підприємств переробної сфери необхідно стимулювати фінансову активність, зокрема шляхом:

- прямого організаційного стимулювання великих державних промислових підприємств через запровадження програм інноваційного розвитку;
- надання на конкурсній основі малим, середнім та великим підприємствам грантів за пріоритетними напрямками їхньої інноваційної діяльності;
- підтримки розвитку галузевої науки, в тому числі забезпечення доступу промислових підприємств до послуг з випробування і сертифікації принципово нової продукції, до винахідницького обладнання;
- поліпшення податкового стимулювання діяльності промислових підприємств на інноваційних засадах;
- зміцнення інноваційної направленості діяльності фінансових інститутів та спеціалізованих банків;
- вдосконалення системи підтримки експорту високотехнологічної, нової продукції;
- визначення механізмів підтримки імпорту окремих передових зарубіжних технологій, які вирізняються високим рівнем потенціалу для поширення в економіці та сприяють переходу до нових технологічних укладів;
- формування нових інститутів, насамперед державного інвестування у великі інфраструктурні проекти;
- ініціювання державою вкладень в інноваційні напрямки розвитку промислового сектору економіки, подаючи приклад приватному капіталу в надійності, залучаючи таким чином у створення нових видів продуктів;
- розроблення на державному і регіональному рівнях переліку найбільш пріоритетних напрямків та об'єктів інноваційної діяльності, орієнтуючи таким чином бізнес-структури на ті чи інші напрями інвестування;
- розроблення механізму контрактної системи щодо підтримки вітчизняного виробника, яка дозволяє відхилити заявку іноземних виробників в участі в аукціоні або конкурсі на закупівлю товарів для державних або муніципальних потреб, за умови, якщо в участі бере не менше двох вітчизняних постачальників (такий

досвід широко застосовується у зарубіжних країнах). Це дає пріоритетне право вітчизняним товаровиробникам насичувати внутрішній ринок товарами, що виробляються в країні.

- розроблення механізму надання з місцевого бюджету промисловим підприємствам, які реалізують проекти імпортозаміщення, субсидій на компенсацію частини витрат, пов'язаних із сплатою відсотків за кредитом, що залучається у вітчизняних кредитних установах на поповнення оборотних коштів чи фінансування поточної виробничої діяльності.

Виділимо деякі специфічні проблеми, що характеризують інноваційну діяльність у промисловій сфері в Україні. *Недосконалість податкового законодавства у сфері діяльності спеціалізованих організаційних форм, у яких діють промислові підприємства.* В цьому контексті особливого значення набуває питання дослідження світового досвіду застосування податкових стимулів щодо створення та розвитку індустріальних парків, серед яких необхідно виділити: податкові канікули зі сплати податку на прибуток, землю та нерухоме майно; знижені (пільгові) податкові ставки податку на прибуток, землю та нерухоме майно; інвестиційний податковий кредит (відстрочення сплати нарахованого податку; спрямування нарахованого податку на інвестиційні цілі); податкова знижка (зменшення бази оподаткування шляхом внесення витрат на інвестиційні цілі до складу валових витрат); прискорений метод податкової амортизації (у Канаді програмне забезпечення амортизується за нормою 50,0%, основні фонди – 30-50%, нерухомість – 20%); амортизаційна премія, що передбачає можливість віднесення на валові витрати додаткового відсотка вартості основних засобів; звільнення обладнання (яке не виробляється в країні) від сплати ПДВ та мита; знижена ставка відрахувань до соціальних фондів із фонду оплати праці працівників, що зайняті науково-дослідними розробками (Чеська Республіка); можливість виписувати податкові векселі при імпорті продукції; звільнення (пом'якшення) вимог щодо обов'язкового продажу валютної виручки. Отже, заходи державної підтримки розвитку промислових підприємств спрямовані на зменшення витрат інвесторів. Держава для залучення інвестицій має не створювати видимість формування сприятливого економічного середовища, а брати на себе частину реальних витрат.

Кадрове забезпечення промислових підприємств галузей переробної сфери, що займаються інноваційною діяльністю. Важливим чинником інноваційного забезпечення промисловості є кадровий потенціал, зокрема його інтелектуальна складова. Адже інноваційний успіх майже завжди починається саме з виникнення ідеї. Як свідчать статистичні дані чисельність науковців у промисловості має регресивний характер.

Проблеми одержання офісно-виробничих площ, необхідних для функціонування нових форм організації інноваційної діяльності.

Обмеженість внутрішнього попиту та проблеми збуту продукції на внутрішньому ринку. Вітчизняні виробники можуть втрачати потенційних споживачів своєї продукції внаслідок зниження рівня життя населення, зменшення доходів громадян, а також купівельної спроможності.

Неефективність системи кредитування промислових підприємств, які займаються інноваційною діяльністю. На шляху активного за діяння механізму кредитування промислових підприємств переробної сфери України стоїть низка перешкод, головною з яких є висока відсоткова ставка. Враховуючи всі приховані комісії, висока вартість кредитування робить банківські ресурси невігідними.

Не менш важливим чинником, що перешкоджає активно використовувати кредитні кошти в процесах інноваційно-інвестиційного розвитку залишається *недосконале нормативно-правове забезпечення*. Зокрема, відсутній законодавчий захист прав кредитора (не створено умови своєчасного та повного повернення кредиту та відсотків, а також складний механізм реалізації господарського права банків при зверненні стягнення на заставлене майно тощо).

Згідно із даними Державної статистичної служби, більшість секторів переробної промисловості у 2015-2016рр. пройшли через важкий період економічної кризи і ще не досягли передкризового рівня виробництва.

У той же час можна констатувати, що деякі сектори демонструють відносно непогані показники відновлення виробництва. Особливого значення набувають такі види економічної діяльності, як виробництво харчової продукції, металургія, легка промисловість і виробництво устаткування. Їх розвиток, у свою чергу, потребує використання інновацій, які необхідні для виробництва конкурентоспроможних товарів з високою доданою вартістю. В цій частині роботи ми зосередимо увагу на перших двох із згаданих секторів.

Виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів є найважливішою галуззю економіки в Україні. У 2017 р. даний вид економічної діяльності склав 20,9% від загального обсягу реалізованої промислової продукції. Однак протягом декількох наступних років сформувалась ситуація зниження показників інноваційної діяльності у цій галузі, зокрема у 2017 р. інноваційною діяльністю займалося 18,9% від загальної кількості промислових підприємств у сфері виробництва харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів в Україні, табл. 2. У країнах Європейського союзу подібний показник сягає близько 53,0% (від 27,1% у Болгарії до 79,3% у Німеччині). Це вказує на те, що підприємства харчової промисловості України мають відносно низький рівень інноваційної активності.

Загальний обсяг фінансування з 2014-2017 рр. інноваційної діяльності промислових підприємств з виробництва харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів (37 інноваційно-активних підприємств із статистичної вибірки) збільшився у 0,6 рази, досягнувши у 2017 р. показника 1,4 млн. грн. Основним джерелом фінансування інноваційних витрат у 2017 р. залишаються власні кошти підприємств харчової промисловості – 1,2 млн. грн. (або 90,9% загального обсягу фінансування інновацій у харчовій промисловості). Кошти державного бюджету і кошти місцевих бюджетів на відповідні статті не виділялись. Кредитні кошти

підприємств становили 0,1 млн. грн., або 8,1% загального обсягу інновацій у харчовій промисловості. У 2017 р. 158 од. (16,8% обстежених промислових підприємств) інноваційно-активних промислових підприємств харчової галузі України (2014 р. – 265 од.) впроваджували 275 (2014 р. – 231 од.) технологічні процеси, у тому числі маловідходні, ресурсозберігаючі становлять 96 од. (2014 р. – 44 од.). Перший показник щодо частки інноваційно-активних підприємств виробництва харчової продукції значно нижче аналогічного показника для країн-лідерів по впровадженню технологічних процесів, зокрема Німеччини (69,7%), Австрії (53,0%), Туреччини (35,3%), Литви (26,8%) та Болгарії (23,8%) [3]. Модернізація є запорукою системності інноваційного процесу, який сприятиме дифузії інновацій на підприємствах не лише у сфері обладнання, технологій, а й в асортименті структури управління, кваліфікації фахівців.

Таблиця 2. Основні показники інноваційної діяльності у сфері виробництва харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів в Україні з 2014-2017 рр.

Показники	Роки			
	2014	2015	2016	2017
<i>Кількість промислових підприємств за напрямками проведених інновацій у сфері виробництва харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів в Україні, од.</i>				
Усього	1990	984	901	938
У тому числі займалися інноваційною діяльністю	334	178	170	167
З них витрачали кошти на				
- внутрішні НДР	15	13	19	12
- зовнішні НДР	8	7	11	3
- придбання машин, обладнання та програмного забезпечення	203	92	128	109
- інші зовнішні знання	15	6	14	3
- інше	19	45	93	37
- навчання та підготовку персоналу	81	-	-	-
- ринкове запровадження інновацій	16	-	-	-
<i>Загальний обсяг витрат за напрямками інноваційної діяльності у сфері виробництва харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів в Україні, тис.грн.</i>				
Усього	2173609,8	1540271,7	2186483,3	1401995,5
У тому числі на				
- внутрішні НДР	157419,1	82820,6	10973,6	5625,6
- зовнішні НДР	3555,7	3500,0	1214,2	2816,2
- придбання машин, обладнання та програмного забезпечення	1872952,2	1328440,5	1977792,9	1112913,8
- інші зовнішні знання	740,4	1171,6	-	862,0
- придбання існуючих знань від інших підприємств або організацій	-	-	1801,1	-
- інше	138942,4	124339,0	194701,5	279777,9
<i>Загальний обсяг фінансування інноваційної діяльності за джерелами, тис. грн.</i>				
Усього	2173609,8	1540271,7	2186483,3	1401995,5
У тому числі за рахунок коштів				
- власних	1768501,9	1476576,5	1771446,3	1274337,9
- державного бюджету	0,4	5,3	-	-
- місцевих бюджетів	-	280,0	6494,0	...
- позабюджетних фондів	-	-	-	-
- вітчизняних інвесторів	-	-	2050,8	-
- іноземних інвесторів	380,0	1638,0	6525,0	-
- кредитів	403218,3	61771,9	374967,2	113290,7
- інших	1509,2	-	25000,0	...
<i>Кількість промислових підприємств у сфері виробництва харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів в Україні, що впроваджували інновації, од.</i>				
Усього	265	165	154	158
У тому числі				
- впроваджували інноваційні процес	113	80	110	98
- з них маловідходні, ресурсозберігаючі	-	23	41	42
- з них впроваджували нові або вдосконалені методи обробки або виробництва продукції	91	-	-	-
- впроваджували інноваційні види продукції	134	93	115	89
- з них нові для ринку	24	18	32	19

Джерело: складено за даними Держстату України

До технологічних інновацій, які сприяють розвитку підприємств харчової промисловості необхідно віднести: розробку та впровадження технологій зберігання сировини, що є основою для виробництва харчових продуктів; впровадження ресурсозберігаючих технологій, яким притаманним є вихід готової продукції, мінімізація відходів у зв'язку з застосуванням сучасних методів обробки; удосконалення технологічних процесів, які сприятимуть скороченню часу виробничого циклу без втрати якості готової продукції; розробку та впровадження власних пакувальних ліній, які відповідатимуть специфікації виготовлених продуктів; удосконалення тари, упакування та способів перевезення.

Збереження стабільного позитивного приросту у харчовій промисловості потребує здійснення систематичного техніко-технологічного оновлення промислової бази підприємств, оскільки недостатній рівень розвитку технологічної бази, притаманний багатьом структурним підрозділам даного виду діяльності, становить проблему, яка вимагає активізації інноваційного розвитку, задіяння важелів, що сприяють підвищенню ефективності виробництва. Найважливішою складовою даної проблеми є фінансування інноваційної діяльності наукових установ і підприємств для реалізації проектів, спрямованих на модернізацію основних засобів виробництва і продукції, розширення асортименту продуктів харчування та поліпшення їх якості. Так, наприклад найбільша у світі компанія з виробництва продуктів харчування «Unilever» (близько 400 торгівельних марок, серед яких «Calve», «Lipton», «Hellmann's») з обігом 48 млрд. дол. США витрачає на наукові дослідження до 2,5 % від власного обсягу продаж.

Аналізуючи статистичні дані Держстату України необхідно зазначити, що спостерігається тенденція зростання показника кількості найменувань впроваджених інноваційних видів продукції на промислових підприємствах харчової промисловості, починаючи з 2012-2016 рр. Так, у 2016 р. показник становив 885 од. (2012 р. – 667 од.). Зростання спостерігається і показників за категоріями: з них нових для ринку – 191 од. (2012 р. - 71 од.), у тому числі машин, устаткування, апарати, прилади – 37 (2012 р. - 5), з них нові для ринку – 17 од. Із загального обсягу реалізованої інноваційної продукції 33,9% – продукція, що була новою для ринку та 66,1% – продукція, що була новою тільки для підприємства. Тенденція зниження пов'язана із зниженням споживчого попиту населення, і попиту на продукцію промислового призначення, що обумовлені фінансово-економічною кризою. Основна частина інноваційної продукції реалізовувалась на території України, і лише 15,0% інноваційної продукції харчової промисловості експортовано у 2015 р.

Отже, аналіз статистичних даних щодо розвитку інноваційної діяльності промислових підприємств харчової галузі свідчить про те, що не дивлячись на позитивну динаміку Україна суттєво відстає від показників розвинених країн світу. Протягом тривалого часу розвиток харчової промисловості гальмує і низький рівень матеріально-технічної бази підприємств. Ступінь зносу основних засобів на вітчизняних підприємствах, що займаються виробництвом харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів у 2016 р. становив 51,1% (2014 р. – 47,2%) [4-7]. У структурі виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів згідно даних Держстату України у 2016 р. найбільший ступінь зносу основних засобів на виробництві підприємств галузі мали підприємства з виробництва напоїв – 61,1% (2014 р. – 62,5%) та виробництва харчових продуктів – 48,9% (2014 р. – 42,1%), а найменший ступінь зносу підприємства з виробництва тютюнових виробів – 38,7% (2014 р. – 39,3%). Крім виокреслених проблем необхідно також віднести: зростання цін на продукти харчування першої необхідності; зменшення показника купівельної спроможності населення; імпортозалежність сировини, зокрема по таких товарних групах як молоко, риба, крупи; зростання цін і тарифів на основні складові собівартості продукції харчової промисловості (газ, енергоносії); відсутність державних програм сприяння розвитку підприємств харчової промисловості та державної фінансової підтримки тощо.

Одним з головних напрямів виходу галузей харчової промисловості з кризового стану, стабілізації та прискоренні розвитку полягає в особливостях залучення прямих інвестицій. За останні роки їх обсяг незначно зріс, досягнувши у 2016 р. показника 2419,0 млн. дол. США (2012 р. – 2194,20 млн. дол. США) [8].

В структурі наявних в Україні прямих іноземних інвестицій переважають інвестиції компаній, які зареєстровані в Нідерландах. На початок 2016 р. їх частка становила за даними Держстату України 25,6% від загальної суми прямих іноземних інвестицій в харчову промисловість. Крім того, необхідно зазначити, що значними є обсяги інвестицій в Україну від компаній, зареєстрованих на Кіпрі – 23,8%.

Необхідно зазначити, що у 2015 р. Україна на 12,7% експортувала харчових продуктів менше, аніж у 2014 р., що безпосередньо пов'язано з воєнно-політичною та економічною кризою в країні. У 2016 р. ситуація дещо покращилась, вартісні обсяги експорту збільшилися на 4,9% проти попереднього року, досягнувши рівня 15284,3 млн. дол. США. Поставки до країн ЄС скоротилися на 30,0%. Це пов'язано з тим, що переважна частина вітчизняних виробництв не відповідає вимогам, які висуває європейська спільнота до технологій виробництва та якості продукції. Разом з тим, відкриваються перспективи нарощування експорту до КНР, Єгипту та інших країн Азії, Африки. Деякі вітчизняні компанії мають такий позитивний досвід, зокрема підприємства тютюнової, пивоварної, олійно-жирової, кондитерської галузей та виробництва безалкогольних напоїв. Їх високі конкурентні позиції забезпечуються використанням сучасних видів обладнання, освоєнням інноваційних технологій, впровадженням сучасних методів організації, управління виробництвом, а також наявністю ефективних стратегій розвитку на основі формування інтегрованих структур.

Ефективний розвиток галузі можливий при зростанні частки підприємств, які впроваджують інновації (до 40,0-45,0%), а також шляхом створення та розвитку організаційних форм інноваційної діяльності, серед яких вагоме місце посідають індустриальні парки, технологічні парки та кластери.

Другим за значущістю видом економічної діяльності переробної промисловості України є *металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів, крім виробництва машин і устаткування*. За даними Держстату України, у 2017 р. її частка в обсязі реалізованої промислової продукції становила 18,2%, а в експорті товарів – 23,0% (позиції в МСТК 67-69), табл. 3.

Таблиця 3. Основні показники інноваційної діяльності у сфері металургійного виробництва, виробництва готових металевих виробів, крім виробництва машин і устаткування в Україні з 2014-2017 рр.

Показники	Роки			
	2014	2015	2016	2017
<i>Кількість промислових підприємств за напрямками проведених інновацій у сфері металургійного виробництва, виробництва готових металевих виробів, крім виробництва машин і устаткування в Україні, од.</i>				
Усього	799	371	336	366
У тому числі займалися інноваційною діяльністю	138	65	73	69
З них витрачали кошти на				
- внутрішні НДР	23	13	21	9
- зовнішні НДР	15	11	18	9
- придбання машин, обладнання та програмного забезпечення	78	40	53	48
- інші зовнішні знання	7	1	10	4
- інше	10	16	28	10
- навчання та підготовку персоналу	22	-	-	-
- ринкове запровадження інновацій	4	-	-	-
<i>Загальний обсяг витрат за напрямками інноваційної діяльності у сфері металургійного виробництва, виробництва готових металевих виробів, крім виробництва машин і устаткування в Україні, тис. грн.</i>				
Усього	466573,8	7901345,5	14478748,6	953248,9
У тому числі на				
- внутрішні НДР	51727,9	15046,4	36616,5	55901,5
- зовнішні НДР	5021,1	6184,7	135673,3	8202,1
- придбання машин, обладнання та програмного забезпечення	279458,9	7868031,1	13980968,1	877819,9
- інші зовнішні знання	118,3	19,0	5487,3	1447,3
- придбання існуючих знань від інших підприємств або організацій	-	-	-	-
- інше	130247,6	12064,3	320003,4	9878,1
<i>Загальний обсяг фінансування інноваційної діяльності за джерелами, тис. грн.</i>				
Усього	466573,8	7901345,5	14478748,6	953248,9
У тому числі за рахунок коштів				
- власних	436510,5	7891688,5	14264074,1	673217,3
- державного бюджету	3975,0	-	125710,0	...
- місцевих бюджетів	-	106,6	-	-
- позабюджетних фондів	-	-	-	-
- вітчизняних інвесторів	1973,6	11,7	3571,6	...
- іноземних інвесторів	14172,7	27,2	-	...
- кредитів	11874,0	9511,5	3027,6	...
- інших	-	-	82365,3	...
<i>Кількість промислових підприємств у сфері металургійного виробництва, виробництва готових металевих виробів, крім виробництва машин і устаткування в Україні, що впроваджували інновації, од.</i>				
Усього	110	54	72	60
У тому числі				
- впроваджували інноваційні процес	56	36	53	44
- з них маловідходні, ресурсозберігаючі	-	17	28	27
- з них впроваджували нові або вдосконалені методи обробки або виробництва продукції	41	-	-	-
- впроваджували інноваційні види продукції	55	36	58	32
- з них нові для ринку	13	7	15	7

Джерело: складено за даними Держстату України

Чисельність промислових підприємств у 2017 р. порівняно з 2014 р. значно скоротилася – майже у 2,2 рази, досягнувши показника в 366 од. Так само зменшилась і чисельність підприємств, що займалися інноваційною діяльністю у 2 рази. Таким чином, у 2017 р. чисельність промислових підприємств у

металургійному виробництві, виробництві готових металевих виробів, крім виробництва машин і устаткування досягла рівня в 69 од. З них найбільше коштів витрачали на придбання обладнання, машин та програмного забезпечення 48 од. (0,8 млн. грн.). Незначна кількість підприємств – 10 од. витрати мали за статтею інше (0,9 млн. грн.), 9 од. – на внутрішні НДР (0,6 млрд. грн.), а також 9 од. – на зовнішні НДР (0,8 млн. грн.).

Обсяги фінансування інноваційної діяльності металургійного виробництва, виробництва готових металевих виробів, крім виробництва машин і устаткування зросли незначно - у 2,0 рази (2017 р. – 1,0 млн. грн.), у той час як індекс інфляції становив 113,7% за рік [9].

Кількість підприємств, що впроваджували у 2017 р. інновації скоротилася на 50 од. (2017 р. – 60 од.), у тому числі впровадженням інноваційних процесів займалося 44 підприємства (2014 р. – 56 од.), з них 27 од. (2014 р. – 41 од.) – маловідходні, ресурсозберігаючі.

Інноваційні види продукції на підприємствах з металургійного виробництва, виробництва готових металевих виробів, крім виробництва машин і устаткування впроваджували 32 підприємства, у той час як у 2014 р. їх нараховувалося 37 од. З них новими для ринку були у 2017 р. – 7 од., а у 2014 р. – 13 од.

На підприємствах України у сфері металургійного виробництва у 2017 р. порівняно з 2014 р. зріс показник кількості впроваджених нових технологічних процесів – з 320 од. до 389 од., у тому числі маловідходних, ресурсозберігаючих – з 87 од. до 122 од.

У 2017 р. промисловими підприємствами металургійної галузі було впроваджено 129 інноваційних видів продукції, що на 225 од. менше, а ніж в 2014 р. З них машини, устаткування, апарати і прилади у 2017 р. становили 58 од. (2014 р. – 140 од.), з них новими для ринку були 27 од. (2014 р. – 17 од.). Як бачимо, останній показник навпаки, за останні роки зріс так само, як і впровадженні інноваційні види продукції на промислових підприємствах, які були новими для ринку з 33 од. (2014 р.) до 37 од. (2017 р.).

Незважаючи на окремі позитивні зрушення щодо інноваційного розвитку металургійної промисловості, технологічна структура галузі залишається застарілою. Зокрема це стосується технології виплавки сталі, оскільки вітчизняні промислові підприємства й досі практично не застосовують прогресивне електронно-променеве плавлення сталі, методи прямого відновлення залізних руд, які відносяться до п'ятого технологічного укладу. В Україні 25% сталі все ще виплавляють в мартенах, на машинах безперервного литва заготовок розливається 53,0% сталі за середніх показників у світі 1,1% та 93,0% відповідно [10-11]. Необхідно відмітити, що публічне акціонерне товариство «АрселорМіттал Кривий Ріг» займає лідируючі позиції серед найбільших підприємств України і, є частиною міжнародної корпорації «АрселорМіттал» – найбільшого виробника сталі у світі.

Як свідчить міжнародний досвід, в основу побудови світової металургійної галузі покладено скорочення застарілих виробничих потужностей з випуску сталі, будівництво нових, більш компактніших виробництв для випуску кінцевої продукції з високою доданою вартістю. Так, протягом 10-15 років у чорній металургії США було ліквідовано близько 30,0% потужностей з виробництва сталі, Японії – 20,0%, Німеччини – біля третини [12-13].

Підприємствами металургійної промисловості було реалізовано інноваційної продукції на суму 36,5 млн. грн., тоді як у 2014 р. – 27,2 млн. грн. За межі України у 2017 р. 16 металургійних підприємств реалізували інноваційної продукції на суму 25,7 млн. грн. (2014 р. – 30 од. і 15,0 млн. грн. відповідно).

Показник кількості придбаних технологій в Україні зріс з 22 од. (2014 р.) до 120 од. (2017 р.), так само, як і за межами України – з 8 од. (2014 р.) до 41 од. (2017 р.).

До основних проблем розвитку металургійної промисловості на інноваційних засадах необхідно віднести такі як: високий ступінь зношеності основних фондів (до 60,0%); залежність фінансових результатів діяльності підприємств від кон'юнктури зовнішніх ринків; високий ступінь ресурсо- та енергоємності вітчизняної металургійної промисловості; відсутність дієвого зв'язку між вітчизняними науковими інститутами та виробництвом; скорочення іноземних інвестицій у галузь через несприятливі економічні та політичні обставини; недостатня фінансова підтримка розвитку металургійної промисловості з боку держави; низький рівень розвитку внутрішнього ринку металопродукції та зменшення купівельної спроможності українських споживачів; воєнні дії в зоні на Сході України тощо.

Незважаючи на існуючі проблеми, які перешкоджають розвитку металургійної промисловості України протягом незначного періоду часу були реалізовані інноваційно-інвестиційні проекти:

- Групи «Метінвест» (модернізація доменного цеху, сталеплавильного та проектного виробництва, будівництво повітрянороздільної установки нового покоління на ПАТ «Єнакіївський металургійний завод»; будівництво установки прискореного охолодження товстолистового стану на ПАТ «Азовсталь»; введено в дію комплекс нового обладнання на МК «Запоріжсталь», зокрема агломераційної машини №1, високотехнологічної газоочистки з двома потужними електрофільтрами, ексаустерного відділення і компресорної станції; будівництво установки вдування пилувугільного поливу, модернізація листопрокатного стану «1700» і слябінгу «1150» на ПАТ «ММК ім. Ілліча»).

- Корпорації «Індустріальний Союз Донбасу» (будівництво установки з вдування пилувугільного палива на ПАТ «Алчевський металургійний комбінат»; введення в експлуатацію нової машини безперервного литва заготовок №3, потужністю 1,4 млн. т на рік).

- Введення в експлуатацію електросталеплавильного комплексу ТОВ «МЗ Дніпросталь компанії «Інтерпайп».

- Завершення будівництва машини безперервного литва заготовок, потужністю 1,2 млн. т на рік на ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг» тощо.

Інноваційний розвиток вітчизняних промислових підприємств переробної промисловості на інноваційних засадах потребує проведення дієвої державної інноваційної політики. Вона являє собою «систему заходів органів держави, метою якої є створення умов для найкращого розвитку інноваційної діяльності суб'єктів господарювання, підвищення конкурентоспроможності національної наукоємної продукції, розроблення й удосконалення нормативно-правової бази й розвиток інноваційного середовища» [14].

Законодавчу базу, орієнтовану на підтримку функціонування промислових підприємств переробної промисловості України становлять Конституція України, Цивільний кодекс України, Господарський кодекс України, Земельний кодекс України, Податковий кодекс України, Митний кодекс України, Закони України («Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні», «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки», «Про індустриальні парки», Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності», «Про оренду землі», «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків», «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності», «Про вищу освіту», «Про засади національної безпеки», «Про транскордонне співробітництво», «Про інноваційну діяльність», «Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків», «Про наукові парки», «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» тощо.).

Існують програмні документи, які визначають напрями діяльності розвитку економіки країни, зокрема це Стратегія сталого розвитку «Україна - 2020», Програма діяльності КМУ, розроблена на виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, а також між Україною та Європейським співтовариством з атомної енергії.

Крім того затверджено Державну стратегію регіонального розвитку на період до 2020 р. та Стратегію розвитку високотехнологічних галузей до 2025 р., а також розроблено Концепцію Державної цільової економічної програми розвитку інноваційної інфраструктури на 2017-2021 рр., та ін.

З метою сприяння розвитку галузей переробної промисловості України на інноваційних засадах пропонуємо переглянути незавершені нормативно-правові документи, поновити ті, що є актуальними, а також розробити нові державні цільові програми:

1). до проекту Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності наукових парків (реєстр №8172 від 21.03.2018 р.). Верховною Радою України прийнято рамковий Закон України «Про наукові парки» №1563-VI від 25.06.2009 р., який визначає правові, організаційні та економічні засади створення і функціонування наукових парків на території України. Законом передбачено державне замовлення на поставку науковими парками продукції, виконання робіт і надання послуг для забезпечення пріоритетних державних потреб; залучення коштів державного та місцевого бюджетів та ін. Передбачені механізми державної підтримки в період затяжної економічної рецесії, відсутності державних ресурсів для функціонування наукових парків носять суто декларативний характер. Однак, внесення змін до Закону та їх реалізація сприятиме позитивному розвитку наукових парків, як однієї зі спеціальних форм інноваційної діяльності в Україні.

Підтримуючи законодавчі ініціативи, спрямовані на підвищення ефективності вітчизняної науки і, створення цивілізованих механізмів використання результатів наукової діяльності з метою забезпечення економічних і суспільних потреб, звертаємо увагу на певні недоліки, присутні у даному законопроекті, зокрема у Законі України «Про наукові парки» №1563-VI від 25.06.2009 р.:

1. Вважаємо за доцільне здійснити доповнення у статтю 1. Визначення термінів Розділу I Загальні положення, зокрема внести такі поняття, як:

«- замовники продукції наукового парку – установи, організації, підприємства, вітчизняні та іноземні компанії будь-якої форми власності які замовляють та сплачують виконання розробок чи послуг відповідно до проекту наукового парку;

- транснаціональний науковий парк – науковий парк, який створюється і функціонує на основі міжнародного договору України, укладеного між урядами країн або уповноваженими засновниками його створення. Порядок створення та розвитку транснаціонального наукового парку регулюється міжнародними договорами України.»

2. Також вважаємо за доцільне редагувати статтю 2. Законодавство про науковий парк Розділу I Загальні положення, зокрема в існуючу частину додати номер пункту 1., який у редагованому вигляді звучить так: «Науковий парк створюється та діє відповідно до...» додати «Конституції України (254к/96-ВР)» та далі продовжити «...Господарського (436-15) та Цивільного (435-15) кодексів України, законів України «Про вищу освіту» (2984-14), «Про інвестиційну діяльність» (1560-12), «Про наукову і науково-технічну діяльність» (1977-12), «Про інноваційну діяльність» (40-15), «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» (143-16), інших нормативно-правових актів, що регулюють відносини в науково-технічній та інноваційній сферах, з урахуванням особливостей, передбачених цим Законом».

3. У статтю 2. Законодавство про науковий парк в Розділ I Загальні положення додати пункт «2. Якщо міжнародним договором України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені цим Законом, застосовуються правила міжнародного договору України».

4. У Розділ II Організаційні засади створення та діяльності наукового парку необхідно внести: «Статтю 14. Перелік документів для включення наукового парку до Реєстру наукових парків України», у якій необхідно зазначити наступне:

1. Включення наукового парку до Реєстру наукових парків України потребує, щоб засновник наукового парку подав до уповноваженого державного органу наступні документи: 1) заяву про включення наукового парку до Реєстру наукових парків України; 2) рішення засновника про створення наукового парку; 3) концепцію розвитку наукового парку; 4) найменування партнерів наукового парку (за наявності).

Статтю 15. Рішення про включення наукового парку до Реєстру наукових парків України.

1. Розгляд поданої заяви засновником наукового парку та доданих до неї документів здійснюється уповноваженим державним органом протягом 30 календарних днів з дня їх надходження. Уповноважений державний орган приймає рішення про включення або вмотивовану відмову у включенні наукового парку до Реєстру наукових парків за результатами розгляду документів.

2. Прийняття рішення про включення наукового парку до Реєстру наукових парків України базується на основі врахування таких критеріїв, як: 1) доступність трудових ресурсів, необхідних для функціонування наукового парку відповідно до концепції розвитку; 2) наявність та/або можливість залучення засновником наукового парку фінансових, матеріально-технічних та інших ресурсів, необхідних для його розвитку у відповідності з концепцією; 3) підтримка наукового парку з боку органів місцевого самоврядування та місцевих органів виконавчої влади; 4) наявність підписаних меморандумів про наміри та/або договорів з партнерами наукового парку.

3. У рішенні про включення наукового парку до Реєстру наукових парків України зазначається: 1) назва наукового парку; 2) засновник наукового парку; 3) строк, на який створено науковий парк; 4) місцезнаходження, площа на яких створено науковий парк.

4. Уповноважений державний орган зобов'язаний протягом трьох робочих днів з дня прийняття рішення про включення наукового парку до Реєстру наукових парків України письмово повідомити центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику та політику у сфері державної митної справи, та відповідні місцеві державні адміністрації про засновника, партнерів наукового парку.

Статтю 16. Концепція функціонування наукового парку

1. Засновник наукового парку зобов'язаний розробити і затвердити концепцію розвитку, в якій зазначаються: 1) назва наукового парку; 2) засновник наукового парку; 3) мета, завдання створення та функціональне призначення наукового парку; 4) місце розташування та площу; 5) строк, на який створюється науковий парк; 6) вимоги до партнерів наукового парку; 7) план розвитку наукового парку; 8) орієнтовні ресурси (фінансові, матеріальні, технічні, трудові, природні тощо), необхідні для створення та розвитку наукового парку, очікувані джерела їх залучення; 9) очікувані результати функціонування наукового парку; 10) інші відомості на розсуд засновника наукового парку; 11) організаційна модель функціонування наукового парку.

2. Концепція функціонування наукового парку затверджується засновником відповідного парку, шляхом прийняття рішення.»

5. Потребує доповнення Стаття 4. Функції наукового парку пунктом «2. Функціональне призначення наукового парку визначається Концепцією відповідного наукового парку», оскільки основні функції наукового парку у Законі є розпливчати.

6. Також потребує внесення змін стаття 5. Установчі документи Розділу II Організаційні засади створення та діяльності наукового парку - пункт 2 замінити пунктом «4. Істотними умовами договору про створення наукового парку є: предмет договору, строк договору, порядок та умови здійснення наукової діяльності у межах наукового парку, порядок та умови залучення партнерів наукового парку, правовий режим майна, створеного засновником наукового парку, а також переданого для використання майна, що є власністю засновника; склад та порядок надання звітності уповноваженому державному органу; порядок набрання чинності цим договором з дня його підписання».

«Невід'ємними частинами договору про створення та функціонування наукового парку є: рішення про створення наукового парку; концепція наукового парку; бізнес-план науково парку».

7. Стаття 6. Обмеження діяльності наукового парку містить перелік видів діяльності, здійснення яких не допускається у рамках безпосередньої діяльності наукового парку, зокрема «торгівельно-посередницька діяльність, надання послуг побутового призначення, виробництво і переробка підкацизних товарів та інших, що не відповідають меті наукового парку». Таким чином можна зауважити, що наведений у Законі перелік видів діяльності не є вичерпним, і допускає здійснення тих видів діяльності, які не притаманні науковим паркам, зокрема будівництво. Отже, вважаємо за доцільне змінити не лише назву статті, а й надати вичерпний перелік тих видів діяльності, здійснення яких допускається для наукових парків.

8. На наш погляд потребує внесення нового пункту Стаття 7. Створення наукового парку у частині того, що наукові парки повинні забезпечувати оприлюднення визначеної чинним законодавством інформації про свою діяльність, окрім інформації з обмеженим доступом. Також про їх створення та діяльність суспільство повинно бути проінформоване. Тому пропонуємо внести пункт 6. у наступному трактуванні: «Інформація про створені наукові парки є публічною, доступ до неї забезпечує уповноважений державний орган, шляхом її розміщення на своєму офіційному веб-сайті.

Для надання державної підтримки, передбаченої законодавством, уповноважений державний орган створює, веде та розміщує на своєму офіційному веб-сайті Реєстр наукових парків України. До нього наукові парки включаються за згодою засновника наукового парку.

Майнові права інтелектуальної власності на Реєстр наукового парку України (бази даних) належать державі в особі уповноваженого державного органу. Держава, органи державної влади та їх посадові особи користуються

Реєстром наукових парків України (базою даних) на безоплатній основі. На майнові права на комп'ютерні програми та бази даних для ведення Реєстру наукових парків України поширюються вимоги статті 18. Фінансове та інше забезпечення надання адміністративних послуг Закону України «Про адміністративні послуги» (5203-17).

Державна підтримка надається засновникам наукового парку, партнерам наукового парку, включеним до Реєстру наукових парків України.»

9. Потребує додаткового роз'яснення пункт 4. «За результатами конкурсу виконавчий орган управління наукового парку приймає рішення про виконання проекту наукового парку та укладає договір про партнерство» Статті 14. Розроблення та прийняття проектів наукового парку Розділу III. Особливості розроблення та реалізації проектів наукового парку. Чи з усіма укладається договір (трактування можна розглядати двояко)і, за якими критеріями відбувається написання та відбирання проектів органом управління наукового парку. Вважаємо, що у законі мають бути наведені чіткі критерії.

10. У Законі на нашу думку потребує додаткового роз'яснення положення Статті 17. Майнові права на технології та об'єкти права інтелектуальної власності Розділу IV Державна підтримка діяльності наукових парків щодо можливостей центрального органу виконавчої влади... на обмеження майнових прав «на використання і розпорядження технологій та об'єктів права інтелектуальної власності, створених із залученням державних коштів, у разі якщо технологію та/або об'єкт права інтелектуальної власності: визнано таким, що мають використовуватися в публічних інтересах» та ін.

10. Доповнити статтю 19. Особливості оподаткування ввізним митом наукового, лабораторного і дослідницького обладнання, комплектуючих та матеріалів для виконання проектів наукових парків пунктом 2 наступного змісту: «Суб'єкти господарювання, які звільняються від ввізного мита наукового, лабораторного і дослідницького обладнання, комплектуючих та матеріалів для виконання проектів наукових парків у зв'язку з провадженням діяльності відповідно до цього Закону, зобов'язані щоквартально публікувати інформацію на власному сайті, офіційному друкованому органу місцевого самоврядування щодо отриманих податкових пільг та звільнення ввід сплати податку, їх розміру та напрямки використання зазначених коштів.»

11. У пункті 7. До джерел фінансування наукового парку статті 21. Майнові відносини та фінансування наукового парку Розділу V Економічні засади діяльності наукового парку наведено перелік джерел фінансування, який окрім виокремлених повинен бути ширшим і містити такі статті, як «фінансові надходження від партнерів, замовників наукового парку та інших юридичних осіб; кошти приватних інвесторів, у тому числі залучені за моделлю державно-приватного партнерства; залучені кошти, включаючи кредити банків та інших фінансово-кредитних установ.»

У Закон України «Про освіту» (2145-19) «статтю 81. Державно-приватне партнерство у сфері освіти і науки пункт 3. Державно-приватне партнерство у сфері освіти і науки може передбачати: утворення та/або спільне фінансування і експлуатацію ...» додати «наукових парків та інших форм інноваційних підприємств» [15], а потім продовжити існуючим текстом «(інноваційний центр, технопарк, технополіс, інноваційний бізнес-інкубатор тощо) на базі існуючих закладів освіти» та додати новий текст «і науки».

У Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» (848-19) до статті 60. Участь державних наукових установ, державних вищих навчальних закладів у створенні господарських товариств з метою використання об'єктів права інтелектуальної власності пункту 1. «Державні наукові установи (крім державних наукових установ оборонно-промислового комплексу), державні університети, академії, інститути,...» необхідно додати «...а також утворені ними відповідно до Закону наукові парки та інші форми інноваційних підприємств», продовжуючи зміст існуючим текстом у законі «мають право бути засновниками та співзасновниками господарських товариств та беруть участь у формуванні статутного капіталу такого господарського товариства виключно шляхом внесення до нього майнових прав інтелектуальної власності, виключні майнові права на які зберігаються за державною науковою установою або державним університетом, академією, інститутом.»

На нашу думку проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності наукових парків (реєстр №8172 від 21.03.2018 р.) є перспективним і може бути прийнятий з урахуванням висловлених зауважень і пропозицій.

2). Відповідно до Концепції створення індустріальних (промислових) парків, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України № 447-р. від 1 серпня 2006 р., було започатковано розвиток цього виду діяльності в нашій країні, визначено механізм та послідовність дій з реалізації державної політики у сфері створення та розвитку індустріальних (промислових) парків, гарантувалися широкі можливості для стимулювання інвестиційно-інноваційної діяльності в Україні.

У 2012 р. зареєстровано Закон України «Про індустріальні парки». З метою подальшого розвитку індустріальних парків в Україні було прийнято у першому читанні за основу законодавчий пакет (№№2554 а-д та 2555 а-д), який запроваджує податкові та митні інвестиційні стимули для нових вітчизняних промислових підприємств. З усього існуючого пакету стимулів, що успішно використовуються на світовій арені даний законодавчий пакет передбачає застосування лише деяких податкових преференцій, серед яких: звільнення на 5 років від податку на прибуток та на наступні 5 років половинна ставка (9,0%) за умови реінвестування цих коштів у розвиток виробництва; звільнення від ввізного мита на обладнання та устаткування для здійснення господарської діяльності в межах ІП; розстрочка на 5 років імпортного ПДВ на обладнання та устаткування для здійснення господарської діяльності в межах ІП; можливість отримання фіскальних стимулів з податку на нерухоме майно, земельного податку та орендної плати за користування земельною ділянкою державної чи

комунальної форми власності, на якій створено індустриальний парк, за рішенням місцевої влади. Разом з цим, проект законодавчого пакету (№№2554 а-д та 2555 а-д) містить чіткі норми прямої дії, які вимагають: здійснення профільної виробничої та науково-дослідницької діяльності; на території індустриального парку повинен діяти механізм офіційного працевлаштування з чисельністю щонайменше 30 співробітників; середньомісячна заробітна плата повинна складати не менше 3-х мінімальних, тобто понад 11,1 тис. грн.

З огляду на існуючі проблеми у вітчизняній практиці господарської діяльності, нагальними заходами сприяння створенню та розвитку мережі індустриальних парків Україні необхідно передбачити внесення доповнень до законодавчого пакету (№№2554 а-д та 2555 а-д): реалізація масштабних інфраструктурних проектів в Україні; звільнення від сплати земельного податку земель промислового призначення на умовах спрямування «вивільнених коштів» на модернізацію та розвиток виробництва; безкоштовне приєднання до інженерних мереж для резидентів індустриального парку за рахунок інвестиційної складової тарифу; надання доступних довгострокових кредитів виробникам та підприємцям (створення Банку відбудови і розвитку з залученням міжнародних фінансових організацій для надання дешевих і «довгих» кредитів промисловим виробникам; надання державної фінансової підтримки галузям високотехнологічного виробництва та не сировинного експорту за рахунок 3,0% промислово-сировинного збору з експорту необробленої промислової сировини; надання фінансової підтримки не сировинного експорту (створення Експортно-кредитного агентства для страхування, гарантування експортних контрактів та часткової компенсації відсотків за експортними кредитами виробників); запровадження стимулів для реінвестування у промисловість та на науку – 200,0% амортизація необоротних активів виробничого та наукового призначення для підприємств індустриальних парків; надання переваги вітчизняній продукції при державних закупівлях (реалізація програми імпортозаміщення в публічному секторі економіки згідно із Законом України «Купуй українське, плати українцям!» тощо.

Реалізація означених напрямків, які сприятимуть створенню і розвитку мережі індустриальних парків на території України буде активізувати інвестиційну діяльність, сприяти збільшенню обсягів прямих інвестицій, стимулювати розвиток реального сектора економіки, сприяти створенню нових високотехнологічних виробництв і робочих місць, збільшення обсягів та асортименту випуску експорто-орієнтованої продукції.

3. Необхідно зазначити, що на відміну від індустриальних парків в Україні відсутнє інституційно-правове забезпечення щодо їх функціонування, тому до основних завдань *функціонування кластерів* в Україні слід віднести:

- створення та розвиток кластерів (розробка нормативно-правової бази щодо створення та функціонування кластерів, зокрема визначити на законодавчому рівні поняття «кластер», «кластерна політика», «кластеризація»; створення та реалізація державних програм сприяння розвитку кластерів; створення Реєстру кластерів в Україні);

- розвиток кластерних зв'язків та мережевого співробітництва (залучення вітчизняних та іноземних інвестицій в пріоритетні за видами економічної діяльності кластери; формування і просування кластерних ініціатив; розвиток людського капіталу; економічна освіта суб'єктів кластеру та спеціалістів навчальних закладів; фінансування спільних наукових досліджень; створення інформаційного поля для суб'єктів кластеру; розробка програм розвитку постачальників; розміщення державного замовлення на продукцію підприємств кластеру; контроль якості продукції і послуг, які постачаються виробниками кластеру в рамках програми державної закупівлі; програми розвитку конкурентного середовища; створення інфраструктурного забезпечення кластерних зв'язків; взаємодія місцевих органів влади з суб'єктами кластеру; трансфер технологій у кластері; формування співробітництва в середині кластера та ін.);

- збільшення впливу і відповідальності місцевих органів влади в умовах децентралізації стосовно забезпечення розвитку кластерів;

- реалізацію ефективної кластерної політики можлива в контексті комплексу заходів щодо суттєвого покращення інвестиційного клімату;

- розробку моделей використання механізму державно-приватного партнерства з метою залучення недержавних інвестиційних ресурсів для розвитку кластерів, перш за все забезпечення території необхідною інфраструктурою;

- законодавче визначення механізму створення транснаціональних кластерів. Зокрема укладання на рівні урядів країн-учасниць двосторонніх угод про створення транснаціональних кластерів, узгодження стратегій і планів розвитку національних частин транснаціональних кластерів. Досвід функціонування таких структур свідчить про їх позитивний вплив на соціально-економічний розвиток та міжнародне співробітництво країн-учасниць, стимулювання ділової активності, приплив інвестицій і вирішення проблем зайнятості.

До заходів державної підтримки процесу кластеризації в Україні необхідно віднести:

- ідентифікацію кластерів в економічному розвитку (моніторинг кластерів);

- підготовку представників державного сектору та ділового кола (проведення тренінгів і семінарів; розробка методичних матеріалів для держслужбовців, підприємців; навчання спеціалістів, які поширюватимуть ідеї щодо створення та розвитку кластерів);

- створення некомерційних організацій і комісій по кластерам з метою управління процесом кластеризації (асоціації, центри кластерного розвитку, некомерційні партнерства, агентство з проблем кластерної політики в Україні, комісії по кластерам при Комітеті ВРУ, Міністерстві економічного розвитку і торгівлі України та ін.).

4. В Україні діють окремі законодавчі акти, які визначають правові, економічні та організаційні засади функціонування *технологічних парків*. Зокрема, Законом України «Про спеціальний режим інвестиційної та

інноваційної діяльності технологічних парків» №991-XI від 16.07.1999 р. було визначено правові, економічні засади щодо функціонування технологічних парків за рахунок введення на їх території спеціального режиму інноваційної діяльності.

В 2005 р. деякі найважливіші статті законів, що регулювали діяльність технопарків, було скасовано. Згодом часткове відновлення системи преференцій спостерігається за такими позиціями, як: звільнення від податку на прибуток; звільнення від сплати ввізного мита; кошти, отримані в іноземній валюті від реалізації продукції, не підлягають обов'язковому продажу; розрахунки за експортно-імпортними операціями проводяться у строк до 150 календарних днів.

Для резидентів технопарку важливими питаннями є не лише рівень оподаткування, а й такі питання, як можливість: використання найменування базової наукової організації; одержання необхідних консультацій і бізнес-підготовки персоналу; використання широко розвиненої міжнародної мережі зв'язків технопарків для пошуку й установаження контактів з потенційними інвесторами і замовниками; участі у національних і міжнародних конференціях, симпозіумах, виставках й інших заходах, проведених асоціаціями технопарків, розширення особистих контактів і зв'язків; участі в Web-сайті технопарку та базової наукової організації.

На даний момент ситуація в технопарках є вкрай складною. Тому, на нашу думку, необхідно невідкладно вжити заходи за такими напрямками:

- вдосконалення чинного Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технопарків» та впровадження таких заходів державної підтримки розвитку технопарків, як: звільнення від податків на прибуток та додану вартість з обігу від реалізації товарів; звільнення від сплати ввізного мита; звільнення від сплати ПДВ при імпорті товарів; кошти, отримані в іноземній валюті від реалізації продукції, не підлягатимуть обов'язковому продажу; проведення розрахунків за експортно-імпортними операціями, зокрема матеріалів (строк до 180 календарних днів), нових устаткування, обладнання та комплектуючих (720 календарних днів); прискорену амортизацію основних фондів; фінансової підтримки: повне або часткове (до 50%) безвідсоткове кредитування; повна або часткова компенсація відсотків;
- посилення кадрового потенціалу (зростання чисельності підготовлених технологічних менеджерів, підготовка на замовлення технопарків високоспеціалізованих фахівців, підвищення кваліфікації зайнятих в сфері виробництва наукомісткої продукції і високих технологій та ін.) створення та розвитку технопарків;
- надання державної фінансової підтримки для розвитку технопарків та оновлення матеріально-технічної бази;
- розроблення ефективного механізму взаємодії науки-бізнесу-влади, у тому числі через систему електронного урядування та створення онлайн-сервісу;
- інтернаціоналізація вітчизняних технопарків та їхнє включення до глобальних інноваційних мереж шляхом залучення прямих іноземних інвестицій, трансферу технологій та розвитку співробітництва з іноземними технопарками;
- здійснення досліджень стосовно перспектив розвитку технопарків, розроблення на їхній основі програм та систем оцінювання результатів їх функціонування та ін.

Виконання запропонованих заходів дозволить не тільки зберегти технопарки в Україні, але й сприятиме зростанню їх чисельності. Вони можуть виступати інструментом децентралізації прийняття рішень в сфері науково-технічної політики; активізувати ризикову діяльність «знизу», надаючи підтримку розвитку малих наукомістких фірм і венчурного підприємництва; сприяти підвищенню кваліфікації спеціалістів у сфері виробництва наукомісткої продукції і високих технологій; оцінити відповідність рівня виробництва на проривних напрямках рівню кваліфікації зайнятих в економіці будь-якого регіону країни.

Галузь застосування результатів дослідження – соціально-економічний розвиток.

Висновки відповідно до статті. Однією з головних передумов сталого економічного розвитку країни є прискорене розширення галузей переробної промисловості в Україні. Зростання рівня конкурентоспроможності вітчизняного виробника як на внутрішньому, так на зовнішньому ринках можливе за рахунок впровадження інституційних механізмів державного регулювання функціонування галузі, у тому числі шляхом гармонізації законодавства до вимог ЄС, запровадження системи НАСС. Значну увагу необхідно приділити питанням нарощування обсягів та підвищення якості продукції харчової та металургійної промисловості за рахунок систематичного техніко-економічного оновлення підприємств, впровадження інновацій, які сприяють створенню якісної і безпечної продукції, створення та розвиток нових форм організації інноваційної діяльності сектору переробної промисловості, а також шляхом залучення інвестицій, створення сприятливого інвестиційного клімату.

Список використаних джерел

1. Структура економіки України. URL: http://ukraine.ahk.de/fileadmin/ahk_ukraine/GTAI/Struktura_ekonomiki_23-10-2018.pdf
2. Підпункт 138.3.3 п.138.3 ст.138 Податкового Кодексу України. URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
3. Мініна О. В., Шадура-Никипорець Н. Т. Інноваційний аспект діяльності підприємств харчової промисловості України: аналітична оцінка. Економіка і суспільство. №7. 2017. С. 101-106.
4. Основні засоби України за 2012 рік. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
5. Основні засоби України за 2013 рік. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

6. Основні засоби України за 2014 рік. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
7. Основні засоби України за 2016 рік. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
8. Інвестиції зовнішньоекономічної діяльності України у 2010-2016 роках. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>;
9. Індекс інфляції. URL: <http://www.index.minfin.com.ua/ua/economy/index/inflation/2018>
10. Кислова Л. А. Аналіз впливу тенденцій розвитку світового ринку чорних металів на економіку України. Вісник Донецького університету. Серія В.: Економіка і право. Вип. 2. 2007. С.144-149.
11. Скварко Ю. В. Сучасний стан та перспективи металургійної галузі України: фінансові показники експортно-імпоротної продукції. Економіка та управління національним господарством. Вип. 3 (119). 2016. С.102-106.
12. Ринки реального сектора економіки України в інституціональному середовищі СОТ: кон'юнктура та інтеграція / за ред. д-ра економ. наук, проф. В. О. Точиліна; НАН України; Ін-т екон. та прогнозув. Київ, 2012. С.486-492.
13. Собкевич О. В., Воробйов С. Л. Щодо підвищення інноваційного потенціалу металургійної промисловості України. Аналітична записка. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1183/>
14. Лебедева Л. В. Сучасна інноваційна політика держави в Україні: проблеми та перспективи реформування. Ефективна економіка. № 1, 2014. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2664>
15. Закон України «Про інноваційну діяльність». URL: <http://www.zakon3.rada.gov.ua/laws/show/40-15>

References

1. Struktura ekonomiky Ukrainy. [Structure of the economy of Ukraine]. URL: http://ukraine.ahk.de/fileadmin/ahk_ukraine/GTAI/Struktura_ekonomiki_23-10-2018.pdf
2. Pidpunkt 138.3.3 p.138.3 st.138 Podatkovoho Kodeksu Ukrainy. [Sub-item 138.3.3 of clause 13.3.3 of Article 131 of the Tax Code of Ukraine]. URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
3. Minina, O. V. & Shadura-Nykyporets, N. T. (2017). Innovatsiyni aspekt diialnosti pidpriemstv kharchovoi promyslovosti Ukrainy: analitychna otsinka [Innovative aspect of activity of enterprises of food industry of Ukraine: analytical estimation]. Ekonomika i suspilstvo - Economics and Society, 7. S. 101-106.
4. Osnovni zasoby Ukrainy za 2012 rik. [The main assets of Ukraine for 2012]. – URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
5. Osnovni zasoby Ukrainy za 2013 rik. [The main assets of Ukraine for 2013]. – URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
6. Osnovni zasoby Ukrainy za 2014rik. [The main assets of Ukraine for 2014]. – URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
7. Osnovni zasoby Ukrainy za 2016 rik. [The main assets of Ukraine for 2016]. – URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
8. Investytsii zovnishnoekonomichnoi diialnosti Ukrainy u 2010-2016 rokakh. [Investments of Ukraine's foreign economic activity in 2010-2016]. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>;
9. Indeks inflatsii [Inflation index]. URL: <http://www.index.minfin.com.ua/ua/economy/index/inflation/2018>
10. Kyslova, L. A. (2007) Analiz vplyvu tendentsii rozvytku svitovoho rynku chornych metaliv na ekonomiku Ukrainy [Analysis of influence of trends of development of the world market of ferrous metals on the economy of Ukraine]. Visnyk Donetskoho universytetu. - Bulletin of the Donetsk University. Seriya V.: Ekonomika i pravo. Vyp. 2. S.144-149.
11. Skvarko, Yu. V. (2016) Suchasnyi stan ta perspektyvy metalurhiinoi haluzi Ukrainy: finansovi pokaznyky eksportno-importnoi produktsii [Current state and prospects of the metallurgical industry of Ukraine: financial indicators of export-import products] Ekonomika ta upravlinnia natsionalnym hospodarstvom - Economics and management of the national economy, 3 (119). S.102-106.
12. Rynky realnoho sektora ekonomiky Ukrainy v instytutsionalnomu seredovyshchi SOT: koniunktura ta intehtratsiia [Markets of the real sector of Ukraine's economy in the WTO institutional environment: state of affairs and integration] za red. d-ra ekonom. nauk, prof. V. O. Tochylyna; NAN Ukrainy; In-t ekon. ta prohnouzuv. Kyiv, 2012. S.486-492.
13. Sobkevych, O. V. & Vorobiov, S. L. Shchodo pidvyshchennia innovatsiinoho potentsialu metalurhiinoi promyslovosti Ukrainy. Analitychna zapyska. [Concerning the improvement of the innovative potential of the metallurgical industry of Ukraine. Analytical note]. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1183/>
14. Lebedeva, L. V. (2014) Suchasna innovatsiina polityka derzhavy v Ukraini: problemy ta perspektyvy reformuvannia [Modern Innovation Policy of the State in Ukraine: Problems and Prospects for Reform]. Efektyvna ekonomika - Effective economy, 1, URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2664>
15. Zakon Ukrainy «Pro innovatsiinu diialnist» [Law of Ukraine «On Innovation Activity»]. URL: <http://www.zakon3.rada.gov.ua/laws/show/40-15>

ДАНИ ПРО АВТОРА

Бойко Олена Миколаївна, к.е.н., с.н.с., стипендіат НАН України, Лауреат Премії Президента України для молодих вчених, пров.н.с. відділу Інноваційної політики, економіки та організації високих технологій ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»
e-mail: bhelena@ukr.net

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Бойко Елена Николаевна, к.э.н., с.н.с., стипендиат НАН Украины, Лауреат Премии Президента Украины для молодых ученых, вед.н.с. отдела инновационной политики, экономики и организации высоких технологий ГУ «Институт экономики и прогнозирования НАН Украины»
e-mail: bhelena@ukr.net

DATA ON AUTHOR

Olena Boiko, Ph.D., Senior Scientist, National Academy of Sciences of Ukraine Fellow, winner of the President of Ukraine for the premiums of young scientists ved.n.s. Division of innovation policy, economy and high tech SU organization «Institute of Economics and prediction of NAS of Ukraine»
e-mail: bhelena@ukr.net

УДК 338.43

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-42-49-58>

ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙ У ВИРОБНИЦТВО ОЛІЄ-ЖИРОВОЇ ПРОДУКЦІЇ

Бритвєнко А. С.

Актуальність теми дослідження. Оскільки конкуренція і інноваційна діяльність взаємопов'язані, то на сучасному етапі розвитку економіки України проблема підвищення прибутковості та конкурентоспроможності виробництва насіння соняшнику на основі розвитку інноваційних процесів у галузі залишається досить актуальною. Ті виробники насіння соняшнику, яким вдалося першими застосувати інновації, отримують можливість знизити собівартість виготовленої продукції, що сприяє зміцненню їх позицій в умовах конкуренції і підвищенню виживання на сучасному ринку.

Постановка проблеми. Спад ділової активності, що переживає вітчизняна економіка, зазвичай супроводжується і зниженням витрат на розробку нововведень. Однак аналіз діяльності великих фірм, особливо на олігополістичних ринках, як високотехнологічних, так і менш технологічно прогресивних, показує, що для багатьох з них розвиток інновацій зберігає своє пріоритетне значення і в періоду несприятливої економічної кон'юнктури. Це дозволяє досягти стратегічних переваг, вийти на нові ринки і закріпити позиції в галузі після завершення кризи.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Оліє-жировий комплекс представляє широкий асортимент продукції, застосування нових технологій, високий рівень прибутковості та конкурентоспроможності, залучення іноземних вкладів, орієнтацію на експорт сировини. Інвестиції в розвиток з боку підприємств-виробників олії, що закріпилися на ринку, насправді створюють додаткові природні бар'єри для їх входу на ринок, що призводить до зміни рівня концентрації і ступеня конкурентоздатності та провокує появу нових явищ, які потребують проведення подальшого дослідження.

Постановка завдання, мети дослідження. Мета дослідження полягає у визначенні теоретичних аспектів впровадження інновацій у діяльність сільськогосподарських підприємств оліє-жирового комплексу. Поставлена мета обумовлює наступні завдання: розглянути категорії підприємств, які охоплює оліє-жировий комплекс; надати схему екстенсивного розвитку галузі; дослідити основні умови довгострокового розвитку підприємства та розглянути схему задоволення перспективних потреб ринку; виокремити переваги інновацій; обґрунтувати основні тенденції і напрямки розвитку інноваційно-інвестиційної діяльності підприємств-виробників оліє-жирової продукції.

Методологія проведення дослідження полягає в ідентифікації підходів до визначення поняття «інновацій», у визначенні сукупності методологічних складників оціночного апарату та обґрунтуванні і виокремленні їх переваг, наведенні логістичної інфраструктури оліє-жирового комплексу.

Викладення основного матеріалу (результати роботи). Розглянуто категорії підприємств, які охоплює оліє-жировий комплекс. Наведено схему екстенсивного розвитку галузі. Описано необхідну умову довгострокового розвитку підприємства та розглянуто схему задоволення перспективних потреб ринку. Виокремлено переваги інновацій, що стимулюють сільськогосподарських виробників до впровадження новачків. Наведено логістичну інфраструктуру оліє-жирового комплексу та основні тенденції і напрямки розвитку інноваційно-інвестиційної діяльності підприємств-виробників.

Вітчизняні виробники оліє-жирової продукції при формуванні плану інноваційної стратегії мають врахувати глобальні тенденції розвитку світового оліє-жирового комплексу, інвестуючи у нові продукти, такі як високоолеїнова соняшникова, ріпакова чи соєва олії.

Галузь застосування результатів. Результати дослідження можуть бути використані в діяльності сільськогосподарських підприємств-виробників оліє-жирової продукції, а також у роботі фірм-представників харчової галузі.

Висновки відповідно до статті. У світі підвищується популярність споживання «здорових» природних рослинних олій, зокрема в країнах Європи, Азії, Північної та Південної Америки. Наявні тенденції до збільшення обсягів та якісних змін в структурі споживання харчових рослинних олій та жирів дозволяють з великою ймовірністю спрогнозувати майбутній дефіцит на них як у розвинених країнах, так і у країнах, які розвиваються. Постійний ріст світового попиту на харчові рослинні олії створює передумови для активізації суб'єктами цього ринку пошуку нових інвестиційно-інноваційних рішень.

Вітчизняні виробники оліє-жирової продукції при формуванні плану інноваційної стратегії мають врахувати глобальні тенденції розвитку світового оліє-жирового комплексу, інвестуючи у нові продукти, такі як високоолеїнова соняшникова, ріпакова чи соєва олії.

Незважаючи на актуальність існуючих теоретичних та практичних досліджень, потребує подальшого вивчення низка питань, які пов'язані з сучасною маркетинговою оцінкою оліє-жирового ринку та обґрунтуванням на її основі напрямів інвестиційно-інноваційної активності підприємств оліє-жирового комплексу АПК України. Перспективним також є дослідження нової сегментної ніші світового ринку – сегменту «здорової» природної олії волоського горіху.

Ключові слова: диверсифікація, інвестиції, інновації, оліє-жирова продукція, рослинництво, сільське господарство, тенденція.

ВНЕДРЕНИЕ ИННОВАЦИЙ В ПРОИЗВОДСТВО МАСЛОЖИРОВОЙ ПРОДУКЦИИ

Бритвенко А. С.

Актуальность темы исследования. Поскольку конкуренция и инновационная деятельность взаимосвязаны, то на современном этапе развития экономики Украины проблема повышения прибыльности и конкурентоспособности производства семян подсолнечника на основе развития инновационных процессов в отрасли остается весьма актуальной. Те производители семян подсолнечника, которым удалось первыми применить инновации, получают возможность снизить себестоимость изготовленной продукции, что способствует укреплению их позиций в условиях конкуренции и повышению выживания на современном рынке.

Постановка проблемы. Спад деловой активности, переживает отечественная экономика, обычно сопровождается и снижением затрат на разработку новшеств. Однако анализ деятельности крупных фирм, особенно на олигополистических рынках, как высокотехнологичных, так и менее технологически прогрессивных, показывает, что для многих из них развитие инноваций сохраняет свое приоритетное значение и в периоды неблагоприятной экономической конъюнктуры. Это позволяет достичь стратегических преимуществ, выйти на новые рынки и закрепить позиции в отрасли после завершения кризиса.

Выделение неисследованных частей общей проблемы. Масло-жировой комплекс представляет широкий ассортимент продукции, применение новых технологий, высокий уровень прибыльности и конкурентоспособности, привлечение иностранных вкладов, ориентацию на экспорт сырья. Инвестиции в развитие со стороны предприятий-производителей масла, закрепились на рынке, на самом деле создают дополнительные естественные барьеры для их входа на рынок, что приводит к изменению концентрации и степени конкурентоспособности и провоцирует появление новых явлений, которые требуют проведения дальнейшего исследования.

Постановка задачи, цели исследования. Цель исследования заключается в определении теоретических аспектов внедрения инноваций в деятельность сельскохозяйственных предприятий масло-жирового комплекса. Поставленная цель обуславливает следующие задачи: рассмотреть категории предприятий, охватывает масло-жировой комплекс; предоставить схему экстенсивного развития отрасли; исследовать основные условия долгосрочного развития предприятия и рассмотреть схему удовлетворения перспективных потребностей рынка; выделить преимущества инноваций; обосновать основные тенденции и направления развития инновационно-инвестиционной деятельности предприятий-производителей масло-жировой продукции.

Метод или методологию проведения исследования. Методология проведения исследования заключается в идентификации подходов к определению понятия «инноваций», в определении совокупности методологических составляющих оценочного аппарата и обосновании и выделении их преимуществ, приведенные логистической инфраструктуры масло-жирового комплекса.

Изложение основного материала (результаты работы). Рассмотрены категории предприятий, охватывает масло-жировой комплекс. Приведена схема экстенсивного развития отрасли. Описаны необходимое условие долгосрочного развития предприятия и рассмотрены схему удовлетворения перспективных потребностей рынка. Выделены преимущества инноваций, стимулируют сельскохозяйственных производителей к внедрению новаций. Приведены логистическую инфраструктуру масло-жирового комплекса и основные тенденции и направления развития инновационно-инвестиционной деятельности предприятий-производителей.

Отечественные производители масло-жировой продукции при формировании плана инновационной стратегии должны учитывать глобальные тенденции развития мирового масло-жирового комплекса, инвестируя в новые продукты, такие как високоолеинового подсолнечное, рапсовое или соевое масла.

Область применения результатов. Результаты исследования могут быть использованы в деятельности сельскохозяйственных предприятий-производителей масло-жировой продукции, а также в работе фирм-представителей пищевой отрасли.

Изложение основного материала (результаты работы). Рассмотрены категории предприятий, охватывает масло-жировой комплекс. Приведена схема экстенсивного развития отрасли. Описаны необходимое условие долгосрочного развития предприятия и рассмотрены схему удовлетворения

перспективных потребностей рынка. Выделены преимущества инноваций, стимулируют сельскохозяйственных производителей к внедрению новаций. Приведены логистическую инфраструктуру масло-жирового комплекса и основные тенденции и направления развития инновационно-инвестиционной деятельности предприятий-производителей.

Отечественные производители масло-жировой продукции при формировании плана инновационной стратегии должны учитывать глобальные тенденции развития мирового масло-жирового комплекса, инвестируя в новые продукты, такие как высокоолеинового подсолнечное, рапсовое или соевое масла.

Выводы соответствия со статьей. В мире повышается популярность потребления «здоровых» природных растительных масел, в частности в странах Европы, Азии, Северной и Южной Америки. Имеющиеся тенденции к увеличению объемов и качественных изменений в структуре потребления пищевых растительных масел и жиров позволяют с большой вероятностью спрогнозировать будущий дефицит на них как в развитых, так и в развивающихся странах. Постоянный рост мирового спроса на пищевые растительные масла создает предпосылки для активизации субъектами этого рынка поиска новых инвестиционно-инновационных решений.

Отечественные производители масло-жировой продукции при формировании плана инновационной стратегии должны учитывать глобальные тенденции развития мирового масло-жирового комплекса, инвестируя в новые продукты, такие как высокоолеинового подсолнечное, рапсовое или соевое масла.

Ключевые слова: диверсификация, инвестиции, инновации, масложировая продукция, растениеводство, сельское хозяйство, тенденция.

IMPLEMENTATION OF INNOVATIONS IN OIL AND FAT PRODUCTION

Britvenko A. S.

Relevance of the research topic. Since competition and innovation are interrelated, at the current stage of development of the Ukrainian economy the problem of increasing the profitability and competitiveness of sunflower seed production based on the development of innovative processes in the industry remains highly relevant. Those producers of sunflower seeds, who were the first to apply innovations, have the opportunity to reduce the cost of manufactured products, which contributes to strengthening their position in a competitive environment and increasing their survival in the modern market.

Formulation of the problem. The downturn of business activity, the domestic economy is experiencing, is usually accompanied by a decrease in the cost of developing innovations. However, an analysis of the activities of large firms, especially in oligopolistic markets, both high-tech and less technologically advanced, shows that for many of them the development of innovation retains its priority value even during periods of unfavorable economic conditions. This allows you to achieve strategic advantages, enter new markets and consolidate positions in the industry after the end of the crisis.

Selection of unexplored parts of a common problem. The oil and fat complex represents a wide range of products, the use of new technologies, a high level of profitability and competitiveness, the attraction of foreign deposits, and an orientation towards the export of raw materials. Investment in the development of oil-producing enterprises, entrenched in the market, in fact creates additional natural barriers to their entry into the market, which leads to a change in the concentration and degree of competitiveness and provokes the emergence of new phenomena that require further research.

Statement of the problem, the objectives of the study. The purpose of the study is to determine the theoretical aspects of innovation in the activities of agricultural enterprises of the oil and fat complex. The goal defines the following tasks: to consider the categories of enterprises, covers the oil and fat complex; provide a scheme for the extensive development of the industry; explore the basic conditions for the long-term development of the enterprise and consider a scheme for meeting prospective market needs; highlight the benefits of innovation; to substantiate the main trends and directions of development of innovation and investment activities of enterprises producing oil and fat products.

Method or methodology of the study. The methodology of the study is to identify approaches to the definition of «innovation», to determine the totality of the methodological components of the appraisal apparatus and justify and highlight their advantages, given the logistics infrastructure of the oil and fat complex.

The presentation of the main material (results). The categories of enterprises are considered, covers the oil and fat complex. The scheme of extensive development of the industry. A necessary condition for the long-term development of the enterprise has been described and a scheme for meeting prospective market needs has been considered. Highlighted the benefits of innovation, stimulate agricultural producers to introduce innovations. The logistics infrastructure of the oil and fat complex and the main trends and directions for the development of innovation and investment activities of manufacturing enterprises are presented.

Domestic producers of oil and fat products should take into account the global development trends of the global oil and fat complex in the development of an innovation strategy plan, investing in new products, such as high-viscosity sunflower, rapeseed or soybean oil.

The scope of the results. The results of the study can be used in the activities of agricultural enterprises producing oil and fat products, as well as in the work of firms representing the food industry.

The presentation of the main material (results). The categories of enterprises are considered, covers the oil and fat complex. The scheme of extensive development of the industry. A necessary condition for the long-term

development of the enterprise has been described and a scheme for meeting prospective market needs has been considered. Highlighted the benefits of innovation, stimulate agricultural producers to introduce innovations. The logistics infrastructure of the oil and fat complex and the main trends and directions for the development of innovation and investment activities of manufacturing enterprises are presented.

Domestic producers of oil and fat products should take into account the global development trends of the global oil and fat complex in the development of an innovation strategy plan, investing in new products, such as high-viscosity sunflower, rapeseed or soybean oil.

Conclusions according to the article. *The consumption of «healthy» natural vegetable oils is increasing in the world, particularly in Europe, Asia, and North and South America. The current trends towards an increase in the volume and qualitative changes in the structure of consumption of edible vegetable oils and fats make it possible to predict the future shortage of them in both developed and developing countries. The constant growth of the global demand for edible vegetable oils creates the prerequisites for the activation of the search for new investment and innovative solutions by the subjects of this market.*

Domestic producers of oil and fat products should take into account the global development trends of the global oil and fat complex in the development of an innovation strategy plan, investing in new products, such as high-viscosity sunflower, rapeseed or soybean oil.

Keywords: *diversification, investment, innovation, oil and fat products, crop production, agriculture, trend.*

JEL Classification: *L25, O3, Q13*

На сучасному етапі розвитку сільського господарства виробництво оліє-жирової продукції передбачає пошук нових факторів і резервів щодо підвищення її конкурентоспроможності. Виробництво олії є найбільш прибутковим і інвестиційно-привабливим у всьому аграрно-промисловому комплексі.

Актуальність теми дослідження. Конкуренція і інноваційна діяльність взаємопов'язані, тому на сучасному етапі розвитку економіки України проблема підвищення прибутковості та конкурентоспроможності виробництва насіння соняшнику на основі розвитку інноваційних процесів у галузі залишається досить актуальною [1]. Інноваційна діяльність – найважливіший ресурс прискорення темпів підвищення якості економічного зростання та зміцнення конкурентних позицій оліє-жирових підприємств. Виробники насіння соняшнику, яким вдалося першими застосувати інновації, отримують можливість знизити виробничі витрати і, відповідно, вартість виробленої продукції, що сприяє зміцненню їх позицій в умовах конкуренції і підвищенню виживання на сучасному ринку.

Постановка проблеми. Ступінь інноваційної активності фірм і характер інновацій значною мірою детермінуються конкурентною структурою галузі. Це зумовлено ступенем інтенсивності конкуренції, наявністю вхідних бар'єрів у галузь, можливістю накопичення фінансових ресурсів для R&D (Research & Development), співвідношенням самостійності в інноваційній діяльності та імітаціями. Зазначений взаємозв'язок носить двосторонній характер.

Спад ділової активності, що переживає вітчизняна економіка, зазвичай супроводжується і зниженням витрат на розробку нововведень. Однак аналіз діяльності великих фірм, особливо на олігополістичних ринках, як високотехнологічних, так і менш технологічно прогресивних, показує, що для багатьох з них інвестиції в R&D зберігають своє пріоритетне значення і в періоди несприятливої економічної кон'юнктури. Це дозволяє досягти стратегічних переваг, вийти на нові ринки і закріпити позиції в галузі після завершення кризи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти розвитку сучасного стану оліє-жирового комплексу знайшли відображення у працях таких вчених як О. М. Лозовський, С. В. Слободянюк [1]; В. А. Гарбар [2]; Н. В. Орлова, Н. В. Олійникова [3]; О. П. Красняк, Ю. В. Довгань [5]; В. С. Ніценко, О. Ю. Цуканов [6]; І. В. Чехова, І. О. Кислицька, Т. З. Таранюк [7]; І. О. Мельник, А. Саакян [8] та інші.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Оліє-жировий комплекс представляє широкий асортимент продукції, застосування нових технологій, високий рівень прибутковості та конкурентоспроможності, залучення іноземних вкладів, орієнтацію на експорт сировини.

З одного боку, існуюча конкурентна структура галузі визначає характер інноваційної поведінки фірми. З іншого боку, залежність позицій фірми від прийнятих інноваційних рішень, рівня капітальних витрат, періоду можливого отримання ренти від впровадження інновацій впливає і на сам тип ринкової структури. Інвестиції в розвиток з боку підприємств-виробників олії, що закріпилися на ринку, насправді створюють додаткові природні бар'єри для їх входу на ринок, що призводить до зміни рівня концентрації і ступеня конкурентоздатності.

Постановка завдання, мети дослідження. Мета дослідження полягає у визначенні теоретичних аспектів впровадження інновацій у діяльність сільськогосподарських підприємств оліє-жирового комплексу. Поставлена мета обумовлює наступні завдання: розглянути категорії підприємств, які охоплює оліє-жировий комплекс; надати схему екстенсивного розвитку галузі; дослідити основні умови довгострокового розвитку підприємства та розглянути схему задоволення перспективних потреб ринку; виокремити переваги інновацій; обґрунтувати основні тенденції і напрямки розвитку інноваційно-інвестиційної діяльності підприємств-виробників оліє-жирової продукції.

Методологія проведення дослідження полягає в ідентифікації підходів до визначення поняття «інновацій», у визначенні сукупності методологічних складників оціночного апарату та обґрунтуванні і виокремленні їх переваг, наведенні логістичної інфраструктури оліє-жирового комплексу.

Викладення основного матеріалу. Олійно-жирова галузь – важлива складова частина вітчизняного агропромислового комплексу. Її кінцева продукція: рослинні олії, маргарини, майонези є високоякісним продуктом харчування, що користується підвищеним попитом населення країни. Вона охоплює три категорії підприємств. Першу становлять підприємства, що виробляють рослинну олію. Це оліє-жирові й оліє-екстракційні комбінати, які знаходяться поблизу зон вирощування олійних культур. Друга категорія – це переробні підприємства, на яких здійснюється виробництво дрібних партій олії для потреб фермерських господарств та сільського населення. Третя категорія охоплює маргаринові заводи, миловарні комбінати та інших виробників.

Серед галузевих особливостей, які впливають на формування ринку олійно-жирової продукції, ми вважаємо за доцільне виокремити наступні: сировина, що використовується; концентрація і спеціалізація виробництва; спосіб (технологія) отримання готової продукції; зміст та характер виробництва; відносини зі споживачами продукції; організаційно-правові форми діяльності олійно-жирових підприємств; науково-технічний розвиток виробництва. Олійно-жирова галузь у якості вихідної сировини використовує насіння олійних культур – соняшнику, льону, сої, гірчиці, ріпаку, коноплі, бавовнику, арахісу, кунжуту тощо [2, С. 115].

Слід зазначити, що оліє-жировий комплекс визначає умови функціонування і перспективи розвитку не тільки галузей, що залучені до нього, а також і пов'язаних з ним галузей (кондитерська, молочна, хлібопекарська, текстильна промисловість). Крім того, переробка багатьох олійних культур практично безвідходна. Так, при виробництві соняшникової олії з насіння соняшника утворюється лузга, яка використовується при виробництві макухи і шроту є ліквідними кормовими товарами, що містять значну кількість білка. Крім інших переваг, така безвідходність дозволяє оптимізувати оподатковувану базу підприємства.

Останнім часом спостерігається стійка тенденція зростання обсягів виробництва олійних культур в аграрних підприємствах. Так, якщо питома вага посівних площ під олійними культурами становила у 1990 році – 5,71%, в 2000 р. – 11,98%, 2005 р. – 17,40%, 2010 р. – 25,05%, 2016 р. – 31,1%, 2017 р. – 33% [3]. Так, станом на 2018 р. під посівні площі для соняшнику виділено 6,85 млн га землі [3].

На світовому ринку найбільшу частку в структурі виробництва олійного насіння займає виробництво соєвих бобів (понад 60 %), друге місце – виробництво ріпаку (12 %) та соняшнику (8 %). Основою вітчизняного ринку олійних культур є насіння соняшнику, частка якого у загальному виробництві цієї групи культур становить майже дві третини.

При цьому істотно розширюється географія експорту української соняшникової олії. Якщо на початку 2000-х років воно імпортувалося тридцятьма країнами світу, то в даний час закуповується у 117 країн. Таким чином, стрибок, що стався за останнє двадцятиріччя, дозволив оліє-жировій галузі України перетворитися в потужну індустрію, для якої характерні високі показники рентабельності і темпи зростання. Відправною точкою цього процесу можна вважати 1998 рік, коли урядом було прийнято експортне мито 23% на насіння соняшнику. Скорочення сировинного експорту і викликаний цим перерозподіл капітальних ресурсів призвели до того, що за цей період в Україні було побудовано 35 нових олійних заводів, а сам переробний потенціал збільшився майже в сім разів – до 18 млн тонн.

При збереженні існуючої тенденції потужності переробки сировини до 2020р. існує можливість досягнути показника у 20 млн т. На світових ринках протягом останніх трьох років відбувається зниження цін на соняшкову олію. Так, у 2015-2016 рр. ціна на соняшкову олію варіювалася в межах 3-5% від ціни, заявленої на початку сезону. Навіть враховуючи суттєве зниження цін пропозиції (у середньому – 15 доларів за 1 т), ціни попиту на 10 доларів нижче.

Враховуючи невисокі обсяги внутрішнього споживання соняшникової олії і профіцитність, як характеристику даного ринку (внутрішній попит становить 10-15%, зовнішній відповідно – 85-90%). На внутрішньому сировинному ринку ціни на насіння соняшнику залишаються на стабільно високому рівні – 400 доларів за 1 т. Це, обумовлено конкуренцією переробних підприємств за сировинну базу.

За підсумками 2015-2016 рр. виробництво насіння соняшнику стало найприбутковішим видом аграрного бізнесу з показником рентабельності у 80,3%, а прогноз на 2016-2017 рр. – 85%.

Таким чином, ситуація на ринку оліє-жирової продукції досить суперечлива, спонтанно розвивається і має важко прогнозовані наслідки. Конкуренція на світових ринках рослинних олій істотно загострилася в останні роки. Принципові зміни, які відбуваються на глобальних ринках і пов'язані зі зниженням цін на нафту, загальносвітовою економічною і політичною нестабільністю, зміцненням курсу долара, зниженням темпів зростання китайської економіки. Слід відмітити, що на частку Китаю припадає 13,8% в експорті української соняшникової олії. Крім того, формуються нові фактори впливу на ціни, які вимагають модифікації стратегій поведінки фірм на даних ринках.

Змінилися і внутрішні умови розвитку даного ринку. Ті обставини, які відігравали вирішальну роль на певному етапі і дозволили сконцентрувати ресурси для інвестування в оліє-жировий комплекс (низька вартість оренди землі, девальвація гривні), поступово втрачають свій потенціал. До цього можна додати також ослаблення податкових преференцій для аграріїв.

Схема розвитку оліє-жирової галузі в Україні, яка сформувалася на даний час, базується на використанні, в першу чергу, екстенсивних факторів зростання:

- розширення площ, зайнятих під олійними культурами,
- збільшення потужностей з переробки сировини,
- експорту основної частини виробленої продукції.

Слід пам'ятати, що формування рівноважної ціни абсолютно обґрунтовано з точки зору економічної теорії і може бути типовим для короткострокового періоду в силу низької еластичності пропозиції на ринку сировини. Безумовно, в умовах надлишку виробничих потужностей і неповного завантаження переробних підприємств у довгостроковій перспективі можливі зовсім інші наслідки – закриття підприємств, зміна асортименту виробленої продукції, тобто зміна параметрів галузі. Тому вже сьогодні учасники ринку повинні шукати нові рішення і можливості для адаптації до мінливих факторів як внутрішнього, так і світового ринку. Виходячи з цього, хотілося б зупинитися на деяких проблемах, типових для оліє-жирової промисловості країни [3].

Тенденції до зростання попиту та пропозиції на глобальному ринку рослинних олій та жирів мають досить очевидний характер. Це обумовлено такими чинниками:

- наявність широкого різноманіття товарів за прийнятними для споживачів цінами;
- наявність широкого асортименту пропозиції товару, а саме продуктів харчування з різноманітними харчовими профілями, які задовольняють різні вподобання споживачів за смаками та текстурами;
- збільшення попиту на органічну, не перероблену та нерафіновану олії;
- зростання обсягів промислового споживання рослинних олій.

Країни, які розвиваються, переважно пропонують світовому оліє-жировому комплексу додаткові можливості у вигляді більш високого потенціалу для проникнення на їхні ринки завдяки зростанню обсягів споживання в розрахунку на душу населення, тоді як на ринках розвинених країн постійно збільшується обсяг споживання продуктів з новими смаковими якостями та наявністю у складі безпечних і корисних для здоров'я людини інгредієнтів.

Як у першому, так і у другому випадках, це спонукає суб'єктів ринку до підвищення інвестиційно-інноваційної активності у розробці та впровадженні нових організаційно-економічних та техніко-технологічних рішень у сферах виробництва олійної сировини, рослинних олій та жирів, продуктів їхньої переробки.

Харчові рослинні олії використовуються у всьому світі для приготування різноманітних продуктів харчування. Зростаючий у всьому світі попит на смажені продукти харчування стимулює відповідне зростання попиту на харчові рослинні олії. Виробники інвестують у розробку та застосування нових технологій, що дасть можливість збільшити обсяги виробництва та забезпечити відповідні якість та безпеку рослинних харчових олій. Збільшення кількості проінформованого про здорове харчування населення, посилення уваги людей до власного здоров'я є однією з ключових причин зростання попиту на «здорові» олії, а тому і збільшується попит на маложирні, низькокалорійні та низько-холестеринові рослинні олії. Динаміка розвитку світового ринку рослинних харчових олій, включаючи соняшникову, арахісову, кукурудзяну, кокосову та горіхову олії, також свідчить про тенденцію до його збільшення. Зростання попиту на органічні та натуральні, тобто неочищені та необроблені рослинні харчові олії, стає причиною зміни способів вирощування сільськогосподарських олійних культур та методів виробництва рослинних харчових олій [4].

Виробники переважно інвестують у R&D (дослідження та розробку) нових технологій з метою забезпечення олійною сировиною необхідних обсягів виробництва «здорових» харчових рослинних олій. Крім того, активно інвестуються напрями, пов'язані з використанням рослинних олій як сировини різних галузей промисловості для отримання різноманітних продуктів харчування, як: майонез, смажені продукти харчування, біопаливо та лікарські препарати. Разом з тим, враховуючи стійкість зростання попиту, компанії-виробники виводять на світовий ринок рослинні олії, видобуті із сировини, яка отримується без використання ГМО технологій, що є особливо характерним для ринку європейських країн.

Ключовими об'єктами наукових досліджень та пошуку практичних технологічних рішень в оліє-жировому комплексі для виробництва рослинних харчових олій є зниження вмісту в отриманих продуктах жирних кислот (транс-жири TFA), зниження вмісту насичених жирних кислот (SAFA) та збільшення вмісту моно- і поліненасичених жирних кислот (MUFA, PUFA). На цьому шляху наявні такі основні тенденції інноваційно-інвестиційної діяльності:

- виробники олійно-жирової продукції прагнуть постачати харчовій промисловості рецептури рослинних олій та жирів з поліпшеним харчовим профілем;
- виробники рослинних олій та жирів, а також виробники продуктів харчування повинні подолати технічні проблеми, пов'язані з постачанням продуктів харчування із однаковими функціональними та сенсорними властивостями;
- інноваційні процеси у виробництві сировини та її переробці в олійно-жировому підкомплексі характеризуються суттєвим врахуванням зростання обсягів витрат на виробництво продукції [5].

Інноваційний процес повинен мати тісний зв'язок з концепцією стратегічної організації інноваційної діяльності підприємства, яке виготовляє оліє-жирову продукцію. Дана концепція полягає в тому, що необхідно умовою довгострокового розвитку підприємства є орієнтація на задоволення перспективних потреб ринку. Концепція стратегічної організації інноваційної діяльності передбачає забезпечення стабільної (довгострокової) конкурентної переваги підприємства за рахунок безперервного здійснення інноваційної діяльності на основі постійного проведення стратегічного аналізу ринкової ситуації, виявлення перспектив інноваційного розвитку підприємства і ринку, концентрації коштів і зусиль підприємства на найбільш привабливих зі стратегічної точки зору напрямках інноваційної діяльності.

Застосування концепції стратегічної організації інноваційної діяльності дозволить підприємству підвищити якість прийнятих управлінських рішень і забезпечити підвищення ефективності інноваційної

діяльності в цілому і кожної інновації, зокрема за рахунок скорочення витрат часу на розробку і впровадження нововведення, а отже, і мінімізації витрат матеріальних і фінансових ресурсів. Вибір стратегії – найважливіша складова циклу інноваційного розвитку [6].

До переваг інновацій, що стимулюють сільськогосподарських виробників до впровадження новацій з метою підвищення конкурентоспроможності, відносяться:

- застосування більш ефективних способів виробництва;
- розширення масштабів діяльності і освоєння підприємством нових ринків;
- ефективне й оперативне реагування на запити споживачів; можливість виробляти продукцію більш високої якості [7].

Як і будь-якому інноваційному проекту, реалізації стратегії притаманна низка ризиків, а саме:

- макрорівень (політична нестабільність, фінансова нестабільність, зміни нормативно-правової бази, зміни кон'юнктури ринку),
- мікрорівень (зрив графіка поставки сировини, непередбачувані витрати або неврожай).

Попередити ці ризики можливо шляхом створення резерву покриття витрат форс-мажору на власному підприємстві і на спеціалізованому – шляхом страхування [8].

Переробкою насіння олійних культур в Україні займаються понад 1200 суб'єктів господарювання. При цьому галузь характеризується досить високою концентрацією виробництва: понад 90% олії виробляє 51 спеціалізоване підприємство великої та середньої потужності. Серед найбільших вітчизняних переробних підприємств олійних культур можна назвати Кернел, Каргіл, Нібулон, Астарта-Київ, Миронівський хлібопродукт, Віойл та інші. Основною метою створення таких об'єднань є можливість здійснювати вплив на ринок готової продукції, зменшення витрат та боротьба з конкуренцією. Іншим шляхом підвищення власної ефективності, який застосовують суб'єкти підкомплексу є формування власної сировинної бази для задоволення потреб у олійній сировині та забезпечення безперебійного і ритмічного виробництва [2, С. 115].

Капітальне інвестування в аграрній сфері виступає ключовим елементом побудови високотехнологічної логістичної системи, якість та стан якої визначає інвестиційну привабливість та ефективність господарювання як окремого господарюючого суб'єкту, так і усього сільського господарства та суміжних з ним галузей. На даний момент великі аграрні компанії реалізують масштабні проекти з будівництва та подальшого розвитку мережі зернових елеваторів, річних та морських портових терміналів, залізничної інфраструктури тощо. Так, найбільший експортер зернових в Україні – компанія «Нібулон» – впроваджує у життя проект розвитку транспортного судноплавства.

Логістична діяльність компанії направлена на покращення транспортування зернових та технічних культур, що виступають стратегічними у її діяльності. Логістична інфраструктура включає:

1. Судноплавну компанію ТОВ СП «Нібулон». Власний флот компанії налічує 34 несамохідних судна; 3 збудовані буксири проекту 121 та 3 придбані буксири; 6 збудованих буксирів проекту POSS-115, сучасний земснаряд виробництва Фінляндії. Відтак вона є одним із вітчизняних лідерів з нарощування тоннажу та оновлення флоту.

2. Суднобудівно-судноремонтний завод «Нібулон».

3. 23 елеватори та перевантажувальні термінали ТОВ СП «Нібулон». 4. 22 виробничі філії, розташовані в 9 областях. Філії займаються виробництвом продукції рослинництва й тваринництва. Обслуговують їх 22 машинно-технологічні станції, обладнані по останньому слову техніки. Компанія регулярно оновлює і забезпечує всі виробничі підрозділи повним набором сучасної високопродуктивної техніки, у т.ч. імпортного виробництва, провідних компаній світу.

Так, у 2015 році компанія інвестувала кошти в оновлення машинно-транспортного парку, зокрема придбання 10 зернозбиральних комбайнів «JohnDeere» та «Case», 8 тракторів «Fendt 936 VarioProfi», 5 причіпних оприскувачів «GALAXY EuropeTectronic 3028 HLE SC». Ця техніка задіяна в кампанії збору врожаю у 2015 році.

Весь вантажний парк, крім водного, включає 73 сучасні вантажівки (відомих фірм-виробників «MAN», «DAF», «Scania»). Загальна вантажопідйомність складає майже 2000 тонн зерна. За роки своєї діяльності ТОВ СП «Нібулон» інвестувала у розвиток економіки та власної інфраструктури біля 1,7 млрд. доларів.

Інший оператор ринку – Kernel, стратегію свого зростання вбачає у розвитку інфраструктури переробки насіння соняшнику та реалізації соняшникової олії (бутульовано та наливом) як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках. Окрім цього, компанія займається виробництвом й експортом зернових і олійних культур.

Активи компанії включають фермерські підприємства в чорноземних регіонах України, оліє-екстракційні заводи, розташовані в зоні вирощування соняшнику, найбільшу мережу елеваторів по всій країні та портові термінали [6].

Інші конкурентні ринки олійної продукції мають прискорену динаміку зі значною кількістю учасників та відсутністю істотних бар'єрів для входження. У сегменті готової продукції переробки рослинних олій (маргарин, саломас, майонез тощо) найбільшими виробниками є компанії «Агрокосм», «Креатив», «Волинь-Холдинг», Київський маргариновий завод та «Авіс», частка яких складає 77% від загального обсягу виробництва. Ринок маргаринової продукції в Україні є високо монополізованим. Найбільшим гравцем на ньому є Група компаній «Agrocsm», до якої входять три підприємства, які виготовляють маргарини: Харківський та Львівський жиркомбінати, а також Запорізький олійно-жировий комбінат. Найбільші частки ринку майонезів та соусів в Україні займають компанії, які виробляють продукцію під власними торгівельними

марками – Nestle (ТМ «Торчин») та Agrocism (ТМ «Щедро»). Питома вага цих торгівельних марок складає відповідно 30% та 14% [2, С. 117]. Розглянемо сфери діяльності основних виробників оліє-жирової продукції, напрямки їх діяльності та стратегію інвестиційно-інноваційного розвитку (табл. 1).

Таблиця 1. Інвестиційно-інноваційні напрямки розвитку вітчизняних агропродовольчих компаній

№ з/п	Назва компанії	Напрямки капітального інвестування	Сфера діяльності
1.	Кернел	- зернові елеватори; - будівництво й експлуатація оліє-екстракційних заводів та морських портів навантажувально-розвантажувальних комплексів; - точне землеробство; - формування власного парку вантажних автомобілів та машинно-тракторного парку; тощо.	- рослинництво; - виробництво олій рослинної; - експорт зерна, технічних культур, олій; послуги зі зберігання зернових і технічних культур.
2.	Нібулон	- зернові елеватори; - розбудова річних перевантажувальних терміналів для зернових та технічних культур; - завод по виробництву м'ясних виробів; - формування власного річного флоту, вантажного автопарку, машинно-тракторного парку; - комбікормовий завод; тощо.	- рослинництво; - тваринництво; - виробництво м'ясних виробів; - експорт зернових і технічних культур; послуги зі зберігання зернових і технічних культур.
3.	Астарта-Київ	- зернові елеватори; - формування власного парку вантажних автомобілів та машинно-тракторного парку; - модернізація та реконструкція цукрових заводів; - будівництво біогазових станцій; тощо.	- рослинництво; - тваринництво; - виробництво цукру та супутньої продукції; виробництво соєвої олії.
4.	Миронівський хлібопродукт	- зернові елеватори; - будівництво птахофабрик, комбікормових заводів, м'ясопереробних заводів, заводу залізобетонних виробів, біогазових станцій; - формування власного парку вантажних автомобілів та машинно-тракторного парку; тощо.	- рослинництво; - птахівництво; - виробництво м'ясних виробів; - експорт зернових і технічних культур; - виробництво комбікормів; виробництво залізобетонних виробів.
5.	UkrLandFarming	- зернові елеватори; - будівництво й експлуатація морських портів навантажувально-розвантажувальних комплексів, заводів по виробництву яєчних продуктів, птахофабрик, комбікормових і селекційних заводів; - формування власного парку вантажних автомобілів та машинно-тракторного парку; - модернізація та реконструкція цукрових заводів; - розвиток залізничної інфраструктури компанії; - контроль виробництва й логістики; тощо.	- рослинництво; - тваринництво; - виробництво яєць та яєчних продуктів; - виробництво цукру; - виробництво м'ясних виробів; - виробництво шкіри; - дистрибуція; експорт зернових і технічних культур, яєчних продуктів.

Джерело: розроблено автором згідно [6].

Наведені дані свідчать про вагомий внесок компаній у розвиток як інфраструктури агропродовольчої сфери, так і всієї економіки України. Відбувається поступове оновлення та модернізація матеріально-технічної бази компаній. Зношена техніка та обладнання замінюються новою що значно випереджає застарілі аналоги як за якістю робіт, так і за продуктивністю. Будуються та вводяться в експлуатацію нові зерноелеватори, заводи з виробництва олій, тощо [6].

Ринок олійних культур – найбільш глобалізований ринок продукції сільського господарства в Україні. Для всіх культур найбільш важливим чинником, який обумовлює як обсяг виробництва так і його ефективність є попит. На ринок соняшника він впливає опосередковано – через попит на олію, для інших культур – прямо, оскільки більша частина їх врожаю експортується у непереробленому вигляді.

Висновки відповідно до статті. У світі підвищується популярність споживання «здорових» природних рослинних олій, зокрема в країнах Європи, Азії, Північної та Південної Америки. Наявні тенденції до

збільшення обсягів та якісних змін в структурі споживання харчових рослинних олій та жирів дозволяють з великою ймовірністю спрогнозувати майбутній дефіцит на них як у розвинених країнах, так і у країнах, які розвиваються. Постійний ріст світового попиту на харчові рослинні олії створює передумови для активізації суб'єктами цього ринку пошуку нових інвестиційно-інноваційних рішень.

Вітчизняні виробники оліє-жирової продукції при формуванні плану інноваційної стратегії мають врахувати глобальні тенденції розвитку світового оліє-жирового комплексу, інвестуючи у нові продукти, такі як високоолеїнова соняшникова, ріпакова чи соєва олії.

Перспективи подальших розвідок. Незважаючи на актуальність існуючих теоретичних та практичних досліджень, потребує подальшого вивчення низка питань, які пов'язані з сучасною маркетинговою оцінкою оліє-жирового ринку та обґрунтуванням на її основі напрямів інвестиційно-інноваційної активності підприємств оліє-жирового комплексу АПК України. Перспективним також є дослідження нової сегментної ніші світового ринку – сегменту «здорової» природної олії волоського горіху.

Список використаних джерел

1. Лозовський О. М., Слободянюк С. В. Проблеми розвитку сучасної олійно-жирової галузі в Україні. *Економічний форум*. 2014. № 1. С. 38–43.
2. Гарбар В. А. Вплив галузевих особливостей на формування ринку олійно-жирової продукції в Україні. *Економіка та управління національним господарством* URL: http://economyandsociety.in.ua/journal/16_ukr/18.pdf.
3. Орлова Н. В., Олійникова Н. В. Інноваційна активність підприємств олійножирової галузі як форма адаптації до змінних умов ринку. *Інноваційна економіка: теоретичні та практичні аспекти: монографія*. Вип. 2 / за ред. Ковтуненко К. В., Масленнікова Є. І. Херсон : Гринь Д.С. 2017. С. 364–368.
4. Офіційний сайт компанії «Fediol» URL: <http://www.fediol.eu/data/1324550245Factsheet%20Innovation%20in%-20processing%20%26%20reformulation%209Dec11.pdf>.
5. Красняк О. П., Довгань Ю. В. Маркетингова оцінка напрямів інвестиційно-інноваційної активності підприємств олійножирового під комплексу. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 12. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/12_2018/10.pdf.
6. Ніценко В. С., Цуканов О. Ю. Капітальні інвестиції – складова інноваційної діяльності підприємства. *Інноваційна економіка: теоретичні та практичні аспекти: монографія*. Вип. 2 / за ред. Ковтуненко К. В., Масленнікова Є. І. Херсон : Гринь Д.С. 2017. С. 273–277.
7. Чехова І. В., Кислицька І. О., Таранюк Т. З. Перспективи розвитку ринку основних олійних культур. *Економіка АПК*. 2012. №6. С. 43–48.
8. Мельник І. О., Саакян А. Диверсифікація аграрних підприємств на основі запровадження переробки насіння соняшнику. *Агросвіт*. 2018. № 2. С. 27. URL: http://www.agrosvit.info/pdf/2_2018/5.pdf.

References

1. Lozovskyi O. M. & Slobodianiuk S. V. (2014) *Problemy rozvytku suchasnoi oliino-zhyrovoy haluzi v Ukraini* [Problems of development of modern oil and fat industry in Ukraine]. *Economic forum*, 1, 38-43.
2. Harbar V. A. (2018) *Vplyv haluzevykh osoblyvostey na formuvannia rynku oliino-zhyrovoy produktsii v Ukraini* [Influence of branch features on the formation of the market of oily-fat products in Ukraine]. URL: http://economyandsociety.in.ua/journal/16_ukr/18.pdf.
3. Orlova N. V., Oliynikova N. V. (2017) *Innovatsiina aktyvnist pidpriemstv oliinozhyrovoy haluzi yak forma adaptatsii do zminnykh umov rynku* [Innovative activity of oil and fat industry enterprises as a form of adaptation to changing market conditions]. *Innovative economics: theoretical and practical aspects: monograph*, 364-368.
4. Ofitsiyni sait kompanii «Fediol» [Fediol official website]. URL: <http://www.fediol.eu/data/1324550245Factsheet%20Innovation%20in%-20processing%20%26%20reformulation%209Dec11.pdf>.
5. Krasniak O. P. & Dovhan Yu. V. (2018) *Marketynhova otsinka napriamiv investytsiino-innovatsiinoi aktyvnosti pidpriemstv oliinozhyrovoho pidkompleksu* [Marketing assessment of directions of investment and innovation activity of oil-and-oil subcomplex enterprises]. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/12_2018/10.pdf.
6. Nitsenko V. S., Tsukanov O. Yu. *Kapitalni investytsii – skladova innovatsiinoi diialnosti pidpriemstva* [Capital investments - component of innovation activity of enterprise]. *Innovative economics: theoretical and practical aspects: monograph*, 2017, 273-277.
7. Chekhova I. V., Kyslytska I. O. & Taraniuk T. Z. (2012) *Perspektyvy rozvytku rynku osnovnykh oliinykh kultur* [Prospects of development of the market of the main oilseeds]. *Economy of the agroindustrial complex*, 6, 43-48.
8. Melnyk I. O. & Saakian A. (2018) *Dyversyfikatsiia ahrarnykh pidpriemstv na osnovi zaprovadzhennia pererobky nasinnia soniashnyku* [Diversification of agrarian enterprises on the basis of introduction of sunflower seed processing]. URL: http://www.agrosvit.info/pdf/2_2018/5.pdf.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Бритвенко Анастасія Сергіївна, кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки і фінансів, Бердянський університет менеджменту і бізнесу
вул. Свободи, 117, м. Бердянськ, 71100, Україна
<https://orcid.org/0000-0001-5863-0898>
e-mail: lovely72355@gmail.com

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Бритвенко Анастасия Сергеевна, кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики и финансов, Бердянский университет менеджмента и бизнеса
ул. Свободы, 117, Бердянск, 71100, Украина
e-mail: lovely72355@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHOR

Anatasiya Brytvienko, Ph.D. in Economical Science, Associate Professor Department of Economics and Finance Berdyansk University of Management and Business
Liberty State, 117, Berdiansk city, 71100, Ukraine
e-mail: lovely72355@gmail.com

УДК 338.24:330

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-42-58-63>

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ІНСТРУМЕНТИ АНАЛІЗУ ДІЯЛЬНОСТІ ТА УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Величко Т. Г.

***Предметом дослідження** є теоретичні й практичні аспекти визначення і впровадження інноваційних технологій управління та їх складників у систему стратегічного менеджменту аграрних підприємств.*

***Метою роботи** є виявлення чинників й конкурентних переваг інноваційних технологій управління та обґрунтування механізмів їх впровадження у систему стратегічного менеджменту аграрних підприємств.*

***Методологічною основою статті** стали як загальнонаукові, так і спеціальні методи наукового пізнання. Були використані методи: діалектичний, монографічний, історичний, системно-структурного аналізу й синтезу, проблемно- та програмно-цільового підходів.*

***Результати роботи.** У статті розглянуті зміст та особливості бенчмаркінгу як інструменту тактичного управління та стратегічного менеджменту розвитку підприємств, досягнення їх конкурентоспроможності. Його основним достоїнством визначено забезпечення поточної ефективності й забезпечення конкурентних переваг на тривалий час. Також бенчмаркінг орієнтований на підвищення якості продукції, впровадження переваг та досягнень інших підприємств. Обґрунтовано основні функції та завдання бенчмаркінгу. Визначено ефективність та перспективи його застосування.*

***Галузь застосування результатів.** Висновки й результати статті можуть бути використані у навчально-науковому процесі економічних факультетів вищих навчальних закладів. Їх доцільно передати для практичного використання в управлінні підприємствами з метою підвищення його ефективності на інноваційних засадах.*

***Висновки.** Як потужний інструмент якості, бенчмаркінг є незамінним інструментом для вивчення організації. Без нього ніколи не дізнаєшся, яке становище компанії щодо конкурентів і компаній світового рівня, не дізнаєшся про нові методи, необхідні для кардинального поліпшення; не буде способу вимірювання ефективності процесів. Бенчмаркінг не обмежується вивченням досвіду «роботи конкурентів і світових лідерів». Він є одним з ключових інструментів у процесі безперервного вдосконалення будь-якої діяльності, оскільки бенчмаркінг – це систематичне порівняння елементів діяльності з аналогічними елементами більш успішної діяльності на макро- і мікрорівнях.*

***Ключові слова:** інновації, технології, інструменти, управління, стратегічний менеджмент, ефективність, аналіз, системи якості, функції, завдання, конкурентні переваги.*

ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ И ИНСТРУМЕНТЫ АНАЛИЗА ДЕЯТЕЛЬНОСТИ И УПРАВЛЕНИЕ РАЗВИТИЕМ ОТЕЧЕСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Величко Т. Г.

***Предметом исследования** являются теоретические и практические аспекты определения и внедрения инновационных технологий управления и их составляющих в систему стратегического менеджмента аграрных предприятий.*

***Целью работы** является выявление факторов и конкурентных преимуществ инновационных технологий управления и обоснование механизмов их внедрения в систему стратегического менеджмента аграрных предприятий.*

***Методологической основой статьи** стали как общенаучные, так и специальные методы научного познания. Были использованы методы: диалектический, монографический, исторический, системно-структурного анализа и синтеза, проблемно и программно-целевого подходов.*

***Результаты работы.** В статье рассмотрены содержание и особенности бенчмаркинга как инструмента тактического управления и стратегического менеджмента развития предприятий,*

достигновения их конкурентоспособности. Его основным достоинством определено обеспечение текущей эффективности и обеспечения конкурентных преимуществ на длительное время. Также бенчмаркинг ориентирован на повышение качества продукции, внедрение преимуществ и достижений других предприятий. Обоснованы основные функции и задачи бенчмаркинга. Определена эффективность и перспективы его применения.

Область применения результатов. Выводы и результаты статьи могут быть использованы в учебно-научном процессе экономических факультетов высших учебных заведений. Их целесообразно передать для практического использования в управлении предприятиями с целью повышения его эффективности на инновационных принципах.

Выводы. Как мощный инструмент качества, бенчмаркинг является незаменимым инструментом для изучения организации. Без него никогда не узнаешь, какое положение компании относительно конкурентов и компаний мирового уровня без узнаешь о новых методах, необходимые для кардинального улучшения; не будет способа измерения эффективности процессов. Бенчмаркинг не ограничивается изучением опыта «работы конкурентов и мировых лидеров». Он является одним из ключевых инструментов в процессе непрерывного совершенствования любой деятельности, поскольку бенчмаркинг – это систематическое сравнение элементов деятельности с аналогичными элементами более успешной деятельности на макро- и микроуровне.

Ключевые слова: инновации, технологии, инструменты, управление, стратегический менеджмент, эффективность, анализ, системы качества, функции, задачи, конкурентные преимущества.

INNOVATIVE TECHNOLOGIES AND TOOLS OF ANALYZING DOMESTIC ENTERPRISES ACTIVITY AND DEVELOPMENT MANAGEMENT

Velychko T. G.

The subject of the research is theoretical and practical aspects of the definition and implementation of innovative management technologies and their components in the system of strategic management of agrarian enterprises.

The purpose of the work is to identify the factors and competitive advantages of innovative management technologies and to substantiate the mechanisms of their implementation in the system of strategic management of agrarian enterprises.

Methodological basis of the article became as general scientific, and special methods of scientific knowledge. Were used methods: dialectical, monographic, historical, system-structural analysis and synthesis, problem and program-target approaches.

Results of work. The article considers the content and features of benchmarking as a tool of tactical management and strategic management of enterprise development, achieving their competitiveness. Its main advantage is the maintenance of the current efficiency and the provision of competitive advantages for a long time. Also benchmarking is aimed at improving the quality of products, introducing the benefits and achievements of other enterprises. The basic functions and tasks of benchmarking are substantiated. The efficiency and prospects of its application are determined.

The field of application of results. Conclusions and results of the article can be used in the educational-scientific process of the economic faculties of higher educational institutions. It is expedient to transfer them for practical use in the management of enterprises in order to increase its efficiency on an innovative basis.

Conclusions. As a powerful quality tool, benchmarking is an indispensable tool for learning the organization. Without it, you will never know which position of the company with regard to competitors and companies of the world level, you will not learn about the new methods necessary for a radical improvement; will not be a way to measure the effectiveness of processes. Benchmarking is not limited to studying the experience of «the work of competitors and world leaders.» It is one of the key tools in the process of continuous improvement of any activity, because benchmarking is a systematic comparison of elements of activity with similar elements of more successful activity at macro and micro levels.

Key words: innovations, technologies, tools, management, strategic management, efficiency, analysis, quality systems, functions, tasks, competitive advantages.

JEL Classification: L15, M11, O32, F63

Постановка проблеми. На сьогоднішній день в Україні існує ціла низка проблем, пов'язаних з конкурентоспроможністю вітчизняних підприємств. Посилення конкурентної боротьби вимагає пошуку нових ефективних способів ведення бізнесу, тому зростає необхідність у впровадженні управлінських технологій, які дозволили б отримати конкурентні переваги шляхом використання кращого досвіду підприємств-лідерів. Одним із способів визначення цих питань є бенчмаркінг, який дозволяє змінити напрямки стратегічної діяльності підприємства і покращити її результати.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у розвиток концепції та методології бенчмаркінгу здійснили зарубіжні і вітчизняні вчені: Аренов І.А., Ашуев А.М., Белокоровін Е.А., Ватсон Г., Гібсон Дж., Донеллі Дж., Зібберт Г., Іванцевич Д., Кемп Р., Маслов Д.Г., Михайлова О.А., Протасов, Д.В., Харрінгтон Х. Дж. та ін. У їх працях висвітлено теоретичні засади застосування бенчмаркінгу на підприємствах. Питання впровадження інноваційних технологій у менеджмент підприємств висвітлювали також М. Ігнатенко, С. Кучеренко, Л. Леваєва, Л. Мармоль, В. Петренко, І. Романюк, П. Саблук та ін. науковці.

Мета статті – виявлення чинників й конкурентних переваг інноваційних технологій управління та обґрунтування механізмів їх впровадження у систему стратегічного менеджменту аграрних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дуже швидкими темпами бенчмаркінгові дослідження завойовують свою популярність та стають невід'ємною складовою стратегії розвитку різних підприємств й управління ним [1]. Вони є ефективним способом утримання на ринку та виходу з антикризового стану за рахунок вдосконалення структури й інших аспектів діяльності підприємства. Бенчмаркінг – це інноваційна технологія управління, яка на основі критичної оцінки власного внутрішнього і зовнішнього середовищ та дослідження ведення бізнесу іншими успішними компаніями, що працюють як на аналогічному стосовно досліджуваного підприємства ринку, так і на інших ринках, дає змогу створити безперервну систему вдосконалень для підвищення ефективності бізнесу на основі оригінальних управлінських, організаційних, маркетингових та фінансових дій і рішень.

Бенчмаркінг як технологія управління передбачає, що техніка та інструменти управління є її складовими. Звідси, термін «технологія управління» є ширший, аніж «техніка управління», а отже, якщо бенчмаркінг є технологією управління, то він містить певний набір технік управління. Усі технології управління можна поділити на кілька умовних видів, а саме [2, с. 29]: основна технологія управління – технологія, яка взята за основу процесу управління на підприємстві; супроводжуюча (також наскрізна) технологія управління – технологія, елементи якої використовують в управлінні повністю або частково. Цю технологію, своєю чергою, ділять на постійну або тимчасову; тимчасова технологія управління – супроводжуюча технологія управління, при цьому її елементи використовують у процесі управління тільки випадково або не постійно; постійна технологія управління – супроводжуюча технологія, при цьому її елементи постійно використовують у процесі управління.

Головна відмінність бенчмаркінгу від звичайного порівняння з роботою інших підприємств полягає в організованому і систематичному пошуку раціональних розв'язань будь-яких проблем, що можуть виникнути на підприємстві, більшого професіоналізму виконання поставлених завдань, чіткого деталізування і структурування питань. До цього варто додати ще одну відмінність – пошук здійснюють не тільки в своїй галузі, а й за її межами. Дуже часто саме за межами галузі бенчмаркінг допомагає знайти оптимальне рішення, яке робить підприємство не подібним до інших підприємств.

Отже, відмінність бенчмаркінгу від інших технологій управління зводиться до того, що кращі рішення шукають цілеспрямовано для досягнення результатів, вищих від середніх. Окрім того, звичайного порівняння з іншими підприємствами недостатньо для досягнення вищих результатів роботи порівняно з найважливішими конкурентами на ринку; об'єктивними тенденціями розвитку відповідних сфер діяльності, науки, техніки і технології; значнішими досягненнями міжнародної практики у відповідній сфері [3, с. 104].

Таким порівнянням бенчмаркінг намагається досягнути своєї головної мети – набуття таких конкурентних переваг, які можна утримати протягом тривалого часу. У рамках наведеного визначення необхідно порівняти найпоширеніші методи й інструменти управління і бенчмаркінг. Бенчмаркінг дуже часто плутають з чотирма категоріями управління: аналізуванням діяльності конкурента, дослідженням ринку, загальним управлінням якістю (TQM) і загальним контролем за якістю (TQC), удосконаленим варіантом якої і є TQM. Для визначення відмінностей між ними був здійснений порівняльний аналіз за шістьма ознаками, результати якого наведені в табл. 1.

Таблиця 1. Порівняльний аналіз поширених методів та інструментів управління і бенчмаркінгу

Об'єкт порівняння	Дослідження ринку	Аналізування діяльності конкурентів	TQM	Бенчмаркінг
Категорія управління	Інструмент	Інструмент	Інструмент	Технологія
Об'єкт використання	Відділ маркетингу	Відділ маркетингу	Усі підрозділи підприємства	Усі підрозділи підприємства
Вид інформації	Зовнішня про сегменти ринку і споживачів	Зовнішня про стратегії конкурентів	Внутрішня про власний продукт, зовнішня про продукт конкурентів	Внутрішня про підприємство, зовнішня про конкурентів, лідерів
Об'єкт вивчення	Потреби споживачів, товари і послуги	Стратегії конкурентів, ринки і товари	Продукція конкурента, ринки	Підприємства-конкуренти, методи ведення бізнесу
Мета	Надання інформації для прийняття рішень	Надання інформації про становище конкурента на ринку	Поліпшення якості продукції, зниження собівартості	Поліпшення становища на ринку шляхом оптимізації діяльності
Філософія	Вивчення середовища перебування	Вивчення конкурентів	Надання споживачеві товару високої якості за низькою ціною	Організація власної діяльності таким чином, щоб задовольнити інтереси всього ланцюжка цінності

Таким чином, бенчмаркінг значно ширший за будь-яку з порівнювальних категорій. Логічно припустити, що до системи методів та інструментів бенчмаркінгу можуть належати всі перераховані категорії, які створюють його інформаційну та реалізаційну основу. Спрощено це можна уявити так: дослідження ринку дає змогу визначити становище власної продукції на ньому, аналізування діяльності конкурентів надає інформацію про їх рівень, TQM забезпечує план дій з поліпшення роботи і досягнення потрібного рівня якості.

Бенчмаркінг використовують для аналізу прихованих від спостерігача ринкових явищ і процесів [4, с. 175]. Його особливість полягає в збиранні якомога повнішої, в тому числі конфіденційної інформації про діяльність різних суб'єктів ринкового середовища. Зібрана інформація дає змогу краще зрозуміти особливості підприємницької діяльності лідерів конкурентного середовища і причини їхнього успіху, узагальнити і використати їх у процесі побудови моделі ефективного підприємництва. Головна мета бенчмаркінгу – підвищення ефективності власної діяльності й завоювання переваг у конкурентному суперництві на тривалий час.

Становище підприємства, яке забезпечує йому найліпші позиції на ринку означає, що воно займе таку ринкову нішу, що відповідатиме практично всім параметрам лідера. Суть подібного твердження в тому, що набуття завдяки одноразовому використанню бенчмаркінгу конкурентних переваг є тільки першим етапом підприємства на шляху до лідируючого становища на ринку, оскільки досягнення цього потребує тривалого процесу. Таким чином, бенчмаркінг в управлінні діяльністю підприємства зводиться до двох найважливіших завдань:

- 1) ідентифікація значніших досягнень у сфері спеціалізації підприємства на кожний період часу;
- 2) орієнтація підприємств на досягнення цих вищих результатів у недалекому майбутньому [5, с. 24].

Перше з окреслених завдань полягає у створенні на підприємстві такої інформаційної та методологічної бази менеджменту, яка дала б змогу будь-коли об'єктивно визначити в кожній із сфер діяльності підприємства найвищі результати, на досягнення яких варто спрямовувати зусилля. Бенчмаркінг передбачає насамперед побудову повного уявлення не тільки про внутрішній, а й про зовнішній ринок; при цьому його картина має бути не одномоментною, а постійно змінюватись і при потребі доповнюватись. Для забезпечення динаміки дослідження потрібне використання праці кваліфікованих фахівців. За ідеальних умов дослідження повинно охоплювати увесь ринок, але очевидно, що не всі підприємства через різні причини зможуть це зробити. Тому уявлення про ринок формується з урахуванням власних сил і можливостей; при цьому необхідно брати до уваги те, що дуже часто при здійсненні динамічного дослідження доводиться орієнтуватися тільки на найголовніше.

Таким чином, виконання першого завдання передбачає [6]: вибір сфери пошуку орієнтирів, у тому числі кількості країн, сфери ділового спілкування, підприємств-конкурентів та підприємств-лідерів тощо. Йдеться про визначення числа аналізованих параметрів та порівняння досягнень у різних сферах бізнесу, напрямках науки, видів техніки і технології тощо; вибір базових об'єктів бенчмаркінгу для порівняння; оцінювання рівня базових об'єктів і власних досягнень у кожній сфері діяльності. Також це розроблення методичних прийомів зіставлення та оцінювання параметрів розвитку окремих сфер діяльності або об'єктів бенчмаркінгу; ранжування об'єктів бенчмаркінгу за рівнем значення параметрів оцінювання.

Завдання орієнтації підприємства на досягнення найвищих результатів у рамках бенчмаркінгу означає розроблення внутрішньої стратегії розвитку підприємства, яка забезпечує йому досягнення переваг над конкурентами та лідируюче становище у відповідній сфері бізнесу з урахуванням наявного потенціалу. Варто відзначити, що даний опис завдання орієнтації є дещо ідеалізованим, оскільки далеко не всі прийоми, які використовує бенчмаркінг, здатні допомогти підприємству лідирувати і набувати переваги над конкурентами. Тому деякі автори [7, с. 55] як один із варіантів визначення даного завдання називають скорочення розриву між досягненнями конкурентів та своїми власними досягненнями і, як наслідок, це дасть змогу зайняти вигідніше становище на ринку.

Для забезпечення орієнтації підприємства на досягнення кращих результатів необхідно здійснити: оцінювання внутрішнього потенціалу підприємства; прогноз його розвитку у вибраних сферах бізнесу; порівняльну оцінку стосовно базових об'єктів бенчмаркінгу. Необхідне обґрунтування цільових значень параметрів ефективності діяльності підприємства з урахуванням наявного потенціалу і досягнень провідних конкурентів. Важливо зробити структуризацію цілей за елементами виробничої структури підприємства та сфери бізнесу; формування заходів, необхідних для забезпечення лідируючих позицій підприємства, в тому числі розроблення інноваційних підходів до вдосконалення бізнес-процесів і нових прийомів підвищення якості послуг і ефективності роботи. Треба здійснити забезпечення реалізації заходів для досягнення цілей бенчмаркінгу, переорієнтацію корпоративної культури і ментальності. Ці завдання бенчмаркінгу дають змогу визначити його як специфічну технологію управління, чітко орієнтовану на масштабні інноваційні процеси, що забезпечують підвищення конкурентоспроможності підприємства у вибраній сфері бізнесу, сфері науки або технології. Предметом бенчмаркінгу є техніки, технології, виробничі процеси, методи організації виробництва і збуту продукції. Результати бенчмаркінгу поряд з результатами маркетингових досліджень використовують для розроблення цілей і стратегій діяльності підприємства. Бенчмаркінг як специфічна технологія управління виконує чотири функції управління підприємством [8, с. 272]:

1. Метрологічну функцію, що виражається у створенні та підтримуванні на підприємстві глибоко структурованої системи параметрів, які дають змогу вимірювати процеси, що відбуваються на ньому й поза ним, і об'єктивно позиціонувати становище підприємства в цій системі. Таку функцію здійснюють на внутрішньому та зовнішньому інформаційних просторах підприємства.
2. Цільову функцію, яка проявляється у системі розрахунків, що передбачають порівняння чужих і власних

досягнень за всіма об'єктами бенчмаркінгу й наявного потенціалу підприємства. Бенчмаркінг формує цільові блоки як реальні, обґрунтовані ресурсами орієнтири розвитку, які базуються на власному або чужому досвіді.

3. Навчаючу функцію, що впливає з його орієнтації на передовий свій або чужий досвід. Невід'ємними елементами процесу навчання персоналу підприємства є збір, систематизація, аналіз й оцінювання власної діяльності та досягнень конкурентів, ідентифікація лідерів і дослідження факторів їх успіху.

4. Аплікаційну функцію, яка виражається у визначенні й адаптації передових досягнень конкурентів до специфічних умов підприємства або поширення в суміжних сферах власних результатів. Адаптація потребує розроблення спеціальних програм заходів і дуже часто – модифікації запозичуваного досвіду.

У даний час бенчмаркінг стає мистецтвом виявлення того, що інші компанії роблять краще: вивчення, удосконалення і застосування їхніх методів роботи у власних компаніях. Визначаючи ефект, який може забезпечити бенчмаркінг, варто мати на увазі, що ніколи і ніким не піддавався сумніву факт вигідності обміну досвідом і його вивчення. Як показує досвід кращих виробничих компаній США, внутрішній бенчмаркінг дозволяє добитися поліпшення на 20-30 %, зовнішній – на 40-70 % і більше [9, с. 62].

Висновки. Як потужний інструмент якості, бенчмаркінг є незамінним інструментом для вивчення організації. Без нього ніколи не дізнаєшся, яке становище компанії щодо конкурентів і компаній світового рівня, не дізнаєшся про нові методи, необхідні для кардинального поліпшення; не буде способу вимірювання ефективності процесів. Бенчмаркінг не обмежується вивченням досвіду «роботи конкурентів і світових лідерів». Він є одним з ключових інструментів у процесі безперервного вдосконалення будь-якої діяльності, оскільки бенчмаркінг – це систематичне порівняння елементів діяльності з аналогічними елементами більш успішної діяльності на макро- і мікрорівнях.

Список використаних джерел

1. Аренков И., Багиев Е. Бенчмаркинг и маркетинговые решения. URL: <http://www.marketing.spb.ru/read/m12/index.htm>
2. Ватсон Грегори Х. Стратегический бенчмаркинг стимулирует развитие предприятий. Деловое совершенство. 2006. № 9. С. 27-31.
3. Зиберт Г., Кемп Р. Бенчмаркинг. Руководство для практиков. М.: КИА-центр, 2006. 148 с.
4. Михайлова Е. А. Основы бенчмаркинга. М.: Юристъ, 2002. 247 с.
5. Протасов Д. В. Теория и практика применения технологии бенчмаркинга для улучшения качества деятельности организации: монография. Тамбов : Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та., 2009. 80 с.
6. Ігнатенко М. М., Мармоль Л. О. Облік, оцінка й діагностика фінансово-економічних результатів діяльності у стратегічному менеджменті підприємств і організацій. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2017. Вип. 6(11). URL: <http://www.easterneurope-ebm.in.ua/11-2017-ukr>
7. Стельмах М., Сорка Т. Бенчмаркінг як інструмент визначення конкурентоспроможності підприємства. Вісник THEU. 2007. № 1. С. 53-61.
8. Котуранова Т. В. Бенчмаркінг як метод стратегічного управління підприємством. Економічний простір. 2011. № 52/1. С. 267-274.
9. Романюк І. А. Нові чинники та концепції здійснення інтенсифікації сільського господарства. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. 2016. №4 (36). С. 60-63.

References

1. Arenkov, I. & Bagiyev, Ye. Benchmarking i marketingovyye resheniya [Benchmarking and marketing decisions]. URL: <http://www.marketing.spb.ru/read/m12/index.htm> (in Rus.)
2. Watson Gregori, Kh. (2006). Strategicheskiy benchmarking stimuliruyet razvitiye predpriyatiy [Strategic benchmarking stimulates the development of enterprises]. Delovoye sovershenstvo, 9, 27-31 (in Rus.).
3. Zibert, G. & Kemp, R. (2006). Benchmarking. Rukovodstvo dlya praktikov [Benchmarking. Guide for practitioners]. Moskva: KIA-tsentr (in Rus.).
4. Mikhaylova, Ye. A. (2002). Osnovy benchmarkinga [Basics of benchmarking]. Moskva: Yurist» (in Rus.).
5. Protasov, D. V. (2009). Teoriya i praktika primeneniya tekhnologii benchmarkinga dlya uluchsheniya kachestva deyatelnosti organizatsii [Theory and practice of using benchmarking technology to improve the quality of the organization]. Tambov: Izd-vo Tamb. gos. tekhn. un-ta. (in Rus.).
6. Ihnatenko, M. M. & Marmul', L. O. (2017). Oblik, otsinka y diahnostyka finansovo-ekonomichnykh rezul'tativ diyal'nosti u stratehichnomu menedzhmenti pidpryyemstv i orhanizatsiy [Oblik, evaluation of diagnostics of financial and economic results of business and strategic management of companies and organizations]. Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnya, 6(11). URL: <http://www.easterneurope-ebm.in.ua/11-2017-ukr> (in Ukr.)
7. Stel'makh, M. & Sorka, T. (2007). Benchmarkinh yak instrument vyznachennya konkurentospromozhnosti pidpryyemstva [Benchmarking, a tool for determining the competitiveness of the company]. Visnyk TNEU, 1, 53-61 (in Ukr.).
8. Koturanova, T. V. (2011). Benchmarkinh yak metod stratehichnoho upravlinnya pidpryyemstvom [Benchmarking method of strategic management of the company]. Ekonomichnyy prostir, 52/1, 267-274 (in Ukr.).
9. Romanyuk, I. A. (2016). Novi chynnyky ta kontseptsiiy zdiysnennya intensyfikatsiiy sil's'koho hospodarstva [New officials and concepts of health inmates of the state government]. Visnyk Berdyans'koho universytetu menedzhmentu i biznesu, 4 (36), 60-63 (in Ukr.).

ДАНІ ПРО АВТОРА

Величко Тетяна Григорівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту організацій
Одеський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління
при Президенті України
вул. Генуезька, 22 (площа 10 Квітня), м. Одеса, 65009, Україна
e-mail: tanvel59@gmail.com

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Величко Татьяна Григорьевна, кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры менеджмента
организаций
Одесский региональный институт государственного управления Национальной академии
государственного управления при Президенте Украины
ул. Генуэзская, 22 (площадь 10 апреля), г. Одесса, 65009, Украина
e-mail: tanvel59@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHOR

Velychko Tetiana, Candidate of Science (Economics), Associate Professor, Associate Professor, Department
of Management of Organizations
Odessa Regional Institute of Public Administration of the National Academy of Public Administration under the
President of Ukraine
str. Genoese, 22 (area 10 April), Odessa, 65009, Ukraine
e-mail: tanvel59@gmail.com

УДК 378.147

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-42-63-69>

**ФОРМУВАННЯ ПІДПРИЄМЛИВОСТІ ТА НОВОГО ТИПУ ЕКОНОМІЧНОГО МИСЛЕННЯ
В КОНТЕКСТІ ПРОГРЕСИВНОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ**

**Різник В. В.,
Різник Н. А.**

***Предметом дослідження** є процес формування нового типу економічного мислення та підприємливості в контексті прогресивної глобалізації.*

***Мета статті** полягає у з'ясуванні сутності економічного мислення і підприємливості, та обґрунтуванні перспективних напрямів формування нового типу економічного мислення та підприємливості в контексті прогресивної глобалізації.*

***Завдання дослідження:** розглянути сутність підприємливості, обґрунтувати підприємництво як ключову компетентність в умовах глобалізації, виявити компетенції підприємливості та напрями їх формування; розкрити необхідність та специфіку формування нового типу економічного мислення; обґрунтувати перспективні напрями розвитку економічної освіти у контексті формування компетенцій підприємливості та розвитку нового типу економічного мислення в умовах прогресивної глобалізації.*

***Методи дослідження.** У процесі наукового дослідження нами були використані такі загальні та конкретні наукові методи: методи логічного узагальнення та порівняння, наукової абстракції, методи синтезу, логічного узагальнення та аналогій. Методологічною базою дослідження були наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених і провідних фахівців, аналітичні матеріали Об'єднаного дослідницького центру Європейської комісії.*

***Результати роботи.** У статті визначено сутність підприємливості та обґрунтовано підприємництво як ключову компетентність в умовах прогресивної глобалізації. Проаналізовано компетенції підприємливості та напрями їх формування. Розкрито необхідність та специфіку формування нового типу економічного мислення. Обґрунтовано перспективні напрями розвитку економічної освіти у контексті формування компетенцій підприємливості та розвитку нового типу економічного мислення в контексті прогресивної глобалізації.*

***Галузь застосування результатів.** Отримані результати дослідження можуть бути використані закладами освіти з метою розгляду можливостей модернізації системи освіти та формування нового типу економічного мислення й підприємництва в Україні у контексті освітніх реформ.*

***Висновки.** Проведене дослідження дозволило дійти висновку, що підприємливість є ключовою компетенцією, яку необхідно розвивати протягом життя у процесі неперервного навчання. При цьому, економічна освіта і виховання, як планомірний процес формування в усіх членів суспільства, підприємливості та певних моральних якостей, економічного мислення, оптимального рівня*

економічної грамотності покликані відіграти важливу роль в активізації людського фактору, в реалізації концепції прискорення соціально-економічного розвитку.

Сучасний рівень розвитку продуктивних сил і виробничих відносин вимагає формування нового типу економічного мислення, націленого на ініціативу і підприємливість, на підвищення відповідальності, творчий пошук шляхів, що ведуть до найкращого кінцевого результату при найменших витратах. Характерними рисами сучасного економічного мислення є діловитість, дбайливе ставлення до використання матеріальних, трудових і фінансових ресурсів. Саме економічне мислення можна визначити як систему поглядів на суспільне життя, сутність і закономірності економічних явищ, на цілі, форми і методи господарювання та управління виробництвом.

Вважаємо, що новий тип успішної, підприємливої та продуктивної особистості епохи прогресивної глобалізації характеризується такими показниками як: високий професіоналізм, активна життєва позиція, розвинене економічне мислення; сформована оптимальна структура потреб особистості; спроможність розвивати і вдосконалювати міжособистісні відносини; відкритість, толерантність та міжнародне співробітництво.

Ключові слова: економічна освіта, економічна підготовка, економічне виховання, економічне мислення, підприємництво, економічна відповідальність, формування підприємливості.

ФОРМИРОВАНИЕ ПРЕДПРИИМЧИВОСТИ И НОВОГО ТИПА ЭКОНОМИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ В КОНТЕКСТЕ ПРОГРЕССИВНОЙ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Резник В. В.,
Резник Н. А.

Предметом исследования является процесс формирования нового типа экономического мышления и предпринимчивости в контексте прогрессивной глобализации.

Цель статьи состоит в выяснении сущности экономического мышления и предпринимчивости, и обосновании перспективных направлений формирования нового типа экономического мышления и предпринимчивости в контексте прогрессивной глобализации.

Задачи исследования: рассмотреть сущность предпринимчивости, обосновать предпринимательство как ключевую компетентность в условиях глобализации, выявить компетенции предпринимчивости и направления их формирования; раскрыть необходимость и специфику формирования нового типа экономического мышления; обосновать перспективные направления развития экономического образования в контексте формирования компетенций предпринимчивости и развития нового типа экономического мышления в условиях прогрессивной глобализации.

Методы исследования. В процессе научного исследования нами были использованы следующие общие и конкретные научные методы: методы логического обобщения и сравнения, научной абстракции, методы синтеза, логического обобщения и аналогий. Методологической базой исследования были научные труды отечественных и зарубежных ученых и ведущих специалистов, аналитические материалы Объединенного исследовательского центра Европейской комиссии.

Результаты работы. В статье определена сущность предпринимчивости и обосновано предпринимательство как ключевую компетентность в условиях прогрессивной глобализации. Проанализированы компетенции предпринимчивости и направления их формирования. Раскрыта необходимость и специфика формирования нового типа экономического мышления. Обоснованы перспективные направления развития экономического образования в контексте формирования компетенций предпринимчивости и развития нового типа экономического мышления в условиях прогрессивной глобализации.

Область применения результатов. Полученные результаты исследования могут быть использованы учебными заведениями с целью рассмотрения возможностей модернизации системы образования и формирования нового типа экономического мышления и предпринимательства в Украине в контексте образовательных реформ.

Выводы. Проведенное исследование позволило сделать вывод, что предпринимчивость является ключевой компетенцией, которую необходимо развивать в течение жизни в процессе непрерывного обучения. При этом, экономическое образование и воспитание, как планомерный процесс формирования у всех членов общества, предпринимчивости и определенных моральных качеств, экономического мышления, оптимального уровня экономической грамотности призваны сыграть важную роль в активизации человеческого фактора, в реализации концепции ускорения социально-экономического развития.

Современный уровень развития производительных сил и производственных отношений требует формирования нового типа экономического мышления, нацеленного на инициативу и предпринимчивость, на повышение ответственности, творческий поиск путей, ведущих к лучшему конечному результату при наименьших затратах. Характерными чертами современного экономического мышления является деловитость, бережное отношение к использованию материальных, трудовых и финансовых ресурсов. Само экономическое мышление можно определить, как систему взглядов на общественную жизнь, сущность и закономерности экономических явлений, на цели, формы и методы хозяйствования и управления производством.

Считаем, что новый тип успешной, предприимчивой и продуктивной личности эпохи прогрессивной глобализации характеризуется следующими показателями как: высокий профессионализм, активная жизненная позиция, развитое экономическое мышление; сформирована оптимальная структура потребностей личности; способность развивать и совершенствовать межличностные отношения; открытость, толерантность и международное сотрудничество.

Ключевые слова: экономическое образование, экономическая подготовка, экономическое воспитание, экономическое мышление, предпринимательство, экономическая ответственность, направления и пути совершенствования экономической подготовки и формирования предприимчивости.

FORMATION OF ENTREPRENEURSHIP AND NEW TYPE OF ECONOMIC THINKING IN THE CONTEXT OF PROGRESSIVE GLOBALIZATION

Riznyk V. V.,
Riznyk N. A.

The subject of research is the process of forming a new type of economic thinking and entrepreneurship in the context of progressive globalization.

The purpose of the article is to clarify the essence of economic thinking and entrepreneurship, and to justify promising directions for the formation of a new type of economic thinking and entrepreneurship in the context of progressive globalization.

Research objectives: to consider the essence of entrepreneurship, justify entrepreneurship as a key competence in the context of globalization, identify the competence of entrepreneurship and the direction of their formation; reveal the need and specifics of formation a new type of economic thinking; to substantiate promising directions for the development of economic education in the context of entrepreneurship competences formation and the development of a new type of economic thinking in the progressive globalization context.

Research methods. In the process of scientific research, we used the following general and specific scientific methods: methods of logical generalization and comparison, scientific abstraction, methods of synthesis, logical generalization and analogies. The methodological basis of the study was the scientific works of domestic and foreign scientists and leading experts, analytical materials of the Joint Research Center of the European Commission.

Results of the work. The article defines the essence of entrepreneurship and rightly entrepreneurship as a key competence in the context of progressive globalization. Analyzed entrepreneurship competence and their formation direction. Revealed necessity and specificity of formation new type of economic thinking. Reasonably promising directions for development of economic education in the context of entrepreneurship competences formation and development new type of economic thinking in progressive globalization context.

Practical implications. Results of the study can be used by educational institutions to consider the possibilities of modernizing education system and forming a new type of Ukrainian economic thinking and entrepreneurship in educational reforms context.

Conclusions. The study made it possible to conclude that entrepreneurship is the key competence that must be developed throughout life in the process of lifelong learning. At the same time, economic education and upbringing, as a systematic process of forming among all members of society, entrepreneurship and certain moral qualities, economic thinking, optimal level of economic literacy, has an important role to play in activating the human factor, in implementing the concept of accelerating socio-economic development.

Modern level of productive forces development and production relations requires the formation new type of economic thinking, aimed at initiative and entrepreneurship, at increasing responsibility, creative search for ways leading to a better final result at the lowest cost. Characteristic features of modern economic thinking are efficiency, careful attitude to the use of material, labor and financial resources. It is economic thinking that can be defined as a system of views on social life, the essence and laws of economic phenomena, on the goals, forms and methods of managing and managing production.

We believe new type of successful, enterprising and productive personality of progressive era globalization is characterized by following indicators: high professionalism, active life position, developed economic thinking; formed the optimal structure of individual needs; ability to develop and improve interpersonal relationships; openness, tolerance and international cooperation.

Keywords: economic education, economic training, economic thinking, entrepreneurship, economic responsibility, directions and ways to improve economic training, entrepreneurship formation.

JEL Classification: I25, L26, H52

Постановка проблеми. Сьогодні все більше науковців присвячують свої дослідження підприємливості та розвитку навиків підприємництва. На наш погляд, не останню роль у цьому процесі відіграла публікація у 2016 році Об'єднаним дослідницьким центром Європейської комісії «EntreComp: Рамки підприємницької компетентності» [2], у якій розвиток підприємливості громадян та організацій Європи визначено однією з ключових цілей політики ЄС та країн-членів.

Науковці єдині у переконанні, що підприємливість є компетенцією, яку необхідно розвивати протягом життя у процесі неперервного навчання. Проте, як зазначає Елін МакКаллум [3]: незважаючи на те, що сприяння підприємству є європейським пріоритетом з 2006 р., лише через 10 років після рекомендацій європейське бачення було визнано занадто розрізненим та загальним. Зокрема відзначається, що відсутність

у європейській науковій спільноті спільного бачення підприємництва призвело до поширення різних підходів та трактувань.

Інструментом гармонізації покликаний стати «EntreComp: Рамка підприємницької компетентності», завданнями якої проголошено: побудову містка між освітою та роботодавцями; усвідомлення підприємництва як ключової компетентності; визначення компетенцій, що можуть бути сформовані у процесі освіти; поширення знань серед зацікавлених сторін про очікувані результати для різних рівнів кваліфікації на всіх рівнях навчання; запропонувати базовий набір компетенцій підприємливості [2].

Аналіз основних досліджень і публікацій. Проблеми підприємливості та підприємництва, необхідність формування нового типу економічного мислення, досліджували у своїх працях: Маргеріта Бачігалупо, Панагіотіс Кампіліс, Ів П'юні, Годелів Ван ден Бранде, Елін Мак Каллум, Аранца Аруті та ін.

Аналіз наукової літератури дозволяє стверджувати, що не зважаючи на значну кількість досліджень, проблема формування нового типу економічного мислення та підприємливості в умовах прогресивної глобалізації залишається актуальною сьогодні та потребує подальших наукових пошуків і досліджень.

Метою написання статті є з'ясування сутності економічного мислення і підприємливості, обґрунтування перспективних напрямів формування нового типу економічного мислення та підприємливості в умовах прогресивної глобалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Європейська Комісія вперше відмітила роль та значення розвитку підприємництва в освітньому процесі ще у 2003 році, в європейській Зеленій книзі про підприємництво в Європі. Далі варто відмітити Малий закон про підприємництво для Європи від 2008 року, Повідомлення про переосмислення освіти від 2012 року, План дій щодо підприємництва 2020 від 2013 року, недавня Нова програма для Європи, які підкреслюють необхідність розбудови підприємницької освіти та підприємницького навчання [1].

Розвиток підприємницьких можливостей європейських громадян та організацій проголошено однією з ключових цілей політики ЄС та держав-членів. Європейська комісія визначила ініціативність та підприємливість як одну з 8 ключових компетенцій, необхідних для суспільства, що базується на знаннях. Рамка підприємницької компетентності EntreComp, пропонує узагальнене визначення підприємництва як компетенції з метою досягнення консенсусу серед усіх зацікавлених сторін та створення мосту між освітою та ринком праці. Вона спрямована сприяти розвитку підприємницької спроможності європейських громадян. Рамка підприємницької компетентності складається з трьох взаємопов'язаних та взаємозалежних сфер компетентностей: «Ідеї та можливості», «Ресурси» та «Трансформація в дії». При цьому, кожна сфера складається з п'яти компетентностей, які в сукупності формують структурні елементи підприємливості як компетентності. Рамка передбачає розвиток 15 компетентностей в межах восьмирівневої моделі та пропонує широкий перелік 442 результатів навчання. Розробники наголошують на можливості використання рамки як основи для розробки навчальних планів та навчальної діяльності спрямованих на розвиток компетентності підприємливості [2].

Загалом підприємливість – це «коли Ви дієте відповідно до можливостей та ідей і трансформуйте їх у цінність для інших. Створена цінність може бути фінансовою, культурною чи соціальною» [2].

При цьому соціальне значення для інших включає: генерація проектів соціального підприємництва, розв'язання суттєвих екологічних проблем, створення нових задумів з метою вирішення соціальних питань та інше.

Створення культурної цінності для інших включає: сприяння розвитку міжкультурної обізнаності та навчання, виявлення та створення шляхів вирішення культурних проблем на різних рівнях, розробку нових культурних заходів та ін.

Формування фінансової цінності для інших включає: прийняття ініціативи міні-компанії, залучення фінансів для місцевих благодійних організацій, створення ідей для розв'язання конкретних завдань, які зустрічаються на шляху місцевого бізнесу [3].

Дослідження європейського досвіду в сфері формування підприємливості свідчить про необхідність формування підприємливості нового типу економічного мислення в умовах прогресивної глобалізації, що обумовлено, по-перше, сучасним характером виробничих відносин, по-друге, активізацією людського фактору, по-третє, поглибленням процесів глобалізації та демократизації управління. Враховуючи зазначене, акцентуємо увагу на тому, що новий вид економічного мислення має обумовлювати вміння особистості здійснити оцінку сучасного економічного стану та знаходження оптимальних шляхів для досягнення позитивного результату.

Основними засобами для досягнення зазначеної мети є творче розв'язання завдань збільшення продуктивності, ініціативність, підприємливість, наявність індивідуальної та групової відповідальності.

Сучасному успішному та продуктивному працівнику притаманні наступні риси: професіоналізм, активна життєва позиція, розвинене економічне мислення, сформована оптимальна структура потреб особистості; здатність розвивати і вдосконалювати міжособистісні відносини та ін.

Сьогодні можна відмітити зростання ролі та значення економічної освіти і виховання, перетворення їх в контексті прогресивної глобалізації в стратегічний компонент способу життя, що здійснює істотний вплив на всі сторони суспільного життя. При цьому рівень економічної грамотності, ступінь розвитку економічного мислення і моральних якостей особистості є сьогодні невід'ємним елементом кваліфікації робочої сили та характеристикою її якості. Економічна вихованість, в свою чергу, являє собою оптимальний рівень економічної

грамотності та економічного мислення, дозволяє працівнику правильно орієнтуватися в питаннях соціально-економічного розвитку, конкретних виробничих ситуаціях і усвідомлено, активно брати участь у виконанні професійних і соціальних обов'язків. Достатній рівень економічної культури виступає сьогодні необхідною передумовою можливої участі працівників в управлінні.

Варто відмітити, що посилення значення економічної освіти обумовлено не лише внутрішніми завданнями кожної країни, а й динамізмом економічного і політичного розвитку світової економіки. Адже прогресивна глобалізація та інтенсифікація економіки припускають нагальне розв'язання таких складних завдань, як формування інтегрованого науково-технічного потенціалу, уніфікація технічних параметрів і використовуваних технологій, виявлення та реалізація можливостей наскрізного економічного управління спільними об'єктами, вироблення єдиних освітніх, кваліфікаційних вимог і узгодження освітніх критеріїв.

Найважливішим структурним елементом економічної культури є економічне мислення. Економічне мислення ми розуміємо як систему поглядів на суспільне життя, сутність і закономірності економічних явищ, на цілі, форми і методи господарювання та управління виробництвом. Економічне мислення можна поділити на практичне (буденне) і наукове. Вважаємо, що сучасне економічне мислення – це перш за все наукове мислення, що дозволяє глибоко і цілісно розуміти економіку в цілому, її суттєві риси, закономірності розвитку, напрями і засоби прогресивних соціально-економічних перетворень.

До основних рис сучасного економічного мислення ми відносимо: чітке розуміння ступеня соціально-економічної зрілості суспільства; критичний аналіз накопиченого досвіду в сфері форм і методів господарювання; комплексний підхід до вирішення економічних завдань будь-якого рівня складності; реалістичність; творчий характер; багатоваріантний підхід; стратегічне мислення.

Вихідним моментом і основою формування сучасного економічного мислення є концепція прискорення соціально-економічного розвитку, що базується на подоланні застарілих уявлень про економіку, характер її зростання, методи ведення господарства, які стали серйозною перешкодою своєчасної інтенсифікації економіки. Реалізація концепції прискорення, що ставить своїм завданням досягнення якісно нового стану суспільства, потребує принципово нових підходів та рішень, біль високого рівня економічного мислення. Загалом новий тип економічного мислення відповідає такому періоду розвитку економіки, суспільства та свідомості, коли відбувається перехід від екстенсивного до інтенсивного типу розширеного відтворення, коли діяльність оцінюється не кількісними, а якісними показниками.

В сучасних умовах незмірно зростає роль і значення економічного виховання в підвищенні професійного і культурного рівня працівника. Вважаємо, що під економічним вихованням слід розуміти цілеспрямоване формування економічного мислення і економічної культури, а на цій основі – вироблення таких норм поведінки і практичних дій, які необхідні для ефективного розвитку суспільного виробництва.

Економічна підготовка студентства має бути спрямована на формування економічної культури, що включає в себе: високий рівень освіти і економічного мислення як елементу суспільної свідомості; здатність і вміння ефективно застосовувати свої знання на практиці; високу свідомість, працьовитість, дисциплінованість, відповідальність за результати професійної діяльності, творче ставлення до праці.

Вважаємо, що сучасний тип економічного мислення характеризується спроможністю особистості відобразити в поняттях рух, розвиток і об'єктивні реальні суперечності економічної дійсності: бачити взаємозв'язки в економічних відносинах; розвивати знання від емпіричного до теоретичного; виходячи із сутності економічного явища, пояснювати форму його прояву; аналізувати, критично розглядати свої дії та корегувати їх відповідно до мінливих умов; системно підходити до аналізу економічних явищ.

Цікавою в рамках нашого дослідження є програма «Новий план дій для Європи щодо вмінь: Працюємо разом для посилення людського капіталу, працездатності та конкурентоспроможності» розроблена Європейською комісією та спрямована на виклики, які постали перед Європою, щодо розвитку компетентностей.

Мета даного документа полягає в тому, що «кожен повинен мати ключовий набір компетентностей, необхідних для особистого розвитку, суспільної інтеграції, активної громадянської позиції та зайнятості. До таких компетентностей належать знання рідної мови, математики, природничих наук та іноземних мов, а також такі наскрізні компетентності, як вміння у сфері інформаційних технологій, підприємливість, критичне мислення, вирішення проблем, вміння вчитися. Рамка підприємницької компетентності, також відома як EntreComp, пропонує засіб вдосконалення підприємливої здатності громадян та організацій Європи¹. Метою рамки є досягнення спільного розуміння щодо такої компетентності, як підприємливість, шляхом визначення трьох сфер компетентностей, 15 компетентностей, результатів навчання та рівнів майстерності, на яких ґрунтуються нинішні та майбутні ініціативи» [2].

Зацікавлені сторони, залучені до розгляду EntreComp, вважають її надзвичайно докладним та всеохоплюючим інструментом з трьома сферами компетентностей, 15 компетентностями, 15 дескрипторами, 8 рівнями майстерності та 442 результатами навчання. Розробники вважають, що Рамка EntreComp відображає складність сфери компетентності підприємливості, що стосується багатьох аспектів нашого буденного життя та цілком може бути використана як багатоцільовий довідник. Серед переваг хоча й широкої, але всеохоплюючої рамки компетентностей, зацікавлені сторони визначають що, незважаючи на можливі вузькоспеціалізовані налаштування, вона також уможливорює порівняння ініціатив, які розглядають підприємливість як компетентність, сприяючи спільному розумінню того, що означає бути підприємливим [2].

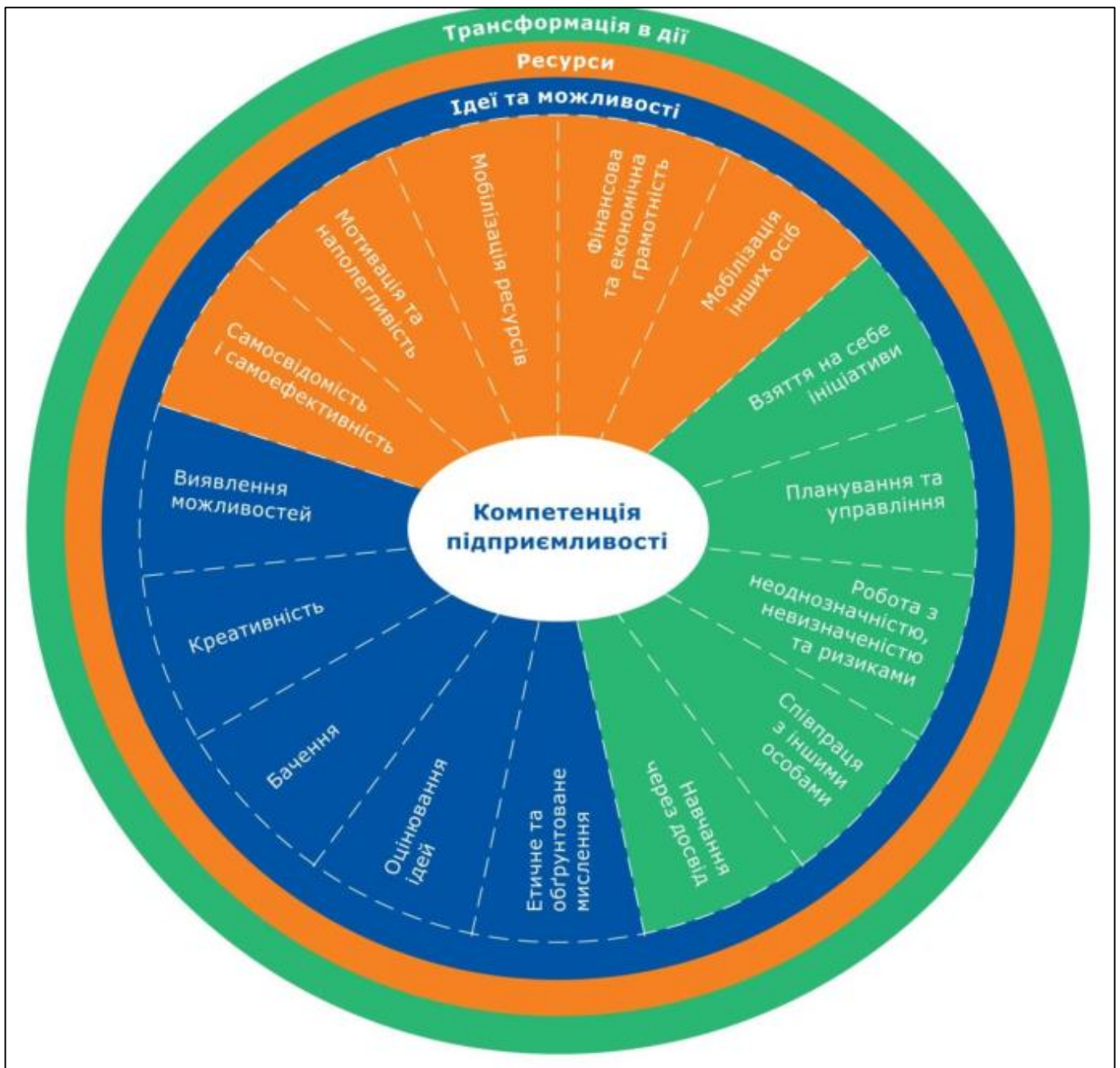

Рисунок 1. Сфери та компетентності концептуальної моделі EntreComp [2]

Висновки. Проведене дослідження дозволило дійти висновку, що підприємливість є ключовою компетенцією, яку необхідно розвивати протягом життя у процесі неперервного навчання. При цьому, економічна освіта і виховання, як планомірний процес формування в усіх членів суспільства, підприємливості та певних моральних якостей, економічного мислення, оптимального рівня економічної грамотності покликані відіграти важливу роль в активізації людського фактору, в реалізації концепції прискорення соціально-економічного розвитку.

Сучасний рівень розвитку продуктивних сил і виробничих відносин вимагає формування нового типу економічного мислення, націленого на ініціативу і підприємливість, на підвищення відповідальності, творчий пошук шляхів, що ведуть до найкращого кінцевого результату при найменших витратах. Характерними рисами сучасного економічного мислення є діловитість, дбайливе ставлення до використання матеріальних, трудових і фінансових ресурсів. Саме економічне мислення можна визначити як систему поглядів на суспільне життя, сутність і закономірності економічних явищ, на цілі, форми і методи господарювання та управління виробництвом.

Вважаємо, що новий тип успішної, підприємливої та продуктивної особистості епохи прогресивної глобалізації характеризується такими показниками як: високий професіоналізм, активна життєва позиція, розвинене економічне мислення; сформована оптимальна структура потреб особистості; спроможність розвивати і вдосконалювати міжособистісні відносини; відкритість, толерантність та міжнародне співробітництво.

Список використаних джерел

1. Arantza Arruti Developing entrepreneurship competence to become an entrepreneurial person (not just an entrepreneur) material of workshop were launched as a part of the international project of the EU Erasmus + KA2 №586098-EPP-1-2017-1-UA-EPPKA2-CBHE-JP «Modernization of Pedagogical Higher Education by Innovative Teaching Instruments – MoPED» based on Pereiaslav-Khmelnitskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University 11-14 March 2019
2. Bacigalupo, M., Kampylis, P., Punie, Y., Van den Brande, G. (2016). *EntreComp: The Entrepreneurship Competence Framework*. Luxembourg: Publication Office of the European Union; EUR 27939 EN; doi:10.2791/593884
3. Elin McCallum Buntani education EntreComp 19 September 2018 https://www.na-bibb.de/fileadmin/user_upload/na-bibb.de/Dokumente/05_Service/01_Veranstaltungen/2018/20180919_Fachtagung_Entrepreneurship/EE_Praesentation_McCallum.pdf

References

1. Arantza Arruti Developing entrepreneurship competence to become an entrepreneurial person (not just an entrepreneur) material of workshop were launched as a part of the international project of the EU Erasmus + KA2 №586098-EPP-1-2017-1-UA-EPPKA2-CBHE-JP «Modernization of Pedagogical Higher Education by Innovative Teaching Instruments – MoPED» based on Pereiaslav-Khmelnitskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University 11-14 March 2019
2. Bacigalupo, M., Kampylis, P., Punie, Y., Van den Brande, G. (2016). *EntreComp: The Entrepreneurship Competence Framework*. Luxembourg: Publication Office of the European Union; EUR 27939 EN; doi:10.2791/593884
3. Elin McCallum Buntani education EntreComp 19 September 2018 https://www.na-bibb.de/fileadmin/user_upload/na-bibb.de/Dokumente/05_Service/01_Veranstaltungen/2018/20180919_Fachtagung_Entrepreneurship/EE_Praesentation_McCallum.pdf

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Різник В'ячеслав Володимирович, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри професійної освіти ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди».
вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав-Хмельницький, 08401, Україна
e-mail: riznyk84@gmail.com
orcid.org/0000-0002-6083-2242
Researcher ID: S-2035-2018

Різник Надія Анатоліївна, старший викладач кафедри професійної освіти ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди».
вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав-Хмельницький, 08401, Україна
e-mail: Nadyariznyk@gmail.com
orcid.org/0000-0003-0893-9795

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

Резник Вячеслав Владимирович, кандидат педагогических наук, доцент кафедры профессионального образования ГБУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды».
ул. Сухомлинского, 30, г. Переяслав-Хмельницкий, 08401, Украина
e-mail: riznyk84@gmail.com
Резник Надежда Анатольевна, старший преподаватель кафедры профессионального образования ГБУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды».
ул. Сухомлинского, 30, г. Переяслав-Хмельницкий, 08401, Украина
e-mail: Nadyariznyk@gmail.com

INFORMATION ABOUT AUTHORS

Viacheslav Riznyk, PhD, Associate Professor Department of Vocational Education Pereiaslav-Khmelnitskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University
Str. Sukhomlinsky 30, Pereiaslav-Khmelnitskyi, 08401, Ukraine
e-mail: riznyk84@gmail.com
Nadiia Riznyk, Senior Lecturer Department of Vocational Education Pereiaslav-Khmelnitskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University
Str. Sukhomlinsky 30, Pereiaslav-Khmelnitskyi, 08401, Ukraine
e-mail: Nadyariznyk@gmail.com

ОСНОВНИ ПОКАЗНИКИ, ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В КРАЇНАХ ЄВРАЗІЙСЬКОГО ЕКОНОМІЧНОГО СОЮЗУ

Рутко Д.Ф.

У статті розглянуті основні показники наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності в Республіці Білорусь і в інших країнах-членах ЄАЕС. Проведений аналіз дозволив виявити існуючі проблеми розвитку наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності в країнах-членах ЄАЕС. Так, за показником внутрішнього фінансування НДР країни ЄАЕС відстають від економічно розвинених країн світу. В цілому витрати на наукові дослідження і розробки серед країн ЄАЕС не перевищують 1,2%, що нижче за середньосвітові значень (2,12%), а також рівня інших інтеграційних об'єднань. До інших проблем розвитку наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності в країнах ЄАЕС слід віднести: низький рівень інвестування в інноваційні проекти; неефективність окремих НДДКР, що пов'язано з недостатньою опрацюванням питань маркетингу, відсутністю досвіду створення проектних команд, розрізненістю розробників; порядок фінансування інноваційних проектів, спрямований на масове тиражування вже апробованих технологій і товарів, на шкоду впровадження і поширення інновацій; низький попит на інноваційну продукцію з боку реального сектора економіки країн ЄАЕС, слабка сприйнятливність до нововведень, недостатня кооперація з розробниками інновацій; низька ефективність суб'єктів інноваційної інфраструктури в сфері комерціалізації результатів наукової та науково-технічної діяльності; відсутність системної роботи по супроводу наукових проектів, комплексного впровадження технологій і розробки інноваційних проектів.

На підставі проведеного дослідження зроблено відповідні висновки і розроблені пропозиції щодо активізації інноваційної діяльності в країнах ЄАЕС. У роботі обґрунтовано, що для підвищення інноваційної активності країн ЄАЕС необхідне формування більш тісних зв'язків між науковими та освітніми установами, промисловими підприємствами та органами державного управління. Майданчиком для даної взаємодії можуть служити технологічні платформи, успішний досвід формування і функціонування яких демонструють країни ЄС.

Ключові слова: Євразійський економічний союз, бізнес, економіка, наука, науково-технічна та інноваційна діяльність, НДДКР.

ОСНОВНЫЕ ПОКАЗАТЕЛИ, ТЕНДЕНЦИИ И ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В СТРАНАХ ЕВРАЗИЙСКОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО СОЮЗА

Рутко Д. Ф.

В статье рассмотрены основные показатели научной, научно-технической и инновационной деятельности в Республике Беларусь и в других странах-членах ЕАЭС. Проведенный анализ позволил выявить существующие проблемы развития научной, научно-технической и инновационной деятельности в странах-членах ЕАЭС. Так, по показателю внутреннего финансирования НИР страны ЕАЭС отстают от экономически развитых стран мира. В целом затраты на научные исследования и разработки среди стран ЕАЭС не превышают 1,2%, что ниже среднемировых значений (2,12%), а также уровня других интеграционных объединений. К другим проблемам развития научной, научно-технической и инновационной деятельности в странах ЕАЭС следует отнести: низкий уровень инвестирования в инновационные проекты; неэффективность отдельных НИОКР, что связано с недостаточной проработкой вопросов маркетинга, отсутствием опыта создания проектных команд, разрозненностью разработчиков; порядок финансирования инновационных проектов, направленный на массовое тиражирование уже апробированных технологий и товаров, в ущерб внедрению и распространению инноваций; низкий спрос на инновационную продукцию со стороны реального сектора экономики стран ЕАЭС, слабая восприимчивость к нововведениям, недостаточная кооперация с разработчиками инноваций; низкая эффективность субъектов инновационной инфраструктуры в сфере коммерциализации результатов научной и научно-технической деятельности; отсутствие системной работы по сопровождению научных проектов, комплексного внедрения технологий и разработки инновационных проектов.

На основании проведенного исследования сделаны соответствующие выводы и разработаны предложения по активизации инновационной деятельности в странах ЕАЭС. В работе обосновано, что для повышения инновационной активности стран ЕАЭС необходимо формирование более тесных связей между научными и образовательными учреждениями, промышленными предприятиями и органами государственного управления. Площадкой для данного взаимодействия могут служить технологические платформы, успешный опыт формирования и функционирования которых демонстрируют страны ЕС.

Ключевые слова: Евразийский экономический союз, бизнес, экономика, наука, научно-техническая и инновационная деятельность, НИОКР.

MAIN INDICATORS, TENDENCIES AND PROBLEMS OF INNOVATIVE ACTIVITIES DEVELOPMENT IN THE COUNTRIES OF THE EURASIAN ECONOMIC UNION

Rutko D. F.

The article describes main indicators of scientific, sci-tech and innovative activity in the Republic of Belarus and in other EAEU member countries. Analyzed information allows identifying the existing development problems of scientific, sci-tech and innovative activities in the EAEU member countries. Thus, in terms of inner financing of research, the EAEU countries lag behind the economically developed countries in the world. In general, research and development costs among the EAEU countries do not exceed 1.2%, which is lower than the world average values (2.12%), as well as the level of other integration associations. Other development problems of scientific, sci-tech and innovative activity in the EAEU countries are: low level of investment in innovative projects; the ineffectiveness of single R&D, which is associated with insufficient study of marketing issues, lack of experience in creating project teams, and fragmentation of developers; the procedure for financing innovative projects aimed at mass replication of already approved technologies and goods, to the detriment of the introduction and dissemination of innovations; low demand for innovative products from the real sector of the economy of the EAEU countries, weak receptivity to innovations, insufficient cooperation with innovation developers; low efficiency of subjects of innovative infrastructure in the field of commercialization of the results of scientific and sci-tech activities; the lack of systematic work on the support of scientific projects, the comprehensive introduction of technology and the development of innovative projects.

Conclusions and proposals based on the research help to enhance innovative activity in the EAEU countries. Work justifies that formation of closer ties between scientific and educational institutions, industrial enterprises and government bodies is needed to increase innovative activities in the EAEU countries. The successful experience of the formation and use of these technologies is demonstrated by the EU countries.

Kew words: Eurasian Economic Union, business, economics, science, science, technology and innovation, R & D.

JEL Classification: O31-O33, P33, P52, F62

Постановка проблемы. Страны-участницы Евразийского экономического союза (ЕАЭС) по-прежнему отстают по уровню инновационного развития от ведущих зарубежных стран. В связи с этим в условиях экономической интеграции для усиления позиций нового интеграционного объединения ЕАЭС в мировом экономическом сообществе страны-участницы должны модернизировать не только свои национальные инновационные системы (НИС), но и сформировать наднациональную инновационную систему. Для определения направлений усиления взаимного сотрудничества в инновационной сфере и в целом возможности интеграции инновационных систем государств-членов ЕАЭС, необходимо оценить уровень развития их инновационной, научной и научно-технической деятельности. Актуальность выбранной темы состоит в том, что в настоящее время в условиях второго этапа научно-технического формирования решающее значение в обеспечении конкурентоспособности выступают инновации, совершенствование инновационной политики в системе экономической политики считается одним из течений формирования страны.

Степень изученности и разработанности темы исследования отечественными и зарубежными учеными и специалистами. Теоретические основы исследования инноваций и инновационных процессов заложили труды таких ученых как И. Шумпетер, Н. Д Кондратьев, Б. Твисс, Г. Менш, К. Фримен, Ю. В. Яковец, В. Г. Мединский, Л. С. Бляхман, С. Ю. Глазьев, Е. Г. Яковенко, Б. Санто, Ф. Валента, Э. Роджерс, Р. А. Фатхутдинов и др. Вопросы инновационной деятельности в рамках интеграционных объединений рассматривались в трудах Н. В. Захаровой, В. Б. Кондратьева, Н. Шелюбской, Ю. В. Шишкова, Р. К. Щенина, Ю. И. Юданова и др. В Республике Беларусь различные аспекты инновационной деятельности представлены в трудах Н. И. Богдан, Е. Л. Давыденко, А. В. Данильченко, С. М. Дедкова, Е. Б. Дориной, М. В. Мясниковича, Л. Н. Нехорошевой, Г. И. Олехнович, В. М. Руденкова, Г. А. Шмарловской, А. Г. Шумилина и др. Несмотря на имеющийся значительный научный задел, вопросы финансирования и поддержки инновационной, научной и научно-технической деятельности стран ЕАЭС недостаточно исследованы в силу специфичности национальных инновационных систем стран интеграционного объединения, а также различных подходов органов государственного управления в регулировании сферы науки и инноваций.

Актуальность исследования, неполнота описания в литературных источниках основных условий и проблем развития инновационной, научной и научно-технической деятельности в странах ЕАЭС, предопределили выбор темы исследования, цель и основные задачи.

Цель исследования – развитие теоретических положений и разработка практических рекомендаций по развитию научной, научно-технической и инновационной деятельности в странах ЕАЭС. Поставленная цель определила необходимость решения следующих **задач**: провести анализ научной, научно-технической и инновационной деятельности в странах ЕАЭС и определить пути активизации инновационной деятельности в рамках данного интеграционного объединения.

Объектом исследования являются научная, научно-техническая и инновационная деятельность в странах ЕАЭС. **Предмет исследования** –экономические отношения, возникающие в процессе развития научной, научно-технической и инновационной деятельности в странах ЕАЭС.

Изложение основного материала исследования. На современном этапе развития Республика Беларусь находится на пути к укреплению своих позиций в ведущих мировых рейтингах, которые отражают

уровень социально-экономического, научно-технического и инновационного развития страны. Повышение позиции в международных рейтингах является четко сформулированной политикой Республики Беларусь. Национальная стратегия устойчивого развития до 2030 года ставит целью занять более высокое место в нескольких индексах и рейтингах к 2030 году. В частности, планируется достичь следующих целей: войти в список 40 лучших стран по Индексу человеческого развития; 30 лучших стран – в индексе ведения бизнеса; 30 лучших стран – в индексе ИКТ [1]. Беларусь входит в число государств с высоким уровнем научно-технического развития. За последние годы удалось сохранить и укрепить научный потенциал страны.

Количественный подход оценки инновационного потенциала предполагает анализ системы статистических показателей, отражающих динамику развития научно-инновационной сферы. Одним из ключевых показателей, характеризующих инновационный потенциал, является кадровый состав работников, а также показатели состояния и развития науки (таблица 1).

Таблица 1. Основные показатели состояния и развития науки Республики Беларусь

Показатели	Период, годы			
	2014	2015	2016	2017
Число организаций, выполнявших научные исследования и разработки, единиц	457	439	431	454
Численность персонала, занятого научными исследованиями и разработками, человек из них:				
исследователи	27 208	26 153	25942	26 483
из них имеют ученую степень: доктора наук	17 372	16 953	16879	17089
кандидата наук	671	648	631	645
Внутренние затраты на научные исследования и разработки, в процентах к валовому внутреннему продукту (наукоемкость ВВП)	2 867	2 822	2813	2850
	0,52	0,52	0,50	0,59

Примечание – Источник: составлено на основе [2]

Несмотря на приоритетность развития научной и инновационной деятельности, в Республике Беларусь на исследуемый период наблюдается снижение практически всех показателей, характеризующих развитие данной сферы. Число организаций, выполнявших научные исследования и разработки за период 2014–2017 гг. существенно снизилось. Численность персонала, занятого научными исследованиями и разработками сократилась. Доля занятых научными исследованиями и разработками – около 0,6% от занятых в экономике. Число исследователей в расчете на 1 млн жителей в 2017 г. составило 1776 человек, что в 1,4 раза ниже, чем в России (2523 чел.) и почти в 2 раза – чем в развитых странах [2]. Зато по данному показателю Беларусь опережает все страны ЕАЭС, кроме России.

Кадровый состав и возрастная структура ученых не являются оптимальными (рисунок 1).

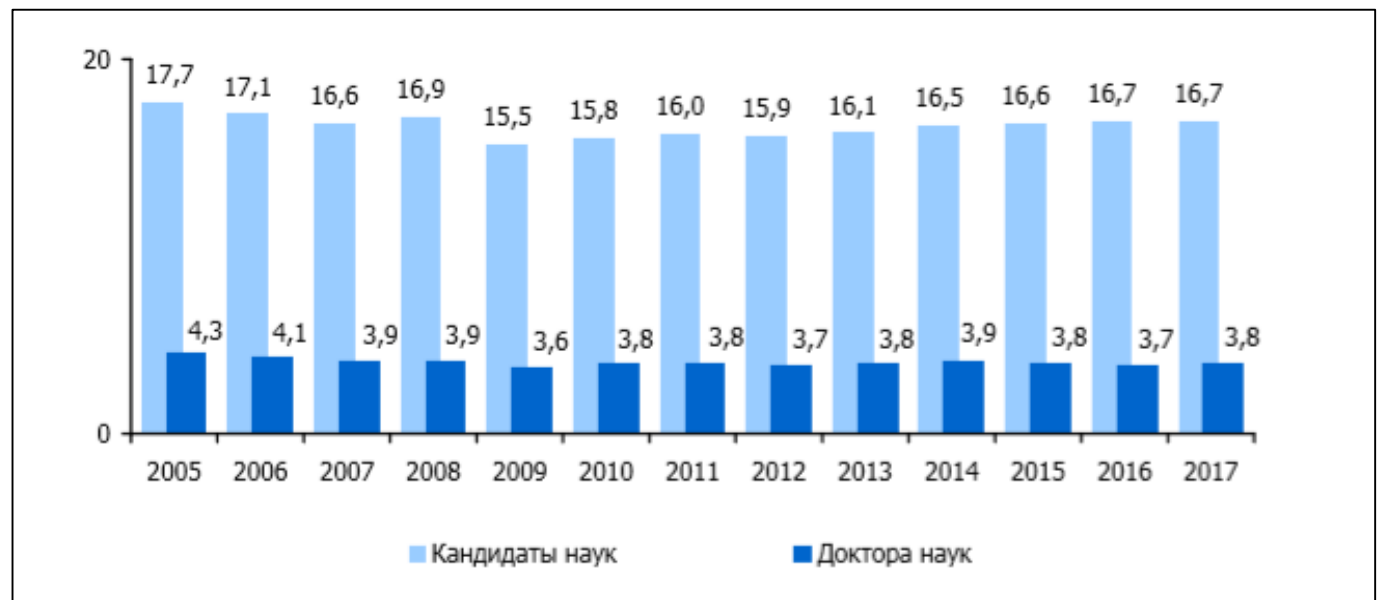

Рисунок 1. Удельный вес исследователей с учеными степенями в общей численности исследователей, %

Примечание – Источник: составлено на основе [2]

В настоящее время во всех областях науки работает 645 докторов наук и 2850 кандидатов наук. Удельный вес исследователей с учеными степенями в общей численности исследователей (%) прослеживается на рисунке 1.

При этом на долю докторов наук старше 60 лет приходится около 80%. В возрасте до 40 всего лишь 0,5% от общей численности (таблица 2).

Таблица 2. Исследователи с учеными степенями по возрасту (человек)

Показатели	2016 г.			2017 г.		
	Численность исследователей	Из них		Численность исследователей	Из них	
		Доктора наук	Кандидаты наук		Доктора наук	Кандидаты наук
Всего	16879	631	2813	17089	645	2850
В том числе в возрасте, лет:						
До 29 лет (включительно)	3959	-	34	4012	-	25
30-39	4030	4	596	4134	3	622
40-49	2392	22	617	2493	25	622
50-54	1525	36	256	1434	37	242
55-59	1794	71	337	1764	58	320
60-69	2462	257	694	2400	261	676
70 лет и старше	717	241	279	852	261	343

Примечание – Источник: составлено на основе [2]/

Для оценки научного и научно-технического потенциала страны широкое распространение в международной практике получил подход, основанный на анализе публикационной активности ученых. Такой анализ проводится на основании агрегированных библиографических и реферативных баз данных научных публикаций. В настоящее время крупнейшими и наиболее авторитетными в научном сообществе базами данных являются «Scopus» и «Web of Science».

Научоемкость валового внутреннего продукта (ВВП) является важным показателем, характеризующим состояние научного и инновационного потенциала государства. В ведущих странах мира его величина составляет в среднем 2,5–3% от ВВП, и это является реальным фактором достижения технологического лидерства. В Беларуси научоемкость ВВП в последние годы составляет около 0,5%, что ниже порогового значения, установленного Концепцией национальной безопасности Республики Беларусь (1%).

Для Беларуси на сегодняшний день актуальны задачи расширенного воспроизводства научно-технического потенциала, и, прежде всего, оптимизации кадрового состава белорусской науки преимущественно на основе притока молодых ученых. Важно обеспечить дальнейшее наращивание компетенций в новых прорывных областях и увеличение влияния науки на экономический рост в долгосрочной перспективе.

В 2018 г. Беларусь вошла в группу стран с одним из самых высоких уровней человеческого развития. Это отражается в опубликованном ООН Latest Human Development Index (HDI) Ranking (Индекс человеческого развития), где Беларусь заняла 53-ю строчку из 189-ти. При этом в 2017 г. наблюдалось увеличение другого компонента индекса – ожидаемая продолжительность жизни при рождении составила 73,1 года (в 2014 г. – 71,3 года) [3]. В будущем стоит ожидать дальнейшего увеличения значений по данному индикатору, поскольку при подготовке последнего отчета использовались несколько устаревшие данные. Значения компонентов индекса, отражающих развитие системы образования, не претерпели каких-либо изменений по сравнению с прошлым годом (таблица 3).

Таблица 3. Динамика индекса человеческого развития Республики Беларусь и составляющих компонентов за период 2014–2017 гг.

Показатели	2014 г.	2015 г.	2016 г.	2017 г.
Значение индекса человеческого развития	0,798	0,796	0,796	0,808
Ожидаемая продолжительность жизни при рождении, лет	71,3	71,3	71,5	73,1
Среднее количество лет, потраченных на обучение	12	12	12	12
Ожидаемая продолжительность обучения, лет	15,7	15,7	15,7	15,5
Валовый национальный доход на душу населения по ППС, тыс. долл. США	16 676	15 629	15 629	16323

Примечание – Источник: составлено на основе [3]

Индекс человеческого развития Республики Беларусь и остальных стран-членов ЕАЭС с 2014 г. также демонстрировал позитивную динамику. В результате, согласно данным Отчета о человеческом развитии за 2017 г., Беларусь занимает 52-е место среди всех стран мира. Россия оказалась на 49-й строчке, Казахстан – на 56-й, Грузия – на 70-й, а Азербайджан – на 78-й. Армения занимает 84-ю позицию в списке. В свою очередь Республика Казахстан занимает 56-е место со значением индекса 0,794 (рисунок 2).

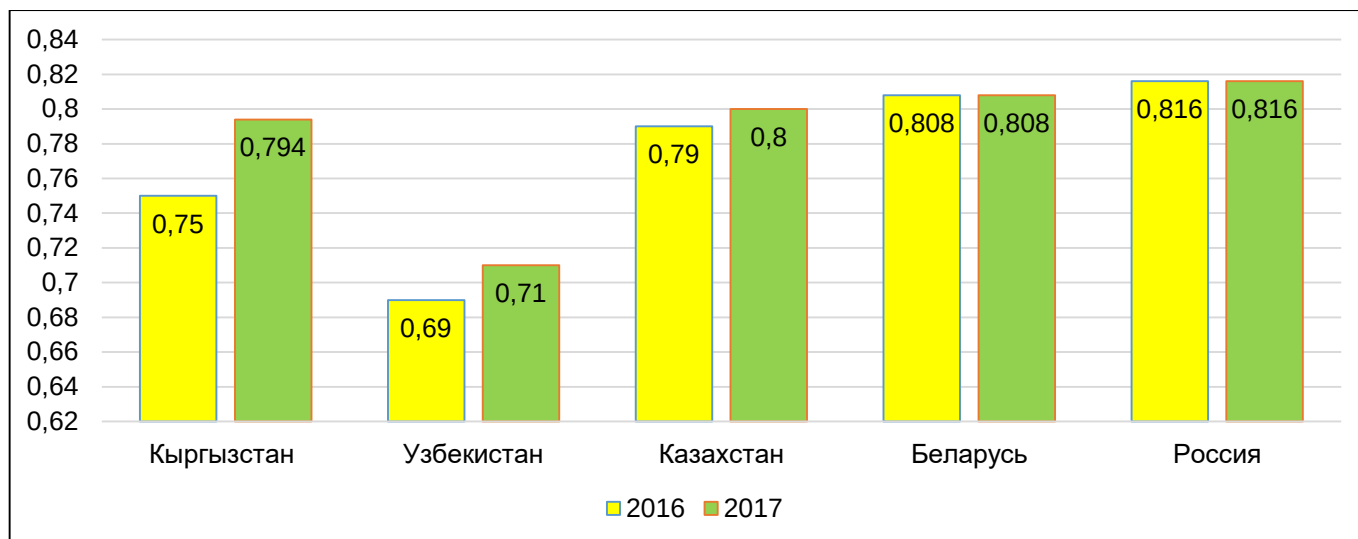

Рисунок 2. Индекс человеческого развития стран ЕАЭС в 2016–2017 гг.

Примечание – Источник: составлено на основе [3].

В рейтинге «Ведение бизнеса – 2019» все государства-члены ЕАЭС улучшили свои позиции. Наиболее высокую позицию занимает Республика Казахстан (28 место), далее Российская Федерация – (31 место), Республика Беларусь – (37 место), Республика Армения – (41 место), Кыргызская Республика – (70 место) [4].

Таблица 4. Государства-члены ЕАЭС в рейтинге «Ведение бизнеса 2016–2019»

Показатели	2016 г.	2017 г.	2018 г.	2018 г.	2019 г.
	Удаленность от передового рубежа			Место в рейтинге	
Республика Армения	70,44	71,92	72,51	47	41
Республика Беларусь	71,14	74,51	75,06	38	37
Республика Казахстан	69,95	74,38	75,44	36	28
Кыргызская Республика	65,09	65,16	65,70	77	70
Российская Федерация	73,68	74,69	75,50	35	31
ЕАЭС	73,21	74,61	75,44	35	31

Примечание – Источник: составлено на основе [4, 5]

Анализируя международные рейтинги можно отметить, что государства-члены ЕАЭС в 2016–2018 гг. достигли наиболее высоких значений по ряду направлений:

Республика Армения вошла в топ-40 стран (рост с 54 на 33 место) по Индексу экономической свободы (Heritage Foundation);

Республика Беларусь продолжает входить в топ-5 стран рейтинга «Ведение бизнеса» по показателю «регистрация собственности» (5 место);

Республика Казахстан заняла в рейтинге «Ведение бизнеса» 1 и 6 место по показателям «защита миноритарных инвесторов» и «обеспечение исполнения контрактов» соответственно, а также вошла в топ-10 стран (рост с 11 на 7 место) по доступности ИКТ (Индекс сетевой готовности);

Кыргызская Республика продолжает входить в топ-10 стран рейтинга «Ведение бизнеса» по показателю «регистрация собственности» (8 место);

Российская Федерация вошла в топ-10 стран рейтинга «Ведение бизнеса» по показателю «присоединение к электрическим сетям» (10 место), а также в топ-30 стран (рост с 26 на 23 место) по показателям человеческого капитала и исследований в области инноваций.

В качестве направлений, которые по итогам 2017 г. являются приоритетными для государств-членов ЕАЭС для обмена лучшими регуляторными практиками, можно выделить следующие: качество институтов, эффективность логистики и таможенного администрирования, инновационный потенциал и др.

Одним из интегральных показателей уровня научно-технического и инновационного развития стран мира является глобальный инновационный индекс (далее – ГИИ). Формирование индекса для каждой страны проводится на основе специально разработанной методологии, в рамках которой интегральное значение рассчитывается на основе примерно 80 различных показателей. Важной особенностью ГИИ является практически ежегодное изменение методологии исследования, в связи, с чем данные за разные годы не обладают полной сопоставимостью. Так, для Беларуси в 2016 г. впервые были получены сведения по двум старым индикаторам: «общий объем микрокредитов как процент от ВВП» и «количество венчурных договоров в расчете на один миллиард долларов США ВВП по ППС». Отмеченные изменения методологии внесли значительный вклад в формирование рейтинговых оценок [6].

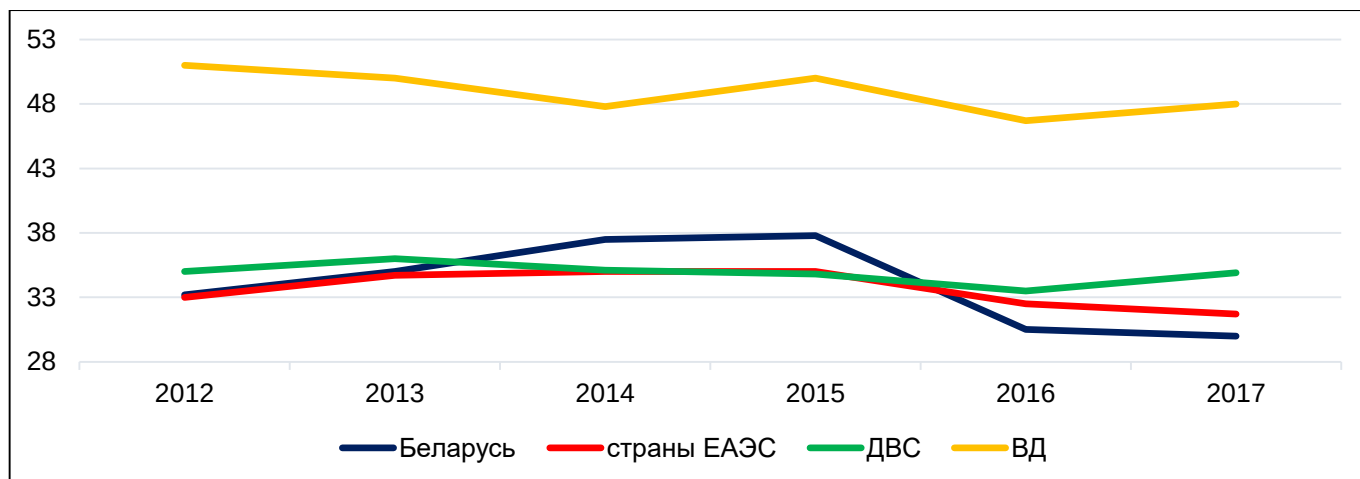

Рисунок 3. Динаміка Глобального індексу інновацій Білорусії та середніх значень по групах країн з високим доходом (ВД), доходом вище середнього (ДВС) та країн ЄАЭС в 2012–2017 роки

Примітка – Джерело: складено на основі [6]

В 2018 г. Білорусія заняла в ГІІ 86 місце. По порівнянню з аналогічним рейтингом 2017 г., в 2018 г. Білорусія піднялася на дві строчки. В в Global Innovation Index-2015 Білорусія займала 53-є місце, в Global Innovation Index-2016 – 79-е. Навіть перемістившись на 86-е місце з 126 країн, Білорусія продовжує залишатися найгіршою інноваційною економікою Європи. Найближчі європейські країни в рейтингу: Албанія – на 83-м місці і Македонія – на 84-м. Всі сусідні з Білорусією держави потрапили в Топ-50. Так Латвія заняла 34-е місце рейтингу, Польща – 39-е, Литва – 40-е, Україна – 43-е, а Росія – 46-е.

Результати 2017 г. є найгіршими для Республіки Білорусія за всю історію її входження в ГІІ, т.е. з 2012 г. Таким чином, по порівнянню з 2015 г. рейтинг і індекс Білорусії понизилися в 2017 г. на 21,46% і на 35 пунктів відповідно. Якщо ж розглядати період 2012–2017 гг. в цілому, то в зазначений період індекс Республіки Білорусія в ГІІ понизився на 8,81% (з 32,9 бала до 30,0 бала), а рейтинг – на 10 пунктів (з 78 до 88 місця).

Субіндекс «Затрати на інновації» збільшився в 2017 г. з 41,9 бала до 43,2 бала, а рейтинг по субіндексу – з 64 до 63 місця. По даному показателю Білорусія, як і в 2016 г., знаходиться приблизно на рівні середнього показателя по країнам з рівнем доходу вище середнього (перевищує їх на 1,1%) і перевищує середній показателі серед країн ЄАЭС (на 5,93%), але суттєво відстає від середнього показателя по групі країн з високими доходами (в 1,32 рази). Найвище значення по субіндексу «Затрати на інновації» Республіка Білорусія продемонструвала в 2015 г. – 44,91 бала, що відповідає 53 місцю в рейтингу.

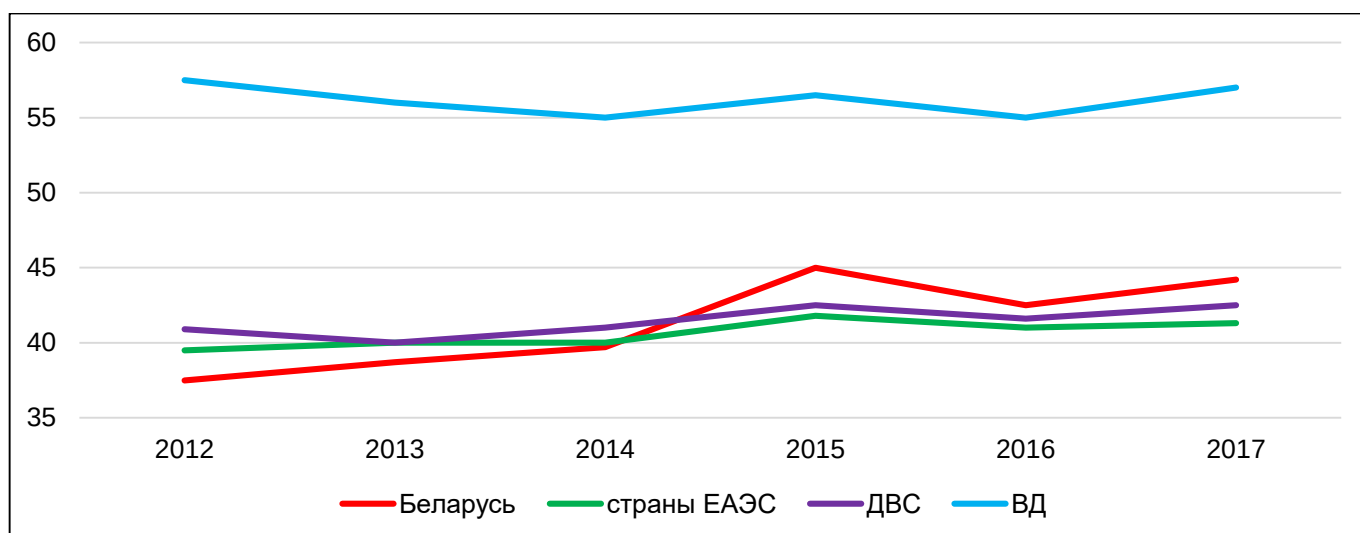

Рисунок 4. Динаміка субіндексу «Затрати на інновації» Білорусії та середніх значень по групах країн з високим доходом (ВД), доходом вище середнього (ДВС) та країн ЄАЭС в 2012–2017 роки

Примітка – Джерело: складено на основі [4]

Таким чином, по порівнянню з 2015 г. даний субіндекс Білорусії зменшився в 2017 г. на 3,8%. Однак в цілому за період 2012–2017 гг. Білорусія демонструє тенденцію до зростання по субіндексу «Затрати на інновації» – приріст з 2012 г. склав 11,4%.

Наконец, по субиндексу «Результаты инновационной деятельности» индекс Республики Беларусь уменьшился с 18,8 до 16,7 балла (т.е. на 11,17%), сохранив тенденцию к падению, наметившуюся в 2015 г. (хотя темпы падения и снизились с 40,5% в 2016 г. до 11,7% в 2017 г., т.е. почти в 4 раза). По итогам 2017 г. индекс Беларуси на 34,6% меньше, чем среднее значение по группе стран с уровнем дохода выше среднего; разрыв со странами с высокими доходами составляет 2,5 раза. Рейтинг Беларуси по данному субиндексу понизился со 103 до 109 места. Наибольшее значение субиндекс «Результаты инновационной деятельности» Республики Беларусь продемонстрировал в 2014 г. – 33,68 балла, после чего началось его снижение, особенно резко проявившееся с 2016 г.. В целом для Беларуси по субиндексу «Результаты инновационной деятельности» характерен отрицательный тренд: с 2012 г. индекс страны уменьшился с 29,8 балла до 16,7 балла, т.е. на 43,9%.

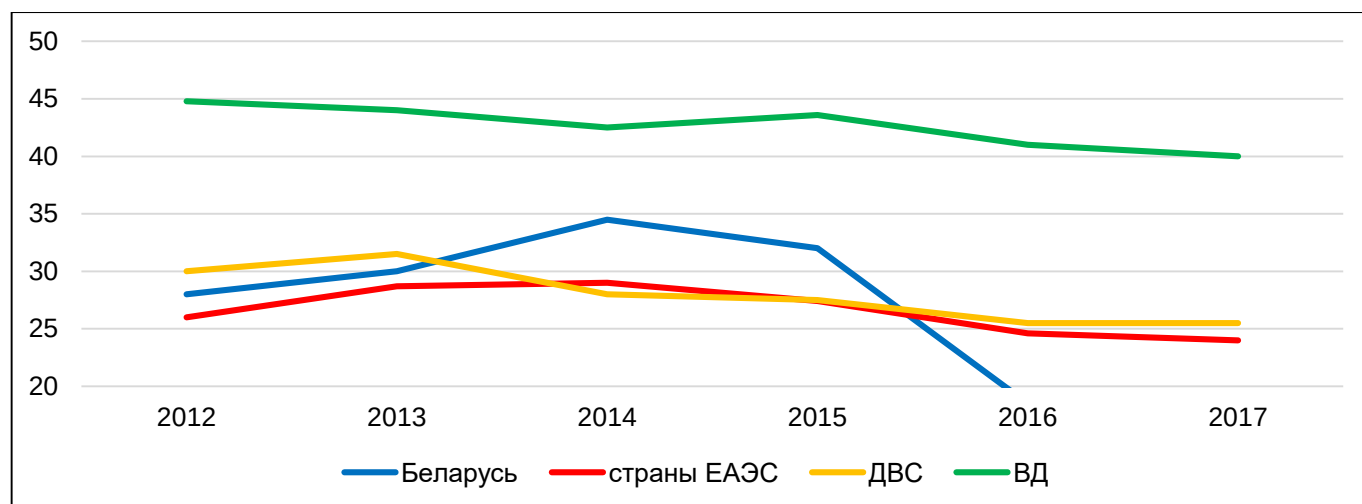

Рисунок 5. Динамика суб-індекса «Результаты инновационной деятельности» Беларусі та середніх значень по групам країн з високим доходом (ВД), доходом вище середнього (ДВС) та країн ЕАЭС в 2012–2017 роки

Примечание – Источник: составлено на основе [6]

В 2017 г. ЕАЭС заняло 50 место в рейтинге из 127 экономик. В сравнении с 2016 г. произошло снижение на 3 позиции (с 47 на 50 место), обусловленное изменением позиций Республики Беларусь (с 79 на 88 место), Республики Казахстан (с 75 на 78 место) и Российской Федерации (с 43 на 45 место). В 2018 г. Россия заняла 46 место, Казахстан – 74 [6].

Очевидно, что повышение инновационной активности невозможно в отсутствии действенного финансового механизма, позволяющего обеспечить всех участников инновационных процессов необходимыми ресурсами. Вместе с тем, одной из причин, сдерживающих инновационную восприимчивость реального сектора отечественной экономики стран-участниц ЕАЭС, является именно дефицит финансовых ресурсов. Подобная картина наблюдается практически во всех странах ЕАЭС на фоне увеличения объема государственных субсидий на финансирование НИОКР, внедрения механизмов стимулирования инновационной деятельности и др.

Проведенный ниже анализ позволит определить источники финансирования научной, научно-технической и инновационной деятельности в странах ЕАЭС, выявить положительные и отрицательные стороны в механизме финансирования данной деятельности.

Следует отметить, что в период 2010–2018 гг. во всех странах ЕАЭС велась работа по формированию нормативно-правовой и институциональной базы инновационной деятельности. В результате потребность формирования и введение инноваций в экономику зафиксирована в основных стратегических документах стран-членов ЕАЭС.

В Республике Беларусь принят комплекс государственных целевых научно-технических программ, а также разработан ряд мероприятий по стимулированию инновационной активности субъектов хозяйствования.

В Армении была проведена работа по формированию нормативно-правового поля инновационной деятельности, что позволило гармонизировать отдельные нормы с международным законодательством, определить среднесрочные приоритеты НИОКР.

В Казахстане существенный интерес уделен индустриальному элементу инновационного развития. Инновационная стратегия приобрела новый импульс с принятием Государственной программы по форсированному индустриально-инновационному развитию, что позволило улучшить показатели национальной инновационной системы.

Кыргызстан находится только в начале пути к инновационному типу экономики, поэтому мероприятия носили организационный характер и были направлены на создание благоприятных условий для инновационной деятельности.

Россия обладает наиболее мощным экономическим и научно-техническим потенциалом и в стране активно разрабатываются и внедряются различные программы по активизации инновационной деятельности.

Характерные черты политики стран ЕАЭС свидетельствуют о различных темпах и масштабах реализации национальной инновационной повестки. При этом во всех государствах эффект от реализации мер национальной инновационной политики остается крайне ограниченным.

Эффективность национальных инновационных систем (НИС) во многом определяется подсистемой финансирования, которая влияет на эффективность остальных сегментов. Динамика внутренних затрат на научные исследования и разработки в ЕАЭС представлены в таблице 5.

Таблица 5. Внутренние затраты на научные исследования и разработки, млн долл. США

Страна-член ЕАЭС	2015 г.	2016 г.	2017 г.
Армения	25	23	25
Беларусь	277	238	320
Казахстан	313	195	211
Кыргызстан	8	7	8
Россия	15078	14109	17471
ЕАЭС	15701	15572	18035

Примечание – Источник: составлено на основе [7]

По показателю внутренних затрат на исследования и разработки страны ЕАЭС отстают от экономически развитых стран мира. Среди стран ЕАЭС по данному показателю лидирует Россия, далее следуют Беларусь и Казахстан. Для сравнения приведем данный показатель в отдельных странах: Германия – 108827,2 млн долл. США; Китай – 368731,6 млн долл. США; Сингапур – 72266,8 млн долл. США; Австрия – 12498 млн долл. США; Израиль – 11376,5 млн долл. США; Финляндия – 7050,8 млн долл. США [8].

В целом затраты на научные исследования и разработки среди стран ЕАЭС не превышают 1,2%, что ниже среднемировых значений (2,12%), а также уровня других интеграционных объединений [7].

В структуре финансирования НИОКР в последние годы не наблюдалось существенных изменений – на долю бюджетных средств приходится подавляющая часть затрат: от 44,7% (Республика Беларусь) до 78,0% (Республика Армения) (таблица 6).

Таблица 6. Структура внутренних затрат на исследования и разработки по источникам финансирования, 2017 г., млн. долл. США

Показатели	бюджетные средства	средства внебюджетных фондов	средства заказчика	собственные средства	Средства иностранных источников	Прочие источники
Армения	18,6	-	3,5	0,2	0,5	1,8
Беларусь	133,7	3,5	36,0	100,6	44,9	0,8
Казахстан	110,4	-	-	86,5	3,9	10,5
Кыргызстан	5,9	0,0	0,5	1,5	0,2	0,1
Россия	11 140,4	163,6	-	2 774,7	459,5	2932,9
ЕАЭС	11 409,0	167,1	40,0	2 963,5	509,0	2 946,1

Примечание – Источник: составлено на основе [7]

Анализ источников финансирования внутренних затрат на научные исследования и разработки по секторам деятельности (таблица 7) показывает, что в странах ЕАЭС эта структура смещена в сторону предпринимательского (Беларусь, Россия, Казахстан) и государственного секторов (в Армении, Кыргызстане). В секторе высшего образования уровень затрат на научные исследования и разработки невысокий, лидирующие позиции как всегда занимает Казахстан.

Таблица 7. Структура внутренних затрат на научные исследования и разработки по секторам деятельности, 2017 г., %

Показатели	Государственный сектор	Предпринимательский сектор	Сектор высшего образования	Сектор некоммерческих организаций
Армения	87,4	-	12,6	-
Беларусь	23,0	67,6	9,4	-
Казахстан	30,5	41,6	19,1	8,8
Кыргызстан	59,0	29,1	11,9	-
Россия	30,4	60,2	9,0	0,4
ЕАЭС	30,4	59,9	9,2	0,5

Примечание – Источник: составлено на основе [7]

Зарубежный опыт показывает, что в экономически развитых странах основным источником финансирования исследований и разработок является предпринимательский сектор. Например, в Германии

средства предпринимательского сектора в финансировании исследований и разработок составляют 65,8% от общей суммы финансирования, в Японии – 77,3%, в Швеции, Швейцарии и США около 61%. В Китае и Южной Корее этот показатель составляет более 75%. Примечательно, что в этих же странах (за исключением Швейцарии) наблюдается невысокий показатель иностранных источников как средства финансирования [7].

Одним из главных условий функционирования национальной инновационной системы является наличие высококвалифицированных специалистов, профессионально владеющих знаниями и навыками исследовательской деятельности. Кадровый ресурс научной сферы в странах ЕАЭС в последние годы оставался без существенных изменений: число занятых в НИОКР в ЕАЭС составляло 794–799 тыс. человек (2013–2017 гг.) или 0,8% от общей численности занятых. В то же время разрыв в обеспеченности научными кадрами по государствам-членам ЕАЭС сократился с 2013 г. по 2017 г., что указывает на выравнивание научного потенциала среди стран ЕАЭС (таблица 8).

Таблица 8. Численность персонала, занятого научными исследованиями и разработками, в процентах к численности экономически активного населения

Страна-член ЕАЭС	2013 г.	2014 г.	2015 г.	2016 г.	2017 г.
Армения	0,38	0,41	0,38	0,40	0,39
Беларусь	0,63	0,59	0,58	0,50	0,51
Казахстан	0,26	0,29	0,27	0,26	0,25
Кыргызстан	0,17	0,17	0,18	0,18	0,17
Россия	0,96	0,97	0,96	0,94	0,93
ЕАЭС	0,85	0,86	0,85	0,83	0,81

Примечание – Источник: составлено на основе [7]

В странах ЕАЭС не преодолена тенденция старения научных кадров. Научную сферу покидают, прежде всего, исследователи самых продуктивных возрастов: до 29 лет, 30–39 лет и 40–49 лет. Уменьшение численности исследователей высшей квалификации средних возрастов ведет к ухудшению структурных характеристик кадрового потенциала науки, нарушает механизм преемственности знаний и опыта, воспроизводства научных кадров.

Анализ развития научной, научно-технической и инновационной деятельности ЕАЭС позволил сделать следующие выводы:

- по показателю внутреннего финансирования НИР страны ЕАЭС отстают от экономически развитых стран мира;
- бюджетные средства являются основным источником финансирования исследований и разработок во всех странах ЕАЭС. Наименьший удельный вес данного источника финансирования наблюдается в Республике Беларусь – 44,7%, наибольший показатель у Армении – 78%. Среднее значение данного показателя по странам ЕАЭС – 57,7%. В Армении: 89% – государственный сектор, 10,9% – сектор высшего образования;
- средства иностранных инвесторов являются незначительным источником финансирования исследований и разработок во всех странах ЕАЭС. Исключением является Беларусь, где данный показатель составляет 16,6% при среднем показателе в ЕАЭС 2,8%;
- собственные средства являются источником финансирования во всех странах ЕАЭС, однако их показатели существенно разнятся. Так, собственные средства в Казахстане составляют 39,6%, в Беларуси – 24,3% и в Армении – 1,1% при среднем значении по странам ЕАЭС – 12,6%;
- во всех странах ЕАЭС наибольший объем финансирования научных исследований и разработок приходится на вид экономической деятельности «научные исследования и разработки», а также «образование». Научная деятельность в данных видах экономической деятельности финансируется в основном за счет бюджетных средств. В России и Беларуси следует выделить вид экономической деятельности «промышленность», где исследования и разработки финансируются преимущественно за счет собственных средств. Во всех странах ЕАЭС (за исключением России) в последние годы растет доля внутренних затрат на вид экономической деятельности «исследования и разработки»;
- в странах ЕАЭС основная доля затрат на НИР смещена в сторону предпринимательского (Беларусь, Россия) и государственного секторов (в Армении, Кыргызстане). В секторе высшего образования уровень затрат на НИР невысокий (за исключением Казахстана);
- по видам работ основная доля затрат на НИР приходится на экспериментальные разработки. Данная тенденция характерна для всех стран ЕАЭС, кроме Казахстана, где основная доля затрат на НИР приходится на прикладные исследования. Во всех странах ЕАЭС наблюдается тенденция к снижению финансирования фундаментальной науки;
- наблюдается тенденция к снижению числа организаций и численность работников, выполнявших НИР. По показателю кадровой обеспеченности НИС лидируют Россия и Беларусь;
- следует отметить низкую рыночную результативность научных исследований и неразвитость системы коммерциализации научных разработок практически во всех странах ЕАЭС;
- в области исследований и разработок и коммерциализации их результатов, для всех государств ЕАЭС существует общая проблема – недостаточный уровень координации между тремя основными компонентами – сектором исследований и разработок, сектором высшего образования и предпринимательским сектором.

В целях активизации инновационной деятельности, обеспечения интеграции науки и бизнеса, Советом Евразийской экономической комиссии (ЕЭК) разработан ряд документов по созданию в ЕАЭС технологических платформ. В документах ЕЭК евразийские технологические платформы определены как «объекты инновационной инфраструктуры, позволяющие обеспечить эффективную коммуникацию и создание перспективных коммерческих технологий, высокотехнологичной, инновационной и конкурентоспособной продукции на основе участия всех заинтересованных сторон (бизнеса, науки, государства, общественных организаций)» [9]. В настоящее время ЕЭК выработал перечень по формированию евразийских технологических платформ, который включает 14 приоритетных направлений для инновационного сотрудничества: медицинские и медицинские биотехнологии, фармацевтика; информационно-коммуникационные технологии; фотоника; авиакосмические технологии; ядерные и радиационные технологии; энергетика; технологии транспорта; технологии металлургии и новые материалы; добыча природных ресурсов и нефтегазопереработка; химия и нефтехимия; электроника и технологии машиностроения; экологическое развитие; промышленные технологии; сельское хозяйство, пищевая промышленность, биотехнологии [9].

Первыми приоритетными ЕТП стали: «Космические и геоинформационные технологии», «Биомедицина», «Суперкомпьютеры», «Фотоника», «Светодиоды», «Технологии добычи твердых полезных ископаемых», «Технологии экологического развития», «ЕвразияБио», «Технологии пищевой и перерабатывающей промышленности АПК», «Сельское хозяйство», «Легкая промышленность», «Технологии металлургии и новые материалы», «Промышленные технологии обеспечения строительной индустрии». На сегодняшний день указанные платформы объединяют 417 ведущих национальных научных и промышленных организаций ЕАЭС, которые готовы реализовать совместные инновационные кооперационные проекты в наиболее перспективных отраслях [9].

Необходимо отметить, что первые технологические платформы были созданы в ЕС. Важнейшей характеристикой этих платформ является то, что процесс их создания начинается по инициативе производителей и отраслевых объединений. Процентное соотношение участников в европейских технологических платформах (ЕТП) примерно следующее: крупные компании – 25%; исследовательские институты – 23%; университеты – 17%; мелкий и средний бизнес – 12%; правительственные организации – 9%. Т.е., на промышленность (малый и средний бизнес, крупные компании, ассоциации промышленников) приходится 45% всех участников ЕТП и на науку (исследовательские институты и университеты) – 40% [10]. Непременными условиями эффективного функционирования ЕТП являются частные инвестиции и консенсус между промышленностью (бизнесом) и наукой (научно-исследовательскими учреждениями), вовлеченных в процесс разработки и коммерциализации новых технологий. Данными принципами целесообразно руководствоваться и при формировании евразийских технологических платформ.

Выводы. Проведенное исследование позволило сделать следующие выводы и предложения по активизации научной, научно-технической и инновационной деятельности в странах ЕАЭС:

- одним из главных условий активизации инновационной деятельности является наличие высококвалифицированных специалистов, профессионально владеющих знаниями и навыками исследовательской деятельности. Учитывая факт снижения числа организаций и численность работников, выполнявших НИР, в странах ЕАЭС необходимо проведение мероприятий, направленных на повышение активности ученых, создание наиболее благоприятных условий для подготовки высококвалифицированных кадров и стимулированию их трудовой деятельности;
- важнейшим источником финансирования НИОКР (особенно в сфере промышленности) должен стать предпринимательский капитал. Бюджетные средства при этом целесообразно в большей степени перенаправить на фундаментальные исследования (всех странах ЕАЭС наблюдается тенденция к снижению финансирования фундаментальной науки);
- для увеличения рыночной результативности научных исследований и развития системы коммерциализации научных разработок необходимо разработать и внедрить новые инструменты и механизмы координации между тремя основными компонентами – сектором исследований и разработок, сектором высшего образования и предпринимательским сектором. Например, создание евразийских технологических платформ и формирование трансграничных инновационных кластеров, безусловно, будет способствовать активизации инновационной деятельности в странах ЕАЭС;
- странам ЕАЭС необходимо активизировать процесс интернационализации инновационной деятельности и расширять сотрудничество в сфере НИОКР (привлечение иностранных инвестиций; международная кооперация, международное научное сотрудничество и др.).

Реализация перечисленных мер может содействовать повышению экономической результативности научной, научно-технической и инновационной деятельности в ЕАЭС.

Список использованных источников

1. Национальная стратегия устойчивого развития Республики Беларусь на период до 2030 года. Официальный сайт М-ва экон. Респ. Беларусь (Протокол заседания Президиума Совета Министров Респ. Беларусь от 2 мая 2017 г. № 1). URL: <http://economy.gov.by/uploads/files/NSUR2030/Natsionalnaja-strategija-ustojchivogo-sotsialno-ekonomicheskogo-razvitija-RespublikiBelarus-na-period-do-2030-goda.pdf>. Дата доступа: 07.02.2019.
2. Статистический ежегодник Республики Беларусь, 2018. Нац. стат. ком. Респ. Беларусь; редкол.: И. В. Межведева и др.. Минск, 2018. 490 с.

3. Latest Human Development Index (HDI) Ranking. United Nations Development Programme. URL : <http://hdr.undp.org/en/2018-update>. Date of access: 29.01.2019.
4. Ведение бизнеса 2019. Тренинг и реформы. Международный банк реконструкции и развития; Всемирный банк Doing Business. Вашингтон, 2019. URL: <http://russian.doingbusiness.org/ru/reports/global-reports/doing-business-2019>. Дата доступа: 20.02.2019.
5. Ведение бизнеса 2018. Реформирование для создания рабочих мест. Международный банк реконструкции и развития; Всемирный банк Doing Business. Вашингтон, 2018. URL: <http://russian.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/media/Annual-Reports/English/DB2018-Full-Report.pdf>. Дата доступа: 20.12.2018.
6. Global Innovation Index 2018. Energizing the World with Innovation. WIPO. URL: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2018.pdf. Date of access: 29.01.2019.
7. Евразийский экономический союз в цифрах. Краткий статистический сборник. Евразийская экономическая комиссия. Москва, 2018. URL: http://www.eurasiancommission.org/ru/act/integr_i_makroec/dep_stat/econstat/Documents/Brief_Statistics_Yearbook_2018.pdf. Дата доступа: 05.01.2019.
8. Беларусь и страны мира : стат. сб. Нац. стат. ком. Респ. Беларусь; редкол.: И. В. Медведева и др.. Минск, 2018. 393 с.
9. Официальный сайт Евразийской экономической комиссии. Москва, 2019. URL: http://www.eurasiancommission.org/ru/act/prom_i_agroprom/dep_prom/Pages/ETP_ssilki-na-internet-resursy.aspx. Дата доступа: 20.01.2019.
10. Европейские технологические платформы. Центр Европейского союза в Сибири. Центр международных исследований и новейшей истории. Томск. URL: <http://euces.tsu.ru/public/files/etps.pdf>. Дата доступа: 11.01.2019.

References

1. National Sustainable Development Strategy of the Republic of Belarus for the period until 2030 [Natsional'naya strategiya ustoychivogo razvitiya Respubliki Belarus' na period do 2030 goda], URL: <http://economy.gov.by/uploads/files/NSUR2030/Natsionalnaya-strategiya-ustojchivogo-sotsialno-ekonomicheskogo-razvitiya-RespublikiBelarus-na-period-do-2030-goda.pdf>.
2. Mezhdvedeva, I. V. (2018). Statistical Yearbook of the Republic of Belarus, 2018 [Statisticheskij ezhegodnik Respubliki Belarus', 2018]. Nats. stat. kom. Resp. Belarus' [in Rus.].
3. United Nations Development (2018). Programme Latest Human Development Index (HDI) Ranking. URL: <http://hdr.undp.org/en/2018-update>.
4. Doing Business (2019). Doing Business 2019. Training for Reform. URL: <http://russian.doingbusiness.org/ru/reports/global-reports/doing-business-2019>.
5. Doing Business (2018). Doing Business 2018. Reforming to Create Jobs. URL: <http://russian.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/media/Annual-Reports/English/DB2018-Full-Report.pdf>.
6. WIPO (2018). Global Innovation Index 2018. Energizing the World with Innovation. URL: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2018.pdf.
7. EEC (2018). Eurasian Economic Union in numbers. Short statistical compilation [Evraziyskiy ekonomicheskij soyuz v tsifrakh. Kratkiy statisticheskij sbornik]. URL: http://www.eurasiancommission.org/ru/act/integr_i_makroec/dep_stat/econstat/Documents/Brief_Statistics_Yearbook_2018.pdf. [in Russian].
8. Mezhdvedeva, I. V. (2018). Belarus and the countries of the world [Belarus' i strany mira : stat. sb.]. Nats. stat. kom. Resp. Belarus' [in Rus.].
9. EEC (2019). Official website of the Eurasian Economic Commission [Ofitsial'nyy sayt Evraziyskoy ekonomicheskoy komissii]. URL: http://www.eurasiancommission.org/ru/act/prom_i_agroprom/dep_prom/Pages/ETP_ssilki-na-internet-resursy.aspx. [in Rus.].
10. European technology platforms [Evropeyskie tekhnologicheskie platformy]. Retrieved from <http://euces.tsu.ru/public/files/etps.pdf>. [in Rus.].

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Рутко Дина Федоровна, кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры международных отношений Академии управления при Президенте Республики Беларусь, ул. Московская, 17, Минск, 220007, Республика Беларусь
e-mail: diev2001@mail.ru
<https://orcid.org/0000-0002-5890-9466>

DATA ON AUTHOR

Rutko Dina, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of International Relations
Academy of Public Administration under the aegis of the President of the Republic of Belarus, st. Moscovskaya, 17, Minsk, 220007, Republic of Belarus
e-mail: diev2001@mail.ru

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФІНАНСИСТІВ В УМОВАХ РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ ЕКОНОМІКИ ЗНАНЬ**Квасницька Р. С.
Форкун І. В.**

Актуальність теми дослідження. Шлях до європейської та світової інтеграції, який обрано Україною, міцнить необхідність модернізації усіх сфер суспільного життя, насамперед освітньої галузі, яка в сучасних умовах постає ключовим генератором суспільних змін. Тому, дослідження змістового оновлення освітнього процесу, інформаційних технологій його забезпечення в умовах розвитку економіки знань в нашій державі сьогодні актуалізуються як ніколи.

Постановка проблеми. Сучасні умови розвитку економіки знань визначають нові вимоги до фінансистів, які добре розуміють особливості сучасного і майбутнього інноваційного розвитку України, розробляють нові шляхи розвитку фінансово-кредитної системи, забезпечення фінансової стабільності та конкурентоспроможності України в умовах її інтеграції у світове господарство. Як результат, підвищуються вимоги до їх професійної підготовки, яка потребує як глибоких перетворень у самій системі вищої освіти, так і у забезпеченні освітнього процесу новими інформаційними технологіями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Означена проблематика тією чи іншою мірою висвітлювалася в працях багатьох науковців. І хоча ці наукові праці не вичерпують її глибинну сутність, вони цілком можуть бути оцінені як теоретико-методологічне підґрунтя і джерельна база для проведення дослідження. Автори розглянули роботи присвячені висвітленню ролі та значення розвитку економіки знань, сутності та важливим структурним елементам технології навчання, характеристиці традиційних та інноваційних технологій професійної підготовки, проблемам запровадження практико-орієнтованого підходу в освітньому процесі, методологічним аспектам впровадження ІКТ і дистанційних технологій в освітній процес.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Незважаючи на значний науковий доробок вітчизняних та зарубіжних дослідників, проблема професійної підготовки фахівців в період становлення інформаційного суспільства не є вичерпаною. Так, потребують подальшого дослідження питання змістового оновлення освітнього процесу у ВНЗ, інформаційних технологій його забезпечення в умовах розвитку економіки знань.

Мета дослідження. Висвітлення проблеми підвищення якості освітнього процесу професійної підготовки фахівців з фінансів, банківської справи та страхування в умовах розвитку економіки знань в Україні, визначення напрямів її вирішення на базі реалізації в освітньому процесі практико-орієнтованого підходу та застосування новітніх освітньо-інформаційних технологій.

Методологія дослідження. Методологічною основою дослідження є як загальнонаукові, так і спеціальні методи наукового пізнання. Серед загальнонаукових методів були використані методи системно-структурного аналізу і синтезу, узагальнення. Серед спеціальних методів були використані методи групування, порівняння, комп'ютерного програмування.

Результати роботи. Автори обґрунтували необхідність побудови інформаційного суспільства в Україні, що передбачає перехід до пріоритетного науково-технічного та інноваційного розвитку, а саме забезпечення навчання, виховання, професійної підготовки людини для роботи в інформаційному суспільстві. Дослідили сучасні проблеми запровадження практико-орієнтованого підходу в освітньому процесі. Розкрили особливості змістового оновлення освітнього процесу у вищих навчальних закладах, інформаційних комп'ютерних технологій його забезпечення в умовах розвитку економіки знань.

Галузь застосування результатів. Результати проведеного дослідження можуть бути використані в процесі фахової підготовки фінансистів вищими навчальними закладами, Міністерством освіти і науки України.

Висновки. На основі проведеного дослідження використання сучасних інформаційних технологій в забезпеченні професійної підготовки фінансистів в умовах розвитку в Україні економіки знань результується те, що підготовка майбутніх фахівців повинна здійснюватись на засадах практико-орієнтованого підходу, який формується, виходячи з моделі майбутнього професіонала, логіки майбутньої професійної діяльності та забезпечує умови трансформації освітньої діяльності студента у професійну діяльність фахівця. На прикладі Хмельницького національного університету доведено, що сучасна політика щодо створення, широкого впровадження в освітній процес новітніх ІКТ та постійного їх вдосконалення, відповідно до змін у чинному законодавстві та вимог часу, сприяє забезпеченню високої якості освіти, розширенню кола споживачів освітніх послуг і надає їм можливість в зручний для них час здобувати освіту (включаючи зайняте населення, осіб з обмеженими можливостями та іноземних студентів), та є прикладом для інших ВНЗ з реалізації високоякісного освітнього процесу в вищому навчальному закладі.

Ключові слова: економіка знань, освітній процес, професійна підготовка, практико-орієнтований підхід, інформаційне суспільство, інформаційні комп'ютерні технології, система електронного навчання «Moodle», інформаційна система «Дистанційне навчання».

ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ОБЕСПЕЧЕНИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ ФИНАНСИСТОВ В УСЛОВИЯХ РАЗВИТИЯ В УКРАИНЕ ЭКОНОМИКИ ЗНАНИЙ

Квасницкая Р. С.
Форкун И. В.

Актуальность темы исследования. Путь к европейской и мировой интеграции, избранный Украиной, подтверждает необходимость модернизации всех сфер общественной жизни, прежде всего сферы образования, которая в современных условиях есть ключевым генератором общественных изменений. Поэтому, исследования по поводу содержательного обновления образовательного процесса, информационных технологий его обеспечения в условиях развития экономики знаний в нашей стране сегодня актуализируются как никогда.

Постановка проблемы. Современные условия развития экономики знаний определяют новые требования к финансистам, которые хорошо понимают особенности современного и будущего инновационного развития Украины, разрабатывают новые пути развития финансово-кредитной системы, обеспечения финансовой стабильности и конкурентоспособности Украины в условиях ее интеграции в мировое хозяйство. Как результат, повышаются требования к их профессиональной подготовке, которая требует, как глубоких преобразований в самой системе высшего образования, так и в обеспечении образовательного процесса новыми информационными технологиями.

Анализ последних исследований и публикаций. Данная проблематика в той или иной степени рассматривалась в трудах многих ученых. И хотя эти научные работы не исчерпывают ее глубинную сущность, они вполне могут быть оценены как теоретико-методологическое основание и ключевая база для проведения исследования. Авторы рассмотрели работы, посвященные определению роли и значения развития экономики знаний, сущности и важным структурным элементам технологии обучения, характеристике традиционных и инновационных технологий профессиональной подготовки, проблемам внедрения практико-ориентированного подхода в образовательном процессе, методологическим аспектам внедрения ИКТ и дистанционных технологий в образовательный процесс.

Выделение неисследованных частей общей проблемы. Несмотря на значительный научный потенциал отечественных и зарубежных исследователей, проблема профессиональной подготовки специалистов в период становления информационного общества не исчерпана. Так, требуют дальнейшего исследования вопросы обновления образовательного процесса в высших учебных заведениях, информационных технологий его обеспечения в условиях развития экономики знаний.

Постановка задачи, цели исследования. Освещение проблемы повышения качества образовательного процесса профессиональной подготовки специалистов по финансам, банковскому делу и страхованию в условиях развития экономики знаний в Украине, определение направлений ее решения на базе применения в образовательном процессе практико-ориентированного подхода и новейших образовательно-информационных технологий.

Метод или методологию проведения исследования. Методологической основой исследования являются как общенаучные, так и специальные методы научного познания. Среди общенаучных методов были использованы методы системно-структурного анализа и синтеза, обобщения. Среди специальных методов были использованы методы группировки, сравнения, компьютерного программирования.

Изложение основного материала (результаты работы). Авторы обосновали необходимость построения информационного общества в Украине, которая предусматривает переход к приоритетному научно-техническому и инновационному развитию, а именно обеспечению обучения, воспитания, профессиональной подготовки человека для работы в информационном обществе. Исследовали современные проблемы внедрения практико-ориентированного подхода в образовательном процессе. Раскрыли особенности обновления образовательного процесса в высших учебных заведениях, информационных компьютерных технологий его обеспечения в условиях развития экономики знаний.

Область применения результатов. Результаты проведенного исследования могут быть использованы в процессе профессиональной подготовки финансистов высшими учебными заведениями, Министерством образования и науки Украины.

Выводы в соответствии со статьей. На основе проведенного исследования по поводу использования современных информационные технологии в обеспечении профессиональной подготовки финансистов в условиях развития в Украине экономики знаний, результируется то, что подготовка будущих специалистов должна осуществляться на основе практико-ориентированного подхода, который формируется, исходя из модели будущего профессионала, логики будущей профессиональной деятельности и обеспечивает условия трансформации образовательной деятельности студента в профессиональную деятельность специалиста. На примере Хмельницкого национального университета доказано, что современная политика по созданию, широкому внедрению в образовательный процесс новых ИКТ и постоянному их совершенствованию, в соответствии с изменениями в действующем законодательстве и требованиями времени, способствует обеспечению высокого качества образования, расширяет круг потребителей образовательных услуг и предоставляет им возможность в удобное для них время получать образование (включая занятое население, инвалидов и иностранных студентов), и

является примером для других высших учебных заведений по реализации высококачественного образовательного процесса в высшем учебном заведении.

Ключевые слова: экономика знаний, образовательный процесс, профессиональная подготовка, практико-ориентированный подход, информационное общество, информационные компьютерные технологии, система электронного обучения «Moodle», информационная система «Дистанционное обучение».

INFORMATION TECHNOLOGIES IN PROVIDING PROFESSIONAL TRAINING OF FINANCIERS UNDER THE CONDITIONS OF DEVELOPMENT IN UKRAINE KNOWLEDGE ECONOMY

Kvasnytska R. S.
Forkun I. V.

Relevance of the researching topic. The path to European and world integration chosen by Ukraine will strengthen the need for modernization of all spheres of public life, first of all, the educational sector, which in modern conditions is a key generator of social changes. Thus, the study of the updating of the educational process, information technologies of its provision in the conditions of the development of knowledge economy in our country today are actualized as never before.

Formulation of the problem. Modern conditions for the development of the knowledge economy determine new requirements for financiers who are well aware of the peculiarities of modern and future innovation development of Ukraine, they develop new ways of evolution of the financial and credit system, ensuring financial stability and competitiveness of Ukraine in conditions of its integration into the world economy. As a result, the requirements for their professional training are increased, which requires both profound transformations in the system of higher education itself and in providing the educational process with new information technologies.

Analysis of recent research and publications. The problematic issue was, to a greater or lesser extent, covered in the works of many scholars. Although these scientific works do not exhaust the deep nature of researched issue, they can be fully appreciated as a theoretical and methodological basis and a source for the research. The authors considered works, devoted to highlighting the role and significance of the knowledge economy's development, the essence and important structural elements of teaching technology, the characterization of traditional and innovative technologies of vocational training, the problems of introducing a practical approach in the educational process, methodological aspects of the implementation of ICT and remote technology in the educational process.

Identification of unexplored parts of the general problem. Despite the considerable scientific achievements of Ukrainian and foreign researchers, the problem of professional training of specialists in the period of formation of the information society is not exhausted. This requires further study of the content updating of the educational process in universities, information technologies for its provision in the conditions of the development of knowledge economy.

The purpose of the study is the illustration of the problem of improving the quality of the educational process of professional training of specialists in finance, banking and insurance in the context of the development of the knowledge economy in Ukraine, defining the directions of its solution on the basis of implementation of the practice-oriented approach in the educational process and application of the latest educational and information technologies.

Methodology of research. The methodological basis of the study is both general scientific and special methods of scientific knowledge. Among the general scientific methods were used methods of structural analysis and synthesis, generalization. Among the special methods, methods of grouping, comparing, and computer programming were used.

Results of the research. The authors substantiated the necessity of building the information society in Ukraine, which envisages the transition to the priority scientific and technological and innovative development, namely providing education, training of a person for work in the information society. They had investigated modern problems of implementing a practical-oriented approach in the educational process. The peculiarities of content updating of educational process in higher educational institutions, information computer technologies of its provision in the conditions of development of knowledge economy have been revealed.

The field of application of results. The results of the study can be used in the process of professional training of financiers by higher educational institutions, the Ministry of Education and Science of Ukraine.

Conclusions. On the basis of the conducted research, the use of modern information technology in providing professional training of financiers in the conditions of development of knowledge economy in Ukraine results from the fact that the training of future specialists should be based on the principles of a practical approach, which is formed based on the model of the future professional, the logic of future professional activities, and provides conditions for the transformation of the student's educational activity into a professional activity of a specialist. As an example of the Khmelnytsky National University, it has been proved that the current policy of creating, broadly introducing the latest ICTs in the educational process and their constant improvement, in accordance with changes in the current legislation and time requirements, contributes to ensuring the high quality of education, expanding the range of educational services and giving them the opportunity in the time convenient for them to get education (including the employed population, people with disabilities and foreign students), and is an example for other high schools for the implementation of high-quality education the first process in higher education.

Key words. *Knowledge economy, educational process, professional training, practical-oriented approach, information society, information technology, e-learning system «Moodle», information system «Distance education».*

JEL Classification: A11, A22, L86, O32.

Актуальність теми дослідження. Шлях до європейської та світової інтеграції, який обрано Україною, міцнить необхідність модернізації усіх сфер суспільного життя, насамперед освітньої галузі, яка в сучасних умовах постає ключовим генератором суспільних змін. Тому, саме ХХІ століття не випадково називають століттям освіти. Це пов'язано з розвитком економіки знань, що супроводжується розгортанням інформаційної революції, де знання, інформація, інтелект не лише актуалізують свій статус у системі суспільної життєдіяльності, але й постають у ролі його головної рушійної сили. Важливим є той факт, що основними цілями розвитку освіти в умовах модернізаційних змін визначено створення умов для становлення особистості, творчої самореалізації кожного громадянина України, генерування покоління людей, здатних ефективно працювати і наполегливо навчатися протягом трудового життя, боронити і примножувати етичні цінності й пріоритети національної культури та громадянського суспільства, розвивати і зміцнювати суверенну, незалежну, демократичну, соціальну та правову державу як невід'ємну складову європейської та світової спільноти. Тому, дослідження змістового оновлення освітнього процесу, інформаційних комп'ютерних технологій (ІКТ) його забезпечення в умовах розвитку економіки знань в нашій державі сьогодні актуалізуються як ніколи.

Постановка проблеми. Переміщення інтелекту та наукових знань в центр основних чинників стійкого економічного зростання стають причиною концентрації уваги на проблемі становлення економіки знань, яка сьогодні розглядається в якості гаранта поступального руху суспільства, побудови конкурентної економіки, задоволення постійно зростаючих потреб людей та зміцнення соціальної згоди. Тому сучасні умови розвитку економіки знань визначають нові вимоги до фінансистів, які добре розуміють особливості сучасного і майбутнього інноваційного розвитку України, розробляють нові шляхи розвитку фінансово-кредитної системи, забезпечення фінансової стабільності та конкурентоспроможності України в умовах її інтеграції у світове господарство. Як результат, підвищуються вимоги до професійної підготовки фахівців з фінансів, банківської справи та страхування, що потребує як глибоких перетворень у самій системі вищої освіти, так і у забезпеченні освітнього процесу новими ІКТ.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Означена проблематика тією чи іншою мірою висвітлювалася в працях багатьох науковців. І хоча ці наукові праці не вичерпують її глибинну сутність, вони цілком можуть бути оцінені як теоретико-методологічне підґрунтя і джерельна база для проведення дослідження. Так, висвітлення ролі та значення розвитку економіки знань містяться в працях таких науковців, як: В. Александрова, Ю. Бажал, В. Гавловський, А. Гальчинський, В. Геєць, М. Згуровський, Р. Калюжний, А. Ракітов, В. Цимбалюк та інших.

У ґрунтовних дослідженнях В. Андрущенко, М. Зубрицької, В. Кременя, Л. Коваль, В. Лугового, Т. Назарової, М. Полякова, С. Савчука, В. Сагарди та інших розкрито сутність та важливі структурні елементи технології навчання, характеристики традиційних та інноваційних технологій професійної підготовки.

Сучасні проблеми запровадження практико-орієнтованого підходу в освітньому процесі презентовані працями Д. Варнеке, А. Вербицького, Н. Житник, О. Котикової, Г. Ковальчук, В. Майковської, С. Пітча, Є. Поста, Т. Пушкарєвої та інших.

Методологічним аспектам впровадження ІКТ в освітній процес присвячено наукові праці Г. Антонова, В. Беспалько, Л. Білоусова, М. Жалдак, Є. Машбиць, В. Монахова, Н. Морзе, С. Ракова, Ю. Рамського, О. Співаковського, І. Теплицького, В. Шолохович та інших. Дослідження з інформатизації економічної освіти, формування інформаційної компетентності в майбутніх фахівців проводили Є. Бенькович, В. Биков, Є. Іванченко, І. Кінаш, Т. Коваль, Ю. Красюк, С. Кустовський, Л. Петльована, Т. Поясок, С. Радецька, О. Смілянець, Т. Столяренко та інші.

Розвитку та впровадженню дистанційних технологій в освітній процес присвячено роботи А. Андрєєва, В. Бикова, Н. Думанського, Г. Кравцова, В. Кухаренка, М. Мазура, В. Олійника, О. Сиротенка, А. Хуторського та інших.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Незважаючи на досить широкий діапазон публікацій, проблему професійної підготовки фахівців в період становлення інформаційного суспільства не можна вважати вичерпаною. Так, залишаються відкритими, а тому потребують подальшого дослідження питання змістового оновлення освітнього процесу у вищих навчальних закладах (ВНЗ), інформаційних технологій його забезпечення в умовах розвитку економіки знань.

Метою дослідження є висвітлення проблеми підвищення якості освітнього процесу професійної підготовки фахівців з фінансів, банківської справи та страхування в умовах розвитку економіки знань в Україні, визначення напрямів її вирішення на базі реалізації в навчальному процесі практико-орієнтованого підходу та застосування новітніх освітньо-інформаційних технологій.

Методологія проведення дослідження. Методологічною основою дослідження є як загальнонаукові, так і спеціальні методи наукового пізнання. Серед загальнонаукових методів були використані методи системно-структурного аналізу і синтезу, узагальнення. Серед спеціальних методів були використані методи групування, порівняння, комп'ютерного програмування.

Виклад основного матеріалу. Одним з головних пріоритетів України є прагнення побудувати орієнтоване на інтереси людей, відкрите для всіх і спрямоване на розвиток інформаційне суспільство, в якому кожен міг би створювати і накопичувати інформацію та знання, мати до них вільний доступ, користуватися ї

обмінюватися ними, щоб надати можливість кожній людині повною мірою реалізувати свій потенціал, сприяючи суспільному і особистому розвитку та підвищуючи якість життя [1]. Національна політика розвитку інформаційного суспільства в Україні передбачає перехід до пріоритетного науково-технічного та інноваційного розвитку, а саме забезпечення навчання, виховання, професійної підготовки людини для роботи в інформаційному суспільстві. Для цього необхідно: розвивати національний науково-освітній простір, який ґрунтуватиметься на об'єднанні різних національних багатоцільових інформаційно-комунікаційних систем; розробляти методологічне забезпечення використання комп'ютерних мультимедійних технологій в освітньому процесі; вдосконалювати навчальні плани, втілити принцип «освіта протягом усього життя»; створити системи дистанційного навчання та забезпечити на їх основі ефективне впровадження і використання ІКТ на всіх освітніх рівнях усіх форм навчання; забезпечити на відповідному рівні навчальні заклади та наукові установи сучасними економічними та ефективними засобами ІКТ і необхідними інформаційними ресурсами; забезпечити розвиток національної науково-освітньої інформаційної мережі та інформаційних ресурсів за головними галузями знань, її приєднання, зокрема, до європейських науково-освітніх мереж.

Реалізація Національної політики розвитку інформаційного суспільства неминуче приводить до підвищення темпів інформатизації вітчизняної освіти, в тому числі й процесу професійної підготовки майбутніх фахівців фінансистів. При цьому, зауважимо, що в умовах світової інтеграції України розвиток вищої професійної освіти з фінансів, банківської справи та страхування в державі має забезпечити таку якість професійної підготовки, щоб їх фаховий рівень відповідав потребам ринку праці. Проблема забезпечення якості підготовки фінансистів та їх подальшого успішного працевлаштування робить актуальною орієнтацією ВНЗ на здатність їх випускників до практичної реалізації надбаних компетенцій та ставить питання про доцільність розробки механізму взаємодії ВНЗ і потенційних роботодавців [2]. Тому, сьогодні найбільш ефективною є освіта, що базується на єдності фундаментальності й професійної спрямованості навчання. Принцип професійної спрямованості навчання є найважливішим для вищої школи, тому що вища школа завжди була, є й принаймні найближчим часом буде професійною за своєю суттю та призначенням. Забезпечувальним інструментарієм професійної спрямованості навчання виступає практико-орієнтований підхід в освітньому процесі вищої школи.

Водночас зауважимо, що якісні зміни параметрів забезпечення освітнього процесу підготовки фахівців з фінансів, банківської справи та страхування уможливлюються за рахунок інформатизації, яка активно розвивається, впроваджується та дозволяє піднімати на новий рівень не тільки освіту та науку, а й усі сфери життя суспільства загалом. Саме одним із наслідків інформатизації суспільства є широкомасштабне впровадження інформаційних технологій в освітній процес, що забезпечує підвищення якості надання освітніх послуг і відкриває доступ до них значно ширшого кола споживачів, включаючи і соціально уражені верстви населення, а також осіб із особливими потребами.

Практико-орієнтований підхід нині вважається одним із найефективніших засобів професіоналізації навчання у ВНЗ, оскільки дозволяє студентам поєднувати навчання з практичною роботою, тобто максимально наближує їх до майбутньої професійної діяльності. При реалізації такого підходу студентів ставлять в реальні робочі умови, в яких вони отримують відповідні практичні та соціальні навички, необхідні для успішної роботи.

У професійній підготовці практико-орієнтований підхід розглядається як орієнтація навчального процесу на кінцевий продукт професійного навчання – конкретизовані види дій, засвоєні студентами в ході роботи з навчальною інформацією у вигляді досвіду. По своїй суті він є переліком конкретних практичних дій, досвід застосування яких можливий в результаті інтеграції теорії й практики [3, с.164].

Найбільш ґрунтовно сутність практико-орієнтованого підходу у професійній підготовці студентів розглядається в роботах німецьких вчених, таких як С. Пітч (S. Pietsch), Д. Варнеке (D. Warneke), Є.-М. Пост (E.-M. Post). Так, Д. Варнеке позиціонує практико-орієнтований підхід як активну форму організації професійної підготовки майбутніх фахівців, призначена для застосування у теоретичному та практичному у компонентах навчання і реалізується за допомогою насичення навчального процесу елементами професійної діяльності [4, с. 39]. На думку Є.-М. Поста практико-орієнтований підхід є орієнтацією змісту і методів педагогічного процесу на формування у майбутніх фахівців практичних навичок роботи [5, с. 42]. С. Пітч вбачає в практико-орієнтованому підході систему навчальних проблемних ситуацій, методичних та ситуаційних завдань, спроектованих у професійну підготовку майбутніх фахівців [6, с. 44-45]. Загалом необхідно відмітити, що в роботах зазначених дослідників представлено практико-орієнтований підхід як основний компонент процесу підготовки майбутніх фахівців, який полягає у здійсненні навчального процесу в контексті майбутньої професійної діяльності за допомогою відтворення у формах і методах навчальної діяльності студентів реальних робочих ситуацій, вирішення конкретних професійних завдань.

Застосування практико-орієнтованого підходу в процесі професійної підготовки надає їй найголовнішої цінності – студенти отримують досвід майбутньої фахової діяльності, що створює відповідний рівень їх компетентності. Практико-орієнтована технологія професійної підготовки змінює акцент у навчальній діяльності студентів, скеровуючи їх дії на інтелектуальний та фаховий розвиток за рахунок зменшення частки репродуктивної діяльності [3, с.166]. Практико-орієнтований підхід дозволяє моделювати предметний зміст професійної діяльності, тим самим забезпечуючи умови трансформації навчальної діяльності студента у професійну діяльність фахівця. Відтворення реальних професійних ситуацій у академічній та практичній фазі

підготовки студентів є основною характеристикою практико-орієнтованого підходу. При цьому здійснюється перерозподіл співвідношення теоретичної, практичної та методичної інформації у сферу формування професійної компетентності майбутніх фахівців.

Викладене вище дозволяє конкретизувати риси практико-орієнтованої професійної підготовки:

1) створення у ВНЗ середовища, що стимулює формування у студентів мотивованої усвідомленої потреби в набутті професійних компетенцій;

2) впровадження практико-орієнтованої технології професійної підготовки, котра забезпечує формування у студентів значущих для майбутньої фахової діяльності якостей особистості, а також досвіду виконання професійних обов'язків за профілем підготовки;

3) організація практичної підготовки студентів на засадах формування професійної компетентності за профілем підготовки;

4) розробка і впровадження у ВНЗ інноваційних форм зайнятості студентів з метою вирішення ними реальних професійних, науково-практичних та дослідно-виробничих робіт відповідно до профілю навчання [3, с.166].

Для організації навчального процесу на засадах практико-орієнтованого підходу важливим є дотримання основних принципів його реалізації, до яких варто віднести:

- мотиваційне забезпечення навчального процесу, яке передбачає активізацію пізнавальної діяльності студентів і формування у них позитивного мотиву до процесу оволодіння майбутньою професією;

- зв'язок навчання з практикою, який передбачає, що при вивченні різних дисциплін студенти мають можливість розглядати, як народжувалися і розвивалися науки в силу практичних потреб людини, і навпаки;

- свідомість і активність студентів у навчанні, який відображає психологічні закономірності засвоєння знань, а також загальні закономірності процесу пізнання: співвідношення теоретичного і емпіричного, об'єктивного і суб'єктивного, людського і раціонального, конкретного і абстрактного, одиничного, особливого і загального.

Важливою і актуальною проблемою для реалізації практико-орієнтованого підходу в процесі професійної підготовки ВНЗ є проблема створення такого високотехнологічного інформаційно-комунікаційного освітньо-наукового середовища, в якому студент знаходиться в процесі всього періоду навчання і яке має відповідати потребам інформаційного суспільства, сучасному стану розвитку науки і техніки, світовим освітнім стандартам і сприяти формуванню інформаційно-комунікаційних компетентностей всіх учасників освітнього процесу.

Багаторічний досвід забезпечення освітнього процесу з підготовки (на першому (бакалаврському) та другому (магістерському) рівнях освіти за денною, заочною, дистанційною формами навчання) та перепідготовки і підвищення кваліфікації кадрів в сфері фінансів, банківської справи та страхування в Хмельницькому національному університеті (ХНУ) забезпечив створення, широке впровадження та постійне вдосконалення, відповідно до змін у чинному законодавстві та вимог часу, єдиної інформаційної системи «Електронний університет» з динамічною системою електронного навчання «Moodle» (Modular Object-Oriented Dynamic Learning Environment (модульне об'єктно-орієнтоване динамічне навчальне середовище) і власне розробленої та запатентованої інформаційної системи «Дистанційне навчання».

Інформаційна система (ІС) «Електронний університет», яка функціонує в ХНУ, забезпечує перехід, виключно, на електронну технологію організації освітнього процесу, сприяє забезпеченню прозорості та об'єктивності, як в оцінюванні знань студентів, так і плануванні освітнього процесу, а також інтенсифікації праці науково-педагогічного персоналу. Ця система забезпечує інтеграцію всіх інформаційних ресурсів навчального закладу в єдину систему формування електронного освітнього середовища. ІС університету створювалась для комплексної автоматизації процесів організації і контролю освітнього процесу та управління ним і носить інтегративний характер. ІС «Електронний університет» містить підсистеми, що складаються з програмних модулів, за допомогою яких формуються дані кожного окремого структурного підрозділу університету, що компонуються в єдину базу даних [7].

Однією з важливих підсистем ІС є підсистема «Електронний деканат», що супроводжує всю поточну роботу деканату, а саме: ведення індивідуальних навчальних планів і електронних карток студентів; формування екзаменаційно-залікових відомостей; автоматичне формування рейтингу студентів і змісту додатків до дипломів; аналіз успішності й управління переміщеннями студентів тощо.

Система електронного навчання «Moodle», що активно використовується при підготовці фахівців денної та заочної форм навчання, дозволяє структурувати навчальні курси, розміщувати та постійно оновлювати в відкритому доступі для студентів ХНУ лекційні матеріали, завдання для практичних і лабораторних робіт та практикумів, методичні вказівки до виконання контрольних та курсових проектів (робіт), проводити тематичне та модульне тестування, спілкування в чатах, розміщувати URL-посилання на нормативно-правові акти тощо.

ІС «Дистанційне навчання» включає п'ять обов'язкових частин: запит на навчання; мережа інформаційно-комунікаційних центрів дистанційного навчання (ІКЦ ДН); база знань, яка складається із інформаційних матеріалів, що представлені у вигляді чітко визначеної послідовності програми дій студента, при виконанні якої він гарантовано освоює дану дисципліну (траєкторія навчання, що відслідковується системою, тьютором і електронним деканатом); база даних, яка разом із внутрішньою системою документообігу включає в себе взаємопов'язану інформацію персональної сторінки студента, викладача-тьютора, який веде всіх студентів, що вивчають даний предмет, та системи електронного деканату, де фіксуються всі етапи навчання студента, робочі та індивідуальні навчальні плани студентів, система

електронної пошти, запис результатів спілкування в chat, Інтернет-конференції тощо; система автоматизованого документообігу (електронний деканат) [8].

Для більш ефективної реалізації освітнього процесу за дистанційною формою навчання в Хмельницькому національному університеті розроблена, запатентована та широко використовується «Система спілкування (on-line) з відео фіксацією», яка дає можливість проводити в on-line режимі відео-конференції, організовувати захисти (через систему прямого відео-спілкування) індивідуальних курсових (проектів) робіт, дипломних робіт тощо.

Ця система дозволяє проводити ідентифікацію осіб, які виходять на захист, одночасно спілкуватися із кількома учасниками, ставити їм запитання по темі роботи, отримувати відповіді, спостерігаючи за ними, та автоматично отримувати протокол захисту, що зберігається в електронній системі дистанційного навчання. За результатами захисту тьютор повинен повідомити студенту оцінку і внести її і електронну записову книжку.

Для спілкування між суб'єктами дистанційного навчання під час навчальних занять також адаптована та доповнена власними розробками система Microsoft Link, яка містить багато функцій, зокрема обмін миттєвими повідомленнями, здійснення аудіо- та відео викликів, проведення мережних нарад, надання інформації про доступність (присутність) і можливості надання спільного доступу (рисунок 3). Ця система використовується для проведення відео лекцій, вебінарів, відео консультацій, відео захистів дипломних робіт та відео конференцій.

Проведений аналіз показав, що прагнення запровадження освітніх інновацій та розробок, впровадження та модернізації сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, що забезпечують подальше удосконалення освітнього процесу, доступність та ефективність освіти, підготовку молодого покоління до життєдіяльності в інформаційному суспільстві, здійснюється, на жаль, на власній ініціативі ВНЗ, в межах наданої їм автономії та наявного фінансового ресурсу. Проблемою є те, що держава лише теоретично підтримує процес інформатизації освіти, у країні не має відповідних програм загальнодержавного та регіонального рівнів, а через дефіцитності державного бюджету практично не виділяються ВНЗ асигнування на оновлення і модернізацію існуючого комп'ютерного парку. Тобто функція держави та галузевого міністерства більше зводиться до забезпечення контролю.

Реалізація практико-орієнтованого підходу в освітньому процесі має максимально наближувати студентів до майбутньої професійної діяльності. А тому цілі освітньої програми підготовки фахівців та очікувані результати навчання, сформульовані з урахуванням потреб та інтересів внутрішніх і зовнішніх заінтересованих сторін (стейкхолдерів) та суспільства, потребують врахування відповідних інституційних, галузевих та регіональних контекстів, включаючи аналогічні вітчизняні та іноземні програми. Це, в свою чергу, вимагає широкого вивчення та використання в освітньому процесі спеціальних інформаційних систем та технологій. Тому, в рамках реалізації даного підходу доцільним є залучення роботодавців до організації та реалізації освітнього процесу з підготовки фахівців-фінансистів, а саме: інвестування в розвиток матеріально-технічної бази освітніх установ, створення навчально-практичних центрів за галузевим спрямуванням і освітньої модульної площини з можливостями віртуальної лабораторії (віртуальний банк, страхова компанія, казначейство, пенсійний фонд, фіскальна служба, митниця, підприємство, тощо) для проведення практичних та лабораторних робіт, практикумів, практик, підготовки та захисту дипломних робіт тощо. На сьогодні, відрив освіти від практики – друга проблема, що негативно впливає на забезпечення якості підготовки фахівців. Вважаємо, що за рахунок забезпечення симбіозу науки та практики стане можливою підготовка високоякісних фахівців, які матимуть змогу поглиблювати свої фахові знання впродовж їх професійної діяльності з одночасним кар'єрним ростом.

Висновки та перспективи подальших розвідок. На основі поведеного дослідження використання сучасних інформаційних технологій в забезпеченні професійної підготовки фінансистів в умовах розвитку в Україні економіки знань можна констатувати, що:

- реалізація базових засад національної політики розвитку інформаційного суспільства в Україні демонструє перехід до пріоритетного науково-технічного та інноваційного розвитку, приводить до підвищення темпів інформатизації вітчизняної освіти та використання сучасних ІКТ в освітньому процесі, в тому числі і в процесі професійної підготовки майбутніх фахівців;
- підготовка майбутніх фахівців на засадах практико-орієнтованого підходу формується, виходячи з моделі майбутнього професіонала, логіки майбутньої професійної діяльності та забезпечує умови трансформації освітньої діяльності студента у професійну діяльність фахівця;
- багаторічний досвід провадження освітньої діяльності на ринку освітніх послуг Хмельницьким національним університетом демонструє створення та широке впровадження в освітній процес сучасних ІКТ, а також постійне їх вдосконалення, відповідно до змін у чинному законодавстві та вимог часу, що дозволяє забезпечити високу якість освіти, розширити коло споживачів освітніх послуг і надати їм можливість в зручний для них час здобувати освіту (включаючи зайняте населення, осіб з обмеженими можливостями та іноземних студентів);
- в рамках впровадження європейських стандартів в забезпечення освітнього процесу підготовки фахівців, які одним із пріоритетів ставлять урахування потреб та інтересів внутрішніх і зовнішніх заінтересованих сторін (стейкхолдерів) та суспільства, необхідним при реалізації практико-орієнтованого підходу є залучення роботодавців до організації та реалізації освітнього процесу з підготовки фахівців з метою залучення інвестицій в розвиток матеріально-технічної бази освітніх установ, створення навчально-практичних центрів за галузевим спрямуванням і освітньої модульної площини з можливостями віртуальної лабораторії. Це дасть можливість

забезпечити симбіоз науки та практики, забезпечити можливість поглиблення свої фахових компетентностей впродовж всієї професійної діяльності з одночасним кар'єрним ростом;

- перспективи подальших досліджень полягають у розробці єдиної моделі інформаційної системи, що передбачає - підвищення рівня вимог до забезпечення якості освіти, забезпечення готовності майбутніх фахівців в сфері фінансів, банківської справи та страхування до прогностичної діяльності засобами ІКТ, забезпечення безперервної підтримки високого рівня кваліфікації фахівців.

Список використаних джерел

1. Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки: Закон України від 09 січня 2007 р. № 537-V / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-16>
2. Майковська В. І. Вплив інноваційних процесів на трансформацію вищої освіти як суспільного інституту. *Наук. журнал Сумськ. держ. пед. ун-ту ім. А. С. Макаренка*. 2014. № 1(35). С. 227-236.
3. Майковська В. І. Практико-орієнтоване навчання як засіб професіоналізації підготовки майбутніх фахівців в Україні. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*. 2016. № 50-51. С. 161-167.
4. Warneke D. *Aktionsforschung und Praxisbezug in der DaF-Lehrerbildung* / Dagmara Warneke. Kassel : Kassel Univ. Press, 2007. 599s.
5. Post E.-M. *Der Einsatz von handlungs-, erfahrungs- und erlebnisorientierten Methoden in der Lehrerinnen- und Lehrerfortbildung von pädagogischen Führungskräften zur Initiierung von Lernen. Studien zur Verknüpfung von Erfahrung, Reflexion und Transfer* / Eva-Maria Post. Leipzig : Univ. Diss., 2010. 791s.
6. Pietsch S. *Begleiten und begleitet werden. Praxisnahe Fallarbeit – ein Beitrag zur Professionalisierung in der universitären Lehrerbildung*. Kassel: Kassel University Press, 2010. 294s.
7. П'ять кроків Хмельницького національного університету до забезпечення якісної та прозорої освіти. URL: <http://khnu.km.ua/root/page.aspx?r=8&p=1185>
8. Мазур М. П. Розвиток дистанційного навчання в Україні як складової інформатизації сучасного суспільства. *Інформатика та інформаційні технології в навчальних закладах*. 2007. № 1. С. 71–75.

References

1. Osnovni zasady rozvytku informatsiinoho suspilstva v Ukraini na 2007-2015 roky: Zakon Ukrainy vid 09 sichnia 2007 r. № 537-V / Verkhovna Rada Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-16>
2. Maikovska V. I. Vplyv innovatsiinykh protsesiv na transformatsiiu vyshchoi osvity yak suspilnoho instytutu. *Nauk. zhurnal Sumsk. derzh. ped. un-tu im. A. S. Makarenka*. 2014. № 1(35). S. 227-236.
3. Maikovska V. I. Praktyko-orientovane navchannia yak zasib profesionalizatsii pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv v Ukraini. *Problemy inzhenerno-pedahohichnoi osvity*. 2016. № 50-51. S. 161-167.
4. Warneke D. *Aktionsforschung und Praxisbezug in der DaF-Lehrerbildung* / Dagmara Warneke. Kassel : Kassel Univ. Press, 2007. 599s.
5. Post E.-M. *Der Einsatz von handlungs-, erfahrungs- und erlebnisorientierten Methoden in der Lehrerinnen- und Lehrerfortbildung von pädagogischen Führungskräften zur Initiierung von Lernen. Studien zur Verknüpfung von Erfahrung, Reflexion und Transfer* / Eva-Maria Post. Leipzig : Univ. Diss., 2010. 791s.
6. Pietsch S. *Begleiten und begleitet werden. Praxisnahe Fallarbeit – ein Beitrag zur Professionalisierung in der universitären Lehrerbildung*. Kassel: Kassel University Press, 2010. 294s.
7. P'iat krokiv Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu do zabezpechennia yakisnoi ta prozoroi osvity. URL: <http://khnu.km.ua/root/page.aspx?r=8&p=1185>
8. Mazur M. P. Rozvytok dystantsiinoho navchannia v Ukraini yak skladovoi informatyzatsii suchasnoho suspilstva. *Informatyka ta informatsiini tekhnolohii v navchalnykh zakladakh*. 2007. № 1. S. 71–75.

ДАНИ ПРО АВТОРІВ

Квасницька Раїса Степанівна, доктор економічних наук, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування

Хмельницький національний університет
вул. Інститутська 11, м. Хмельницький, 29016, Україна
e-mail: rstepanivna@gmail.com
orcid.org/0000-0002-0443-9390
Researcher ID: C-9284-2018

Форкун Ірина Валеріївна, кандидат технічних наук, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування

Хмельницький національний університет
вул. Інститутська 11, м. Хмельницький, 29016, Україна
e-mail: ivforkun@gmail.com

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Квасницкая Раиса Степановна, доктор экономических наук, доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования

Хмельницкий национальный университет

ул. Институтская 11 м. Хмельницький, 29016, Украина
e-mail: rstepanivna@gmail.com

Форкун Ирина Валерьевна, кандидат технических наук, доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования

Хмельницкий национальный университет
ул. Институтская 11 м. Хмельницький, 29016, Украина
e-mail: ivforkun@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHORS

Raisa Kvasnitska, Doctor of Economics, Professor the finance, banking and insurance department, Khmelnytskyi National University

e-mail: rstepanivna@gmail.com

Forkun Irina, PhD in Technics Sciences, Associate Professor the finance, banking and insurance department, Khmelnytskyi National University

e-mail: ivforkun@gmail.com

УДК 339.5 : 338.45

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-42-90-102>

ТОРГОВЕЛЬНА ПОЛІТИКА ЯК ІНСТРУМЕНТ СТИМУЛЮВАННЯ ПРОМИСЛОВОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Кушніренко О. М.,
Зарудна О. С.

Актуальність теми дослідження пояснюється стрімким зростанням обсягів світової торгівлі, що призводить до нових викликів для промисловості України в умовах поглиблення економічної глобалізації та посилення міжнародної конкуренції. У цих умовах розробка та застосування ефективних інструментів промислової політики, спрямованих на підтримку перспективних галузей переробної промисловості в процесі інтеграції у світових ринок є надзвичайно актуальними.

Постановка проблеми. Нові можливості, пов'язані з подальшою лібералізацією зовнішньої торгівлі у все більш відкритому та конкурентному середовищі, вимагають створення сприятливого середовища для просування експортної діяльності українських виробників промислової продукції в умовах обмежень міжнародних торговельних угод.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. В умовах посилення впливу інтеграційних процесів на розвиток виробництва залишається недостатньо дослідженою проблема вибору найбільш ефективних інструментів державного регулювання, які б найбільше сприяли активному співробітництву з іноземними партнерами для експортоорієнтованих промислових виробників України, зокрема для продукції з більш високим ступенем переробки.

Постановка завдання, мети дослідження. Завданням дослідження є розробка пропозицій щодо ефективних інструментів торговельної політики, спрямованих на підтримку експорту промислової продукції з більш високою доданою вартістю в рамках дії існуючих обмежень міжнародних угод.

Метод або методологія проведення дослідження. У роботі використано загально-наукові методи: абстрактно-логічний, системний; аналізу і синтезу, статистичних порівнянь, групування, вибірки; експертних оцінок.

Галузь застосування результатів. Результати цього дослідження можуть бути застосовані в процесі формування державної політики щодо основних аспектів експортного розвитку промисловості в контексті інтеграційних процесів.

Висновки. На основі аналізу кількісних та якісних показників міжнародної торгівлі, географічних векторів її проведення розкрито тенденції експорту й імпорту промислових товарів українського виробництва й запропоновані дієві інструменти торговельної політики: а саме нетарифних методів регулювання, що мають на меті створення ефективної політики та інституцій, націлених на усунення обмежень при інтеграції українського виробника до міжнародних ринків.

Ключові слова: міжнародна торгівля, торговельна політика, промислова політика, експортоорієнтований розвиток, промисловий розвиток, інтеграція.

ТОРГОВАЯ ПОЛИТИКА КАК ИНСТРУМЕНТ СТИМУЛИРОВАНИЯ ПРОМЫШЛЕННОГО РАЗВИТИЯ УКРАИНЫ

Кушниренко О. Н.,
Зарудная О. С.

Актуальность темы исследования объясняется стремительным ростом объемов мировой торговли, что приводит к новым вызовам для промышленности Украины в условиях углубления экономической глобализации и усиления международной конкуренции. В этих условиях разработка и применение эффективных инструментов промышленной политики, направленных на поддержку перспективных отраслей перерабатывающей промышленности в процессе интеграции в мировой рынок является чрезвычайно актуальными.

Постановка проблемы. Новые возможности, связанные с дальнейшей либерализацией внешней торговли во все более открытую и конкурентную среду, требуют создания благоприятной среды для продвижения экспортной деятельности украинских производителей промышленной продукции в условиях ограничений международных торговых соглашений.

Выделение неисследованных частей общей проблемы. В условиях усиления влияния интеграционных процессов на развитие производства остается недостаточно исследованной проблема выбора наиболее эффективных инструментов государственного регулирования, которые больше всего способствовали активному сотрудничеству с иностранными партнерами для экспортоориентированных промышленных производителей Украины, в частности для продукции с более высокой степенью переработки.

Постановка задачи, цели исследования. Задачей исследования является разработка предложений по эффективным инструментам торговой политики, направленных на поддержку экспорта промышленной продукции с более высокой добавленной стоимостью в рамках действия существующих ограничений международных соглашений.

Метод или методология проведения исследования. В работе использованы общенаучные методы: абстрактно-логический, системный; анализа и синтеза, статистических сравнений, группировки, выборки; экспертных оценок.

Область применения результатов. Результаты этого исследования могут быть применены в процессе формирования государственной политики по основным аспектам экспортного развития промышленности в контексте интеграционных процессов.

Выводы. На основе анализа количественных и качественных показателей международной торговли, географических векторов ее проведения раскрыты тенденции экспорта и импорта промышленных товаров украинского производства, и предложены действенные инструменты торговой политики: а именно нетарифных методов регулирования, имеющие целью создание эффективной политики и институтов, нацеленных на устранение ограничений при интеграции украинского производителя к международным рынкам.

Ключевые слова: международная торговля, торговая политика, промышленная политика, экспортоориентированное развитие, промышленное развитие, интеграция.

TRADE POLICY AS AN INSTRUMENT TO PROMOTE INDUSTRIAL DEVELOPMENT IN UKRAINE

Kushnirenko O. M.,
Zarudna O. S.

Relevance of the research topic is due to the rapid growth in world trade, which leads to new challenges for Ukraine's industry in the context of deepening economic globalization and increasing international competition. Under these conditions, the development and application of effective industrial policy instruments aimed at supporting promising sectors of the processing industry in the process of integration into the world market is very important.

Formulation of the problem. New opportunities associated with the further liberalization of foreign trade in an increasingly open and competitive environment require the creation of a favorable environment for promoting the export activities of Ukrainian industrial producers under the constraints of international trade agreements.

Selection of unexplored parts of the general problem. In the context of increasing the influence of integration processes on the development of production, the problem of choosing the most effective instruments of state regulation, which most of all contributed to active cooperation with foreign partners for export-oriented industrial producers of Ukraine, in particular for products with a higher degree of processing, remains insufficiently studied.

Setting the task, the purpose of the study. The objective of the study is to develop proposals for effective trade policy instruments aimed at supporting the export of industrial products with higher added value within the framework of the existing restrictions of international agreements.

Method or methodology for conducting research. General scientific methods are used in the work: abstract-logical, systemic; analysis and synthesis, statistical comparisons, grouping, sampling; expert assessments.

The field of application of results. The results of this study can be applied in the process of government policy formation on the main aspects of the export development of industry in the context of integration processes.

Conclusions. Based on the analysis of quantitative and qualitative indicators of international trade, its geographical vectors, trends in exports and imports of Ukrainian-made industrial goods are disclosed, and effective trade policy instruments are proposed: namely, non-tariff regulatory methods aimed at creating effective policies and institutions and can be used for the eliminating restrictions upon integration of the Ukrainian manufacturer to the international markets.

Key words: international trade, trade policy, industry policy, export oriented development, industrial development, integration.

JEL Classification E 23, F01, F13, F15

Актуальність теми дослідження. За умов посилення глобалізаційних процесів економічне зростання країни все більше залежить від зовнішніх чинників: кон'юнктури світових ринків, доступу до глобальних технологічних, інформаційних, інтелектуальних ресурсів. Стрімке поширення інформаційних технологій та цифровізація призвели до трансформації міжнародної торгівлі, а саме відкриття нових можливостей для успішного співробітництва в рамках міжнародної торгівлі не тільки розвинутих країн, а й країн, що розвиваються, що і обумовлює актуальність досліджень в цьому напрямі.

Постановка проблеми. Завданням дослідження є розробка пропозицій щодо ефективних інструментів торгівельної політики, спрямованих на підтримку експорту промислової продукції з більш високою частиною доданою вартістю в рамках дії існуючих обмежень міжнародних Угод.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Більшість торговельних теорій в економічній літературі зосереджуються на джерелах порівняльних переваг. Ці теорії наголошують, що всі країни можуть отримати вигоду від торгівлі, якщо кожна з них спеціалізується на виробництві того, що є відносно більш ефективним у виробництві, виходячи з своїх сильних сторін. Емпіричні докази показують, що порівняльні переваги дійсно актуальні; але це не єдина сила, що стимулює спеціалізацію і торгівлю. Традиційні теорії міжнародної торгівлі, зокрема теорія порівняльних переваг А.Сміта та Д.Рікардо, теорія Хекшера – Оліна - Самюельсона, доповнюються теоріями, що враховують й інші чинники (парадокс Леонтьєва, теорія життєвого циклу Р. Вернона, феномен Б. Ліндера, теорія конкурентних переваг М. Портера), що впливають на бурхливий розвиток міжнародної торгівлі та вихід на міжнародну арену нових гравців.

Метою дослідження є розробка пропозицій щодо ефективних інструментів торгівельної політики, спрямованих на підтримку експорту промислової продукції з більш високою частиною доданою вартістю в рамках дії існуючих обмежень міжнародних Угод.

Методи дослідження. У роботі використані загальнонаукові: абстрактно-логічний, індукції та дедукції, системного підходу; аналізу і синтезу, а також спеціальні методи дослідження: статистичних порівнянь, групування, вибірки (для аналізу індикаторів міжнародної торгівлі); структурно-функціонального аналізу, експертних оцінок при розробці рекомендацій щодо ефективних інструментів для сприяння розвитку міжнародного співробітництва для українських виробників промислової продукції.

Виклад основного матеріалу. Розвиток міжнародної торгівлі товарами все більше впливає на соціально-економічне становище країн, зокрема визначає вектор промислових трансформацій, що зумовлює необхідність врахування у складі національних економічних інтересів зовнішньоекономічної компоненти та дослідження впливу міжнародної торгівлі на індустріальний розвиток країни. Це підтверджується тим, що темпи зростання обсягів міжнародної торгівлі перевищують темпи зростання товарного виробництва. За даними INTERNATIONAL YEARBOOK OF INDUSTRIAL STATISTICS 2018, підготовленому ЮНІДО, у 2017 р. відбулось зростання світового виробництва, змінивши негативну тенденцію, яка спостерігалася протягом 2011 – 2016 рр. Водночас, індекс зростання масштабів світової торгівлі товарами зростає значно швидше, ніж індекс світового виробництва. У 2017 р. обсяги світової торгівлі товарами збільшилися на 11% порівняно з 2016 р., а зростання доданої вартості промисловості у світовому виробництві становило лише 3,5% у 2017 р., що є найвищим рівнем за останні шість років (рис. 1).

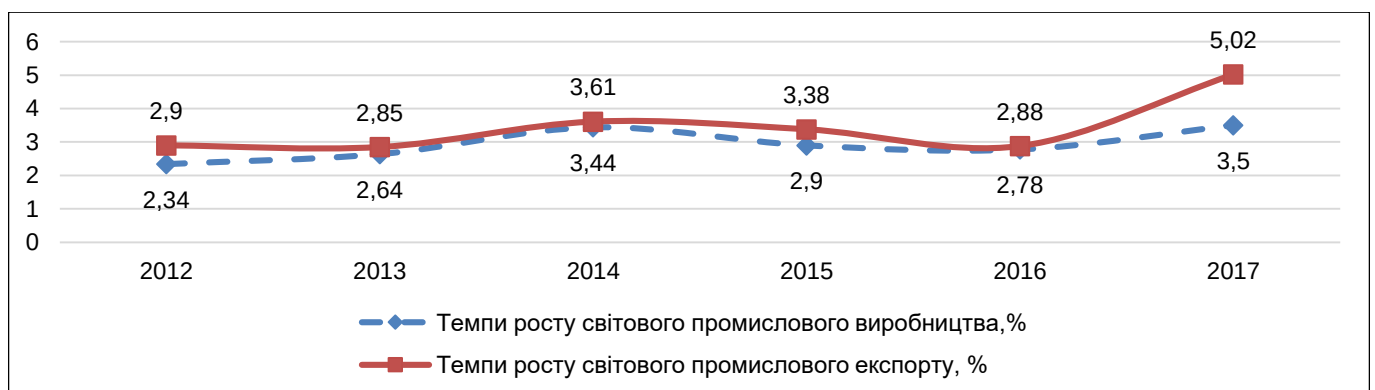

Рисунок 1. Співвідношення щорічних темпів зростання світового виробництва та експорту промислових товарів

Джерело: складено авторами за даними Світового банку [1].

Подібна тенденція відбувається і в нашій країні: індекс промислової продукції, виробленої в Україні за 2017 р. становить 100,4%, а динаміка промислового експорту значно його випереджує – 120,1%, що підтверджує важливість подальшого експортоорієнтованого розвитку.

Для нашої країни питання інтеграції у світовий торговельний простір сьогодні є ключовим фактором зміцнення економіки, що має значні синергетичні ефекти: економічне зростання, створення високооплачуваних робочих місць та сприяння довгостроковому сталому розвитку (рис. 2).

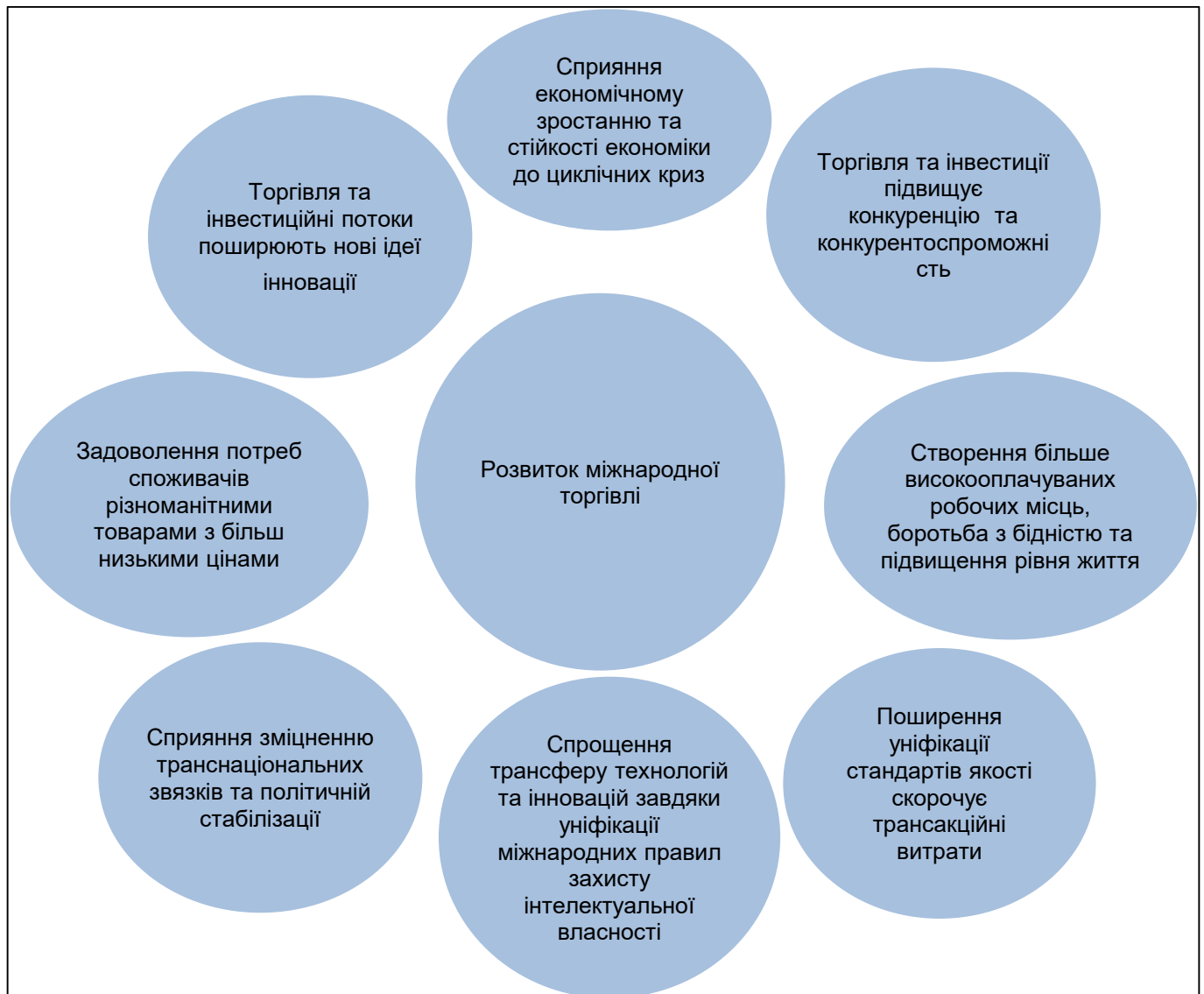
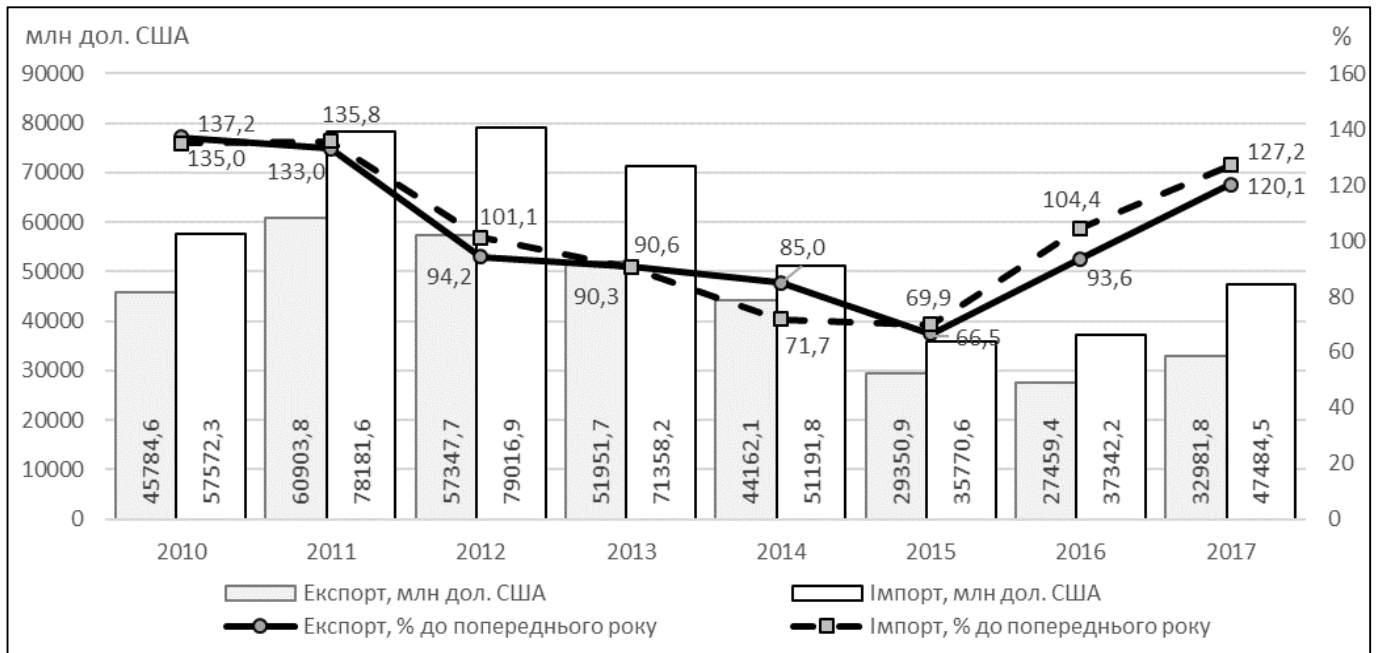

Рисунок 2. Вплив міжнародної торгівлі на промисловий розвиток країн

Джерело: розроблено авторами.

Результати наукових досліджень зарубіжних вчених доводять стійкий взаємозв'язок між розвитком міжнародної торгівлі та основними показниками промислового розвитку. Так, згідно досліджень Оклахомського університету, існують довгострокові та короткострокові ефекти впливу від зростання експорту трудомістких продуктів, таких як виробництво одягу, текстилю та продуктів харчування: збільшення експорту призводить до збільшення реальної заробітної плати у виробництві одягу, текстилю, продуктів харчування та загального виробництва в довгостроковій перспективі [2].

Дійсно, міжнародна торгівля промисловими товарами відіграє значну роль в економіці України: валютні надходження від промислового експорту, що сприяли стабілізації ситуації на фінансовому ринку країни становили 32,9 млрд дол. США у 2017 р., а частка експорту промислових товарів становить майже третину ВВП України у 2017 р. Обсяги експорту промислових товарів склали більше ніж три чверті загального експорту товарів України. З 2017 р. саме промисловий експорт допоміг вивести економіку України з руйнівної рецесії, яка сталася між 2012 та 2016 рр. Складний період падіння обсягів українського промислового експорту (скорочення більш ніж вдвічі порівняно з 2012 р. – з 57,3 млрд дол. США до 27,5 млрд дол. США в 2016 р.) у 2017 р. змінюється позитивною динамікою. У 2017 р. спостерігаємо зростання промислового експорту на 5,5 млрд дол. США, що становить 120,1% до 2016 р. (рис. 3).

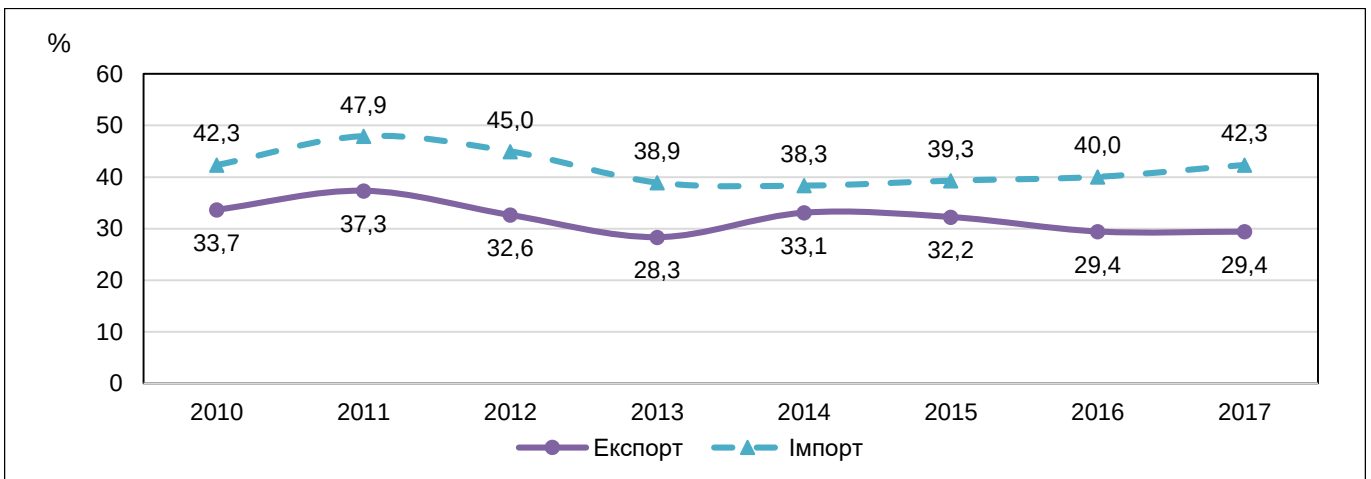

Рисунки 3. Динаміка зовнішньої торгівлі промисловими товарами України у 2010 – 2017 рр.

Джерело: побудовано авторами за даними Держстату України [3].

Поряд із коливанням зниження та зростання вартісних обсягів експорту та імпорту промислових товарів, їх відношення до ВВП знаходиться на високому рівні, що свідчить, що Україна є країною з відкритою економікою (рис. 4).

В той же час, високий ступінь відкритості економіки вказує на її вразливість від зовнішньої кон'юнктури, адже сукупний дохід і задоволення внутрішніх потреб української економіки в значній мірі залежать від зовнішньоекономічної діяльності, а саме: експорту та імпорту товарів і сировини на світових ринках. Найважливішим наслідком сильно вираженої залежності економіки України від кон'юнктури світових ринків є її чутливість до впливу негативних процесів на національному та регіональному рівні.

Рисунки 4. Експорт та імпорт промислових товарів у 2010–2017 рр., % до ВВП

Джерело: побудовано авторами за даними Світового банку [2] та Держстату України [3].

Світова економічна криза підтвердила, що сила впливу зовнішніх факторів на українську промисловість настільки значна, що негативна динаміка світових експортних ринків (зокрема - обвал цін) призводить до стагнації вітчизняної економіки і економіки більшості регіонів. Ще одним важливим наслідком такої відкритості є те, що навіть при сприятливих зовнішніх умовах економічне зростання не буде значним, адже експорт сировини та продукції з низькою доданою вартістю (що притаманно нашій країні) призводить до недоотримання можливих прибутків. До того ж, низький рівень диверсифікації зовнішньоекономічної діяльності призводить до імпортозалежності, зокрема в сучасних засобах виробництва, що збільшує критичний імпорт. Так, у 2012 – 2015 рр. значно скорочувалися імпорتنі поставки промислових товарів в Україну, проте вже починаючи з 2016 р. спостерігаємо нарощення імпорту більш високими темпами ніж експорту, що негативно впливає на стан торговельного балансу та свідчить про імпортозалежність України в промислових товарах.

З іншого боку, в коротко- і середньостроковій перспективі у відносно вузькому діапазоні традиційних товарів, що експортуються, Україна зможе отримати більше доходів за рахунок збільшення виробництва продукції з більш високою часткою доданою вартістю. В довгостроковій перспективі товарна й географічна диверсифікація експорту могла б зміцнити економічну стійкість української промисловості та прискорити процес передачі нових технологій виробництва.

Наступною особливістю розвитку світової міжнародної торгівлі є динамічне зростання в країнах, що розвиваються (рис. 5). Дані UNCTAD Handbook of Statistics 2018 свідчать про те, що у 2017 р. обсяги експорту у вартісному виразі з країн, що розвиваються, зросли на 12% порівняно з минулим роком, досягнувши майже половини обсягу всієї світової торгівлі – 44% у структурі світового промислового експорту. В той же час, можна відмітити, що ці країни також нарощують обсяги міжнародного трансферу технологій та обміну інтелектуальними послугами.

Результати досліджень зарубіжних та вітчизняних вчених свідчать, що для відновлення економіки критично важливим є активний розвиток зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва, що передбачає не тільки проведення експортно-імпортних операцій, а й інтеграцію в глобальні ланцюги доданої вартості, а саме створення кінцевого продукту в різних формах і на різних стадіях за участю виробників багатьох країн світу шляхом фрагментації виробництва з розташуванням окремих його фаз у різних країнах, що, в свою чергу, веде до виникнення виробничих ланцюжків.

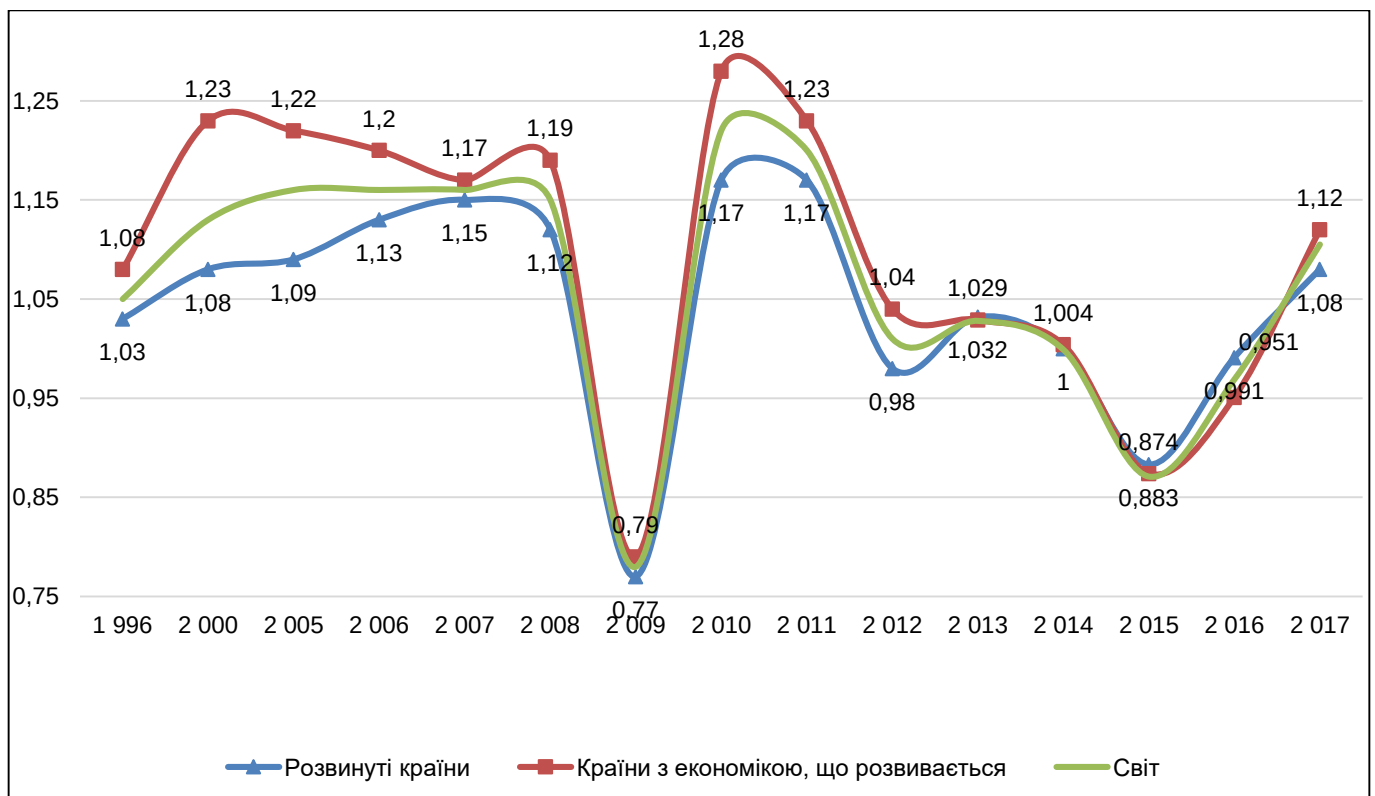

Рисунок 5. Темпи зростання експорту країн, що розвиваються, розвинутих країн та світового експорту, % до попереднього року

Джерело: побудовано за даними: ЮНКТАД [4].

Ґрунтуючись на дослідженнях П. Марша, К. Шваба та інших можна зазначити, що масова індивідуалізація виробництва, зростаючі потреби споживачів, посилення тиску конкуренції призвели до бурхливого розвитку взаємозв'язаних виробництв, інтегрованих в глобальні ланцюги створення доданої вартості [5]. Така форма інтернаціоналізації виробництва передбачає послідовність продуктивних (створюючих вартість) дій: від концепції майбутнього виробу до його виробництва та маркетингу, що здійснюється шляхом розподілу між компаніями в різних географічних регіонах. На кожному рівні виробник додає вартість до вихідних матеріалів і технологій, які він отримує від інших виробників. Проміжні товари і напівфабрикати займають все більшу частку в світовій торгівлі і міжкорпоративних трансфертах.

Інтернаціональна діяльність в промисловості сьогодні формує глобальні ланцюжки доданої вартості, інтеграція до яких є пріоритетом для України. До того ж розширення інтернаціоналізації дозволить побудувати надійну економічну базу, підкріплену за рахунок розширення диверсифікованого виробництва з високою якістю. Це, в свою чергу, сприятиме здійсненню безпосереднього внеску України в процес досягнення Глобальних цілей розвитку тисячоліття, особливо скорочення масштабів бідності, розширення можливостей жінок і стійкого зростання [6].

Протягом 2010 – 2017 рр. відбулися суттєві зрушення в структурі експорту товарів України за етапами обробки. За сім років частка експорту сировини у загальному експорті товарів зросла майже вдвічі (з 16,1% у 2010 р. до 31,2% у 2017 р.) та разом з проміжними товарами (43,5% у 2017 р.) стали основними товарами, що експортувала Україна (рис. 6). Зростання частки сировини вказує на посилення сировинної орієнтації українського експорту та вимагає рішучих дій для реструктуризації експорту шляхом його переорієнтації на продукцію з доданою вартістю, та необхідності диверсифікації виробництва у бік глибокої переробки сировини.

Розглядаючи товарну структуру промислового експорту у 2017 р. зазначимо, що її вагому частку склала продукція з низькою доданою вартістю – 30,7% це продукція металургійного комплексу (рис. 6). В той же час на продовольчі товари припадає 23,1% промислового експорту, продукцію машинобудування – всього 15,3%, а на деревину, паперову масу та вироби з неї – 12,0%.

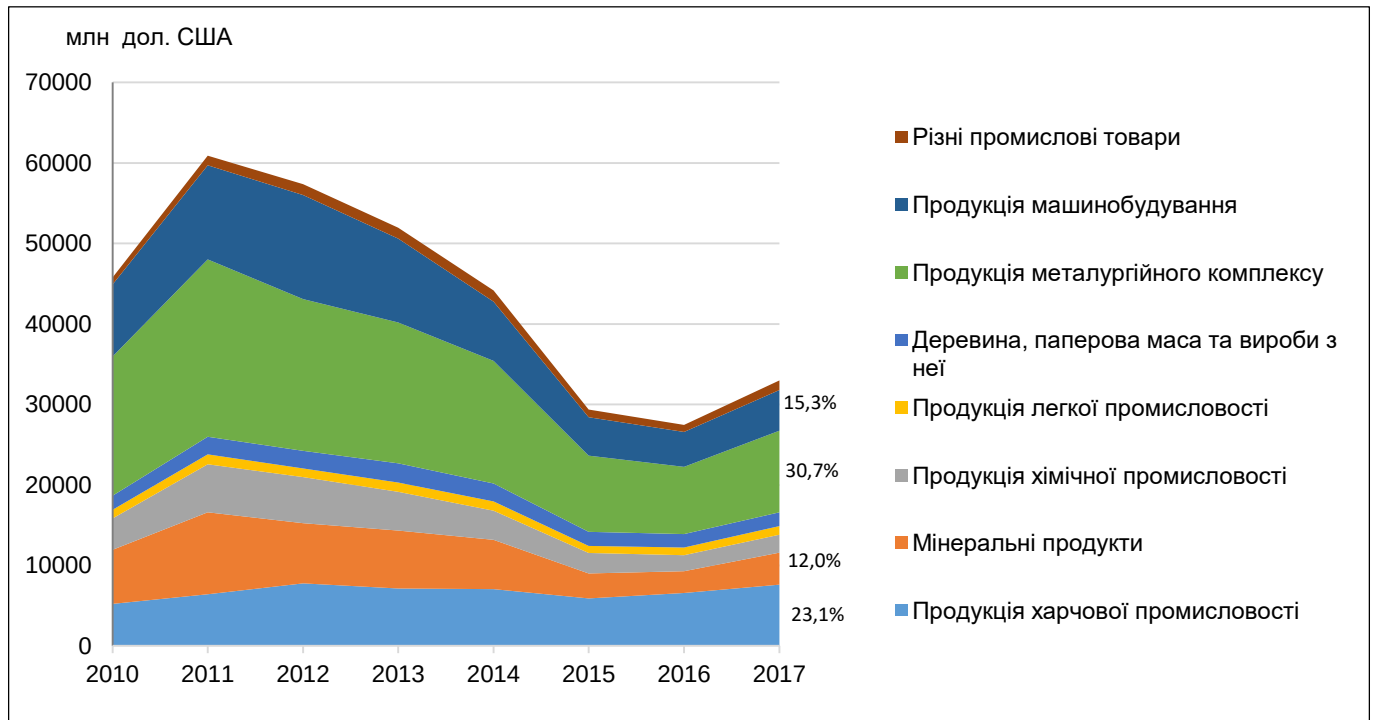

Рисунок 6. Динаміка експорту промислових товарів з України та його структура у 2017 р.

Джерело: побудовано авторами за даними Держстату України [3].

Відзначимо, що у 2010-2017 рр. відбулося скорочення питомої ваги таких товарних груп, як продукція хімічної промисловості, машин, устаткування і транспортних засобів, мінеральних продуктів внаслідок скорочення обсягів експорту товарів відповідних галузей (табл. 1). Тим часом, частка продукції легкої промисловості, деревини та виробів з деревини, недорогоцінних металів та виробів з них зросла за рахунок нарощення обсягів експорту цих видів продукції.

Таблиця 1. Динаміка експорту промислових товарів у 2010-2017 рр., млн. дол. США

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Промислові товари	45784,6	60903,8	57347,7	51951,7	44162,1	29350,9	27459,4	32981,8
Продукція харчової промисловості	5219,6	6407,6	7776,8	7145,6	7057,3	5896,7	6565,8	7628,7
Мінеральні продукти	6716,2	10175,5	7487,8	7190,1	6103,5	3099,5	2728,8	3947,7
Продукція хімічної промисловості	3889,9	5963,6	5708,9	4793,7	3640,5	2543,4	1967,4	2221,8
Продукція легкої промисловості	1083,2	1239,4	1090,7	1157,0	1145,3	899,7	963,2	1092,0
Деревина, паперова маса та вироби з неї	1767,5	2181,9	2189,7	2388,8	2248,2	1724,3	1668,5	1724,0
Продукція металургійного комплексу	17272,6	22032,4	18825,7	17525,2	15229,0	9470,7	8338,9	10124,2
Продукція машинобудування	8948,6	11700,2	12939,0	10391,8	7361,3	4778,7	4339,3	5054,7
Різні промислові товари	887,1	1203,2	1329,3	1359,5	1377,0	937,9	887,6	1188,7

Джерело: побудовано авторами за даними Держстату України [3].

У 2017 р. приріст промислового експорту на 20,1% сформувався в першу чергу за рахунок просування на зовнішні ринки чорних металів, руди, шлак і золи (рис. 7). Експортуючи сировинну та низькотехнологічну продукцію, Україна не використовує можливості формування доданої вартості на своїй території, не створює нові робочі місця в переробці, отримує значно менше, ніж могла б, доходів для державного і місцевих бюджетів.

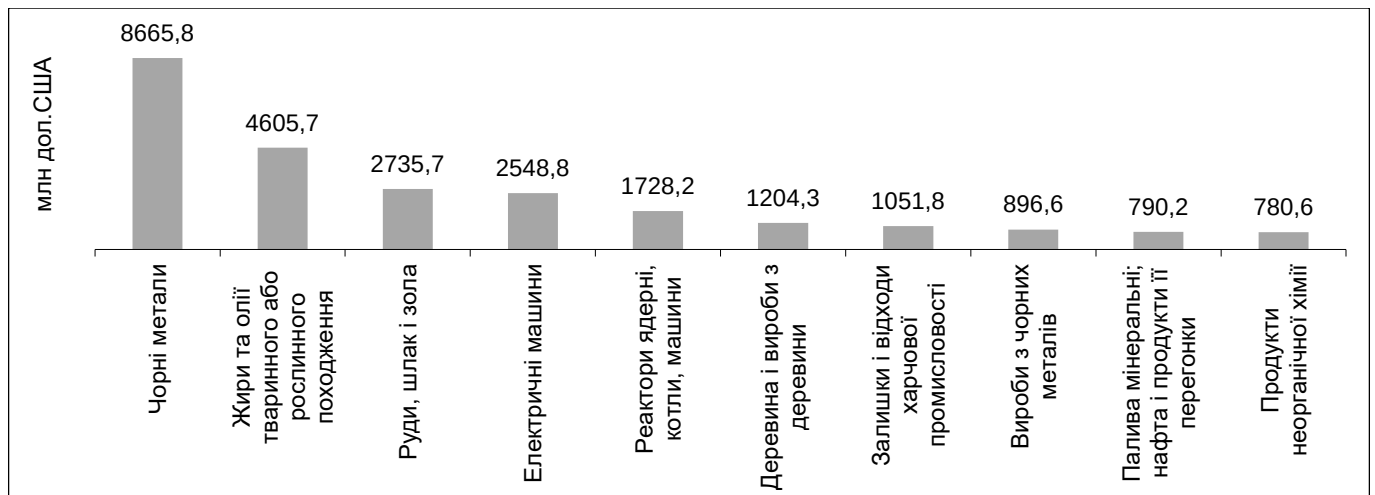

Рисунок 7. ТОП-10 товарних груп промисловості, обсяги експорту яких з України у 2017 р. збільшилися
Джерело: побудовано авторами за даними Держстату України [3].

Наведені показники свідчать про необхідність стимулювання експортної активності підприємств галузей з більш глибоким ступенем переробки сировини (зокрема машинобудування, деревообробних та хімічних виробництв). В свою чергу, це можливо лише за рахунок їх модернізації, яка суттєво залежить від проміжного споживання імпортного обладнання та устаткування, трансферу технологій з метою виробництва товарів, що будуть конкурентоспроможними на світовому ринку.

Найбільш експортно орієнтованою є металургія (крім виробництва готових металевих виробів), де експортується 63,2% від загального випуску галузі, машинобудування (60,8%), виробництво хімічних речовин і хімічної продукції (46,2%), легкої промисловості (46,2%), а найменш орієнтованими є виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення (11,8%). Добувна промисловість реалізує на зовнішніх ринках близько 23,8% випуску, найвищим цей показник є для добування металевих руд (47,7%).

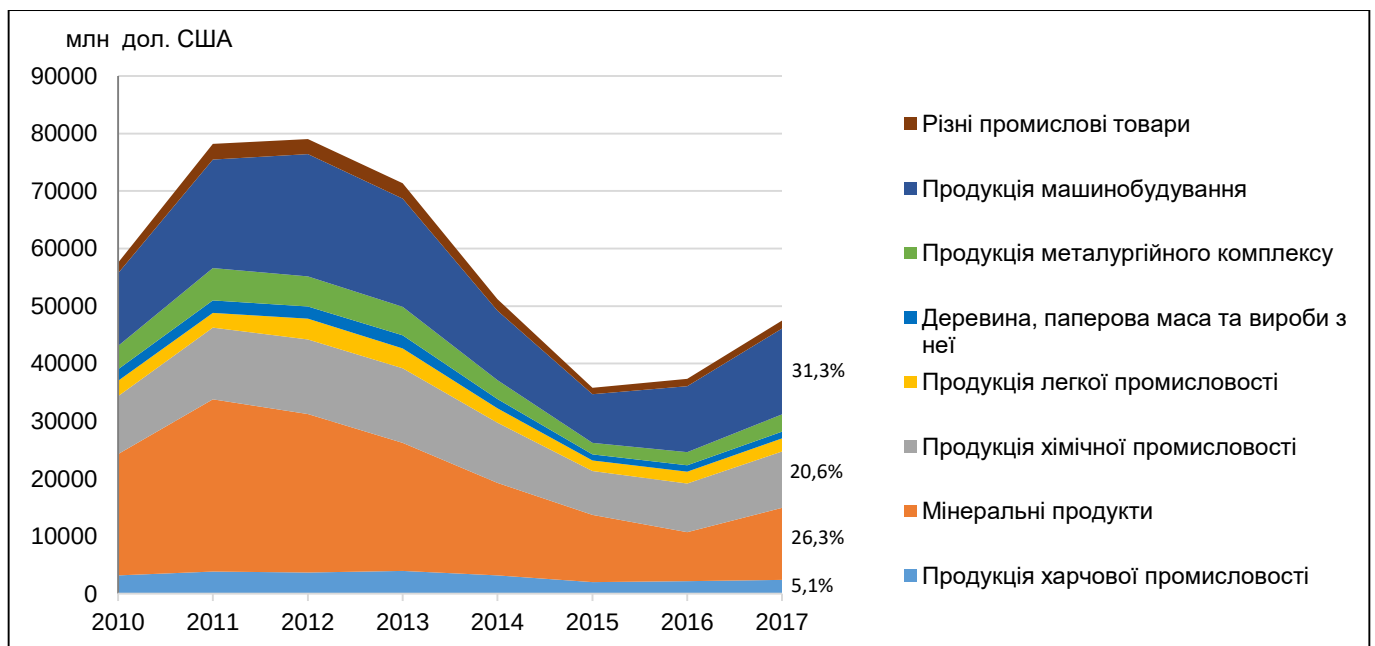

Рисунок 8. Динаміка імпорту промислових товарів в Україну та його структура у 2017 р.
Джерело: побудовано авторами за даними Держстату України [3].

Саме сировинна спрямованість експорту стала причиною випередження імпорту в Україну над її експортом. Характеризуючи показники імпорту промислових товарів, можна відзначити його зростання у 2017 р. на 27,2% порівняно з 2016 р. (з 37342,2 млн дол. США у 2016 р. до 47484,2 млн дол. США у 2017 р.) та переважання над експортом у вартісних обсягах у 1,4 рази. У структурі імпорту промислових товарів майже третину складала продукція машинобудування, а обсяги приросту засобів транспорту, машин, обладнання, механізмів та приладів (+30,0%) вказують на глибокий занепад у вітчизняному машинобудуванні (рис. 8). Більше 26% загального промислового імпорту складають мінеральні продукти та майже 21% продукція хімічної промисловості.

Збільшення обсягів імпортованих мінеральних продуктів (на 47,2%), засобів транспорту (на 41,2%), продукції металургійного комплексу (на 30,6%), деревини та виробів з неї (на 27,3%), машин та обладнання (на 25,2%), продукції хімічної промисловості (на 15,4%) та інших позицій (табл. 2) свідчить про значний потенціал імпортозаміщення та необхідність стимулювання локалізації виробництва в Україні тих видів продукції, де Україна має додаткові переваги.

Таблиця 2. Динаміка імпорту промислових товарів у 2010-2017 рр., млн дол. США

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Промислові товари	57572,3	78181,6	79016,9	71358,2	51191,8	35770,6	37342,2	47484,5
Продукція харчової промисловості	3198,4	3823,9	3690,0	3940,3	3188,5	1989,8	2189,8	2426,2
Мінеральні продукти	21088,1	29954,6	27520,7	22268,0	16095,4	11690,0	8495,0	12504,6
Продукція хімічної промисловості	10081,7	12470,7	12993,9	12973,1	10420,3	7655,4	8486,4	9792,0
Продукція легкої промисловості	2640,3	2538,3	3584,1	3449,2	2536,7	1830,3	2024,0	2256,6
Деревина, паперова маса та вироби з неї	1991,1	2212,0	2164,3	2296,2	1584,2	1026,3	1112,0	1205,3
Продукція металургійного комплексу	4090,0	5588,7	5179,8	4953,2	3324,4	2004,2	2306,5	3012,0
Продукція машинобудування	12616,0	18858,2	21289,8	18777,8	12041,9	8480,8	11429,0	14862,1
Різні промислові товари	1866,8	2735,2	2594,4	2700,4	2000,4	1093,8	1299,4	1425,6

Джерело: побудовано авторами за даними Держстату України [3].

У 2017 р. найбільше поставляли на Україну енергоресурси паливо, нафту та продукти її перегонки, частини ядерних реакторів, котли, електричні машини та засоби наземного транспорту (рис 9).

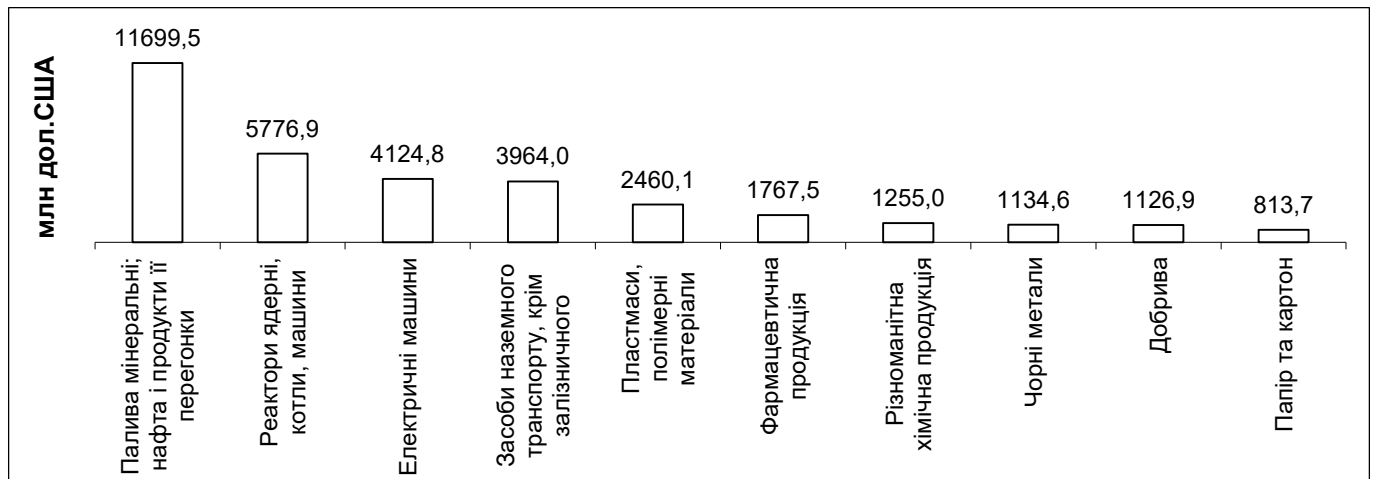

Рисунок 9. ТОП-10 товарних груп промисловості, обсяги імпорту яких в Україну у 2017 р. збільшилися
Джерело: побудовано авторами за даними Держстату України [3].

Особливості та тенденції географічних векторів міжнародної торгівлі промисловими товарами обумовлені значними трансформаціями. Так, якщо у 2012 р. значна частина промислового експорту спрямовувалась до країн СНД (42%), зокрема переважна частина до Росії (29,4%), то у 2017 р. експорт до країн СНД становив лише 20% (рис. 10). Просування промислових товарів українського виробництва на ринки країн СНД скорочувалось у 2014-2016 рр. через збройну агресію та торговельно-транзитні обмеження з боку Російської Федерації та характеризувалось поступовим зменшенням орієнтованості експортерів України на ринки країн СНД, внаслідок чого відбулось скорочення експортних поставок промислових товарів з України в окремі країни СНД, зокрема у Російську Федерацію та Казахстан. Одночасно українські експортери переорієнтовувались на ринки країн Європи, Азії, Африки. Внаслідок чого, частка промислового експорту до країн ЄС зросла з 23% у 2012 р. до 43% у 2017 р. (зокрема завдяки підписанню та імплементації Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС), до країн Азії з 25% у 2012 р. до 26% у 2017р., Африки з 5% до 6% відповідно.

Майже 55% від загального обсягу експорту промислових товарів забезпечували десять основних країн-партнерів (рис. 11.) У 2017 р. Україна найбільше експортувала свою продукцію до Польщі (чорні метали, електричні машини та руди), Туреччини (чорні метали, залишки і відходи харчової промисловості, деревину і вироби з деревини), Італії (чорні метали, жири та олії тваринного або рослинного походження), Індії (жири та олії), Німеччини (електромашини, текстильний одяг, руди), Єгипту (чорні метали, жири та олії).

Потенційно привабливими міжнародними ринками для більшості галузей української промисловості та бути орієнтиром для подальшого розвитку експортної діяльності можуть бути ринки країн ЄС, Китаю, Туреччини, Індії, Єгипту, Саудівської Аравії, Ізраїлю, Сполучених Штатів Америки, Канади. Водночас серед країн СНД привабливими та перспективними ринками для просування українських промислових товарів можуть бути ринки Білорусі, Молдови, Узбекистану та Вірменії.

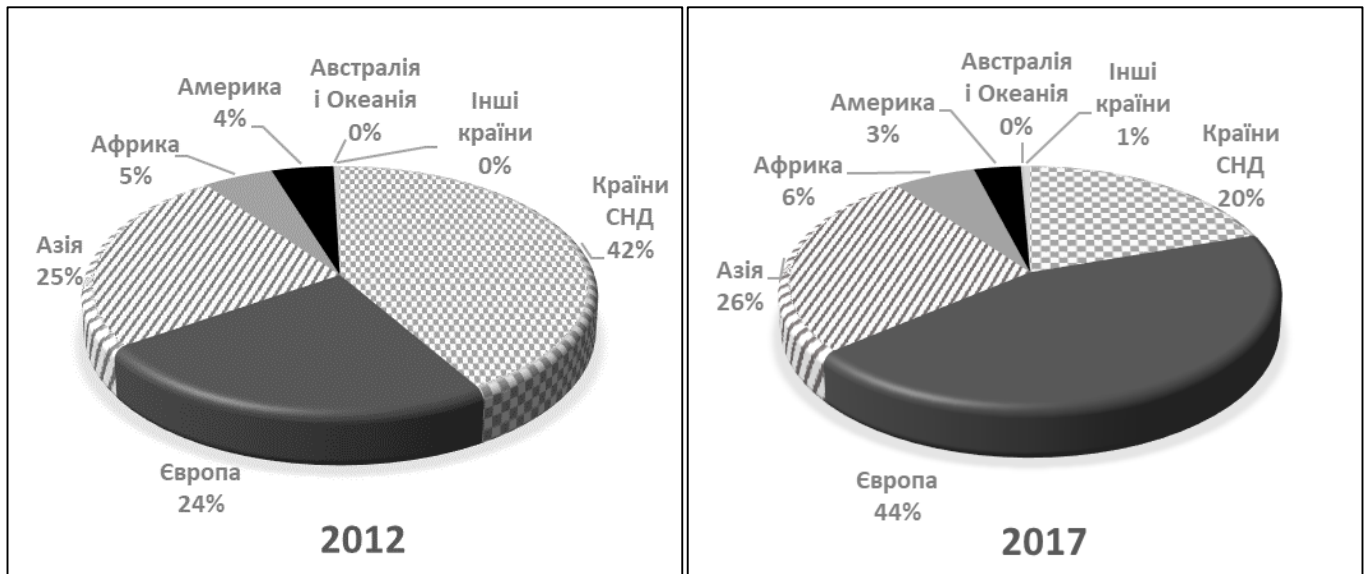

Рисунок 10. Географічна структура експорту промислових товарів України за основними регіонами світу у 2012 та 2017 рр.

Джерело: побудовано авторами за даними Держстату України [3].

Широкі можливості, які відкриваються перед українськими виробниками в зв'язку з подальшою лібералізацією міжнародної торгівлі, а саме нарощення торгівельних потоків, заохочення трансферу технологій і знань, розширення джерел фінансування інвестицій, водночас пов'язані зі значними ризиками. Процес інтеграції України у глобальний економічний простір має суперечливий характер. Адже в умовах низької динаміки експорту готових виробів, участь в глобальних торгівельних потоках може навіть спотворити структурну трансформацію промисловості та створити умови для циклічно-кризової економічної динаміки., так як це відбулось в країнах Латинської Америки та в ряді країн Африки.

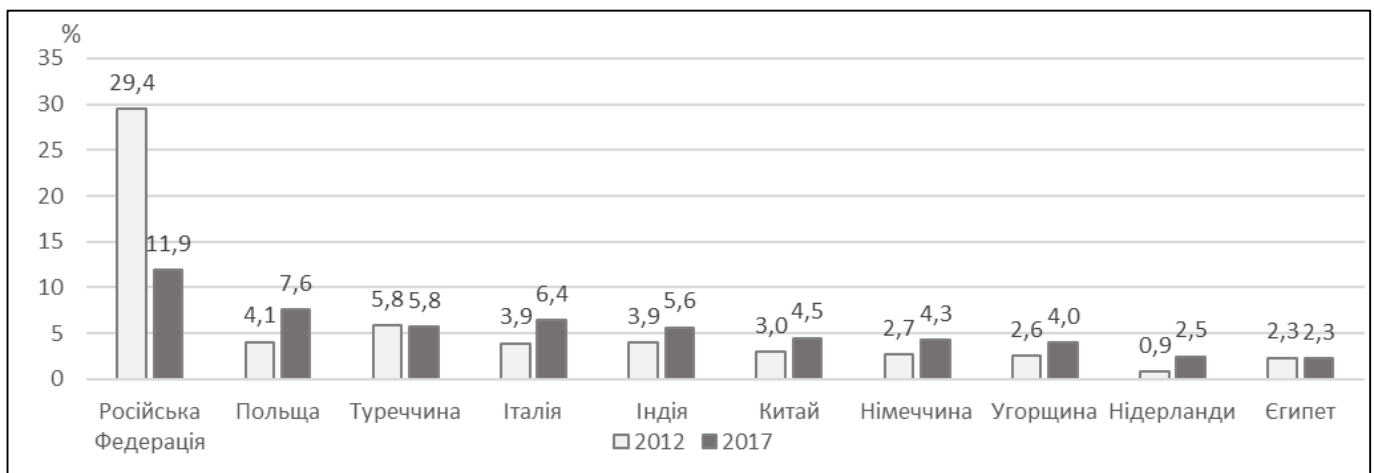

Рисунок 11. ТОП-10 країн-партнерів в експорті промислових товарів у 2012–2017 рр.

Джерело: побудовано за даними Trade Map [7].

Для того, щоб уникнути подібного сценарію наразі вкрай важливим є формування такої торговельної політики, яка б відповідала цілям національного промислового відродження та реалізовувалась як цілісна система інструментів та заходів, що проявляються в різних площинах (табл. 3).

Стратегічним орієнтиром торговельної політики, спрямованої на формування сприятливого середовища для експортної діяльності всередині країни є зростання конкурентоспроможності вітчизняних товаровиробників не тільки за рахунок технологій, а й шляхом проведення інституційних змін: створення транспортної та логістичної інфраструктури, забезпечення доступу до фінансів, зростання гнучкості ринку праці, захисту прав власності.

Зростання кількості міжнародних торгівельних угод, зокрема підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, торгівельних угод з Канадою, Ізраїлем, вимагає формування нового формату торгівельних моделей та інструментів державного регулювання. Якщо дія тарифних інструментів в значній мірі обмежена підписанням міжнародних угод та правилами міжнародних економічних організацій (умови СОТ), то застосування нетарифних інструментів має широкий спектр можливостей застосування.

Таблиця 3. Інструменти торговельної політики для стимулювання промислового експорту

Митно-тарифні інструменти	Нетарифні інструменти						
	Кількісні обмеження експорту	Антидемпінгові, компенсаційні, спеціальні захисні заходи	Валютне регулювання	Експортний контроль	Технічне регулювання	Фінансові	Торгові угоди
Мито - податки на імпорт	Квотування Ліцензування Тарифні квоти Добровільне самообмеження експорту	Експортні субсидії, антидемпінгові заходи: спеціальні фрахтові ставки, податкові пільги, прямі дотації	Валютна інтервенція через маніпуляції державними банками валютними ресурсами та процентними ставкам; валютна девальвація і ревальвація; обмеження терміну повернення валютної виручки	Механізми, що забезпечують міжнародні режими нерозповсюдження визначеної групи товарів шляхом ліцензування	Технічні регламенти, стандарти	Імпортні податки та збори, імпортерський депозит, кредитні обмеження, консульські, дискримінаційні, статистичні, адміністративні, благодійні збори	Угоди між двома або більше урядів, які передбачають взаємні скорочення в конкретних митних зборах

Враховуючи досвід розвинутих країн, можемо констатувати, що стимулювання зовнішньоекономічної діяльності промислових виробників включає будь-які заходи, спрямовані на забезпечення стабільного розвитку та реалізацію експортного потенціалу країни. Ця політика може реалізовуватись як через заходи, спрямовані на покращення доступу національних виробників на зовнішні ринки – представництво та захист національних інтересів на світовій арені (зовнішня сфера), так і на зміцнення конкурентоспроможності виробників всередині країни (внутрішнє середовище).

Наразі державна політики у сфері підтримки експорту в Польщі здійснюється у п'яти сферах:

1) просування бренду «POLSKA» – ідея впровадження національного бренду є важливою, адже на багатьох зовнішніх ринках польські продукти були мало відомі. Просуваючи бренд POLSKA, чиновники вважають, що не тільки Польща, але і польські фірми стануть більш впізнаваними, як надійні партнери. Вона охоплює багато напрямків промоції, включаючи культурні заходи та фестивалі, бізнес-конференції, виставки, участь в ярмарках, публікації в іноземних ЗМІ. Особлива увага приділяється висвітленню урочистих подій в історії Польщі: 15 років в ЄС, 20 років в НАТО, 30 років політичної та економічної трансформації. Просування бренду координується кількома міністерствами та іншими агентствами (включаючи МЗС, Міністерство спорту та туризму, Міністерство культури та національної спадщини, Міністерство фінансів, а провідну роль у цьому процесі відіграє міжвідомчий орган, який отримав назву Рада (Poland's Promotion Council).

2) економічна місія – супровід торгових місій політичними візитами польськими високопосадовцями. Згідно з дослідженнями, проведеними, наприклад PISM, цей вид підтримки є досить ефективним, особливо щодо неєвропейських ринків. Національні експортери відкривають нові ринки разом з високо подовими особи, участь яких у міжнародному співробітництві сприймається як додатковий ступінь надійності й престижу. Під час таких політичних візитів місцеві покупці (або, як правило, партнери) прагнуть розпочати співпрацю. Такі дії були прийняті в минулому порівняно рідко, а з 2010 року – спостерігається активізація цього виду діяльності, з перспективою подальшого її розвитку. Ця сфера просування польського експорту координується Міністерством економіки.

3) підтримка з боку економічних підрозділів посольств Польщі (Міністерство закордонних справ Польщі); секції сприяння торгівлі та інвестиціям (Міністерство економіки Польщі). В усьому світі працює близько 90 посольств, які надають підтримку польському бізнесу. Сферою діяльності таких інституцій є підтримка, тобто сприяння контактам з місцевими підприємствами, сприяння економічним місіям, допомога в роботі перевезення польських фірм під час проведення ярмарків.

4) інформаційна система щодо експортних можливостей, що дозволяє отримувати інформацію про зовнішні ринки – Уряд пропонує повну інформацію про зовнішні ринки, включаючи ведення бізнесу та функціонування конкретного ринку. Існує декілька установ (Міністерство економіки, Польське Агентство іноземних інвестицій (PAIIZ) або Центр обслуговування інвесторів та експортерів (COIE), які надають таку інформацію, а також декілька веб-сторінок (наприклад www.polska.trade.gov.pl, www.eksporter.gov.pl). Особливо практична інформація щодо місцевого бізнес-середовища, бар'єрів тощо, які фірми можуть знайти в секціях сприяння торгівлі та інвестиціям. Урядом також активовано дві програми – Go China і Go Africa – які спрямовані на розширення цих напрямів експорту, надаючи необхідну інформацію про ці ринки.

5) фінансові інструменти для збільшення експорту - Уряд пропонує фінансову підтримку для розширення експорту. Міністерство фінансів надає кошти підприємствам-експортерам для участі в міжнародних ярмарках. Також все більшою популярністю серед підприємств користується страхування експортних кредитів, наданих Акціонерним товариством «Експортно-кредитна страхова корпорація» (KUKE). Це сприяє проведенню міжнародних операцій з відстроченими датами платежу. Іншим джерелом підтримки експорту є Державний банк

розвитку Польщі (BGK), який пропонує кредити покупцю (надані банком-імпортером), а також пост-фінансування документарних акредитивів або дисконтування дебіторської заборгованості з документарних акредитивів.

Значну увагу пропонується звернути на зовнішні міжнародні чинники: формування сприятливого міжнародного іміджу України як надійного торговельно-економічного партнера; розширення участі у світових інтеграційних процесах та підписання регіональних торговельних угод з врахуванням національних інтересів; представлення інтересів України в міжнародних торгових інституціях, зокрема СОТ, підготовка відповідних позовів про дискримінацію українських виробників при перешкоджанні вільного доступу на європейські та інші ринки тощо. Це вимагає проведення значної інформаційної роботи з підготовки відповідних кадрів та поширення інформації щодо можливості України в світі.

Висновки. Для України формування ефективної торговельної політики з використанням комплексу нетарифних (антидемпінгових, компенсаційних та спеціальних захисних) торговельних інструментів з метою запобігання негативних наслідків недобросовісної конкуренції в промисловості потребує додаткових заходів:

- удосконалити нормативно-правові та законодавчі акти, що регулюють процедури митного оформлення товарів, функціонування інституту уповноважених митних операторів;
- удосконалити механізми практичної реалізації системи «Єдиного вікна» на митницях, у тому числі за рахунок врахування інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності;
- забезпечити подальшу законодавчу та організаційну підтримку в питаннях створення та реалізації проектів державно-приватного партнерства, поширювати кращі практики на ті регіони України, де концесійні угоди ще не набули широкого застосування;
- здійснювати моніторинг за діяльністю індустриальних парків, надавати організаційну та консультаційну підтримку з метою забезпечення їх довгострокового ефективного функціонування;
- забезпечити подальше сприяння створенню інтеграційних структур та інноваційних організаційних форм: індустриальних парків, регіональних і виробничих кластерів, технологічних платформ транскордонних об'єднань як ефективних форм державно-приватного партнерства;
- запропонувати стимулювання диверсифікації виробництва і підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції шляхом інтеграції України до внутрішнього ринку ЄС, подолання технічних бар'єрів у торгівлі між Україною та ЄС; заходи з підвищення рівня гармонізації технічних регламентів та національних стандартів з міжнародними та європейськими;
- забезпечити повноцінне функціонування Експортно-кредитного агентства, розробити гнучкі інструменти співпраці з експортерами з метою забезпечення економічних переваг на світових ринках;
- забезпечити повноцінну реалізацію Експортної стратегії України та досягнення значень основних показників ефективності її реалізації;
- завершити адаптацію законодавства України до вимог ЄС, що дозволить розширити спектр продукції, яка постачається у європейські країни;
- врахувати національні інтереси в умовах міжнародних угод про вільну торгівлю, зокрема Угоди між Україною та Туреччиною;
- розширити спектр держав, з якими можна підписати угоди про вільну торгівлю, що дозволить включитися українським виробникам до нових ланцюгів створення доданої вартості.

Перспективами подальших досліджень у цьому напрямку є обґрунтування ефективних напрямів співпраці держави, науки і бізнесу з метою створення потужної інфраструктури, що спрощуватиме вихід українських виробників на міжнародні ринки та сприятиме їх інтеграції в глобальні ланцюги доданої вартості.

Список використаних джерел

1. World Bank Open Data. URL: <https://data.worldbank.org/>
2. Sanders L., Woods M. Local impacts of international trade. AgEcon Search: Research in Agricultural and Applied Economics. URL: <https://ageconsearch.umn.edu/bitstream/17490/1/ar940135.pdf>
3. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
4. UNCTADSTAT. URL: <https://unctadstat.unctad.org>
5. Schwab K. The Fourth Industrial Revolution. URL: <https://www.foreignaffairs.com/articles/2015-12-12/fourth-industrial-revolution>
6. Глобальні цілі сталого розвитку 2016-2030. URL: <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku>
7. Trade Map: Trade statistics for international business development. URL: <https://www.trademap.org>

References

1. World Bank Open Data. URL: <https://data.worldbank.org/> [in English]
2. Sanders, L. & Woods, M. Local impacts of international trade. AgEcon Search: Research in Agricultural and Applied Economics. URL: <https://ageconsearch.umn.edu/bitstream/17490/1/ar940135.pdf> [in Eng.]
3. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrayiny. [State Statistics Service of Ukraine]. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukr.].
4. UNCTADSTAT. URL: <https://unctadstat.unctad.org> [in Eng.]
5. Schwab, K. (2015) The Fourth Industrial Revolution. URL: <https://www.foreignaffairs.com/articles/2015-12-12/fourth-industrial-revolution> [in Eng.]

6. *Hlobal'ni tsili staloho rozvytku 2016-2030. [Sustainable Development Goals 2016-2030]. URL: <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku> [in Ukr.].*

7. *Trade Map: Trade statistics for international business development. URL: <https://www.trademap.org> [in Eng.].*

ДАНИ ПРО АВТОРІВ

Кушніренко Оксана Миколаївна, кандидат економічних наук, доцент, старший науковий співробітник відділу промислової політики

ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»

вул. Панаса Мирного, 26, м. Київ, 01011, Україна

e-mail: kyshnoksana@gmail.com

orcid.org/0000-0002-3853-584X

Researcher ID: T-1063-2017

Зарудна Ольга Станіславівна, молодший науковий співробітник відділу промислової політики

ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»

вул. Панаса Мирного, 26, м. Київ, 01011, Україна

e-mail: olgaszua@gmail.com

orcid.org/0000-0002-7253-8091

Researcher ID: S-5188-2017

ДАНИЕ ОБ АВТОРАХ

Кушніренко Оксана Николаевна, кандидат экономических наук, доцент, старший научный сотрудник отдела промышленной политики

ГУ «Институт экономики и прогнозирования НАН Украины»

ул. Панаса Мирного, 26, м. Киев, 01011, Украина

e-mail: kyshnoksana@gmail.com

Зарудная Ольга Станиславовна, младший научный сотрудник отдела промышленной политики

ГУ «Институт экономики и прогнозирования НАН Украины»

ул. Панаса Мирного, 26, м. Киев, 01011, Украина

e-mail: olgaszua@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHORS

Kushnirenko Oksana Mykolaivna, Candidate of Economic Sciences (Ph.D.), Associate Professor, Senior Research Officer of Department of Industrial Policy

Institute for economics and forecasting NAS of Ukraine

26, Panasa Myrnoho, Kyiv, 01011, Ukraine

e-mail: kyshnoksana@gmail.com

Zarudna Olga Stanislavivna, Junior Research Officer of Department of Industrial Policy

Institute for economics and forecasting NAS of Ukraine

26, Panasa Myrnoho, Kyiv, 01011, Ukraine

e-mail: olgaszua@gmail.com

Рецензент: Дейнеко Людмила Вікторівна, д.е.н., проф., завідувач відділу промислової політики ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»

УДК: 339.138

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-42-102-110>

РОЗВИТОК ГЛОБАЛЬНОГО МАРКЕТИНГУ ТА РЕКЛАМИ З УРАХУВАННЯМ КУЛЬТУРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ В СВІТІ

Лисиця К. С.,
Павловська С. В.

Предмет дослідження: взаємозв'язок глобального маркетингу і реклами з культурними особливостями країн у світовій економіці.

Мета дослідження: на основі аналізу підходів транснаціональних корпорацій до формування глобальних маркетингових стратегій визначити основні елементи з урахуванням культурних відмінностей приймають ринків і виділити рушійні і стримуючі фактори, що впливають на глобальну інтеграцію і маркетинг.

Методи: загальнонаукові методи аналізу і синтезу, методи угруповань, узагальнення та систематизації даних, а також економіко-математичні моделі.

Результати роботи: В статті міститься аналіз основних механізмів побудови глобальної маркетингової стратегії і реклами ТНК, сформованих з урахуванням культурних відмінностей країн в світовій економіці, досліджено основні види маркетингових стратегій на основі EPRG-схеми, представлений компаративний аналіз маркетингових стратегій інтерналізації та локалізації, використовуваних різними ТНК (включаючи ТНК Китаю). На основі SWOT-аналізу основних елементів глобальних маркетингових стратегій ТНК виділені основні сполучення стратегічних елементів і напрямків розвитку національних компаній.

Галузь застосування результатів: Результати дослідження можуть бути використані при формуванні маркетингових стратегій національних компаній при виході на міжнародний ринок, допомогти в процесі інтернаціоналізації компанії, посилити положення компаній в міжнародній торгівлі за допомогою побудови враховує культурні відмінності маркетингової стратегії і реклами.

Висновки: Процеси глобалізації призвели до посилення зовнішньоекономічних взаємозв'язків держав і формування нової світової інфраструктури. Це зумовило актуальність формування маркетингових стратегій національних компаній з урахуванням світового досвіду маркетингових стратегій ТНК і з урахуванням культурних відмінностей приймаючих країн.

Облік культурних відмінностей внутрішніх ринків країн дозволяє уникнути істотних втрат при побудові відповідної маркетингової стратегії (наприклад, EPRG-схема), побудувати адекватну симбіоз всіх ресурсів компанії (включаючи фінансові, трудові, інноваційні та ін.), Що дозволяє завоювати нові ніші на ринку або утримати конкурентні позиції. Цьому також сприяє наявність регіональних торгових угод, зняття тарифних і нетарифних обмежень у світовій торгівлі. Все це дозволяє виділити рушійні і стримуючі ключові фактори, що впливають на глобальну інтеграцію і глобальні маркетингові стратегії в сучасних умовах.

Ключові слова: глобальний маркетинг, глобальні стратегії, EPRG схема, багатонаціональні корпорації, Китай, переваги, реклама, інтернаціоналізація, локалізація.

РАЗВИТИЕ ГЛОБАЛЬНОГО МАРКЕТИНГА И РЕКЛАМЫ С УЧЕТОМ КУЛЬТУРНЫХ ОСОБЕННОСТЕЙ В МИРЕ

Лисица Е. С.,
Павловская С. В.

Предмет исследования: взаимосвязь глобального маркетинга и рекламы с культурными особенностями стран в мировой экономике.

Цель исследования: на основе анализа подходов транснациональных корпораций к формированию глобальных маркетинговых стратегий определить основные элементы с учетом культурных различий принимающих рынков и выделить движущие и сдерживающие факторы, влияющие на глобальную интеграцию и маркетинг.

Методы: общенаучные методы анализа и синтеза, методы группировок, обобщения и систематизации данных, а также экономико-математические модели.

Результаты работы: В статье содержится анализ основных механизмов построения глобальной маркетинговой стратегии и рекламы ТНК, сформированных с учетом культурных различий стран в мировой экономике, исследованы основные виды маркетинговых стратегий на основе EPRG-схемы, представлен компаративный анализ маркетинговых стратегий интернационализации и локализации, используемых различными ТНК (включая ТНК Китая). На основе SWOT-анализа основных элементов глобальных маркетинговых стратегий ТНК выделены основные сочетания стратегических элементов и направлений развития национальных компаний.

Результаты исследования могут быть использованы при формировании маркетинговых стратегий национальных компаний при выходе на международный рынок, помочь в процессе интернализации компании, усилить положение компаний в международной торговле посредством построения учитывающей культурные различия маркетинговой стратегии и рекламы.

Выводы: Процессы глобализации привели к усилению внешнеэкономических взаимосвязей государств и формированию новой мировой инфраструктуры. Это предопределило актуальность формирования маркетинговых стратегий национальных компаний с учетом мирового опыта маркетинговых стратегий ТНК и с учетом культурных различий принимающих стран.

Учет культурных различий внутренних рынков стран позволяет избежать существенных потерь при построении соответствующей маркетинговой стратегии (например, EPRG-схема), построить адекватный симбиоз всех ресурсов компании (включая финансовые, трудовые, инновационные и др.), позволяющий завоевать новые ниши на рынке или удержать конкурентные позиции. Этому также способствует наличие региональных торговых соглашений, снятие тарифных и нетарифных ограничений в мировой торговле. Все это позволяет выделить движущие и сдерживающие ключевые факторы, влияющие на глобальную интеграцию и глобальные маркетинговые стратегии в современных условиях.

Ключевые слова: глобальный маркетинг и реклама, глобальные стратегии, EPRG схема, многонациональные корпорации, Китай, преимущества, реклама, интернационализация, локализация.

GLOBAL MARKETING AND ADVERTISING DEVELOPMENT BASED ON CULTURAL SPECIFICITIES IN THE WORLD

Lisitsa E. S.,
Pavlovskaya S. V.

The object of the research: the connection of global marketing and advertising with cultural differences in the world economy.

The main aim of the research: on the ground of revealing the global marketing approaches of TNC's in the world to define main its elements based on cultural differences and to find driving and restraining forces, that affect global integration and global marketing.

The methods: general scientific methods of analysis and synthesis, methods of grouping, detailing, generalization and systematization of data, as well as economic and mathematical models.

The results: The article contains analysis of main approaches to the development of global marketing and advertising of TNC's, taking into account the cultural differences in the world economy, EPRG orientations (Ethnocentric, Regiocentric, Polycentric and Geocentric), and comparative analysis of internationalization and localization marketing strategies. Based on SWOT-analysis of main TNC's global marketing in the world, the main existing combinations of strategic elements and main directions for national companies are identified.

The results can be used to increase the quality of marketing strategies in national companies and could help in the process of internalization, to promote the international trade, competitiveness and national companies' marketing strategies due to cultural differences.

Conclusion: Globalization has led to the strengthening of foreign economic relations between states and the formation of a new global infrastructure. This predetermined the relevance of the creation of national companies' marketing strategies, based on the global marketing strategies of TNCs with cultural differences of host countries.

To take into account the cultural differences of countries' domestic markets allows to avoid significant losses building an appropriate marketing strategy (for example, an EPRG system), to build an appropriate symbiosis of all the company's resources (including financial, labor, innovation, etc.), which allows to gain new niches in the market or keep competitive advantages. The regional trade agreements, the removal of tariff and non-tariff restrictions in world trade also influence. It allows to identify the driving and restraining key factors affecting global integration and global marketing strategies in modern conditions.

Key words: global marketing and advertising, global strategy, EPRG system, multinational corporations, China, advantages, advertising, internalization, localization.

JEL Classification: M 31, M 37

Relevance: In international marketing, culture is an important factor that cannot be ignored. Cultural differences will bring about differences in consumer attitudes and consumer behavior. In other words, effective marketing in a particular cultural environment may not be effective in another culture, and may even cause misunderstandings, frictions, and conflicts. Only by adapting to different cultural environments and integrating them can local people recognize it. In the process of marketing, which involves the transition from one cultural environment to another cultural environment between countries, scientific analysis and research of cultural differences will be the prerequisite and guarantee for the success of international marketing activities.

Many enterprises in China have gradually shifted from «inward-oriented» to «extroverted», actively exploring the international market, and participating in all-round international business activities. Chinese experience of adaptation to cultural differences in marketing strategies is useful for companies from countries with emerging markets. They must pay attention to the influence of various cultural and environmental factors and analyze and adapt to these different cultural environments..

Object of the research: global marketing and global marketing strategies in the world.

Reference review: There are a lot research papers on global marketing and advertising (Czinkota, Kotler, Omi, Mariere de Mooij, Craig, Bradley, Hofstede, Levitt, Payne, Ronkanien, Fletcher, Brown, Jain, Jeannet and Hennessey, Johansson, Keegan, Green, Terpstra, Sarathy and oths.). Among Chinese and Asian authors could be mentioned Appiah-Adu, Amoako, Ahmed, Ullah, Ghanei, Liu Xisong, Yu Dengke, Li Wenqing, Dong Weiwei, Gou Haisha, Xiao Kang, Kun Qi, Sabhash Jain and oths.

The aim of the work: on the ground of revealing the global marketing approaches in the world to define main Chinese companies' strategies and to find some possible elements for national companies' marketing strategies due to cultural differences through the comparative analysis of multinational corporations' marketing strategies in Chinese market.

Targets of the research are the following:

- analysis of the main approaches to global marketing and global strategies;
- revealing the main components of marketing strategies with the basis of cultural differences;
- comparing marketing strategies of MNCs (globalization strategy) and Chinese companies' (localization strategy);
- indicate main elements for companies' strategies from countries with emerging markets.

The methods: general scientific methods of analysis and synthesis, methods of grouping, detailing, generalization and systematization of data, as well as economic and mathematical models.

The content of the article: In global marketing organizations begin to develop and run operations in the targeted country or countries outside of the domestic one. The table 1 outlines a typology of terms which describes the characteristics of companies at different stages in the process of evolving from domestic to global enterprises.

Table 1. Stages of domestic to global evolution

Management emphasis	Stage one Domestic	Stage two International	Stage three Multinational	Stage four Global
Focus	Domestic	Ethnocentric	Polycentric	Geocentric
Marketing strategy	Domestic	Extension	Adaption	Extension
Structure	Domestic	International	Worldwide area	Adaption creation matrix/mixed
Management style	Domestic	Centralised top down	Decentralised bottom up	Integrated
Manufacturing stance	Mainly domestic	Mainly domestic	Host country	Lowest cost worldwide
Investment policy	Domestic	Domestic used worldwide	Mainly in each host country	Cross subsidization
Performance evaluation	Domestic market share	Against home country market share	Each host country market share	Worldwide

Source: Adapted from [8].

Global marketing refers to the global layout and coordination of companies to integrate their marketing activities around the world in order to gain a global competitive advantage. Global marketing has three important characteristics: global operations, global coordination, and global competition. Therefore, companies that conduct global marketing must not be limited to national boundaries when assessing market opportunities and formulating marketing strategies, but should look globally. It adopts a unified and standardized marketing strategy in the world.

More recently the focus of marketing is shifting to embrace both customer acquisition and customer retention, ensuring that appropriate amounts of time, money and managerial resources are directed at both of these key tasks. Marketing involves competing through competencies and capabilities, and building value to customers through managing relationships that deliver value [4].

Terpstra and Sarathy [11] defined international marketing as «finding and satisfying global customer needs better than the competition, both domestic and international, and of coordinating marketing activities within the constraints of the global environment». This definition is still considered in the traditional context and reflects on how international marketing concepts are falling behind the developments in the mother discipline of marketing.

Most scholars on international marketing have agreed that the basic nature of marketing does not change from domestic to international marketing, but marketing outside national boundaries does pose special problems as it operates simultaneously in more than one kind of environment.

With the advancement of science and technology and the development of transport and communication, the exchanges between countries have become more frequent, and the trend of world economic and social integration has been further strengthened. The world has more and more commonality in many aspects, and the demand between countries' markets is also increasing.

Global marketing is largely a business philosophy. Based on EPRG-approach there are different marketing approaches: E (Ethnocentrism) - home centeredism; P (Polycentricism) – polycentricism, R (Regiocentrism) - regional centeredism, G (Geocentrism).

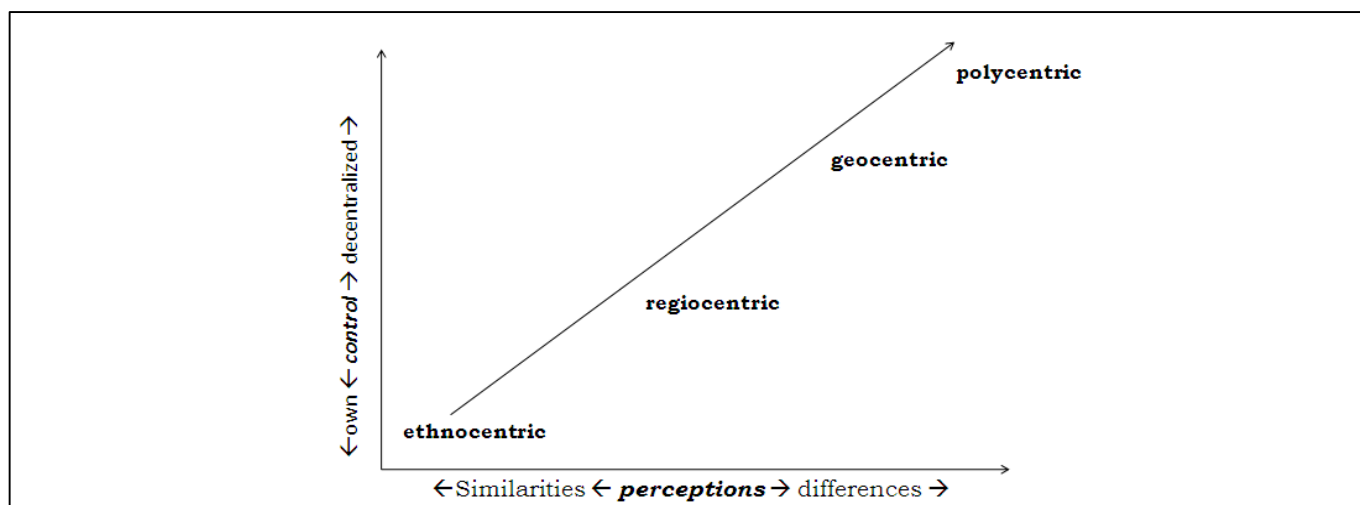

Figure 1. EPRG framework

Source: The author's research

Ethnocentric orientation leads to a standardized or extension approach. Foreign operations are typically viewed as being secondary or subordinate to the country in which the company is headquartered. Sometimes valuable managerial knowledge and experience in local markets may go unnoticed. Manufacturing firms may view foreign markets as dumping grounds with little or no marketing research conducted, manufacturing modifications made or attention paid to customer needs and wants.

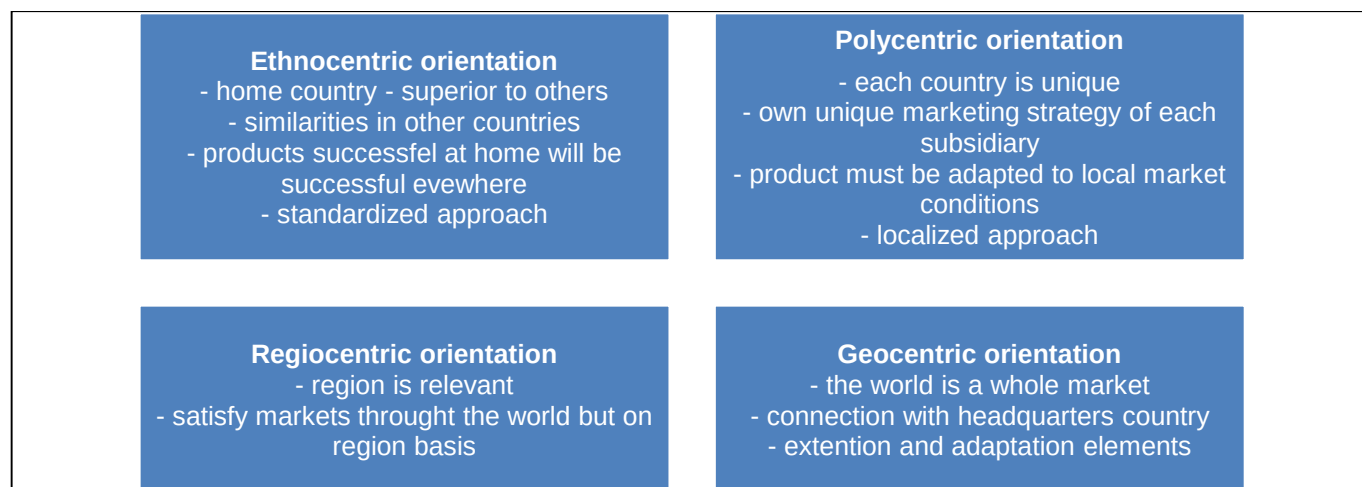

Figure 2. EPRG orientations

Source: The author's research

For example, in Nissan's early days of exporting to the United States, the company shipped cars for the mild Japanese winters. Executives assumed that when the weather turned cold, Americans would put a blanket over their cars just like Japanese would. Nissan's spokesperson said, «We tried for a long time to design cars in Japan and shove them down the American consumer's throat. That didn't work very well.»

«Citicorp» used polycentric approach until the mid-1990s. Marketing directors try to instill a higher degree of integration among operating units.

Using regiocentrism marketing strategy, «GM», executives were given considerable autonomy in designing autos for their regions. One result was the use of 270 different radios being installed around the world.

Globally centralism and companies adopt different marketing strategies. Their business philosophy is also different.

As a result, in the above-mentioned EPRG system, the national center is adopting the strategy of market expansion; polycentricism adopts the multinational strategy; the regional centerism adopts the regional marketing strategy; and the global centerism adopts the global marketing strategy. And, global centralism treats the world market as a whole, not a combination of a series of country markets.

Cultural differences are widely used to refer to the cultural differences in different regions of the world. Regional differences refer to differences in geographical areas caused by geographical differences. Figure 3 shows an illustration from Usunier (2000) contextual scale of differing cultures.

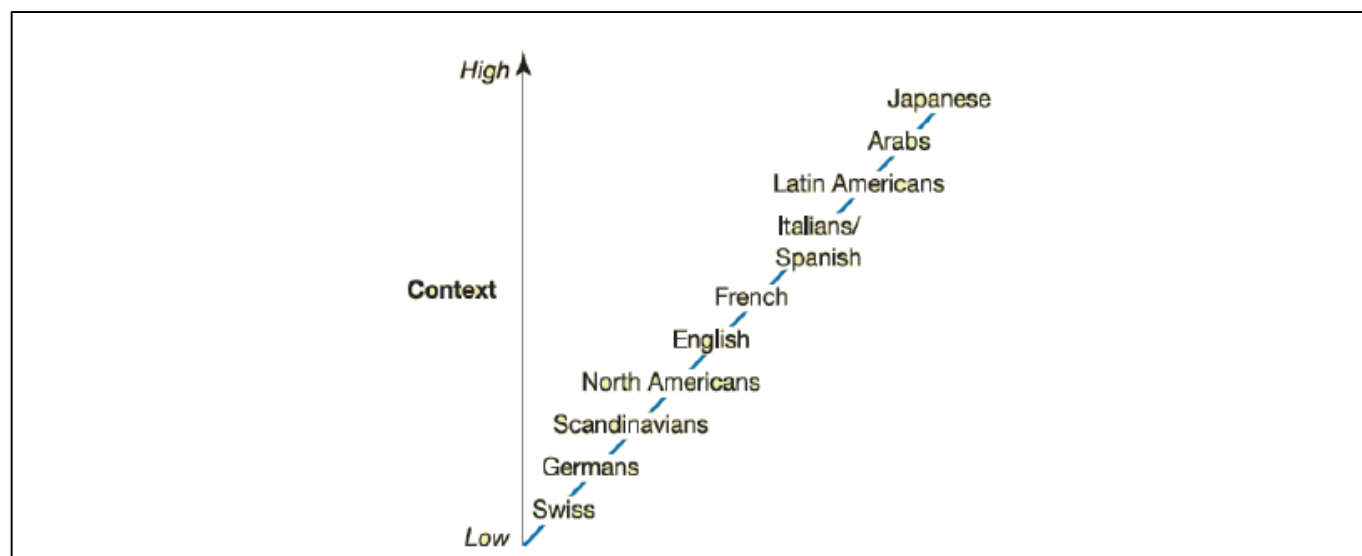

Figure 3. Contextual scale of different cultures

Source: [11]

The impact of cultural differences on international marketing include:

1. Cultural differences create more market opportunities for international marketing. Under different cultural backgrounds, different living customs and market conditions, technical conditions, and belief traditions can often create more market opportunities for enterprises.

2. Cultural differences are conducive to international marketers' market segmentation. Market segmentation is the basic method for companies to choose the target market. The target market is based on market segmentation and the premise, only according to a certain standard for market segmentation. In international marketing, culture is the most important influencing factor of corporate marketing activities, and market segmentation is based on cultural differences, which is beneficial for enterprises to identify cultures in different markets. Preferences to better meet consumer needs,

3. Cultural differences set barriers to the entry of international marketing. Cultural differences have increased the difficulty of the company's international marketing research.

From another side, culture affects people's behavior. The impact of these elements in international marketing is:

- language can be described as a reflection of culture;
- customs and habits should be strictly monitored because it is the difference between cultures (f.e. right-handed culture);
- technological progress has shifted towards cultural convergence;
- education includes the process of including skills, thoughts and attitudes, and training in a particular discipline;
- values and attitudes help determine who believes to be correct or appropriate, what is important, and what is desirable;
- religion can provide a basis for sharing similarities across shared beliefs, is very important in different countries. Consumption patterns may be demanded or banned by religions.

Based on cultural differences main characteristics of marketing advertising are:

(1) Advertising Powers Marketing Strategy. The role of advertising is to increase the brand's exposure and popularity, and to narrow the distance from consumers in order to provide conditions for further product promotion. The realization of marketing strategy or product promotion cannot be separated from advertising.

(2) The same place for marketing strategy and advertising is to create or maintain a brand. The formulation of the marketing strategy is to solve the problem and increase the sales of the product, and finally increase the brand awareness of the product. A product must establish a good image in the public, must rely on a certain brand, and then can be better accepted by the public, and companies invest in advertising to do marketing is also to win a good reputation in the public. As a result, this reputation is the brand. To maintain the brand and maintain the image of the brand in the public's mind, large-scale advertising is a good shortcut.

(3) Advertising helps to improve the effectiveness of marketing strategies.

Excellent example is «Procter & Gamble»'s advertising strategy, which include: localization of international brand advertising, P & G's media advertising strategy, the perfect combination of P&G advertising strategy and other promotional methods

Advertising as part of marketing mix 4P promotions, combined with other promotional tools will have a multiplier effect. P & G's advertising strategy is not used alone, but combined with other promotional measures to promote sales to each other.

Unfortunately, it could be the lack of advertising in the current marketing strategy. It will be:

1. Lack of innovation on its own. A good marketing strategy must be supported by good advertisements. A reasonable and effective marketing strategy must have a certain degree of innovation. With the rapid development of China's advertising, some problems have emerged (low level of advertising production, low professional quality).

2. There is no rational and correct use of media portfolio, resulting in low resource utilization (many enterprises in China didn't fully understand the advantages of various advertising media).

3. Lack of clear understanding of marketing strategies and advertising marketing.

At present, in China's large-scale enterprises and well-known domestic and foreign brands, the company has a high degree of internationalization due to its integration with the international market. Therefore, there are independent planning departments and professional marketing planners who are engaged in marketing planning and have high professionalism.

Global marketing has become a right hand tool of the global economy because it respects cultural differences, covers the barriers of cultural differences. For example, the distribution of goods (the 4th global marketing mix factor) is also dependent on the cultural differences. The transport systems, logistical systems, wholesale systems and retail systems differ across the European countries because of legal issues. The cultural differences in these systems across the world have a direct impact on the distribution of products. For example, in some countries a wide range of products can be sold in the retailing outlets, while in other countries the retailing outlets can sell only specialized products [7].

Due to this, global marketing and cultural differences cannot be separated, they have become inter-linked and inter-dependent. Many global opportunities have arisen because of the clustering of market opportunities worldwide. In short, Chinese enterprises must «go global» to enter the international market and actively participate in international competition in order to survive and develop.

Under the requirement of «go global», Chinese enterprises have the following advantages: policy support advantages (Chinese enterprises can effectively use various rules and policy support), location advantages (location of

resources, location of industries), market location (Chinese market is the same with the world market, but also the unique, creating a diversity of needs), many advantages of overseas, China's international relations and reputation advantages.

Under such circumstances, the needs of Chinese enterprises to «go global» need to achieve the following strategic objectives and requirements:

1. The company should have a strategy of international development, which include company's competitiveness and internationalization strategy. The company's core competitiveness includes product brands, technology systems, information networks, organizational management systems, and corporate culture. The internationalization strategy is the long-term goal that enterprises determine in order to adapt to changes [5].

2. The company will develop to scale and strengthen the competitive strength in the international market. They can achieve economies of scale by expanding production scale, reducing the cost of export products, improving the economic efficiency of enterprises.

3. A company moves from a domestic operation to a transnational operation.

4. Use high technology/innovations to transform traditional Chinese products and optimize product structure.

5. Implement brand strategy to improve the international image and competitiveness of Chinese products.

6. Realize the modernization of enterprise management and optimize the structure.

7. The choice of investment location. Chinese enterprises should consider the target market and investment location strategy according to their business objectives, technical level and strength [1, 3].

In short, I believe that «going global» to open up the international market is an important strategic choice for Chinese companies under the background of global economic globalization. Countries in the world have actively participated in international competition and cooperation

Using target market analysis and SWOT analysis of political and legal environment, and technical environment helps the determine the main elements for future marketing strategy planning (table 2).

For transnational companies to occupy the global market and promote global marketing strategies, internationalization and localization are two aspects of a problem. Multinational corporations must adapt to the different needs of the target consumers in each country's markets, maximize the integration of internationalization and localization. To do this, they must establish a marketing concept that integrates internationalization and localization.

The company's localization strategy is mainly reflected in its development stage and consolidation stage. There are many companies that have succeeded because of their localization, and many companies have achieved benefits because of globalization.

Table 2. SWOT analysis of TNC's global marketing in the world (main approach elements)

	S Advantage Innovation, R & D capabilities Marketing capabilities Low prices, rapid response There are a number of loyal customers	W disadvantage The overall market share should be extended. The need to strengthen internal management. The lack of international management talent.
O opportunities Internet and global expansion, maintain rapid growth Globalization has led to lower production costs	SO strategy Adopt international strategy	WO strategy Strengthen the management and service outside To introduce international talent
T threat The changing needs of consumers increasingly Industry could be more competitive The price is getting cheaper	ST Strategy Improve existing product design	WT Strategy Changing the mode of development

Source: Adapted from [2, 6, 9].

The reasons for the globalization of TNC's mainly lie in: the promotion of free trade (f.e. declining tariffs, establishment of regional trading groups), financial integration and capital market opening, advances in communications and technology make simpler and cheaper), general customer needs.

In order to meet the market requirements of the host country, companies can adopt localization strategies. The difference between this strategy and the globalization strategy lies in providing products and services that can better meet the needs of the local market according to different markets in different countries [10].

In short, enterprises should pay attention to in the process of internationalization.

(1) The duality of competition and cooperation in the relationship between enterprises.

(2) Integrate local resources and culture to realize the company's localization strategy.

Key factors that affect global integration and global marketing are:

- quality: global and domestic companies may each spend 5% of sales on R&D but the global company has much more revenue from its markets;

- world economic trends: economic growth in key developing countries equals major market opportunities. Slowing growth in developed countries has compelled managers to look abroad. Rapid economic growth, in a country such as China, has caused policymakers to open markets to outsiders. Competition can strengthen domestic companies. All-round trends to free market, liberalization, and «light» regulation are another driving forces;

- leverage: experience transfers, economies of scale, global strategy, competitive advantage, to focus resources to create superior value. Experience transfers mean that a company can leverage its experience in any part of the world. It can use management practices, strategies, products, advertising appeals, or sales or promotional ideas. Economies of scale can be gained in manufacturing and by centralizing functional activities. A global strategy is built on an information system that scans the world business environment to identify opportunities, trends, threats, and resources.

Among restraining key factors, that affect global integration and global marketing, could be:

- management short sight: ethnocentric companies will not expand geographically. Successful global companies have learned to integrate global vision and perspective with local market initiative and input;

- organizational culture;

- national controls: each country tries to protect its home industry through tariff and non-tariff measures. Through GATT, WTO, NAFTA, EU, EEU and other agreements and organizations, tariffs have been largely removed in high-income countries. Non-tariff barriers to trade include «buy local», food safety rules, and others;

- opposition to globalization: this term means the hostility toward trade agreements, global brands, or company policies. There are a lot of opponents to globalization, which include NGOs, labor unions, students. In developing countries, many researchers believe that free trade agreements benefit the world's most advanced countries.

References

1. Ahmed, M., Ullah, S., & Alam, A. (2014) *Importance of culture in success of international marketing. European Academic Research*, 1(10). PP. 3802-3816.
2. Appiah-Adu, K. & Amoako, G. K. *The execution of marketing strategies in a developing economy: A case study of selected marketing leaders. African Journal of Economics and Management Studies*, 7(1). PP. 2-29.
3. Ghani, N. (2014) *Cultural movements and their impact on business and marketing. International Journal of Business and Social Science*, 5(2). PP. 10-17.
4. Golfetto, F. & Gibbert, M. (2006) *Marketing competencies and the sources of customer value in business markets. Industrial Marketing Management*, 35. PP. 904-12.
5. Iyamabo, J. & Otubanjo, O. (2013) *A three component of strategic marketing. International Journal of Marketing Studies*, 5(1). PP. 16-31.
6. Jiang, J. & Wei, R. (2012) *Influences of culture and market convergence on the international advertising strategies of multinational corporations in North America, Europe and Asia. International Marketing Review*, 29(6). PP. 597-622.
7. Kun, Q. & Lu, Y. (2004) *Marketing Management: Tutorials and Cases. Beijing: Peking University Press*, 217 p.
8. Lim, L. K., Acito, F. & Rusetski, A. (2006) *Development of archetypes of international marketing strategy'. Journal of International Business Studies*, 37. PP. 499-524.
9. Ocansey, E. (2017) *The influence of culture on global marketing strategies: a confirmatory study. The international journal of business & management*, 5, issue 10. Pp. 150-155.
10. Sabhash, J. (2010) *Marketing Planning and Strategy. Beijing: CITIC Press*, 145 p.
11. Terpstra, V. & Sarathy, R. (2014) *International marketing. Orlando: The Dryden Press*. 675 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Лисиця Катерина Сергіївна, провідний економіст, канд. екон. наук, доцент кафедри фінансів УО «БДЕУ» ГО «Білоруська залізниця»

220118, м. Мінськ, вул. Крупської 21, кв.17

e-mail: k.lisitsa@gmail.com

Павловська Світлана Володимирівна, канд. екон. наук, доцент, заступник декана факультету економіки та менеджменту УО «БДЕУ»

220066 м. Мінськ, вул. Ташкентська 4/2-15

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

Лисица Екатерина Сергеевна, ведущий экономист, канд. экон. наук, доцент кафедры финансов УО «БГЭУ» ГО «Белорусская железная дорога»

220118, г. Минск, ул. Крупской 21, кв.17

e-mail: k.lisitsa@gmail.com

Павловская Светлана Владимировна, канд. экон. наук, доцент, заместитель декана факультета экономики и менеджмента УО «БГЭУ»

220066 г. Минск, ул. Ташкентская 4/2-15

INFORMATION ABOUT AUTHORS

Lisitsa Ekaterina, leading economist, Ph.D. (economics), associate professor of Finance department of «BSEU» State enterprise «Belarusian Railways»

220118, Minsk, Krupskoi str. 21-17

e-mail: k.lisitsa@gmail.com

Pavlovskaya Svetlana, Ph D. (economics), associate professor, Deputy Dean of the Faculty of Economics and Management of BSEU

220066 Minsk, ul. Tashkent 4 / 2-15

УДК 332.05:51-7

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-42-110-121>**МЕХАНІЗМ ВИЗНАЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ КАТАЛІЗАТОРІВ ДИСПРОПОРЦІЙ РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ НА ОСНОВІ ІНСТРУМЕНТАЛЬНОГО АНАЛІЗУ****Шевченко О. В.**

Диспропорційність показників розвитку є чинником, що перешкоджає стабільному соціально-економічному розвитку регіонів та формує низку загроз для створення консолідованого економічного простору в межах країни, тому їх необхідно оцінювати з метою вироблення інструментів впливу на неї. У роботі розглянуто проблему визначення чинників впливу на диспропорції розвитку регіонів. Опубліковані наукові роботи не в повній мірі відповідають потребам досліджень диспропорцій через неврахування ступенів впливу окремих показників на розвиток регіонів у динаміці. Метою дослідження є визначення основних показників, що є соціально-економічними каталізаторами нерівномірності розвитку регіонів, на основі комплексної оцінки рівня соціально-економічного розвитку регіонів. У дослідженні використано методи: таксономічний, групувань, кластерного аналізу, кватримакс, кореляційний аналіз. Запропоновано механізм, який дозволив виявити ключові фактори, що обумовлюють ступінь диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів. Для їх опису введені поняття соціально-економічного каталізатора та уповільнювача динаміки диспропорцій. Обчислені вагові коефіцієнти для визначення сили впливу соціальних та економічних каталізаторів на ступінь нерівномірності розвитку регіонів. Виявлено, що різницю у розвитку регіонів у більшій мірі визначають економічні фактори та показники добробуту населення. Результати дослідження можуть бути використані при формуванні стратегії регулювання диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів. Реалізована методологія оцінки та аналізу міжрегіональної соціально-економічної нерівномірності та регіональних диспропорцій дозволяє виявити ключові фактори, що обумовлюють наявність диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів. Дослідження факторів формування диспропорцій розвитку регіонів дозволяє сформулювати системний інструментарій впливу на них.

Ключові слова: соціально-економічний розвиток регіонів, регіональні диспропорції, комплексне оцінювання, інтегральний показник, кластерний аналіз, факторний аналіз, ранжування, динаміка.

МЕХАНИЗМ ОПРЕДЕЛЕНИЯ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ КАТАЛИЗАТОРОВ ДИСПРОПОРЦИЙ РАЗВИТИЯ РЕГИОНОВ НА ОСНОВЕ ИНСТРУМЕНТАЛЬНОГО АНАЛИЗА**Шевченко О. В.**

Диспропорция показателей развития является фактором, препятствующим стабильному социально-экономическому развитию регионов и формирующим ряд угроз для создания консолидированного экономического пространства в пределах страны, поэтому их необходимо оценивать с целью выработки инструментов воздействия на них. В работе рассмотрена проблема определения факторов влияния на диспропорции развития регионов. Опубликованные научные работы не в полной мере отвечают потребностям исследований региональной экономики из-за неучета учеными степеней влияния отдельных показателей на развитие регионов в динамике. Целью исследования является определение основных показателей, являющихся социально-экономическими каталлизаторами неравномерности развития регионов, на основе комплексной оценки достигнутого уровня в социально-экономическом развитии региональных систем Украины. В исследовании использованы методы: таксономический, группировок, кластерного анализа, кватримакс, корреляционный анализ. В работе предложен механизм, который позволил выявить ключевые факторы, обуславливающие степень диспропорций социально-экономического развития регионов. Для описания таких факторов введены понятия социально-экономического каталлизатора и замедлителя развития. Вычислены весовые коэффициенты для определения силы воздействия социальных и экономических каталлизаторов на степень неравномерности развития регионов. Выведено, что разницу в развитии регионов в большей степени определяют экономические факторы и показатели, которые представляют благосостояние населения. Результаты исследования могут быть использованы при формировании стратегии уменьшения и регулирования диспропорций социально-экономического развития регионов. Реализованная методология оценки и анализа межрегиональной социально-экономической неравномерности и региональных диспропорций позволяет выявить

ключевые факторы, обуславливающие наличие диспропорций социально-экономического развития регионов. Исследование факторов формирования диспропорций в развитии регионов позволяет сформировать системный инструментальный воздействия на них

Ключевые слова: социально-экономическое развитие регионов, региональные диспропорции, комплексная оценка, интегральный показатель, кластерный анализ, факторный анализ, ранжирование, динамика.

MECHANISM OF DEFINING SOCIAL AND ECONOMIC CATALYST OF THE REGIONAL DEVELOPMENT IMBALANCE BASED ON THE INSTRUMENTAL ANALYSIS

Shevchenko O. V.

The disparity of indicators of the development is a factor hindering the stable socio-economic development of the regions and forms a number of threats to create a consolidated economic space within the country, so they need to be evaluated in order to develop the tools influencing them. The problem of determination of factors influencing the disparity of regional development is considered in the paper. Published scientific works do not fully meet the needs for research on disparities due to the failure to take into account the levels of influence of individual indicators on dynamic development of regions. The aim of the study is to identify the main indicators that are socio-economic catalysts of the uneven development of regions based on a comprehensive assessment of the achieved level of socio-economic development of regional systems in Ukraine. There are some methods used in the study: taxonomic, grouping, cluster analysis, quartimax, correlation analysis. The paper proposes the mechanism that allows us to identify the key factors that determine the degree of disparity in the socio-economic development of regions. To describe such factors, the definition of a socio-economic catalyst and a retarder of development have been introduced. The calculated weighting factors are used to determine the force of influence of social and economic catalysts on the degree of uneven development of regions. It is revealed that the difference in the development of regions is more determined by economic factors and indicators that represent the welfare. The results of the research can be used to formulate a strategy for regulation of disparities in regional socio-economic development. The implemented methodology for assessing and analyzing interregional socio-economic unevenness and regional disproportions allows us to identify the key factors that determine the imbalance in socio-economic development of regions. Investigation of the factors that form the disparities in regional development allows us to form the systematic tool for influencing them.

Key words: socio-economic development, regional disproportions, integrated assessment, integral index, cluster analysis, factor analysis, ranking, dynamics.

JEL Classification: R 12; O 18; C 19.

Актуальність. Регулювання соціально-економічного розвитку країни неможливе без врахування територіальних особливостей її частин, нерівномірності між ними. Наслідками наявності такої нерівномірності є відмінності у процесах відтворення продуктивних сил, реалізації проектів соціально-економічного розвитку, задоволення ключових соціальних потреб населення. У зв'язку з цим дослідження факторів формування диспропорцій у розвитку регіонів є надзвичайно важливим науково-практичним завданням, особливо в нестабільних соціально-економічних умовах розвитку України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання соціально-економічного розвитку регіонів розглядалося в багатьох наукових дослідженнях, серед яких слід виділити таких авторів, як М.О. Кизим, В. Г. Ковальчук, Н. Л. Гавкалова, Т. С. Клебанова, Л. С. Гурьянова, О. В. Захарова, О. В. Нікіфорова, Л. О. Чаговець, С. В. Ромашко та інші вчені [1-13]. Аналіз публікацій цих та інших науковців дозволив дійти висновку, що вирішення проблем регіональних диспропорцій можливе на основі всебічного уявлення про особливості соціально-економічного розвитку кожного конкретного регіону.

Постановка проблеми. З практичного погляду, найважливішими формами вивчення диспропорцій розвитку регіонів є комплексне інтегральне оцінювання соціально-економічного розвитку регіонів та проведення на цій основі класифікації регіонів. У зв'язку з цим вкрай важливо ідентифікувати положення конкретного суб'єкта управління – регіону – в порівнянні з іншими регіонами та виявити множину факторів, що найбільше впливають на рівень соціально-економічного розвитку регіонів.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Безумовно, цілий ряд публікацій вітчизняних та іноземних вчених присвячено згаданим питанням, проте ці роботи не в повній мірі відповідають нагальним потребам науки «регіональна економіка» через неврахування дослідниками ступенів впливу окремих показників на розвиток регіонів у динаміці. Це підтверджує об'єктивну необхідність подальшого дослідження та удосконалення методології дослідження означеної проблеми.

Постановка завдання і мети дослідження. Метою дослідження є визначення основних показників, що є соціально-економічними каталізаторами нерівномірності розвитку регіонів, на основі комплексної оцінки досягнутого рівня соціально-економічного розвитку регіональних систем України.

Методи проведення дослідження. У дослідженні використано методи: таксономічний – для розрахунків інтегральних узагальнених оцінок соціально-економічного розвитку регіонів з урахуванням нелінійності економічних процесів; групувань – для формування груп регіонів з подібними характеристиками; кластерного аналізу – для виявлення та діагностування причин зміни соціально-економічного становища регіонів та виокремлення спільних рис розвитку; кватримакс – для відбору показників, що найбільш суттєво впливають на диспропорції соціально-економічного розвитку; кореляційний аналіз – для виключення з аналізу залежних показників та тих, що подібні за змістом.

Викладення основного матеріалу. Критичний аналіз наукової літератури, присвяченої питанням регіональної економіки та диспропорцій, доводить, що понятійно-термінологічний апарат, який використовується при аналізі процесів розвитку регіонів, знаходиться в стадії становлення. Саме поняття «соціально-економічний розвиток території (регіону)» є одним з елементів аналізу і відображає розширене відтворення та поступові якісні і структурні позитивні зміни економіки, продуктивних сил, факторів росту і розвитку, освіти, науки, культури, рівня і якості життя населення, людського капіталу у певних територіальних межах. Проаналізувавши ряд визначень, які дають науковці [9-10, 14-16, 20-24], сформулюємо авторське поняття соціально-економічного розвитку регіонів: прогресивні зміни у суспільстві, що обумовлюють перехід суспільних відносин до якісно нового стану, забезпечують розширене відтворення, якісні структурні позитивні зміни економіки, продуктивних сил, рівня життя і людського капіталу, освіти, науки, культури через ефективне функціонування регіонів.

Визначення «соціально-економічний розвиток регіонів» дозволяє зрозуміти способи дослідження диспропорційності регіонів. Задача дослідження диспропорцій полягає в аналізі факторів впливу на утворення таких диспропорцій. Подібний аналіз повинен удосконалити методологію оцінювання впливу параметрів на економічний та соціальний стан регіонів для обґрунтування рішень з управління їх розвитком.

Для означення факторів, що найбільше впливають на формування диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів, введемо поняття соціально-економічних каталізаторів розвитку регіонів. Слід, однак, визначити, що нерівномірність розвитку може бути викликана як стрибком у соціально-економічному розвитку одних, так і сповільненням розвитку інших регіонів. Тому вважаємо за доцільне також ввести до розгляду даного процесу антоніму до поняття каталізатора – соціально-економічного уповільнювача диспропорцій розвитку регіонів.

Отже, соціально-економічними каталізаторами диспропорцій розвитку регіонів є соціально-економічні показники, які здійснюють найбільш позитивний вплив на зниження рівня диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів. Соціально-економічними уповільнювачами диспропорцій розвитку є соціально-економічні показники, які здійснюють найбільш негативний вплив на зниження рівня диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів.

Завдання дослідження диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів полягає у виявленні каталізаторів та уповільнювачів динаміки диспропорцій. Для досягнення мети пропонується використати наступну концепцію дослідження (рис. 1).

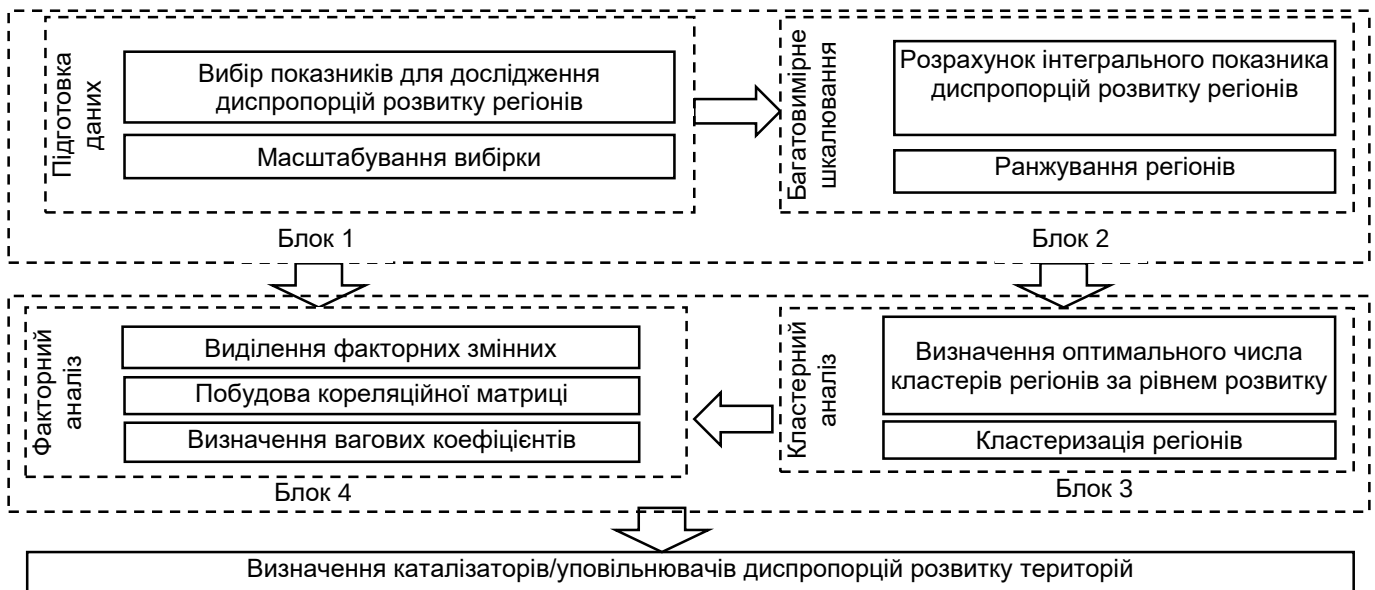

Рисунок 1. Механізм визначення соціально-економічних каталізаторів / уповільнювачів диспропорцій розвитку регіонів

Вибір показників соціально-економічного розвитку, відповідно до завдання блоку 1, безумовно, є однією з найважливіших проблем при оцінці та прогнозуванні розвитку регіонів. Чим більш повна інформація про регіональний рівень розвитку, що міститься в обраних показниках, тим кращі результати будуть продемонстровані при моделюванні та прогнозуванні. Розробкою системи показників, які дозволяють оцінити рівень соціально-економічного розвитку територій, займалися такі вітчизняні вчені, як О. А. Гейман, О. М. Крупа, Т. С. Клебанова, І. С. Савкін, А. І. Сухоруков, Ю. М. Харазішвілі, Д. В. Хапов, а також зарубіжні Л. Р. Слєпньова, Д. Д. Ціренов, А. А. Кокоріна, Ю. В. Слєпньова, І. С. Мункуєва, Л. М. Усенко, А. М. Усенко, Т. М. Урядова, Т. О. Башкатова, С. В. Беляєва, В. Ivanovic, Z. Radojicic, S. Isljamovic, N. Petrovic, V. Jeremic, S. Sultana, N. Aktar [9-10, 14-16, 20-24]. Аналіз існуючих підходів дозволив у результаті реалізації 1-го блоку дослідження отримати 57 показників соціально-економічного розвитку територій, які розподілені на групи залежно від позитивного (стимулятор – С) чи негативного (дестимулятор – Д) характеру впливу (табл.1).

Таблиця 1. Множина показників оцінки соціально-економічного розвитку регіонів за групами відповідно до характеру впливу

Показники		Вплив	Показники		Вплив
1	2	3	1	2	3
Соціальний розвиток					
s1	Загальний приріст/скорочення населення (на 1000 осіб населення)	С	s21	Кількість осіб, притягнутих до адміністративної відповідальності (на 1000 осіб наявного населення)	Д
s2	Міграційний приріст/скорочення (на 1000 осіб населення)	С	s22	Охоплення дітей закладами, % до кількості дітей відповідного віку	С
s3	Природний приріст /скорочення (на 1000 осіб населення)	С	s23	Кількість вчителів на 1000 учнів)	С
s4	Кількість живонароджених (на 1000 осіб населення)	С	s24	Кількість ПТУ (на 100 000 осіб населення)	С
s5	Кількість померлих (на 1000 осіб населення)	Д	s25	Кількість ВНЗ (на 100 000 осіб населення)	С
s6	Смертність дітей у віці до 1 року (на 1000 осіб населення)	Д	s26	Кількість аспірантів (на 100 000 осіб населення)	С
s7	Кількість шлюбів (на 1000 осіб населення)	С	s27	Кількість докторантів (на 100 000 осіб населення)	С
s8	Кількість розлучень (на 1000 осіб населення)	Д	s28	Кількість лікарняних ліжок (на 10 000 населення)	С
s9	Середній розмір реальної призначеної місячної пенсії пенсіонерам (всього), грн.	С	s29	Планова ємність амбулаторно-поліклінічних закладів (на 10000 населення)	С
s10	Середній розмір реальної призначеної місячної пенсії пенсіонерам (за віком), грн.	С	s30	Кількість лікарів усіх спеціальностей (на 10 000 населення)	С
s11	Кількість пенсіонерів (на 1000 осіб населення)	Д	s31	Кількість середнього медичного персоналу (на 10000 населення)	С
s12	Житловий фонд (у середньому на одного жителя), м ²	С	s32	Кількість уперше зареєстрованих випадків захворювань (на 10000 осіб населення)	Д
s13	Питома вага загальної площі, обладнаної водопроводом, %	С	s33	Економічно активне населення у віці 15-70 років, у % до населення відповідної вікової групи	С
s14	Питома вага загальної площі, обладнаної каналізацією, %	С	s34	Зайняте населення у віці 15-70 років, у % до населення відповідної вікової групи	С
s15	Питома вага загальної площі, обладнаної опаленням, %	С	s35	Безробітне населення у віці 15-70 років, у % до населення відповідної вікової групи	Д
s16	Питома вага загальної площі, обладнаної газом, %	С	s36	Середньомісячна заробітна плата (реальна), грн.	С
s17	Питома вага загальної площі, обладнаної гарячим водопостачанням, %	С	s37	Середньомісячна заробітна плата (номінальна), у % до прожиткового мінімуму для працездатних осіб	С
s18	Всього виявлено злочинів (на 1000 осіб населення)	Д	s38	Заборгованість із виплати заробітної плати, грн. на 1 зайнятого	Д
s19	Всього виявлено осіб, які скоїли злочини (на 1000 осіб наявного населення)	Д	s39	Реальний наявний дохід, у % до відповідного періоду попереднього року	С
s20	Всього засуджено осіб (на 1000 осіб наявного населення)	Д	s40	Сумарний коефіцієнт народжуваності (на 1 жінку)	С
Економічний розвиток					
e1	Індекси фізичного обсягу валового регіонального продукту (у цінах попереднього року), %	С	e10	Обсяги викидів діоксиду сірки, у розрахунку на 1 особу, кг	Д
e2	Валовий регіональний продукт, млн. грн.	С	e11	Обсяги викидів діоксиду сірки, на 1 км ² площі регіону, кг	Д
e3	Індекс споживчих цін	Д	e12	Обсяги викидів оксидів азоту, у розрахунку на 1 особу, кг	Д
e4	Питома вага підприємств, що займалися інноваціями, у % до загальної кількості підприємств	С	e13	Обсяги викидів оксидів азоту, на 1 км ² площі регіону, кг	Д
e5	Підприємства, які одержали прибуток, у % до загальної кількості підприємств	С	e14	Утворено відходів I-III класів небезпеки (на 1000 осіб населення), т	Д
e6	Фінансовий результат (на 1000 працюючих), тис. грн.	С	e15	Утилізовано відходів I-III класів небезпеки (на 1000 осіб населення), т	С
e7	Поточні витрати на охорону навколишнього природного середовища (на 1000 осіб населення), грн.	С	e16	Експорт товарів та послуг (на 1000 осіб населення), тис. дол. США	С
e8	Індекси обсягу виконаних будівельних робіт, у % до попереднього року	С	e17	Імпорт товарів та послуг (на 1000 осіб населення), тис. дол. США	Д
e9	Прямі інвестиції (на 1000 осіб населення), тис. дол. США	С			

Джерело: складено автором

Використовуючи визначену множину показників, у блоці 2 для об'єктів дослідження, якими було обрано адміністративно-територіальні одиниці України вищого рівня (області, м. Київ, м. Севастополь, АР Крим), були розраховані інтегральні узагальнені оцінки соціально-економічного розвитку регіонів за допомогою зваженого таксономічного методу. Зазначимо, що з урахуванням нелінійності економічних процесів для розрахунку інтегрального індексу найбільш доцільним вважається використання зваженого таксономічного методу (WT):

$$WT_i = 1 - \frac{c_i}{\bar{c} + 3 \cdot S}, \quad (1)$$

$$c_t = \sqrt{\sum_{j=1}^m (z_{ij} - z_{je})^2 \cdot w_j}, \quad \bar{c} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n c_i, \quad S = \sqrt{\frac{1}{n-1} \sum_{i=1}^n (c_i - \bar{c})^2}$$

де c_t – відстань від точки-еталону;

z_{ij} – стандартизоване значення j -го показника у i -му регіоні;

z_{je} – еталонне значення j -го показника, яке формується наступним чином: $z_{je} = \max_t z_{tj}$, якщо j -та ознака стимулятор, $z_{je} = \min_t z_{tj}$, якщо j -та ознака дестимулятор;

w_j – вагове значення j -го показника.

Інтегральний індекс було обчислено спочатку для кожної групи параметрів для заданого періоду, а потім для економічного та соціального складника загалом. На основі результатів обчислень було здійснено ранжування регіонів та проаналізовано зміну їх положення відносно інших регіонів протягом досліджуваного періоду (з 2002 року по 2017 рік).

У процесі ранжування регіон з найвищим рівнем розвитку отримує ранг – 1, а з найнижчим – 27 (з 2014 року – 25). Отримані ранги наведено у табл. 2.

Таблиця 2. Ранги регіонів на основі розрахунку інтегрального показника диспропорцій соціально-економічного розвитку за період з 2002 по 2017 рр.

Регіон/Рік	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
АР Крим	21	23	22	25	25	23	22	22	21	23	22	21	Н/Д	Н/Д	Н/Д	Н/Д
Вінницька	18	21	19	20	20	24	24	25	24	21	24	22	17	15	17	19
Волинська	11	14	12	12	10	10	11	14	14	12	14	12	11	12	11	11
Дніпро-ка	4	3	3	3	2	2	2	2	2	2	2	3	4	4	5	3
Донецька	8	7	8	8	8	7	7	8	7	7	9	8	Н/Д	24	24	17
Житомирська	22	19	23	24	21	19	23	23	20	21	21	23	20	22	19	21
Закарпатська	15	13	13	15	15	13	13	15	14	13	13	13	10	12	10	10
Запорізька	5	5	5	5	5	5	5	6	6	6	6	7	8	7	7	8
Ів-Франківська	8	11	10	10	11	12	12	11	11	11	10	10	9	9	9	9
Київська	13	9	9	9	9	9	6	5	5	3	4	2	2	2	2	2
Кіровоград.	27	27	27	27	27	27	27	27	27	27	27	27	22	22	19	23
Луганська	18	20	16	11	12	11	10	10	10	9	11	11	Н/Д	25	25	25
Львівська	6	6	7	6	7	8	8	7	7	7	7	6	5	5	3	6
Миколаївська	11	12	15	14	14	15	15	12	12	14	16	15	13	11	12	12
Одеська	3	4	4	4	4	4	3	4	4	5	5	5	6	8	8	5
Полтавська	7	8	6	7	6	6	9	9	9	10	8	9	7	6	6	7
Рівненська	13	15	13	16	16	16	18	18	18	20	19	17	17	19	16	18
Сумська	23	25	24	20	21	21	19	19	17	17	18	18	16	16	12	14
Тернопільська	16	17	20	19	21	21	16	15	16	16	17	18	14	14	15	15
Харківська	2	2	2	2	3	3	4	3	3	4	3	4	3	3	4	4
Херсонська	24	24	25	23	24	25	25	23	25	26	26	25	20	19	21	22
Хмельницька	24	21	20	22	19	19	20	21	22	24	23	23	19	18	21	20
Черкаська	17	16	17	17	17	17	17	19	22	17	15	15	14	16	18	16
Чернівецька	10	10	11	12	12	14	14	12	13	15	12	13	12	10	14	13
Чернігівська	26	26	26	26	26	26	26	26	26	25	25	26	23	21	23	24
Київ	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Севастополь	20	18	18	18	18	18	20	17	19	19	20	20	Н/Д	Н/Д	Н/Д	Н/Д

Джерело: складено автором

Загалом, проведені розрахунки засвідчили, що різниця у соціально-економічному розвитку більшості областей незначна, причому значення показників протягом всього періоду дослідження для обласних центрів змінювалися у діапазоні 0,13 – 0,32, що говорить про низький рівень соціально-економічного розвитку регіонів

України загалом. З метою виявлення та діагностування причин зміни соціально-економічного становища регіонів та виокремлення спільних рис розвитку відповідно до 3-го блоку алгоритму було здійснене групування регіонів за допомогою методології кластерного аналізу (рис. 2).

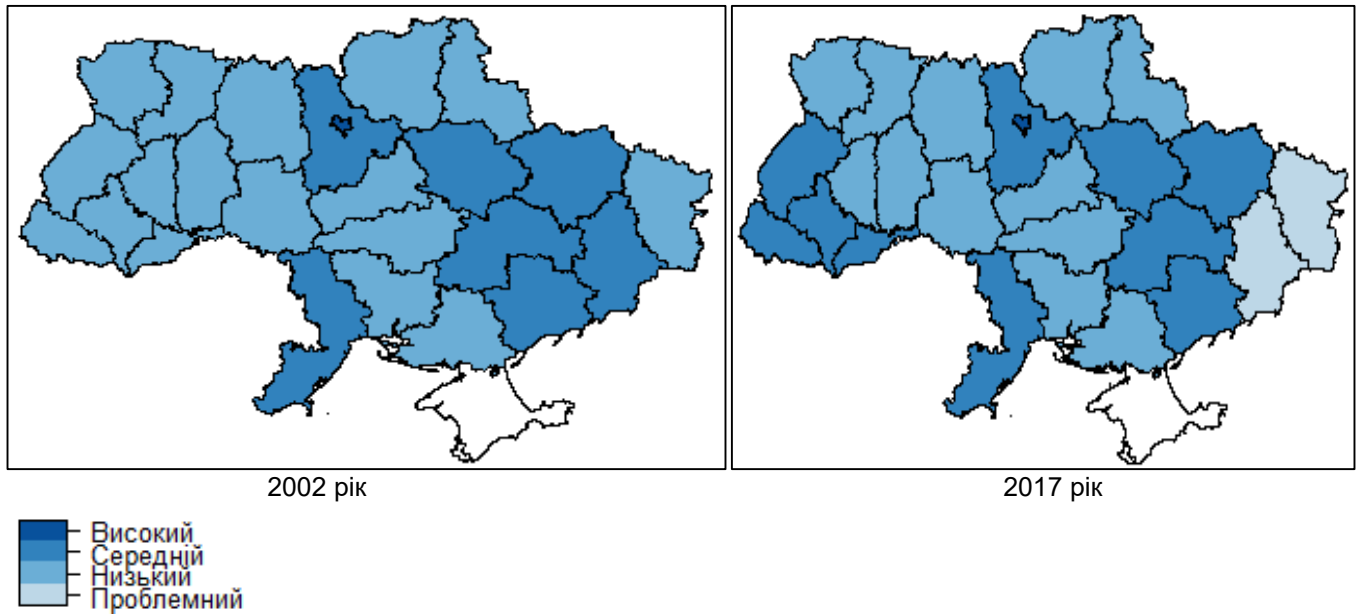

Рисунок 2. Розподіл регіонів за рівнем соціально-економічного розвитку за допомогою кластерного аналізу

Результати реалізації кластерного аналізу показали, що м. Київ утворив окремий кластер з високим рівнем соціально-економічного розвитку. Донецька та Луганська області у 2017 р. також утворили окремий кластер. Також із результатів кластерного аналізу видно, що більшість областей протягом всього досліджуваного періоду перебувають на одному й тому самому рівні розвитку. Так, Вінницька, Волинська, Житомирська, Кіровоградська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Херсонська, Хмельницька та Чернігівська області постійно знаходяться в групі територій з низьким соціально-економічним розвитком. Ранжування цих регіонів показало, що вони не підіймалися вище 10-ї сходинки у рейтингу регіонів. Такі регіони, як Дніпропетровська, Запорізька, Київська, Одеська та Харківська області кожного року потрапляли до груп із середнім рівнем соціально-економічного розвитку.

Для відбору показників, які найбільш суттєво впливають на диспропорції соціально-економічного розвитку, відповідно до блоку 4 механізму, було застосовано інструментарій багатовимірного факторного аналізу на основі методу кватримакс, який передбачає обертання факторних осей таким чином, щоб збільшити значення факторних навантажень, одночасно враховуючи якість структури усіх компонент. Остання характеристика досить важлива для подальшого використання значень факторних навантажень та питомої ваги кожної компоненти у загальній дисперсії для визначення ваг показників [19].

Для реалізації процедури факторного аналізу дані були попередньо нормовані за наступними формулами (2)-(3).

$$z_{ij} = \begin{cases} \frac{x_{ij}-m_j}{M_j-m_j}, \text{ якщо } x_{ij} - \text{стимулятор} \\ \frac{M_j-x_{ij}}{M_j-m_j}, \text{ якщо } x_{ij} - \text{дестимулятор} \end{cases} \quad (2),$$

$$m_j = \min(x_{1j}, \dots, x_{nj}), \quad M_j = \max(x_{1j}, \dots, x_{nj}). \quad (3).$$

Нормування індикаторів здійснювалось за максимальним значенням для індикаторів-стимуляторів і мінімальним для індикаторів-дестимуляторів, при цьому отримане мінімальне значення ознаки перетворюється в нуль, а максимальне – в 1, тобто ознаки масштабувалися на відрізок [0, 1]. Для зіставлення отриманої інформації нормування проводилось на всьому часовому інтервалі дослідження.

Кількість виділених основних факторів визначена за допомогою графіку «кам'янистого осипу» (рис. 3), що полягає в пошуку точки, де спадання значень власних чисел сповільнюється найбільш сильно.

У ході реалізації методології факторного аналізу виділені чотири основні компоненти, що пояснюють понад 50% загальної дисперсії, та були відібрані показники з факторними навантаженнями не нижче, ніж 0,7.

З метою виключення з дослідження залежних показників та таких, що подібні за змістом, було реалізовано процедуру кореляційного аналізу (розрахунки проведено в ППП Statistica). Проте було враховано, що не завжди при високій кореляції показники дублюють інформацію, тому варто зважати на природу самих показників. Якщо показники корелюють між собою, перевага надається тому, який пояснює більшу частку дисперсію, тобто який має більше значення добутку факторного навантаження та частки загальної дисперсії.

Рисунок 3. Графік кам'янистого осипу для визначення кількості основних факторів

У результаті проведених факторного та кореляційного аналізу було обрано 15 показників, які найбільш сильно впливають на стан нерівномірності соціально-економічного розвитку регіонів. Десять показників відображають соціальний розвиток та всі основні аспекти соціального становища регіонів; п'ять інших показників – показники економічного розвитку. Факторний аналіз показав, що серед економічних чинників розвитку на інтегральний індекс мають вплив переважно фактори макроекономічного розвитку та зовнішньоекономічної діяльності. Наявність лише цих факторів пояснюється недосконалим розвитком внутрішнього ринку в Україні і відсутністю достатнього впливу приватного сектору на економіку регіонів та країни в цілому. Отриману множину показників в роботі ідентифіковано термінами соціально-економічні каталізатори або уповільнювачі нерівномірності розвитку регіонів (їх поняття наведені вище).

У табл.3 наведені соціально-економічні каталізатори та уповільнювачі диспропорцій розвитку регіонів, отримані в результаті здійсненого аналізу на попередніх кроках досліджень.

Таблиця 3. Соціально-економічні каталізатори та уповільнювачі розвитку регіонів

Позн.	Показник	Характер впливу	Позн.	Показник	Характер впливу
1	2	3	1	2	3
Соціальні каталізатори/уповільнювачі розвитку					
s2	Міграційний приріст/скорочення населення (на 1000 осіб)	Каталізатор/уповільнювач	s27	Кількість докторантів (на 100 000 осіб населення)	Каталізатор
s3	Природний приріст/ скорочення населення (на 1000 осіб)	Каталізатор/уповільнювач	s30	Кількість лікарів усіх спеціальностей (на 10000 населення)	Каталізатор
s8	Кількість розлучень (на 1000 осіб населення)	Уповільнювач	s36	Середньомісячна заробітна плата реальна, грн.	Каталізатор
s10	Середній розмір реальної призначеної місячної пенсії пенсіонерам (за віком), грн.	Каталізатор	s39	Реальний наявний дохід, у % до відповідного періоду попереднього року	Каталізатор
s11	Кількість пенсіонерів (на 1000 осіб населення)	Уповільнювач	s17	Питома вага загальної площі обладнаної гарячим водопостачанням, %	Каталізатор
Економічні каталізатори/уповільнювачі розвитку					
e2	Валовий регіональний продукт, млн. грн.	Каталізатор	e11	Обсяги викидів діоксиду сірки, на 1 км2 площі регіону, кг	Уповільнювач
e9	Прямі інвестиції (на 1000 осіб населення), тис. дол. США	Каталізатор	e16	Експорт товарів та послуг (на 1000 осіб населення), тис. дол. США	Каталізатор
e17	Імпорт товарів та послуг (на 1000 осіб населення), тис. дол. США				Уповільнювач

Джерело: складено автором.

Із таблиці 3 видно, що показники соціальної групи s2 та s3 (Міграційний та природний приріст/скорочення населення) одночасно виступають як каталізатори (у випадку приросту кількості населення) та як уповільнювачі (у випадку скорочення кількості населення) розвитку регіонів.

Процес утворення диспропорцій через прискорення соціально-економічного розвитку регіонів внаслідок впливу факторів-каталізаторів пропонується визначати як позитивний соціально-економічний каталіз.

Водночас, процес утворення диспропорцій через сповільнення соціально-економічного розвитку регіонів внаслідок впливу факторів-уповільнювачів – негативним соціально-економічним каталізатором.

Для утворення множини каталізаторів та уповільнювачів диспропорцій соціально-економічного розвитку побудуємо матрицю кореляцій, що показує наявність чи відсутність між ними тісного взаємозв'язку (рис.4). Тісним вважається зв'язок між факторами, якщо значення коефіцієнту парної кореляції близьке до 1. Отже, за результатами обчислень, каталізатор s10 тісно пов'язаний з каталізатором s36 ($r=0.95$), що є очевидним, оскільки середній розмір реальної призначеної місячної пенсії пенсіонерам прямо залежить від рівня мінімальної (а отже, і середньої) заробітної плати. Також спостерігається тісний зв'язок між уповільнювачем e17 (імпорт товарів та послуг) та каталізатором e9 (обсяг прямих інвестицій) у розрахунку на 1000 осіб населення, причому зв'язок є оберненим ($r=-0.94$), тобто збільшення інвестицій стимулює власне виробництво в регіонах, що знижує потребу в імпорті товарів.

Переменная	Корреляции (Таблица данных1) Построчное удаление ПД N=373														
	s2	s3	s8	s10	s11	s17	s27	s30	s36	s39	e2	e9	e11	e16	e17
s2	1.00	0.37	-0.07	0.26	0.30	0.64	0.71	0.69	0.32	0.00	0.51	0.55	-0.00	0.63	-0.63
s3	0.37	1.00	0.57	0.32	0.71	0.19	0.32	0.43	0.32	-0.08	0.28	0.30	0.03	0.30	-0.32
s8	-0.07	0.57	1.00	0.10	0.39	-0.21	-0.08	0.06	0.07	-0.16	-0.05	-0.09	0.10	-0.14	0.08
s10	0.26	0.32	0.10	1.00	-0.13	0.33	0.23	0.13	0.95	-0.46	0.74	0.36	-0.16	0.40	-0.29
s11	0.30	0.71	0.39	-0.13	1.00	0.15	0.21	0.41	-0.11	0.28	0.02	0.12	0.12	0.12	-0.17
s17	0.64	0.19	-0.21	0.33	0.15	1.00	0.79	0.62	0.41	-0.11	0.60	0.67	-0.05	0.64	-0.71
s27	0.71	0.32	-0.08	0.23	0.21	0.79	1.00	0.80	0.34	-0.00	0.63	0.82	0.08	0.69	-0.87
s30	0.69	0.43	0.06	0.13	0.41	0.62	0.80	1.00	0.20	0.08	0.44	0.61	-0.13	0.49	-0.66
s36	0.32	0.32	0.07	0.95	-0.11	0.41	0.34	0.20	1.00	-0.46	0.84	0.45	-0.12	0.45	-0.37
s39	0.00	-0.08	-0.16	-0.46	0.28	-0.11	-0.00	0.08	-0.46	1.00	-0.28	-0.04	0.02	0.01	0.00
e2	0.51	0.28	-0.05	0.74	0.02	0.60	0.63	0.44	0.84	-0.28	1.00	0.77	-0.08	0.70	-0.67
e9	0.55	0.30	-0.09	0.36	0.12	0.67	0.82	0.61	0.45	-0.04	0.77	1.00	-0.07	0.83	-0.94
e11	-0.00	0.03	0.10	-0.16	0.12	-0.05	0.08	-0.13	-0.12	0.02	-0.08	-0.07	1.00	-0.08	0.02
e16	0.63	0.30	-0.14	0.40	0.12	0.64	0.69	0.49	0.45	0.01	0.70	0.83	-0.08	1.00	-0.81
e17	-0.63	-0.32	0.08	-0.29	-0.17	-0.71	-0.87	-0.66	-0.37	0.00	-0.67	-0.94	0.02	-0.81	1.00

Рисунок 4. Матриця кореляцій для множини каталізаторів та уповільнювачів диспропорцій соціально-економічного розвитку

Оскільки виявлені каталізатори та уповільнювачі зміни диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів мають різний вплив на розвиток регіонів, було вирішено визначити вагові коефіцієнти для кожного з них методом головних компонент. Перевагу цьому методу надано через те, що він, незважаючи на свою простоту, дозволяє отримати обґрунтовані значення вагових коефіцієнтів. Алгоритм передбачає реалізацію наступних трьох послідовних кроків:

Крок 1. Розрахунок добутку факторного навантаження $|f|_j$ та частки загальної дисперсії, яку він пояснює d_j :

$$q_j = |f|_j d_j. \quad (4)$$

де $|f|_j$ – факторне навантаження показника, який формує компоненту, тобто має найбільший вплив.

Крок 2. Розрахунок суми отриманих добутків за всіма досліджуваними факторами.

Крок 3. Розрахунок внеску кожного фактора до зазначеної суми, тобто власне ваги j -го фактору (аспекту економічного розвитку) у загальній моделі:

$$w_j = \frac{q_j}{\sum q_j}. \quad (5)$$

Результати методології факторного аналізу та розрахунку вагових коефіцієнтів представлено на рис. 5.

Розраховані значення вагових коефіцієнтів показали, що вплив соціальних каталізаторів/уповільнювачів на величину інтегрального індексу складає понад 60%, а економічних – близько 40% (рис. 6).

Дані рис. 4-5 показали, що найбільший вплив серед множини каталізаторів та уповільнювачів на формування диспропорцій регіонального розвитку здійснюють: імпорт товарів та послуг на 1000 осіб населення (10,4%) та прямі інвестиції на 1000 осіб населення (10,1%).

Результати дослідження дозволяють зробити висновки відносно основних властивостей соціально-економічних каталізаторів диспропорцій розвитку територій:

- активність (швидка зміна показника-каталізатора у часі);
- селективність (вибірковість впливу каталізатора на індикатори соціально-економічного розвитку);
- множинність впливу (вплив каталізатора не на один, а на декілька показників-індикаторів соціально-економічного розвитку одночасно);
- стійкість впливу (стійкість впливу каталізатора на індикатори соціально-економічного розвитку упродовж декількох періодів);

- синергія дії каталізаторів (зміна рівня соціально-економічного розвитку регіону, викликаних дією декількох каталізаторів одночасно, є більшою, ніж сума змін рівня соціально-економічного розвитку регіонів, викликаних дією цих каталізаторів окремо);

- відносну легкість відтворення дії каталізатора (необхідно порівняно небагато зусиль чи засобів для забезпечення зростання соціально-економічного фактора-каталізатора, порівняно з іншими шляхами забезпечення зростання рівня соціально-економічного розвитку регіону).

Перемен.	Фактор нагрузки (Квартим. исх.) (Таблица данных1) Выделение: Главные компоненты (Отмечены нагрузки >,700000)					
	Фактор 1	Фактор 2	Фактор 3	Фактор 4	q	w
s2	0,783016	0,010005	0,166691	0,016728	0,31598	0,088
s3	0,303085	0,188992	0,868884	0,007608	0,12701	0,035
s8	-0,202136	0,193806	0,797539	-0,119582	0,11658	0,032
s10	0,276226	0,891828	0,068207	0,125191	0,16388	0,046
s11	0,235514	-0,311182	0,810361	-0,018470	0,11846	0,033
s17	0,830939	0,117968	-0,070768	0,004231	0,33532	0,093
s27	0,935149	0,007249	0,054093	-0,120242	0,37738	0,105
s30	0,781538	-0,135249	0,309382	0,164968	0,31539	0,088
s36	0,375770	0,878730	0,047760	0,074476	0,16148	0,045
s39	0,080745	-0,727117	0,027560	0,141892	0,13362	0,037
e2	0,701315	0,614207	-0,013969	0,023646	0,28301	0,079
e9	0,895259	0,176166	-0,015996	0,005613	0,36128	0,101
e11	-0,016890	-0,098841	0,065622	-0,975624	0,0686	0,019
e16	0,839219	0,183987	-0,025810	0,056476	0,33866	0,094
e17	-0,924222	-0,076411	-0,020734	0,031785	0,37297	0,104
Общ. дис.	6,053182	2,756441	2,192696	1,054655		
Доля общ.	0,403545	0,183763	0,146180	0,070310		

Рисунок 5. Результати факторного аналізу та розрахунку вагових коефіцієнтів

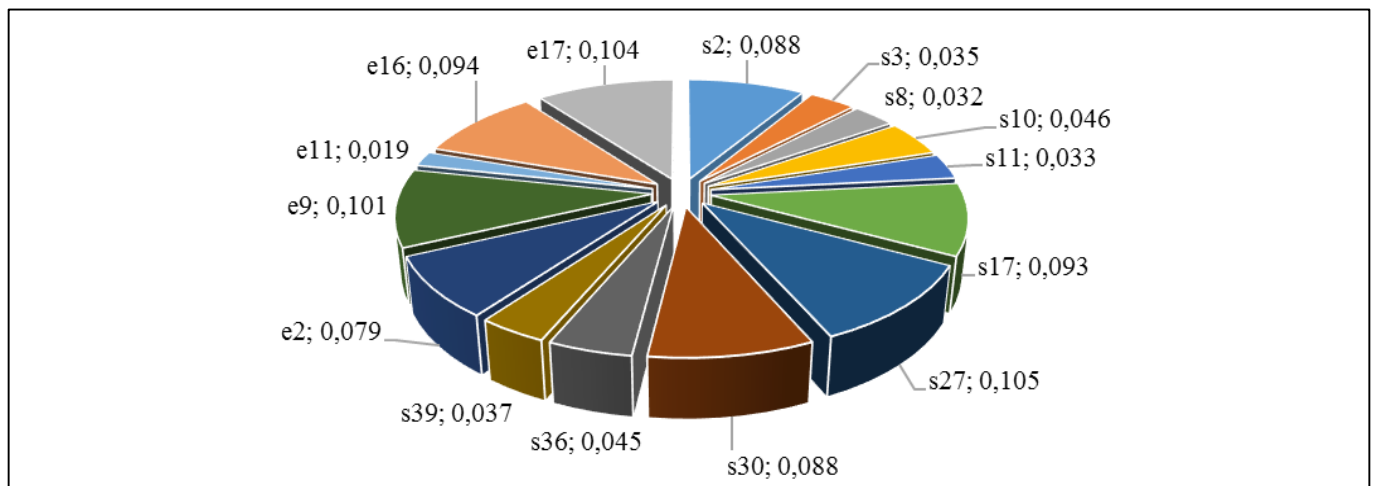

Рисунок 6. Вагові коефіцієнти соціально-економічних каталізаторів/уповільнювачів диспропорцій розвитку регіонів

Внаслідок реалізації своїх іманентних властивостей дія соціально-економічних каталізаторів прискорює основні соціально-економічні процеси у регіонах, що забезпечує зростання наявних диспропорцій розвитку. Водночас, дія соціально-економічних уповільнювачів розвитку дещо стишує ці процеси. У результаті отримуємо більш стійкі результати розвитку регіону та зменшення диспропорцій.

Врахування селективного характеру дії соціально-економічних каталізаторів дозволяє уникнути додаткового стимулювання несуттєвих факторів та тим самим знизити рівень витрат на забезпечення

визначеного/встановленого рівня розвитку регіонів. Завдяки цій властивості процес соціально-економічного розвитку стає ефективнішим при зменшенні витрат на його безперервне стимулювання за рахунок фінансових інструментів державної регіональної політики – Державного фонду регіонального розвитку, субвенцій, державного замовлення, проектного фінансування, проектів у рамках державно-приватного партнерства. Ефективність дії каталізаторів проявляється ще й в тому, що завдяки їх впливу, прямого чи опосередкованого, розвиток проходить швидше у часі, що так само забезпечує скорочення рівня витрат на його стимулювання в стратегічному вимірі.

Висновки. Перспективи подальших розвідок.

Сформульоване авторське визначення «соціально-економічний розвиток регіонів» дозволяє більш конструктивно дослідити механізми впливу на диспропорційність розвитку регіонів. Реалізована методологія оцінки та аналізу міжрегіональної соціально-економічної нерівномірності та регіональних диспропорцій дозволяє виявити ключові фактори, що обумовлюють наявність диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів. Для опису таких факторів були введені поняття соціально-економічного каталізатора та уповільнювача диспропорцій розвитку. Визначені основні властивості соціально-економічних уповільнювачів диспропорцій розвитку регіонів. Виявлено, що найбільший вплив серед множини каталізаторів та уповільнювачів на формування диспропорцій регіонального розвитку здійснюють імпорт товарів та послуг на 1000 осіб населення (10,4%) та прямі інвестиції на 1000 осіб населення (10,1%). Для опису процесу утворення диспропорцій через прискорення соціально-економічного розвитку регіонів внаслідок впливу факторів-каталізаторів запропоновано поняття позитивного соціально-економічного каталізу.

Список використаних джерел

1. Гавкалова Н. Л. Соціально-економічний розвиток регіонів України: проблеми та перспективи. URL : <http://repository.hneu.edu.ua/jspui/bitstream>.
2. Гурьянова Л. С., Холодный Г. А., Лукьянчикова А. С. Методы и модели анализа пространственной кластеризации темпов социально-экономического развития регионов. Проблемы экономики. 2013. № 2. С. 242–251.
3. Гурьянова Л. С., Прокопович С. В. Модели оценки влияния межрегионального взаимодействия на процессы конвергенции развития территорий. Бизнес-Информ. 2013. № 1. С. 62–68.
4. Гурьянова Л. С. Модели оценки и анализа сложных социально-экономических систем / Под ред. д.э.н., проф. Пономаренко В. С., д.э.н., проф. Клебановой Т. С., д.э.н., проф. Кизима Н. А. / Модели оценки, анализа и прогнозирования социально-экономического развития регионов (монография). Х.: ИД «ИНЖЭК», 2013. С. 177–196.
5. Гурьянова Л. С. Моделирование социально-экономических систем: теория и практика / Под ред. В. С. Пономаренко, Т. С. Клебановой, Н. А. Кизима / Модели оценки и анализа цикличности развития экономической системы (монография). Х.: ФЛП Александрова К.М., ИД «ИНЖЭК», 2012. С. 183–198.
6. Гурьянова Л. С. Моделі фінансового регулювання в системах регіонального управління. Сталій розвиток економіки. Всеукраїнський науково-виробничий журнал. 2012. № 7(17). С. 141–148.
7. Гурьянова Л. С., Клебанова Т. С. Сценарный анализ диспропорций регионального развития. Вісник Східноукраїнського національного університету ім. В.Даля. 2012. №10(181). С. 146–155.
8. Клебанова Т. С., Трунова Т. Н. Дифференциация регионов Украины по уровню социально-экономического развития. Економіка розвитку. 2009. №1. С. 5–8.
9. Клебанова Т. С., Гурьянова Л. С., Захарова О. В. Прогнозирование макроэкономических показателей на основе моделей циклообразования. Социально-экономическое развитие Украины и ее регионов: проблемы науки и практики: Монография. Х.: ИД «ИНЖЭК», 2009. 464 с.
10. Ковальчук В. Г. Цілі та критерії соціально-економічного регіонального розвитку. Державне будівництво. 2012. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2012_2_23.
11. Никифорова О. В., Чаговец Л. А. Оценка неоднородности развития системы региональных рынков труда Украины. Бизнес-информ. 2011. № 5(1). С. 41–44.
12. Никифорова О. В. Подходы к оценке неоднородности системы региональных рынков труда Украины. Научный журнал «Культура народов Причерноморья». 2013. № 259. С. 70–72.
13. Ромашко С. М., Саврас І. З., Селіверстов Р. Г., Юринець Р. В. Моделювання соціально-економічного розвитку територій: наук.-метод. розроб. К. : НАДУ, 2013. 44 с.
14. Савків У. С. Інтегральна оцінка сталого розвитку регіону. Бізнес-Інформ. 2012. № 1. С. 45–49.
15. Сухоруков А. І., Харазішвілі Ю. М. Моделювання та прогнозування соціально-економічного розвитку регіонів України: монографія. Київ: НІСД, 2012. 368 с.
16. Хапов Д. В. Інтегральна оцінка соціально-економічного стану регіонів. Глобальні та національні проблеми економіки. Електронне наукове фахове видання. 2015. № 4. С. 1084–1089.
17. Хожило І. Соціально-економічний розвиток громад в умовах децентралізації влади в Україні. Публічне адміністрування: теорія та практика. 2015. Вип. 1 (13). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Patr_2015_1_19.
18. Чаговец Л. А., Никифорова О. В. Оценка дифференциации социально-экономической активности региональных зон. Бизнес информ. 2011. № 6. С. 31–34.
19. Шовин В. А. Методы вращения факторных структур. Математические структуры и моделирование. 2015. № 2 (34). С. 75–84.
20. Chand Sultana, Nasim Aktar Regional Imbalances in the Levels of Socio-Economic Development: A Case Study of Malda District, West Bengal. The NEHU Journal. 2016, Vol XIV, No. 1. pp. 69–86.

21. Jeremic V., Isljamovic S., Petrovic N., Radojicic Z., Markovic A., Bulajic M. Human development index and sustainability: What's the correlation? *Metal Int.* 2011, 16. pp. 63–67.
22. Slepneva L. R., Tsyrenov D. D., Kokorina A. A., Slepneva J. V., Munkueva I. S. Socio-economic Development of Regions of Russia: Assessment of the State and Directions of Improvement. *International Journal of Economics and Financial Issues.* 2016, 6(S2). pp. 179–187.
23. Usenko L. N., Usenko A. M., Uryadova T. N., Bashkatova T. A., Beliaeva S. V. Monitoring methodology for socio-economic development of a region (through the example of the South of Russia regions). *Espacios*, 2017, Vol. 38 (Nº 23). p. 24.
24. Z. Radojicic, S. Isljamovic, N. Petrovic, V. Jeremic A Novel Approach to Evaluating Sustainable Development. *Problemy Ekorozwoju – Problems of Sustainable Development.* 2012, vol. 7, no 1. pp. 81-85.

References

1. Havkalova, N. L. Sotsialno-ekonomichnyi rozvytok rehioniv Ukrainy: problemy ta perspektyvy [Socio-economic development of regions of Ukraine: problems and perspectives]. URL: <http://repository.hneu.edu.ua/jspui/bitstream>.
2. Hurianova, L. S. (2013) Metody i modeli analiza prostranstvennoy klasterizatsii tempov sotsial'no-ekonomicheskogo razvitiya regionov [Methods and models of spatial cluster analysis of the rates of socio-economic development of region]. *Problemy ekonomiki*, 2, 242–251.
3. Hurianova, L. S. (2013) Modeli otsenki vliyaniya mezhregional'nogo vzaimodeystviya na protsessy konvergentsii razvitiya territoriy [Models of estimation of influence of interregional interaction on processes of convergence in development of territories]. *Biznes-Inform*, 1, 62–68.
4. Hurianova, L. S. (2013) Modeli otsenki i analiza slozhnykh sotsial'no-ekonomicheskikh system [Models of evaluation and analysis of complex socio-economic systems]. *Modeli otsenki, analiza i prognozirovaniya sotsial'no-ekonomicheskogo razvitiya regionov* [Models of estimation, analysis and forecasting of socio-economic regional development]. Kh: YD «INZhEK»: 177–196.
5. Hurianova, L. S. (2012) Modelirovanie sotsial'no-ekonomicheskikh sistem: teoriya i praktika [Modeling of socioeconomic systems: theory and practice]. *Modeli otsenki i analiza tsyklichnosti razvitiya ekonomicheskoi sistemy* [Models of estimation and analysis of cycle character of the development of economic system]. Kh: FLP Aleksandrova K.M., YD «INZhEK»: 183–198.
6. Hurianova, L. S. (2012) Modeli finansovoho rehuliuвання v systemakh rehionalnogo upravlinnia [Models of financial regulation in systems of regional administration]. *Stalyi rozvytok ekonomiky: Vseukrainskyi naukovo-vyrobnychiy zhurnal*, 7(17), 141–148.
7. Hurianova, L. S. (2012) Stsenarnyy analiz disproportsiy regional'nogo razvitiya [Scenario analysis of disparities in regional development] *Visnyk Skhidnoukrainskoho natsionalnogo universytetu im. V.Dalia*, 10 (181), 146–155.
8. Klebanova, T. S. (2009) Differentsiatsiya regionov Ukrainy po urovnyu sotsial'no-ekonomicheskogo razvitiya [Differentiation of the regions of Ukraine based on the level of social and economic development]. *Ekonomika rozvytku*, 1, 5–8.
9. Klebanova, T. S. (2009) Prognozirovanie makroekonomicheskikh pokazateley na osnove modeley tsikloobrazovaniya [Forecasting of macroeconomic indicators on the basis of cyclic formation models]. *Sotsial'no-ekonomicheskoe razvitye Ukrainy i yeyo regionov: problemy nauki i praktiki* [Socio-economic development of Ukraine and its regions: problems of science and practice]. Kh: YD «INZhEK».
10. Kovalchuk, V. H. (2012, 2) Tsili ta kryterii sotsialno-ekonomichnoho rehionalnogo rozvytku [Objectives and criteria for socio-economic regional development]. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2012_2_23.
11. Nykyforova, O. V. (2011) Otsenka neodnorodnosti razvitiya sistemy regional'nykh rynkov truda Ukrainy [Evaluation of the heterogeneity of the development of the system of regional labor markets of Ukraine]. *Biznes-inform*, 5(1), 41–44.
12. Nykyforova, O. V. (2013) Podkhody k otsenke neodnorodnosti sistemy regional'nykh rynkov truda Ukrainy [Approaches to the estimation of the heterogeneity of the system of regional labor markets of Ukraine]. *Nauchnyi zhurnal «Kultura narodov Prychernomoria»*, 259, 70–72.
13. Romashko, S. M. (2013). Modeliuvannia sotsialno-ekonomichnoho rozvytku terytorii: nauk.-metod. rozrob. [Modeling of socio-economic development of territories: science-method. developed]. Kyiv: NADU.
14. Savkiv, U. S. (2012) Intehralna otsinka staloho rozvytku rehionu [Integral assessment of sustainable development of the region]. *Biznes-Inform*, 1, 45–49.
15. Sukhorukov, A. I., Kharazishvili Yu. M. (2012) Modeliuvannia ta prohnozuvannia sotsialno-ekonomichnoho rozvytku rehioniv Ukrainy: monohrafiia [Modeling and forecasting of socio-economic development of regions of Ukraine]. Kyiv: NISD.
16. Khapov, D. V. (2015) Intehralna otsinka sotsialno-ekonomichnoho stanu rehioniv [Integral assessment of the socio-economic status of the regions]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky: Elektronne naukovye fakhove vydannya*, 4, 1084–1089.
17. Khozhylo, I. (2015) Sotsialno-ekonomichnyi rozvytok hromad v umovakh detsentralizatsii vlady v Ukraini [Socio-economic development of communities in the conditions of decentralization of power in Ukraine]. *Publichne administruvannia: teoriia ta praktyka*, 1 (13). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Patp_2015_1_19.
18. Chahovets, L. A. (2011) Otsenka differentsiatsii sotsial'no-ekonomicheskoy aktivnosti regional'nykh zon [Assessment of the differentiation of socio-economic activity of regional zones]. *Biznes-inform*, 6, 31–34.

19. Shovyn, V. A. (2015) *Metody vrashcheniya faktornykh struktur [Methods of rotation of factor structures]. Matematicheskie struktury i modelirovanie*, 2(34), 75–84.
20. Chand Sultana & Nasim Aktar (2016) *Regional Imbalances in the Levels of Socio-Economic Development: A Case Study of Malda District, West Bengal. The NEHU Journal*. Vol XIV, No. 1. pp. 69–86.
21. Jeremic, V.; Isljamovic, S.; Petrovic, N.; Radojicic, Z.; Markovic, A. & Bulajic, M. (2011) *Human development index and sustainability: What's the correlation? Metal Int*, 16. pp. 63–67.
22. Slepneva, L. R., Tsyrenov, D. D., Kokorina, A. A., Slepneva, J. V. & Munkueva I. S. *Socio-economic Development of Regions of Russia: Assessment of the State and Directions of Improvement. International Journal of Economics and Financial Issues*. 2016, 6(S2). pp. 179–187.
23. Usenko, L. N., Usenko, A. M., Uryadova, T. N., Bashkatova, T. A. & Beliaeva S. V. (2017) *Monitoring methodology for socio-economic development of a region (through the example of the South of Russia regions). Espacios–2017*, Vol. 38 (№ 23). p. 24.
24. Z. Radojicic, S. Isljamovic, N. Petrovic & V. Jeremic (2012) *A Novel Approach to Evaluating Sustainable Development. Problemy Ekorozwoju – Problems of Sustainable Development*. vol. 7, no 1. pp. 81-85.

ДАНИ ПРО АВТОРА

Шевченко Ольга Валеріївна, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу регіональної політики Національного інституту стратегічних досліджень,
e-mail: olganiss@ukr.net

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Шевченко Ольга Валериевна, кандидат экономических наук, старший научный сотрудник, заведующая отделом региональной политики Национального института стратегических исследований,
e-mail: olganiss@ukr.net

DATA ON AUTHOR

Shevchenko Olga, Ph D in economic sciences, Senior researcher, Head of Regional Policy Department of the National Institute for Strategic Studies,
e-mail: olganiss@ukr.net

УДК 347.27.01: 338.28

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-42-121-129>

АКТИВІЗАЦІЯ ІНФРАСТРУКТУРНОЇ ІПОТЕКИ ПРОЄКТІВ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА

Григорська О. С.

В останній час відчувається гостра потреба в створенні або модернізації об'єктів інфраструктури – транспортної, енергетичної, комунальної, соціальної та інших її видів, на тлі дефіциту фінансових ресурсів бюджетів усіх рівнів та в умовах бюджетних обмежень. Така ситуація в цілому обумовлює пошук додаткових джерел фінансування в сфері державно-приватного партнерства. В цьому контексті все більшої актуальності та значущості набуває використання інфраструктурної іпотеки.

Метою даної роботи є систематизація переваг і недоліків інфраструктурної іпотеки, визначення основних моделей перетворення довгострокових зобов'язань у активи та обґрунтування доцільності створення спеціалізованої установи проектного фінансування, що концентруватиме свою діяльність на компетентному відборі, структуруванні та моніторингу проєктів.

У дослідженні використовувались загальнонаукові та спеціальні методи: аналізу та синтезу, аналогії та порівняння, узагальнення, графічний метод.

У статті визначено особливості інфраструктурної іпотеки та сформовано її переваги й недоліки. Представлено основні чотири моделі перетворення довгострокових зобов'язань у активи, що обертаються. Схематично подано моделі прямого і непрямого рефінансування іпотечних кредитів через довгострокові боргові зобов'язання первинного кредитора та модель переуступки прав вимог за іпотечними кредитами (заставними) оператору вторинного ринку. Доведено необхідність стандартизації інфраструктурної іпотеки задля полегшення процесів рефінансування таких проєктів, формування до складу окремих груп та подальшу їх сек'юритизацію. Розроблено комплекс державних заходів щодо зниження ризиків і витрат інвесторів інфраструктурної іпотеки.

Ключові слова: іпотека, інфраструктурна іпотека, пряме рефінансування, непряме рефінансування, переуступка прав вимог, формування загального фонду, державно-приватне партнерство, центри відповідальності.

АКТИВИЗАЦИЯ ИНФРАСТРУКТУРНОЙ ИПОТЕКИ ПРОЕКТОВ ГОСУДАРСТВЕННО-ЧАСТНОГО ПАРТНЕРСТВА

Григорская Е. С.

В последнее время ощущается острая потребность в создании или модернизации объектов инфраструктуры – транспортной, энергетической, коммунальной, социальной и других ее видов, на фоне дефицита финансовых ресурсов бюджетов всех уровней и в условиях бюджетных ограничений. Такая ситуация в целом обуславливает поиск дополнительных источников финансирования в сфере государственно-частного партнерства. В этом контексте все большую актуальность и значимость приобретает использование инфраструктурной ипотеки.

Целью данной работы является систематизация преимуществ и недостатков инфраструктурной ипотеки, определение основных моделей преобразования долгосрочных обязательств в активы и обоснование целесообразности создания специализированного учреждения проектного финансирования, концентрирующего свою деятельность на компетентном отборе, структурировании и мониторинге проектов.

В исследовании использовались общенаучные и специальные методы: анализа и синтеза, аналогии и сравнения, обобщения, графический метод.

В статье определены особенности инфраструктурной ипотеки и сформированы ее преимущества и недостатки. Представлены основные четыре модели преобразования долгосрочных обязательств в оборачиваемые активы. Схематично представлены модели прямого и косвенного рефинансирования ипотечных кредитов через долгосрочные долговые обязательства первичного кредитора и модель переуступки прав требований по ипотечным кредитам (закладным) оператору вторичного рынка. Доказана необходимость стандартизации инфраструктурной ипотеки для облегчения процессов рефинансирования таких проектов, формирования в состав отдельных групп и дальнейшую их секьюритизацию. Разработан комплекс государственных мер по снижению рисков и затрат инвесторов инфраструктурной ипотеки.

Ключевые слова: ипотека, инфраструктурная ипотека, прямое рефинансирование, косвенное рефинансирование, переуступка прав требований, формирования общего фонда, государственно-частное партнерство, центры ответственности.

REVITALIZATION OF INFRASTRUCTURAL MORTGAGE OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP PROJECTS

Hryhorska O. S.

Recently, there is an acute need for the creation or modernization of infrastructure facilities - transport, energy, utilities, social and other types of infrastructure, against the background of a lack of financial resources of budgets of all levels and under budgetary constraints. This situation as a whole leads to the search for additional sources of funding in the field of public-private partnership. In this context, the use of infrastructure mortgages is becoming increasingly important and relevant.

The purpose of this work is to systematize the advantages and disadvantages of infrastructure mortgages, identify the main models for converting long-term liabilities into assets and justify the feasibility of creating a specialized project finance institution concentrating its activities on competent selection, structuring and monitoring of projects.

In the study the author used general scientific and special methods: analysis and synthesis, analogies and comparisons, generalizations, graphical method.

In the article the author identifies the features of the infrastructure mortgage and forms its advantages and disadvantages. The four main models for converting long-term liabilities into assets to be turned around are presented. The models of direct and indirect refinancing of mortgage loans through long-term debt obligations of the primary lender and the model of transferring the rights of claims on mortgage loans (mortgages) to the secondary market operator are schematically presented. The need for standardization of infrastructure mortgage to facilitate the refinancing of such projects, the formation of separate groups and their further securitization are proved. A set of state measures has been developed to reduce the risks and costs of infrastructure mortgage investors.

Keywords: mortgage, infrastructure mortgage, direct refinancing, indirect refinancing, assignment of rights of claims, formation of a common fund, public-private partnership, responsibility centers.

JEL Classification: Q38, C41; G21

Актуальність дослідження. В останній час відчувається гостра потреба в створенні або модернізації об'єктів інфраструктури – транспортної, енергетичної, комунальної, соціальної та інших її видів, на тлі дефіциту фінансових ресурсів бюджетів усіх рівнів та в умовах бюджетних обмежень. Така ситуація в цілому обумовлює пошук додаткових джерел фінансування в сфері державно-приватного партнерства. В цьому контексті все більшої актуальності та значущості набуває використання інфраструктурної іпотеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика іпотечного кредитування широко висвітлюється в сучасній економічній літературі. Даному напрямку наукових досліджень присвячено праці таких вчених-дослідників, як В. Д. Базилович, О. Д. Вовчак, І. О. Лютий, В. І. Савич, Л. А. Свистун [1-5] та багатьох інших економістів. Водночас проблемні питання запровадження та розвитку такого різновиду

іпотечного кредитування, як інфраструктурна іпотека, можливостей її застосування для фінансування проектів державно-приватного партнерства, лишилися поза увагою вчених, що обумовлює необхідність поглибленого вивчення окреслених питань.

Метою статті є систематизація переваг і недоліків інфраструктурної іпотеки, визначення основних моделей перетворення довгострокових зобов'язань у активи та обґрунтування доцільності створення спеціалізованої установи проектного фінансування, що концентруватиме свою діяльність на компетентному відборі, структуруванні та моніторингу проектів.

Предметом дослідження є сукупність економічних відносин, що виникають у процесі використання інфраструктурної іпотеки для фінансування проектів державно-приватного партнерства.

Виклад основного матеріалу. Ключовою ознакою класичної іпотеки останньої є те, що вона являє собою довгостроковий кредит на нерухомість, який оформлюється під її заставу з тривалим терміном погашення, як правило 15-20 років. У разі іпотечного кредитування відразу відбувається користування нерухомістю, при цьому вартість виплачується поступово, невеликими платежами впродовж тривалого періоду. Найбільш застосовуваною в практичній діяльності є представлення іпотечних кредитів у розрізі двох позицій:

- комерційна іпотека, що надається для придбання нерухомості для підприємницької діяльності;
- соціальна іпотека, – призначена для громадян, які потребують покращення житлових умов.

У випадку ж реалізації проекту «інфраструктурної іпотеки» приватний інвестор має можливість прокредитувати інфраструктурний проект, отримуючи гарантований щорічний дохід. При цьому, важливим є те, що об'єкт реалізується не за рахунок закладених у бюджет фінансових ресурсів на його будівництво, а зважаючи на акумульовані кошти інвесторів, звичайно ж, якщо це відбувається в інтересах держави. Але, зрозуміло, що погашення кредиту відбувається впродовж певного часу.

Зауважимо, що процеси реалізації інфраструктурної іпотеки полягають у тому, що приватний партнер, який зацікавлений в розвитку інфраструктури на певній території укладає угоду з регіональною владою, виділяє кредитні ресурси, а держава вибудовує інфраструктуру з огляду на реалізацію конкретних проектів. При цьому, гарантовані щорічні платежі з повернення виділених кредитів здійснюються за рахунок експлуатації інфраструктурних об'єктів основними вигодонабувачами, а саме з бюджетів різних рівнів – від монополій та інших державних структур. Так, інвестор (держава) бере кредит, здійснює будівництво об'єкту та експлуатує його за призначенням, при цьому поступово погашає борг кредитору (банківській установі або іншій комерційній організації).

Варто зазначити, що до фінансування проектів можуть долучатися широке коло інвесторів – банківські установи, інвестиційні компанії, пенсійні фонди та ін. Припускається, що інфраструктурні проекти, в своїй більшості, передбачатимуть вигідні умови як для вкладення грошових коштів, так і для здійснення розрахунків. Оскільки інфраструктурна іпотека є одним із видів заставного кредитування, за якого право розпорядження предметом застави залишається у боржника, тобто у держави, то це дозволяє приватному інвестору кредитувати державні проекти під мінімальну кредитну ставку, та, як наслідок, отримувати від користувачів (державного сектору) гарантований щорічний дохід, при цьому поступово погашаючи кредит.

На підставі вище зазначеного, сформуємо переваги та недоліки інфраструктурної іпотеки (табл. 1).

На нашу думку, для підвищення стійкості проектів «інфраструктурної іпотеки» та ефективного управління ними, конче важливим є активізація використання механізму сек'юритизації. Найширшого розповсюдження в світовій практиці отримали чотири моделі перетворення довгострокових зобов'язань у активи, що обертаються (рис. 1).

Таблиця 1. Систематизація переваг та недоліки інфраструктурної іпотеки

Переваги	Недоліки
- наявність гарантій держави щодо повернення інвестицій із обумовленою дохідністю; - мінімізація ризику за рахунок ґрунтованої перевірки пропозицій з боку держави на ефективність та окупність проектів; - поява для приватних інвесторів нового механізму отримання доходів – кредитування; - підвищення конкурентної боротьби в банківстві; - активізація діяльності недержавних пенсійних фондів;	- можливість недовиконання гарантій держави через погіршення дохідної частини бюджету; - запропоновані державою умови інфраструктурної іпотеки можуть бути не вигідними приватному інвестору; - складність обчислення ризиків повернення іпотеки через тривалість інфраструктурних проектів, що не дозволяє визначити наперед дохідну частину проекту. Іноді неможливо і розрахувати термін окупності проекту; - незацікавленість банківських установ обслуговуванням реального сектору
- зростання кількості інфраструктурних новобудов; - акумуляція інвесторами своїх фінансових ресурсів на єдиних умовах задля зниження ризиків; - стандартизація всіх етапів інвестиційного проекту за усіма напрямками; - можливість створення державою інфраструктурних фондів, в яких зосереджуватимуться податкові та інші надходження від інфраструктурного об'єкту та потім виплачуватимуться приватним кредиторам відповідно до встановленого графіку.	- економіки, зокрема в частині кредитування інфраструктурних проектів. Це зумовлює дефіцит кредитних ресурсів для малого та середнього бізнесу; - висока ймовірність підвищення кошторисної вартості в процесі реалізації інфраструктурних проектів; - відсутність у державних та місцевих органів влади гарантованих доходів у розмірі інфраструктурної іпотеки від експлуатації інфраструктурних проектів; - наявність політичних ризиків.

*Джерело: складено автором

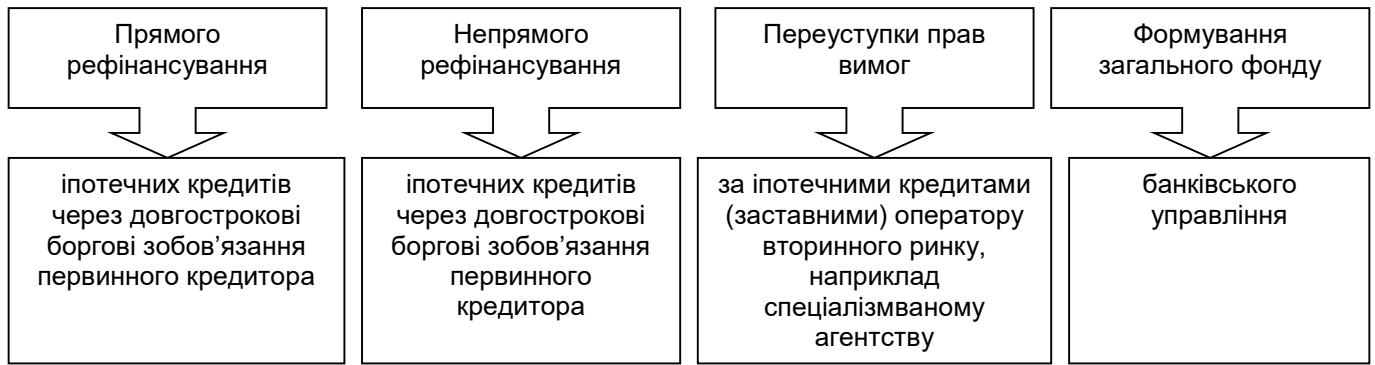
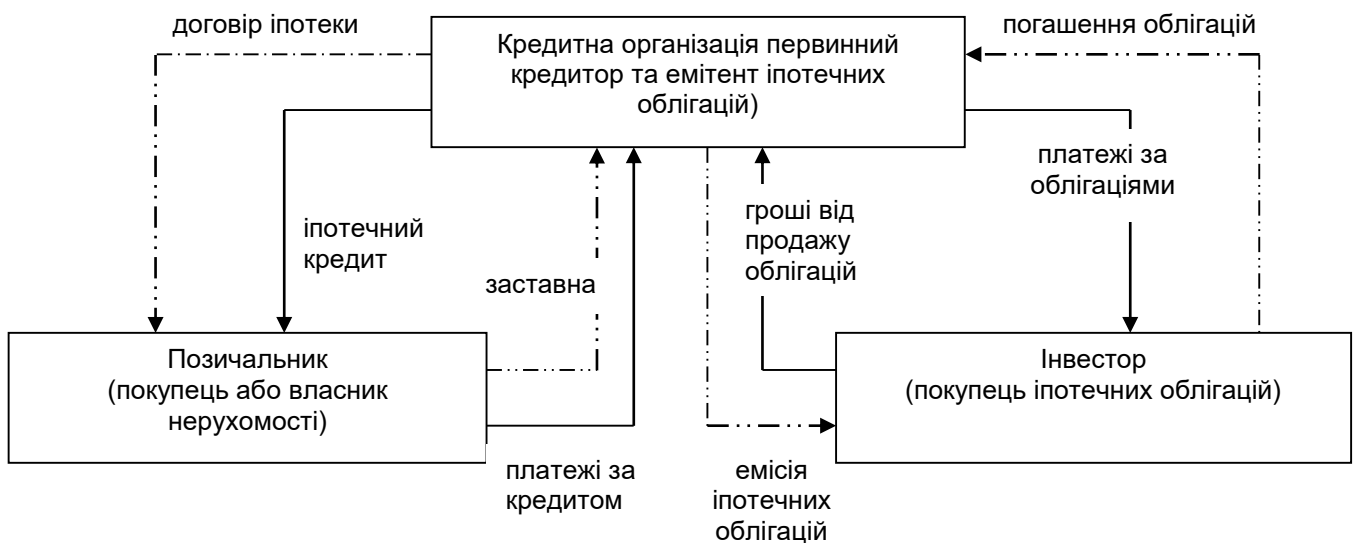

Рисунок 1. Основні моделі перетворення довгострокових зобов'язань у активи

**Джерело: складено автором за [6]*

Розглянемо зазначені моделі більш докладно. Модель прямого рефінансування іпотечних кредитів через довгострокові боргові зобов'язання первинного кредитора схематично представлена на рисунку 2.

— — грошові потоки;

- - - - - рух цінних паперів, документів та дії суб'єктів кредитних відносин.

Рисунок. 2. Схематичне представлення прямого рефінансування іпотечних кредитів через довгострокові зобов'язання первинного кредитора

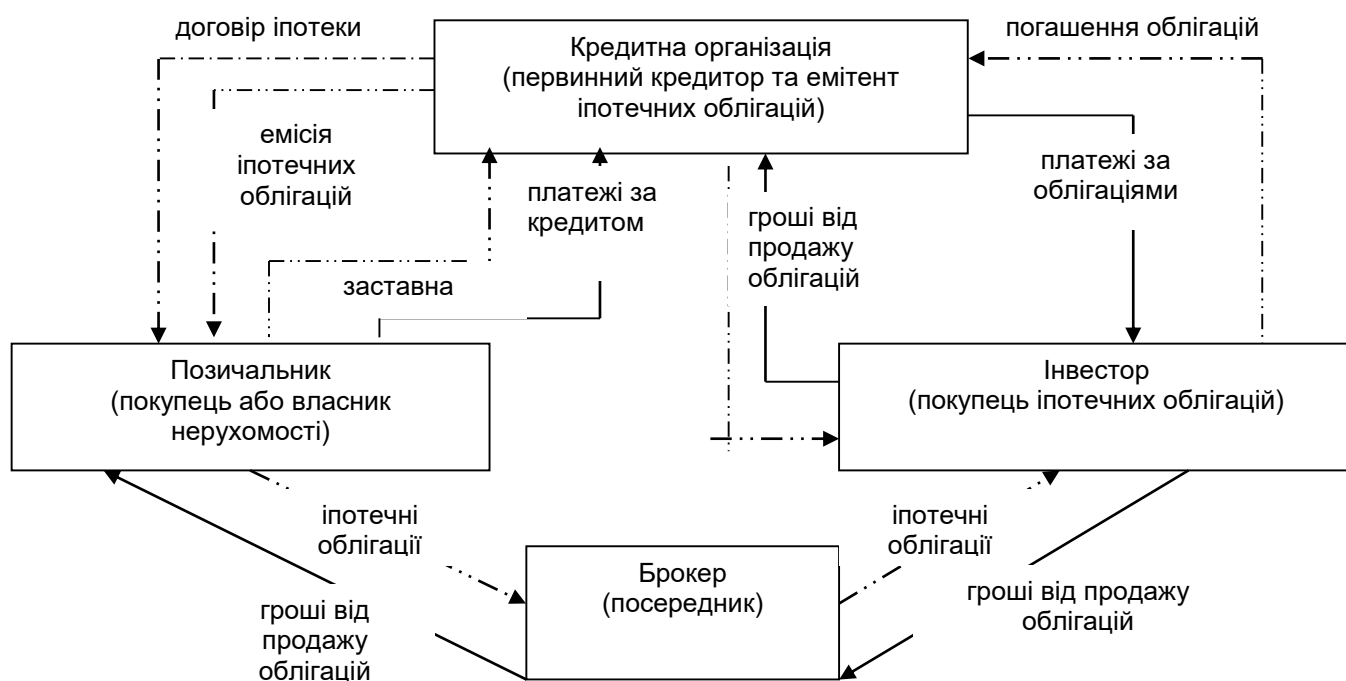
**Джерело: побудовано автором*

Зважаючи на інформацію, представлену на рисунку 2, можна трактувати, що іпотечний банк, який видав кредит самостійно рефінансує довгострокові зобов'язання за рахунок випуску цінних паперів облігаційного типу, що забезпечені пулом іпотечних кредитів. Надання кредиту суб'єкту господарювання під заставу земельної ділянки або виробничих фондів виступає основою для випуску облігацій, забезпечених заставною під землю або нерухомість.

На рисунку 3 представлено специфіку формування моделі непрямого рефінансування іпотечних кредитів через довгострокові боргові зобов'язання первинного кредитора. Варто зазначити, що в даному випадку непряме рефінансування ґрунтується на тому, що особам, які мають намір придбати об'єкт нерухомості, видаються облігації, які вони продають на відкритому ринку, отримуючи таким чином необхідні ресурси.

За функціонування моделі непрямого рефінансування іпотечних кредитів платежі позичальників використовуються банківською установою напряду для фінансування тримачів облігацій. При цьому, дохід первинного кредитора формується з різниці відсотків, отримуваних за кредитом, та сплачуваних утримувачам облігацій.

За моделі переуступки прав вимог за іпотечними кредитами (заставними) оператору вторинного ринку, як правило, спеціалізованому агентству з іпотечного кредитування, передбачається розмежування функцій первинного кредитора та емітента вторинних облігацій. Сек'юритизації належать однотипні іпотечні кредити, що підпадають під стандартні характеристики. При цьому, первинний кредитор продає належні йому зобов'язання за іпотечними кредитами, тобто уступає права вимоги, спеціалізованому агентству, яке проваджує діяльність з акумуляції ресурсів для іпотечного кредитування шляхом облігаційних запозичень, забезпечених платежами за іпотечними кредитами. Варто відмітити, що фінансове становище позичальників не змінюється, а характер та величина їх зобов'язань зберігається.

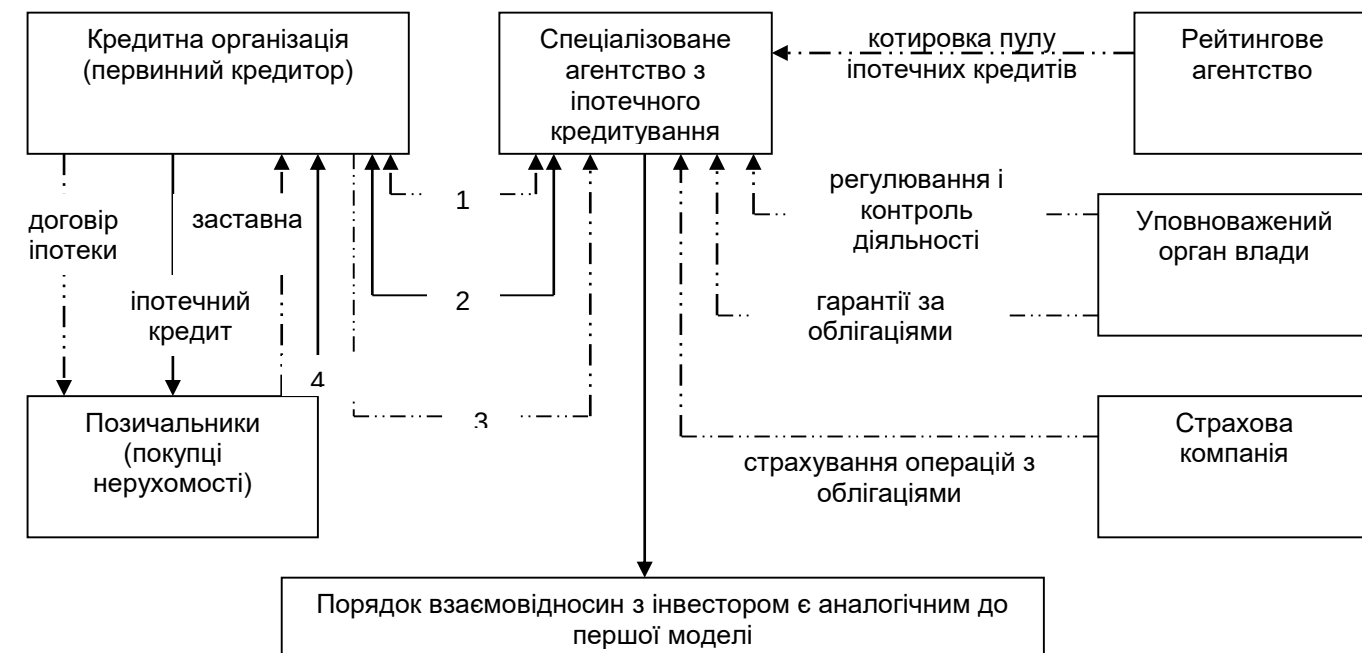
_____ – грошові потоки;

—...—... — рух цінних паперів, документів та дії суб'єктів кредитних відносин.

Рисунок 3. Модель непрямого рефінансування іпотечних кредитів через довгострокові зобов'язання первинного кредитора

*Джерело: побудовано автором

Схематичне уявлення розглядуваної моделі, наведено на рисунку 4.

_____ – грошові потоки;

—...—... — рух цінних паперів, документів та дії суб'єктів кредитних відносин;

1 – договір довірчого управління;

2 – гроші від продажу прав:

3 – переуступка прав вимог за кредитами (заставними);

4 – платежі за кредитом.

Рисунок 4. Схематичне представлення моделі переуступки прав вимог за іпотечними кредитами (заставними) оператору вторинного ринку

*Джерело: побудовано автором

За наведеною моделлю, укладання договору довірчого управління придбаними правами вимоги, дозволяє кредитору продовжувати контролювати позичальника та отримувати комісійні за обслуговування кредиту. У свою чергу, первинний кредитор гарантує законність та відповідність встановленим стандартам кредитів та заставних, забезпечує доступ агентства до необхідної фінансової інформації та документів, що окреслюють взаємовідносини первинного кредитора та позичальників. В разі виявлення агентством під час контрольних перевірок неузгодженостей та невідповідностей договорів іпотеки встановленим параметрам в частині поєднання з заставними, кредитор зобов'язаний усунути порушення або викупити кредити та заставні.

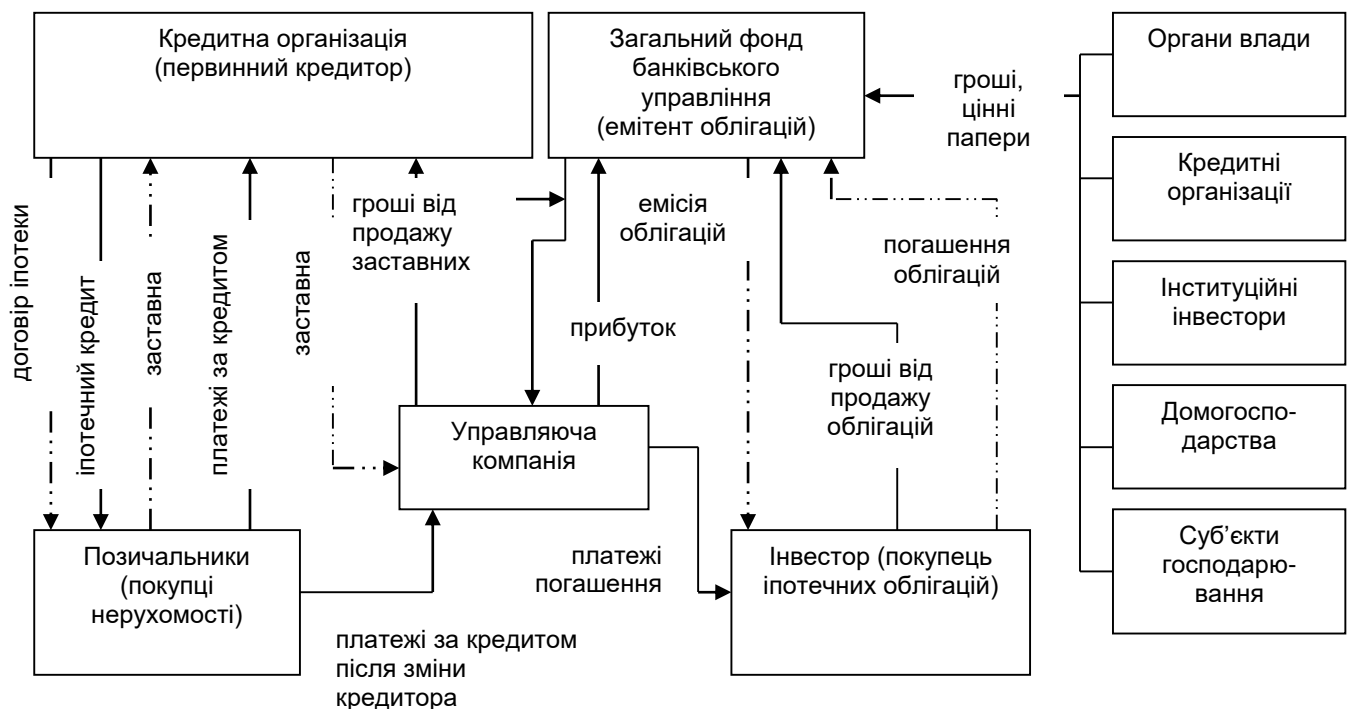
Якщо кредитор порушує умови договору довірчого управління, то агентство має право розірвати з ним договір про співробітництво та передати кредити на обслуговування іншому кредитору. Зрозуміло, що в рамках договору довірчого управління кредитор забезпечує контроль за своєчасністю сплати позичальником податків та закладене майно та страхових внесків. При цьому, на увагу заслуговує те, що механізм довірчого управління придбаними правами вимоги за кредитами у випадку банкрутства первинного кредитора захищає інтереси агентства, оскільки такі права вимоги не входять до складу майна кредитора, що складає конкурсну масу.

Сформований агентством пул або іншими словами однорідний портфель іпотечних кредитів підпадає під котирування рейтинговими агентствами. На цій основі відбувається створення нових фінансових інструментів – облігацій, забезпечених іпотечними кредитами, які мають державні гарантії та підлягають обов'язковому страхуванню. звідси логічним і зрозумілим є те, що формування комерційних цінних паперів, забезпечених заставними, з різним рейтингом якості та с неоднаковою дохідністю дозволяє пропонувати їх широкому спектру інституційних інвесторів.

І, наприкінці, модель формування загального фонду банківського управління, дозволяє розміщувати в ньому цінні папери та грошові кошти місцевих органів влади, банківських установ, недержавних пенсійних фондів, суб'єктів господарювання та домогосподарств, які спрямовані на підтримку іпотечного кредитування.

Варіантизацій схем рефінансування іпотечних кредитів через загальний фонд банківського управління є чимало, але представимо найбільш розповсюджений варіант (рис. 5).

На нашу думку, основними етапами моделі формування загального фонду банківського управління є: по-перше, видача кредитором іпотечного кредиту та оформлення заставної, яка переходить до кредитора з відповідною державною реєстрацією прав на нерухоме майно та угод із ним; по-друге, засновники загальних фондів банківського управління вносять грошові кошти, при цьому в інвестиційній декларації управляюча компанія даного фонду зазначає, що акумульовані таким фондом фінансові ресурси спрямовуватимуться на придбання заставних; по-третє, управляюча компанія фонду придбає заставні у кредитних організацій за рахунок грошових коштів, переданих фонду його засновниками, з письмовим повідомленням про зміну кредитора; по-четверте, формування портфеля заставних відбувається управляючою компанією фонду з метою забезпечення стабільним доходом засновників такого фонду, в тому числі за рахунок рефінансування через емісію іпотечних цінних паперів.

——— — грошові потоки;

----- — рух цінних паперів, документів та дії суб'єктів кредитних відносин;

Рисунок 5. Схематичне представлення моделі формування загального фонду банківського управління

**Джерело: побудовано автором*

За нашими переконаннями, для розвитку інфраструктурної іпотеки актуальним є здійснення стандартизації проектів для того, щоб полегшити процеси рефінансування таких проектів, формування до складу окремих груп та подальшу їх сек'юритизацію. З цієї метою доцільним є створення спеціалізованої установи проектного фінансування, до завдань якої входить вирішення основних трьох завдань: відбір проектів та їх підготовка, структурування проектів та їх моніторинг. Це сприятиме скороченню термінів прийняття рішень та обґрунтуванню ефективності вкладень в державні інфраструктурні проекти. Так, до функцій центру компетенції відноситься здійснення галузевої експертизи, проведення маркетингового аналізу, складання бізнес-плану, проведення технологічного та цінового аудиту, побудова фінансової моделі реалізації проекту, оцінювання значного спектру ризиків, тощо. Центр структуризації, в свою чергу, відповідає за формування єдиного інформаційного поля з даними по проектах (data room), визначення оптимальної структури фінансування, обґрунтування можливих заходів державної підтримки, формування документації по угодах, тощо.

До завдань центру моніторингу відноситься контроль за реалізацією окремих проектів, у тому числі шляхом участі в органах управління позичальника, моніторинг ринків, аналіз та робота над відхиленням фактичних показників від планових, постійна актуалізація фінансової моделі та бізнес-плану, операційний контроль, надання інвесторам доступу до інформаційних ресурсів із даними щодо реалізації проектів, тощо.

Правильним, на нашу думку, є твердження про те, що спеціалізована установа проектного фінансування повинна надавати позичені ресурси відразу декільком кредиторам, із залученням державного субсидування ставок та державних гарантій за облігаційними випусками. Це дозволить значно розширити коло потенційних інвесторів для вкладень у важливі для економіки проекти та наростити обсяг інвестицій. В результаті спостерігатиметься зниження ризиків при кредитуванні проектів не лише за рахунок розподілу часток між декількома кредиторами, але і за рахунок того, що проекти повинні будуть аналізуватися декількома фінансовими установами. Окрім того, такі проекти можуть перепродаватися. Тому, конче актуальним і важливим є те, що в інфраструктурній іпотеці повинні приймати участь банківські установи, які вже мають досвід структурування кредитів.

Отже, вважаємо, що створення спеціалізованої установи проектного фінансування сприятиме формуванню ефективного механізму залучення коштів учасників фінансового ринку в інвестиційні проекти, зробивши його загальнодоступним і провідним інвестиційним інструментом економічного розвитку країни. Можливим також є створення Фонду інфраструктурної іпотеки, який надаватиме капітальні гранти приватним партнерам, а залучення коштів відбуватиметься через облігаційні позики, забезпечені державними гарантіями. Обслуговуватися випущені таким Фондом облігації можуть за рахунок як поточних витрат бюджету, так і нових бюджетних надходжень, включаючи ті, які будуть отримані в процесі експлуатації побудованої інфраструктури.

Разом із тим, інструменту інфраструктурної іпотеки властивим є певна сукупність ризиків як для бюджету, так і для приватного інвестора. Говорячи про ризики для бюджету, потрібно зважати на такі: підвищення бюджетних витрат, в тому числі на утримання Фонду інвестицій в інфраструктурні проекти; недостатність якісного відбору проектів; виникнення необхідності відстрочки платежу за інфраструктуру; зменшення доходів через введення податкових доходів, отримуваних від реалізації інфраструктурного проекту; тощо.

Якщо мова йде про ризики для приватного інвестора, то їх, насамперед, обумовлюють проблеми недостатньої інвестиційної активності, що викликані відсутністю якісних проектів та неготовністю публічно-правових утворень надавати бюджетні кошти в вигляді співфінансування частини затрат інвестора або гарантії мінімальної доходності, без чого й неможливо забезпечити фінансування інфраструктурного проекту.

При цьому, в якості ключового ризику виступає недостатня захищеність інвестора від ризиків дефолту публічних партнерів ДПП. Звичайно, такий ризик може бути знижений, якщо спостерігатиметься формулювання державної позиції з питання підтримки приватного інвестора. Логічним є той факт, що залучення державних гарантій можливо лише в тих випадках, коли проект є особливо цікавим для економіки в цілому.

Варто зазначити, що інфраструктурні проекти мають певну особливість, яка й формує додаткові ризики при їх реалізації для приватного партнера. Зазначена особливість виявляється у тому, що інфраструктурний комплекс характеризується високим ступенем державного регулювання з огляду на застосування спеціальних норм та положень галузевого законодавства. Для нівелювання таких ризиків доцільним є: часткове усунення угод про ДПП в галузі інфраструктури від норм галузевого регулювання на регіональному ринку; визначення для інфраструктурних проектів у сфері ДПП тарифів та стандартів надаваних послуг на основі спеціально визначеної послідовності; надання гарантій приватним інвесторам у тому, що в разі несприятливої зміни галузевого законодавства щодо предмету проекту ДПП, визначально сформульовані умови зберігаються.

Таким чином, на нашу думку, державні заходи щодо зниження ризиків та витрат інвесторів інфраструктурної іпотеки (рис. 6) є вельми важливими та необхідними для підвищення привабливості проектів ДПП для інвесторів. Також це дозволить активніше залучати зовнішнє фінансування для реалізації інфраструктурних проектів через облігаційні запозичення.

Наявність державних гарантій в проектах «інфраструктурної іпотеки» підвищить їх привабливість для участі в них як інвесторів, так і кредиторів. Надійність державних гарантій досить висока, тому при їх отриманні відбувається зниження ризику у кредитора щодо повернення капітальних вкладень, а отже, зниження вартості залучених ресурсів та, як наслідок, підвищення привабливості проекту.

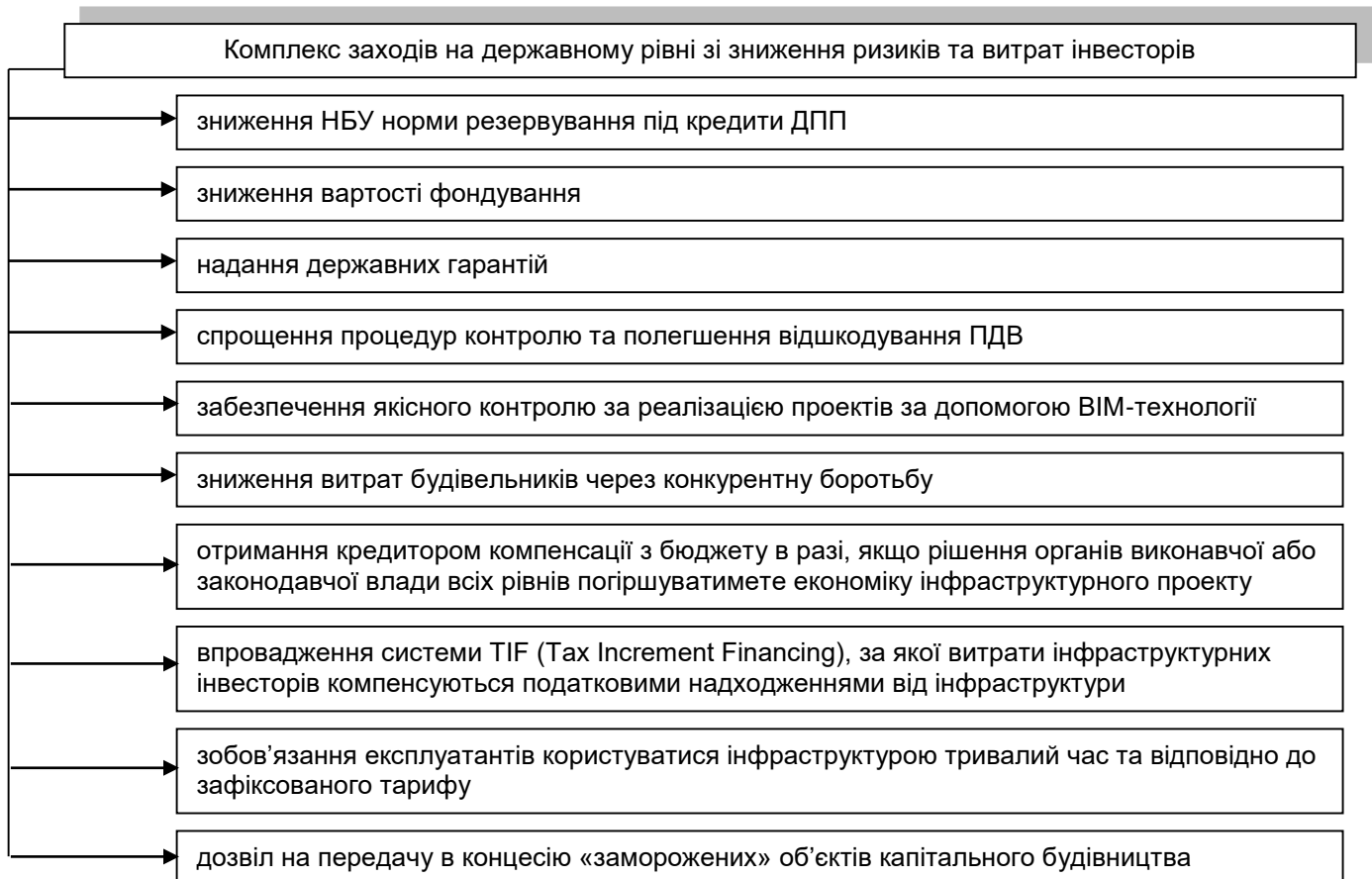

Рисунок 6. Державні заходи щодо зниження ризиків і витрат інвесторів інфраструктурної іпотеки

**Джерело: складено автором*

Для успішної реалізації інфраструктурної іпотеки проектів державно-приватного партнерства, на наш погляд, необхідне ухвалення відповідного Закону про інфраструктурну іпотеку, що створить юридичне підґрунті для ще одного варіанту співпраці держави та бізнесу.

Використання інфраструктурної іпотеки може стати додатковим стимулом розвитку державно-приватного партнерства, що дозволить перенаправити вивільнені бюджетні інвестиції в розвиток соціальної сфери, передавши розвиток об'єктів інфраструктури приватним інвесторам. В умовах обмеженості бюджетних інвестицій об'єднання зусиль державного та приватного сектора дозволить спрямувати зусилля на вирішення найбільш гострих соціально-економічних завдань держави.

Для повноцінного запровадження інфраструктурної іпотеки проектів державно-приватного партнерства необхідна державна підтримка у напрямі виділення співфінансування, розвитку нормативно-правового забезпечення, надання консультаційної, аналітичної підтримки при розробці документів стратегічного планування та визначення пріоритетів розвитку економіки.

Висновки. Підводячи підсумок, зазначимо, що у роботі набув подальшого розвитку науковий підхід до активізації інфраструктурної іпотеки проектів державно-приватного партнерства в частині створення спеціалізованої установи проектного фінансування, що концентруватиме свою діяльність на трьох центрах відповідальності: компетентному відборі, структуруванні та моніторингу проектів. Це дозволить стандартизувати інвестиційні проекти для їх подальшої сек'юритизації в цілях рефінансування.

Список використаних джерел

1. Базилевич В. Д., Погорельцева Н. П. *Іпотечний ринок: монографія*. Київ: Знання, 2008. 717 с.
2. Вовчак О. Д. Система іпотечних облігацій як механізм рефінансування іпотечних кредитів: європейська практика, та впровадження в Україні. *Банківська справа*. 2008. № 3. С. 56–65.
3. Лютий І. О., Савич В. І., Калівошко О. М. *Іпотека: сучасні концепції, тенденції суперечності розвитку: монографія*. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 548 с.
4. Савич В. І. *Іпотечне кредитування в умовах трансформації економіки України: автореф. дис... д-ра екон. наук: 08.00.08*. Тернопіль, 2008. 40 с.
5. Свистун Л. А., Довгаль Ю. С. *Іпотечне кредитування в Україні: сучасні проблеми та фактори розвитку: монографія*. Полтава: ПолтНТУ, 2014. 162 с.
6. Шушков В. В. *Финансовые схемы секьюритизации ипотечных кредитов. Проблемы прогнозирования*. 2007. № 1. С. 159–163.

References

1. Bazylevych, V. D. & Pohorieltseva, N. P. (2008). *Ipotechnyi rynek [Mortgage market]*. Kyiv: Znannia [in Ukr.].
2. Vovchak, O. D. (2008). *Systema ipotechnykh oblihaty yak mekhanizm refinansuvannia ipotechnykh kredytiv: yevropeiska praktyka, ta vprovadzhenia v Ukraini [The system of mortgage bonds as a mechanism for refinancing mortgage loans: European practice, and implementation in Ukraine]*. *Bankivska sprava – Banking*, 3, 56–65 [in Ukr.].
3. Liutyi, I. O., Savych, V. I. & Kalivoshko O. M. (2009). *Ipoteka: suchasni kontseptsii, tendentsii superechnosti rozvytku [Mortgage: modern concepts, trends, supershestnost rozvitku]*. – Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukr.].
4. Savich, V. I. (2008). *Ipotechne kredytuvannia v umovakh transformatsii ekonomiky Ukrainy [Mortgage lending in the conditions of transformation of the economy of Ukraine]*. Extended abstract of doctoral thesis. Ternopil [in Ukr.].
5. Svystun, L. A. & Dovhal, Yu. S. (2014). *Ipotechne kredytuvannia v Ukraini: suchasni problemy ta faktory rozvytku [Mortgage lending in Ukraine: modern problems and development factors]*. Poltava: PoltNTU [in Ukr.].
6. Shushkov, V. V. (2007). *Finansovye shemy sek'yuritizatsii ipotechnykh kreditov [Financial schemes for securitization of mortgage loans]*. *Problemy prognozirovaniya – Forecasting problems*, 1, 159–163 [in Rus.].

ДАНІ ПРО АВТОРА

Григорська Олена Станіславівна, аспірант Київського національного університету імені Тараса Шевченка
e-mail: elenagrigorska@gmail.com

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Григорская Елена Станиславовна, аспирант Киевского национального университета имени Тараса Шевченко
e-mail: elenagrigorska@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHOR

Hryhorskа Olena, post-graduate student of Kyiv National Taras Shevchenko University
e-mail: elenagrigorska@gmail.com

УДК 351:364.446

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-42-129-135>

ОРГАНІЗАЦІЙНІ Й ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНІ ІНСТРУМЕНТИ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ УПРАВЛІННЯ ТА РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ СФЕРИ В УКРАЇНІ

Жучінський О.Ю.

Предметом дослідження є теоретичні й практичні аспекти демократизації управління й регулювання розвитку підприємств соціально-культурної сфери України з використанням організаційних та фінансово-економічних інструментів і механізмів.

Метою роботи є виявлення і врахування викликів та проблем розвитку соціально-культурної сфери для удосконалення управління й регулювання її підприємств і закладів на засадах демократизації в умовах децентралізації влади, євроінтеграційних впливів та з використанням організаційних й фінансово-економічних інструментів.

Методологічною основою статті стали як загальнонаукові, так і спеціальні методи наукового пізнання. Були використані методи: діалектичний, монографічний, історичний, системно-структурного аналізу й синтезу, проблемно- та програмно-цільового підходів.

Результати роботи. У статті виявлено, що децентралізація влади в Україні і прагнення до європейських стандартів життєдіяльності ставлять нові вимоги до розвитку, отже, й управління національним соціально-культурним простором. Встановлено, що управління підприємствами та організаціями у соціально-культурній сфері має здійснюватися на основі послідовної демократизації всієї системи управління. З цією метою обґрунтовано доцільність впровадження державно-громадської моделі у систему управління ними, залучення інструментів соціального підприємництва й соціальної відповідальності. Виявлено виклики й позитивні тенденції розвитку соціально-культурної сфери. Запропоновано нові дієві механізми, методи й інструменти управління, пов'язані з прогнозуванням, проектуванням і впровадженням інновацій, програмно-цільового планування у режимі постійного корегування цілей і завдань та моніторингу соціально-культурного простору.

Галузь застосування результатів. Висновки й результати статті можуть бути використані у навчально-науковому процесі економічних факультетів вищих навчальних закладів. Їх доцільно передати для практичного використання в управлінні культурно-мистецькими закладами, підприємствами соціальної інфраструктури на селі. Також вони представляють практичний інтерес для роботи сільських територіальних громад, розвитку сільських територій.

Висновки. Демократизація управління підприємств соціально-культурної сфери здійснюється на засадах децентралізації влади, поступового формування громадянського суспільства, згідно процесів євроінтеграції та у відповідь на внутрішні й зовнішні суспільно-економічні виклики. При цьому мають застосовуватися новітні методи, механізми й інструменти управління та регулювання. У їх сукупності на всебічне впровадження заслугове програмно-планувальна діяльність. Вона означає розробку конкретних програм з науково розробленим концептуальним обґрунтуванням розвитку фінансово стійких соціально-культурних підприємств або видів діяльності.

У перспективі необхідно також розробити критерії, які дозволять оцінити ефективність реалізації даних програм, передбачити варіанти їх несприятливого розвитку і коригуючі дії у таких випадках. Виконавча діяльність у цьому контексті має включати в себе створення нормативно-правових мереж і організаційних структур, які дозволять об'єднати конструктивні процеси самоорганізації та конкретні управлінські заходи, впровадити нові механізми реалізації потенціалу тієї або іншої програми, який утворюють відповідні матеріально-технічні, трудові й фінансово-економічні ресурси, інформаційні бази й інновації.

Ключові слова: підприємства, соціально-культурна сфера, організаційні, фінансово-економічні, механізми, інструменти, демократизація, управління, розвиток, регулювання, децентралізація, євроінтеграція.

ОРГАНИЗАЦИОННЫЕ И ФИНАНСОВО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ИНСТРУМЕНТЫ ДЕМОКРАТИЗАЦИИ УПРАВЛЕНИЯ И РЕГУЛИРОВАНИЯ РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ СОЦИАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЙ СФЕРЫ В УКРАИНЕ

Жучинский А. Ю.

Предметом исследования являются теоретические и практические аспекты демократизации управления и регулирования развития предприятий социально-культурной сферы Украины с использованием организационных и финансово-экономических инструментов и механизмов.

Целью работы является выявление и учет вызовов и проблем развития социально-культурной сферы для совершенствования управления и регулирования ее предприятий и учреждений на основе демократизации в условиях децентрализации власти, евроинтеграционных воздействий и с использованием организационных и финансово-экономических инструментов.

Методологической основой статьи стали как общенаучные, так и специальные методы научного познания. Были использованы методы: диалектический, монографический, исторический, системно-структурного анализа и синтеза, проблемно и программно-целевого подходов.

Результаты работы. В статье выявлено, что децентрализация власти в Украине и стремление к европейским стандартам жизнедеятельности ставят новые требования к развитию, следовательно, и управление национальным социально-культурным пространством. Установлено, что управление предприятиями и организациями в социально-культурной сфере должно осуществляться на основе последовательной демократизации всей системы управления. С этой целью обоснована целесообразность внедрения государственно-общественной модели в систему управления ими, привлечения инструментов социального предпринимательства и социальной ответственности. Выявлено вызовы и позитивные тенденции развития социально-культурной сферы. Предложены новые действенные механизмы, методы и инструменты управления, связанные с прогнозированием, проектированием и внедрением инноваций, программно-целевого планирования в режиме постоянной корректировки целей и задач и мониторинга социально-культурного пространства.

Область применения результатов. Выводы и результаты статьи могут быть использованы в учебно-научном процессе экономических факультетов высших учебных заведений. Их целесообразно передать для практического использования в управлении культурно-художественными заведениями, предприятиями социальной инфраструктуры на селе. Также они представляют практический интерес для работы сельских территориальных общин, развития сельских территорий.

Выводы. Демократизация управления предприятий социально-культурной сферы осуществляется на основе децентрализации власти, постепенного формирования гражданского общества, согласно процессов евроинтеграции и в ответ на внутренние и внешние общественно-экономические вызовы. При этом должны применяться новейшие методы, механизмы и инструменты управления и регулирования. В их совокупности на всестороннее внедрение заслуживает программно-планировочная деятельность. Она означает разработку конкретных программ по научно разработанным концептуальным обоснованием развития финансово устойчивых социально-культурных предприятий или видов деятельности.

В перспективе необходимо также разработать критерии, которые позволят оценить эффективность реализации данных программ, предусмотреть варианты их неблагоприятного развития и корректирующие действия в таких случаях. Исполнительная деятельность в этом контексте должна включать в себя создание нормативно-правовых сетей и организационных структур, которые позволят объединить конструктивные процессы самоорганизации и конкретные управленческие мероприятия, внедрить новые механизмы реализации потенциала той или иной программы, который образуют соответствующие материально-технические, трудовые и финансово-экономические ресурсы, информационные базы и инновации.

Ключевые слова: предприятия, социально-культурная сфера, организационные, финансово-экономические, механизмы, инструменты, демократизация, управление, развитие, регулирование, децентрализация, евроинтеграция.

ORGANIZATIONAL AND FINANCIAL AND ECONOMIC INSTRUMENTS OF MANAGEMENT DEMOCRATIZATION AND REGULATION OF SOCIAL AND CULTURAL ENTERPRISES DEVELOPMENT IN UKRAINE

Zhuchinsky O. Yu.

The subject of the study is theoretical and practical aspects of democratization of management and regulation of the development of enterprises of the socio-cultural sphere of Ukraine with the use of organizational and financial-economic instruments and mechanisms.

The purpose of the work is to identify and address the challenges and problems of developing the socio-cultural sphere to improve the management and regulation of its enterprises and institutions on the basis of democratization in conditions of decentralization of power, European integration influences and using organizational and financial and economic instruments.

Methodological basis of the article became as general scientific, and special methods of scientific knowledge. Were used methods: dialectical, monographic, historical, system-structural analysis and synthesis, problem and program-target approaches.

Results of work. The article reveals that the decentralization of power in Ukraine and the pursuit of European standards of life place new demands on development, hence the management of national socio-cultural space. It has been established that the management of enterprises and organizations in the socio-cultural sphere should be based on the consistent democratization of the entire management system. To this end, the expediency of introducing the public-public model into the system of management of them, the involvement of social entrepreneurship instruments and social responsibility has been substantiated. The challenges and positive trends of the socio-cultural sphere development are revealed. New effective mechanisms, methods and tools for management, related to forecasting, designing and implementation of innovations, program-target planning in the mode of constant correction of goals and tasks and monitoring of socio-cultural space are proposed.

The field of application of results. Conclusions and results of the article can be used in the educational-scientific process of the economic faculties of higher educational institutions. It is expedient to transfer them for practical use in the management of cultural and artistic institutions, enterprises of social infrastructure in the countryside. They also represent a practical interest in the work of rural communities and the development of rural areas.

Conclusions. Democratization of the management of enterprises of socio-cultural sphere is carried out on the principles of decentralization of power, gradual formation of civil society, in accordance with the processes of European integration and in response to internal and external socio-economic challenges. At the same time, the latest methods, mechanisms and instruments of management and regulation should be applied. In their totality, the comprehensive implementation deserves programming and planning activities. It means the development of specific programs with a scientifically developed conceptual framework for the development of financially sustainable socio-cultural enterprises or activities.

In the future, it is also necessary to develop criteria that will allow an assessment of the effectiveness of the implementation of these programs, provide options for their adverse development and remedial action in such cases. Executive activities in this context should include the creation of regulatory and legal networks and organizational structures that will allow for the unification of constructive processes of self-organization and specific management measures, the introduction of new mechanisms for the implementation of the potential of a program that forms relevant logistical, labor and financial and economic resources, information bases and innovations.

Key words: enterprises, socio-cultural sphere, organizational, financial and economic, mechanisms, tools, democratization, management, development, regulation, decentralization, eurointegration.

JEL Classification: I38, L82, F15, F36, Z10

Постановка проблеми. Організаційні й фінансово-економічні зміни в розвитку соціально-культурної сфери в 90-х роках минулого століття розпочалися в значній мірі стихійно, без певної моделі державного регулювання процесів перетворень та управління ними на рівні підприємств і організацій. Це викликало такі негативні тенденції, як різке зменшення їх кількості; переорієнтація масової свідомості з духовних, гуманістичних цінностей на цінності матеріального добробуту. Відбулося ослаблення здійснення культурою функцій соціального регулювання, суспільної консолідації й духовно-морального самовизначення людини.

Натомість, під впливом процесів глобалізації, євроінтеграції здійснюється посилення процесів розмивання духовної самобутності національної культури. З іншої сторони, відбулася надмірна комерціалізація соціально-культурного життя і, як наслідок, зміна пріоритетів підприємств культури зі змістової складової на отримання прибутку з метою уникнення ліквідації через зменшення бюджетної фінансової підтримки. Це актуалізує завдання необхідності забезпечення їх системного управління та регулювання з урахуванням виявлених викликів і тенденцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальні проблеми розвитку підприємств соціально-культурної, розробки та впровадження механізмів їх організації та фінансування в умовах ринкової економіки,

інструментів системного управління і державного регулювання розглядалися у працях відомих зарубіжних і вітчизняних науковців, таких як С. Андрєєв, О. Бабич, В. Бурега, Н. Діденко, В. Дорофієнко, М. Ігнатенко, В. Карлова, С. Кіндзерський, Л. Мармоль, Я. Мартинишин, С. Поважний, І. Романюк, Г. Тульчинський, В. Токарева та ін. Проте необхідність удосконалення організаційних та фінансово-економічних інструментів їх функціонування в умовах децентралізації влади, посилення євроінтеграційних та глобальних впливів на всі сторони життєдіяльності країни потребують поглиблених досліджень.

Мета статті – виявлення і врахування викликів та проблем розвитку соціально-культурної сфери для удосконалення механізмів його управління й регулювання на засадах демократизації в умовах децентралізації влади та євроінтеграційних впливів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний розвиток підприємств соціально-культурної сфери країни передбачає формування цілісного національного інформаційно-культурного простору, наповнення його якісним і різноманітним національним культурно-мистецьким продуктом. Мова йде про збереження й актуалізацію національної культурної спадщини, перетворення її на реальний чинник соціокультурного розвитку українського суспільства; прискорення інтеграції української культури в світовий культурний простір і підвищення ролі культури в формуванні позитивного іміджу України в світі.

Але згортання мережі установ, організацій і закладів культури протягом останніх двадцяти років, недостатність їх фінансування, недосконалість структури й механізмів управління створюють проблеми, як зазначалося, в наданні послуг населенню в сфері культури відповідно до державних соціальних стандартів і норм якості таких послуг [1, с. 199]. Проблеми та виклики фінансово-економічного характеру є й у відродженні та розвитку народного й професійного мистецтва, мистецького аматорства, культури національних меншин і етносів країни. Вони супроводжують забезпечення інтенсивного розвитку національних культурних індустрій, вітчизняного виробництва культурних продуктів і мистецьких товарів і послуг. Відзначена також тенденція до поглиблення розриву між офіційною культурою й запитами та культурними потребами населення, слабка адаптованість діяльності закладів культури до ринкових умов господарювання, що негативно позначається на формуванні соціокультурного середовища.

Напрями реформування державного управління у сфері культури в умовах реалізації адміністративно-територіальної реформи означають, передусім, децентралізацію управління. Це передбачає чітке розмежування управлінських функцій між центральними, регіональними і місцевими органами державної влади і управління за умови надання більших можливостей щодо формування і здійснення політики у сфері культури всім суб'єктам культурно-мистецького життя на регіональному і місцевому рівнях. Здійснюється визнання цих рівнів головними, такими, на яких регулюється соціально-культурна життєдіяльність. Необхідно наголосити на тому, що децентралізація державного управління у сфері соціально-культурної діяльності має здійснюватися на основі послідовної демократизації всієї системи управління. У зв'язку з цим видається доцільним систему державного управління у сфері культури перетворити на громадсько-державне управління, в якому головну роль відіграватиме громадськість: громадські, недержавні організації – творчі спілки, фонди, асоціації діячів мистецтв, національно-культурних центрів тощо.

В такій моделі управління громадським структурам належатиме пріоритет у розробці державної політики і прийнятті управлінських рішень, а органи державної влади і управління залишатимуться виконавцями рішень, прийнятих демократичним шляхом. Суттєвою перевагою громадсько-державного управління у сфері культури є залучення до управлінської діяльності максимальної кількості громадян. Це означає підвищення зацікавленості суспільства в проблемах розвитку культурної сфери, сприяння реалізації конституційного права особистості на участь у державному управлінні, що значно прискорює його демократизацію. Найближчою перспективою розвитку системи державного регулювання у соціально-культурній сфері є максимальне впровадження елементів державно-громадського управління [2, с. 108]. У такій моделі важливу роль мають відігравати органи державної влади і управління, які покликані ініціювати співпрацю з громадськістю щодо формування і реалізації державної політики у цій сфері і перетворити її на плідне партнерство, у т.ч. фінансово-економічне. Таке твердження особливо актуальне в сучасних умовах децентралізації влади та євроінтеграції.

Необхідно підкреслити, що українська громадськість поки що не є рівноцінним партнером для державних структур і найближчим часом буде неспроможна виконувати таку функцію повною мірою. Це зумовлюється слабкою розвиненістю громадських організацій, «третього сектора» у країні, відсутністю нормативно-правової бази, яка б регламентувала їх діяльність, недостатністю подібного досвіду роботи, недовірою громадян до органів влади [3, с. 70]. Це значно обмежує участь громадськості в управлінських процесах. І тільки поступово, в процесі набуття досвіду співпраці державними і громадськими структурами, поглиблення демократизації управління стане можливою трансформація державно-громадської моделі управління у громадсько-державну. Впровадження державно-громадської моделі управління передбачає, що питання формування і здійснення державної політики у соціально-культурній сфері, а також регіональної культурної політики доцільно передати сформованим демократичним шляхом державно-громадським органам управління на всіх рівнях. У них громадську частину становлять представники різних суб'єктів культурного життя, незалежні від державних структур, які на громадських засадах здійснюють управлінську діяльність.

У сучасних умовах в Україні культура не стала пріоритетним напрямом державної політики. Політична і управлінська еліта поки що недооцінює важливої ролі культури в процесах державотворення, розвитку всіх

сфер суспільного життя, у формуванні інтелектуального потенціалу суспільства. Свідченням цього є відсутність цілісної національної концепції розвитку культури, належної законодавчо-нормативної бази культурної сфери, здійснення бюджетної політики фінансування культури за залишковим принципом. Успішному функціонуванню підприємств у соціально-культурній сфері значно перешкоджає обмеженість фінансових ресурсів, необхідних для досягнення поставлених цілей, і низька ефективність їх використання [4, с. 82]. Існуючі принципи, методи і форми бюджетного фінансування культурної сфери, підходи до нього не відповідають її потребам. Водночас, позабюджетний механізм фінансування є малорозвиненим, що зумовлюється нерозробленістю відповідної нормативно-правової бази, яка б стимулювала благодійну, меценатську діяльність і сприяла залученню інвестицій у сферу культури.

Це зумовлюється як суперечливими соціально-економічними, політичними процесами в сучасному суспільстві, що ускладнює поєднання адміністративних методів державного управління з ринковими механізмами, так і недоліками організаційно-управлінського та фінансово-економічного характеру. Органи державного управління у сфері культури залишаються структурно недосконалими й відмежованими від культурних потреб та інтересів громадян. Зміст їх управлінської діяльності неадекватний вимогам нової соціокультурної реальності. Поки що не вдалося встановити конструктивний діалог і налагодити механізм взаємодії між державними органами та громадськістю в процесі розробки і прийняття управлінських рішень з проблем соціально-культурного розвитку, відсутня належна система контролю за їх виконанням, що суттєво знижує ефективність реалізації державної політики у цьому напрямі. Трансформаційні перетворення соціально-культурної сфери розпочалися у значній мірі стихійно, без певної моделі. Рекомендації Світового банку зводилися до формування соціально-ринкового середовища шляхом приватизації об'єктів власності, лібералізації економіки, мінімізації державного регулювання [5, с. 46]. Залишкове фінансування галузей соціально-культурної сфери критикувалося без обґрунтованих альтернатив.

Основними негативними проявами, що характеризують соціально-культурну сферу на сучасному етапі, є: збільшення розбіжностей між інноваційним потенціалом культури та масовою здатністю його засвоєння й використання у щоденній соціокультурній практиці; подальше соціальне й фінансово-майнове розшарування за такими показниками як спосіб і стиль життя, соціальна ідентичність, соціальний статус та соціальна позиція; посилення процесів розмивання духовної самобутності народу (небезпека втрати історико-культурної самобутності окремих територій та сіл, малих містечок; уніфікація звичаїв, традицій та стилю життя; стандартизація культурних запитів внаслідок масованого тиражування західних зразків).

Спостерігається зменшення показників рівня духовного життя суспільства. Зростає відстань між спеціалізованим та побутовим рівнями культурного розвитку, що призводить до падіння художнього смаку, зменшення вимог до художнього рівня творів літератури, кіно, музики [6, с. 28]. Виявляється переорієнтація масової свідомості з духовних, гуманістичних цінностей на цінності матеріального благополуччя та гедонізму. Цінності та норми, що склали моральну вертикаль та духовний стрижень вітчизняної культури, сьогодні нестійкі, розмиті, суперечливі.

Надмірна комерціалізація соціально-культурного життя призвела до зменшення безплатних соціокультурних послуг, зміни пріоритетів культури із змістової складової на отримання прибутку. Це обумовило стандартизацію культурних запитів, уніфікацію звичаїв, традицій, способу життя (особливо міського населення) за зарубіжними зразками, значну втрату національно-культурної ідентичності, нівелювання культурної індивідуальності, розвиток споживацтва. Якоюсь мірою вище перераховані проблеми вирішуються у межах заходів Міністерства культури України. Йдеться про організаційну підтримку та часткове фінансування пріоритетних соціально-культурних програм, фестивалів, виставок, закладів культури і мистецтв.

Доцільно погодитися з Я. Мартинишином, що серед позитивних тенденцій розвитку соціально-культурної сфери необхідно назвати:

- посилення процесів зближення та взаємопроникнення культурної, освітньої, соціальної сфер; поліфункціональний розвиток соціокультурної діяльності та можливість соціально-педагогічного впливу на сім'ю, територіальні громади, етнічні групи, професійні колективи тощо;
- відновлення напрямів діяльності, пов'язаних з громадянським та патріотичним вихованням молоді, що визнані головними складовими патріотичного виховання;
- суттєву активізацію соціально-культурної творчості різних категорій та груп населення, здійснення культурних ініціатив громадських об'єднань, рухів, асоціацій, клубів, урізноманітнення видів та форм художньої творчості;
- адресну фінансово-економічну підтримку соціально незахищених верств населення шляхом проведення цільових соціально-культурних заходів загальнонаціонального та локального рівнів; розвиток підприємств дозволить та розваг [7, с. 34].

На жаль, негативні суспільні тенденції розвитку соціально-культурного середовища не завжди врівноважуються позитивними процесами, спрямованими на поліпшення фінансових умов існування та якості людської життєдіяльності, оптимізацію соціально-культурного середовища. Проаналізувавши негативні наслідки реформування соціально-культурної сфери в попередні роки, необхідно максимально зберегти систему відомчих об'єктів соціально-культурної сфери.

Доцільно розширити рольову участь фінансування їх розвитку як за рахунок власних джерел підприємств, так і за рахунок муніципальних коштів. Потрібно практикувати з огляду на посилення ролі

місцевого самоврядування, часткове фінансування об'єктів соціально-культурної сфери за рахунок тимчасового введення (у межах 1-2% обсягу реалізованої продукції у залежності від чисельності працюючих на вказаному підприємстві) податків для тих підприємств, які передали вказані об'єкти у муніципальну власність. Бажано ввести систему відрахувань від існуючого комунального податку для тих підприємств, які мають на балансі об'єкти соціально-культурної сфери.

У зв'язку з гостротою проблем бюджетного фінансового забезпечення функціонування й розвитку підприємств соціально-культурної сфери пропонується розширити пошук альтернативних джерел покриття витрат. Основними з них, як зазначає М. Ігнатенко, можуть бути кошти франдрайзингу, державно-приватного партнерства, інших підприємств та приватних осіб – меценатів згідно концепції соціальної відповідальності [8, с. 197]. Це зовсім не знижує актуальності пошуку інших джерел розвитку соціально-культурної інфраструктури регіонів, а лише націлює на моделювання варіантів комплексного використання наявних фінансово-економічних ресурсів соціально-культурного розвитку.

Соціально-культурний потенціал, що є джерелом вирішення різних проблем, використовується у суспільстві не повністю. Традиційні ж засоби, спрямовані на усунення проблемної ситуації, можуть бути малоефективними і не дати очікуваних результатів. Тому подолати цей бар'єр можливо лише за умови масового оволодіння культурними інноваціями, новими знаннями та навиками. Ускладнює проблемну ситуацію в соціально-культурній сфері й суттєва розбалансованість між культурними запитами населення та засобами їх задоволення (якістю, недостатньою кількістю, вузьким асортиментом послуг, занадто дорогим обслуговуванням).

У цьому випадку соціально-культурні проекти мають спрямовуватися на підвищення самоосвіти населення, удосконалення соціально-культурного та рекреаційного обслуговування, надання необхідної інформації, організацію дозвілля дітей за місцем проживання та ін. Невідповідність масових запитів можливостям їх задоволення (незалежно від того, йдеться про товари дозвілєвого обслуговування чи культурні цінності) пов'язується, зазвичай, із кількісною нестачею, невеликим асортиментом або низькою якістю запропонованого. Така ситуація обумовлена неефективною роботою відповідних інститутів сфери дозвілля, втратою орієнтації на споживача.

Досить часто запити населення вищі, ніж те, що можуть запропонувати соціокультурні заклади; трапляється й навпаки – рівень дозвілля послуг набагато вищий, ніж ступінь підготовки аудиторії [9, с. 355]. Разом з тим, в умовах нестабільності залишаються актуальними методи управління, пов'язані з прогнозуванням, проектуванням і впровадженням інновацій, методи програмно-цільового планування у режимі постійного корегування цілей і завдань.

Займаючи важливе місце у системі управління, прогностичне соціально-культурне проектування і моделювання включають в себе кілька стадій соціально-управлінського циклу, серед яких виділяється: пошуково-прогностична діяльність – на цій стадії створюються вірогідні уявлення про тенденції розвитку суб'єктів соціально-культурної діяльності, про майбутній їх стан на випадок відсутності управлінських рішень. Роль управлінської діяльності у даному разі зводиться до оптимізації визначеного тренду розвитку, а також до корегування несприятливих тенденцій.

Наступним є етап нормативно-прогностичної діяльності, коли визначаються перспективні соціально- і культурно значущі орієнтири розвитку. Ці орієнтири набувають форми нормативних уявлень, що базуються, по-перше, на взаємозв'язку соціокультурних, ресурсних обмежень у діяльності людей; по-друге, на врахуванні прагнення різних груп та індивідів до свободи вибору, самовираження; по-третє, на необхідності узгодження різних інтересів, запитів, стратегій діяльності. На цьому етапі вже можна робити певне корегування процесів спонтанної самоорганізації.

Нарешті, третій етап розуміється як прогностична соціально-культурна проектна діяльність, пов'язана з діагностикою проблемних ситуацій, з оцінкою наявних резервів. Цей етап включає в себе розробку у режимі діалогу між зацікавленими сторонами в інноваціях альтернативних зразків управлінських рішень – контролінгу, когнітивного моделювання та менеджменту, програмно-цільового підходу, маркетингових стратегій і моніторингу. При цьому може бути поглиблене коригування процесів самоорганізації соціально-культурних підприємств як системних утворень.

Висновки. Демократизація управління підприємств соціально-культурної сфери здійснюється на засадах децентралізації влади, поступового формування громадянського суспільства, згідно процесів євроінтеграції та у відповідь на внутрішні й зовнішні суспільно-економічні виклики. При цьому мають застосовуватися новітні методи, механізми й інструменти управління та регулювання. У їх сукупності на всебічне впровадження заслуговує програмно-планувальна діяльність. Вона означає розробку конкретних програм з науково розробленим концептуальним обґрунтуванням розвитку соціально-культурних підприємств або видів діяльності.

У перспективі необхідно також розробити критерії, які дозволять оцінити ефективність реалізації даних програм, передбачити варіанти їх несприятливого розвитку і коригуючі дії у таких випадках. Виконавча діяльність у цьому контексті має включати в себе створення нормативно-правових мереж і організаційних структур, які дозволять об'єднати конструктивні процеси самоорганізації та конкретні управлінські заходи, впровадити нові механізми реалізації потенціалу тієї або іншої програми, який утворюють відповідні матеріально-технічні, трудові й фінансово-економічні ресурси, інформаційні бази й інновації.

Список використаних джерел

1. Скокова Л. Стиль життя та культурно-дозвілєві практики. Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2006. № 1. С. 198-200.
2. Кіреєв Т. І. Соціальна і культурна динаміка особистості. Наука. Релігія. Суспільство. 2007. № 1. С. 107-117.
3. Гордієнко К. Розвиток соціальної культури особистості в молодіжному середовищі. Соціальна психологія. 2006. № 3. С. 66-75.
4. Мармуть Л. О. Сільські території як важливий регіональний чинник продовольчої безпеки країни: розвиток та регулювання на засадах децентралізації. Економіка АПК. № 7. 2016. С. 80-87.
5. Зверева І. Соціальна робота в Україні: навч. посіб. Київ : Науковий світ, 2003. 234 с.
6. Романюк І. А. Формування корпоративної культури та ділової репутації туристичних підприємств. Економіка і менеджмент культури. № 2. 2016. С. 26-32.
7. Мартинович Я., Комар В. Системний підхід в управлінні корпораціями у сфері культури. Економіка і менеджмент культури. 2015. № 1. С. 29-39.
8. Ігнатенко М. М. Стратегії та механізми управління розвитком соціальної відповідальності суб'єктів господарювання аграрної сфери економіки: монографія. Херсон: Айлант, 2015. 470 с.
9. Осипова Г. М., Токарева В. І. Державні механізми управління соціально-культурною сферою розвитку територій. Соціальний менеджмент і управління інформаційними процесами: Зб. наук. пр., серія «Державне управління». 2007. Т. VIII. Вип. 79. С. 350-361.

References

1. Skokova, L. (2006) Styl' zhyttya ta kul'turno-dozvillyevi praktyky [Lifestyle and cultural-leisure practice]. Sotsiologiya: teoriya, metody, marketing, 1, 198-200 (in Ukr.).
2. Kireyev, T. I. (2007). Sotsial'na i kul'turna dynamika osobystosti [Social and cultural dynamics of the individual]. Nauka. Relihiya. Suspil'stvo, 1, 107-117 (in Ukr.).
3. Hordiyenko, K. (2006). Rozvytok sotsial'noyi kul'tury osobystosti v molodizhnomu seredovyschi [Development of social culture of the individual in the youth environment]. Sotsial'na psykholohiya, 3, 66-75 (in Ukr.).
4. Marmul', L. O. (2016). Sil's'ki terytoriyi yak vazhlyvyi rehional'nyy chynnyk prodovol'choyi bezpeky krayiny: rozvytok ta rehulyuvannya na zasadakh detsentralizatsiyi [Rural areas as an important regional factor of food security of the country: development and regulation on the basis of decentralization]. Ekonomika APK, 7, 80-87 (in Ukr.).
5. Zveryeva, I. (2003). Sotsial'na robota v Ukrayini [Social work in Ukraine]. Kyiv : Naukovyy svit (in Ukr.).
6. Romanyuk, I. A. (2016). Formuvannya korporativnoyi kul'tury ta dilovoyi reputatsiyi turystychnykh pidpryyemstv [Formation of corporate culture and business reputation of tourist enterprises]. Ekonomika i menedzhment kul'tury, 2, 26-32 (in Ukr.).
7. Martynyshyn, Ya. & Komar, V. (2015). Systemnyy pidkhid v upravlinni korporatsiyamy u sferi kul'tury [System approach in the management of corporations in the field of culture]. Ekonomika i menedzhment kul'tury, 1, 29-39 (in Ukr.).
8. Ihnatenko, M. M. (2015). Stratehiyi ta mekhanizmy upravlinnya rozvytkom sotsial'noyi vidpovidal'nosti sub'yektiv hospodaryuvannya ahrarnoyi sfery ekonomiky [Strategies and mechanisms for managing the development of social responsibility of economic entities of the agrarian sector of the economy]. Kherson: Aylant (in Ukr.).
9. Osypova, H. M. & Tokareva, V. I. (2007). Derzhavni mekhanizmy upravlinnya sotsial'no-kul'turnoyu sferoyu rozvytku terytoriy [State mechanisms of management of the socio-cultural sphere of development of territories]. Sotsial'nyy menedzhment i upravlinnya informatsiynymy protsesamy: Zb. nauk. pr., seriya «Derzhavne upravlinnya», T. VIII, 79, 350-361 (in Ukr.).

ДАНИ ПРО АВТОРА

Жучинський Олександр Юрійович, аспірант
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»
вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав-Хмельницький, 08401, Україна
e-mail:

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Жучинский Александр Юрьевич, аспирант
ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды»
ул. Сухомлинского, 30, г. Переяслав-Хмельницкий, 08401, Украина
e-mail:

DATA ABOUT THE AUTHOR

Zhuchinsky Alexander Yuriyovych, postgraduate student
«Pereiaslav-Khmelnytsky Hrygorii Skovoroda State Pedagogical University»
Str. Sukhomlinsky 30, Pereiaslav-Khmelnytsky, 08401, Ukraine
e-mail:

МОДЕРНІЗАЦІЙНІ ІНСТРУМЕНТИ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

Шелудько Е. І.

Актуальність теми дослідження. Розбудова ресурсоефективної економіки стала закономірним трендом розвитку багатьох розвинутих країн, навіть тих, які багаті на природні ресурси. Україна також розпочала трансформацію своєї економічної системи у відповідь на зростаючі виклики з боку ресурсних обмежень, кліматичних змін та конкуренції на міжнародних ринках. Вагомим поштовхом у цьому напрямі стало підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, згідно якої мають бути імplementовані принципові положення Директив ЄС, що стосуються «озеленення» промисловості, і, зокрема, ті, що впливають на діяльність та розвиток потенційно небезпечних виробництв. Звідси виникає необхідність у здійсненні моніторингу щодо впровадження інституціональних інструментів екологізації промислового виробництва та аналізу реалізації економічних реформ, які забезпечені низкою стратегічних державних документів у сфері «озеленення» промисловості.

Постановка проблеми. Сьогодні існує необхідність у реформуванні діючої системи управління якістю атмосферного повітря, управління водними ресурсами та водовідведенням, поводження з відходами, оскільки існуюча не дає змоги повною мірою забезпечити реалізацію директивних положень Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Комплексне вирішення назрілих екологічних проблем потребує злагоджених дій різних урядових інституцій та прийняття управлінських рішень щодо оцінки техногенно-екологічних ризиків і здійснення моніторингу впливу на довкілля підприємств промисловості; запровадження нових дієвих важелів державної політики щодо управління небезпечними виробництвами на основі концепції «озеленення» промисловості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам розкриття трансформаційних змін у промисловості у напрямку її «озеленення» та ролі держави у модернізації потенційно небезпечних виробництв значну увагу приділено у наукових працях Берзіної С.В., Буркинського Б.В., Веклич О.О., Галушкіної Т.П., Ілляшенко І.О., Кваши Т.К., Козаченко Т.І., Купінець Л.Є., Мусіної Л.А., Омельченко А.А., Потапенко В.Г., Харічкова С.К., Хлобистова Є.В. та інших.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Нова екологічна політика це контроль за забрудненням навколишнього природного середовища, передусім, за промисловим забрудненням. У цьому контексті екологічна модернізація промислових підприємств зумовлена зміною екологічної політики держави стосовно підприємств-забруднювачів, у результаті реалізації якої покращиться якість життя для сучасних та майбутніх поколінь, буде забезпечено «зелене» промислове зростання, сформовано дієві механізми для збереження і відновлення природного середовища. Впровадження нових інструментів державної політики в екологічній сфері є масштабною реформою, яка торкнеться усієї української промисловості, водночас формування системного бачення головних досягнень в імplementації міжнародних вимог щодо екотрансформації промислових підприємств є ще недостатньо дослідженим питанням у науковій літературі.

Постановка завдання, мети дослідження. Основним завданням публікації є розроблення дієвих заходів для удосконалення інституціональних інструментів управління екологічним розвитком промислових підприємств з метою підтримки імplementації Угоди з ЄС у сфері озеленення економіки України та оцінки впровадження Директив ЄС, імplementації інших міжнародних документів в українське законодавство, у тому числі з питань управління небезпечними підприємствами, що сприятиме мінімізації ризиків екологічних аспектів у процесі виробничої діяльності, ефективному запобіганню та контролю промислового забруднення, підвищенню рівня екологічної безпеки.

Метод або методологія проведення дослідження. В дослідженні використовуються такі методи наукового пізнання: діалектичний метод, методи порівняння та спостереження, методи економічного аналізу, аналізу та синтезу, сходження від абстрактного до конкретного, системно-структурний метод.

Викладення основного матеріалу (результати роботи). Охарактеризовано поточний стан і тенденції розвитку потенційно небезпечних виробництв промисловості в Україні та окреслено особливості їх функціонування, що пов'язані певним чином із значним використанням потенційно-небезпечних технологій, зростанням екологічних проблем та територій, де є велика ймовірність природних та техногенних катастроф; здійснено аналіз стратегічних документів держави в сфері управління небезпечними виробництвами, обґрунтовано нові підходи до екологічної модернізації потенційно небезпечних виробництв, що визначаються пріоритетністю екологічної безпеки та підпорядкуванням цілей розвитку промислового виробництва стратегії техногенно-екологічної безпеки із узгодженням інтересів екології та економіки; розроблено рекомендації щодо екологічної реадптації економічного зростання, пов'язаного із розвитком промисловості.

Галузь застосування результатів. Реалізація заходів впливу державної екологічної політики на діяльність промислових підприємств.

Висновки відповідно до статті. Запропоновані заходи щодо екологічної реадптації економічного зростання у промисловості дозволяють удосконалити механізм запобігання, зменшення та контролю

промислового забруднення відповідно до міжнародних екологічних вимог та сприяють промисловцям і підприємствам у забезпеченні належного рівня «озеленення» технологічних процесів.

Ключові слова: потенційно небезпечні виробництва, модернізація, «зелена» економіка, екотрансформація промисловості.

МОДЕРНИЗАЦИОННЫЕ ИНСТРУМЕНТЫ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭКОЛОГИЗАЦИИ ПРОМЫШЛЕННОСТИ

Шелудько Э. И.

Актуальность темы исследования. Развитие ресурсоэффективной экономики стало закономерным трендом эволюционирования многих развитых стран, даже тех, которые богаты природными ресурсами. Украина также начала трансформацию своей экономической системы в ответ на растущие вызовы со стороны ресурсных ограничений, климатических изменений и конкуренции на международных рынках. Весомым стимулом в этом направлении стало подписание Соглашения об ассоциации между Украиной и Европейским Союзом, согласно которому должны быть реализованы принципиальные положения Директив ЕС, касающиеся «озеленения» промышленности, и в частности, те, которые влияют на деятельность и развитие потенциально опасных производств. Отсюда возникает необходимость в осуществлении мониторинга по внедрению институциональных инструментов экологизации промышленного производства и анализа реализации экономических реформ, обеспечение которых поддерживается рядом стратегических государственных документов в сфере «озеленения» промышленности.

Постановка проблемы. Сегодня существует необходимость в реформировании действующей системы управления качеством атмосферного воздуха, управления водными ресурсами и водоотведением, обращения с отходами, поскольку существующая не позволяет в полной мере обеспечить реализацию директивных положений Соглашения об ассоциации между Украиной и Европейским Союзом. Комплексное решение назревших экологических проблем требует согласованных действий различных правительственных учреждений и принятия соответствующих управленческих решений по оценке техногенно-экологических рисков и осуществлению мониторинга воздействия на окружающую среду предприятий промышленности; внедрения новых действенных рычагов государственной политики по управлению опасными производствами на основе концепции «озеленения» промышленности.

Анализ последних исследований и публикаций. Значительное внимание проблемам раскрытия трансформационных изменений в промышленности в направлении ее «озеленения» и роли государства в модернизации потенциально опасных производств уделено в научных трудах Берзиной С.В., Буркинського Б.В., Веклич О.А., Галушкиной Т.П., Ильашенко И.А., Кваши Т.К., Козаченко Т.И., Купинец Л.Е., Мусиной Л.А., Омельченко А.А., Потапенко В.Г., Харичкова С.К., Хлобыстова Е.В. и других.

Выделение неисследованных частей общей проблемы. Новая экологическая политика это контроль за загрязнением окружающей природной среды, и, прежде всего, за промышленным загрязнением. В этом контексте экологическая модернизация промышленных предприятий обусловлена изменением экологической политики государства в отношении предприятий-загрязнителей, в результате реализации которой качественно улучшится жизнь современного и будущих поколений, будет обеспечен «зеленый» промышленный рост, сформированы действенные механизмы для сохранения и восстановления природной среды. Внедрение новых инструментов государственной политики в экологической сфере является масштабной реформой, которая коснется всей украинской промышленности, в то же время формирование системного видения главных достижений в осуществлении международных требований по экотрансформации промышленных предприятий еще недостаточно изучены в научной литературе.

Постановка задачи, цели исследования. Основной задачей публикации является разработка действенных мер по совершенствованию институциональных инструментов управления экологическим развитием промышленных предприятий с целью поддержки имплементации Соглашения с ЕС в сфере озеленения экономики Украины и оценки внедрения директив ЕС, имплементации других международных документов в украинское законодательство, в том числе и по вопросам управления опасными предприятиями, что будет способствовать минимизации экологических рисков в процессе производственной деятельности, эффективному предотвращению и контролю за промышленным загрязнением, повышению уровня экологической безопасности.

Метод или методология проведения исследования. В исследовании используются следующие методы научного познания: диалектический метод, методы сравнения и наблюдения, методы экономического анализа, анализа и синтеза, восхождения от абстрактного к конкретному, системно-структурный метод.

Изложение основного материала (результаты работы). Охарактеризованы текущее состояние и тенденции развития потенциально опасных производств промышленности в Украине и обозначены особенности их функционирования, связанные определенным образом со значительным использованием потенциально опасных технологий, ростом экологических проблем и территорий, где есть большая вероятность природных и техногенных катастроф; осуществлен анализ

стратегических документов государства в сфере управления опасными производствами, обоснованы новые подходы к экологической модернизации потенциально опасных производств, которые предусматривают приоритетность экологической безопасности и подчинение целей развития промышленного производства стратегии техногенно-экологической безопасности с согласованием интересов экологии и экономики; разработаны рекомендации по экологической реадaptации экономического роста, связанного с развитием промышленности.

Область применения результатов. Реализация мер воздействия государственной экологической политики на деятельность промышленных предприятий.

Выводы в соответствии со статьей. Предложенные мероприятия по экологической реадaptации экономического роста в промышленности позволяют усовершенствовать механизм предотвращения, уменьшения и контроля промышленного загрязнения в соответствии с международными экологическими требованиями и способствуют промышленникам и предпринимателям в обеспечении надлежащего уровня «озеленения» технологических процессов.

Ключевые слова: потенциально опасные производства, модернизация, «зеленая» экономика, экотрансформация промышленности.

MODERNIZATIONAL INSTRUMENTS OF INSTITUTIONAL SUPPORT OF INDUSTRY ECOLOGIZATION

Sheludko E. I.

Relevance of research topic. The development of a resource-efficient economy has become a natural trend for the development of many developed countries, even those that are rich in natural resources. Ukraine has also started transforming its economic system in response to growing challenges from resource constraints, climate change and competition in international markets. An important push in this direction was the signing of the Association Agreement between Ukraine and the European Union, according to which there should be an implementation of the substantive provisions of the EU Directives concerning the «greening» of industry, and in particular those affecting the activity and development of potentially dangerous industries. Hence, there is a need for monitoring of implementation of institutional instruments for ecologization of industrial production and analysis of the implementation of economic reforms, which are provided with a number of strategic state documents in the field of «greening» of the industry.

Formulation of the problem. Today there is a need for reforming the existing system of air quality management, water and wastewater management, waste management, since the current one does not allow full implementation of the policy provisions of the Association Agreement between Ukraine and the European Union. Comprehensive solution of urgent environmental problems requires coordinated actions of various government institutions and the adoption of managerial decisions on the assessment of technogenic and environmental risks and the monitoring of the environmental impact of industrial enterprises; there is also a need for the introduction of new effective levers of state policy on the management of hazardous production on the basis of the concept of «greening» of the industry.

Analysis of recent research and publications. The problems of the disclosure of the transformational changes in the industry in the direction of its «greening» and the role of the state in the modernization of potentially hazardous productions have been given considerable attention in the scientific works of Berzina S., Burkinskyi B., Veklych O., Galushkina T., Ilyashenko I., Kvasha T., Kozachenko T., Kupinets L., Musina L., Omelchenko A., Potapenko V., Harichkov S., Khlobistov Y. and others.

Selection of unexplored parts of the general problem. The new environmental policy is the control of pollution of the environment, primarily, the control of industrial pollution. In this context, the environmental modernization of industrial enterprises is conditioned by changing the state's environmental policy towards polluting enterprises, which will improve the quality of life for modern and future generations, will provide «green» industrial growth, form effective mechanisms for the preservation and restoration of the natural environment. The introduction of new instruments of state policy in the environmental sphere is a large-scale reform that will affect the entire Ukrainian industry, while the formation of a systematic vision of major achievements in the implementation of international requirements for the eco transformation of industrial enterprises is still an insufficiently researched issue in the scientific literature.

Setting the task and the purpose of the study. The main task of the publication is the development of effective measures to improve institutional instruments for managing the ecological development of industrial enterprises in order to support the implementation of the Agreement with the EU in the field of greening the Ukrainian economy and assessing the implementation of the EU Directives, the implementation of other international instruments in Ukrainian legislation, including management of hazardous enterprises, which will help minimize the risks of environmental aspects in the process of production, effective prevention and control of industrial pollution, raising the level of environmental safety.

Method or methodology for conducting research. The research uses the following methods of scientific knowledge: dialectical method, methods of comparison and observation, methods of economic analysis, analysis and synthesis, ascension from abstract to concrete, system-structural method.

Presentation of the main material (results of work). The current state and trends of the development of potentially dangerous industrial enterprises in Ukraine are characterized and the features of their functioning are

characterized, which are connected in a certain way with the significant use of potentially dangerous technologies, the growth of environmental problems and territories where there is a high probability of natural and man-made disasters; the analysis of strategic documents of the state in the field of hazardous production management has been carried out; new approaches to environmental modernization of potentially hazardous industries, determined by the priority of environmental safety and subordination of the goals of the development of industrial production to the technology of environmental and ecological safety with the coordination of interests of the ecology and economy, are grounded; recommendations on ecological adaptation of economic growth related to the development of industry have been developed.

The field of application of results. Realization of measures of influence of state ecological policy on activity of industrial enterprises.

Conclusions according to the article. The proposed measures on ecological adaptation of economic growth in industry allow to improve the mechanism of prevention, reduction and control of industrial pollution in accordance with international environmental requirements and promote the industrialists and entrepreneurs in ensuring the proper level of «greening» of technological processes.

Keywords: *potentially dangerous production, modernization, «green» economy, ecotransformation of the industry.*

JEL Classification: *Q52, Q57, Q58, H23, R15*

Актуальність теми дослідження. Імплементация ідеології «зеленої» економіки, як нової моделі економічного розвитку, що має на меті поліпшення добробуту населення та досягнення соціальної рівності з одночасним скороченням ризиків для навколишнього середовища та екологічного дефіциту, відбувається сьогодні шляхом реалізації в Україні положень низки важливих міжнародних документів: Декларації Тисячоліття ООН - щодо впливу економічних тенденцій на людський розвиток, рівень та якість життя населення; Глобальних цілей сталого розвитку людства - щодо розкриття можливостей впровадження раціональних моделей споживання та виробництва, раціонального використання природних ресурсів та здійснення невідкладних заходів в зв'язку зі зміною для задоволення потреб сучасного та майбутнього покоління людей; рішеннями Конференції ООН зі сталого розвитку «РІО+20» (м. Ріо-де-Жанейро, 2012 р.), на якій було підтримано ініціативи міжнародних організацій щодо розвитку і впровадження на національному рівні концепцій «зеленої» економіки, «зеленого» зростання, «інклюзивного зеленого» зростання та формування стратегій, планів дій та дорожніх карт розвитку країн у зеленому напрямку. Однією з ключових цілей в комплексі Цілей Сталого Розвитку, визначеного програмою ООН «Трансформація нашого світу: Порядок денний сталого розвитку 2030», означено створення гнучкої інфраструктури, сприяння всеосяжній і стійкій індустріалізації і заохочування інновацій. Як зазначено в Національній доповіді «Цілі Сталого Розвитку: Україна»: «стала індустріалізація України та впровадження інноваційних технологій у виробництво є необхідною передумовою стабільного зростання національної економіки та оптимізації її структури» [1, С.68]. Даний вислів концентрує у собі суть важливих відтворювальних процесів у промисловому виробництві та спонукає до осмислення ряду актуальних завдань щодо відновлення значущості промислового потенціалу української економіки та її здатності до модернізації. Вагомим поштовхом у цьому напрямі стало підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, згідно якої мають бути імплементовані принципові положення Директив ЄС, що стосуються «озеленення» промисловості, і, зокрема, ті, що впливають на діяльність та розвиток потенційно небезпечних виробництв. Звідси виникає необхідність у здійсненні моніторингу щодо впровадження інституціональних інструментів екологізації промислового виробництва та аналізу реалізації економічних реформ, які забезпечені низкою стратегічних державних документів у сфері «озеленення» промисловості.

Постановка проблеми. Сьогодні існує необхідність у реформуванні діючої системи управління якістю атмосферного повітря, управління водними ресурсами та водовідведенням, поводження з відходами, оскільки існуюча не дає змоги повною мірою забезпечити реалізацію директивних положень Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Комплексне вирішення назрілих екологічних проблем потребує злагоджених дій різних урядових інституцій та прийняття управлінських рішень щодо оцінки техногенно-екологічних ризиків і здійснення моніторингу впливу на довкілля підприємств промисловості; запровадження нових дієвих важелів державної політики щодо управління небезпечними виробництвами на основі концепції «озеленення» промисловості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам розкриття трансформаційних змін у промисловості у напрямку її «озеленення» та ролі держави у модернізації потенційно небезпечних виробництв значну увагу приділено у наукових працях Берзіної С. В., Буркинського Б. В., Веклич О. О., Галушкіної Т. П., Ілляшенко І. О., Кваши Т. К., Козаченко Т. І., Купінець Л. Є., Мусіної Л. А., Омельченко А. А., Потапенко В. Г., Харічкова С. К., Хлобистова Є. В. та інших.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Нова екологічна політика це контроль за забрудненням навколишнього природного середовища, передусім, за промисловим забрудненням. У цьому контексті екологічна модернізація промислових підприємств зумовлена зміною екологічної політики держави стосовно підприємств-забруднювачів, у результаті реалізації якої покращиться якість життя для сучасних та прийдешніх поколінь, буде забезпечено «зелене» промислове зростання, сформовано дієві механізми для збереження і відновлення природного середовища. Впровадження нових інструментів державної політики в екологічній сфері є масштабною реформою, яка торкнеться усієї української промисловості, водночас формування системного бачення головних досягнень в імплементції міжнародних вимог щодо екотрансформації промислових підприємств є ще недостатньо дослідженим питанням у науковій літературі.

Постановка завдання, мети дослідження. Основним завданням публікації є розроблення дієвих заходів для удосконалення інституціональних інструментів управління екологічним розвитком промислових підприємств з метою підтримки імплементації Угоди з ЄС у сфері озеленення економіки України та оцінки впровадження Директив ЄС, імплементації інших міжнародних документів в українське законодавство, у тому числі з питань управління небезпечними підприємствами, що сприятиме мінімізації ризиків екологічних аспектів у процесі виробничої діяльності, ефективному запобіганню та контролю промислового забруднення, підвищенню рівня екологічної безпеки.

Метод або методологія проведення дослідження. В дослідженні використовуються такі методи наукового пізнання: діалектичний метод, методи порівняння та спостереження, методи економічного аналізу, аналізу та синтезу, сходження від абстрактного до конкретного, системно-структурний метод.

Викладення основного матеріалу. Здатність української промисловості до модернізації в її нинішньому стані та дослідження механізмів, що можуть сприяти оновленню галузі, тісно переплітається із екологічною її модернізацією, яка передбачає необхідність гармонізації екологічної та економічної політик, розширене застосування новітніх, насамперед, «зелених» технологій, раціональне використання природних ресурсів, перехід до низьковуглецевої, ресурсощадної, соціальної економіки. Екологічна модернізація промислових підприємств – це, передусім, зміна екологічної політики держави стосовно підприємництва, результатом реалізації якої стане підвищення якості життя і економічної ефективності, забезпечення «зеленого» промислового зростання, збереження і відновлення природного середовища.

Сучасна екологічна ситуація в Україні значною мірою є наслідком перевантаження її території потенційно небезпечними виробництвами, переважну частину з яких (більше 50%) становлять підприємства, пов'язані з виробництвом, переробкою, зберіганням сильнодіючих отруйних, вибухонебезпечних, радіаційно-та пожежонебезпечних речовин. Показники забруднення довкілля в Україні залишаються стабільно високими, навіть незважаючи на стагнацію промисловості. Загострюються проблеми, пов'язані із підвищенням частки застарілих технологій і обладнання, зниженням рівня модернізації та оновлення виробництва, кризою в економіці, що підвищує ризики техногенних катастроф [2].

Починаючи з 2003 року, на підставі постанови Кабінету Міністрів України №1288 від 29.08.2002р. «Про затвердження Положення про Державний реєстр потенційно небезпечних об'єктів», в Україні проводиться реєстрація потенційно небезпечних об'єктів. Державний реєстр потенційно небезпечних об'єктів, за даними станом на січень 2018 року, містить відомості про 26567 об'єктів [3, С.10], до числа яких входять промислові підприємства, вугільні шахти, кар'єри, автозаправочні станції та автомобільні газонаповнювальні компресорні станції, магістральні газо-, нафто- і трубопроводи та їх відгалуження, гідротехнічні споруди, вузлові залізничні станції, підземні станції метрополітену, мости та шляхопроводи, тунелі, нафтогазові родовища, накопичувачі та полігони промислових відходів, місця збереження небезпечних речовин тощо [4].

В Україні щорічно виникає близько 120–140 надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру (тільки протягом з січня 2018 р. до лютого 2019 р. було зареєстровано 136 надзвичайних ситуацій), які є потенційними джерелами екологічної небезпеки. З огляду на інформацію Аналітичних оглядів стану техногенної та природної безпеки в Україні за 2005-2018 роки, існує пряма залежність рівня виникнення надзвичайних ситуацій від концентрації небезпечних виробництв в регіонах. Висока ймовірність виникнення надзвичайних ситуацій техногенного характеру стійко фіксується у Харківській, Запорізькій, Дніпропетровській, Донецькій та Луганській областях. Регіони з найбільшою кількістю потенційно небезпечних виробництв співпадають з регіонами найбільшого зосередження населення. Зокрема, у Харківській, Запорізькій, Донецькій, Луганській та Дніпропетровській областях, де функціонує майже 38% об'єктів від загального їх числа, сконцентровано 33% населення (станом на 01.01.2018). Виявлено, що протягом 2012-2017 рр. кількість ПНО значно зросла не тільки у цих регіонах України, а також у Одеській, Миколаївській, Львівській, Полтавській, Київській областях та м. Києві (табл.1).

Наприкінці 2018 р. Міністерство екології та природних ресурсів України оприлюднило черговий рейтинг «ТОП-100 найбільших підприємств-забруднювачів» [5], сформований на підставі даних офіційної статистики. Дві третини підприємств, що увійшли до цього рейтингу, локалізовані на території чотирьох областей: Дніпропетровська – 30, Донецька – 22, Запорізька – 9, Луганська – 6. Серед найбільших забруднювачів атмосферного повітря вищі місця посідають металургійні заводи, енергетичні підприємства та ТЕС. Найбільшими утворювачами відходів в Україні, відповідно рейтингу, є гірничо-збагачувальні комбінати, а лідерами щодо порушень вимог екологічної безпеки за скидами забруднених стічних вод сьогодні стають водоканали та великі металургійні заводи. Згідно Екологічного рейтингу областей України [6] у 2017 р. надходження від екологічного податку склали майже 3 млрд грн, проте на природоохоронні заходи регіонами було використано у середньому 16,3%. Згідно із законодавством, надходження від екологічного податку мають спрямовуватися на усунення першочергових екологічних проблем, а вони, ймовірно, йдуть на фінансування не пов'язаних з екологією питань або ж розпоршуються на місцевому рівні. Тільки Житомирська, Одеська, Тернопільська і Чернівецька області використали на природоохоронні заходи у 2017 р. більше 45% надходжень від екологічного податку. Це є свідченням того, що сучасна система адміністрування та використання надходжень від екологічного податку є неефективною та непрозорою. Вона потребує негайного та радикального реформування. Більш активне та цільове використання надходжень від екологічного податку на ефективні природоохоронні проекти має стати дієвим інструментом для боротьби з

кризовими явищами в екології, знизити ймовірність техногенно-екологічних катастроф та зняти значну частину екологічних проблем у регіонах, а також сприяти поступовому виконанню зобов'язань України перед ЄС.

Таблиця 1. Кількість паспортизованих ПНО по регіонах України, 2005-2018 роки, одиниць

Області України	Станом на кінець 2005 року	Станом на 1 червня 2012 року	Станом на січень 2018 року	
			Усього	З них: підприємства
АР Крим	198	899	963	518
Вінницька	380	663	699	348
Волинська	189	301	328	113
Дніпропетровська	497	2055	2396	1794
Донецька	673	2908	3244	1964
Житомирська	435	543	576	285
Закарпатська	209	754	794	126
Запорізька	606	1060	1178	707
Івано-Франківська	246	535	564	347
Київська	357	673	945	403
Кіровоградська	239	503	457	182
Луганська	489	1107	1351	859
Львівська	602	1356	1546	785
Миколаївська	393	721	1008	604
Одеська	344	678	807	380
Полтавська	279	1439	1703	1301
Рівненська	206	516	464	204
Сумська	345	527	470	246
Тернопільська	207	530	568	310
Харківська	994	1694	1914	1129
Херсонська	249	519	561	234
Хмельницька	289	734	862	438
Черкаська	309	508	555	234
Чернівецька	107	355	383	130
Чернігівська	540	747	971	673
м. Київ	295	893	1024	318
м. Севастополь	121	245	236	124
Всього	9798	23463	26567	14756

Джерело: Складено за даними: Державний реєстр об'єктів підвищеної небезпеки / (Науково-дослідний, проектно-конструкторський та технологічний інститут мікрографії (НДІ мікрографії). - 2018. - URL: http://www.niss.gov.ua/public/File/2018_table/Krivulkin_IM.pdf; І. О. Ілляшенко. Потенційно небезпечні об'єкти як джерела екологічної небезпеки. / Ефективна економіка. – 2012. - № 12. - URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1645>

Погіршення фінансового стану хімічної галузі, непродумана дерегуляція сфери державного контролю за функціонуванням екологічно небезпечних хімічних виробництв призвели до негативних наслідків техногенного впливу на навколишнє природне середовище у регіонах розташування підприємств. Підвищена небезпека підприємств хімічної та нафтохімічної промисловості полягає передусім у великій присутності на виробництві посудин (металевих, скляних, пластикових тощо) із різними середовищами - від звичайного повітря або інертних газів до їдких кислот та пожежонебезпечних і високотоксичних речовин. Найбільшу небезпеку являє знос цих посудин й обладнання та застарілий парк залізничних цистерн для перевезення небезпечних вантажів. Нині майже ні одне небезпечне підприємство не дотримується правил екологічної безпеки на сто відсотків. Більшість з них використовує застаріле обладнання, не застосовує новітніх технологій захисту навколишнього середовища. Небезпечні підприємства стрімко старіють, знос їх основних засобів, перш за все хімічних і вибухонебезпечних об'єктів, продовжує збільшуватися і перевищує 60% [7].

Ще більш чутливою екологічною проблемою функціонування небезпечних виробництв, яка вимагає нагального вирішення, є збільшення технологічних відходів без пропорційного їх знешкодження та утилізації. Вплив хімічних відходів і небезпечних хімічних речовин є однією з найпоширеніших причин хвороб і смертей серед населення. За даними 2017 р. близько 40% хімічних відходів I-III класу небезпеки накопичені у спеціально відведених місцях, утилізації піддані лише 30% технологічних хімічних відходів. Під твердими відходами, шламонакопичувачами і хвостосховищами хімічних підприємств зайнято 6% території підприємств.

Загалом, на кінець 2016 р. в Україні накопичено 12,393 млрд тонн відходів, з яких 12,1 млн тонн є небезпечними і отруйними речовинами [8]. Тільки загальна кількість полігонів твердих побутових відходів (ТПВ) в Україні складає більше 6 тисяч, що розміщені на площі 9 тис. га (2017 р.). Кожен четвертий з них не відповідає нормам екологічної безпеки, кожен шостий – переповнений. Паспортизовані з них лише близько двох третин

(70%), 99% сміттєзвалищ не відповідають сучасним екологічним нормам [9]. Вирішенню ключових екологічних проблем, що виникають при поводженні з відходами та створюють загрози для навколишнього середовища, сприятиме запровадження в Україні цивілізованого підходу до поводження з відходами, стимулювання до роздільного збирання побутових відходів та переробки їх з подальшою утилізацією. Саме сортування сміття стає основою для можливості переробки різних видів відходів (синтетичного пластика, який засмічує океани, пакувальних матеріалів, органіки, ламп накаливання тощо) на українських заводах та інструментом впливу на виробників. Нині інвестування у цю сферу діяльності стримується відсутністю законодавчого регулювання переробки відходів та відсутністю гарантій у потенційних інвесторів щодо повернення інвестицій.

Операції з переробки та захоронення побутових відходів здійснюються поза регуляторного поля, оскільки законодавчо передбачено встановлення НКРЕКУ тарифів на переробку відходів тільки для своїх ліцензіатів, що стосується сфери поводження з небезпечними відходами, головним чином, промисловими відходами. Переробка побутових відходів, за Законом України «Про ліцензування видів господарської діяльності», не належить до ліцензованих видів діяльності, тому питання врегулювання тарифів на їх переробку залишається невирішеним. Це стримує будівництво та розвиток підприємств, що запроваджують альтернативні технології переробки сміття, зокрема такі як: переробка побутових відходів у дизельне паливо, переробка для виробництва альтернативних джерел енергії (біогазу та альтернативного палива «флафф») [10], переробка сміття в органічне добриво гумус шляхом біоре mediaції, механіко-біологічне перероблення ТПВ тощо.

Щодо проблеми утилізації небезпечних відходів, то існуюча система ліцензування операцій поводження з небезпечними відходами не відповідає європейським вимогам, а сама процедура давно стала формальністю. Не всі підприємства, які отримали ліцензію у сфері поводження з небезпечними відходами та здійснюють цю діяльність, мають обладнання та відповідну матеріально-технічну базу для безпечної утилізації небезпечних відходів. За даними Мінприроди, тільки 10 утилізаторів небезпечних відходів (з майже трьохсот) відповідають Ліцензійним вимогам [11]. Крім того, 86% ліцензіатів не здійснюють фактичної утилізації та вивозять небезпечні відходи на полігони побутових відходів або у лісосмуги, що становить небезпеку для місцевих мешканців, спричиняє забруднення довкілля, зумовлює порушення міжнародних актів та формує неефективне поводження з небезпечними відходами.

Україна опинилася у світовому переліку 20 країн з найвищими абсолютними антропогенними викидами парникових газів. Низка міжнародних зобов'язань України щодо збереження озонового шару та запобігання зміні клімату [12] стосується поступового скорочення та подальшого припинення використання озоноруйнівних речовин. І хоча в Україні не виробляються озоноруйнівні речовини, проте вона активно імпортує їх з-за кордону. Це так звані контрольовані речовини, зокрема, холодоагенти, які застосовуються для охолодження і кондиціонування повітря, спінювачі, розчинники та охолоджувачі, які використовуються у виробництві будівельних матеріалів, оборонній промисловості, авіації, на медичних та залізничних об'єктах, в автомобільній промисловості тощо. Існує потреба у вдосконаленні законодавства, яке б врегульовувало імпорт та споживання цих речовин. В Україні багато підприємств є постачальниками парникових газів та забруднюючих речовин у атмосферне повітря (підприємства металургійної галузі, хімічної промисловості, цементної промисловості, енергетики, ЖКГ та ТЕС). Сучасна техніко-технологічна база промисловості не спроможна здійснювати на промислових підприємствах глибоке очищення повітря і води. Підписавши Угоду про асоціацію з ЄС та приєднавшись до Європейського енергетичного співтовариства, Україна зобов'язалася здійснити модернізацію задля переходу до ресурсо- та енергоефективної економіки. Розробка нових «зелених» технологічних процесів, на основі яких можна знизити рівень споживання енергії, більш ефективно використовувати ресурси та знизити рівень забруднення довкілля, дозволить запустити процес зеленого економічного розвитку.

Актуальним європейським трендом, до якого долучається нині Україна, є заборона одноразових продуктів або заміна їх екологічними альтернативами з вимогою до виробників щодо забезпечення їх збору та утилізації. До них відносяться: косметичні палички, обгортки для цукерок та пакети для сніків, одноразовий посуд та соломинки, пляшки, контейнери для їжі, вологі серветки та гігієнічні вироби, рибальські снасті, стакани для напоїв, поліетиленові пакети, фільтри від цигарок, повітряні кульки та палички для них [9]. Через зростання «зелених» настроїв у суспільстві та відповідних змін у нормативно-правовій базі виробники також будуть використовувати все менше пакувальних матеріалів з поліетилену, обмежувати виробництво і використання у побуті одноразового посуду, виробленого з традиційних видів пластику. Введення жорсткого контролю за утилізацією цих виробів з метою зменшення забруднення довкілля – актуальне завдання сьогодення. Це висуває певні вимоги до промислових підприємств, що мають переорієнтовуватися на виробництво пакувальних матеріалів та інших виробів з екологічного матеріалу – паперу, текстилю та іншої екоари. Сьогодні в Україні стрімко розвиваються виробництва екологічно нейтральних товарів, виробництво та споживання яких не руйнує довкілля. Зокрема, це упаковка, що після використання розкладається екологічно безпечним способом на нешкідливі мінеральні речовини (біодеградуєма упаковка з матеріалів або органічного походження – целюлози, кукурудзи, каучуку, молока, - або з використанням сучасних біотехнологій). В Україні вже виробляється одноразовий екологічний посуд з еко-бамбуку, очерету, який швидко розкладається.

Серьйозною екологічною загрозою для довкілля стає застосування миючих засобів на фосфатній основі, поверхнево-активних речовин для миючих засобів та надходження фосфатів у навколишнє природне середовище в результаті їх використання. Використання синтетичних миючих засобів є одним із головних

чинників забруднення поверхневих водних об'єктів, що є, зокрема, джерелами питного водопостачання, а також становить загрозу через розвиток негативних процесів евтрофікації води.

За зростаючої тенденції промислового забруднення довкілля та збільшення кількості небезпечних виробництв в Україні гостро постає проблема як створення нових підприємств з урахуванням міжнародних зобов'язань у сфері охорони довкілля, так і здійснення екологічної модернізації діючих промислових підприємств, що дозволить знизити антропогенний і техногенний вплив на навколишнє природне середовище. Будь-яке промислове виробництво сьогодні – це втручання в природу, порушення гармонії довкілля та екосистем. Водночас, пошук шляхів до вирішення екологічних проблем в Україні та можливості, які знаходять українські підприємства для збереження довкілля, незважаючи на складну економічну і політичну ситуацію, на брак коштів, кваліфікованих кадрів, законодавчого інструментарію, говорять про невідворотність трансформаційних процесів, пов'язаних із прискоренням «зелених» змін у промисловості. Якщо підприємство обирає шлях раціонального використання природних ресурсів у своїй діяльності чи розпочинає «зелену» трансформацію матеріальних потужностей (переобладнання, реконструкцію, будівництво нових очисних споруд, впровадження енергоефективних заходів тощо), здійснює додаткову екодіяльність (створення «зеленого» офісу, провадження системної екологічної політики, екоакції) – все це веде до зміни технологічних процесів на підприємствах, до модернізації самих підприємств і привертає Україну на шлях «зеленої» трансформації промисловості.

Нові підходи до екологічної модернізації небезпечних виробництв. Україна значно просунулася в імплементації європейського екологічного законодавства та виконанні своїх зобов'язань щодо запровадження екологічних вимог, на зразок діючих в країнах ЄС. Екологічні питання в Угоді про асоціацію України з ЄС закріплено в додатку ХХХ глави 6 розділу 5, де наведено низку природоохоронних директив ЄС, які повинні бути імplementовані в українське законодавство. Усього в межах Угоди про Асоціацію має бути імplementовано близько 20 директив. Кожна з них регулює свою сферу – управління довкіллям та інтеграцію екологічної політики у інші галузеві політики; якість атмосферного повітря, управління відходами та ресурсами; якість води та управління водними ресурсами, включаючи морське середовище; охорону природи, промислове забруднення та техногенні загрози; зміни клімату та захист озонового шару; генетично модифіковані організми. Для пришвидшення реалізації Угоди з 2018 року прийнятий єдиний план заходів щодо її виконання.

Орієнтація на перехід до «зеленої» економіки передбачає розробку і здійснення адекватної національної екологічної політики, дружньої до промислового зростання. Дослідження проблем сталого розвитку промисловості, як основи відродження і зростання вітчизняної економіки в умовах появи нових національних та глобальних викликів, має бути спрямоване на вирішення стратегічних завдань світової спільноти та України, які сформульовані у Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020». Нині в Україні триває формування нових системних підходів до політики управління відходами, до моніторингу якості води та повітря, а також розробляються заходи із впровадження низьковуглецевої стратегії. Саме такі цілі закладені у проекті Закону України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року».

Прийняття України до низки міжнародних і європейських угод в галузі охорони навколишнього середовища зумовило необхідність запровадження **нових підходів** до екологічної модернізації потенційно небезпечних виробництв та загострило питання перегляду чинної нормативної бази для функціонування промислових підприємств та оцінки її відповідності європейським вимогам. Розроблення механізмів переходу до «зеленої» промисловості та екологічної модернізації небезпечних промислових виробництв було започатковано в Україні низкою програм та «зелених» ініціатив ООН:

- концепція зеленої індустрії (ініціатива UNIDO в сфері «зеленої» промисловості) – концепція діяльності бізнесу за принципом «виробляти більше, використовуючи для цього менше ресурсів і створюючи менш негативний вплив» шляхом більш ефективного використання природних ресурсів та впровадження чистих технологій [13];

- концепція з розвитку ресурсоефективного та більш чистого виробництва. Проект з технологічного передбачення, спрямованого на розбудову зеленої ресурсно-ефективної економіки в Україні на період до 2020 року (інтегрований підхід UNIDO-UNEP) підтримується Центром ресурсоефективного та більш чистого виробництва та запроваджується з 2007 року у пріоритетних виробничих секторах економіки: хімічна, харчова, металургійна та металообробна галузі промисловості [14]. Однією з найважливіших складових такої економіки визначено ресурсоефективне та більш чисте виробництво (РЕБЧВ), що спрямоване на заміну старих технологій на більш енерго- та екоефективні, удосконалення технологічних процесів з метою підвищення ефективності використання ресурсів у виробництві та послугах, мінімізацію відходів;

- програма «Екологізація економік країн Східного партнерства Європейського Союзу» (EaP GREEN, запроваджувалась у 2013-2016 рр.) забезпечила можливість прискорити перехід країн Східного партнерства ЄС на «зелену» модель розвитку економіки шляхом відмежування економічного зростання від деградації довкілля та виснаження ресурсів [15];

- новий стратегічний підхід UNIDO щодо реалізації глобальної програми з впровадження Хімічного лізингу, який полягає у поширенні моделі сталого управління хімічними речовинами, стимулювання ефективного використання хімічних речовин у процесі виробництва/споживання та зменшення негативного впливу на навколишнє середовище. За підтримки урядів Австрії та Німеччини модель Хімічного лізингу активно реалізується в Україні. Інноваційність цього підходу полягає у запровадженні нової бізнес-моделі, в якій клієнт взаємодіє з постачальником послуг в стратегічному довгостроковому контракті на поставку і управління хімічними і супутніми послугами клієнта. Ця концепція охоплює як надання послуг разом з

продажем хімічних речовин, так і надання системних рішень, в яких постачальники хімічних речовин беруть на себе управління, використання та видалення хімічних речовин.

З набуттям чинності Угоди про асоціацію між Україною та ЄС українське законодавство у сфері охорони довкілля динамічно змінюється. З грудня 2017 р. введено в дію Закон України «Про оцінку впливу на довкілля», який впровадив нову модель процедури оцінки впливу на довкілля (ОВД) замість екологічної експертизи відповідно до вимог Директиви 2011/92/ЄС про оцінку впливу окремих державних і приватних проектів на навколишнє середовище (кодифікація). Цей закон передбачає проведення процедури оцінки впливу на довкілля для реалізації окремих об'єктів, передусім промислових. Новий закон є важливим для нафто- та газопереробних компаній, ТЕС, підприємств, що займаються утилізацією відходів виробництва, підприємств та організацій, основна діяльність яких пов'язана з хімічною промисловістю, виробництвом мінеральних добрив, будівництвом. Згідно Закону про ОВД, промислові об'єкти потужністю понад 200 кВт, які є джерелами забруднення довкілля та які пов'язані з виробництвом теплової та електричної енергії з використанням органічного палива, відносяться до об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку. Для таких об'єктів обов'язковою вимогою передбачено розроблення проекту з ОВД. Підготовка інших інвестиційних проектів вимагає обмеженої ОВД у обсягах, які необхідні для потреб погодження чи експертизи. Процедура ОВД спрямована на попередження та запобігання шкоді довкіллю, забезпечення екологічної безпеки, охорони довкілля, раціонального використання і відтворення природних ресурсів, у процесі прийняття рішень про провадження господарської діяльності, яка може мати значний вплив на довкілля, з урахуванням державних, громадських та приватних інтересів. Сформовано діючий механізм із відкритим і прозорим Єдиним реєстром ОВД, який на кінець 2018 р. містив десятки звітів бізнесу та висновків уповноважених органів.

Важливим кроком у імплементації Угоди про асоціацію Україна-ЄС щодо запровадження систем сталого розвитку стало ухвалення Закону України «Про стратегічну екологічну оцінку» № 2354 від 20.03.2018 р., який враховує вимоги Протоколу Організації економічного співробітництва та розробляє в Україні європейську модель екологічної оцінки відповідно до вимог Директиви 2011/92/ЄС про оцінку впливу окремих державних і приватних проектів на навколишнє середовище, забезпечує виконання міжнародних зобов'язань України в рамках Угоди, Договору про Енергетичне Співтовариство, природоохоронних угод ЄЕК ООН тощо. Новий закон, що вимагає проведення процедури стратегічної екологічної оцінки (СЕО) для документів державного планування (стратегій, планів, схем, містобудівної документації, загальнодержавних програм, державних цільових програм та інших програмних документів, що розробляються чи затверджуються органом державної влади/місцевого самоврядування. Основна мета запровадження стратегічної екологічної оцінки – сприяння сталому розвитку шляхом забезпечення охорони довкілля, безпеки життєдіяльності населення та охорони його здоров'я, інтегрування екологічних вимог під час розроблення та затвердження документів державного планування. Закон України «Про стратегічну екологічну оцінку» на стратегічному рівні доповнює Закон «Про оцінку впливу на довкілля». СЕО включається в процес прийняття рішень на ранніх етапах реалізації інвестиційних проектів, що дозволяє запобігти значних вартісних помилок та незворотних наслідків при плануванні окремих об'єктів, насамперед, крупних промислових комплексів чи великих полігонів сміття.

Ще одним аспектом регулювання екологічного законодавства України є імплементація директиви про промислове забруднення 2010/75/єс (інтегроване запобігання та контроль промислового забруднення), що передбачає впровадження в Україні інтегрованого екологічного дозволу шляхом розробки концепції реалізації державної політики у сфері промислового забруднення. Використання європейських підходів у цій сфері дасть змогу вчасно запобігати переміщенню забруднення між різними компонентами довкілля і загалом зменшити негативний вплив промисловості на довкілля. Нова дозвільна система означатиме зменшення адміністративного навантаження і на підприємства, і на органи державної влади, об'єднання декількох адміністративних процедур в одну та введення спрощених механізмів регулювання для частини підприємств. Зокрема, реформа дозвільної системи передбачає [16]:

- консолідація кількох природоохоронних дозволів (на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря, спеціальне водокористування, на скиди промислових стічних вод в системи централізованого водовідведення та управління відходами) в один інтегрований дозвіл;

- застосування диференційованого підходу до регулювання діяльності промислових підприємств за виробничими потужностями, продуктивністю виробництва та можливістю зменшення ними обсягів забруднення. Включає надання інтегрованого дозволу (для найбільших підприємств-забруднювачів), уніфікованого дозволу (аналог регулювання другої групи підприємств по викидам забруднюючих речовин в атмосферне повітря), реєстрацію (для малих установок, що чинять незначний вплив на довкілля);

- впровадження «галузових» керівництв з переліком найкращих доступних технологій та методів управління (висновки НДТМ), найбільш ефективних з точки зору захисту довкілля. У ЄС для використання НДТМ у діяльності промислових підприємств Європейською Комісією схвалено «висновки НДТМ» - галузеві нормативно-правові акти, що мають обов'язковий характер та містять перелік найкращих доступних технологій та методів керування окремо для кожного виду діяльності з урахуванням особливостей промислових секторів. В Україні заплановано транспонування висновків НДТМ у національне законодавство в рамках імплементації Директиви 2010/75/ЄС. Це означає розробку керівництв для підприємств кожного виду діяльності. У висновках НДТМ будуть визначені гранично допустимі та валові обсяги промислового забруднення, вимоги до моніторингу (перевірки застосування НДТМ, перегляду умов, передбачених у

дозволі), а також методи управління установкою, обов'язкові до впровадження (наприклад, енергетичний менеджмент, правила експлуатації установки тощо);

- удосконалення системи моніторингу, контролю та звітності у сфері промислового забруднення; поінформованість громадськості.

До 2029 року буде створено нову дозвільну систему, яка дозволить Україні запровадити механізм інтегрованого запобігання, зменшення та контролю промислового забруднення і наблизити українське законодавство до законодавства Європейського Союзу у цій сфері.

На виконання положень Угоди про асоціацію України з ЄС у сфері управління відходами розпорядженням Кабінету Міністрів України від 8 листопада 2017 р. № 820-р схвалено Національну стратегію поводження з відходами до 2030 року, котра передбачає європейську модель у поводженні з відходами. Відповідно до визначених пріоритетів, Міністерством екології та природних ресурсів України вже розроблено проект Національного плану управління відходами до 2030 року. Також Міністерство екології та природних ресурсів України в межах Національної стратегії управління відходами в Україні до 2030 року оприлюднило для громадського обговорення проект Закону України «Про управління відходами». Підписанням Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої, Україна взяла на себе зобов'язання з впровадження положень Рамкової Директиви № 2008/98/ЄС Європейського парламенту та Ради «Про відходи та скасування деяких директив» у національне законодавство протягом чітко визначених строків – від трьох до п'яти років від набуття чинності Угодою від 19 листопада 2008 року.

Важливим є реформування діючої системи моніторингу атмосферного повітря. На виконання Україною міжнародних зобов'язань, зокрема, Монреальського протоколу та Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, Мінприроди було розроблено законопроект «Про озоноруйнівні речовини та фторовані парникові гази», який створює передумови для зменшення споживання та виведення з обігу цих речовин. Ухвалення цього законопроекту сприятиме переходу галузей промисловості на озono- і кліматобезпечні технології та речовини. Зокрема, законопроект встановлює процедуру виведення з обігу контрольованих речовин та товарів, що їх містять, визначає порядки імпорту, експорту таких речовин та товарів, що їх містять, і поводження з відходами, що містять ці речовини, а також передбачає створення Єдиного державного реєстру операторів контрольованих речовин і запровадження маркування контрольованих речовин та товарів, що їх містять.

Інша директива - Директива 2003/87/ЄС - передбачає створення системи торгівлі квотами на викиди парникових газів. Першим кроком до створення системи торгівлі квотами має стати ухвала розробленого Мінприроди за участю експертів та міжнародних партнерів проект Закону «Про засади моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів» (№ 9253 від 01.11.2018 р.), реалізація якого дозволить у подальшому запровадити в Україні європейську систему моніторингу викидів парникових газів. Згідно із законопроектом суб'єктами моніторингу та звітності є оператори установок, що здійснюють викиди парникових газів на території України. Повноцінна реалізація вимог нового Закону підприємствами потребує надання промисловцям відповідного інструменту, тобто підготовки та прийняття заздалегідь усіх необхідних нормативно-правових актів, до набуття законом чинності, а також впровадження чіткого та детального порядку та критеріїв проведення усіх обов'язкових процедур, що стосуються викидів парникових газів, щоб не покладати на законослухняні підприємства зайві зобов'язання. Закон почне діяти з середини 2019 року, а сама система повинна запрацювати з 1 січня 2020 року.

На виконання Угоди про асоціацію України з ЄС, Мінприроди України підготувало проект Постанови КМУ «Деякі питання здійснення державного моніторингу в галузі охорони атмосферного повітря», де набувають актуальності завдання щодо поліпшення механізму отримання оперативної інформації про концентрації забруднення речовин. Відповідно до цього регуляторного акту, розробленого на виконання ст.32 Закону України «Про охорону атмосферного повітря» (Ст.32 Моніторинг галузі охорони атмосферного повітря), буде затверджено Порядок здійснення державного моніторингу у галузі охорони атмосферного повітря. Нова система моніторингу атмосферного повітря забезпечить оперативний збір та оцінку інформації про стан атмосферного повітря, надасть можливість для прийняття ефективних управлінських рішень та забезпечення контролю за якістю атмосферного повітря згідно вимог Директиви 2008/50/ЄС Європейського парламенту та Ради ЄС від 21 травня 2008 року «Про якість атмосферного повітря та чистіше повітря для Європи» та Директиви 2004/107/ЄС щодо миш'яку, кадмію, ртуті, нікелю та поліциклічних ароматичних вуглеводнів у навколишньому повітрі.

Запроваджуються в Україні й європейські підходи до моніторингу стану поверхневих вод. З 1 січня 2019 року запроваджено нову європейську систему моніторингу водних ресурсів відповідно розробленого Мінприроди Порядку здійснення державного моніторингу вод. Нагадаємо, Україна зобов'язалася реформувати водний сектор та здійснювати управління ним за басейновим принципом як того вимагають Водна рамкова директива Європейського Союзу та Угода про асоціацію з ЄС. Згідно Закону України від 4 жовтня 2016 № 1641-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження інтегрованих підходів в управлінні водними ресурсами за басейновим принципом» в Україні впроваджено так зване інтегроване управління водними ресурсами за басейновим принципом, яким, зокрема, передбачено, що основною одиницею управління є басейн водного об'єкту. Басейновий принцип управління водними ресурсами також передбачає, що фінансовий механізм гарантує безпосередній зв'язок між платою за водокористування і фінансуванням пріоритетних водоохоронних заходів у межах басейну.

З метою зниження використання у обігу пластикових пакетів та зменшення кількості небезпечних відходів з пластику внаслідок нераціонального використання пластикових пакетів Верховна Рада України зареєструвала три споріднених законопроекти: «Про зменшення кількості окремих видів відходів з поліетилену в цивільному обігу» №9507, «Про обмеження використання деяких пакувальних виробів» № 9507-1, «Про скорочення використання пластикових пакетів» №9507-2, що передбачають заборону реалізації в торговельних закладах надлегких та легких пластикових пакетів (за винятком біорозкладних пластикових пакетів та надлегких пластикових пакетів, призначених для пакування свіжого м'яса, риби та продуктів з них, а також сипучих продуктів); обов'язкове маркування пластикових пакетів; проведення інформаційних та просвітницьких заходів щодо скорочення використання пластикових пакетів. Ухвала хоч одного законопроекту у цій сфері наблизить вітчизняне законодавство до законодавства ЄС, значно знизить обсяги небезпечних відходів з поліетилену, сприятиме поліпшенню стану довкілля та здоров'я населення.

Долучившись до процесу впровадження технологій більш чистого виробництва, Україна, застосовуючи інновації, приймає рішення щодо провадження *політики сталих/»зелених» закупівель*, спрямованої на зниження впливу публічних закупівель на довкілля та водночас розвиток ринку сталих товарів і послуг та направленої на досягнення наступних цілей: підтримки екологічно чистої енергетики; сприяння енергетичній безпеці та охороні навколишнього середовища; підвищення енергоефективності; зменшення викидів парникових газів від прямих та непрямих видів діяльності; збереження і захист водних ресурсів; усунення відходів і запобігання забрудненню. Поширенню цього підходу сприяє удосконалення чинного законодавства, зокрема, новий Закон України «Про публічні закупівлі» та Закон України «Про запровадження нових інвестиційних можливостей, гарантування прав та законних інтересів суб'єктів підприємницької діяльності для проведення масштабної енергомодернізації», розвиток системи «PROZORRO».

Заохочує підприємців до застосування зелених закупівель і Директива про державні закупівлі 2014/24/ЄС, яка містить норми щодо: забезпечення дотримання екологічних зобов'язань під час виконання державних контрактів; застосування екологічних характеристик в технічних специфікаціях; посилення на екологічне маркування; посилення на заходи екологічного менеджменту; використання екологічних критеріїв присудження контрактів; урахування вартості життєвого циклу. Важливим етапом в імплементації цієї директиви в рамках виконання Угоди про асоціацію з ЄС, стала затверджена Стратегія реформування державних закупівель (Дорожня карта) до 2022 року (розпорядження КМУ від 24 лютого 2016 року № 175), яка включає всі заходи, пріоритети, кроки подальшого розвитку сфери публічних закупівель в Україні. Одним із основних пріоритетів для держави має стати збільшення частки ринку продукції з поліпшеними екологічними характеристиками, у зв'язку з чим потрібно перейти до засобів непрямого регулювання ринкових відносин. З-поміж них, зокрема, екологічна стандартизація, сертифікація та маркування згідно з національними стандартами, гармонізованими з міжнародними.

Важливим кроком до запровадження ресурсоефективних заходів на вітчизняних підприємствах, передусім МСП, стала реалізація Програми сприяння зеленій модернізації української економіки (виконується за підтримки Німецького товариства міжнародного співробітництва (GIZ)) та впровадження ресурсоефективного і чистого виробництва, що орієнтована на підтримку інформаційних можливостей бізнесу та промисловості щодо генерування інновацій спільно з технічними закладами, науковими установами, центрами чистих технологій. Перехід на найкращі технології зараз для багатьох компаній є складним, а енергоефективність не є першим критерієм для розвитку. У процесі вибору стратегії розвитку підприємств переважає, передусім, випуск продукції, якість, рентабельність виробництва, збільшення частки ринку чи створення власної ринкової ніші. Основними бар'єрами для впровадження ресурсо- та енергоефективних технологій є відсутність доступних коштів; недостатня підтримка держави; нестача досвіду у реалізації проектів з ресурсоефективного та чистого виробництва; відсутність системного підходу до скорочення витрат на енергозбереження; відсутність ринкового механізму витрат на енергоефективні заходи та енергозберігаючі технології; відсутність законодавчих ініціатив щодо забезпечення переходу підприємств на енергозберігаючі технології; відсутній інформаційний обмін між підприємствами щодо переваг різних заходів з енергозбереження. Завдяки реалізації цього Проекту Уряд отримує підтримку у розробці законів та норм, які повинні стимулювати інвестиції в нові технології. Проект підтримує регіони у створенні платформ зеленої економіки для структурованого діалогу з питань ресурсо- та енергоефективного менеджменту між компаніями, бізнес-асоціаціями та державними установами, а також підтримує провайдерів бізнес-послуг, які можуть надавати консультаційну підтримку промислових підприємств з питань енерго- та ресурсоефективних технологій.

Зважаючи на вищесказане, пропонуємо здійснити комплекс заходів з екологічної реадaptaції економічного зростання, пов'язаного з розвитком промисловості, з метою удосконалення запроваджуваних ініціатив. Зокрема:

У сфері забруднення атмосферного повітря:

- з метою створення умов для розвитку прозорості і ефективної системи моніторингу та контролю промислового забруднення та якості атмосферного повітря, прийняти проект Постанови КМ України «Деякі питання здійснення державного моніторингу в галузі охорони атмосферного повітря», доопрацювавши її в питаннях щодо залучення регіональних (місцевих) органів влади та підприємств – найбільших забруднювачів до обов'язкової участі у створенні системи моніторингу за якістю повітря. Оскільки проект Постанови надає можливість розвивати систему моніторингу на місцевому рівні як складову державної системи моніторингу,

доцільно передусім забезпечити ухвалу проекту Закону «Про засади моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів» (№ 9253 від 01.11.2018 р.), де має бути чітко прописаний механізм розподілу гілок влади для вирішення проблеми відповідального власника системи моніторингу якості атмосферного повітря. Необхідно також внести відповідні зміни щодо відповідності національної методики вимірювання рівнів забруднення атмосферного повітря до міжнародних методик вимірювання;

- зменшити використання та поступово вивести з обігу озоноруйнівні речовини та фторовані парникові гази шляхом прийняття та реалізації Закону України «Про озоноруйнівні речовини та фторовані парникові гази», забезпечити його виконання в частині необхідності створення Єдиного державного реєстру операторів контрольованих речовин і запровадження маркування контрольованих речовин та товарів, що їх містять;

- в частині реформування дозвільної системи та з метою забезпечення ефективного використання небезпечними промисловими підприємствами галузевих керівництв необхідно розробити перелік найкращих доступних технологій та методів управління, найбільш ефективних з точки зору захисту довкілля технологій, розроблених з урахуванням особливостей промислових секторів та економічної доцільності їх впровадження; запровадити у діяльність промислових підприємств так звані «висновки НДТМ» (схвалені Європейською Комісією);

- посилити систему економічного стимулювання підприємств і організацій до скорочення шкідливих викидів і поліпшення загального екологічного стану виробництва шляхом надання пільгових кредитів і регресивного оподаткування, зокрема, стабілізувати підтримку природоохоронних заходів, спрямованих на ліквідацію наслідків техногенного впливу на довкілля у регіонах розташування небезпечних хімічних виробництв, стимулювати реалізацію програм з реструктуризації та ліквідації небезпечних підприємств та забезпечити пільгові умови фінансування для тих проектів, що створюють позитивний вплив на довкілля (наприклад, впровадження хімічного лізингу).

У сфері поводження з відходами:

- з метою вдосконалення законодавства з питань поводження з небезпечними промисловими відходами у частині створення належної системи звітності та моніторингу доцільно запровадити європейський механізм, відповідно до Директиви ЄС №91/689/ЄЕС про поводження з небезпечними відходами та Директиви 2008/98/ЄС Європейського парламенту та Ради від 19.11.2008 р. про відходи (яка запроваджує Єдину в ЄС класифікацію відходів, в тому числі небезпечних. Така класифікація встановлена Рішенням Комісії 2000/532/ЄС від 3 квітня 2000 року) щодо створення Національного переліку відходів, наявної статистичної звітності з інформацією про кількість створених відходів та кількість утилізованих. Це сприятиме веденню добросовісної діяльності ліцензіатами з утилізації небезпечних відходів, враховуючи безстроковий термін дії їх ліцензій;

- з метою врегулювання законодавства у сфері поводження з відходами внести зміни до проекту Закону України «Про управління відходами», розробленого на виконання вимог розпорядження Кабінету міністрів України від 8 листопада 2018 року № 820–р «Про схвалення Національної стратегії управління відходами в Україні до 2030 року», який потребує доопрацювання в частині необхідності перегляду принципів перероблення сміття на підприємствах та чіткого визначення у Законі переліку й послідовності операцій з перероблення сміття. Потребує законодавчого врегулювання та доопрацювання у законі також питання встановлення тарифів на переробку сміття;

- враховуючи, що питання знищення, знешкодження, оброблення та утилізації непридатних до використання пестицидів та тари з-під них не підпадають під дію Директиви 94/62/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 20 грудня 1994 року Про упаковку та відходи упаковки, при розробці національного техрегламенту «Пестициди і агрохімікати» з урахуванням положень Закону України «Про пестициди та агрохімікати» від 02 березня 1995 року №86/95-ВР (в чинній ред. від 04.10.2018 р.), внести роз'яснення щодо необхідності потрібного промивання тари, яка використовується безпосередньо у полі після внесення пестицидів. Потребує також посиленого контролю формування державної звітності з реалізації використаної тари для пестицидів.

У сфері розвитку ресурсоефективного та екологічно чистого виробництва:

- з метою встановлення детальних критеріїв до будь-якого об'єкту, що чинить вплив на довкілля і підлягає ОВД, та визначення індикаторів методами національної стандартизації, необхідно розробити серію національних стандартів «Оцінка впливів на довкілля» у якості керівних документів згідно з технічним законодавством України. Такі критерії стандарту повинні базуватися на найкращих технологіях і бути орієнтовані на впровадження ресурсоефективних та більш чистих технологій на основі кращого вітчизняного та міжнародного досвіду;

- розробити та створити Єдиний реєстр ОВД, що міститиме базу документів щодо усіх проектів, які проходять процедуру ОВД, з метою забезпечення прозорості та відкритості, підвищення поінформованості громадськості та привернення уваги до екологічних проблем, підвищення ековідповідальності бізнесу;

- запровадження і в Україні основних принципів екологічного страхування вимагає прийняття відповідної законодавчої бази. У разі введення обов'язкового екологічного страхування (на відміну від добровільного) слід розробити спеціальний закон «Про екологічне страхування», де чітко будуть визначені страхові ризики, страхові випадки, встановлено порядок утворення та функціонування державного екологічного страхового фонду;

- забезпечити розвиток сучасних інструментів управління, зокрема, запровадження послуг з екологічного консалтингу для підтримки функціонування системи екологічного менеджменту підприємств, заснованої на міжнародному стандарті ISO 14000, яким визначені вимоги до системи екологічного менеджменту в умовах українських реалій. Це є особливо актуальним при впровадженні процесів CEO та ОВД на початковому етапі імплементації положень відповідних законів;

- з метою оцінки рівня екологічної безпеки промислових підприємств, оцінки можливих ризиків та мінімізації їх наслідків, поширювати в українській практиці процедури екологічного аудиту, що дозволить підприємствам провадити збалансовану політику між діяльністю, довіллям і прибутком;
- розробити комплекс заходів для навчання фахівців нового концептуального підходу до підприємства, забезпечивши підняття екологічної свідомості та екологічної освіти;
- з метою підвищення вимог до промислової безпеки та удосконалення контрольно-наглядових функцій, створити систему моніторингу комплексної безпеки критично важливих та потенційно небезпечних виробництв в частині загрози природного та техногенного характеру; посилити моніторинг техногенного впливу підприємств на навколишнє природне середовище, зокрема, шляхом вдосконалення засобів контролю та статистичної звітності підприємств із встановленням адміністративної відповідальності керівників за її достовірність;
- удосконалити методологію визначення нормативів екологічних зборів та посилити контроль за їх використання місцевими органами самоврядування з підвищенням їх ролі у відновленні природних екологічних параметрів навколишнього природного середовища.

Висновок. Запропоновані заходи щодо екологічної реадaptaції економічного зростання у промисловості дозволяють удосконалити механізм запобігання, зменшення та контролю промислового забруднення відповідно до міжнародних екологічних вимог та сприяють промисловцям і підприємцям у забезпеченні належного рівня «озеленення» технологічних процесів.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Перспективи подальшого розвитку цього напрямку будуть пов'язані із вивченням питань підготовки кадрів для зеленої промисловості, оскільки обов'язковою умовою безпечного виробництва та раціонального використання природних ресурсів в його процесі є рівень професійних знань як менеджменту, так і персоналу підприємства, підвищення екологічної свідомості громадян.

Список використаних джерел:

1. Національна доповідь «Цілі Сталого Розвитку: Україна» (2017) / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. – Київ - С.68. URL: https://menr.gov.ua/files/docs/%D0%9D%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%20%D0%B4%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%8C%20%D0%A6%D0%A1%D0%A0%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8_%D0%BB%D0%B8%D0%BF%D0%B5%D0%BD%D1%8C%202017%20ukr.pdf
2. Ілляшенко І. О. Потенційно небезпечні об'єкти як джерела екологічної небезпеки. Ефективна економіка. №12 2012. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?or=1&z=1645>
3. Кривулькін І. М. Державний реєстр потенційно небезпечних об'єктів. Науково-дослідний, проектно-конструкторський та технологічний інститут мікрографії (НДІ мікрографії). URL: <http://micrography.gov.ua/>
4. Державний реєстр потенційно небезпечних об'єктів. Державна архівна служба України. URL: <http://pno.gov.ua/index.php/formpassp>
5. Рейтинг «ТОП-100 найбільших підприємств-забруднювачів». URL: <https://menr.gov.ua/news/32941.html>
6. Залог здоров'я. Екологический рейтинг областей Украины. Фокус. Где дышать легко. 2018. URL: <https://focus.ua/ukraine/418239-zalog-zdorovya.html>
7. Статистичний бюлетень «Основні засоби України за 2016 рік». Держстатслужба України. 2017. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
8. Статистичний збірник «Довкілля України 2016». Держстатслужба України. 2017. С. 108-109. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
9. Зелений Фонд. URL: <http://greenfund.com.ua/>
10. Унікальний український завод, що виробляє паливо зі сміття, не працює через недолуге законодавство. URL: <https://ecotown.com.ua/>
11. Постанова Кабінету Міністрів України №446 від 13 липня 2016 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/446-2016-%D0%BF>
12. Монреальський протокол про речовини, що руйнують озоновий шар. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_215
13. Ініціатива ЮНІДО в області «зеленої промисловості» по устійчивому промисловому розвитку. Вена, октябрь 2011 г. URL: <http://www.greenindustryplatform.org/wp-content/uploads/2014/06/UNIDO-Green-Industry-Initiative-for-Sustainable-Industrial-Developm>
14. Ресурсоефективне та чисте виробництво: навчальний посібник. 2017. Проект в рамках програми «Екологізація економіки в країнах Східного партнерства Європейського Союзу» за підтримки ООН з промислового розвитку ЮНІДО та Центру ресурсоефективного та чистого виробництва в Україні. URL: http://www.recpc.kpi.ua/images/eap_green/printed_materials/RECP-Study-Book-2017.pdf
15. Оценка зеленой трансформации экономики: Руководство для стран Восточного Партнерства ЕС. ЕаР GREEN, 2016. URL: http://www.green-economies.eap.org/resources/EaP%20GREEN_GGI%20Guide_clean_ENG_FINAL.pdf
16. Ольга Семків Зміни в дозвільній системі: імплементація Директиви ЄС про промислове забруднення. Екологія підприємства. 2018. №11.

Reference

1. Natsionalna dopovid «Tsili Staloho Rozvytku: Ukraina» [National Report «Sustainable Development Goals: Ukraine»] (2017). Ministerstvo ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy. Kyiv. S.68. URL: <https://menr.gov.ua/files/>

docs/%D0%9D%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%20%D0%B4%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%8C%20%D0%A6%D0%A1%D0%A0%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8_%D0%BB%D0%B8%D0%BF%D0%B5%D0%BD%D1%8C%202017%20ukr.pdf

2. Illiashenko I. O. Potentsiino nebezpechni ob'ekty yak dzherela ekolohichnoi nebezpeky [Potentially hazardous objects as sources of ecological danger]. *Efektivna ekonomika - Effective economy*, 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1645>

3. Kryvulkin I. M. Derzhavnyi reestr potentsiino nebezpechnykh ob'ektiv [State register of potentially dangerous objects]. *Naukovo-doslidnyi, proektno-konstruktorskyi ta tekhnolohichniy instytut mikrografii (NDI mikrohrafii)*. URL: <http://micrography.gov.ua/>

4. Derzhavnyi reestr potentsiino nebezpechnykh ob'ektiv [State register of potentially dangerous objects]. *Derzhavna arkhivna sluzhba Ukrainy*. URL: <http://pno.gov.ua/index.php/formpassp>

5. Reitynh «TOP-100 naibilshykh pidpriemstv-zabrudniuvachiv» [Rating «TOP-100 largest pollutant enterprises»]. URL: <https://menr.gov.ua/news/32941.html>

6. Zalog zdorov'ya. Ekologicheskyy reyting oblastey Ukrainy [A health pledge. Environmental rating of regions of Ukraine]. *Fokus. Gde dyshat' legko*. 2018. URL: <https://focus.ua/ukraine/418239-zalog-zdorovya.html>

7. Statystychnyy biuleten «Osnovni zasoby Ukrainy za 2016 rik» [Statistical bulletin «Funds of Ukraine for 2016»]. *Derzhstatsluzhba Ukrainy*. 2017. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

8. Statystychnyy zbirnyk «Dovkillia Ukrainy 2016» [Statistical collection «Environment of Ukraine 2016»]. *Derzhstatsluzhba Ukrainy*. 2017. C. 108-109. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

9. Zelenyi Fond [The Green Fund]. URL: <http://greenfund.com.ua/>

10. Unikalnyi ukrainskyi zavod, shcho vyroblyae palyvo zi smittia, ne pratsiuie cherez nedoluhe zakonodavstvo [A unique Ukrainian garbage processing plant does not work due to the inappropriate legislation]. URL: <https://ecotown.com.ua/>

11. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy №446 vid 13 lypnia 2016 r [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 446 dated July 13, 2016]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/446-2016-%D0%BF>

12. Monrealskyi protokol pro rechovyny, shcho ruiniut ozonovyi shar [Montreal Protocol on Substances that Deplete the Ozone Layer]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_215

13. Initsiativa YuNIDO v oblasti «zelenoy promyshlennosti» po ustoychivomu promyshlennomu razvitiyu [UNIDO Green Industry Initiative on Sustainable Industrial Development]. *Vena, oktyabr' 2011 g.* URL: <http://www.greenindustryplatform.org/wp-content/uploads/2014/06/UNIDO-Green-Industry-Initiative-for-Sustainable-Industrial-Development>

14. Resursoefektyvne ta chyste vyrobnytstvo: navchalnyi posibnyk [Resource-efficient and clean production: tutorial]. 2017. *Proekt v ramkakh prohramy «Ekolohizatsiia ekonomiky v krainakh Skhidnoho partnerstva Yevropeiskoho Soiuzu» za pidtrymky OON z promyslovoho rozvytku YuNIDO ta Tsentru resursoefektyvnogo ta chystoho vyrobnytstva v Ukraini*. URL: http://www.recpc.kpi.ua/images/eap_green/printed_materials/RECP-Study-Book-2017.pdf

15. Otsenka zelenoy transformatsii ekonomiki: Rukovodstvo dlya stran Vostochnogo Partnerstva ES [Assessment of green economy transformation: Guide for EU Eastern Partnership countries]. *EaP GREEN*, 2016. URL: http://www.green-economieseap.org/resources/EaP%20GREEN_GGI%20Guide_clean_ENG_FINAL.pdf

16. Olha Semkiv (2018) Zminy v dozvilnii systemi: implementatsiia Dyrektyvy YeS pro promyslove zabrudnennia [Changes in the permitting system: implementation of the EU Directive on Industrial Pollution]. *Ekolohiia pidpriemstva - Ecology of the enterprise*, 11.

Дані про автора:

Шелудько Елла Ігорівна, к.е.н., с.н.с., с.н.с. відділу промислової політики

ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»

e-mail: sheludkoella@gmail.com

Данные об авторе:

Шелудько Элла Игоревна, к.э.н., с.н.с., с.н.с. отдела промышленной политики

ГУ «Институт экономики и прогнозирования НАН Украины»

e-mail: sheludkoella@gmail.com

Information about the author:

Sheludko Ella, Ph.D., Senior Researcher, Senior Department of Industrial Policy «Institute for Economics and Forecasting of NAS of Ukraine»

e-mail: sheludkoella@gmail.com

ФІНАНСИ, ГРОШОВИЙ ОБІГ, КРЕДИТ

УДК 620.9(477)

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-42-150-157>

ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ ФІНАНСУВАННЯ ПРОЕКТІВ ВІДНОВЛЮВАЛЬНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ В УКРАЇНІ

Каневська І. М.,
Уманець С. В.

Визначено загальні проблеми вітчизняної відновлювальної енергетики такі як неефективне використання енергоресурсів; постійне збільшення цін на паливно-енергетичні ресурси; відсутність стабільного енергозабезпечення; уповільнене будівництво і введення в експлуатацію «альтернативних» електростанцій; складний процес отримання енергооб'єктом «зеленого» тарифу в Національній комісії; сезонне будівництво сонячних станцій (навесні перед сонячним періодом, або восени – перед зимою), яке потребує великих земельних ділянок та ін. Визначено проблеми у сфері фінансування відновлювальної енергетики: обмеженість у фінансових ресурсах; відсутність ефективних механізмів трансформації заощаджень населення в інвестиції; високий рівень інвестиційних ризиків; недосконала податкова система; нерозвиненість ринку корпоративних цінних паперів. Доведено, що першочерговим завданням є саме перспективи фінансування проектів відновлювальної енергетики, які необхідно збільшувати.

Проаналізовано останні дослідження і публікації у сфері фінансування відновлювальної енергетики. Визначено, що невирішеними залишаються як загальні, так і часткові проблеми фінансування проектів відновлювальної енергетики в Україні, зокрема перспективи подальшого їх розвитку. Досліджено проблеми і перспективи фінансування проектів відновлювальної енергетики в Україні, а також розробка практичних рекомендацій щодо розвитку вітчизняної відновлювальної енергетики. Використано системний підхід, порівняльний аналіз, економіко-статистичний і абстрактно-логічний методи. Окреслено головні напрями розвитку енергетичного забезпечення України через регіональні проекти, стратегії та тактики. Виокремлено найбільш значущі економічні фактори, що впливають на енергоефективність України такі як тарифна політика держави у сфері паливно-енергетичних ресурсів; фінансова політика держави в галузі енергозбереження; політика постачальницької паливно-енергетичної організації; фінансові методи мотивації підвищення енергоефективності; інвестиційні можливості. Узагальнено види основних технологій відновлювальної енергетики в Україні. Проаналізовано енергоспоживання на основі відновлюваних джерел енергії та загальний обсяг енергії від відновлюваних джерел в Україні за три роки. Запропоновано модель фінансово-економічного механізму державного регулювання розвитку відновлювальної енергетики України, який забезпечить енергетичну автономію і екологічну безпеку країни.

Ключові слова: енергоспоживання, відновлювальні джерела енергії, енергоносії, енергоресурси, фінансування, безпека, енергоефективність.

ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ ФИНАНСИРОВАНИЯ ПРОЕКТОВ ВОЗОБНОВЛЯЕМОЙ ЭНЕРГЕТИКА В УКРАИНЕ

Каневская И. Н.
Уманец С. В.

Определены общие проблемы отечественной возобновляемой энергетики такие, как неэффективное использование энергоресурсов; постоянное увеличение цен на топливно-энергетические ресурсы; отсутствие стабильного энергообеспечения; замедленное строительство и введение в эксплуатацию «альтернативных» электростанций; сложный процесс получения энергообъектом «зеленого» тарифа в Национальной комиссии; сезонное строительство солнечных станций (весной перед солнечным периодом, или осенью – перед зимой), которое нуждается больших земельных участков и др. Определены проблемы в сфере финансирования возобновляемой энергетики: ограниченность в финансовых ресурсах; отсутствие эффективных механизмов трансформации сбережений населения в инвестиции; высокий уровень инвестиционных рисков; несовершенная налоговая система; неразвитость рынка корпоративных ценных бумаг. Доказано, что первоочередным заданием являются именно перспективы финансирования проектов возобновляемой энергетики, которые необходимо увеличивать.

Проанализированы последние исследования и публикации в области финансирования возобновляемой энергетики. Определено, что нерешенными остаются как общие, так и частные проблемы финансирования проектов возобновляемой энергетики в Украине, в частности перспективы дальнейшего их развития. Исследованы проблемы и перспективы финансирования проектов возобновляемой энергетики в Украине, а также разработка практических рекомендаций по развитию отечественной возобновляемой энергетики. Использован системный подход, сравнительный анализ, экономико-статистический и абстрактно-логический методы. Определены главные направления развития энергетического обеспечения Украины через региональные проекты, стратегии и тактики. Выделены наиболее значимые экономические факторы, влияющие на энергоэффективность Украины такие как тарифная политика государства в сфере топливно-энергетических ресурсов; фискальная политика государства в области энергосбережения; политика снабженческой топливно-энергетической организации; финансовые методы мотивации повышения энергоэффективности; инвестиционные возможности. Обзор виды основных технологий возобновляемой энергетики в Украине. Проанализированы энергопотребления на основе возобновляемых источников энергии и общий объем энергии от возобновляемых источников в Украине за три года. Предложена модель финансово-экономического механизма государственного регулирования развития возобновляемой энергетики Украины, который обеспечит энергетическую автономию и экологическую безопасность страны.

Ключевые слова: энергопотребление, возобновляемые источники энергии, энергоносители, энергоресурсы, финансирование, безопасность, энергоэффективность.

PROBLEMS AND PROSPECTS OF FINANCING THE RENEWABLE ENERGY PROJECTS IN UKRAINE

Kanevska I. M.,
Umanets S. V.

Here have been defined: general problems of the domestic renewable energy sector such as inefficient use of energy resources; constant increase of prices for fuel and energy resources; unavailability of stable energy supply; delayed construction and commissioning of «alternative» power plants; complex process of obtaining of the «green» tariff in the National Commission by the power facility; seasonal construction of solar plants (before the sunny period in the spring, or before the winter period in the autumn), which requires large land plots, etc. The article refers such problems in renewable energy financing as: limited financial resources; lack of effective mechanisms for transforming people's savings into investment; high level of investment risks; imperfect tax system; undeveloped corporate securities market. It has been proved that the prospects of financing renewable energy projects to be increased presented the primary task.

The latest researches and publications in the field of renewable energy financing have been analyzed. It has been determined that both general and partial problems of financing renewable energy projects in Ukraine as well as the prospects for their further development remain unresolved. The author has investigated the problems and perspectives of financing renewable energy projects in Ukraine, as well as development of practical recommendations for the development of domestic renewable energy. The used methods: economic-statistical and abstract-logic, system approach, comparative analysis. The main directions of Ukrainian energy supply through regional projects, strategies and tactics have been highlighted. Here have been identified the most significant economic factors influencing Ukraine's energy efficiency such as state tariff policy in the field of fuel and energy resources; state fiscal policy in the field of energy saving; the policy of fuel and energy supplying organization; financial incentives for energy efficiency improvement; investment opportunities. The types of basic technologies of renewable energy in Ukraine have been generalized. The energy consumption

on the basis of renewable energy sources and the total amount of energy from renewable sources in Ukraine for three years have been analyzed. The author has proposed the model of the financial-economic mechanism of state regulation of the renewable energy development in Ukraine, which would provide the state with the energy autonomy and ecological.

Key words: energy consumption, renewable energy sources, sources of energy, energy resources, financing, safety, energy efficiency.

JEL Classification: O13, Q32, Q42, Q48

Актуальність теми дослідження. У сучасних ринкових умовах в Україні спостерігається понад складний період, який пов'язаний з такими загальними проблемами у сфері енергетики: неефективне використання енергоресурсів; постійне збільшення цін на паливно-енергетичні ресурси; відсутність стабільного енергозабезпечення; уповільнене будівництво і введення в експлуатацію «альтернативних» електростанцій; складний процес отримання енергооб'єктом «зеленого» тарифу в Національній комісії (НКРЕКП здійснює регулювання у сферах енергетики і комунальних послуг); сезонне будівництво сонячних станцій (навесні перед сонячним періодом, або восени – перед зимою), яке потребує великих земельних ділянок та ін. Вітчизняна економіка врешті решт повинна стати енергетично автономною. Саме ХХІ століття є періодом глибокого переосмислення уявлень про енергетичні ресурси, пошуку нових ефективно-раціональних їх джерел і фінансування нових проектів.

Щодо проблем у сфері фінансування відновлювальної енергетики, то вони простежуються в наступному: обмеженість у фінансових ресурсах; відсутність ефективних механізмів трансформації заощаджень населення в інвестиції; високий рівень інвестиційних ризиків; недосконала податкова система; нерозвиненість ринку корпоративних цінних паперів.

Внаслідок переходу України на збалансовану соціальну ринкову економіку, яка насамперед, забезпечить баланс між попитом і споживанням і вирішаться наступні завдання: подолання бідності, збереження здоров'я, санітарна охорона водоймищ, відновлювана енергія, достойні умови праці й економічне зростання, інновації та інфраструктура, відповідальне споживання, контроль за кліматом, мир і партнерство заради загальної мети. Тому першочерговим завданням є саме перспективи фінансування проектів відновлювальної енергетики, оскільки вона є передумовою вирішення всіх інших завдань.

Постановка проблеми. Для досягнення енергетичної незалежності України необхідно постійно збільшувати фінансування проектів вітчизняної відновлювальної енергетики. Адже, саме у цій сфері Україна має досить високий потенціал. Тому, одним із можливих варіантів фінансування відновлюваної енергетики в Україні є ефективне використання сучасних фінансових можливостей інвестиційних організацій і комерційних банків. Так, наприклад, такі банки як АТ «Ощадбанк», ПАТ АБ «Укргазбанк», АТ «Укресімбанк» і ПАТ КБ «Приватбанк» мають значний досвід фінансування відновлювальної енергетики із залученням кредитних ліній Європейського банку реконструкції і розвитку (ЄБРР), Європейського інвестиційного банку (ЄІБ) та інших експертних агентств. Проте, не зважаючи на всі зусилля у цьому напрямку, Україна не змогла здійснити перехід від «зелених тарифів» до більш раціональних методів і ефективних схем стимулювання розвитку власної відновлювальної енергетики. Хоча саме зелений тариф як економічний механізм був спрямований на заохочення генерації електроенергії саме відновлюваною енергетикою. Внаслідок відсутності прогресу в Україні змусило керівництво ЄБРР призупинити фінансування нових проектів у сфері відновлювальної енергетики у період 2017-2018 рр.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Т. О. Курбатова запропонувала: по-перше, організаційно-економічний механізм управління екологоорієнтованим розвитком відновлювальної енергетики на основі системи торгівлі «зеленими» сертифікатами, двостадійного ціноутворення на електроенергію у рамках системи торгівлі «зеленими» сертифікатами; по-друге, структурно-логічну схему інституційного механізму управління розвитком відновлювальної енергетики шляхом створення нових організаційних структур на базі Національної комісії, що здійснює регулювання у сферах енергетики і комунальних послуг, основними функціями яких є адміністрування системи торгівлі «зеленими» сертифікатами та фінансове забезпечення розвитку «зеленої» енергетики [1].

Такі автори монографії як Г. Г. Півняк і Ф. П. Шкрабець наголошують на тому, що впровадження енергозберігаючих технологій може скоротити імпорту енергоресурсів і нівелювати політичний тиск на нашу країну з боку експортерів нафти і газу. Крім того, зменшення енергетичної складової собівартості продукції дозволить Україні стати конкурентоспроможною на зовнішніх ринках [2].

А. О. Касич акцентує увагу на тому, що у багатьох країнах діє монопольне встановлення цін на паливно-енергетичні ресурси країнами-постачальниками, що зумовлене територіальним розміщенням на їхній території покладів джерел енергії. Альтернативні джерела здебільшого не потребують постійно додаткових витрат для видобутку, лише для перетворення на енергію, що допомагає значно знизити вартість одиниці енергії і заощадити власні кошти й зусилля. Нині існують державні програми, що спрощують оподаткування для бізнесу, який активно використовує енергію вітру, води і Сонця. Саме внаслідок такого процесу **ціноутворення зменшуються витрати і підвищується рентабельність підприємств** [3].

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Проте залишаються невирішеними як загальні, так і часткові проблеми фінансування проектів відновлювальної енергетики в Україні, зокрема перспективи подальшого їх розвитку.

Постановка завдання, мети дослідження. Дослідження проблем і перспектив фінансування проектів відновлювальної енергетики в Україні, а також розробка практичних рекомендацій щодо розвитку вітчизняної відновлювальної енергетики.

Метод або методологія проведення дослідження. Під час наукового дослідження були використані системний підхід, порівняльний аналіз, економіко-статистичний і абстрактно-логічний методи.

Викладення основного матеріалу (результати роботи). Саме загострення енергетичних і екологічних проблем обумовлює принципово нове ставлення до альтернативної енергетики і зумовлює пошук перспективних напрямів їх вирішення.

Вітчизняний ринок відновлюваної енергетики потребує еволюційних змін для стабільного розвитку галузі. Впровадження обов'язкового тендерного механізму для сонячних електростанцій більше 10 мвт і вітрових – більше 20 мвт, буде сприяти збалансуванню енергосистеми та створення конкурентних умов (поділ лотів по 1 мвт дозволить інвесторам реалізовувати без обмежень проекти будь-якої потужності). Українська асоціація відновлюваної енергетики (уаве) є найбільшим об'єднанням виробників електричної енергії з відновлюваних джерел, до складу якої входить більше 50 діючих ліцензіатів. Загальна потужність введених об'єктів становить близько 600 мвт [4].

Особливо для забезпечення виконання енергетичної стратегії України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність», яка включає такі розділи як: енергоефективність, енергоменеджмент, альтернативні джерела енергії, енергетична безпека, зрозумілі тарифи на енергоносії, європейський рівень надання енергетичних послуг, енергонезалежність, раціоналізація енергоспоживання та ін. [5].

Головними напрямками розвитку енергетичного забезпечення України повинні стати регіональні проекти, стратегії та тактики (табл. 1).

Таблиця 1. Головні напрями розвитку сфери енергетичного забезпечення України

Напрями	Назви
Регіональні проекти	Стратегія України щодо регіональних енергетичних проектів (Південний газовий коридор, Eastring, AGRI).
	Ключові шляхи диверсифікації постачання енергоресурсів в Україну.
	Вплив геополітичного фактору на тактики енергетичної дипломатії.
Співпраця України та Енергетичного Союзу	Готовність Україна та ЄС проводити one-voice policy в енергетиці.
	Місце і роль України в Енергетичному Союзі.
	Співпраця Енергетичного Співтовариства та Енергетичного Союзу.
Стратегії	Стратегія енергетичної дипломатії України.
	Стратегічні енергетичні інтереси України: регіональний вимір та ключові партнери.
Тактика	Роль дипломатії в посиленні енергетичної незалежності України.

Дослідження дозволяють виокремити найбільш значущі економічні фактори, що впливають на енергоефективність України (рис. 1).

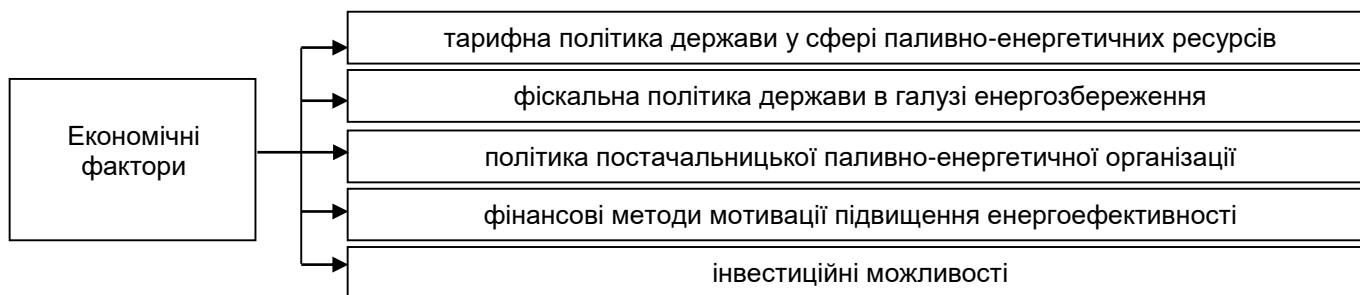

Рисунок 1. Економічні фактори, що впливають на енергоефективність України.

Джерело: розроблено автором

Загальновідомо, що відновлювана енергетика – це екологічно чисте невичерпне джерело енергії, яке не змінює функціональну структуру землі та дозволяє зменшити навантаження на ресурсну базу і знизити загальну ресурсозатратність, а також сприяє подоланню бідності та відповідального споживання. При зазначеному мінімальному втручанні в природні функціональні процеси використання відновлюваних джерел енергії мінімально, подекуди взагалі не впливає на зміну клімату та забезпечує збереження екології на відміну від викопного палива, яке має здатність вичерпуватися, забруднювати атмосферу шкідливими викидами, що сприяє збільшенню парникового ефекту та поширенню різноманітних хвороб внаслідок погіршення екології. Відновлювальні джерела енергії (вде) забезпечують збереження чистоти води, життя під водою та на землі, контроль над кліматом, як наслідок покращення здоров'я, без якого неможливо отримати якісну освіту та достойну роботу [6]. Види основних технологій відновлювальної енергетики в Україні наведена на рис. 2.

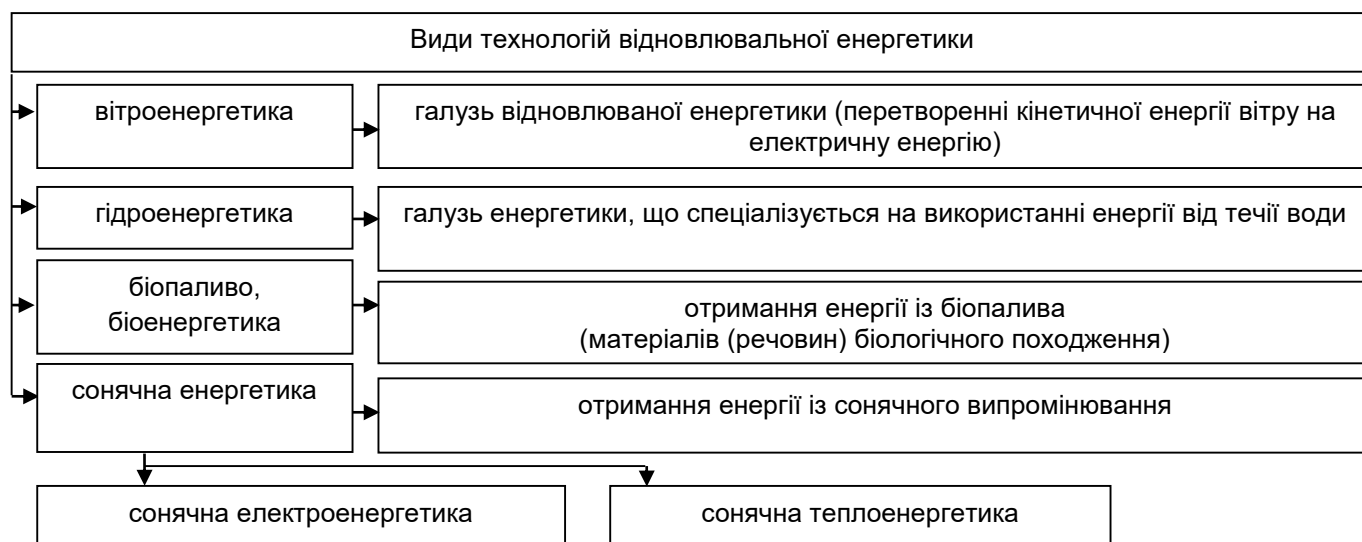

Рисунок 2. Види основних технологій відновлювальної енергетики в Україні.

Джерело: систематизовано на основі [6]

Аналіз динаміки енергоспоживання на основі відновлюваних джерел енергії в Україні наведено в табл. 2.

Таблиця 2. Аналіз енергоспоживання на основі відновлюваних джерел енергії в Україні за 2013-2017 рр., тис. т н. е.

Показники	Роки					Відхилення (+,-) 2017 р. до:	
	2013	2014	2015	2016	2017	2013 р.	2016 р.
Загальне постачання первинної енергії	115940	105683	90090	94383	89625	(26315)	(4758)
в т.ч. гідроенергетика	1187	729	464	660	769	(418)	109
частка, %	1,0	0,7	0,5	0,7	0,9	(0,1) п.п.	0,2 п.п.
Енергія біопалива та відходи	1875	1934	2102	2832	3046	1171	214
частка, %	1,6	1,8	2,3	3,0	3,4	1,8 п.п.	0,4 п.п.
Вітрова та сонячна енергія	104	134	134	124	149	45	25
частка, %	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,1 п.п.	0,1 п.п.

Примітка: 2014-2017 рр. без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя та частини територій у Донецькій та Луганській областях.

Джерело: [7], власні розрахунки.

Дані табл. 2 свідчать про те, що за аналізований період 2013-2017 рр. динаміка енергоспоживання на основі відновлюваних джерел в Україні не зростала, а за деякими видами – навіть спадала. Так, у 2017 р. порівняно з попереднім 2016 р. зменшився рівень загального постачання первинної енергії на 4758 тис. т н. е. або на 5,04 %. Проте у 2017 р. збільшився рівень: по-перше, енергії біопалива та відходів на 1171 тис. т н. е. або на 62,45 % порівняно з 2013 р. і на 214 тис. т н. е. або на 7,56 % порівняно з 2016 р.; по-друге, вітрової та сонячної енергії на 45 тис. т н. е. або на 43,27 % порівняно з 2013 р. і на 25 тис. т н. е. або на 20,16 % порівняно з 2016 р.

Аналіз загального обсягу енергії від відновлюваних джерел в Україні за 2013-2017 рр. наведено в табл. 3.

Таблиця 3. Аналіз загального обсягу енергії від відновлюваних джерел в Україні за 2013-2017 рр.

Показники	Роки					Відхилення (+,-) 2017 р. до:	
	2013	2014	2015	2016	2017	2013 р.	2016 р.
Загальне постачання енергії від відновлюваних джерел, тис. т н. е.	3166	2797	2700	3616	3964	798	348
Частка постачання енергії від відновлюваних джерел, %	2,7	2,6	3,0	3,8	4,4	1,7 п.п.	0,6 п.п.

Примітка: 2014-2017 рр. без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя та частини територій у Донецькій та Луганській областях.

Джерело: [7], власні розрахунки.

Дані табл. 3 свідчать про те, що за аналізований період 2013-2017 рр. загальне постачання енергії від відновлюваних джерел з кожним роком збільшувалось. Так, зокрема у 2017 р. рівень загального постачання енергії від відновлюваних джерел склав 3964 тис. т н. е., що на 798 тис. т н. е. (25,21 %) більше ніж у 2013 р. і на 348 тис. т н. е. (1 %) ніж у 2016 р. Також у 2017 р. збільшилась частка постачання енергії від відновлюваних джерел, зокрема на 1,7 п.п. порівняно з 2013 р. і на 0,6 п.п. порівняно з 2016 р.

Позитивним фактом є те, що сектор відновлювальної енергетики в Україні зараз стрімко розвивається, чим привертає увагу інвесторів та енергетичних компаній зі всього світу. Сьогодні Україна посідає лідерські позиції серед країн, які мають найбільший потенціал з виробництва альтернативної енергетики. Цьому безпосередньо сприяє клімат, наявні земельні ресурси, а також механізми державної підтримки та пільги, що наразі діють в Україні, зокрема на українських річках збільшується кількість міні-гідроелектростанцій.

Статистичні спостереження підтверджують, що домогосподарства активно встановлюють власні сонячні електростанції із загальною потужністю панелей близько 25 МВт [8]. Тобто, за останній рік населенням в 5 разів більше виробляється електрики порівняно з попереднім роком. Більше того, домогосподарства можуть продавати електрику за «зеленим» тарифом.

У сучасному світі гроші це пасив – девальвация валюти, негативні ставки по депозитам. З кожним роком заощадження, які акумулювалися, на протязі довгого часу – дуже швидко втрачаються. Назріла гостра необхідність в появі нового уніфікованого і ліквідного інвестиційного інструменту, за допомогою якого можна зберегти і примножити капітал, а також внести свою частку в збереження навколишнього середовища. Більш того, цей інструмент повинен бути підкріплений активом, що приносить користь і володітиме цінністю, вирішуватиме конкретні проблеми. Адже, електричну енергію, як продукт, кожен з нас споживає 365 днів на рік.

Таким чином, нами запропоновано модель фінансово-економічного механізму державного регулювання розвитку відновлювальної енергетики України (рис. 3).

Висновки відповідно до статті. На основі проведених досліджень варто зробити наступні висновки:

1) одним із можливих варіантів фінансування відновлюваної енергетики в Україні є ефективне використання сучасних фінансових можливостей інвестиційних організацій і комерційних банків: АТ «Ощадбанк», ПАТ АБ «Укргазбанк», АТ «Укресімбанк» і ПАТ КБ «Приватбанк» із залученням кредитних ліній Європейського банку реконструкції і розвитку (ЄБРР), Європейського інвестиційного банку (ЄІБ) та інших експертних агентств;

Рисунок 3. Модель фінансово-економічного механізму державного регулювання розвитку відновлювальної енергетики України.

Джерело: власна розробка

2) впровадження обов'язкового тендерного механізму для сонячних електростанцій більше 10 МВт і вітрових – більше 20 МВт сприятиме збалансуванню енергосистеми та створення конкурентних умов (поділ лотів по 1 МВт дозволить інвесторам реалізовувати без обмежень проекти будь-якої потужності);

3) головними напрямками розвитку сфери енергетичного забезпечення України повинні стати: регіональні проекти, співпраця України з Енергетичним Союзом, стратегія енергетичної дипломатії та стратегічні енергетичні інтереси країни: регіональний вимір та ключові партнери, а також дипломатія в посиленні енергетичної незалежності України.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Дослідження природного потенціалу для відновлювальної енергетики в країні, зокрема закони і податкові пільги. Також необхідні компоненти для розвитку відновлювальної енергетики такі, як довгострокові контракти на закупку електроенергії, мережеву інфраструктуру і можливі варіанти фінансування вигідних проєктів.

Список використаних джерел

1. Курбатова Т. О. Наукові засади організаційно-економічного механізму управління розвитком відновлювальної енергетики: автореферат... канд. економ. наук, спец.: 08.00.06 – економіка природокористування та охорони навколишнього середовища. Суми: СумДУ, 2016. 20 с.
2. Півняк Г. Г., Шкрабець Ф. П. Альтернативна енергетика в Україні: монографія; Нац. гірн. ун-т. Д.: НГУ, 2013. 109 с.
3. Касич А. О. Завдання державної політики сталого розвитку з урахуванням рівня техногенного навантаження. *Ефективна економіка*. 2015. № 6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3951>.
4. В Україні запровадять тендерний механізм для стимулювання відновлюваної енергетики. ECOTOWN від 08 червня 2018 р. URL: <https://ecotown.com.ua/news/V-Ukrayini-zaprovadyat-tendernyy-mekhanizm-dlya-stymulyuvanni-vidnovlyuvanoyi-enerhetyky/>.
5. Енергетична стратегія України на період до 2035 року «безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність» розпорядження від 18 серпня 2017 р. № 605-р. URL: http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/control/publish/article?art_id=245234085.
6. Відновлювана енергетика – одна з глобальних та ключових цілей людства. Українська асоціація відновлювальної енергетики. URL: <http://uare.com.ua/novyny/471-vidnovlyuvana-energetika-odna-z-globalnikh-ta-klyuchovikh-tsilej-lyudstva.html>.
7. Офіційні дані Державної статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/sg/ekolog/ukr/esp.vg_u.htm.
8. Орел і. Відновлювана енергетика в Україні: крок вперед, два кроки назад. *Fi. Новини* від 10.10.2017 р. URL: <https://news.finance.ua/ua/news/-/412239/vidnovlyuvana-energetyka-v-ukrayini-krok-vpered-dva-kroky-nazad>.

References

1. Kurbatova, t. O. (2016) *naukovi zasady orhanizatsiino-ekonomichnoho mekhanizmu upravlinnia rozvytkom vidnovliuvanoi enerhetyky* [scientific bases of organizational and economic mechanism of management of development of renewable energy]: avtoreferat... Kand. Ekonom. Nauk, spets.: 08.00.06 – ekonomika pryrodokorystuvannia ta okhorony navkolyshnoho seredovyscha. Sumy: sumdu, 20 s.
2. Pivniak, h. H. & shkrabets, f. P. (2013) *alternatyvna enerhetyka v ukraini* [alternative energy in ukraine]: monohrafiia; nats. Hirn. Un-t. D.: nhu, 109 s.
3. Kasyh, a. O. (2015) *zavdannia derzhavnoi polityky staloho rozvytku z urakhuvanniam rivnia tekhnogennoho navantazhennia* [task of the state policy of sustainable development taking into account the level of technogenic loading]. *Efektivna ekonomika - effective economy*, 6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3951>.
4. *V ukraini zaprovadiat tendernyi mekhanizm dlia stymuliuvannia vidnovliuvanoi enerhetyky* [ukraine will introduce a tender mechanism to stimulate renewable energy]. *Ecotown vid 08 chervnia 2018 r.* URL: <https://ecotown.com.ua/news/v-ukrayini-zaprovadyat-tendernyy-mekhanizm-dlya-stymulyuvanni-vidnovlyuvanoyi-enerhetyky/>.
5. *Enerhetychna stratehiia ukrainy na period do 2035 roku «bezpeka, enerhoefektyvnist, konkurentospromozhnist» rozporiadzhennia vid 18 serpnia 2017 r. № 605-r* [energy strategy of ukraine for the period up to 2035 «safety, energy efficiency, competitiveness» order dated august 18, 2017 no. 605-p.]. URL: http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/control/publish/article?art_id=245234085.
6. *Vidnovliuvana enerhetyka – odna z hlobalnykh ta kliuchovykh tsilei liudstva. Ukrainka asotsiatsiia vidnovliuvanoi enerhetyky* [renewable energy is one of the global and key goals of humanity. Ukrainian association for renewable energy]. URL: <http://uare.com.ua/novyny/471-vidnovlyuvana-energetika-odna-z-globalnikh-ta-klyuchovikh-tsilej-lyudstva.html>.
7. *Ofitsiini dani derzhavnoi statystyky ukrainy* [official data of the state statistics of ukraine]. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/sg/ekolog/ukr/esp.vg_u.htm.
8. *Orel, i. (2017) vidnovliuvana enerhetyka v ukraini: krok vpered, dva kroky nazad. Fi. Novyny vid 10.10.2017 r.* [renewable energy in ukraine: a step forward, two steps back]. URL: <https://news.finance.ua/ua/news/-/412239/vidnovlyuvana-energetyka-v-ukrayini-krok-vpered-dva-kroky-nazad>.

Дані про авторів

Каневська Ірина Миколаївна, старший викладач
ПВНЗ «Європейський Університет» Полтавська філія
e-mail: irinkakan@online.ua
<https://orcid.org/0000-0002-6293-1375>

Уманець Сергій Володимирович, магістр освітнього ступеня «бізнес-адміністрування» ПВНЗ «Європейський Університет» Полтавська філія
<https://orcid.org/0000-0001-9112-6167>

Данные об авторах

Каневская Ирина Николаевна, старший преподаватель

ЧВУЗ «Европейский Университет» Полтавский филиал

e-mail: irinkakan@online.ua

Уманец Сергей Владимирович, магистр образовательного степени «бизнес-администрирование»

ЧВУЗ «Европейский Университет» Полтавский филиал

Data on authors

Kanevska Iryna, senior lecturer

Senior lecturer, PHEI «European University», Poltava branch

e-mail: irinkakan@online.ua

Umanets Serhii, master of «business administration» degree

PHEI «European University», Poltava branch

УДК 336

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-42-157-164>

СУЧАСНИЙ СТАН НЕПРЯМОГО ОПОДАТКУВАННЯ В УКРАЇНІ

Сотніченко О. А.

Актуальність дослідження. Питання регулювання економіки країни, яке спричинене одномоментним відкриттям кордонів України, лібералізацією цін та відсутністю повноцінної системи регулювання товарних потоків. Саме зазначений аспект, на наш погляд, має бути визначальним при розгляді сучасного оподаткування як інструменту регулювання економіки України.

Постановка проблеми. Сучасна економічна ситуація у країні зумовлює необхідність наповнення бюджету, що можна зробити шляхом оподаткування. Саме непрямі податки цілком і повністю лягають тягарем на плечі покупців, адже компанії включають дані податки у вартість своєї продукції. Тому важливо оцінити сучасний стан непрямого оподаткування з метою розробки ефективної фіскальної політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Провівши аналіз наукових праць з проблем дослідження, можна зробити висновок, що вчені зробили значний внесок в її розв'язання. Зокрема, визначили зміст поняття «непрямі податки» та запропонували моделі визначення даного поняття. Значний вклад в дослідження податкової системи та непрямих податків зокрема внесли: В. О. Подольська, В. Л. Андрущенко, А. І. Крисоватий, Ю. Б. Іванов, О. М. Десятнюк, Л. С. Захаркіна, О. В. Озерчук та інші.

Виділення недослідженої частини загальної проблеми. На сьогоднішньому етапі розвитку економіки України, аспекти непрямого оподаткування недостатньо розроблені, викладення їх має суперечливий характер, існує немало розбіжностей серед науковців у розумінні самої суті непрямих податків. Немає чітких напрямків та програм розробки непрямого оподаткування з метою забезпечення досконалої фіскальної політики держави.

Методи дослідження. У процесі дослідження були застосовані такі загальні та конкретні наукові методи дослідження: системний підхід, методи логічного узагальнення та порівняння, наукової абстракції, методи синтезу, логічного узагальнення та аналогій.

Методологічну базу дослідження склали наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених та провідних фахівців, аналітичні матеріали з проблеми дослідження.

Мета дослідження. Розглянути поняття «непрямі податки». Розкрити реальний стан з даної проблематики. Вказати на шляхи покращення ситуації з метою забезпечення максимальної ефективності фіскальної політики держави. Показати, яким чином непрямі податки впливають на ціни та витрати покупців. Навести класифікацію непрямих податків. Розкрити позитивні та негативні сторони непрямого оподаткування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Непрямі податки, по суті, виконують і забезпечують формування доходів Державного бюджету. При проведенні гармонізації податкового законодавства України з законодавством ЄС щодо непрямого оподаткування, безумовно, важливо враховувати особливості українських правових звичаїв у порівнянні із західною традицією права, хоча на відміну від інших галузей права податкове право різних правових систем є близьким щодо методу правового регулювання. Постійного регулювання та контролю з боку держави потребує фіскальна роль непрямих податків та стимулююча на макрорівні (запровадження пільг).

Висновки. В дослідженні розкрито реальний стан з даної проблематики, вказано на шляхи покращення ситуації з метою забезпечення ефективної фіскальної політики держави та наповнення державного бюджету України.

Ключові слова: непрямі податки, класифікація, державний бюджет, фіскальна служба, мито, акцизний збір, харчова промисловість, податок на додану вартість (ПДВ).

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ КОСВЕННОГО НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ В УКРАИНЕ

Сотниченко Е. А.

Актуальность исследования. Вопрос регулирования экономики страны, вызванный одномоментным открытием границ Украины, либерализацией цен и отсутствием полноценной системы регулирования товарных потоков. Именно указанный аспект, на наш взгляд, должен быть определяющим при рассмотрении современного косвенного налогообложения как инструмента регулирования экономики Украины.

Постановка проблемы. Современная экономическая ситуация в стране обуславливает необходимость наполнения бюджета, что можно сделать путем налогообложения. Именно косвенные налоги целиком и полностью ложатся бременем на плечи покупателей, ведь компании включают данные налоги в стоимость своей продукции. Поэтому важно оценить современное состояние косвенного налогообложения с целью разработки эффективной фискальной политики.

Анализ последних исследований и публикаций. Проведя анализ научных работ по проблемам исследования, можно сделать вывод, что ученые сделали значительный вклад в её решение. В частности, определили содержание понятия «косвенные налоги» и предложили модели определения данного понятия. Значительный вклад в исследование налоговой системы и косвенных налогов в частности внесли: В. О. Подольская, В. Л. Андрущенко, А. И. Крысоватый, Ю. Б. Иванов, О. М. Десятнюк, Л. С. Захаркина, О. В. Озерчук и другие.

Выделение неисследованной части общей проблемы. На сегодняшнем этапе развития экономики Украины, аспекты косвенного налогообложения недостаточно разработаны, выкладка их имеет противоречивый характер, существует немало разногласий среди ученых в понимании самой сущности косвенных налогов. Нет чётких направлений и программ разработки косвенного налогообложения с целью обеспечения совершенной фискальной политики государства.

Методы исследования. В процессе исследования были применены такие общие и конкретные научные методы исследования: системный подход, методы логического обобщения и сравнения, научной абстракции, методы синтеза, логического обобщения и аналогий.

Методологическую базу исследования составили научные труды отечественных и зарубежных ученых и ведущих специалистов, аналитические материалы по проблеме исследования.

Цель исследования. Рассмотреть понятие «косвенные налоги». Раскрыть реальное состояние по данной проблематике. Указать на пути улучшения ситуации с целью обеспечения максимальной эффективности фискальной политики государства. Показать, каким образом косвенные налоги влияют на цены и расходы покупателей. Привести классификацию косвенных налогов. Раскрыть положительные и отрицательные стороны косвенного налогообложения.

Изложение основного материала исследования. Косвенные налоги, по сути, выполняют и обеспечивают формирование доходов Государственного бюджета. При проведении гармонизации налогового законодательства Украины с законодательством ЕС относительно косвенного налогообложения, безусловно, важно учитывать особенности украинских правовых обычаев по сравнению с западной традицией права, хотя в отличие от других отраслей права налоговое право различных правовых систем близко к методу правового регулирования. Постоянного регулирования и контроля со стороны государства нуждается фискальная роль косвенных налогов и стимулирующая на макроуровне (введение льгот).

Выводы. В исследовании раскрыто реальное состояние данной проблематики, указано на пути улучшения ситуации с целью обеспечения эффективной фискальной политики государства и наполнения государственного бюджета Украины.

Ключевые слова: косвенные налоги, классификация, государственный бюджет, фискальная служба, таможенная пошлина, акцизный сбор, пищевая промышленность, налог на добавленную стоимость (НДС).

CURRENT STATE OF INDIRECT TAXATION IN UKRAINE

Sotnichenko O. A.

Relevance of the study. The issue of regulation of the country's economy caused by the simultaneous opening of the borders of Ukraine, liberalization of prices and the lack of a full-fledged system of regulation of commodity flows. It is this aspect, in our opinion, should be decisive when considering the modern indirect taxation as a tool for regulating the economy of Ukraine.

Problem statement. The current economic situation in the country necessitates the filling of the budget, which can be done through taxation. It is indirect taxes that entirely burden the shoulders of buyers, because companies include these taxes in the cost of their products. Therefore, it is important to assess the current state of indirect taxation in order to develop an effective fiscal policy.

Analysis of recent research and publications. After analyzing scientific works on the problems of research, we can conclude that scientists have made a significant contribution to its solution. In particular, we defined the content of the concept of «indirect taxes» and proposed models for the definition of this concept. A significant contribution to the study of the tax system and indirect taxes in particular have made O. V. Podolska, V. L. Andruschenko, A. I. Krisowaty, Y. B. Ivanov, O. M. Disatnuyk, L. S. Zakharov, O. V. Oserchuk and others.

Highlighting the unexplored part of the overall problem. At the present stage of development of the economy of Ukraine, aspects of indirect taxation are not sufficiently developed, their calculation is contradictory, there are many disagreements among scientists in understanding the essence of indirect taxes. There are no clear directions and programs for the development of indirect taxation in order to ensure a perfect fiscal policy of the state.

Method of research. In the process of research such General and specific scientific methods of research were applied: system approach, methods of logical generalization and comparison, scientific abstraction, methods of synthesis, logical generalization and analogies.

The methodological base of the research consists of scientific works of domestic and foreign scientists and leading experts, analytical materials on the research problem.

Purpose of research. Consider the concept of «indirect taxes». Reveal the real state of the problem. To point out ways to improve the situation in order to ensure maximum efficiency of the state's fiscal policy. Show how indirect taxes affect the prices and costs of buyers. Give the classification of indirect taxes. Disclose the positive and negative aspects of indirect taxation.

Presentation of the main material of the study. Indirect taxes, in fact, perform and ensure the formation of state budget revenues. When harmonizing the tax legislation of Ukraine with the EU legislation on indirect taxation, it is certainly important to take into account the peculiarities of Ukrainian legal customs in comparison with the Western tradition of law, although unlike other branches of law, the tax law of various legal systems is close to the method of legal regulation. The fiscal role of indirect taxes and incentives at the macro level (introduction of benefits) needs constant regulation and control by the state.

Summary. The study reveals the real state of this problem, indicated on the way to improve the situation in order to ensure effective fiscal policy of the state and filling the state budget of Ukraine.

Keywords: indirect taxes, classification, state budget, fiscal service, duty, excise tax, food industry, value added tax (VAT).

JEL Classification: E 62, H 22

Актуальність дослідження. Впродовж останніх двадцяти років перед Україною гостро стоїть проблема забезпечення економічного розвитку. Остання є надзвичайно складним явищем внаслідок свого комплексного характеру, що потребує належної уваги і до окремих його складових. Однією з таких складових є питання регулювання економіки країни, яке спричинене одномоментним відкриттям кордонів України, лібералізацією цін та відсутністю повноцінної системи регулювання товарних потоків. Пізніше воно стало однією з причин занепаду вітчизняної економіки та повільного відновлення її конкурентоспроможності. Саме зазначений аспект, на наш погляд, має бути визначальним при розгляді сучасного непрямого оподаткування як інструменту регулювання економіки України, оскільки його наявність ускладнює адаптацію досвіду тих країн, де подібні проблеми були відсутні.

Постановка проблеми. Сучасна економічна ситуація у країні зумовлює необхідність наповнення бюджету, що можна зробити шляхом оподаткування. Саме непрямі податки цілком і повністю лягають тягарем на плечі покупців, адже компанії включають дані податки у вартість своєї продукції.

У залежності від розмірів непрямих податків відбувається стимулювання або ж гальмування розвитку певних галузей, певних підприємств. Акцизний збір має великий вплив на харчову промисловість і, як ми можемо спостерігати, останніми роками тиск на дану галузь збільшується.

Регулюванням доходів і витрат держави займається фіскальна служба. Заходи фіскальної політики визначаються поставленою метою (боротьба з інфляцією, згладжування циклічних коливань економіки, зниження рівня безробіття).

Саме фіскальна політика може бути стимулюючою або стримуючою. Повсякчасне підвищення акцизного збору на тютюнові та алкогольні вироби спрямоване на те, щоб зменшити попит населення на дану продукцію. Однак через те, що дана політика є загальною, застосовується до всіх напрямків діяльності підприємств, не має ніякої диференціації – саме тому підприємства харчової промисловості зазнають негативного впливу.

Також останніми роками держава проводить агресивну фіскальну політику, при чому не здійснюючи прогнозу впливу такої політики на мікро- і макропоказники економіки. Непряме оподаткування в сучасних умовах повинно стимулювати економічний розвиток країни, сприяти створенню умов для залучення інвестицій, розвитку приватного бізнесу, сприяти зниженню податкового тягара, отриманню сталих доходів до Державного бюджету України.

Тому важливо оцінити сучасний стан непрямого оподаткування з метою розробки ефективної фіскальної політики. Сформульовано чітку проблематику і в даній статті буде розглянуто шляхи її вирішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Провівши аналіз наукових праць з проблеми статті, можна зробити висновок, що вчені зробили значний внесок в її розв'язання. Зокрема, визначили зміст поняття «непрямі податки» та запропонували моделі визначення даного поняття.

Однак, проведені дослідження більшою мірою відносяться до країн зі стабільною економічною ситуацією і не зовсім придатні до застосування в реаліях економіки України, яка постійно знаходиться в стресовому, мінливому стані.

Значний вклад в дослідження податкової системи та непрямих податків зокрема внесли: В. О. Подольська [13], В. Л. Андрущенко [1], А. І. Крисоватий [8], Ю. Б. Іванов [7], О. М. Десятнюк [8], Л. С. Захаркіна [6], О. В. Озерчук [10] та інші.

Тому важливо розглянути дане питання та визначити як досягти наповнення державного бюджету за допомогою непрямих податків та, водночас, врахувати інтереси покупців, тобто громадян держави.

Виділення недослідженої частини загальної проблеми. На сьогоднішньому етапі розвитку економіки України, аспекти непрямого оподаткування недостатньо розроблені, викладення їх має суперечливий характер, існує немало розбіжностей серед науковців у розумінні самої суті непрямих податків. Немає чітких напрямків та програм розробки непрямого оподаткування з метою забезпечення досконалої фінансової політики держави.

Методи дослідження. У процесі дослідження були застосовані такі загальні та конкретні наукові методи дослідження: системний підхід, методи логічного узагальнення та порівняння, наукової абстракції, методи синтезу, логічного узагальнення та аналогій.

Методологічну базу дослідження склали наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених та провідних фахівців, аналітичні матеріали з проблеми дослідження.

Мета дослідження. Розглянути поняття «непрямі податки». Розкрити реальний стан з даної проблематики. Вказати на шляхи покращення ситуації з метою забезпечення максимальної ефективності фінансової політики держави. Показати, яким чином непрямі податки впливають на ціни та витрати покупців. Навести класифікацію непрямих податків. Розкрити позитивні та негативні сторони непрямого оподаткування.

Остаточною метою статті є розгляд непрямого оподаткування, його залежність від економічної ситуації в країні, та формулювання рекомендацій щодо розробки ефективної політики у сфері непрямого оподаткування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Непрямі податки встановлюються на товари і послуги у вигляді надбавок до ціни товару чи послуги, оплачуються покупцями при купівлі товарів та отриманні послуг, а в бюджет вносяться продавцями цих товарів та послуг.

Непрямі податки відіграють важливу роль у формуванні доходів Державного бюджету. Надходження від них у Державний бюджет перевищують 45 % його доходів. Види непрямих податків, їх платники, розміри, порядок стягування і сплати в бюджет встановлюються в законодавчому порядку.

Нині в Україні стягуються такі види непрямих податків: ПДВ, акцизний податок та мито.

Непрямі податки мають ряд переваг:

- простота та швидкість сплати, вилучення таких податків не потребує участі податкового апарату;
- є регулярними доходами бюджету і відносно стабільними, повне надходження до бюджету;
- впливають на сукупне споживання і таким чином через непрямі податки держава може впливати на споживання та структуру попиту і регулювати його

- рівномірність територіального розподілу.

До недоліків непрямого оподаткування можна віднести:

- не залежать від доходу окремих осіб;
- мають вплив на загальний процес ціноутворення;
- обмежують розмір прибутку підприємств;
- необхідність правильного вибору товарів для оподаткування[1].

Аналізуючи наявні концепції поділу податків на прямі і непрямі, можна зробити висновок про певну умовність такого поділу. Однак це не є підставою для його ігнорування, оскільки і фінансовий, і регуляторний потенціали прямих і непрямих податків відрізняються. Тому як інструменти фінансового регулювання вони хоча й застосовуються одночасно, однак домінування тих чи інших податків залежить від рівня розвитку економіки, фази ділового циклу, цілей макроекономічного регулювання тощо.

Початком розвитку непрямого оподаткування можна вважати появу податків з обороту, які з часом трансформувалися у податок із продаж або податок на додану вартість. У світовій науці і практиці непрямі податки також називають акцизами або податками на споживання. Традиційно до їх складу включають податок на додану вартість (або податки з продажу), які називають універсальними акцизами, акцизні податки (специфічні акцизи) та мито. Необхідність використання податків на споживання представлена в теорії економіки добробуту з позицій порівняння економічної ефективності двох груп податків або з позицій їх відповідності критерію нейтральності. Відповідно до цієї теорії, податок на доходи, який стягується за тією ж ставкою, що й універсальний податок на споживання (універсальний акциз) породжують однакове надлишкове навантаження, внаслідок чого вони є еквівалентними, а тому рівноцінними податками [7]. На даний час розвиток непрямого оподаткування пов'язаний з підвищенням мобільності таких факторів виробництва, як капітал і праця, що звужує базу оподаткування прямими податками. Натомість споживання характеризується нижчою мобільністю, тому його оподаткування є надійнішою базою формування доходів бюджету.

Доцільно розглянути місце кожного із непрямих податків у податковій системі країни. Перш за все дослідимо сутність та значення ПДВ, який, згідно чинного законодавства, додається до ціни товару та представляє собою частину приросту вартості, що утворюється на всіх стадіях їх просування – від виробництва до продажу або перепродажу.

Якщо порівнювати українську практику застосування ПДВ із країнами з розвинутою ринковою економікою, то доцільно зауважити, що Україна має приблизно середню ставку даного податку, однак його економічна суть у країнах Європи дуже відрізняється.

Якщо там ПДВ є справді податком на ту додану вартість, яку додає підприємство перепродаючи товар, то в Україні він фактично є податком на збут. Адже відвантажена, але неоплачена продукція вже обкладається ПДВ. У тому разі, коли розмір податкового кредиту перевищує суму податкових зобов'язань платника,

держава не поспішає вертати сплачений ПДВ підприємствам, затримка з відшкодуванням ПДВ веде до «вимивання» реальних коштів у підприємств, що значно погіршує їх фінансовий стан і сприяє поглибленню кризи неплатежів[10].

Наступним непрямим податком, який необхідно розглянути, є акцизний податок. На фінансовий стан суб'єктів підприємницької діяльності значний негативний вплив справляє сплата акцизного податку на імпортовані товари. Акцизний податок – це непрямий податок, що встановлюється на підакцизні товари та включається в їхню ціну.

Суб'єкти підприємницької діяльності зобов'язані сплатити акцизний податок під час митного очищення товару, а за алкогольні та тютюнові вироби – під час придбання марок акцизного податку. Відшкодування цих коштів буде тільки після реалізації товарів споживачам.

На фінансово-господарську діяльність суб'єктів господарювання, підприємств – платників акцизного податку негативний вплив також матиме місце тоді, коли встановлення або підвищення ставок податку призводить до підвищення цін, обмежуючи обсяг виробництва і реалізації продукції та створюючи затоварення.

Акцизний податок має негативний вплив на розвиток галузі харчової промисловості, адже нестійкість даного податку спричиняє загрозу для діяльності залежних від даного податку підприємств.

Сучасний рівень податкового навантаження на підприємства харчової промисловості, як у цілому по галузі, так і по окремих підприємствах, які виробляють алкогольні напої та тютюнові вироби, є значним і неоптимальним.

В Україні наявний суттєвий опосередкований податковий тиск, хоча його значення менше за відповідний показник у країнах ЄС. На підприємствах – виробниках алкогольних напоїв та тютюнових виробів – рівень акцизного оподаткування суттєво перевищує середньогалузевий показник внаслідок наявної значної специфічної акцизної складової.

Для вирішення цих проблем необхідно врахувати умови, що сприяють або перешкоджають перекладності акцизів у харчовій промисловості: тип або модель ринкової структури, розмір ставки податку, еластичність попиту та пропозиції, а також часовий фактор.

Третім непрямим податком є мито. Безперечно, мито займає своє особливе, окреме місце в системі обов'язкових платежів. Це, по суті, один із найдавніших обов'язкових платежів, що присутній у кожній без виключення національній системі фіскальних платежів.

Найбільший вплив мито має на внутрішні ціни в країні. У випадку знецінення національної валюти застосування мита є доцільним за наявності цінової конкуренції для національних виробників. При раціональному застосуванні мито дає змогу регулювати транскордонні потоки, ефективно впливати на внутрішню цінову політику країни.

Проведемо аналіз динаміки доходів Державного бюджету, податкових надходжень та питомої ваги податкових надходжень у доходах Державного бюджету за 2014–2017 роки (табл. 1) [12].

Згідно з даними, наведеними у таблиці 1, можемо підсумувати, що доходи державного бюджету з кожним роком зростають. Так, у 2017 році цей показник становив 627 млн. грн., що на 123 млн. грн. більше, ніж у 2016 році, та на 218 млн. грн. більше порівняно з 2015 роком. Аналогічна тенденція характерна для податкових надходжень.

Обсяг податкових надходжень у 2017 році становив 787 млн. грн., протягом 2015–2016 років це значення було меншим – 283 млн. грн. та 212 млн. грн. відповідно. Питома вага податкових надходжень у доходах державного бюджету у 2014 році становила 85,9%, у 2015 році – 81,1%, у 2016-му – 87,7%, у 2017-му – 71,5.

Таблиця 1. Аналіз структури доходів Державного бюджету України за 2014–2017 роки, млн. грн.

Показник	2014, тис. грн.	2015, тис. грн.	2016, тис. грн.	2017, тис. грн.	Відхилення по відношенню до	
					2015	2016
Доходи державного бюджету, в тому числі:	310653	503858	574659	787474	283616	212815
Податкові надходження	266843	408675	503875	627153	218478	123278
Питома вага податкових надходжень у доходах державного бюджету, (%)	85,9	81,1	87,7	71,5	-9,6	-16,2

Джерело: [12]

Проаналізуємо надходження непрямих податків до Державного бюджету України за 2014–2017 роки (таблиця 2) [12]. Аналізуючи дані таблиці 2, зазначимо, що надходження непрямих податків за останні 3 роки збільшилися. У 2017 році непрямих податків надійшло 659 млн. грн., що на 377 млн. грн. більше, ніж у 2015 році, та на 222 млн. грн. більше порівняно з 2016 роком.

Обсяг ПДВ у 2017 році значно зріс порівняно з 2015–2016 роками: на 323 млн. грн. та на 266 млн. грн. відповідно. Така сама ситуація спостерігається з акцизним податком, його значення зросло з 28 507,5 млн. грн. у 2014 році до 108 млн. грн. Нестійка тенденція присутня щодо надходжень мита. У 2017 році цей показник становив 49 млн. грн., що на 8млн. грн. більше, ніж у 2016 році, та на 28 млн. грн. менше порівняно з 2015 роком.

На надходження акцизного податку вплинули такі фактори, як збільшення обсягів виробництва виноробної продукції, у тому числі вин виноградних, шампанського та вин ігристих.

Ставки акцизного податку на 2016 рік на спирт, алкогольні напої (крім натурального вина) підвищуються на 50%, на пиво й ігристе вино – на 100%, специфічна ставка акцизного податку та мінімальне акцизне податкове зобов'язання для тютюнових виробів збільшиться на 40%, акциз на паливо – на 13%.

Таблиця 2. Аналіз непрямих податків до Державного бюджету України за 2014–2017 роки, млн. грн.

Показник	2014, тис. грн.	2015, тис. грн.	2016, тис. грн.	2017, тис. грн.	Відхилення по відношенню до	
					2015	2016
Всього, в тому числі:	184405	281189	346000	659138	377949	222138
ПДВ	144639	177777	235506	501762	323985	266256
Акцизний податок	28507	63110	90122	108293	45183	18171
Мито	11258	40300	20371	49083	8783	28712

Джерело: [11]

Для наочності зобразимо аналіз непрямих податків графічно (Рисунок 1).

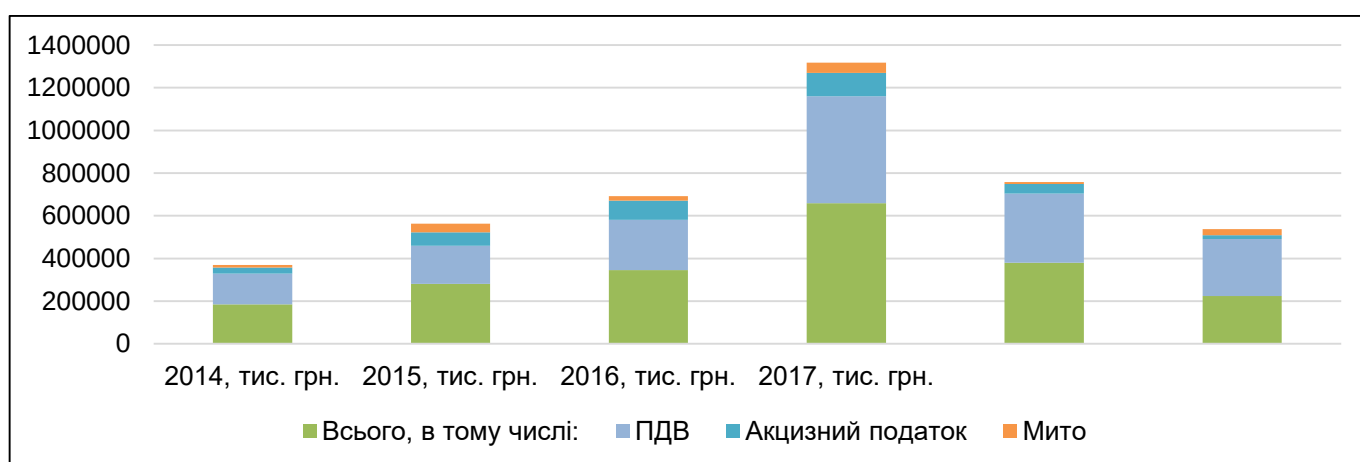

Рисунок 1. Аналіз непрямих податків 2014-2017 роки

Джерело: власні дослідження на основі даних [12]

Отже, враховуючи наведені дані, непрямі податки, по суті, виконують і забезпечують формування доходів Державного бюджету. Враховуючи перспективи інтеграції України до Європейського Союзу, потрібно гармонізувати національне податкове законодавство з законодавством ЄС, в тому числі й у сфері непрямого оподаткування. Потрібно зазначити важливість гармонізації національного законодавства для можливого подальшого вступу до ЄС.

Гармонізації податкового законодавства України з законодавством ЄС щодо непрямого оподаткування, має передувати фінансово-економічний аналіз таких змін. При проведенні гармонізації податкового законодавства України з законодавством ЄС щодо непрямого оподаткування, безумовно, важливо враховувати особливості українських правових звичаїв у порівнянні із західною традицією права, хоча на відміну від інших галузей права податкове право різних правових систем є близьким щодо методу правового регулювання [11].

З огляду на проведені дослідження, постійного регулювання та контролю з боку держави потребує фінансова роль непрямих податків та стимулююча на макрорівні (запровадження пільг) [2].

Універсальність непрямих податків та розширення їх бази оподаткування стримує інвестиційний та споживчий попит у зв'язку з ростом цін, проте дана тенденція залежить від зміни податкових ставок та еластичності ринкового попиту.

На цінову складову найбільший вплив чинить ПДВ, який є універсальним щодо категорій товарів, а тому зміна його ставок відображається на обсягах виробництва, споживання та, відповідно, цінах оподатковуваних товарів.

Макроекономічна цінова ситуація може змінюватися під впливом акцизного податку та мита, які застосовуються до структуроутворюючих видів продукції і, таким чином, при підвищенні ставок даних непрямих податків, розповсюджують інфляційні процеси на всю економіку.

Висновки. У дослідженні було розглянуто поняття «непрямі податки». Розкрито реальний стан з даної проблематики. Вказано на шляхи покращення ситуації з метою забезпечення максимальної ефективності фінансової політики держави. Показано, яким чином непрямі податки впливають на ціни та витрати покупців. Наведено класифікацію непрямих податків. Розкрито позитивні та негативні сторони непрямого оподаткування.

Можемо стверджувати, що податкова система України є недосконалою, адже спостерігається нерівномірний та несправедливий розподіл податкового навантаження. Існуючі непрямі податки гальмують

розвиток підприємств, сприяють зростанню ухилення від сплати податків, відтоку капіталу закордон. Також негативний вплив на розвиток компаній чинить нестабільність податкового законодавства.

Тому, щоб покращити податкову політику держави та непрямого оподаткування зокрема, сформулюємо рекомендації:

- диференціювати застосування непрямих податків по типах підприємств;
- звернутися до закордонного досвіду функціонування непрямих податків;
- вдосконалення акцизного оподаткування в залежності від типу підакцизного товару;
- стабілізувати податкову політику, зокрема зменшити кількість змін стосовно ПДВ;
- оптимізувати непрямі податки з метою зниження інфляційних процесів у державі.

Таким чином, можемо говорити, що в дослідженні розкрито реальний стан з даної проблематики, вказано на шляхи покращення ситуації з метою забезпечення ефективної фіскальної політики держави та наповнення державного бюджету України.

Список використаних джерел

1. Андрущенко В. Л. Податкова система: Навчальний посібник. Київ, 2009. URL: http://culonline.com.ua/Books/Podatкова%20sistema_Andrushenko.pdf (дата звернення: 09.03.2019).
2. Глухова В. І. Податкові пільги як інструмент податкової політики держави / Стратегічні пріоритети в XXI столітті. Київ: СПД-ФО Пшонківський О.В., 2017. С. 91–93.
3. Види непрямих податків. URL: <https://studfiles.net/preview/5393918/page:3/> (дата звернення: 02.03.2019).
4. Законодавство України. Перелік термінів. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/term/17288> (дата звернення: 03.03.2019).
5. Зварич О. В. Податкові надходження: методологія прогнозування: монографія. Київ: КНТЕУ, 2013. 444 с.
6. Захаркіна Л. С. Роль і місце податкових надходжень у структурі зведеного бюджету України. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2016. № 19. С. 125–129.
7. Іванов Ю. Б., Майбуров І. А., Гончаренко Л. І. Реформування податкових систем: нова якість обговорення. Фінанси України. 2012. № 6. С. 114–124.
8. Крисоватий А. І., Іванов Ю. Б., Десятнюк О. М. Податкова система: Навчальний посібник. Київ, 2011. URL: <https://www.twirpx.com/file/405017/> (дата звернення: 05.03.2019).
9. Непрямі податки та особливості їх впливу на фінансово-господарську діяльність підприємств. URL: https://pidruchniki.com/17190512/finansii/nepriami_podatki_osoblivosti_vplivu_finansovo-gospodarsku_diyalnist_pidpriyemstv (дата звернення: 09.03.2019).
10. Озерчук О. В. Фіскальна ефективність непрямих податків в Україні. Наукові праці НДФІ. 2014. № 2 (67). С. 59–70.
11. Озерчук О. В., Райнова Л. Б. Фіскальна ефективність прямих податків в Україні та фактори, що на неї вплинули. Інвестиції: практика та досвід. 2014. № 8. С. 87–92.
12. Офіційний сайт Державної казначейської служби України. URL: <http://www.treasury.gov.ua> (дата звернення: 05.03.2019).
13. Офіційний сайт Державної фіскальної служби України. URL: <http://sfs.gov.ua> (дата звернення: 03.03.2019).
14. Подольська В. О. Фінансовий аналіз: Навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2007. 488 с.
15. Філімоненков О. С. Фінанси підприємств. URL: <http://fingal.com.ua/content/view/624/54/1/1/> (дата звернення: 03.03.2019).

References

1. Andruschenko V. L. Tax system: textbook. Kyiv, 2009. URL: http://culonline.com.ua/Books/Podatкова%20sistema_Andrushenko.pdf (date of treatment: 09.03.2009).
2. Glukhova, V. I. (2017) Tax benefits as a tool of state tax policy / Strategic priorities in the XXI century. Kyiv: SPD-FL Proscivsky O. V., P. 91-93.
3. The types of indirect taxes. URL: <https://studfiles.net/preview/5393918/page:3/> (date of treatment: 02.03.2019).
4. Legislation of Ukraine. List of terms. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/term/17288> (date of treatment: 03.03.2019).
5. Zvarych, O. V. (2013) Tax revenues: forecasting methodology: monograph. Kyiv: KNTEU, 444 p.
6. Zaharkina, L. S. (2016) The role and place of tax revenues in the structure of the consolidated budget of Ukraine. Scientific Herald of International humanitarian University, 19. P. 125-129.
7. Ivanov, Y. B., Mayburov, I. A. & Goncharenko, L. I. (2012) Reforming tax systems: a new quality of discussion. Finance of Ukraine, 6. P. 114-124.
8. Krisowaty, A. I., Ivanov, Y. B. & Desyatnyuk, O. M. (2011) Tax system: textbook. Kiev. URL: <https://www.twirpx.com/file/405017/> (date of treatment: 05.03.2009).
9. Indirect taxes and features of their influence on financial and economic activity of enterprises. URL: https://pidruchniki.com/17190512/finansii/nepriami_podatki_osoblivosti_vplivu_finansovo-gospodarsku_diyalnist_pidpriyemstv (date of treatment: 09.03.2019).

10. Oserchuk, O. V. (2014) *Fiscal efficiency of indirect taxes in Ukraine. Scientific works of the financial research Institute*, 2 (67). P. 59-70.
11. Oserchuk, O. V. & Rainova L. B. (2014) *Fiscal efficiency of direct taxes in Ukraine and factors that influenced it. Investment: practice and experience*, 8. P. 87-92.
12. Official site Of the state Treasury service of Ukraine. URL: <http://www.treasury.gov.ua> (date of treatment: 05.03.2009).
13. The official website of the State fiscal service of Ukraine. URL: <http://sfs.gov.ua> (date of treatment: 03.03.2009).
14. Podolska, V. O. (2007) *Financial analysis: a Training manual*. Kyiv : Center of educational literature, 488 p.
15. Filimonenkov, O. S. *Enterprise Finance*. URL: <http://fingal.com.ua/content/view/624/54/1/1/> (date of treatment: 03.03.2009).

ДАНИ ПРО АВТОРА

Сотніченко Олена Антонівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів Національного університету харчових технологій
e-mail: Lena_sot@ukr.net

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Сотниченко Елена Антоновна, кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов Национального университета пищевых технологий
e-mail: Lena_sot@ukr.net

ABOUT THE AUTHOR

Sotnichenko Olena Antonovna, Ph.D. in Economics, associate professor of Finance, National University of food technologies
e-mail: Lena_sot@ukr.net

Рецензент: Гнатенко Олена Андріївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів Національного університету харчових технологій.

УДК 336:368.1(477)

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-42-164-171>

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАТКОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТРАХОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Воронкова О. М.

Оподаткування є одним з найдієвіших інструментів державного регулювання в періоди економічних криз та соціальної нестабільності. Податкове регулювання є важливим засобом непрямого впливу держави на різні аспекти соціально-економічного розвитку та діяльності платників податків і може чинити як стимулюючий, так і стримуючий вплив на страхову діяльність через оподаткування її фінансових результатів. Результативність такого впливу виявляється опосередковано, через позитивні або негативні зміни показників ефективності страхової діяльності. Вектор зміни цих показників має відповідати наряду податкового регулювання і корелювати з відповідними показниками сум податкових платежів. Багатоаспектність впливу податків на результати страхової діяльності в умовах динамічного соціально-економічного та інституційного середовища в Україні зумовлює необхідність постійної актуалізації аналітичних досліджень ефективності податкового регулювання з метою посилення його стимулюючого впливу на страховий сектор.

Предметом дослідження є комплекс показників, які характеризують вплив податкового регулювання на страхову діяльність в Україні через механізм прибуткового оподаткування її фінансових результатів. Метою роботи є аналіз сучасного стану податкового регулювання страхової діяльності та актуалізація його перспектив в Україні. В процесі дослідження використовувалися методи спостереження, аналізу, порівняння та логічного узагальнення.

У роботі проаналізовано фінансові показники, які характеризують ефективність діяльності страхових компаній, а також податкові зобов'язання по податку на прибуток підприємств у розрізі видів діяльності страховиків. Також проведено аналіз макроекономічних показників, які характеризують податкове навантаження на страховиків по податку на прибуток підприємств та його частку у відповідних надходженнях до бюджету. На основі співвіднесення виявлених тенденцій ефективності страхової діяльності та її оподаткування на мікро- і макrorівні оцінено регулюючий вплив прибуткового оподаткування на страхову діяльність.

За результатами дослідження зроблено висновок про відсутність чіткої кореляції між показниками, що характеризують сплату страховими компаніями податку на прибуток, та фінансовими показниками їх діяльності, що пояснюється ускладненим, неоднозначним і нестабільним механізмом нарахування даного податку. На сьогодні чинний механізм податкового регулювання не можна назвати ефективним ані у стимулюючому, ані у фіскальному аспекті. Проте рішення щодо відміни цього механізму має ґрунтуватися на основі системних і тривалих аналітичних спостережень.

Наголошено, що важливим напрямом подальших досліджень проблематики податкового регулювання страхової діяльності є обґрунтування такого механізму оподаткування страховиків, який забезпечить поєднання адекватного податкового навантаження з максимізацією їх фінансових результатів. Удосконалення зазначеного механізму має відбуватися на тлі загального стимулювання страхової діяльності і страхових інвестицій, а також посилення протидії відтоку страхового капіталу в офшори.

Результати дослідження можуть бути використані при підготовці проектів змін та доповнень до вітчизняного законодавства, яке регулює страхову діяльність та порядок її оподаткування, а також при розробці державних програм розвитку страхового ринку.

Ключові слова: податкове регулювання, страхова діяльність, страхові компанії, страховики, фінансові результати, доходи, прибуток, податок на прибуток підприємств, прибуткове оподаткування страхових компаній.

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ НАЛОГОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ СТРАХОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В УКРАИНЕ

Воронкова Е. Н.

Налогообложение является одним из самых действенных инструментов государственного регулирования в периоды экономических кризисов и социальной нестабильности. Налоговое регулирование – важное средство косвенного воздействия государства на различные аспекты социально-экономического развития и деятельности налогоплательщиков и может оказывать как стимулирующее, так и сдерживающее влияние на страховую деятельность через налогообложение ее финансовых результатов. Результативность такого воздействия проявляется косвенно, через положительные или отрицательные изменения показателей эффективности страховой деятельности. Вектор изменения этих показателей должен соответствовать направлению налогового регулирования и коррелировать с соответствующими показателями сумм налоговых платежей. Многоаспектность воздействия налогов на результаты страховой деятельности в условиях динамичной социально-экономической и институциональной среды в Украине вызывает необходимость постоянной актуализации аналитических исследований эффективности налогового регулирования с целью усиления его стимулирующего воздействия на страховой сектор.

Предметом исследования является комплекс показателей, характеризующих влияние налогового регулирования на страховую деятельность в Украине через механизм подоходного налогообложения ее финансовых результатов. Целью работы является анализ современного состояния налогового регулирования страховой деятельности и актуализация его перспектив в Украине. В процессе исследования использовались методы наблюдения, анализа, сравнения и логического обобщения.

В работе проанализированы финансовые показатели, характеризующие эффективность деятельности страховых компаний, а также налоговые обязательства по налогу на прибыль предприятий в разрезе видов деятельности страховщиков. Также проведен анализ макроэкономических показателей, характеризующих налоговую нагрузку на страховщиков по налогу на прибыль предприятий и его долю в соответствующих поступлениях в бюджет. На основе соотнесения выявленных тенденций эффективности страховой деятельности и ее налогообложения на микро- и макроуровне оценено регулирующее воздействие подоходного налогообложения на страховую деятельность.

На основании результатов исследования сделан вывод об отсутствии четкой корреляции между показателями, характеризующими уплату страховыми компаниями налога на прибыль, и финансовыми показателями их деятельности, что объясняется осложненным, неоднозначным и нестабильным механизмом начисления данного налога. Сегодня действующий механизм налогового регулирования нельзя назвать эффективным ни в стимулирующем, ни в фискальном аспектах. Но решение об отмене этого механизма должна основываться на основе системных и длительных аналитических наблюдений.

Отмечено, что важным направлением дальнейших исследований проблематики налогового регулирования страховой деятельности является обоснование такого механизма налогообложения страховщиков, который обеспечит сочетание адекватной налоговой нагрузки с максимизацией их финансовых результатов. Совершенствование указанного механизма должно происходить на фоне общего стимулирования страховой деятельности и страховых инвестиций, а также усиления противодействия оттоку страхового капитала в офшоры.

Результаты исследования могут быть использованы при подготовке проектов изменений и дополнений в отечественное законодательство, регулирующее страховую деятельность и порядок ее налогообложения, а также при разработке государственных программ развития страхового рынка.

Ключевые слова: налоговое регулирование, страховая деятельность, страховые компании, страховщики, финансовые результаты, доходы, прибыль, налог на прибыль предприятий, подоходное налогообложение страховых компаний.

CURRENT STATE AND PERSPECTIVES OF TAX REGULATION OF INSURANCE ACTIVITIES IN UKRAINE

Voronkova O. M.

Taxation is one of the most effective instruments of governmental regulation during periods of economic crises and social instability. Tax regulation is an important mean of indirect state influence state on different aspects of social and economic development and taxpayers' activities and can act as a stimulating and restraining influence on insurance activity through taxation of its financial results. The effectiveness of such influence is indirectly, through positive or negative changes in the performance of insurance activity indicators. The vector of change of these indicators should correspond to the direction of tax regulation and correlate with the corresponding indicators of the tax payments amounts. The multidimensional impact of taxes on the results of insurance activities in a dynamic social, economic and institutional environment in Ukraine necessitates the continual updating of analytical researches on the effectiveness of tax regulation in order to enhance its stimulating effect on the insurance sector.

The subject of the study is a set of indicators that characterize the impact of tax regulation on insurance activity in Ukraine through the mechanism of income taxation of its financial results. The aim of the study is to analyze the current state of tax regulation of insurance activity and update its perspectives in Ukraine. Methods of observation, analysis, comparison and logical generalization were used in the study.

Financial indicators that characterize the effectiveness of insurance companies as well as tax liabilities on corporate income tax in terms of types of insurance activities are analyzed in the study. Also the analysis of macroeconomic indicators that characterize the tax burden on insurers on corporate income tax and theirs share in the corresponding revenues to the budget is conducted. On the basis of the correlation of the identified trends in the insurance activities and their taxation at the micro and macro levels, the regulatory impact of income taxation on insurance activities is assessed.

According to the results of the study, it was concluded that there is no clear correlation between the indicators characterizing the payment of taxes by insurance companies and the financial indicators of their activities, which is explained by complicated, ambiguous and volatile mechanism of calculation of this tax. At the moment the actual mechanism of tax regulation can not be called effective either in the stimulus or in the fiscal aspect. However, the decision to cancel this mechanism should be based on systematic and long-term analytical observations.

Taking into account the results of the study, an important direction for further research on the issues of tax regulation of insurance activities is the justification of such a mechanism of insurers' taxation, which will ensure the combination of adequate tax burden with the maximization of their financial results. The improvement of this mechanism should take place in terms of general stimulation of insurance activity and insurance investments as well as an increase in counteraction to the outflow of insurance capital in the offshore.

The results of the study can be used in drafting amendments and additions to the Ukraine's legislation regulating insurance activity and the procedure for its taxation as well as in preparation government programs for the insurance market development.

Key words: tax regulation, insurance activity, insurance companies, insurers, financial results, income, profit, corporate income tax, income taxation of insurance companies.

JEL Classification: E 64, G 22, H 21

Постановка проблеми. Оподаткування є одним з найдієвіших інструментів державного регулювання в періоди економічних криз та соціальної нестабільності. Оподаткування істотно впливає на всі види економічної діяльності, зокрема страхову діяльність, для якої такий вплив може стати чинником подальшого існування.

В сучасних реаліях України страховий ринок має бути чинником активізації діяльності суб'єктів господарювання і забезпечення економічної рівноваги в країні, адже є найперспективнішим джерелом довгострокових інвестицій в реальний сектор економіки. Проте негативні тенденції суспільного розвитку України, серед яких перманентна економічна та політична криза, висока інфляція, нестабільність фінансового сектору, соціальна напруга, триваючий військовий конфлікт, а також введений з 2015 р. специфічний порядок оподаткування страхових компаній, не дають змоги забезпечити сталу активізацію страхової діяльності. Актуальність проблеми удосконалення податкового регулювання пов'язана насамперед не з істотним податковим тиском на страхові компанії, а з неефективністю механізму їх оподаткування в аспекті стимулювання страхової діяльності. Така ситуація спричинена відсутністю чіткої державної стратегії забезпечення сталого розвитку страхового ринку, зокрема за рахунок використання податкових інструментів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виділення недосліджених частин загальної проблеми. Проблематика страхування та його державного регулювання давно і широко обговорюється серед науковців і практиків. Постійне ускладнення політичних та соціально-економічних умов діяльності страховиків змушують фахівців ще активніше звертатися до проблем оподаткування страхової діяльності та використання податкових інструментів для регулюючого впливу на неї. Серед останніх досліджень проблематику оподаткування страхової діяльності в цілому та її прибуткового оподаткування зокрема розглядали О. Жам і В. Панькова [1], О. Квасовський і М. Стецько [2], О. Пономарьова, А. Синюк та А. Підгірний [3], К. Резніченко й

І. Самофат [4], О. Сидоренко [5]; проблематику регулювання та стимулювання страхової діяльності через використання податкового механізму – О.Тимошук [6], К. Ковальчук і Л. Петрова [7].

Віддаючи належне результатам наведених вище досліджень, необхідно зазначити, що багатоаспектність впливу податків на результати страхової діяльності в умовах динамічного соціально-економічного та інституційного середовища в Україні зумовлює необхідність постійної актуалізації аналітичних досліджень ефективності податкового регулювання з метою посилення його стимулюючого впливу на страховий сектор. Це зумовлює актуальність, наукове та практичне значення даної роботи.

Метою роботи є аналіз сучасного стану податкового регулювання страхової діяльності та актуалізація його перспектив в Україні. В процесі дослідження використовувалися методи спостереження, аналізу, порівняння та логічного узагальнення.

У роботі проаналізовано фінансові показники, які характеризують ефективність діяльності страхових компаній, а також податкові зобов'язання по податку на прибуток підприємств у розрізі видів діяльності страховиків. Також проведено аналіз макроекономічних показників, які характеризують податкове навантаження на страховиків по податку на прибуток підприємств та його частку у відповідних надходженнях до бюджету. На основі співвіднесення виявлених тенденцій ефективності страхової діяльності та її оподаткування на мікро- і макrorівні оцінено регулюючий вплив прибуткового оподаткування на страхову діяльність.

Виклад основного матеріалу. Страхова діяльність є захисним інструментом активізації діяльності суб'єктів господарювання та забезпечення соціальної стабільності в країні. Механізм страхового захисту активує в економічних суб'єктів бажання до підприємницького ризику, що в свою чергу стимулює інвестування коштів у розвиток бізнесу, зростання продуктивності праці, технічне оновлення виробничих потужностей, створення нових робочих місць тощо.

Особливістю діяльності страхової компанії є те, що на відміну від сфери виробництва, де товаровиробник спочатку здійснює витрати на випуск продукції, а потім уже компенсує їх за рахунок виручки від реалізації, страховик спочатку акумулює кошти, що надходять від страхувальника, створюючи необхідний страховий фонд, і лише після цього несе витрати, пов'язані з компенсацією збитків за укладеними страховими угодами.

Особливість оподаткування страховиків полягає у тому, що за основним видом діяльності страхових компаній, операційною страховою діяльністю, об'єктом оподаткування є дохід, а не прибуток. Що стосується інших видів діяльності страховика, то для них базою оподаткування є саме прибуток. Відповідно, результати діяльності страхових компаній в Україні підлягає оподаткуванню двома податками одночасно. Через такий порядок оподаткування, з одного боку, у розпорядженні страховиків залишається значна сума чистого доходу від основної діяльності, що ставить їх у особливе положення порівняно з іншими суб'єктами підприємництва. З іншого боку, подвоюється податковий тиск на страховиків, чого не скажеш про банки, які сплачують лише один податок на прибуток від всіх видів діяльності. Такий подвійний характер оподаткування має свої позитивні та негативні особливості і зумовлений двоїстим характером діяльності страховиків.

Двоїстий характер діяльності страховика, що полягає у одночасному здійсненні ним страхової та інших видів діяльності (інвестиційної, фінансової тощо) зумовлює специфіку формування його фінансових результатів до оподаткування (доходів та прибутку). Таким чином, страхові компанії, що провадять свою діяльність на території України, можуть сплачувати загальнодержавні та місцеві податки, серед яких: податок на прибуток підприємств, ПДВ, мито та податок на майно. Чинне податкове законодавство передбачає двоступеневу систему оподаткування страховиків податком на прибуток, яка полягає у тому, що для результатів основної операційної діяльності у вигляді доходу застосовується ставки податку у розмірі 0% та 3%, а для результатів іншої діяльності (інвестиційна, фінансова, інша операційна) у вигляді прибутку – у розмірі 18% [8].

Зміна податкових ставок та бази оподаткування є ключовим методом податкового регулювання, застосування якого забезпечує швидку і ефективну зміну пріоритетів у соціально-економічній політиці. Податкове регулювання може чинити як стимулюючий, так і стримуючий вплив за рахунок використання податкових інструментів. Звуження чи розширення бази оподаткування означає зменшення чи збільшення податкових зобов'язань, і відповідно податкового тиску, що створює додаткові обмеження або стимули для розвитку. Відчутний ефект досягається також за рахунок диференціації податкових ставок. На прикладі страхової діяльності це відбувається наглядно. Податкові ставки та база оподаткування для страхової діяльності відрізняються від інших суб'єктів фінансової діяльності, а саме: для лайфових страхових компаній визначена ставка 0% з доходу; для нон-лайфових – 3% з доходу; ставка податку на прибуток від інших, ніж страхування, видів діяльності, – у розмірі 18% з прибутку є однаковою для обох видів компаній. В той час інші фінансові установи нараховують даний податок за фіксованою ставкою. Нульова ставка свідчить про намір уряду стимулювати сектор особового страхування, що в подальшому може максимізувати надходження до бюджету від цього сектору, а також зменшити бюджетні видатки на соціальний захист.

Крім податкових ставок та бази оподаткування, ефективним інструментом податкового регулювання є податкові пільги, які означають повне або часткове звільнення від оподаткування окремих категорій платників або об'єктів оподаткування. В сфері страхової діяльності окремі пільгові умови надано не самим компаніям, а їх клієнтам. На відміну від клієнтів ризикових страхових компаній, у страхувальників життя є право на податкову знижку. Оскільки внески по лайфових полісах здійснюються вже після сплати громадянами податку на доходи фізичних осіб, держава зобов'язується повернути страхувальникам переплату за рахунок зменшення бази оподаткування. Таким чином держава, хоч і непрямо, стимулює попит на відповідні страхові послуги.

Зважаючи на те, що основним інструментом податкового регулювання виступає податок на прибуток відповідно до його істотного впливу на кінцевий фінансовий результат страховиків, то зосередимося на дослідженні саме його впливу. Інші податки, які сплачує страховик, істотно не впливають на його фінансовий стан. До того ж збір повної інформації щодо їх сплати майже неможливий. Спробуємо оцінити стан податкового регулювання страхової діяльності, проаналізувавши ефективність діяльності страховиків на основі тенденцій формування їх фінансових результатів в умовах чинного порядку їх прибуткового оподаткування.

Фінансовий результат страхової компанії складається з фінансових результатів від звичайної та надзвичайної діяльності, а саме від основної діяльності, фінансових операцій, від іншої звичайної діяльності та від надзвичайних подій. Відповідно до пп. 141.1.2 Податкового кодексу України спеціальний об'єкт оподаткування розраховується як сума страхових платежів, страхових внесків, страхових премій, нарахованих за договорами страхування і співстрахування. При цьому страхові платежі, страхові внески, страхові премії за договорами співстрахування включаються до складу об'єкта оподаткування страховика тільки в розмірі його частки страхової премії, передбаченої договором співстрахування. Зведені фінансові результати діяльності страхових компаній в Україні надано в таблиці 1.

Таблиця 1. Фінансові результати від звичайної діяльності страховиків та надзвичайних подій, млн. грн.

Показники	2015р.	2016р.	2017р.	2017р. до 2015р., %
Результат основної діяльності	1055,3	52,6	128,6	12,2
Результат фінансових операцій	1371,3	833,0	1839,9	134,2
у тому числі від участі в капіталі	6,8	40,1	76,6	1126,5
Результат іншої звичайної діяльності	-2012,4	-247,0	-682,8	166,1
Результат надзвичайних подій	-12,0	-6,5	0,0	100,0
Загальний фінансовий результат	409,0	672,2	1362,3	333,1
Фінансовий результат до оподаткування	2433,4	925,7	2045,1	84,0

Джерело: наведено і розраховано за даними Нацкомфінпослуг [9].

Відповідно до даних таблиці 1, загальний фінансовий результат страхової діяльності за 3 роки чинного порядку її прибуткового оподаткування збільшився більше ніж у 3 рази, а фінансовий результат до оподаткування зменшився на 16%. Це відбулося на тлі скорочення у 8 разів фінансового результату від основної діяльності. Інші показники фінансових результатів зросли, істотно зростання на 34,2% показав результат від фінансових операцій. Фінансові результати від надзвичайних подій та від іншої звичайної діяльності протягом всього мали від'ємне значення, проте збитки від першої істотно скоротились, від другої – зійшли до нуля.

Фінансовий результат страхової компанії визначається двома показниками – доходами та витратами. Варто відзначити, що доходи страховиків за аналізований період характеризувались певною волатильністю, хоча загалом мали тенденцію до зростання. Лідерами серед доходів страховиків були дохід від реалізації послуг з видів страхування, інших, ніж страхування життя, інші доходи та дохід від реалізації послуг зі страхування життя. Найбільший темп зростання показали частки страхових виплат і відшкодувань, компенсовані перестраховиками та дохід від надання послуг, що безпосередньо пов'язані із видами діяльності, зазначеними у статті 2 Закону України «Про страхування». Загалом на зниження доходів за останні роки чинить істотний вплив загальна негативна соціально-економічна та політична ситуація, яка породжує низьку платоспроможність та побоювання потенційних клієнтів щодо вкладання коштів на довгий термін. Різке зростання доходів страховиків у 2015 р. мало переважно технічний характер і насамперед було пов'язане з переоцінкою активів та перерозподільчими процесами, зокрема за участю перестраховиків.

Для визначення фінансового результату доходи мають бути зменшені на витрати. Витрати страховиків в динаміці знижувались до 2015 р., а у 2015 р. зросли аж на 42% відносно 2014 р. На збільшення витрат вплинуло зростання виплат викупних сум за попередні два роки, що спричинене великою кількістю достроково розірваних договорів через зниження попиту на страхування у період політико-економічного загострення у країні. Іншим фактором впливу можна назвати очищення банківської системи від збиткових та неспроможних відповідати за своїми зобов'язаннями банків, що у свою чергу відобразилось на збільшенні відрахувань до технічних резервів та зростанні страхових виплат за договорами страхування фінансових ризиків та кредитів. Найбільші темпи зростання показали витрати, пов'язані з укладанням та пролонгацією договорів перестраховування, страхові виплати та страхові відшкодування та виплати викупних сум, що пояснюється відповідною кон'юнктурою страхового ринку.

Фінансові результати страхових компаній у вигляді доходів і прибутку є об'єктом для нарахування основного податку, який вони сплачують – податку на прибуток підприємств, суми якого у розрізі видів діяльності наведено в таблиці 2.

За даними консолідованої фінансової звітності страхових компаній, майже вся сума податку на прибуток підприємств складається з податку на прибуток від звичайної діяльності, на податок на прибуток від надзвичайної діяльності припадає мізерна сума. Основну частину податку на прибуток від звичайної діяльності страхових компаній складає податок на валові доходи від діяльності з видів страхування, інших, ніж страхування життя, нарахування якого зросли за аналізований період на 54%. Це, в свою чергу, було

ФІНАНСИ, ГРОШОВИЙ ОБІГ, КРЕДИТ

ключовим чинником зростання загальної суми податку на прибуток від звичайної діяльності на 23%. Суми податку на валові доходи від діяльності із страхування життя та від операцій з перестраховиками–нерезидентами також істотно зросли, проте зважаючи на незначну абсолютну суму не є істотними чинниками оподаткування, особливо остання.

Таблиця 2. Податки на прибуток від звичайної діяльності та прибуток від надзвичайних подій, млн. грн. (за даними консолідованої звітності страхових компаній)

Показники	2015р.	2016р.	2017р.	2017р. до 2015р., %
Податок на прибуток від звичайної діяльності	854,9	942,8	1051,0	122,9
у тому числі на валові доходи від діяльності з видів страхування, інших, ніж страхування життя	522,6	643,8	804,8	154,0
на валові доходи від діяльності із страхування життя	21,8	46,1	41,0	188,1
на операції з перестраховиками - нерезидентами	0,9	1,6	1,1	122,2
Податки на прибуток від надзвичайних подій	0,0	0,1	0,0	-

Джерело: наведено і розраховано за даними Нацкомфінпослуг [9].

Розглянемо показники сплати податків страховиками на макрорівні. Загальне податкове навантаження на страховиків з податку на прибуток підприємств і частку сплаченого страховими компаніями даного податку у загальній сумі його надходжень до бюджету наведено в таблиці 3.

Слід зауважити, що динаміка показників сплати податку на прибуток підприємств страховими компаніями в аналізованому періоді була нестабільною, проте адекватною як зовнішнім, так і внутрішнім умовам їх функціонування. Зростання зазначених показників у 2015-2016 рр. мало підставою істотне скорочення доходів від основної діяльності, які оподатковуються за ставкою 0%, зростання доходів від фінансових операцій, які оподатковуються за ставкою 18% та істотне зменшення збитків від іншої звичайної діяльності. Зменшення показників сплати податку на прибуток у 2017 р. відбулося за рахунок зменшення доходів від основної діяльності та збільшення збитків від іншої звичайної діяльності.

Таблиця 3. Показники сплати податку на прибуток страховими компаніями

Показники	2015р.	2016р.	2017р.	2017р. до 2015р., %
Податкове навантаження на страховиків з податку на прибуток підприємств, %	1,7	2,6	2,3	135,3
Частка сплаченого страховиками податку на прибуток підприємств у загальній сумі його надходжень до бюджету, %	0,6	1,7	1,3	216,7

Джерело: наведено і розраховано за даними Нацкомфінпослуг [9] та Державної казначейської служби України [10].

Загалом треба вказати на відсутність чіткої кореляції між показниками, що характеризують сплату страховими компаніями податку на прибуток, та фінансовими показниками їх діяльності, що пояснюється ускладненим, неоднозначним і нестабільним механізмом нарахування даного податку. По суті, податкове навантаження на страхові компанії зросло не внаслідок запровадження подвійної податкової ставки, а в більшій мірі за рахунок зміни об'єкта оподаткування прибутку. Адже податкове законодавство до 2015 р. включало до складу доходів, що оподатковувались за ставкою 3%, більш широкий перелік доходів від здійснення страхової діяльності, а саме: страхові премії; інвестиційний дохід, нарахований страховиком від розміщення коштів резервів страхування життя; суми винагород, належних страховику за укладеними договорами страхування, співстрахування, перестрахування; доходи від реалізації права регресної вимоги страховика до страхувальника або іншої особи, відповідальної за заподіяні збитки в частині перевищення над виплаченими страховими відшкодуваннями та інші доходи, нараховані страховиком у межах страхової діяльності. З 2015 р. за цієї ставки оподатковують лише страхові премії, інше відноситься до бази оподаткування податком на прибуток зі ставкою 18%. Проте з 2015 р. для страховиків значно розширюють перелік витрат від здійснення їх діяльності, які істотно зменшують фінансовий результат до оподаткування, а також позбавляють страховиків права зменшувати свій дохід на суму страхових платежів за договорами перестрахування.

За результатами аналізу сплати податків можна зробити висновок про тимчасове посилення податкового тиску на фінансові результати страховиків, зумовлене введенням двоступеневої системи їх прибуткового оподаткування, що підтверджується зростанням показників сплати податків у 2015-2016 рр. Проте зменшення зазначених показників у 2017р. свідчить про те, що страхові компанії пристосувались до подвійної системи прибуткового оподаткування, зменшуючи прибуток та доходи до оподаткування розширення відповідних витрат. Тому чинний механізм податкового регулювання не можна вважати ефективним ані у стимулюючому, ані у фіскальному аспекті.

Аналітичне дослідження дозволило виявити особливості оподаткування та податкового регулювання страхової діяльності в Україні, що надає змогу констатувати необхідність стимулювання усіх напрямів

страхової діяльності за рахунок використання інструментів податкового регулювання за умов адекватного податкового навантаження і максимізації фінансових результатів страховиків.

Висновки. Страхові компанії, які провадять свою діяльність на території України, є платниками податків та податковими агентами. В Україні страховики можуть сплачувати загальнодержавні та місцеві податки, серед яких податок на прибуток підприємств, ПДВ, мито та податок на майно. При цьому, ПДВ сплачується лише від надання послуг, відмінних від страхових. Особливість оподаткування полягає у процесі нарахування податку на прибуток підприємств. За нормами податкового законодавства, що вступили в дію з 1.01.2015 р., передбачається застосування податкових ставок на два об'єкти: для результатів основної операційної діяльності застосовується ставка податку у розмірі 0% та 3%, а для результатів іншої діяльності (інвестиційна, фінансова, інша операційна) – у розмірі 18%. Також страховики у ролі податкових агентів перераховують до бюджету податок на доходи фізичних осіб з сум страхових виплат за договорами страхування життя та пенсії за своїх клієнтів, а також з виплат на користь нерезидентів.

Податкове регулювання є важливим засобом непрямого впливу держави на різні аспекти соціально-економічного розвитку та діяльності платників податків через використання податкових інструментів. Податкове регулювання може чинити як стимулюючий, так і стримуючий вплив на страхову діяльність через оподаткування її фінансових результатів. Результативність такого впливу виявляється опосередковано, через позитивні або негативні зміни показників ефективності страхової діяльності, насамперед її фінансових результатів. Вектор зміни цих показників має відповідати напрямку податкового регулювання і корелювати з відповідними показниками сум податкових платежів.

За результатами аналізу формування і оподаткування фінансових результатів страхових компаній в умовах чинного з 1.01.2015 р. порядку їх прибуткового оподаткування можна констатувати відсутність чіткої кореляції між показниками, що характеризують сплату страховими компаніями податку на прибуток та фінансовими показниками їх діяльності. Загальний фінансовий результат страхової діяльності збільшився більше ніж у тричі, проте фінансовий результат страхових компаній до оподаткування зменшився на 16%, а сума податку на прибуток збільшилася майже на чверть. Дослідивши показники сплати страховиками податку на прибуток підприємств, можна констатувати тимчасове посилення податкового тиску на страховиків, зумовлене введенням подвійної системи їх прибуткового оподаткування, в 2015-2016 рр. Проте зменшення зазначених показників у 2017р. свідчить про те, що страхові компанії пристосувались до подвійної системи прибуткового оподаткування, зменшуючи фінансові результати до оподаткування через легальне збільшення відповідних витрат. Тому на сьогодні чинний механізм податкового регулювання важко назвати ефективним ані у стимулюючому, ані у фіскальному аспекті. Проте пропозиції щодо відміни цього механізму вважаємо передчасними, оскільки потрібен певний час, щоб на основі системних і тривалих аналітичних спостережень довести ефективність або неефективність зазначеного механізму.

Враховуючи зазначене вище, важливим напрямком подальших досліджень проблематики податкового регулювання страхової діяльності є обґрунтування такого механізму оподаткування страховиків, який забезпечить поєднання адекватного податкового навантаження з максимізацією їх фінансових результатів. Удосконалення зазначеного механізму має відбуватися на тлі загального стимулювання страхової діяльності і страхових інвестицій, а також посилення протидії відтоку страхового капіталу в офшори.

Список використаних джерел

1. Жам О. Ю., Панькова В. А. Оподаткування страхової діяльності податком на прибуток підприємств. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2017. № 23. С. 86–89.
2. Квасовський О., Стецько М. Сучасні трансформації та проблемні аспекти оподаткування фінансових результатів діяльності страховиків в Україні. Світ фінансів. 2017. № 3 (52). С. 19–33.
3. Пономарьова О. Б., Синюк А. О., Підгірний А. Т. Оподаткування страхових компаній в Україні: зарубіжний досвід, проблеми та перспективи. Молодий вчений. 2016. № 12. С. 847–851.
4. Резніченко К. Г., Самофат І. С. Особливості оподаткування страхових компаній в Україні. Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. 2015. № 1. С. 143–154.
5. Сидоренко О. С. Особливості оподаткування страховиків України: проблемні питання. Проблеми і перспективи економіки та управління. 2016. № 3. С. 214–222.
6. Тимошук О. В. Теоретичні аспекти податкового регулювання страхової діяльності. Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». 2014. № 2 (17). С. 146–152.
7. Ковальчук К. Ф., Петрова Л. В. Стимулювання розвитку страхової діяльності через механізм оподаткування доходів страхових компаній. Економіка і суспільство. 2018. Випуск 14. С. 815–820.
8. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI (із змінами і доповненнями). URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua/go/2755-17>
9. Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. URL: <http://nfp.gov.ua>
10. Офіційний сайт Державної казначейської служби України. URL: <http://www.treasury.gov.ua>

References

1. Zham, O. Yu. & Pankova, V. A. (2017) Opodatkovannia strakhovoi diialnosti podatkom na prybutok pidpriemstv. [Taxation of insurance activity by a corporate income tax]. Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu, 23. 86–89.

2. Kvasovskiy, O. M. & Stets'ko, M. V. (2017) *Suchasni transformatsii ta problemni aspekty opodatkovannia finansovykh rezultativ diialnosti strakhovykh v Ukraini*. [Modern transformations and problem aspects of financial results taxation of insurers activity in Ukraine]. *Svit finansiv*, 3. 19–33.
3. Ponomar'ova, O. B., Syniuk, A. O. & Pidhirnyi, A. T. (2016) *Opodatkovannia strakhovykh kompanii v Ukraini: zarubizhnyi dosvid, problemy ta perspektvy*. [Taxation of insurance companies in Ukraine: foreign experience, problems and prospects]. *Molodyi vchenyi*, 12. 847–851.
4. Reznichenko, K. H. & Samofat, I. S. (2015) *Osoblyvosti opodatkovannia strakhovykh kompanii v Ukraini*. [Taxation features of insurance companies in Ukraine]. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoho universytetu derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy*, 1. 143–154.
5. Sydorenko, O. S. (2016) *Osoblyvosti opodatkovannia strakhovykh Ukrainy: problemni pytannia*. [Taxation features of Ukrainian insurers: problem issues]. *Problemy i perspektvy ekonomiky ta upravlinnia*, 3. 214–222.
6. Tymoshchuk, O. V. (2014) *Teoretychni aspekty podatkovoho rehuliuвання strakhovoi diialnosti*. [Theoretical aspects of tax regulation of insurance activity]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Iurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho»*, 2(17). 146–152.
7. Kovalchuk, K. F. & Petrova, L. V. (2018) *Stymuliuvannia rozvytku strakhovoi diialnosti cherez mekhanizm opodatkovannia dokhodiv strakhovykh kompanii*. [Stimulation of the insurance business development through the mechanism of taxation of income of insurance companies]. *Ekonomika i suspilstvo*, 14. 815–820.
8. Tax Code of Ukraine. URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua/go/2755-17> (in Ukr.)
9. Ofitsiynii sait Natsionalnoi komisii, sho zdiisnue derzhavne reguluvannya u sferi rinkiv finansovih poslug. URL: <http://nfp.gov.ua>
10. Ofitsiynyi sait Derzhavnoi kaznacheisoi sluzhby Ukrainy. URL: <http://www.treasury.gov.ua>

ДАНИ ПРО АВТОРА

Воронкова Олена Миколаївна, доктор економічних наук, професор,
професор кафедри фінансових ринків
Університет державної фіскальної служби України
вул. Університетська, 31, м. Ірпінь, Київська обл., 08201, Україна
e-mail: Voronkova303@gmail.com
orcid.org/0000-0002-7956-7768

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Воронкова Елена Николаевна, доктор экономических наук, профессор,
профессор кафедры финансовых рынков
Университет государственной фискальной службы Украины
ул. Университетская, 31, г. Ирпень, Киевская обл., 08201, Украина
e-mail: Voronkova303@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHOR

Voronkova Olena, Doctor of Economic Sciences, Professor,
Professor of Department of financial markets
University of State Fiscal Service of Ukraine
University street, 31, Irpin, Kiev reg., 08201, Ukraine
e-mail: Voronkova303@gmail.com

УДК 336.221.262

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-42-171-179>

СИСТЕМА ПРОГНОЗУВАННЯ ПОДАТКОВИХ НАДХОДЖЕНЬ В УКРАЇНІ: ТЕОРІЯ ТА РЕАЛІЇ

Бедриниць М. Д.

Стаття присвячена проблемі удосконалення системи прогнозування податкових надходжень в Україні. Прогнозування податкових надходжень у бюджетній системі є ключовим інструментом реалізації державної податкової політики. Цей процес являє собою систематичну роботу щодо розрахунку податкових надходжень на майбутнє. Мета податкових прогнозів полягає у визначенні податкових надходжень на певний період часу з урахуванням їх економічно обґрунтованого рівня.

Автором доведено, що ця сфера державного управління та економіко-аналітичної практики вимагає вдосконалення з урахуванням прогресивних напрацювань, які довели свою ефективність у західних країнах. Аналіз помилок прогнозування основних бюджетних податків в Україні було проведено шляхом порівняння прогнозного показника на кінець періоду (з урахуванням змін, що мали місце протягом бюджетного року) з фактичними значеннями.

У статті описано метод прогнозування податкових надходжень. У даній моделі на рівень ПДВ впливають зростання ВВП, курс національної валюти та зростання ПДВ у попередньому періоді. Дохід фізичних осіб залежить від зростання ВВП, динаміки курсу національної валюти та зростання ПДВ, динаміки акцизного податку. Що стосується податку на прибуток підприємств, то на нього впливає зростання національної валюти, зростання ПДВ, тоді як цей показник пов'язаний з ВВП.

Запропонована методика прогнозування податкових надходжень дає більш точні прогнозні дані, ніж офіційно затверджена Методика прогнозування показників надходжень до бюджету, що дає підстави вважати її перспективним інструментом прогнозування, який заслуговує на подальше вивчення та вдосконалення.

Ключові слова: податки, бюджет, прогнозування, моделі, методи, планування.

СИСТЕМА ПРОГНОЗИРОВАНИЯ НАЛОГОВЫХ ПОСТУПЛЕНИЙ В УКРАИНЕ: ТЕОРИЯ И РЕАЛИИ

Бедринец М. Д.

Статья посвящена проблеме совершенствования системы прогнозирования налоговых поступлений в Украину. Прогнозирование налоговых поступлений в бюджетную систему является ключевым инструментом реализации государственной налоговой политики. Этот процесс представляет собой систематическую работу по расчету налоговых поступлений на будущее. Целью налоговых прогнозов является расчет налоговых поступлений на определенный период с учетом их экономически обоснованного уровня.

Автором доказано, что эта сфера государственного управления и экономико-аналитической практики требует совершенствования с учетом прогрессивных наработок, которые доказали свою эффективность в западных странах. Анализ ошибок в прогнозировании основных бюджетных налогов в Украине был проведен путем сравнения прогнозного показателя на конец периода (с учетом изменений, которые были сделаны в течение бюджетного года) с его фактическими значениями.

В статье описана методика прогнозирования налоговых поступлений. В данной модели на уровень НДС влияют рост ВВП, курс национальной валюты и рост НДС в предыдущем периоде. Доходы физических лиц зависят от роста ВВП, динамики курса национальной валюты и роста НДС, от динамики акцизного сбора. Что касается налога на прибыль предприятий, то на него влияет рост национальной валюты, рост НДС, в то время как этот показатель связан с ВВП.

Предложенная методика прогнозирования налоговых поступлений дает более точные прогнозные данные, чем официально утвержденная Методика прогнозирования показателей поступлений в бюджет, что дает основания считать ее перспективным инструментом прогнозирования, который заслуживает дальнейшего изучения и совершенствования.

Ключевые слова: налоги, бюджет, прогнозирование, модели, методы, планирование.

SYSTEM OF FORECASTING OF TAX REVENUES IN UKRAINE: THEORY AND REALITY

Bedrynets M. D.

The article is devoted to the problem of improving the system of forecasting tax revenues in Ukraine. Forecasting tax revenues in the budget system is a key tool for implementing the state tax policy. This process represents a systematic work on the calculation of tax revenues for the future. The purpose of tax forecasts is to identify, for a certain time period, tax revenues, taking into account their economically justified level.

The author proved that this sphere of public administration and economic-analytical practice requires improvement, taking into account progressive developments, which proved their effectiveness in the western countries. The analysis of the forecasting errors of the main budget-generating taxes in Ukraine is carried out by comparing the forecast indicator at the end of the period (taking into account changes that were made during the budget year) with actual values.

The article describes the method of forecasting tax revenues. In the given model the level of VAT is influenced by GDP growth, the national currency rate and the growth of VAT in the previous period. The individuals' income depends on the growth of GDP, the dynamics of the national currency rate and the growth of VAT, on the dynamics of excise tax. As for the corporate income tax, it is influenced by the growth of the national currency, the growth of VAT, while this indicator is related to GDP.

The method of forecasting tax revenues proposed provides more accurate forecast data than the officially approved Method for predicting budget revenues, which gives grounds for considering it as a promising forecasting tool that deserves further study and improvement.

Keywords: taxes, budget, forecasting, models, methods, planning.

JEL Classification: E62, H61, H68, O21

Relevance of research topic. Forecasting tax revenues is a complex and responsible work that requires profound knowledge of the market economy, socio-economic processes, the development of their trends in the future, knowledge of tax and other legislation, development of the forecasting methodology. Only in this case it is possible with a sufficiently high degree of reliability to develop forecasts of tax revenues and to timely approve budgets of all levels.

Formulation of the problem. According to the vast majority of scientists and specialists Grabovetsky B. E., Zaitsev O. V., Grushko V. I., Nakonechna O. S., Chumachenko O. G. in the field of budget planning, forecasting and planning of tax revenues is the main means of ensuring a balanced and effective functioning of the market economy

as a whole. In preparing the forecast of budget indicators, the method of the forecast, the level of its specification and its duration are important. The forecast method should provide an accurate, timely and understandable scenario of future developments that can be effectively used in decision-making.

Currently, in Ukraine, the tax forecasts is carried out in accordance with the methods developed by the Ministry of Finance - methods for forecasting tax revenues, the point of which is that the tax forecasting process is based on the extrapolation of actual values for the planned fiscal year. Despite the fact that nowadays this technique is used in many countries of the world, however, due to the often changing business environment in Ukraine, its use in the planning of budget revenues does not guarantee the receipt of absolutely accurate forecast data [17, 18, 19].

Analysis of recent research and publications. As the survey of economic research and publications V. I. Glukhova, O. V. Zvarych, V. K. Khlivny, G. M. Kotina shows, forecasting of tax revenues needs to be improved, since the vast majority of such forecasts do not differ in necessary precision, which makes it impossible to plan other economic indicators of Ukraine's development.

Setting the task, the purpose of the study. Thus, this article is devoted to the problem of improving the system of forecasting tax revenues in Ukraine.

Presenting the main material. Drawing up of forecasts and plans of tax revenues to the consolidated budget is one of the main elements of the system of state planning and forecasting. The analysis of tax revenues, development trends in the taxation base and its constituent elements, and on this basis, the forecasting of revenues from payments to the budget of a country, region, and local administration for a certain period is the most important task of economic departments and financial authorities at all levels of government. The level of the budget tax collection, calculated during the reporting year, characterizes the degree of precision of forecasting tax revenues.

Thus, forecasting tax revenues in the budget system is a key tool for implementing the state tax policy. This process represents a systematic work on the calculation of tax revenues for the future. The purpose of tax forecasts is to identify, for a certain time period, tax revenues, taking into account their economically justified level.

In Ukraine, tax forecasting has to play and actually plays an active role in developing the tax and budget policy of the state. In this process, the public administration decides on the need to amend the tax legislation, as well as to reduce government spending in cases where the possibility of balancing the budget by tax methods for the planned period is depleted [1].

Given the importance of this area of state planning it makes sense to analyze the current methods of tax forecasting in order to identify the advantages and disadvantages of these methods, after which, after examining this experience, determine the directions of improving the system of forecasting tax revenues in Ukraine, and in practice to demonstrate the capabilities of the most promising methods of tax forecasts.

Considering this problem in the theory, we note that currently forecasting tax revenues in world practice is based on macroeconomic indicators, that is, economic and mathematical methods are used. Applying them, experts proceed from the fact that the present situation can be used to simulate the future development of taxation. The ratios used can be quantitative and qualitative, which allows you to record relationships using equations, inequalities, identities.

The main role in determining the magnitude of taxes coming to the budget is played by economic factors that have an impact on the change in the tax base and the size of the effective tax rate:

- monthly real gross domestic product;
- consumer price index;
- the dynamics of inflation;
- aggregate receivables minus overdue arrears (characterizes the dynamics of settlements between enterprises);
- level of interest rate refinancing of national banks;
- the level of unemployment, wages of workers and employees, incomes of individuals and legal entities.

Thus the data selected this way become the basis for further modeling of tax revenues to the budget.

Researchers indicate that economic and mathematical models can predict not only one, the most probable development of the situation, but also to analyze other alternative situations. This will allow you to choose the most effective behavioral options in the short-term and medium-term perspective. The results obtained on the basis of economic and mathematical models, basically give relatively faithful forecasts for the future, based on the analysis of data of past years. This approach is based on the analysis of tax revenues, macroeconomic indicators, is justified in stable conditions, but may lose accuracy in case of sharp changes in the market situation. For example, in the stable economic development, the monthly and annual estimates of gross domestic product are reconsidered on many occasions, the margins of adjustment are about 25%, so the amount of monthly data may affect the annual forecast. In the current context, the estimation of the gross domestic product is rather conditional, it is possible to make a forecast on the basis of this indicator only with a very wide confidence interval, which allows to maintain the accuracy of data in crisis conditions. It should also be noted that the mechanisms of the interconnection between the tax base, the effective tax rate and inflation for different taxes are different. This may lead to a different degree of impact assessment of individual taxes on inflation processes. As for receivables, due to changes in taxation legislation, it has lost its significance. With a certain increase in aggregate receivables and overdue receivables, its level to the budget increases slightly, which suggests reducing the impact of this factor on forecasting tax revenues [9].

The need to use economic and mathematical methods is dictated by many factors. But the main thing is the ability of the mathematical model to be very accurate on the basis of the interaction of several quantitative factors, which in general affect the system, evaluate the degree of their impact on economic processes, give a forecast, a

certain range of values of the investigated parameter. It is advisable to apply this method in the short and medium-term perspective as long-term forecasting will make it harder to take into account the changes in the model that may occur in the country's economic space.

At the state level of administration, scientists suggest that tax authorities, when analyzing the influence on certain indicators of a group of factors, use a mixed economic and mathematical model that describes the influence of individual factors on general economic performance indicators, and also uses additive, multiple and multiplicative models [10].

This mixed model will allow you to study the impact of a large number of factors on aggregate indicators and thereby achieve greater depth and accuracy of the analysis, which is very important for forecasting by the state tax authorities, who must process a large amount of information, as well as identify development trends and track the rise or fall of the economic results of the country.

In the context of regional forecasting, the use of the integral method of economic analysis is proposed. This method has a number of advantages and is very effective in solving problems of a regional scale, since it allows us to establish a general approach to the solution of models of different types, and regardless of the number of elements included in this model, and also regardless of the form of connection between these elements. This method can be used to analyze the dynamics of tax revenues, the size of the tax base for a certain tax, and also to analyze the change in economic indicators compared with the previous period in a particular region. The integrated method of tax revenue forecasting at the regional level will allow for more substantiated results of calculating the influence of individual factors and minimize the magnitude of the growth of aggregate indicators of the region as a result of their interaction. This does not allow for other methods, since this growth remains high and increases the model error [14].

Disadvantages of using economic and mathematical methods can be leveled and thus increase the quality and accuracy of tax planning and forecasting. For this purpose, the use of statistical methods of tax forecasting is recommended. The use of time series or trends, that is, the sequence of values of a given index, linked to certain dates or intervals of time, allows, based on analysis, to associate the dependence of changes in the values of this parameter over time. The formation of simple linear dependencies will allow to obtain forecasts of the considered parameter and range of possible values. The main requirement of using this method as reliable is a rather large amount of data on the previous values of the indicator (minimum 10-15 values). It should be taken into consideration that the accuracy of the forecast also depends on the duration of the period of time for which the analysis and construction of the time series will take place. The presence of cyclical fluctuations caused by various changes in the economy, makes use of complex statistical forecasting methods, which involve a more detailed analysis of time series. The most effective and often used methods include: the least-square method, which allows to create a function of the dependence of the parameter on time and determine the value at the right moment; the method of exponential smoothing. This method is necessary, in the opinion of the authors, to apply in the evaluation and analysis of linear dependencies of time series describing the amount of tax revenues for each tax. This will allow tax authorities of the local government to forecast not only the magnitude of certain indicators based on the trend line, but also satisfy the basic principle of this method - minimizing the sum of squares error model. Like most statistical methods, when forecasting tax revenues in municipal formations, the moving average method can be used. When used, it is assumed that in the next period, the forecast figure will be equal to the average value calculated for a certain period of time. Such calculations allow forecasting the main types of tax revenues in the budget, taking the hypothesis of linear economic growth [14].

The application of the extrapolation and the trend method is effective in the short-term perspective and in the regional context, as planning is based on the results of the analysis of the implementation of current tax liabilities and the forecast of the macroeconomic situation in the regions, which, of course, is related to the assessment of tax revenues by the end of the current period (month, half-year, year), and which is conducted on the basis of comparable factual data. For the use of time series and other methods of extrapolation by tax authorities at the state level, it is necessary to analyze all the advantages and disadvantages of such an application, since apart from the simplicity of calculations and the ability to quantify the trend of certain indicators, these models can not forecast qualitative changes, and forecast is complicated by a limited horizon of information.

In conditions of instability and uneven development of regions and municipalities associated with problems of the size of subsidies and direct transfer of tax deductions to the state budget, it is advisable to use non-economic, but combined methods of tax forecasting: Analyze not macroeconomic, but microeconomic indicators and processes, because working with a large amount of data, the reliability and accuracy of the output indicators will be higher, since the macroeconomic impact and the final error across the forecast will decrease.

The approximate value of tax revenues for the future period can be obtained by summing up the tax receipts and the amount of arrears for the reporting period for each taxpayer [13]. The authors propose to use for the analysis and forecast of tax revenues not aggregate value of taxes received, but individual values for each type.

Such an approach will allow an assessment of the budget's filling-up, to identify the problems of the tax system. It can be concluded that, taking into account the direct effects affecting the tax base, as well as the tax structure, the methods of moving average, the method of least squares will be difficult to apply at the state level, since they do not allow the possibility of taking into account the influence of various exogenous factors on the magnitude of revenues and dynamics key indicators. This will make it difficult to solve the main task of tax forecasting and planning - to ensure accuracy. However, the shift in the dynamics of time series related to the change in legislation or with some other major changes in the system can be taken into account in the model with the help of a special reception - accounting for a dummy variable. This in turn should improve the effect of the application of this method at the regional level.

Tax forecasts can and should be carried out with the help of modern statistical methods and analysis of time series – adaptive methods. They are used for a wide range of tasks that do not require a large amount of information, proceed from the intensive analysis of data contained within a separate time series, which, in combination with the simplicity of mathematical formulation and clarity, will be very useful in improving the economic and mathematical models, the accuracy of their predictions in changing conditions and also in conditions of uncertainty.

The difference between adaptive models from other prognostic models is that they reflect the current properties of the series and can continuously take into account the evolution of the dynamic characteristics of the processes under study. The purpose of adaptive methods is to construct self-regulating economic and mathematical models that can reflect the changing conditions in time, assuming the information value of different members of the time sequence and give accurate estimates of future values of this series [4].

Adaptive forecasting methods are diverse. These include the Theil-Wage's Additive Model of Seasonality, which can be used to forecast tax revenues at the state level. For example, in determining the amount of tax and non-tax revenues, as well as production volumes for the forecast of GDP dynamics, as the dependence of the country's economy on many internal and external factors should be reflected in the model, taking into account the seasonality, cyclicity and uncertainty of growth, as well as the amounts of deductions to the budgets of the respective levels, which the additive model allows to model and analyze. It will use and transform the exponential trend into a linear, and multiplicative seasonality into an additive, which will make it possible to construct a model without complex calculations, and most importantly, with greater accuracy of the forecast [21].

Statistical methods of planning and forecasting as the basis for assessing the level of tax revenues can use the following information: the receipt of specific taxes and fees for previous periods of time; amounts of arrears for tax payments; analysis of the tax base; structure of taxpayers; the value of interest rates.

Since the structure of tax revenues in Ukraine as a whole, as well as in the regions is characterized by a high percentage of indirect taxes (more than 60%), the forecasting of revenues by such classification groups as indirect and direct taxes becomes very important. This task is to be solved by using one-factor or multifactor models that allow assessing the dependence of the resulting indicator (for example, the level of tax and non-tax revenues) on the state and regional and local levels on the dynamics of one or more factors.

The use of statistical methods by taxation authorities at different levels, in addition to positive aspects, has some disadvantages that need to be taken into account when choosing one or another method of planning or forecasting. The listed methods do not always consider the factors of the change in the indicator, only the tendency to change its quantitative values is examined, without analyzing the reasons for which specific changes took place. Therefore, depending on the time, they have an artificial character, not reflecting the actual patterns of system change. As experience shows, the application of statistical methods, extrapolation methods gives effect to the short-term forecasting stage (up to one year) [4].

It should be noted that, according to scientists, there are currently no optimal methodological approaches to forecasting tax revenues, and this problem needs further research, and the methods themselves need improvements [15].

Turning to the practice of forecasting, we should note that in Ukraine, according to art. 21 of the Budget Code [2]. The Ministry of Finance, with the participation of the Ministry of Economic Development and Trade, the National Bank, as well as the main spending units of the state budget, makes the forecast of the State Budget for the next two budget periods following the plan. Forecasting is in line with the Ministry of Finance's methodology for forecasting tax revenues [11, 12].

These techniques are aimed at validity of forecast revenues through the implementation of forecasting on the basis of simulation models, which use direct influence factors on the revenues. The analysis of the forecasting errors of the main budget-generating taxes is carried out by comparing the forecast indicator at the end of the period (taking into account changes that were made during the budget year) with actual values. The difference between the forecast at the beginning and the end of the period on average is: for VAT - 7%, excise tax - 3%, personal income tax - 5%, and corporate income tax - 4% [1].

As shown in Figure 1, the deviations in forecasting VAT revenues in 2005-2017, which indicate the imperfection of this forecast and, in general, the need to improve existing approaches of forecasting (Fig. 1).

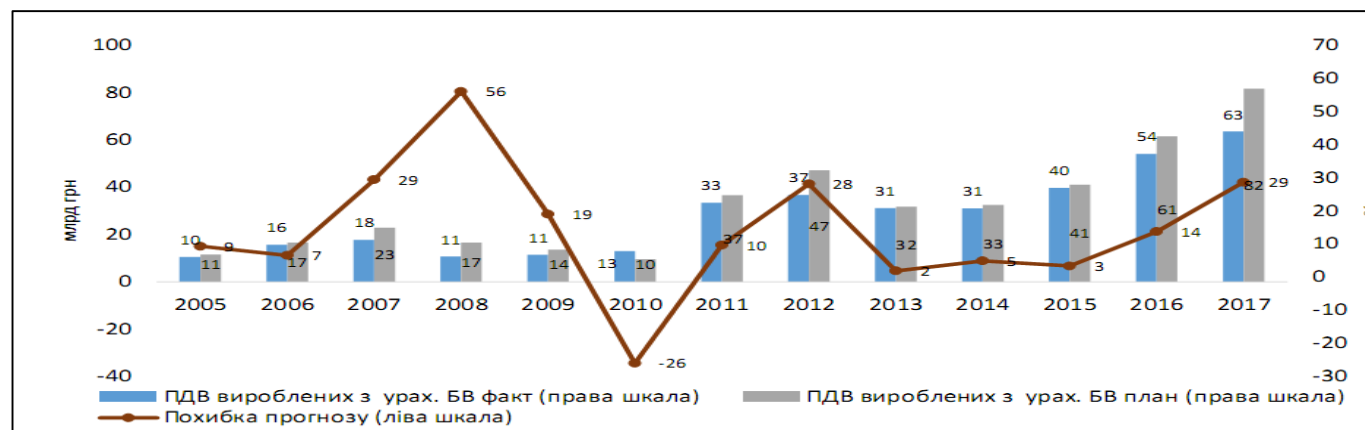

Fig. 1. Deviations in forecasting VAT revenues in 2005-2017 [1].

It should be noted that the methods used in foreign practice of forecasting give much higher results in terms of accuracy of the forecast. In Western modern economic forecasting practice, new approaches of forecasting, so-called «expert methods», are based on defined interconnections between different economic indicators, in particular, these approaches are used to forecast tax revenues. At the same time, the analysis of articles on this problem proves the promise of this approach, which in practice is implemented with the use of elementary graphic models that show the correlation and reciprocal influence of various economic indicators, which in one way or another affect the dynamics of tax revenues, and then obtained as a result of the logical actions the analyst «interconnection» is transformed into a mathematical form, which is based on the index method of determining the economic dynamics and tax revenues [20].

In order to determine the prospects of this approach in practice, we conducted an experiment in which we tried to forecast the dynamics of the three taxes for the medium-term period, by aiming at the data from tax revenues to the budget of Ukraine in 2005-2018.

The period from 2005 to 2011 was chosen as the base, on the basis of the data of this period, using the method of express forecasting, we calculated the tax revenues to the budget in 2012-2018, the obtained data were compared with the actual results obtained. The table shows the data for further calculations (Table 1).

Table 1. Dynamics of tax revenues in 2005 - 2011 (UAH million) (compiled from the data [16])

Taxes	Years							
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	Growth (times)
VAT collection	47 110	65 438	78 252	126491	119134	126988	172873	3.66
Individual income tax	17 325	22 791	34782	45 896	44485	51 029	60 225	3.47
Corporate income tax	23 464	26 172	34 407	47 857	33 048	40 359	55097	2.34

As a basis for further research, we draw up a graphic model that explains the impact of economic indicators on tax revenues (Fig. 2).

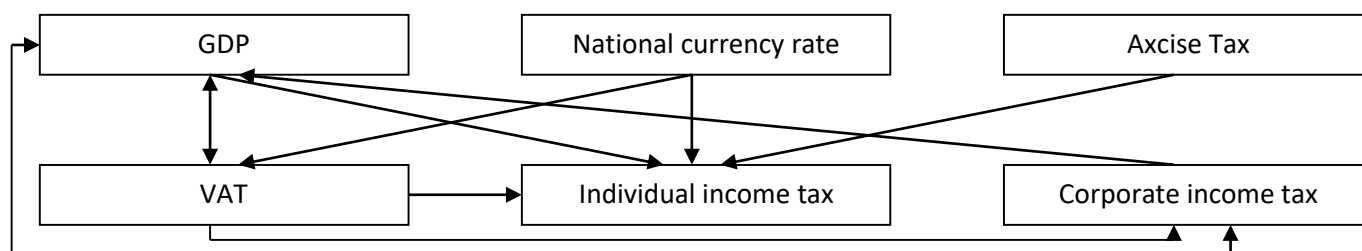

Fig. 2. Graphic model of influence of economic indicators on tax revenues and tax revenues on indicators of economic dynamism (compiled by the author))

In this model, level of VAT is influenced by GDP growth, the national currency rate and the growth of VAT in the previous period. Also, according to this model, individuals' income depends on the growth of GDP, the dynamics of the national currency rate and the growth of VAT, on the dynamics of excise tax. As for the corporate income tax, it is influenced by the growth of the national currency, the growth of VAT, while this indicator is related to GDP.

For further analysis we calculate the growth rates of the indicators selected for analysis, as well as the rates of tax revenues (Table 2).

Table 2. The rates of growth of economic indicators, and the rates of tax revenues (compiled from the data [5, 16])

	GDP (million UAH)	GDP growth index to the previous year	Dollar exchange rate	Index of growth of the national currency rate to USD to the previous year	VAT growth index to the previous year	Index of growth of personal income tax to the previous year	Excise (million UAH)	Index of excise tax increase to the previous year	Index of growth of PPP to the previous year
2005	457325	—	5,12	—	—	—	7 945	—	—
2006	565018	1.23	5,05	0.98	1.38	1.31	8 608	1.08	1.11
2007	751106	1.61	5,05	1.06	1.19	1.52	10568	1.22	1.31
2008	990819	1.31	5,44	1.43	1.61	1.31	12783	1.20	1.39
2009	947042	0.95	7,79	1.01	0.94	0.96	21624	1.69	0.69
2010	1120585	1.19	7,93	1.02	1.05	1.14	28316	1.30	1.22
2011	1349178	1.19	7,95	0.96	1.36	1.18	33919	1.19	1.36
Average growth rate of the index		1.24	—	1.07	1.25	1.23	—	1.28	1.18

The resulting indices are the basis for further calculations. According to this model, the growth rate of VAT in the medium-term (Igvat) is calculated according to the formula (compiled from the data [20]):

$$Igvat = (Agpdgi + Aigncr + Avatgi) / n + Aigncr$$

where

Agpdgi - average GDP growth index;

Aigncr - average index of growth of the national currency rate;

Avatgi - average VAT growth index;

n - number of indexes examined.

$$Igvat = (1.24 + 1.07 + 1.25) / 3 + 1.07 = 2.25$$

Then, in 2018, the forecast value of the Fvvat will be:

$$Fvvat = 172873 \text{ million UAH} \times 2.25 = 388964.25 \text{ million UAH}$$

The calculation of the forecast value of the personal income tax is also made on the basis of the growth rate of the tax on personal income, Rgtpi, which is calculated as follows (compiled from the data [20]):

$$Rgtpi = Aipig + Agret + Aipiti / n + Aipiti + Agret$$

$$Rgtpi = (1.24 + 1.07 + 1.23) / 3 + 1.23 + 1.28 = 3.69$$

$$Rgtpi = 60 \text{ 225 млн. руб.} \times 3.69 = 222230.25 \text{ million UAH}$$

The forecast value of corporate profit tax is modeled in a special way, considering that this indicator is largely linked to the GDP indicator; the corresponding coefficient (Cvcpt) is calculated according to the formula (compiled from the data [20]):

$$Cvcpt = ((Agrcpt + AgrGDP + AgrVAT) / n \times (Agrcpt + AgrGDP))$$

where

Agrcpt - the average growth rate of corporate profit tax;

$$Cvcpt = ((1.24 + 1.07 + 1.18) / 3) \times (1.18 + 1.24) = 1.69$$

$$Cvcpt = 55 \text{ 097 million UAH.} \times 1.69 = 93312.2$$

Compare the data obtained with the actual growth rates of the studied taxes in years (Table 3).

Table 3. The dynamics of the studied taxes in 2012-2018 is compiled according to the data (million UAH) (compiled from the data [16])

Taxes	Years							Growth(times)
	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	
VAT	184786	181717	189241	246 858	329911	434041	384300	2.07
Personal income tax	68092	72151	75203	99 983	138 782	185686	227642	3.34
Corporate income tax	55793	54994	40201	39 053	60 223	73397	90 999	1.63

As we see the differences between the actual results of taxation are insignificant, in order to be assured we make the corresponding table (Table 4).

Table 4. Actual and forecasted tax results in 2012-2018

Taxes	2018 actual (mill.UAH.)	2018 forecast (mill.UAH.)	Deviations absolutely (mill.UAH.)	Deviations actual/ forecast (%)	Deviations in the methodology for forecasting budget revenues (%)
VAT	384300.0	388964.25	4664.25	1.2	7.0
Personal income tax	227 642	222230.25	5411.75	2.4	5.0
Corporate income tax	90 999	93312.2	2313.2	2.5.	4.0186 633,2

Therefore, the accuracy of this forecast is much higher than the accuracy when applying the officially approved methodology for forecasting budget revenues, which gives grounds for considering it as a promising tool for forecasting, which deserves further study and improvement.

Conclusions according to the article. Thus, we can conclude that the above methodology provides a more accurate forecast of tax revenues than the methodology currently used in Ukraine. Accordingly, this approach has the right to exist, although, certainly, the methodical apparatus itself of this methodology should be improved, and the results obtained through its custody should be further verified, in particular, these results should be checked with inclusion in the model of additional factors influencing the dynamics of tax revenues.

At the same time, it is already possible to state the prospect of this approach as one of the options for forecasting tax revenues to the state budget of Ukraine in the medium-term period.

The given methodology can be taken into account in the process of improving existing approaches to forecasting tax revenues, which certainly need improvement from the point of view of the need to increase the level of accuracy of tax forecasts.

Список використаних джерел

1. Аналіз методик прогнозування основних бюджетоутворюючих податків / За заг. редакцією В. Мазярчука. Офіс з фінансового та економічного аналізу у Верховній Раді України, 2018. 21 с.
2. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 року №2456-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
3. Глухова В. І. Аналіз податкових надходжень до державного бюджету України в сучасних умовах. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. 2017. №5(27). С. 111-114.
4. Грабовецький Б. Є. Планування та економічне прогнозування : навчальний посібник. Вінниця : ВНТУ, 2013. 66 с.
5. Державна служба статистики. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
6. Зайцев О. В. Податковий менеджмент: підручник. Суми: СумДУ, 2017. 412 с.
7. Зварич О. В. Податкові надходження: методологія прогнозування: монографія. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2013. 444 с.
8. Касьяненко В. О., Старченко Л. В. Моделювання та прогнозування економічних процесів. Конспект лекцій: Навч. посібник. Суми: ВТД «Університетська книга», 2016. 185 с.
9. Лугінін О. Є., Фомішина В. М. Економіко-математичне моделювання: Навчальний посібник. Київ : Знання, 2011. 342 с.
10. Моделювання економіки: навч. пос. / А. С. Корхін, І. Ю Турчанінова. Д.: ДВНЗ «НГУ», 2016. 104 с.
11. Наказ Міністерства фінансів України «Про методику прогнозування показників надходжень до бюджету» від 24.12.2010 року №1646.
12. Наказ Міністерства фінансів України, Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України, Державної податкової адміністрації України та Державної митної служби України «Про затвердження Методики прогнозування надходжень податку на додану вартість» від 31.08.2004 року №545/315/502/637. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1202-04>.
13. Національні фінанси: Підручник / Грушко В. І., Наконечна О. С., Чумаченко О. Г. Київ : ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», 2017. 660 с.
14. Островський П. І., Гострик О. М., Добрунєв Т.П., Радова О. В. Моделювання економічних процесів: Навчальний посібник. Одеса. ОНЕУ, 2012. 132 с.
15. Хлівний В. К., Котіна Г. М. Реалії прогнозування податкових надходжень бюджету в Україні. *Економіка та держава*. 2011. № 9. С. 11-15
16. Ціна держави. Доходи. URL: <http://cost.ua/budget/revenue/>
17. Michael P. Clements & David F. Hendry A Companion to Economic Forecasting. Publisher: Wiley-Blackwell, 2005. 620 p.
18. Angeles Castro, Gerardo and Ramirez Camarillo, Diana Berenice Determinantes de ingreso fiscal en países de la OECD en el periodo 2001-2011. 2014, Vol.59, N.3, pp.35-59.
19. Forecasting in Economics and Finance Elliott, G Timmermann, AG Publication Date 2016-06-01. URL: <https://escholarship.org/content/qt6z55v472/qt6z55v472.pdf>
20. Jameson Boex Multi Year Budgeting: A Review of International Practices and Lessons for Developing and Transitional Economies. URL: <https://www.researchgate.net/publication/227949284>
21. http://www.machinelearning.ru/wiki/index.php?title=Модель_Тейла-Вейджа.

References

1. Analysis of methods of forecasting of the main budget-forming taxes / According to the commissions. edited by V. Mazyarchuk. The Office for Financial and Economic Analysis in the Verkhovna Rada of Ukraine, 2018. 21 p.
2. The Budget Code of Ukraine of 08.07.2010 № 2456-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
3. Glukhova, V. I. (2017) Analysis of Tax Revenues to the State Budget of Ukraine in Modern Conditions. *International scientific journal «International science»*, 5(27). P. 111-114.
4. Grabovetsky, B. E. Planning and Economic Forecasting: A Training Manual. Vinnitsa: VNTU, 2013. 66 c.
5. State Statistics Service. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
6. Zaitsev, O. V. (2017) Tax Management: Tutorial. Sumy: Sumy State University, 412 p.
7. Zvarych, O. V. (2013) Tax revenues: forecasting methodology: monograph. Kyiv : Kiev. nats Trade.Ekonom. un-t, 444 pp.
8. Kasyanenko, V. O. & Starchenko L. V. (2016) Modeling and forecasting of economic processes. Summary of lectures: Teaching manual. Sumy: VTD «University Book», 185 p.
9. Luginin, O. E. & Fomishina, V. M. (2011) Economic-mathematical modeling: A manual. Kyiv : Knowledge, 342 pp.
10. Korhchin, A. S. & Turchaninova, I. Yu. (2016) Economic Modeling: Teaching. pos. D. : DNENZ «NSU», 104 p.
11. Order of the Ministry of Finance of Ukraine «On the Methods of Forecasting Budget Revenues» dated December 24, 2010, No. 1646.
12. Order of the Ministry of Finance of Ukraine, the Ministry of Economy and European Integration of Ukraine, the State Tax Administration of Ukraine and the State Customs Service of Ukraine «On Approval of the Methodology for Projection of Revenues from Value Added Tax» of 31.08.2004 №545/315/502/637. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1202-04>.

13. Grushko, V. I., Nakonechna, O. S. & Chumachenko, O. G. (2017) *National finances: Textbook*. Kyiv : University «University of Economics and Law» KROK», 660 pp.
14. Ostrovsky, P. I., Gostrik, O. M., Dobrunik, T. P. & Radova, O. V. (2012) *Modeling of Economic Processes: Textbook*. Odessa ONEU, 132 p.
15. Khlivny V. K. & Kotina, G. M. (2011) Realizations of forecasting of tax revenues in Ukraine. *Economy and the state*, 9. P. 11-15.
16. Price of the state. Revenues. URL: <http://cost.ua/budget/revenue/>
17. Michael P. Clements & David F. Hendry (2005) *A Companion to Economic Forecasting*. Publisher: Wiley-Blackwell, 620 p.
18. *Determinantes de ingreso fiscal en países de la OECD en el periodo 2001-2011* / Ángeles Castro, Gerardo and Ramírez Camarillo, Diana Berenice. 2014, Vol. 59, N.3, pp.35-59.
19. *Forecasting in Economics and Finance* Elliott, G Timmermann, AG Publication Date 2016-06-01. URL: <https://escholarship.org/content/qt6z55v472/qt6z55v472.pdf>
20. Jameson BoexMulti Year Budgeting: A Review of International Practices and Lessons for Developing and Transitional Economies. URL: <https://www.researchgate.net/publication/227949284>
21. http://www.machinelearning.ru/wiki/index.php?title=Taylor-Weyge_Model.

ДАНИ ПРО АВТОРА

Бедринець Мирослава Дмитрівна, кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів імені Л.Л.Тарангул
Університет державної фіскальної служби України
вул. Університетська, 31, м. Ірпін, Київська обл., 08201, Україна
orcid.org/0000-0002-0393-6635
e-mail: mira_may@ukr.net

ДАНЫЕ ОБ АВТОРЕ

Бедринец Мирослава Дмитровна, кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры финансов имени Л.Л.Тарангул
Университет государственной фискальной службы Украины
ул. Университетская, 31, г. Ирпень, Киевская обл., 08201, Украина
e-mail: mira_may@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHOR

Bedrynets Myroslava, PhD of Economic Sciences, associate professor,
assistant professor of the Department of Finance named after L. L. Tarangul
University of State Fiscal Service of Ukraine
University street, 31, Irpin, Kiev reg., 08201, Ukraine
e-mail: mira_may@ukr.net

УДК 330.33.012:669(477)

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-42-179-190>

ПРОГНОСТИЧНІ МОДЕЛІ ФІНАНСОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ БЮДЖЕТІВ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Горошкова Л. А.,
Волков В. П.,
Хлобистов Є. В.,
Кутик В. В.

Актуальність теми дослідження. У сучасних умовах децентралізації особливої актуальності набуває проблема розбудови ефективної системи управління фінансами територіальних громад.

Постановка проблеми. Однією з основних проблем процесу децентралізації є створення умов для забезпечення фінансової стійкості та самодостатності територіальних громад.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасними аспектами вирішення проблем розвитку територіальних громад та місцевого самоврядування займаються такі вчені, як Павлюк А. П., Олійник Д. І., Баталов О. А., Дацко О. І., Муркович Л. Л., Молодожен Ю. Б. та ін. [1-4]. Результати власних досліджень проблеми наведені в [5-11].

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Не дивлячись на зміни до Бюджетного та Податкового кодексів, існують механізми, що стримують розвиток об'єднаних територіальних громад і створюють загрозу їх фінансовій спроможності. Одним з таких механізмів є базова та реверсна дотація. Їх вплив на фінансовий стан ОТГ потребує окремого аналізу і дослідження.

Постановка завдання, мети дослідження. Існує необхідність аналізу впливу чинної системи міжбюджетних взаємовідносин на фінансовий стан об'єднаних територіальних громад.

Метод або методологію проведення дослідження. У процесі проведення дослідження використані загальнонаукові (аналіз та синтез, індукція та дедукція, аналітичне групування) та спеціальні (абстрагування, економіко-математичне моделювання і т.ін.) методи вивчення економічних явищ і процесів.

Викладення основного матеріалу (результати роботи). У роботі проведений аналіз показників ефективності реформи адміністративно-територіального устрою, що відбувається в Україні з 2015 року. Показано, що впродовж 2014 – 2017 років внаслідок децентралізації є позитивні тенденції щодо покращення фінансового стану об'єднаних територіальних громад.

Доведено, що позитивні результати децентралізації управління були досягнуті у 2014 – 2016 рр. і обумовлені активною фінансовою підтримкою реформ. Негативні тенденції розвитку громад у 2017 році можливо пояснити тим, що відбулось накопичення невирішених проблем впродовж попереднього періоду.

Показано, що така підтримка передбачена впродовж п'яти років – до 2020 року і тому існує необхідність створення в межах ОТГ фінансових механізмів беззбиткового їх функціонування.

Доведено, що новий механізм бюджетного вирівнювання негативно впливає на фінансово спроможні громади, стримує їх розвиток унаслідок вилучення коштів до Державного бюджету з одночасною штучною підтримкою фінансово неспроможних громад за рахунок базової дотації. Запропоновано визначити припустимі межі реверсної дотації у взаємозв'язку із темпами зростання доходів на одного мешканця ОТГ.

Запропоновано модель визначення меж реверсної дотації у взаємозв'язку із темпами зростання доходів на одного мешканця ОТГ, підтверджена розрахунками на основі офіційних статистичних даних.

Галузь застосування результатів. Отримані практичні результати можуть бути використані об'єднаними територіальними громадами у процесі розробки політики управління доходами та витратами бюджету. Наукові результати можуть бути використані при викладанні дисциплін економічного спрямування.

Висновки. Доведено неефективність чинного механізму міжбюджетного регулювання, оскільки він створює умови для того, щоб певні регіони країни не прикладаючи зусиль, функціонували за рахунок базової дотації. В той же час регіони, що забезпечують стабільні показники свого економічного розвитку, опиняються у ситуації, коли подальшому зростанню їх потенціалу заважає реверсна дотація, оскільки за її допомогою частина коштів вилучається із бюджету ОТГ.

Ключові слова: територіальна громада, бюджет, доходи бюджету, видатки бюджету, базова дотація, реверсна дотація, фінансова спроможність

ПРОГНОСТИЧЕСКИЕ МОДЕЛИ ФИНАНСОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ БЮДЖЕТОВ ТЕРРИТОРИАЛЬНЫХ ОБЩИН

Горошкова Л.А.,
Волков В.П.,
Хлобистов Е.В.,
Кутик В.В.

Актуальность темы исследования. В современных условиях децентрализации особую актуальность приобретает проблема развития эффективной системы управления финансами территориальных общин.

Постановка проблемы. Одной из основных проблем процесса децентрализации есть создание условий для обеспечения финансовой стойкости и самодостаточности территориальных общин.

Анализ последних исследований и публикаций. Современными аспектами решения проблем развития территориальных общин и местного самоуправления занимаются такие ученые, как Павлюк А. П., Олийнык Д. І., Баталов О. А., Дацко О. И., Муркович Л. Л., Молодожен Ю. Б. и др. [1-4]. Результаты собственных исследований проблемы приведены в [5-11].

Выделение неисследованных частей общей проблемы. Несмотря на изменения в Бюджетном и Налоговом кодексах, существуют механизмы, которые сдерживают развитие объединенных территориальных общин и создают угрозу их финансовой возможности. Одним из таких механизмов есть базовая и реверсивная дотация. Их влияние на финансовое состояние ОТО нуждается отдельного анализа и исследования.

Постановка задания, цели исследования. Существует необходимость анализа влияния действующей системы межбюджетных взаимоотношений на финансовое состояние объединенных территориальных общин.

Метод или методологию проведения исследования. В процессе проведения исследования использованы общенаучные (анализ и синтез, индукция и дедукция, аналитическое группирование) и специальные (абстрагирование, экономико-математическое моделирование и т.п.) методы изучения экономических явлений и процессов.

Изложение основного материала (результаты работы). В работе проведено анализ показателей эффективности реформы административно-территориального устройства, происходящего в Украине с 2015 года. Показано, что на протяжении 2014 - 2017 годов в результате децентрализации

есть позитивные тенденции относительно улучшения финансового состояния объединенных территориальных общин.

Доказано, что позитивные результаты децентрализации управления были достигнуты в 2014 - 2016 гг. и обусловлены активной финансовой поддержкой реформ. Негативные тенденции развития общин в 2017 году возможно объяснить тем, что состоялось накопление нерешенных проблем на протяжении предыдущего периода.

Показано, что такая поддержка предусмотрена на протяжении пяти лет - до 2020 года и потому существует необходимость создания в пределах ОТО финансовых механизмов безубыточного их функционирования.

Доказано, что новый механизм бюджетного выравнивания негативно влияет на финансово состоятельные общины, сдерживает их развитие вследствие исключения средств в Государственный бюджет с одновременной искусственной поддержкой финансово несостоятельных общин за счет базовой дотации.

Предложено определить допустимые пределы реверсивной дотации во взаимосвязи с темпами роста доходов на одного жителя ОТО. Предложена модель определения пределов реверсивной дотации во взаимосвязи с темпами роста доходов на одного жителя ОТО, подтвержденная расчетами на основе официальных статистических данных.

Отрасль применения результатов. Полученные практические результаты могут быть использованы объединенными территориальными общинами в процессе разработки политики управления доходами и расходами бюджета. Научные результаты могут быть использованы при преподавании дисциплин экономического направления.

Выводы. Доказана неэффективность действующего механизма межбюджетного регулирования, поскольку он создает условия для того, чтобы определенные регионы страны не прикладывая усилий, функционировали за счет базовой дотаций. В то же время регионы, которые обеспечивают стабильные показатели своего экономического развития, оказываются в ситуации, когда дальнейшему росту их потенциала мешает реверсивная дотация, поскольку с ее помощью часть средств изымается из бюджета ОТО.

Ключевые слова: *территориальное общество, бюджет, доходы бюджета, расходы бюджета, базовая дотация, реверсивная дотация, финансовая способность*

PROGNOSTIC MODELS OF FINANCIAL REGULATION OF TERRITORIAL COMMUNITIES BUDGETS

**Horoshkova L. A.,
Volkov V. P.,
Khlobystov I. V.,
Kutyk V. V.**

Actuality of research theme. The problem of development of effective control system by finances of territorial communities acquires in the modern terms of decentralization of the special actuality.

Raising of problem. One of basic problems of process of decentralization there is conditioning for providing of financial firmness and all-sufficientness of territorial communities.

Analysis of the last researches and publications. The modern aspects of decision of problems of development of territorial communities and local self-government such scientists engage in, as Pavliuk A.P., Oliinyk D.I., Batalov O.A., Datsko O.I., Murkovych L. L., Molodozhen Yu.B. and other [1-4]. The results of own researches of problem are in to [5-11].

Selection of unexplored parts of general issue. In spite of changes to the Budgetary and Tax codes, there are mechanisms that restrain development of the incorporated territorial communities and create the threat of them to financial possibility. One of such mechanisms there is a base and reversible grant. Their influence on the financial state of incorporated territorial communities needs a separate analysis and research.

Raising of task, research aim. There is a necessity of analysis of influence of the operating system of interbudgetary mutual relations on the financial state of the incorporated territorial communities.

Method or methodology of realization of research. In the process of realization researches drawn on scientific (analysis and synthesis, induction and deduction, analytical grouping) and special (abstracting, economical-mathematical design, etc.) methods of study of the economic phenomena and processes.

Exposition of basic material (job performances). In-process the conducted analysis of indexes of efficiency of reform of administrative-territorial device that takes place in Ukraine from 2015. It is shown that during 2014 - 2017 as a result of decentralization is positive tendencies in relation to the improvement of the financial state of the incorporated territorial communities.

It is well-proven that the positive results of decentralization of management were attained in 2014 - 2016 and conditioned by active sponsorship of reforms. Negative progress of communities trends in 2017 it maybe to explain that the accumulation of unsolved problems took place during a previous period.

It is shown that such support is envisaged during five years - 2020 to and that is why there is a necessity of creation within the limits of incorporated territorial communities of financial mechanisms of their break-even functioning.

It is well-proven that the new mechanism of the budgetary smoothing negatively influences on financially solvent communities, restrains their development because of exception of money in the State budget with simultaneous artificial support of financially helpless communities due to a base grant. It offers to define the possible limits of reversible grant in intercommunication with the rates of increase of acuestss on one habitant of incorporated territorial communities.

The model of determination of limits of reversible grant offers in intercommunication with the rates of increase of acuestss on one habitant incorporated territorial communities, confirmed by calculations on the basis of official statistical figures.

Industry of application of results. The got practical results can be drawn on by incorporated territorial communities in the process of development of politics of receivership and by the charges of budget. Scientific results can be drawn on at teaching of disciplines of economic aspiration.

Conclusions. Unefficiency of operating mechanism of the interbudgetary adjusting is well-proven, as he creates terms in order that not putting the certain regions of country efforts, functioned due to base grants. At the same time regions that provide the stable indexes of the economic development appear in a situation, when the further increase of their potential a reversible grant interferes with, as after her help part of facilities is withdrawn from the budget of incorporated territorial communities.

Keywords: territorial society, budget, acuestss of budget, charges of budget, base grant, reversible grant, financial possibility

JEL Classification: C53, H79, O10, R15

Актуальність теми дослідження. У сучасних умовах децентралізації особливої актуальності набуває проблема розбудови ефективної системи управління фінансами територіальних громад. Верховна Рада у 2014 році прийняла зміни до Бюджетного кодексу і систему балансування було замінено системою бюджетного вирівнювання, що передбачає горизонтальне вирівнювання податкоспроможності територій залежно від рівня надходжень на одного мешканця. Для реалізації такого механізму використовуються базова та реверсна дотації, які впливають на фінансову спроможність об'єднаних територіальних громад.

Постановка проблеми. Місцеві бюджети є основним джерелом, фінансовою базою органів місцевого самоврядування, активною формою акумуляції певної частини фонду фінансових ресурсів, оскільки саме тут концентрується більше 70% загального обсягу фінансових ресурсів. Вони є основною ланкою бюджетної системи держави, утворюючи систему фінансових відносин, що формуються між місцевими та державними бюджетами і всередині між місцевими бюджетами. Саме тому у сучасних умовах децентралізації особливої актуальності набуває проблема забезпечення фінансової стійкості та самодостатності територіальних громад та механізмів впливу на ці показники.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасними аспектами вирішення проблем розвитку територіальних громад та місцевого самоврядування займаються такі вчені, як Павлюк А. П., Олійник Д. І., Баталов О. А., Дацко О. І., Муркович Л. Л., Молодожен Ю. Б. та ін. [1-4]. Результати власних досліджень проблеми наведені в [5-11].

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Реформа децентралізації передбачає створення нової ланки в системі адміністративного устрою в Україні запровадженням нової адміністративно-територіальної одиниці – об'єднаної територіальної громади (ОТГ). Унаслідок прийняття змін до Податкового кодексу України та Бюджетного кодексу України суттєво розширені фінансові можливості місцевого самоврядування.

На перший погляд внаслідок внесення змін до Бюджетного та Податкового кодексів зроблено практичні кроки в напрямі бюджетної децентралізації, відбулися суттєві зміни у міжбюджетних відносинах та наповненні місцевих бюджетів за рахунок перерозподілу джерел податкових надходжень між різними рівнями системи. Але більш детальний аналіз можливих наслідків реалізації деяких механізмів вказує на те, що вони також стримують розвиток ОТГ і створюють загрозу їх фінансовій спроможності. Одним з таких механізмів є базова та реверсна дотація. Їх вплив на фінансовий стан ОТГ потребує окремого аналізу і дослідження.

Постановка завдання, мети дослідження. Перерахованими вище обставинами зумовлена необхідність аналізу впливу чинної системи міжбюджетних взаємовідносин на фінансовий стан об'єднаних територіальних громад. Це стосується, в першу чергу, використання базової та реверсної дотацій.

Метод та методологія проведення дослідження. У процесі проведення дослідження використані загальнонаукові (аналіз та синтез, індукція та дедукція, аналітичне групування) та спеціальні (абстрагування, економіко-математичне моделювання і т.ін.) методи вивчення економічних явищ і процесів.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до норм чинного Бюджетного кодексу України (ст. 97, 99, 100, 102, 103-2, 103-4 і 108) на сьогодні бюджети ОТГ мають прямі міжбюджетні відносини з державним бюджетом у формі: базової дотації; реверсної дотації; освітньої субвенції; медичної субвенції; субвенції на формування інфраструктури ОТГ; субвенції на здійснення заходів щодо соціально-економічного розвитку окремих територій; інших субвенцій та дотацій, якщо є підстави для надання та отримання відповідних міжбюджетних трансфертів; коштів Державного фонду регіонального розвитку (ДФРР) (фінансування інфраструктурних проектів).

Досвід реформ показав, що вже на першому етапі у 2015 р. добровільно об'єдналися лише 6,8% міських, селищних та сільських рад [12]. Понад 10 % створених у 2015 р. об'єднаних територіальних громад мали чисельність населення менше 3 тис осіб, що ставить під сумнів їх самоврядну дієздатність.

ФІНАНСИ, ГРОШОВИЙ ОБІГ, КРЕДИТ

У січні-вересні 2016 р. процес створення об'єднаних громад уповільнився, процесом об'єднання було охоплено всього 8,1% міських, селищних і сільських рад. У 2016 бюджетному році певне фінансове стимулювання об'єднаних територіальних громад здійснювалося через цільові субвенції на формування інфраструктури громад у відповідності до розроблених планів їх соціально-економічного розвитку, а також з коштів Державного фонду регіонального розвитку. Усі об'єднані територіальні громади, у яких 25 жовтня 2015 року відбулися вибори, у 2016 фінансовому році вийшли на прямі міжбюджетні відносини з державним бюджетом.

Відповідно до Закону України «Про Державний бюджет України на 2016 рік» місцевим бюджетам ОТГ визначено обсяги міжбюджетних трансфертів, зокрема, базову та реверсну дотацію, освітню та медичну субвенції. Базову дотацію у 2016 році отримали 125 ОТГ. Бюджети 34 громад були фінансово самостійними від державного бюджету. Також у державному бюджеті на 2016 рік для ОТГ була передбачена субвенція з державного бюджету на формування інфраструктури об'єднаних територіальних громад із загальною сумою 1,0 млрд грн.

За 2016 рік фактичні надходження доходів загального фонду місцевих бюджетів 159 ОТГ (з урахуванням трансфертів з державного бюджету) склали 7,1 млрд грн, що більше майже в 7 разів більше порівняно з надходженнями 2015 року до бюджетів місцевих рад, які увійшли до складу ОТГ.

Надходження міжбюджетних трансфертів з державного бюджету до місцевих бюджетів ОТГ у 2016 році склали 3,8 млрд грн, зокрема, освітня субвенція надійшла в сумі – 1,6 млрд грн, медична субвенція – 847 млн грн, субвенція на формування інфраструктури – 1 млрд грн. [12]

Крім того, громади у 2016 році отримали субвенцію з державного бюджету на соціально-економічний розвиток територій у сумі 50 млн грн та кошти з Державного фонду регіонального розвитку на реалізацію інвестиційних програм у сумі 134 млн грн.

На вирівнювання податкоспроможності місцевих бюджетів ОТГ з державного бюджету спрямовано 220 млн грн. Базову дотацію отримали місцеві бюджети 125 громад на загальну суму 285 млн грн, місцеві бюджети 23 громад перерахували до державного бюджету реверсну дотацію у сумі – 65 млн грн. [12]

Завдяки змінам до податкового та бюджетного законодавства у контексті децентралізації надходження власних доходів місцевих бюджетів об'єднаних громад зросли у 2016 році більше ніж у 3 рази (на 2,3 млрд грн) порівняно з 2015 роком (з 1 млрд грн до 3,3 млрд грн). [12]

Державна фінансова політика щодо стимулювання створення ОТГ частково проявився у зростанні активності процесу об'єднання у четвертому кварталі 2016 р.

У таблиці 1 наведені дані щодо питомих показників розподілу субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на формування інфраструктури ОТГ впродовж 2016 – 2017 років.

Таблиця 1. Питомі показники обсягів субвенцій на формування інфраструктур ОТГ у 2016-2017 рр.

Область	На одну ОТГ, млн грн			На 1 кв. км площі ОТГ, тис грн			На одного сільського жителя, тис грн		
	2016	2017	Темп зростання, %	2016	2017	Темп зростання, %	2016	2017	Темп зростання, %
Вінницька	2,9	2,2	76,4	26,1	17,8	68,3	1,2	0,7	62,1
Волинська	5,3	3,3	63,0	24,3	16,8	69,3	1,3	0,8	60,1
Дніпропетровська	6,8	4,0	58,3	25,6	15,3	59,5	1,2	0,9	72,2
Донецька	11,9	7,0	58,5	20,5	14,0	68,2	1,7	1,0	57,3
Житомирська	6,1	4,8	79,9	21,2	14,4	67,8	1,6	1,0	58,8
Закарпатська	7,6	4,9	64,5	89,7	44,1	49,2	0,7	0,5	72,4
Запорізька	7,8	4,4	57,1	20,6	14,5	70,7	1,7	0,9	54,4
Івано-Франківська	7,3	3,9	53,8	53,4	36,1	67,5	0,7	0,5	66,9
Київська	6,1	3,1	50,0	29,1	15,2	52,2	1,1	0,9	82,9
Кіровоградська	4,1	3,8	94,8	18,9	12,4	65,6	2,1	1,2	59,1
Луганська	9,6	5,4	56,3	19,0	13,8	72,6	2,1	1,0	48,6
Львівська	3,1	2,9	94,1	41,5	28,7	69,0	0,8	0,5	65,5
Миколаївська	5,1	4,8	93,5	22,2	15,0	67,4	1,5	0,9	60,4
Одеська	7,9	4,8	61,0	24,1	15,2	62,2	1,3	0,9	68,3
Полтавська	4,8	3,3	69,2	27,1	17,8	65,7	1,1	0,7	64,8
Рівненська	5,1	3,6	70,6	26,6	19,6	73,5	1,2	0,7	58,7
Сумська	9,6	3,9	40,6	20,7	14,4	69,9	1,7	0,9	55,4
Тернопільська	5,4	3,2	58,9	37,0	25,0	67,6	0,9	0,6	65,5
Харківська	-	4,4	-	-	19,3	-	-	0,7	-
Херсонська	4,6	4,3	94,4	22,5	14,7	65,4	1,5	0,9	63,1
Хмельницька	9,8	6,4	65,3	29,2	19,3	66,2	1,1	0,7	65,0
Черкаська	4,3	3,0	69,9	33,7	19,2	57,0	0,9	0,7	73,2
Чернівецька	4,5	3,9	85,2	59,2	33,4	56,4	0,7	0,5	71,1
Чернігівська	6,3	5,3	83,9	18,9	12,7	67,5	2,1	1,2	55,5
Разом	6,3	4,1	65,1	27,9	17,2	61,7	1,1	0,8	69,0

Аналіз отриманих результатів свідчить про те, що загальні обсяги субвенцій зростають а питомі показники – суттєво знижуються. Це можливо пояснити тим, що не дивлячись на збільшення кількості ОТГ, кількості членів ОТГ та площі ОТГ, пропорційна зміна цих показників призвела до відповідного збільшення обсягів субсидування розвитку інфраструктури громад. Це є одним з факторів незначного підвищення активності щодо створення ОТГ у 2017 році.

В бюджеті на 2018 рік обсяги державної підтримки ОТГ були збільшені до 12,9 млрд грн.: 5,0 млрд грн. складе субвенція на здійснення заходів щодо соціально-економічного розвитку регіонів, 1,9 млрд грн. – субвенція для розвитку інфраструктури ОТГ, 6 млрд грн. буде направлено на фінансування ДФРР. Ці кошти дозволять реалізувати більше 2 тис нових інфраструктурних проектів.

Як відомо, розмір субвенції на формування інфраструктури ОТГ є розрахунковою величиною, яка залежить від площі території ОТГ та чисельності сільського населення, яке на цій території проживає.

Інші дві субвенції – на здійснення заходів щодо соціально-економічного розвитку окремих територій та кошти ДФРР залежать від рішень спеціальної Комісії, що створюється при відповідному міністерстві, яке є головним розпорядником цих коштів. Це, свідчить про наявність суб'єктивізму у процедурі їх надання. Крім того вони надаються не тільки ОТГ, а й обласним, районним бюджетам та містам обласного значення.

Таким чином, більшість об'єктів, утримання яких здійснюється ОТГ (вони належать до комунальної власності), впродовж 2015 – 2017 років фінансуються з використанням коштів державного бюджету. Але з урахуванням поставлених завдань – створення фінансово спроможних громад виникає важливе питання – яким чином ОТГ будуть утримувати ці об'єкти надалі? Вирішити це питання можливо шляхом збільшення кількості громад, основним джерелом доходів яких є власні ресурси, а не міжбюджетні трансферти.

Важливою причиною гальмування активності процесів децентралізації у 2017 році можливо вважати те, що Центральною виборчою комісією (ЦВК) у 2016 р. не були призначені перші вибори в 11 об'єднаних територіальних громадах, розташованих на території суміжних районів. ЦВК обґрунтовувала це необхідністю спочатку змінити межі відповідних районів рішенням Верховної Ради України і тільки після цього призначити перші вибори сільських, селищних, міських рад об'єднаних територіальних громад і відповідно – селищних і міських голів. Негативні наслідки такого рішення проявились у 2017 році. 14 березня 2017 року Верховна Рада України прийняла Закон № 1923-VIII (ВВР, 2017, №17, ст.203) «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей добровільного об'єднання територіальних громад, розташованих на територіях суміжних районів», яким врегулював питання проведення виборів.

Проведемо порівняльний аналіз впливу реформи на стан доходів місцевих бюджетів та Державного бюджету України (джерело статистичних даних [7]).

На рисунках 1 та 2 наведені результати аналізу динаміки власних доходів місцевих бюджетів, власних доходів на одного жителя, ПДФО на одного жителя, місцевих податків і зборів на одного жителя та темпи їх зростання.

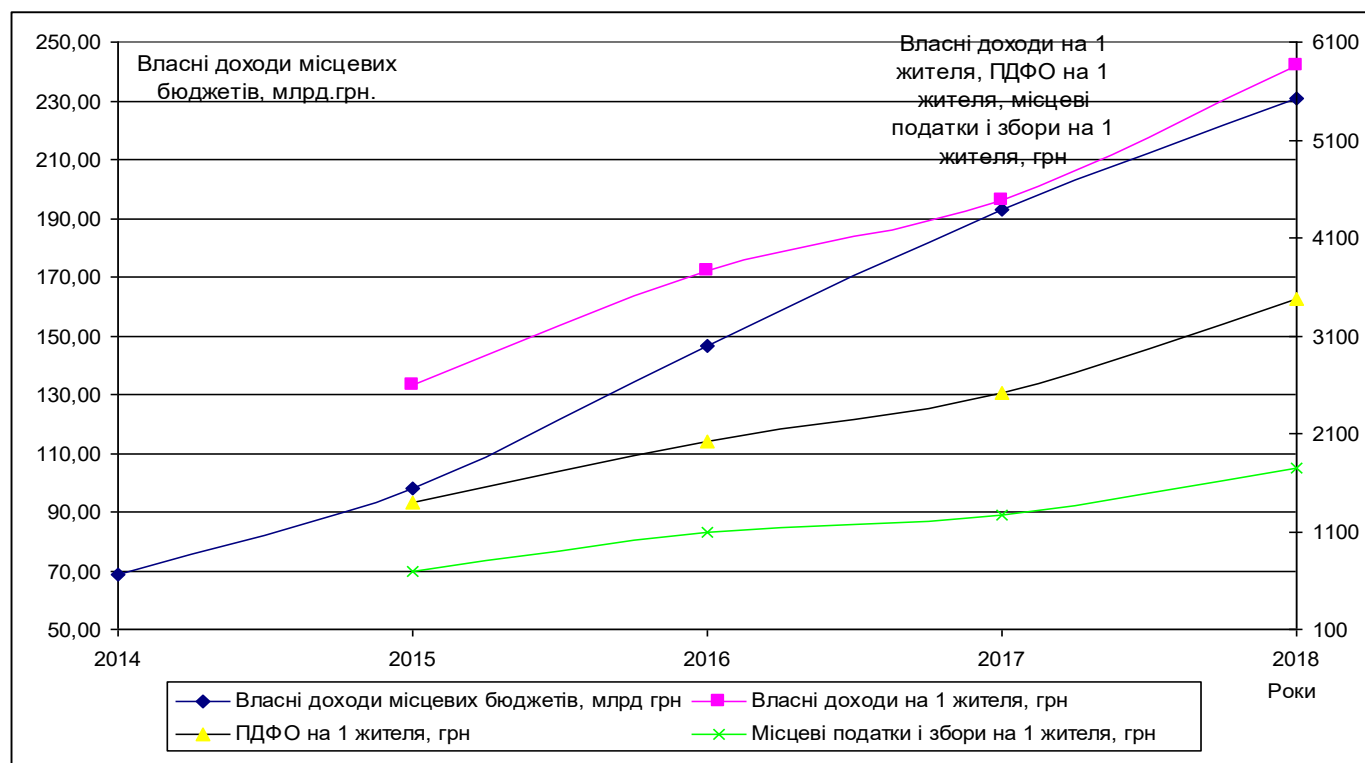

Рисунок 1. Динаміка власних доходів місцевих бюджетів, власних доходів на одного жителя, ПДФО на одного жителя, місцевих податків та зборів на одного жителя впродовж 2014 – 2017 років та прогноз на 2018 рік.

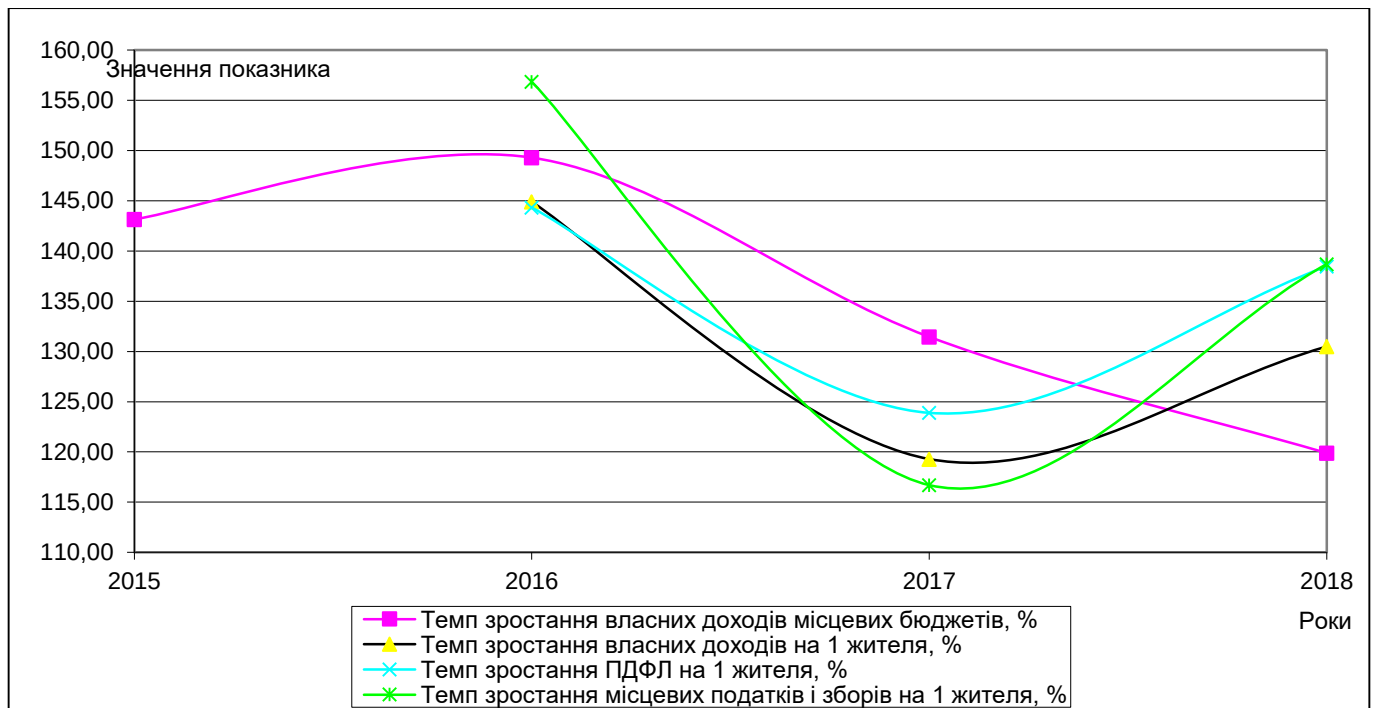

Рисунок 2. Динаміка темпів зростання власних доходів місцевих бюджетів, власних доходів на одного жителя, ПДФО на одного жителя, місцевих податків та зборів на одного жителя впродовж 2015 – 2017 років та прогноз на 2018 рік.

За останні три роки від початку реформи фінансової децентралізації доходи місцевих бюджетів зросли у 2,8 рази – із 68,6 млрд грн у 2014 році до 192,7 млрд грн за підсумками 2017 року. Впродовж 2017 року надходження до загального фонду місцевих бюджетів України (без урахування міжбюджетних трансфертів) склали 192,7 млрд грн, що на 46,0 млрд грн або на +31% більше у порівнянні з 2016 роком.

За підсумками 2017 року власні доходи загального фонду у розрахунку на 1-го жителя зросли, у порівнянні з 2016 роком, на 19,3% і склали 4488,5 грн. Обсяг надходжень податку на доходи фізичних осіб у розрахунку на 1-го жителя зріс на 23,9% і склав 2510,4 грн, місцеві податки і збори на 1-го жителя зросли на 16,7% і склали 1265,3 грн. [12].

Як бачимо, на відміну від позитивної динаміки щодо абсолютних значень, темпи зростання досліджених показників прискорювались у 2015 – 2016 роках і суттєво уповільнились у 2017 році.

Проведений аналіз показав, що позитивні тенденції децентралізації впродовж 2014 – 2016 років є наслідком того, що на її початковій стадії процесу розширено повноваження і підвищено зацікавленість органів місцевого самоврядування у збільшенні надходжень до місцевих бюджетів, реалізації заходів щодо залучення резервів їх наповнення та підвищення ефективності адміністрування податків і зборів при активній державній фінансовій підтримці. Помітне уповільнення процесів децентралізації у 2017 році та зниження їх ефективності дає підстави для сподівання на власні можливості органів місцевого самоврядування, що не виправдались і необхідною є підтримка процесу децентралізації державою з одночасним врегулюванням негативних наслідків реформування на етапі 2014 – 2016 років.

Верховна Рада у 2014 році прийняла зміни до Бюджетного кодексу і систему балансування було замінено системою бюджетного вирівнювання, що передбачає горизонтальне вирівнювання податкоспроможності територій залежно від рівня доходів на одного мешканця, що досягається впровадженням механізму базової та реверсної дотації.

До переваг чинної моделі управління бюджетними відносинами експерти Мінрегіону відносять те, що вона, по-перше передбачає вирівнювання не за видатками, а за доходами; по-друге – вирівнювання здійснюється лише за податком на доходи фізичних осіб (за винятком обласних бюджетів), на основі якого визначається індекс податкоспроможності відповідного бюджету. Також наголошується на тому, що цей податок є загальнодержавним, а інші джерела доходів до процесу вирівнювання не залучаються.

Такий підхід, на нашу думку, не позбавлений суттєвих управлінських недоліків фінансово-економічного спрямування. Розмір реверсної дотації залежить від показника податкоспроможності бюджету ОТГ, який, у свою чергу, визначається на базі величини обсягів податку на доходи фізичних осіб (ПДФО). ПДФО, як відомо, є основним бюджетоутворюючим джерелом у структурі місцевих бюджетів.

У доходах місцевих бюджетів у 2017 році найбільшу питому вагу займали надходження від сплати податку на доходи фізичних осіб – 110,7 млрд грн або 57,4% від загальної суми доходів місцевих бюджетів.

У порівнянні з 2016 роком надходження ПДФО загалом по Україні зросли на 31,7 млрд грн або на 40,1 %. По бюджетах міст обласного значення приріст становить 37,5%. По бюджетах 159-ти ОТГ приріст

надходжень ПДФО склав 41,2%, що на 1,9% більше, ніж загалом по Україні. Отже частка ПДФО загалом по всіх місцевих бюджетах України становить 56% від загального обсягу доходів без урахування трансфертів, і по ОТГ, зокрема, – 55%. Оскільки частка ПДФО, що залишається у розпорядженні ОТГ, є досить суттєвою – 60%, часткове вилучення коштів з цього джерела доходів може негативно вплинути на фінансовий стан ОТГ.

Підтвердженням наведених міркувань є офіційні статистичні дані щодо розмірів базової та реверсної дотації та її динаміки впродовж 2016 – 2018 років та прогнозів на 2019 рік, наведених на рисунку 2. Ці данні свідчать про те, що темп зростання реверсної дотації є швидшим, за темпи зростання базової дотації.

Крім того, новий механізм вирівнювання не вирішує основне питання – активізації заходів, що забезпечать умови фінансової спроможності ОТГ у країні. Так, фінансово спроможні громади будуть нарощувати свій потенціал і певну частку доходів перераховувати до Державного бюджету (реверсна дотація). Одночасно неспроможні громади будуть отримувати кошти з Державного бюджету у вигляді базової дотації. Такий механізм не тільки не вирішує питання забезпечення фінансової стійкості переважної більшості ОТГ, а й створює загрозу для фінансового стану тих ОТГ, які самостійно спроможні збільшувати обсяги своїх доходів.

Нами було запропоновано модель оцінки критичних обсягів реверсної дотації, оскільки вона безпосередньо впливає на стабільність місцевих бюджетів та фінансову спроможність ОТГ.

Для опису динаміки зміни обсягів доходів ОТГ була використана м'яка логістична модель, у якій коефіцієнт приросту обсягів власних доходів ОТГ (ε) залежить від обсягів доходів:

$$\frac{dN}{dt} = \varepsilon(N) N. \quad (1)$$

У свою чергу, $\varepsilon(N) = c - dN$ і рівняння (1) матиме вигляд:

$$\frac{dN}{dt} = cN - dN^2. \quad (2)$$

Формула (2) описує логістичну модель. Саме вона може бути більш придатною для опису процесу зростання обсягів власних доходів ОТГ. У цій моделі можливо запропонувати такі вирази для коефіцієнтів c та d : $c = \varepsilon$, $d = \varepsilon / K$. В цьому разі, динаміку обсягів власних ресурсів, що формують достатній рівень фінансово-економічної безпеки ОТГ, можливо описати логістичним рівнянням:

$$\frac{dN}{dt} = \varepsilon N - \frac{\varepsilon}{K} N^2, \quad (3)$$

де ε – постійний коефіцієнт пропорційності, що є відношенням швидкості приросту обсягів ресурсів $\frac{dN}{dt}$ до обсягів фінансових ресурсів ОТГ N ;

$K = N_{\max}$ – максимально можливий і максимально безпечний рівень обсягів власних фінансових ресурсів ОТГ.

Рівняння (3) описує динаміку зміни обсягів власних доходів ОТГ за умови відсутності зовнішнього впливу на систему. У економічній системі держави це відповідає ситуації, коли ОТГ тільки отримує фінансові ресурси без їх додаткового вилучення. Але відповідно до чинного законодавства в Україні використовується як базова, так і реверсна дотація. Для врахування реверсної дотації, модель була трансформована у (4):

$$\frac{dN}{dt} = \varepsilon N - \frac{\varepsilon}{K} N^2 - q, \quad (4)$$

де q – складова, що враховує інтенсивність впливу реверсної дотації на динаміку власних доходів ОТГ. Формулу (4) у іншому виді з урахуванням того, що

$$N = KB, \quad t = \frac{\tau}{\varepsilon_0}, \quad q = \varepsilon_0 KQ, \quad (5)$$

маємо:

$$\frac{dB}{d\tau} = B - B^2 - Q. \quad (6)$$

Якщо прирівняти до нуля праву частину рівняння (6), отримаємо рівняння стаціонарного (оптимального) режиму:

$$B = B^2 - Q = 0. \quad (7)$$

Корені цього рівняння визначаються рівнянням: $B_{1,2} = \frac{1}{2} \pm \sqrt{\frac{1}{4} - Q}$.

За умов наявності реверсної дотації ($Q > 1/4$), рівень доходів ОТГ впаде до критично низького рівня. При незначній інтенсивності впливу ($Q < 1/4$), існує два стаціонарних режими B_1 та B_2 . Стаціонарний режим за умови значень обсягів доходів B_2 є стійким: значення обсягів доходів дещо нижче, ніж за відсутності реверсної дотації, але воно може бути швидко відновлене. Стаціонарний режим при рівні доходів ОТГ B_1 є нестійким, за умови подальшого зниження обсягів доходів, ОТГ може опинитись в кризовій ситуації.

Таким чином, забезпечити стійкий стан функціонування ОТГ можливо за умови планування величини реверсної дотації в залежності від досягнутого рівня доходності ОТГ. Цю умову можливо описати рівнянням: $Q = \alpha B$, де можливо варіювати параметром α .

У цьому випадку рівняння (6) буде мати вид:

$$\frac{dB}{d\tau} = B - B^2 - \alpha B, \text{ де } \alpha > 0. \quad (8)$$

Стационарний режим $B = 1 - \alpha$ буде стійким при $\alpha < 1$ і обсяг фінансових ресурсів ОТГ буде визначатись рівнянням:

$$B(1 - \alpha - B) = 0, \text{ тобто } B = 1 - \alpha, 0 < \alpha < 1.$$

Отже інтенсивність впливу реверсної дотації на обсяг доходів ОТГ при стаціонарному режимі:

$$A = \alpha B = \alpha(1 - \alpha). \quad (9)$$

Знайдемо значення параметра α при максимальному зниженні доходності ОТГ. Для цього прирівняємо до нуля похідну функції впливу на обсяги доходів ОТГ (10), що розглядається як функція параметра α :

$$\frac{dQ}{d\alpha} = 1 - 2\alpha = 0. \quad (10)$$

Звідси $\alpha = 1/2$. Таким чином, максимальна сила впливу $Q = 1/4$ досягається при $\alpha = 1/2$.

Отже, такий підхід дозволяє враховувати зворотний зв'язок і не порушує стійкості системи. При оптимальному значенні коефіцієнта α незначні зменшення обсягів доходів щодо стаціонарного режиму $B = B_0 = 1 - \alpha$ зумовлюють можливість автоматичного відновлення доходності ОТГ за рахунок внутрішніх можливостей системи. Незначне відхилення α від оптимального $\alpha = 1/2$ не призводить до руйнування системи ОТГ, а лише призводить до зменшення інтенсивності впливу реверсної дотації.

На підтвердження зроблених висновків нами був проведений аналіз показників питомої ваги реверсної дотації у доходах ОТГ у динаміці. Він показав, що лідерами за її обсягами були Гончарівська ОТГ (Чернігівська область); Вербківська ОТГ (Дніпропетровська область) та Богданівська ОТГ (Дніпропетровська область). Крім того, звертає на себе увагу те, що у цих громадах обсяги реверсної дотації впродовж 2016 – 2018 років зростали: у Вербківській ОТГ (Дніпропетровська область) – з 15,92 до 19,9% та 24,9%; у Богданівській ОТГ (Дніпропетровська область) – з 13,9% до 19,1% та 23,4%. У Гончарівській ОТГ (Чернігівська область) з 25,8% у 2017 році 25,8% до 29,3% у 2018 році. Гончарівська ОТГ була створена у 2016 році тому її бюджет у 2016 році не має дотацій.

Проаналізуємо темпи зростання середнього показника власних доходів на одного мешканця зазначених громад впродовж 2015 – 2017 /.

Маємо такі дані: Вербківська ОТГ – 946,22% (2016/2015 pp.), 25,98% (2017/2016 pp.); Богданівська ОТГ – 632,95 % (2016/2015 pp.), 24,50% (2017/2016 pp.).

Законопроектом щодо змін до Бюджетного кодексу (№7116 від 15.09.2017) пропонувано збільшити відсоток вилучення коштів із місцевих бюджетів як реверсну дотацію з 50% до 80%. Ця пропозиція у 2017 році не була прийнята на законодавчому рівні, але таку тенденцію доцільно вважати загрозою, оскільки суттєво обмежується фінансовий розвиток місцевого самоврядування.

Таким чином, співставлення результатів проведеного аналізу щодо динаміки власних доходів на одного мешканця зазначених громад впродовж 2015 – 2017 років показало, що темпи зростання доходів громад розподілились таким чином: Вербківська ОТГ (Дніпропетровська область) – 946,22% (2016/2015 pp.), 25,98% (2017/2016 pp.); Богданівська ОТГ (Дніпропетровська область) – 632,95 % (2016/2015 pp.), 24,50% (2017/2016 pp.). Тобто експоненційним зростання доходів було тільки у перший рік господарювання, а саме у 2015 році. У 2016 році темпи зростання доходів суттєво знизились, аналогічна динаміка спостерігалась і у 1 половині 2018 року і наблизились до логістичної закономірності. У той же час у 2016 – 2017 роках реверсна дотація зростала. Обсяги реверсної дотації практично досягли розрахованого нами безпечного для об'єднаних територіальних громад рівня у 25%. Наступне їх зростання – загрожує поступовим створенням кризового стану для ОТГ.

Нами також був проведений аналіз стану надання базової та вилучення реверсної дотації за підсумками I півріччя 2018 року у розрізі регіонів країни (табл. 2).

Отримані результати свідчать про те, що серед регіонів України наявні такі, де суттєвою є частка ОТГ, що отримують базову дотацію, розмір якої досяг або наближається до критичного рівня. Серед них Львівська, Волинська, Чернівецька, Івано-Франківська, Тернопільська, Рівненська області. Крім того встановлено, що у таких областях, як Львівська, Івано-Франківська, Тернопільська, Рівненська області більшість громад отримують базову дотацію на рівні 30 – 50%. В той же час, слід звернути увагу, що у таких областях, як Полтавська, Дніпропетровська, Чернігівська, Миколаївська, Сумська, Київська досить високим є рівень реверсної дотації – від 18,8% до 29,3%. В той же час рівень базової дотації є досить низьким – від 21,8% до 34,7%.

Отримані результати, на нашу думку, свідчать про неефективність чинного механізму міжбюджетного регулювання. Як бачимо, він створює умови для того, щоб певні регіони країни не прикладаючи зусиль, функціонували за рахунок базової дотацій. В той же час регіони, що забезпечують стабільні показники свого економічного розвитку, опиняються у ситуації, коли подальшому зростанню їх потенціалу заважає реверсна дотація, оскільки за її допомогою частина коштів вилучається із бюджету ОТГ.

Таблиця 2. Кількісні показники надання базової дотації та вилучення реверсної за підсумками I

півряччя 2018 року

Область	Кількість ОТГ станом на 01.07.2018 р.	Кількість ОТГ, що отримує базову дотацію	Максимальний розмір базової дотації, %	Кількість ОТГ, що перераховують реверсну дотацію	Максимальний розмір реверсної дотації, %
Дніпропетровська	56	38	34,7	9	24,9
Житомирська	45	36	39,8	7	17,5
Волинська	40	33	61,7	7	23,5
Тернопільська	40	36	50,1	2	14,7
Полтавська	39	17	22,4	14	19,7
Хмельницька	39	34	41,7	4	15,5
Чернігівська	37	21	22,6	8	29,3
Запорізька	36	32	45,2	2	8,7
Львівська	35	31	55,8	4	6,0
Вінницька	34	22	41,0	9	11,4
Миколаївська	28	22	36,9	5	20,8
Сумська	28	18	26,4	4	18,8
Херсонська	26	24	42,7	1	4,5
Черкаська	26	18	21,8	4	21,2
Чернівецька	26	25	53,0	1	4,3
Одеська	25	20	37,7	3	4,4
Рівненська	25	22	49,3	2	7,8
Івано-Франківська	23	22	59,0	1	9,6
Кіровоградська	13	4	19,8	6	15,6
Харківська	12	9	18,0	2	18,7
Донецька	9	3	48,0	4	8,9
Київська	9	4	8,2	4	21,6
Луганська	8	6	45,7	1	8,1
Закарпатська	6	3	43,6	3	0,8

Висновки. У роботі проведений аналіз показників ефективності реформи адміністративно-територіального устрою, що відбувається в Україні з 2015 року. Показано, що впродовж 2014 – 2017 років внаслідок децентралізації є позитивні тенденції щодо покращення фінансового стану об'єднаних територіальних громад.

Доведено, що позитивні результати децентралізації управління були досягнуті у 2014 – 2016 рр. і були обумовлені активною фінансовою підтримкою реформ. Негативні тенденції розвитку громад у 2017 році можливо пояснити тим, що відбулось накопичення невирішених проблем впродовж попереднього періоду.

Одночасно показано, що така підтримка передбачена впродовж п'яти років – до 2020 року і тому існує необхідність створення в межах ОТГ фінансових механізмів беззбиткового їх функціонування.

Аналіз системи бюджетного вирівнювання, впровадженій у 2014 році замість системи балансування доходів і витрат, дозволив дійти висновку, що чинна система також не позбавлена недоліків. Основними з них є такі: реверсна дотація, величина якої визначається на базі ПДФО, і негативно впливає на фінансовий стан ОТГ, оскільки саме ПДФО є основним джерелом доходів громади.

Запропоновано визначити максимально припустимі межі реверсної дотації у взаємозв'язку із темпами зростання доходів на одного мешканця ОТГ. Доведено доцільність використання, так званої, м'якої моделі у формі логістичної кривої для опису динаміки обсягів власних доходів ОТГ та визначені безпечні межі зовнішнього впливу – реверсної дотації, на фінансовий стан ОТГ. Запропонована математична модель підтверджена розрахунками на основі офіційних статистичних даних.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Доцільним буде у подальших дослідженнях побудувати модель фінансової стійкості та самодостатності бюджетів ОТГ.

Список використаних джерел

1. Територіальна громада як базова ланка адміністративно-територіального устрою України: проблеми та перспективи реформування. Київ: НІСД, 2016. 61 с.
2. Батанов О. В. Територіальна громада – первинний суб'єкт муніципальної влади в Україні: поняття та ознаки. URL: http://www.cvk.gov.ua/visnyk/pdf/2008_2/visnik_st_13.pdf (дата звернення 04.02.2018).
3. Муркович Л. Територіальна громада як суб'єкт місцевого самоврядування в Україні: теоретичні аспекти. URL: http://www.dbuara.dp.ua/vidavnictvo/2010/2010_02%285%29/10mliuta.pdf (дата звернення 04.02.2018).
4. Молодожен Ю. Б. Поняття і сутність територіальної громади в системі місцевого самоврядування України. Університетські наукові записки: Часопис Хмельницького університету. 2006. № 2. С. 128-136.

5. Волков В. П., Горошкова Л. А., Карбівничий Р. О. *Управління нерухомістю територіальних громад*. Белосток: Белосток, 2018. 144 с.
6. Волков В. П., Горошкова Л. А., Карбівничий І. О. *Наукові засади технологій управління ресурсами комунальної власності в умовах реформування*. Белосток: Белосток, 2018. 138 с.
7. Volkov V. P., Karbivnychy I. O., Karbivnychy R. O., Horbova I. A. *Conditions of the no-loss functioning of territorial formation*. Belostok: Belostok, 2018. 190 с.
8. Горошкова Л. А., Волков В. П., Карбівничий Р. О. *Роль міжбюджетного регулювання у фінансовій спроможності територіальних громад*. Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія: Економічні науки. 2018. № 36. С. 5-12.
9. Horoshkova L., Volkov V., Kapranova L., Komelina A. *The Reverse Subsidy's Impact of United Territorial Community's Budget Generations*. *International Journal of Engineering & Technology*. 2018. № 7(4.8). P. 539-543.
10. Горошкова Л. А., Волков В. П. *Управління фінансовими процесами децентралізації та формування територіальних громад*. Економічний вісник Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету. 2018. № 36/1. С. 285-293.
11. *Державна екологічна політика України в умовах децентралізації влади / за наук. ред. д.е.н., проф. Є.В. Хлобистова / Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України»*. Київ: ДУ ІЕПСР НАН України, 2016. 226 с.
12. URL: <http://decentralization.gov.ua/news/7991?page=6>.

References

1. *Terytorialna hromada yak bazova lanka administrativno-terytorialnoho ustroiu Ukrainy: problemy ta perspektyvy reformuvannya* [Territorial community as a base part of the administrative - territorial device of Ukraine: problems and prospects of reforming. The analytical report]. Kyiv.: NISI, 2016. 61 p. [in Ukr.].
2. Batanov O. V. *Terytorialna hromada – pervynnyi subiekt munitsypalnoi vlady v Ukraini: poniattia ta oznaky* [A territorial community - primary subject of municipal authority in Ukraine: concept and attribute]. URL: http://www.cvk.gov.ua/visnyk/pdf/2008_2/visnik_st_13.pdf. [in Ukr.].
3. Murkovich L. A. *Terytorialna hromada yak subiekt mistsevoho samovriaduvannya v Ukraini: teoretychni aspekty* [Territorial community as the subject of local self-management in Ukraine: theoretical aspects]. URL: http://www.dbuapa.dp.ua/vidavnictvo/2010/2010_02%285%29/10mliuta.pdf. [in Ukr.].
4. Molodozhen, Y. B. (2006). *Poniattia i sutnist terytorialnoi hromady v systemi mistsevoho samovriaduvannya Ukrainy* [Concept and essence of a territorial community in system of local self-management of Ukraine]. *University scientific slip: a magazine of Khmelnytskyi university*, 2. 128-136. [in Ukr.].
5. Volkov V. P., Horoshkova L. A., Karbivnychy R. O. *Upravlinnia nerukhomistiu terytorialnykh hromad*. Belostok: Belostok, 2018. 144 p. [in Ukr.].
6. Volkov V. P., Horoshkova L. A., Karbivnychy I. O. *Naukovi zasady tekhnolohii upravlinnia resursamy komunalnoi vlasnosti v umovakh reformuvannya* [Scientific principles of technologies of management of community property resources are in the conditions of reformation]. Belostok: Belostok, 2018. 138 p.
7. Volkov V.P., Karbivnychy I.O., Karbivnychy R.O., Horbova I.A. *Conditions of the no-loss functioning of territorial formation*. Belostok: Belostok, 2018. 190 с.
8. Horoshkova L. A., Volkov V. P., Karbivnychy R. O. (2018). *Rol mizhbiudzhethnoho rehuliuвання u finansovii spromozhnosti terytorialnykh hromad* [A role of the interbudgetary adjusting is in financial possibility of territorial communities]. *Bulletin of Priazovsky Technical University. Series: Economic sciences*, 36. 5-12. [in Ukr.].
9. Horoshkova L., Volkov V., Kapranova L., Komelina A. (2018). *The Reverse Subsidy's Impact of United Territorial Community's Budget Generations*. *International Journal of Engineering & Technology*, 7(4.8). 539-543.
10. Horoshkova L. A., Volkov V. P. (2018). *Upravlinnia finansovymy protsesamy detsentralizatsii ta formuvannya terytorialnykh hromad* [Management of decentralization and forming of territorial communities financial processes]. *University Economic Bulletin/ Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University*, 36/1. 285-293. [in Ukr.].
11. *Derzhavna ekolohichna polityka Ukrainy v umovakh detsentralizatsii vlady* [A public ecological policy of Ukraine is in the conditions of decentralization of power] / nauk. red. d.e.n., prof. Ye.V. Khlobystova. Kyiv, 2016. 226 p. [in Ukr.].
12. URL: <http://decentralization.gov.ua/news/7991?page=6>.

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Горошкова Лідія Анатоліївна, д.е.н., доцент, академік Академії економічних наук України, професор кафедри підприємництва, менеджменту організацій та логістики Запорізького національного університету, вул. Жуковського, 66, Запоріжжя 69600, Україна
orcid.org/0000-0002-7142-4308
Researcher ID: D-6527-2019
e-mail: goroshkova69@gmail.com

Волков Володимир Петрович, Д.т.н., професор, академік Академії економічних наук України, професор кафедри підприємництва, менеджменту організацій та логістики Запорізького національного університету, вул. Жуковського, 66, Запоріжжя 69600, Україна
e-mail: volkovvp49@gmail.com

Хлобистов Євген Володимирович, д.е.н., професор, професор кафедри екології Національного університету «Києво-Могилянська академія»

вул. Григорія Сковороди, 2, Київ 04655, Україна

orcid.org/0000-0002-9983-9062

e-mail: ievgen.khlobystov@ukr.net

Кутик Віктор Валентинович

Аспірант Запорізького національного університету,

вул. Жуковського, 66, Запоріжжя 69600, Україна

e-mail: viktor_Kutyk@outlook.com

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Горошкова Лидия Анатольевна, д.э.н., доцент, академик Академии экономических наук Украины, профессор кафедры предпринимательства, менеджмента организаций и логистики Запорожского национального университета,

ул. Жуковского, 66, Запорожье 69600, Украина

e-mail: goroshkova69@gmail.com

Волков Владимир Петрович, д.т.н., профессор, академик Академии экономических наук Украины, профессор кафедры предпринимательства, менеджмента организаций и логистики Запорожского национального университета,

ул. Жуковского, 66, Запорожье 69600, Украина

e-mail: volkovvp49@gmail.com

Хлобистов Евгений Владимирович, д.э.н., профессор, профессор кафедры экологии Национального университета «Києво-Могилянська академія»

ул. Григорія Сковороди, 2, Київ 04655, Україна

e-mail: ievgen.khlobystov@ukr.net

Кутик Віктор Валентинович

Аспірант Запорожского национального университета

ул. Жуковского, 66, Запорожье 69600, Украина

e-mail: viktor_Kutyk@outlook.com

DATA ON AUTHORS

Horoshkova Lidiia, D. Sc. in Economics, Professor of the Chair of entrepreneurship, management of organizations and logistics, Zaporizhzhya National University,

66 Zhukovskogo str., Zaporizhzhya 69600 Ukraine

e-mail: goroshkova69@gmail.com

Volkov Vladimir, D. Sc. in technical, Professor, Professor of the Chair of entrepreneurship, management of organizations and logistics, Zaporizhzhya National University,

66 Zhukovskogo str., Zaporizhzhya 69600 Ukraine

e-mail: volkovvp49@gmail.com

Khlobystov Ievgen, Doctor of economical science, professor, professor of the department of ecology, National university of «Kyiv-Mohyla academy»

2 Skovorody str., Kyiv 04070, Ukraine

e-mail: ievgen.khlobystov@ukr.net

Kutyk Viktor, PhD of Zaporizhzhya National University,

66 Zhukovskogo str., Zaporizhzhya 69600 Ukraine

e-mail: viktor_Kutyk@outlook.com

УДК: 658.23:664

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-42-190-199>

МАЙНОВИЙ ПОДАТОК ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ: ВІТЧИЗНЯНА ПРАКТИКА ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Ліснічук О. А.

Нині потреба у дослідженні зарубіжного досвіду оподаткування майна, зокрема досвіду Федеративної Республіки Німеччини (далі ФРН), обумовлена необхідністю збільшення грошових доходів муніципальних утворень, а також підвищенням ефективності і потенціалу даного податку в цілому.

У роботах українських науковців виконаний аналіз проблем, що існують в системі оподаткування майна в Україні, зокрема, досліджуються питання щодо регулювання податку на нерухоме майно в Україні, вдосконалення системи оподаткування як основи формування місцевих бюджетів І. В. Горський,

О. В. Медведєва, Т. Г. Лебединська, Є. А. Юдин, також розглядаються проблеми оподаткування майна в Україні з точки зору зарубіжного досвіду та перспектив удосконалення Токар В. В.

Метою статті є дослідження майнового податку як основи формування місцевих бюджетів з точки зору вітчизняної практики та зарубіжного досвіду, зокрема, досвіду Федеративної Республіки Німеччини.

Проведене дослідження показало, що за рахунок використання ринкового підходу до оцінки майна як бази оподаткування, рівних умов оподаткування для всіх суб'єктів податкових відносин, а також ефективної системи оцінки вартості майна, яка не дає можливості маніпулювання, виключає з цього процесу елементи корупції, Німеччина має суттєві досягнення в регулюванні даної групи податків. Зроблено висновок, що впровадження окремих елементів системи оподаткування майна у Німеччині, які розглянуті в даній статті, в практику оподаткування в Україні, може підвищити загальну ефективність даного податку, створити умови для зниження рівня корупції в органах місцевого самоврядування, надати цій групі податків більшої соціальної спрямованості.

Ключові слова: оподаткування, податок на майно, місцевий бюджет, досвід, ефективність, впровадження.

ИМУЩЕСТВЕННЫЙ НАЛОГ КАК ОСНОВА ФОРМИРОВАНИЯ МЕСТНЫХ БЮДЖЕТОВ: ОТЕЧЕСТВЕННАЯ ПРАКТИКА И ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ

Лисничук О. А.

Сейчас потребность в исследовании зарубежного опыта налогообложения имущества, в том числе опыта Федеративной Республики Германии (далее ФРГ), обусловлена необходимостью увеличения денежных доходов муниципальных образований, а также повышением эффективности и потенциала данного налога в целом.

В работах украинских ученых выполнен анализ проблем, существующих в системе налогообложения имущества в Украине, в частности, исследуются вопросы регулирования налога на недвижимое имущество в Украине, совершенствования системы налогообложения как основы формирования местных бюджетов И. В. Горский, А. В. Медведева, Т. Г. Лебединская, Е. А. Юдин, также рассматриваются проблемы налогообложения имущества в Украине с точки зрения зарубежного опыта и перспектив совершенствования Токар В. В.

Целью статьи является исследование имущественного налога как основы формирования местных бюджетов с точки зрения отечественной практики и зарубежного опыта, в частности, опыта Федеративной Республики Германии.

Проведенное исследование показало, что за счет использования рыночного подхода к оценке имущества как базы, равных условий налогообложения для всех субъектов налоговых отношений, а также эффективной системы оценки стоимости имущества, которая не дает возможности манипулирования, исключает из этого процесса элементы коррупции, Германия имеет существенные достижения в регулировании данной группы налогов. Сделан вывод, что внедрение отдельных элементов системы налогообложения имущества в Германии, которые рассмотрены в данной статье, в практику налогообложения в Украине, может повысить общую эффективность данного налога, создать условия для снижения уровня коррупции в органах местного самоуправления, предоставить этой группе налогов большей социальной направленности.

Ключевые слова: налогообложение, налог на имущество, местный бюджет, опыт, эффективность, внедрение.

PROPERTY TAX AS THE BASIS OF LOCAL BUDGETS FORMATION: DOMESTIC PRACTICE AND FOREIGN EXPERIENCE

Lisnichuk O.A.

Nowadays the necessity of studying the foreign experience in property taxation, including the experience of the Federal Republic of Germany (hereinafter Germany), is due to the need of increasing the cash income of municipal formations as well as of enhancing the effectiveness and potential of this tax as a whole.

In the works of Ukrainian scientists an analysis of the problems existing in the property taxation system in Ukraine was carried out. In particular, the issues of regulating the real estate tax in Ukraine and improving the taxation system as the basis for local budgets formation are studied by I. V. Gorsky, A. V. Medvedeva, T. G. Lebedinskaya, E. A. Yudin. The problems of property taxation in Ukraine also examined from the point of view of foreign experience and prospects for improvement by Tokar V.V.

The author in this article analyzes the actual problems of the formation of municipal budgets at the expense of property tax from the point of view of domestic practice and foreign experience, in part of the experience of taxation of property in Germany.

The conducted research showed that due to the use of a market approach to valuation of property as a tax base equal to the conditions of taxation for all subjects of tax relations, as well as an effective system for assessing the value of property that does not allow manipulation, excludes elements of corruption from this process, Germany, has significant achievements in regulating this group of taxes. It is concluded that the introduction of

separate elements of the German system of taxation of property, which are considered in this article, into the practice of taxation in Ukraine can increase the overall efficiency of this tax, create conditions for reducing the level of corruption in local government bodies, and give this group of taxes a greater social orientation.

Keywords: taxation, property tax, local budget, experience, efficiency, implementation.

JEL Classification: H21, H24, H72

Актуальність теми дослідження. Податок на майно фізичних осіб за своєю природою є стабільним джерелом бюджетів муніципальних утворень, оскільки його податкова база найменше піддається змінам протягом податкового періоду. Відмінною рисою податків на майно є те, що їх стягування не враховує індивідуальну платоспроможність платника податків і визначається тільки характеристиками майна. З метою згладжування соціальної напруженості в суспільстві такі податки слід вводити і реформувати обережно і поетапно, оскільки можливе невдоволення з боку верств населення з низькими доходами. У зарубіжних державах податок на нерухоме майно стягується практично в усіх економічно розвинених країнах. У більшості з них цей податок є місцевим, а надходження від нього становлять основну статтю доходів бюджетів місцевих органів влади.

Постановка проблеми. Що стосується України, то в нашій країні протягом десятка років, починаючи, фактично з 1991 року, серед юристів, політиків, бізнесменів ведеться активна дискусія щодо податку на майно.

Сама ідея введення податку на майно запозичена законодавцем з досвіду європейських країн, і в наш час осмислюється дослідниками, в тому числі і на основі досвіду розвинених країн.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У роботах українських науковців виконаний аналіз проблем, що існують в системі оподаткування майна в Україні, зокрема, досліджуються питання щодо регулювання податку на нерухоме майно в Україні, вдосконалення системи оподаткування як основи формування місцевих бюджетів І. В. Горський, О. В. Медведєва, Т. Г. Лебединська, Є. А. Юдин, також розглядаються проблеми оподаткування майна в Україні з точки зору зарубіжного досвіду та перспектив удосконалення Токар В. В.

Слід також зазначити, що проблема оподаткування майна розглядалася в роботах багатьох зарубіжних дослідників Richard W., Elizabeth Plummer, і значну увагу цій проблемі приділено в роботах німецьких юристів Clemens Fuest, Lea Immel, Volker Meier, Florian Neumeier, Gisela Färber, Marco Salm, Stephanie Hengstwerth, Victor van Kommer Lambert F. Kusters.

Постановка завдання, мети дослідження. Нині потреба у дослідженні зарубіжного досвіду оподаткування майна, зокрема досвіду Федеративної Республіки Німеччини (далі ФРН), обумовлена необхідністю збільшення грошових доходів муніципальних утворень, а також підвищення ефективності і потенціалу даного податку в цілому.

Таким чином, метою статті є дослідження майнового податку як основи формування місцевих бюджетів з точки зору вітчизняної практики та зарубіжного досвіду, зокрема, досвіду Федеративної Республіки Німеччини.

Викладення основного матеріалу. Податок на майно фізичних осіб відноситься до місцевих податків, регулюється Податковим кодексом України та його стягнення визначається виключно наявністю майна у власності особи, безвідносно до індивідуальної платоспроможності платника податків.

В Україні цей податок включає в себе три різновиди податку: плата за землю, податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки; транспортний податок (ст. 265 ПКУ) [5].

Розглянемо дані податки послідовно, проаналізуємо можливості їх вдосконалення, спираючись на досвід регулювання цього податку в Україні і Німеччині.

Слід зазначити, що основна мета оподаткування земельної власності у всіх країнах, в тому числі у Німеччині і в Україні, полягає у поповненні місцевих бюджетів, тому земельний податок є місцевим податком. Дохід від податку на землю складає основну частину надходжень від податків до місцевих бюджетів.

В Україні цей податок регулюється Розділом XIII Податкового кодексу України (далі – ПКУ) «Плата за землю», а у ФРН – Німецьким цивільним укладенням, що регулює основи земельного законодавства.

Як зазначають експерти, земельний податок є другим за обсягом доходним джерелом податкових надходжень, середнє значення цього обов'язкового платежу у податкових надходженнях місцевих бюджетів України становить в останні роки 12% від усього обсягу надходжень.

У той же час світова практика показує, що у Німеччині частка земельного податку (який може стягуватися як самостійно, так і в складі податку на нерухомість) в доходах місцевих бюджетів значно вище і досягає 30.0% – 45.0%. Високий рівень податкових надходжень від податку на нерухомість, зокрема земельного податку, в деяких країнах обумовлений високими податковими ставками (від 1 до 5%), які диференціюються залежно від вартості нерухомості і землі, а також розвиненістю ринку нерухомості, низьким рівнем тіньових операцій і корупційних схем (за рахунок більш лояльної податкової політики) і ефективною системою оподаткування і, як результат, високим ступенем збирання земельного податку [12, с. 14].

Що стосується України, то відносно низька частка земельного податку у загальній сумі податкових зборів на місцевому рівні визначається складністю і неоднозначністю визначення ринкової вартості землі як бази оподаткування. При цьому ігнорується найважливіший принцип «справедливої ціни» земельної ділянки, який є основою оцінної діяльності в країнах Європейського союзу, і свідчить, що вартість земельної ділянки включає в себе не тільки економічно обґрунтовані витрати, пов'язані з її придбанням, експлуатацією, категорією землі, але також і прибуток, який отримує власник від використання землі, «престижність» розташування земельної ділянки, можливість вести відокремлений спосіб життя в умовах щільної забудови.

Також, в нашій країні, законодавство не звертає увагу на принцип дотримання конкурентних умов при оцінці земельної ділянки, відповідно до якого всі суб'єкти господарювання повинні мати рівні можливості ведення економічної діяльності, що впливають з практики оціночної діяльності.

Даний висновок ґрунтується на тому, що відповідно до податкового кодексу України з числа платників земельного податку виключений ряд земельних ділянок (ст. 283 пку), необхідність звільнення яких від оподаткування викликає сумнів, наприклад, від сплати земельного податку звільнені практично всі ділянки, на яких розташовані об'єкти державної власності, зокрема, майданчики для стоянки транспорту і відпочинку, склади, гаражі, резервуари для зберігання паливно-мастильних матеріалів, комплекси для зважування великогабаритного транспорту, виробничі бази і т. ін., які знаходяться у власності держави. Цілком зрозуміло, що дані споруди, так чи інакше виконують комерційну функцію, мають певний фінансовий дохід, у зв'язку з чим, на нашу думку, звільнення цих підприємств від сплати земельного податку веде до порушення умов конкуренції між різними суб'єктами господарювання, а також до зниження надходжень до місцевих бюджетів. При цьому даний, фактично додатковий дохід, нерідко надходить не в бюджет, а використовується як фінансовий ресурс для додаткового стимулювання персоналу державних підприємств, дорогих ремонтів, закупівлі автомобілів, оплати відряджень, відпочинку тощо.

У зв'язку з цим в нашій країні доцільно використовувати досвід німеччини, в якій плата за землю, у разі, якщо на цій землі розташовані комерційні об'єкти, стягується з урахуванням того прибутку, який отримують власники цих об'єктів, оскільки в цій країні в кінці минулого століття мали місце аналогічні проблеми [22].

У § 94 німецького цивільного укладення – основі земельного законодавства – визначено, що до земельної власності відносяться речі, які нерозривно пов'язані з землею, в першу чергу будівлі. Одиницею земельної власності є земельна ділянка, яка включає в себе складові частини та приладдя. Принципово важливо, що у німеччині будівля не розглядається як самостійний об'єкт власності, а є складовою частиною земельної власності [23].

При цьому в практиці оподаткування фРН всі ділянки землі, які належать державі, зайняті будівлями, використання яких приносить дохід, або дані ділянки приносять дохід самі по собі (наприклад, в результаті передачі в оренду), оподатковуються згідно з нормою так званої «комерційної можливості». Цей показник включає збільшений у 18 разів валовий дохід, отриманий від ведення діяльності на землі, що належить державі, і дана сума є базою для нарахування земельного податку [22].

На нашу думку, такий підхід доцільно ввести і в Україні, тим більше, що в нашій країні близько 90.0% землі перебуває у державній власності, при тому, що частина цієї землі зайнята об'єктами, використовуваними для отримання доходу державними підприємствами, що мають можливість сплачувати земельний податок. Такий підхід, на нашу думку, може в значній мірі підвищити обсяги надходжень земельного податку до місцевих бюджетів.

При оподаткуванні земельної власності у німеччині важлива точна інформація про ціни на неї на конкретній території і визначення вартості завжди здійснюється на принципах оцінки за справедливою вартістю. При цьому враховуються правила забудови в даній місцевості, наявність зв'язку вартості земельної ділянки з правом забудови і правилами забудови конкретної території; розташування земельної ділянки відносно інших земельних ділянок; призначення і категорія земель даної місцевості; ступінь і щільність забудови ділянок; наявність дозволу на будівництво; обтяженість різними сервітутами [13]. Ці відомості містяться у поземельній книзі і кадастрі і аналогічну практику оцінки вартості землі для цілей оподаткування доцільно використовувати і в Україні.

Слід зазначити, що в нашій країні для оцінки земельної ділянки використовується інший підхід. Відповідно, наприклад, до методики нормативної грошової оцінки земель населених пунктів вартість землі залежить від витрати на освоєння та облаштування території у розрахунку на квадратний метр; норми прибутку; норми капіталізації; коефіцієнта, який характеризує функціональне використання земельної ділянки (під житлову та громадську забудову, для промисловості, транспорту тощо); коефіцієнт, який характеризує місце розташування земельної ділянки [7].

Дана методика була прийнята у 1995 році і сьогодні потребує оновлення, оскільки в ній не враховуються традиційні для європейської практики фактори, що впливають на вартість землі як об'єкт оподаткування. Наприклад, при оцінці вартості не враховуються такі важливі фактори, як розташування земельної ділянки відносно інших земельних ділянок, що дає можливість зберігати конфіденційність (усамітнюватися) на ділянці в умовах щільної міської забудови; ступінь і щільність забудови ділянок, що впливає на вартість землі з точки зору її конкурентного потенціалу; обтяженість різними сервітутами, що впливає на вартість ділянки землі в плані її юридичної надійності, що знижує оподатковану базу. При цьому слід мати на увазі, що дані фактори відносяться переважно до земельних ділянок, зайнятих під «престижне» індивідуальне або комерційне будівництво, і, відповідно цілком можуть бути взяті до уваги при розрахунку бази оподаткування.

Доцільно, на нашу думку, українському законодавцю вивчити і досвід фРН, який визначає «прозорість» оцінки землі з метою оподаткування.

У нашій країні в практиці оцінки, для визначення розміру земельного податку, використовується нормативна грошова оцінка земельних ділянок (ст. 5 закону України «про оцінку землі») [8]. Дану оцінку проводять юридичні особи, які є розробниками документації із землеустрою, а органи місцевого самоврядування виступають замовниками робіт з нормативної грошової оцінки земельних ділянок та на пленарних засіданнях затверджують технічну документацію з нормативної грошової оцінки землі, розроблену у відповідності до вимог чинного законодавства [10].

Фактично оцінку вартості землі здійснюють особи, пов'язані між собою певними інтересами: органи місцевого самоврядування зацікавлені в оцінці землі за вартістю, яка відповідає не лише інтересам громади, але, в окремих випадках, і інтересам чиновників; оцінювач, який так чи інакше може бути включений у такі схеми і також має певний зиск від «некоректної» оцінки. Такі випадки, на жаль, є в нашій країні частою практикою, в результаті чого вартість землі є заниженою, а надходження до місцевого бюджету також знижуються у порівнянні з можливими обсягами надходжень.

У зв'язку з цим також доцільно звернутися до досвіду Німеччини, де власник землі сам обирає оцінювача. Оцінку земельних ділянок проводять незалежні експерти, фахівці, які перебувають на державній службі, або фахівці, які значаться в штаті банків і страхових компаній. У разі, якщо на думку податкових органів вартість землі занижена або завищена, допускаються спори щодо оцінки, при цьому чиновники муніципалітету, фактично, виключені з процесу оцінки [14].

Такий підхід доцільно використовувати і в Україні, що призведе не лише до зростання податкових надходжень, а й до зниження рівня корупції в нашій країні.

Що стосується податку на авто (транспортного податку, ст. 267 ПКУ), то варто згадати, що в різні періоди такими були: транспортний збір, який підлягав сплаті при перереєстрації автомобіля, а також при техогляді, збір за першу реєстрацію транспортного засобу, яким обкладалися автомобілі при першій реєстрації в Україні. На даний момент власники автотранспорту платять виключно транспортний податок.

Відповідно до Податкового кодексу України (ст. 267 ПКУ) платниками транспортного податку є фізичні та юридичні особи, в тому числі нерезиденти, які мають зареєстровані в Україні згідно з чинним законодавством власні легкові автомобілі. Об'єктом оподаткування є легкові автомобілі, з року випуску яких минуло не більше п'яти років (включно) та середньоринкова вартість яких становить понад 375 розмірів мінімальної заробітної плати (1396 125 грн. у 2019 році), встановленої законом на 1 січня податкового (звітного) року.

Така вартість визначається центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику економічного, соціального розвитку і торгівлі, за методикою, затвердженою Кабінетом Міністрів України, станом на 1 січня податкового (звітного) року виходячи з марки, моделі, року випуску, об'єму циліндрів двигуна, типу пального (ст. 267 ПКУ).

Фактично мова йде про відносно дорогих автомобілях, вартість яких перевищує 43.5 тис. Євро, при цьому ставка податку встановлюється з розрахунку на календарний рік у розмірі 25 000 гривень за кожен легковий автомобіль.

Слід зазначити, що транспортний податок у Німеччині за своїм внутрішнім змістом відрізняється від українського податку. У ФРН податки, які сплачують за володіння автомобілем, включають податок, який сплачується за період користування автомобілем (річний автомобільний податок, який сплачують всі власники автомобілів), а також страховий збір. Як правило, їх розміри встановлюються щорічно і залежать від потужності двигуна, ваги, року випуску автомобіля і інших показників. При цьому у Німеччині цей податок має екологічну спрямованість, ставки річного автомобільного податку вище для дизельних авто, ніж для працюючих на бензині. Крім екологічної складової, за допомогою даного підходу німецький законодавець створює умови для того, щоб компенсувати різницю в оподаткуванні акцизним збором двох видів пального. Крім того, власникам старих дизельних позашляховиків з великим об'ємом двигуна (які користуються підвищеним попитом в Україні), у Німеччині доводиться платити податок у розмірі близько тисячі євро на рік [19].

Таким чином, в трактуванні даного податку, у Німеччині і в Україні є принципова відмінність: в нашій країні цей податок, фактично, є податком на розкіш, в той час як в Європі цей податок розглядається як екологічно важливий, стимулюючий виробництво за рахунок відмови від володіння старими автомобілями, як важливий засіб наповнення муніципального бюджету завдяки масовому володінню автотранспортними засобами громадянами Німеччини.

Безумовно, що вводити повсюдне оподаткування власників транспортних засобів в Україні на сьогодні недоцільно, оскільки це створить додаткову соціальну напруженість, тим більше, що у противників такої форми оподаткування є вагомі аргументи: якість українських доріг, сервісу, палива далекі від європейських стандартів, що збільшує витрати власників у порівнянні з європейськими автолюбителями.

У той же час, на нашу думку, цілком справедливим буде оподаткування ввезених в Україну автомобілів з великим об'ємом двигуна, які на сьогодні не відповідають нормам Євро-5, але які використовуються власниками як засіб пересування.

Наступним податком, який належить до групи податків на майно, є податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки (ст. 266 ПКУ). Цей податок в європейських країнах виконує фінансову функцію (забезпечує значні надходження до місцевих бюджетів), соціальну (скорочує розрив між майновим становищем найбільш і найменш забезпечених верств населення), а також регулюючу (сприяє більш ефективному використанню майна). Реалізація всіх перерахованих вище функцій можлива при розумному, економічно обґрунтованому підході до оподаткування, до співвідношення всіх його складових частин при урахуванні соціальних і економічних наслідків його введення.

Оподаткування нерухомості у Німеччині базується на ретельному аналізі особливостей держави і податкової системи в цілому. Перш ніж вводити цей податок, німецький законодавець ретельно зважував його ефект і наслідки для економіки, формулював основні принципи оподаткування нерухомості. До цих принципів можна віднести наступні:

- 1) податок на нерухоме майно є, переважно, місцевим податком і надходить до місцевих бюджетів. Він може бути також федеральним, але кошти від його сплати можуть розподілятися між бюджетами всіх рівнів;
- 2) у більшості країн податок сплачується власниками нерухомості, однак платниками майнового податку можуть бути також орендар або обидві вищезазначені особи;
- 3) об'єктом оподаткування, як правило, є земля, будівлі та споруди, оскільки на відміну від рухомого майна вони можуть бути відносно легко виявлені і ідентифіковані. Однак законодавства деяких країн передбачають виключення з даного правила;
- 4) при визначенні бази оподаткування майнового податку зазвичай використовується вартість оподатковуваних об'єктів, яка найбільше відповідає ринковій, що стимулює економічно раціональне їх використання;
- 5) об'єктом оподаткування податком на нерухомість у німецькій практиці оподаткування найчастіше є єдиний комплекс – земля і будівлі та споруди, що безпосередньо знаходяться на ній, і які визнаються як «поліпшення якості земельних ділянок».

В Україні, згідно з нормами ст. 266 ПКУ, об'єктом оподаткування є об'єкт житлової та нежитлової нерухомості, в тому числі його частка, а земля, що знаходиться під будівлями, оподатковується окремо, що є цілком виправданим, оскільки в даному випадку йдеться про зовсім різні об'єкти оподаткування. Принциповим питанням є база оподаткування, у Німеччині податковою базою щодо даного податку, як правило, є ринкова вартість нерухомості [9].

Сама методика визначення вартості нерухомого майна ґрунтується або на порівнянні продажів, тобто на вивченні цін ринкових угод з об'єктами нерухомості, або на капіталізації доходу від потенційного найкращого і самого вигідного використання нерухомого майна, або на рівні витрат, тобто на розрахунку витрат, які потрібні були б на повне відновлення даного об'єкту нерухомості, або на поєднанні всіх трьох перерахованих методів. Описувана методика знайшла широке застосування у північноамериканських державах, а також на пострадянському просторі (наприклад, в Молдові).

В Україні застосовується інший підхід. Відповідності до ст. 266 ПКУ базою оподаткування є загальна площа об'єкта житлової та нежитлової нерухомості, в тому числі його часток, при тому, що існують пільги для квартир незалежно від їх кількості (60 кв. метрів); для житлових будинків незалежно від їх кількості (120 кв. метрів).

Такий похід вже критикувався в юридичній літературі, оскільки його використання зрівнює в плані оподаткування власників «елітного житла», які, наприклад, будують на орендній ділянці два будинки загальною площею 238 кв. м, і власників житла, побудованого, наприклад, багатодітною сім'єю ще в минулому столітті.

Відповідно експерти вважають, що для того, щоб цей податок був справедливим і адекватним, за базу оподаткування слід брати не метри, а вартість нерухомості. Логічно, що власник елітної квартири в центрі Києва повинен платити більше, ніж власник аналогічної за площею «хрущовки» на околиці.

Але існує й інша точка зору – Україна ще «не доросла» до того, щоб прив'язувати ставки оподаткування до вартості об'єктів, оскільки сама система оцінки нерухомості в Україні не досконала, відомі факти заниження вартості майна, у зв'язку з чим, модель з оподаткуванням площі більш оптимальна для таких країн, як Україна.

У той же час, в роботах дослідників [1, 2] українському законодавцеві, за прикладом європейських колег, рекомендується розглянути можливості впровадження «податку на розкіш», що є частиною податкової системи більшості європейських країн з урахуванням практики використання цього податку і його обґрунтованої критики.

Розглядаючи цей податок, ми вкажемо на те, що податок на розкіш в Європі з'явився у XVII-XVIII століттях; в тій чи іншій формі він зберігся у багатьох країнах – наприклад, у Франції, Великобританії, Хорватії, Італії, Греції та ін., проте, єдина думка щодо доцільності застосування цього податку відсутня. Так, у Франції існує податок на багатство або «солідарний податок на майновий стан», який існує вже 30 років і його сплачує значна частина населення [3].

На території Німеччини даний податок (Wealth Tax) не діє і німецькими юристами цей підхід критикується. Ми поділяємо аргументи німецьких юристів щодо цього податку і викладемо їх аргументи з урахуванням українських реалій:

1. Однією з головних небезпек даного фіскального заходу є те, що він буде частіше застосовуватися до середнього класу України, який і так не може остаточно сформуватися під гнітом податкового тягара. Середній клас практично не використовує офшори, не реєструє майно в юрисдикції інших країн, не використовує інших схем володіння дорогою власністю. У той же час практично у кожного представника середнього класу є квартира, площа якої може бути досить великою, заміський будинок. Вони-то і можуть потрапити під оподаткування в першу чергу. Крім того, дозволити собі придбати відносно дорогу нерухомість ці люди можуть за рахунок кредитів, а впровадження додаткового податку може підвищити кількість прострочених і безнадійних кредитів, що негативно позначиться на розвитку банківської системи України.

2. Не вирішеним залишається питання про методику оцінки і порядок розрахунку вартості майна, яка буде використовуватися при розрахунку податку. На даний момент у нас немає ні інституту оцінки, який би грамотно і точно прорахував вартість тієї чи іншої власності, ні чіткого уявлення про те, якими будуть ставки. Труднощі в оцінці, наприклад, елітних замських будинків складається часто в тому, що єдиного об'єкта нерухомості, що складається з котеджу і земельної ділянки, сформувати не вдається, тому що, як правило, земля записана на одну особу, а котедж – на іншу. Податок на розкіш повинен обчислюватися лише після затвердження кадастрової вартості єдиного об'єкта нерухомості, що складається з земельної ділянки та самого об'єкта. Робота з постанови всіх об'єктів на кадастровий облік складна і займе не один рік, тим більше що методика визначення кадастрової вартості ще допрацьовується. З іншого боку, отримати реальну оцінку

вартості об'єктів розкоші в країні, в якій значна частина економіки є «тіньовою», стабільно високим залишається рівень корупції, буде важко, а скоріше – неможливо.

Та й за кордоном основний спосіб ухилення від сплати податку на дорогу нерухомість, який досі застосовується у багатьох країнах, – заниження офіційної вартості придбаного об'єкта нерухомості. Отже, варіант прив'язки податку до оціночної вартості предмета розкоші, не є оптимальним. Таким чином, при розрахунку податку на володіння дорогою нерухомістю неминуче виникнуть технічні та організаційні труднощі, пов'язані з проведенням кваліфікованої оцінки вартості нерухомості. Також, незважаючи на те, що сьогодні є якесь розуміння оцінки вартості майна, питання, хто буде його оцінювати, залишається відкритим.

3. Залишаються неясними і критерії оподаткування. Якщо все-таки вводити податок на надмірне споживання благ, то, що застосовувати в якості бази - вартість багатства (наприклад, житлової нерухомості) або площа квартири або замиського будинку? Якщо брати за основу вартість, то питань виникає ще більше. Якою вона має бути? Який той поріг, при якому про майно можна говорити, що воно є «розкішною»? Особливістю класу власників житлової нерухомості є недавня історія його існування (близько 20 років) і специфічний шлях її отримання. Переважна частина власників житла отримала його не шляхом купівлі на ринку нерухомості, а за допомогою приватизації житла, тобто практично задарма.

У зв'язку з цим ринок нерухомості в Україні і клас власників житлової нерухомості є досить специфічним і досить диференційованим. Власниками житла виступають як забезпечені громадяни з високими доходами, так і населення із низьким доходом. Як розраховувати податок, якщо в одному будинку можуть проживати люди з різною платоспроможністю, але які мають абсолютно однакові права на житло? Крім того, податок повинен мати диференційований характер, що має враховувати регіональні особливості ринку нерухомості, який істотно відрізняється у територіальному розрізі.

4. Великі сумніви породжує питання про те, як буде відбуватися адміністрування даного податку. Законодавче введення податку на розкіш зовсім не означає його збирання.

Інших перешкод для збору цього податку також достатньо. Існує безліч схем ухилення від сплати податку на нерухомість, а саме: оформлення нерухомості на третіх осіб, на юридичні особи, особняки не будуть офіційно вводитися в експлуатацію (а з недобудованих об'єктів податок не стягується) і т. ін. Як перекривати можливі канали уникнення сплати податку залишається поки неясним.

За кордоном проблема збору цього податку вирішується, зокрема, таким чином, що податкові інспектори влаштовують спеціальні рейди, щоб знайти ці предмети розкоші. Саме за рахунок такого адміністрування забезпечується високий рівень податкових надходжень, але в нашій країні цей підхід стане лише додатковими фактором корупції.

5. Один з головних питань, на яке належить відповісти – який механізм роботи нового податку? Чи має такий податок платити кожна людина, чиє фінансове становище законодавчо буде визнано досить великим або ж податок буде сплачуватися з покупки супердорогих квартир і будинків?

Обидва підходи мають свої плюси і мінуси. Насправді у більшості країн Європи, де діє подібна система, податок стягується саме при покупці відповідних товарів, що дозволяє зробити всю систему адресною. З точки зору збирання податків таке рішення є більш ефективним.

6. Інше важливе питання: куди будуть йти кошти, отримані з податку на розкіш, і як вони будуть витратитися? Чи буде цей податок цільовим – спрямованим на фінансування соціальних програм, відновлення охорони здоров'я, освіти або стане ще однією статтею поповнення бюджету – не ясно. Без цього говорити про «потрібність» податку для пересічних громадян безглуздо. Чекати ефективності від податку на розкіш в Україні, в тому числі і на дуже дорогу нерухомість, можна лише у разі, якщо кошти від нього будуть спрямовані в місцевий бюджет і під строгим контролем витратитися на розвиток місцевої соціальної інфраструктури. Таким чином, впровадження даного податку в Україні на сьогодні навряд чи можна визнати обґрунтованим.

Що стосується Німеччини, то незважаючи на те, що в цій країні не стягується податок на багатство (Wealth Tax), все ж встановлено податок на нерухоме майно фізичних осіб (Property Tax). Даний податок є місцевим, об'єктом якого визнаються об'єкти нерухомості.

Законодавство Німеччини розділяє всю процедуру щодо обчислення підсумкової суми податку на два основних етапи.

1. Перший етап полягає у визначенні оціночної вартості нерухомості на основі положень спеціального акту про податкову оцінку. Після встановлення оціночної вартості її величина множиться на базову ставку податку. Найбільш часто застосовується базова податкова ставка у розмірі 0,35%. Але ця ставка не єдина в системі податку на нерухоме майно. Для цілей обчислення базової суми податку передбачена невелика шкала податкових ставок, яка поділяється на дві категорії нерухомості: для будинків на одну сім'ю і для будинків на дві сім'ї. У межах категорії «будинок для однієї сім'ї» податкова шкала утворює прогресію, згідно з якою величина податкової ставки збільшується з ростом податкової бази (оціночної вартості нерухомості).

Так, величина оціночна вартість в сумі, що не перевищує 38 347 євро, обкладається за мінімальною базовою ставкою 0,26%. При перевищенні названого параметра ставка податку збільшується до 0,35%, але за цією ставкою обкладається не вся зросла оцінна вартість нерухомості, а тільки сума перевищення над величиною оціночної вартості, що обкладається за мінімальною базовою ставкою. Стосовно «будинків на дві сім'ї» встановлена єдина пропорційна податкова ставка у розмірі 0,31%, яка не залежить від величини оціночної вартості нерухомості. У підсумку, перший етап закінчується розрахунком базової суми податку на нерухоме майно.

2. Після завершення першого етапу починає діяти другий етап процедури обчислення підсумкової суми податку. Цей етап передбачений для обліку так званого муніципального фактора, який потрібен для відображення особливостей кожного окремого муніципального утворення, на території якого розташовані оподатковані об'єкти нерухомості. Офіційно муніципальний фактор виражається у відсотках, величину яких встановлює орган місцевого самоврядування. Нині розмір муніципального фактора, виходячи з аналізу всіх муніципальних утворень, знаходиться в межах від 150 до 660%, або від 1,5 до 6,6 в абсолютному вираженні. Загальна сума податку на нерухоме майно, що підлягає сплаті до бюджету окремо взятого муніципального утворення, виходить шляхом множення базової суми податку на конкретний муніципальний фактор [14, 15].

Таким чином, даний підхід, по-перше, має переваги, які дозволяють диференціювати суму податку, а по-друге, має явну соціальну спрямованість, що також робить його дуже привабливим з точки зору можливостей запозичення даного досвіду і розробки ринкового підходу до оцінки нерухомості для цілей оподаткування в Україні.

Висновки. Таким чином, у статті досліджений податок на майно як основа формування місцевого бюджету з точки зору вітчизняної практики та зарубіжного досвіду, зокрема, оподаткування майна у Німеччині.

Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що ФРН має суттєві досягнення у регулюванні даної групи податків, які є основним джерелом наповнення місцевих бюджетів.

Цьому сприяє ринковий підхід до оцінки майна як бази оподаткування, рівні умови оподаткування для всіх суб'єктів податкових відносин, а також ефективна система оцінки вартості майна, яка не дає можливості маніпулювання, виключає з цього процесу елементи корупції.

Впровадження окремих елементів німецької системи оподаткування майна, які розглянуті у статті, в практику оподаткування в Україні може підвищити загальну ефективність даного податку, створити умови для зниження рівня корупції в органах місцевого самоврядування, надати цій групі податків більшої соціальної спрямованості.

Список використаних джерел

1. Атаманчук Н. І. Актуальність податку на розкіш в Україні: проблеми та перспективи впровадження. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Вип. 4. Том 2. С. 9-13.
2. Кравчун А. С. Оподаткування предметів розкоші в Україні: стан та перспективи. URL: http://www.nbuv.gov.ua/ejournals/Choasp/2012_1/12kasstp.pdf
3. Горский И. В., Медведева О. В., Лебединская Т. Г., Юдин Е. А. Налогообложение недвижимого имущества в зарубежных странах. Москва : Магистр: ИНФРА-М, 2010. 176 с.
4. Нестеренко А. С. Майновий податок – податок на нерухомість як основа функціонування місцевих бюджетів в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного ун-ту*. 2015. №17. С. 78-82.
5. Податковий кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, № 13-14, № 15-16, № 17, ст.112
6. Покатаєва О. В., Головка Є. Є. Правове регулювання податку на нерухоме майно в Україні. *Держава та регіони. Сер. : Право*. 2014. № 1. С. 56-61.
7. Про Методику нормативної грошової оцінки земель населених пунктів: Постанова Кабінету Міністрів України від 23 березня 1995 р. № 213. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213-95-%D0%BF#n15>
8. Про оцінку земель: Закону України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, N 15, ст.229 (Редакція від 01.01.2019)
9. Прокопенко В. Ю. Особливості визначення вартості нерухомості для цілей оподаткування: світовий досвід та висновки для України. *Бізнес Інформ*. 2015. № 3. С. 231-236.
10. Роз'яснення щодо застосування органами місцевого самоврядування вимог Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» при прийнятті рішень про затвердження нормативної грошової оцінки земель. *Державна регуляторна служба України*. URL: <http://www.drs.gov.ua/>
11. Токар В. В., Хорошаєв Є. С. Оподаткування майна в Україні: зарубіжний досвід та перспективи удосконалення. *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2012. № 1. С. 395-407.
12. Richard F. Dye and Richard W. England. Assessing the Theory and Practice of Land Value Taxation. URL: https://www.lincolnst.edu/sites/default/files/pubfiles/assessing-theory-practice-land-value-taxation-full_0.pdf
13. Besteuerung von Immobilien in Deutschland. URL: <https://www.frag-einen-anwalt.de/Besteuerung-von-Immobilien-in-Deutschland--f182856.html>
14. Clemens Fuest, Lea Immel, Volker Meier, Florian Neumeier Die Grundsteuer in Deutschland: Finanzwissenschaftliche Analyse und Reformoptionen. URL: <https://www.cesifo-group.de/DocDL/ifo-studie-2018-fuest-et-al-grundsteuer.pdf>
15. Die Grundsteuer und ihre Berechnung: Was Eigentümer wissen müssen. URL: <https://ratgeber.immowelt.de/a/die-grundsteuer-und-ihre-berechnung-was-eigentuemer-wissen-muessen.html>
16. Eigenhalter, T. (2018): Wesentliche Parameter einer Grundsteuerreform. *Wirtschaftsdienst*, 98.Jg., Nr. 3/2018, S. 159-162.
17. Elizabeth Plummer Evidence on the distributional effects of a land value tax on residential households. URL: <https://www.ntanet.org/NTJ/63/1/ntj-v63n01p63-92-evidence-distributional-effects-land.pdf?v=%CE%B1>

18. Gisela Färber, Marco Salm, Stephanie Hengstwerth *Grundsteuerreform in Deutschland: eine unendliche Geschichte?* Homburg, S. (2018): Ein Vorschlag zur Grundsteuerreform. *Wirtschaftsdienst*, 98. Jg., Nr. 3/2018, S. 169-175.
19. Kfz-Steuer berechnen: So viel kostet sie 2019. URL: <https://www.allianz-autowelt.de/kfz-steuer/rechner/>
20. Land value taxation: theory, evidence, and practice / edited by Richard F. Dye and Richard W. England. (2009). URL: <https://www.lincolnst.edu/sites/default/files/pubfiles/land-value-taxation-chp.pdf>
21. Löhr, Dirk (2011): Reform der Grundsteuer: Zu einem blinden Fleck in der Stellungnahme des Wissenschaftlichen Beirats beim Bundesministerium der Finanzen. *Wirtschaftsdienst*, 91. Jg., Nr. 5/2011, S. 333-338.
22. Victor van Kommer Lambert F. Kusters *Möglichkeiten der Wiedereinführung der Vermögensteuer in Deutschland und denkbare Alternativen*. (2013). URL: https://www.boeckler.de/wsi_kurzgutachten_kommer_kusters.pdf
23. <https://ru.wikisource.org/wiki/%>

References

1. Atamanchuk, N. I. (2014) *Relevance of the luxury tax in Ukraine: problems and prospects of implementation*. *Scientific Bulletin of the Kherson State University*. I 4. Volume 2. P. 9-13.
2. Kravchun, A. C. (2012) *Taxation of luxury goods in Ukraine: state and prospects* URL: http://www.nbuv.gov.ua/ejournals/Choasp/2012_1/12kasstp.pdf
3. Gorsky, I. V., Medvedev, O. V., Lebedinskaya T. G. & Yudin E. A. (2010) *Taxation of immovable property in foreign countries*. M. : Master: INFRA-M, 176 p.
4. Nesterenko A. C. (2015) *Property tax - property tax as the basis of the functioning of local budgets in Ukraine*. *Scientific Bulletin of the International Humanitarian Unitary Enterprise*, 17. 78-82.
5. *The Tax Code of Ukraine*. *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine (BPD)*, 2011, No. 13-14, No. 15-16, No. 17, p.112
6. Pokataeva, O. V. & Golovko, E. Ye. (2014) *Legal Regulation of Real Estate Tax in Ukraine*. *State and Regions*. Sir : Right, 1. 56-61.
7. *About the Methodology of normative monetary valuation of settlements: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated March 23, 1995 No. 213*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213-95-%D0%BF#n15>
8. *On land valuation: the Law of Ukraine*. *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR)*, 2004, No. 15, st.229 (Revision from 01.01.2019)
9. Prokopenko, V. Yu. (2015) *Features of Determining the Value of Real Estate for Tax Purposes: World Experience and Conclusions for Ukraine*. *Business Inform*, 3. 231-236.
10. *Clarification on the application by local governments of the requirements of the Law of Ukraine «On the Principles of State Regulatory Policy in the Field of Economic Activity» when making decisions on approval of normative monetary valuation of land*. *State Regulatory Service of Ukraine*. URL: <http://www.drs.gov.ua/>
11. Tokar, V. V. & Khoroshayev, E. S. (2012) *Taxation of property in Ukraine: foreign experience and perspectives of perfection*. *Collection of scientific works of the National University of the State Tax Service of Ukraine*, 1. 395-407.
12. *Assessing the Theory and Practice of Land Value Taxation* / Richard F. Dye and Richard W. England. URL: https://www.lincolnst.edu/sites/default/files/pubfiles/assessing-theory-practice-land-value-taxation-full_0.pdf
13. *Besteuerung von Immobilien in Deutschland*. URL: <https://www.frag-einen-anwalt.de/Besteuerung-von-Immobilien-in-Deutschland--f182856.html>
14. *Die Grundsteuer in Deutschland: Finanzwissenschaftliche Analyse und Reformoptionen* / Clemens Fuest, Lea Immel, Volker Meier, Florian Neumeier. URL: <https://www.cesifo-group.de/DocDL/ifo-studie-2018-fuest-et-al-grundsteuer.pdf>
15. *Die Grundsteuer und ihre Berechnung: Was Eigentümer wissen müssen*. URL: <https://ratgeber.immowelt.de/a/die-grundsteuer-und-ihre-berechnung-was-eigentuemer-wissen-muessen.html>
16. Eigenthaler, T. (2018): *Wesentliche Parameter einer Grundsteuerreform*. *Wirtschaftsdienst*, 98.Jg., Nr. 3/2018, S. 159-162.
17. *Evidence on the distributional effects of a land value tax on residential households* / Elizabeth Plummer. URL: <https://www.ntanet.org/NTJ/63/1/ntj-v63n01p63-92-evidence-distributional-effects-land.pdf?v=%CE%B1>,
18. *Grundsteuerreform in Deutschland: eine unendliche Geschichte?* / Gisela Färber, Marco Salm, Stephanie Hengstwerth. – Homburg, S. (2018): Ein Vorschlag zur Grundsteuerreform. *Wirtschaftsdienst*, 98. Jg., Nr. 3/2018, S. 169-175.
19. Kfz-Steuer berechnen: So viel kostet sie 2019. URL: <https://www.allianz-autowelt.de/kfz-steuer/rechner/>
20. Land value taxation: theory, evidence, and practice / edited by Richard F. Dye and Richard W. England. (2009). URL: <https://www.lincolnst.edu/sites/default/files/pubfiles/land-value-taxation-chp.pdf>
21. Löhr, Dirk (2011): Reform der Grundsteuer: Zu einem blinden Fleck in der Stellungnahme des Wissenschaftlichen Beirats beim Bundesministerium der Finanzen. *Wirtschaftsdienst*, 91. Jg., Nr. 5/2011, S. 333-338.
22. *Möglichkeiten der Wiedereinführung der Vermögensteuer in Deutschland und denkbare Alternativen* / Victor van Kommer Lambert F. Kusters. (2013). URL: https://www.boeckler.de/wsi_kurzgutachten_kommer_kusters.pdf
23. <https://ru.wikisource.org/wiki/%>

ДАНИ ПРО АВТОРА

Лісничук Оксана Андріївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів імені Л. Л. Тарангул, Університет державної фіскальної служби України

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Лисничук Оксана Андреевна, кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры финансов имени Л.Л.Тарангул
Университет государственной фискальной службы Украины
ул. Университетская, 31, г. Ирпень, Киевская обл., 08201, Украина
e-mail: oksanaskvur81@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHOR

Lisnichuk Oksana, PhD of Economic Sciences, associate professor,
assistant professor of the Department of Finance named after L. L. Tarangul
University of State Fiscal Service of Ukraine
University street, 31, Irpin, Kiev reg., 08201, Ukraine
e-mail: oksanaskvur81@gmail.com

УДК 336.14

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-42-199-204>

СУЧАСНИЙ СТАН ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ ТА БЮДЖЕТНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Малишко В. В.

Предметом дослідження є фінансова політика та бюджетна безпека.

Метою є дослідження сучасного стану фінансової політики та бюджетної безпеки України.

Методи, що були використані в процесі дослідження: метод порівняльного аналізу, узагальнення, статистичний та інші методи дослідження.

Результати роботи. У статті охарактеризовано сучасний стан фінансової політики та бюджетної безпеки України, проаналізовано державний борг, бюджетний дефіцит та видатки державного бюджету на фінансування потреб оборони та безпеки. Зазначено, що є її вагомим завданням та як здійснюється реалізація фінансової політики держави. Вказано на фактори, які потрібно враховувати при формуванні фінансової політики на середньострокову перспективу, її головні проблеми. Звернута увага на важливе питання для впровадження відповідної фінансової політики. Проаналізовано бюджетну безпеку держави, її основні завдання. Визначено її найважливіші критерії та, що вона повинна забезпечувати. Вказано на те, що є вихідними характеристиками та основними загрозами бюджетної безпеки, основні індикатори та пріоритети її зміцнення.

Галузь застосування результатів: Міністерство фінансів України, Верховна Рада України.

Висновки. У статті зроблений аналіз державного боргу України (у 2016 році він становив – 1929759 млн. грн., у 2017 році – 2141674 млн. грн., у 2018 році – 2168627 млн. грн., станом на 31.01.2019 року він становив – 2171918 млн. грн.), дефіциту державного бюджету України (у 2016 році він становив – 70130 млн. грн., у 2017 році – 47850 млн. грн., у 2018 році – 94116 млн. грн., станом на 31.01.2019 року він становив – 90732 млн. грн.), видатків державного бюджету на фінансування потреб оборони та безпеки (у 2016 році вони становили 58097 млн. грн., у 2017 році – 68859 млн. грн., у 2018 році – 98800 млн. грн., станом на 31.01.2019 року вони становили – 102910 млн. грн.).

Аналізуючи дані державного боргу, бюджетного дефіциту та видатків державного бюджету на фінансування потреб оборони та безпеки можна сказати про те, що на сьогоднішній день нам є над чим працювати, потрібно знаходити шляхи вирішення багатьох проблем, які виникають, задля процвітання нашої держави.

Ключові слова: фінансова політика, бюджетна безпека, державний борг, дефіцит, соціально-економічні процеси, економічне зростання.

**СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ФИНАНСОВОЙ ПОЛИТИКИ
И БЮДЖЕТНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНЫ**

Малышко В. В.

Предметом исследования является финансовая политика и бюджетная безопасность.

Целью является исследование современного состояния финансовой политики и бюджетной безопасности Украины.

Методы, использованные в процессе исследования: метод сравнительного анализа, обобщения, статистический и другие методы исследования.

Результаты работы. В статье охарактеризовано современное состояние финансовой политики и бюджетной безопасности Украины, проанализированы государственный долг, бюджетный

дефицит и расходы государственного бюджета на финансирование нужд обороны и безопасности. Отмечено, что является ее весомой задачей и как осуществляется реализация финансовой политики государства. Указано на факторы, которые нужно учитывать при формировании финансовой политики на среднесрочную перспективу, ее главные проблемы. Обращено внимание на важный вопрос для внедрения соответствующей финансовой политики. Проанализировано бюджетную безопасность государства, ее основные задачи. Определены ее важнейшие критерии и, что она должна обеспечивать. Указано на то, что является исходными характеристиками и основными угрозами бюджетной безопасности, основные индикаторы и приоритеты ее укрепления.

Область применения результатов: Министерство финансов Украины, Верховная Рада Украины.

Выводы. В статье сделан анализ государственного долга Украины (в 2016 году он составлял – 1929759 млн. грн., в 2017 году – 2141674 млн. грн., в 2018 году – 2168627 млн. грн., по состоянию на 31.01.2019 года он составлял – 2171918 млн. грн.), дефицита государственного бюджета Украины (в 2016 году он составлял – 70130 млн. грн., в 2017 году – 47850 млн. грн., в 2018 году – 94116 млн. грн., по состоянию на 31.01.2019 года он составил – 90732 млн. грн.), расходов государственного бюджета на финансирование потребностей обороны и безопасности (в 2016 году они составляли 58097 млн. грн., в 2017 году – 68859 млн. грн., в 2018 году – 98800 млн. грн., по состоянию на 31.01.2019 года они составляли – 102910 млн. грн.). Анализируя данные государственного долга, бюджетного дефицита и расходов государственного бюджета на финансирование нужд обороны и безопасности можно сказать, что на сегодняшний день нам есть над чем работать, нужно находить пути решения многих возникающих проблем ради процветания нашего государства.

Ключевые слова: финансовая политика, бюджетная безопасность, государственный долг, дефицит, социально-экономические процессы, экономический рост.

CURRENT STATE OF FINANCIAL POLICY AND BUDGETARY SECURITY OF UKRAINE

Malyshko V. V.

The subject of the study is financial policy and budgetary security.

The purpose is studying the current state of financial policy and budgetary security of Ukraine.

The methods used in the research process: method of comparative analysis, generalization, statistical and other research methods.

The results of the work. In the article the current state of financial policy and budgetary security of Ukraine is characterized; the state debt, budget deficit and the expenditures for financing the needs of defence and security are analyzed. The important task of the state financial policy and the ways of its implementation are noted. The factors to be taken into account in financial policy-making for the medium-term perspective and the main problems of financial policy are identified. The attention is paid to the important issues of the relevant financial policy implementation. The budgetary security of the state with its main tasks is analyzed. Its most important criteria and what it should provide are defined. The initial characteristics of budgetary security and its leading threats are shown as well as the main indicators of budgetary security and priorities for its strengthening.

The field of application of results: the Ministry of Finance of Ukraine, the Verkhovna Rada of Ukraine.

Conclusions. The article contains the analysis of the state debt of Ukraine (estimated at UAH 1929759 million in 2016, UAH 2141674 million in 2017, UAH 2168627 million in 2018, UAH 2171918 million as of 31.01.2019), the deficit of state budget of Ukraine (estimated at UAH 70130 million in 2016, UAH 47850 million in 2017, UAH 94116 million in 2018, UAH 90732 million as of 31.01.2019), the state budget expenditures for financing the needs of defence and security (estimated at UAH 58097 million in 2016, UAH 68859 million in 2017, UAH 98800 million in 2018, UAH 102910 million as of 31.01.2019).

Analyzing the data of state debt, budget deficit and state budget expenditures for financing the needs of defence and security we can say that today there is much work to do. It is necessary to find the ways of solving many problems for our country's prosperity.

Keywords: financial policy, budgetary security, state debt, deficit, social and economic processes, economic growth.

JEL Classification: E62, H61-H63, O47

Formulation of the problem. In a difficult period for Ukraine, i.e. the annexation of the Crimea and the military conflict in the East of the country, the financial policy and budgetary security of Ukraine are of great importance for research and analysis.

Problems in the state are increasing, and they require urgent studying and solutions, because it is financial policy and budgetary security that influence the economic development of our country and its safety.

In Ukraine actually none of the government Agencies constantly coordinates the financial policy as a whole.

An important task of the state financial policy is to increase the financial resources of the country as a whole based on the GDP basic factors growth. One of the important elements of the financial policy should be its focus on eliminating the disparities in primary income distribution between labour, capital and government.

A financial policy plays an important role for population welfare and for the country defense increase. That's why the topic proposed is always relevant and will require further research.

Analysis of recent research and publications and the unresolved part of the problem. The research of the state financial policy and budgetary security was conducted by such well-known Ukrainian scientists as O. Bilyk, I. Valuyskiy, E. Gataullina, L. Zveruk, V. Kravets, V. Malyshko, S. Onuschenko, T. Sitash, O. Tarasova, V. Yaschuk, etc.

The study of financial policy and budgetary security should be based on scientific conception of society economic development and produce the real current and strategic results. However, the individual components of such policy and directions of its development are not sufficiently investigated for today, and therefore require further scientific research.

The purpose is studying the current state of financial policy and budgetary security of Ukraine.

Presentation of the main material. Financial policy of the state is one of the main areas of its activity, and it is aimed at efficient allocation of financial resources and their use for sustainable development of the country. The objectives for fiscal policy are the efficient allocation of financial resources, the formation of financial control mechanism as well as economic and social processes regulation and stimulation.

To improve the welfare of citizens, financial policy should aim to economic growth increase, and that calls for providing the level of optimization of gross domestic product distribution. Financial policy should have a clear strategy and take into account the capabilities and needs of the national economy.

According to Gataullina E., «the priority activities of the state financial policy, which are implemented in countries with developed and transformational economies, are increasing the fiscal efficiency of the tax system, improving public finance management, improving the efficiency of medium-term budgetary planning and forecasting mechanism, decreasing in indicators of structural budget deficit and state debt, budget expenditure optimization» [1].

Fiscal policy is one of the main tools for the development of society and regulates social and economic processes. In the period of structural reforms it is necessary to enhance the impact of such a tool as state financial policy on the state's economy and to improve the mechanisms for economic growth. It is important to create such structure of the financial system, which would be based on the interaction of economic processes state regulation and self-regulatory mechanisms, and this requires the appropriate institutional system with developed financial institutions. Adaptation to changes in the structure of financial relations and to the influence of external economic factors is an important task of financial and economic policy.

Kravets V. in her study noted that «the formation of financial policy for the medium-term perspective needs to take into account the influence of exogenous and endogenous factors determining trends in socio-economic development on the economic system. The exogenous factors include the gross domestic product growth rates for the countries generating the demand for main groups of goods of domestic exports, the level of prices for export products and imported energy, the volume and structure of foreign investment, the situation on the world financial markets, which affects the ability of the state to carry out borrowings and operations on refinancing state debt. The internal economic factors include the share of gross domestic product redistribution through the budget and public target trust funds, the forecasted amount of budget revenues and expenditures, budget deficit (surplus), the amount of direct and guaranteed state debt, the ratio of savings and investment in the economy, monetary regulation» [2].

As it was investigated by Malyshko V., «the implementation of the state financial policy is carried out in the form of a set of measures implemented through the financial law, financial system and financial mechanism with the aim of full discharge the functions of the finances. Through the norms of financial law and the elements of financial system and financial mechanism the implementation of the statements of state economic development concept is carried out. If the latter is absent, one can hardly speak about any financial policy of the state» [3, p. 4.3].

Today the Ukrainian scientists exploring the financial policy of Ukraine note that its main problems are competitiveness and the lack of growth dynamics of the Ukrainian economy as well as the introduction of a new model of financial development. Solving these problems properly will give our state the impulse for moving forward, and it will have higher positions in the rankings among the most developed countries of the world. Sitash T. noted that deepening the course of market reforms on the innovative principles and their acceleration, the radicalization of systemic transformations can provide a progressive development of the state [4].

State financial policy is an important component of the economic policy of the state. The main types of financial policy include fiscal policy, monetary policy and state debt management policy. These types reveal the essence and the formation of financial policy of the state as a whole, since the economic development and budgetary security of the country depend on their implementation.

The current fiscal policy is developed on the basis of the requirements of financial strategy, taking into account the economic conditions formed. It involves overcoming the financial crisis taking place nowadays.

Each state should take care of its economic growth. For this it is necessary to create a system for stimulating the effective management of public financial resources.

In our opinion, the important factors that influence the negative development of financial policy and budgetary security are a huge deficit of state budget, growth of domestic and external state debt, the large number of unprofitable and low-profitable enterprises, growth of construction in progress. So we need to develop a strategy that would allow to avoid these phenomena and to find the optimal ways of overcoming them. Financial policy implemented through the financial system of the country does not meet the standards of economically developed countries of the EU.

As Yaschuk V. notes, «the main directions of financial policy for the medium term are the optimization of budget deficit size, improving the efficiency of budget expenditures formation and use of budget funds, strengthening the regulatory function of the tax system, implementation of liberal monetary policy, improving the system of public finance management with simultaneous stimulation of economic growth through appropriate institutional and financial mechanisms» [5].

The military conflict taking place in the East of Ukraine has led to the imbalance of the budgetary system. This is what causes the concern about financial security of the state. According to Tarasova O., «the budgetary security

of the state is the condition of ensuring the public finance solvency and financial stability that enables government authorities to perform their functions as effectively as possible» [6].

As Zveruk L. and Bilyk O. note, «budgetary security is the ability of budgetary system to ensure the financial independence and sustainability of the state and to use the state budget funds effectively while carrying out the functions of social protection; public administration and international activities; financing science, education, culture and health care; insuring the national security and defence; implementation of investment and environmental policy» [7].

As the addition to the previous definition, Zveruk L. notes that «the budgetary security of the state is the condition of solvency (level of budget potential) of the state in carrying out its functions considering the balance of revenues and expenditures of state and local budgets as well as the feasibility, legality and efficiency of using the budgetary funds at all levels» [8].

After analyzing the budgetary security definition, one can see that its most important criteria is the effective use of borrowed funds for financing the budget expenditures, identifying the necessary goals that would meet the interests of the state, control over the efficiency of using budget funds according to the budget legislation.

Budgetary security is the financial stability of public finance as well as the assistance to public authorities in performing their functions effectively.

Budgetary security is estimated by the ratio of state budget deficit (surplus) to GDP, in %; the level of GDP redistribution through consolidated budget, %; the ratio of aggregate payments for state debt servicing and repayment to the state budget revenues, %» [8].

The main characteristics of budgetary security should be the ratio of revenues to expenditures of the state budget and consolidated budget. If these characteristics do not meet the budgetary security, the other indicators will be violated.

It is also considered that the ratio of tax to non-tax revenues ensures the instability of budget revenues as a whole, but tax revenues are more stable and economically justified, therefore they have a positive effect on the level of budgetary security of the state.

The economic growth of our state will be achieved if the tax burden on domestic producers is reduced; the reduction of state expenditures will lead to a reduction of the budget deficit of Ukraine. It is these indicators that will be the priority areas for reforming the country's economy [9].

The main threats to the budgetary security are:

- a high level of state debt which was estimated at UAH 1929759 million in 2016, UAH 2141674 million in 2017, UAH 2168627 million in 2018. As of 31.01.2019 it was estimated at UAH 2171918 million (Table 1);

- a large deficit of the state budget which was estimated at UAH 70130 million in 2016, UAH 47850 million in 2017, UAH 94116 million in 2018. As of 31.01.2019 it was estimated at UAH 90732 million (Table 2);

Table 1. State Debt of Ukraine, UAH mln.

	2016	2017	2018	2019 (as of 31.01.2019)
External State Debt	980185	1080310	1099408	1101898
Domestic State Debt	670646	753399	761089	764657
State Guaranteed External debt	259843	294685	297810	295170
State Guaranteed Domestic Debt	19084	13280	10320	10193
Total	1929759	2141674	2168627	2171918

*Source: based on data of the Ministry of Finance of Ukraine [https://www.minfin.gov.ua].

Table 2. State Budget Deficit, UAH mln.

	2016	2017	2018	2019 (as of 31.01.2019)
Net Loans	177261	120 437	71681	73678
Revenue from Privatization	189	3 377	355	17100
Revenue from Financial Transactions	-107319	-75 964	22080	-46
Total	70130	47850	94116	90732

*Source: based on data of the Ministry of Finance of Ukraine [https://www.minfin.gov.ua].

- an increase in the share of state budget expenditures for financing the needs of defence and security, which were estimated at UAH 58097 million in 2016, UAH 68859 million in 2017, UAH 98800 million in 2018, UAH 102910 million as of 31.01.2019 (Table 3).

Table 3. State budget expenditures for financing the needs of defence and security, UAH mln.

	2016	2017	2018	2019 (as of 31.01.2019)
The Ministry of Defence	58097	68859	98800	102910

*Source: based on data of the Ministry of Finance of Ukraine [https://www.minfin.gov.ua].

After analyzing the indicators of budgetary security it can be noted that public finances currently are not stable, and this fact has a negative impact on the economic development of the state and the budgetary security of Ukraine [6].

To strengthen the budgetary security the state has the task of creating an environment (economic, social, political, legal) that will balance the budgetary and tax processes. These processes must have such priorities as the development of mechanisms to avoid threats to the state budgetary system, to support the budgetary sustainability of the state, the development of budget decentralization, the reduction of the budget deficit and the national debt, and control over financial resources [10].

Conclusions. Financial policy is a component of the state economic policy that ensures the economic growth and has a clear direction.

After analyzing the financial policy and budgetary security of Ukraine we can note that during the military conflict taking place in the East of Ukraine, the situation in our country is unstable. The state debts are mounting, although among the positive indicators there is an increase of expenditures for the needs of the Ukraine Armed Forces for the state security.

Budgetary security is an instrument of ensuring and regulating the state social and economic development; it determines the financial stability of the state development, maintaining the integrity and unity of the financial system and overcoming all kinds of threats in the financial sector.

The ways of improving the situation in our country are the investigations and suggestions of the appropriate measures to improve the financial situation using the foreign experience.

Literature

1. Gataullina E. I. *State financial policy in countries with developed and transformational economies*. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecvu_2015_27\(1\)_25](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecvu_2015_27(1)_25).
2. Kravets V. I. *The main directions of financial policy in the conditions of economic transformations*. URL: <http://www.economy.in.ua/?op=1&z=4151&i=8>.
3. Malysenko V. V., Puchko A. A. *Financial policy of Ukraine at the present stage. The Path of Science*. 2017. Vol. 3, No. 1. P. 4.1-4.8.
4. Sitash T. D. *State financial policy: pragmatics and issues. The Academic Review*. 2015. No. 1(42). P. 29-34. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ao_2015_1_6.
5. Yaschuk V. V. *Financial policy in the conditions of economic transformation*. URL: <https://knteu.kiev.ua/file/NzM1OQ==/ab0627d04c00563fc649a7575cb93e21.pdf>.
6. Tarasova E. V. *Financial policy and budgetary security of Ukraine*. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/echp_2018_10_1_11.
7. Zveruk L. A., Bilyk E. G. *Budgetary security as an important priority in the development of the budgetary system of Ukraine*. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnjie_2017_2_8.
8. Zveruk L. A. *Financial security is the basis for sustainable development of Ukraine*. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2016_7_21.
9. Valuyskiy I. A. *Current state of ensuring the budgetary security of Ukraine*. URL: http://www.confcontact.com/2016-ekonomika-i-menedzhment/7_valuyskiy.htm.
10. Onyshchenko S. *Fundamentals of forming an effective state policy aimed at ensuring the budgetary security*. URL: http://papers.univ.kiev.ua/1/ekonomika/articles/onishchenko-s-bases-of-public-policy-formation-directed-at-ensuring-budget-secr_24560.pdf.

References

1. Gataullina, E. I. *Derzhavna finansova polityka u krayinax z rozvynutoyu ta transformacijnoyu ekonomikoyu* [State financial policy in countries with developed and transformational economies]. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecvu_2015_27%281%29_25.
2. Kravets, V. I. *Osnovni napryamy finansovoyi polityky v umovax ekonomichnykh peretvoren* [The main directions of financial policy in the conditions of economic transformations]. Retrieved from: <http://www.economy.in.ua/?op=1&z=4151&i=8>.
3. Malysenko, V. V. (2017). *Finansova polityka Ukrayiny na suchasnomu etapi* [Financial policy of Ukraine at the present stage]. *The Path of Science*. Vol. 3, No. 1, Pp. 4.1-4.8.
4. Sitash, T. D. (2015). *Finansova polityka derzhavy: pragmatyka ta problematyka* [State financial policy: pragmatics and issues]. *Academic Review*. No 1(42), S. 29-34. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ao_2015_1_6.
5. Yaschuk, V. V. *Finansova polityka v umovax ekonomichnykh peretvoren* [Financial policy in the conditions of economic transformation]. URL: <https://knteu.kiev.ua/file/NzM1OQ==/ab0627d04c00563fc649a7575cb93e21.pdf>.
6. Tarasova, O. V. *Finansova polityka i byudzhethna bezpeka Ukrayiny* [Financial policy and budgetary security of Ukraine]. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/echp_2018_10_1_11.
7. Zveruk, L. A., Bilyk, O. G. *Byudzhethna bezpeka yak vazhlyvyj priorytet rozvytku byudzhethnoyi systemy Ukrayiny* [Budgetary security as an important priority in the development of the budgetary system of Ukraine]. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnjie_2017_2_8.
8. Zveruk, L. A. *Finansova bezpeka – osnova stabilnogo rozvytku Ukrayiny* [Financial security is the basis for sustainable development of Ukraine]. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2016_7_21.
9. Valuyskiy, I. A. *Suchasnyj stan zabezpechennya byudzhethnoyi bezpeky Ukrayiny* [Current state of ensuring the budgetary security of Ukraine]. Retrieved from: http://www.confcontact.com/2016-ekonomika-i-menedzhment/7_valuyskiy.htm.
10. Onyshchenko, S. *Zasady formuvannya efektyvnoyi derzhavnoyi polityky, oriyentovanoi na zabezpechennya byudzhethnoyi bezpeky* [Fundamentals of forming an effective state policy aimed at ensuring the

budgetary security]. URL: http://papers.univ.kiev.ua/1/ekonomika/articles/onishchenko-s-bases-of-public-policy-for-mation-directed-at-ensuring-budget-secur_24560.pdf.

Дані про автора

Малишко Віталіна Валеріївна, кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, банківської справи і страхування

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»

e-mail: dinis_2207@ukr.net

orcid.org/0000-0001-8906-9060

Researcher ID: Y-4360-2018

Данные об авторе

Малышко Виталина Валериевна, кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования

ГБУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды»

e-mail: dinis_2207@ukr.net

DATA ABOUT AUTHOR

Malyshko Vitalina, PhD in Economics, Associate Professor, Chair of Finances, Banking and Insurance

Pereiaslav-Khmelnitskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University

e-mail: dinis_2207@ukr.net

УДК 338.48:336

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-42-204-210>

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ПОДАТКОВІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

**Мармуль Л. О.,
Романюк І. А.**

***Предметом дослідження** є теоретичні й практичні аспекти здійснення фінансового забезпечення та оподаткування туристичної діяльності в Україні.*

***Метою роботи** є виявлення особливостей фінансової діяльності й специфіки оподаткування туристичних підприємств та розробка практичних рекомендацій щодо їх удосконалення.*

***Методологічною основою статті** стали як загальнонаукові, так і спеціальні методи наукового пізнання. Були використані методи: діалектичний, монографічний, історичний, системно-структурного аналізу й синтезу, проблемно- та програмно-цільового підходів, визначення фінансових результатів і податкових нормативів.*

***Результати роботи.** У статті визначені особливості досягнення та врахування фінансових результатів діяльності туристичних підприємств, операторів і агентів. Виявлено специфіку оподаткування й види податків, їх недоліки й переваги. Обґрунтовано напрями удосконалення фінансування, оподаткування й діяльності загалом з метою підвищення ефективності й конкурентоспроможності туристичної галузі у національному, європейському та глобальному вимірі.*

***Галузь застосування результатів.** Висновки й результати статті можуть бути використані у навчально-науковому процесі економічних факультетів вищих навчальних закладів. Їх доцільно передати для практичного використання в управлінні туристичною діяльністю на рівні підприємств, при адмініструванні податків, у діяльності громадських організацій, сільських громад.*

***Висновки.** Визначено, що недоліки у процесі фінансування діяльності туристичних підприємств й адміністрування податків призвели до виникнення сукупності проблем їх розвитку. Це низький рівень податкової культури як результат зневажливого ставлення з боку платників податків щодо їх сплати; широке застосування схем ухилення від сплати податків; значна бюджетна заборгованість з відшкодування податку на додану вартість.*

Тому заходи з розвитку та удосконалення податкової системи щодо підприємств туристичної галузі повинні враховувати виявлені недоліки та спиратися на концепції підвищення податкової дисципліни платниками податків з однієї сторони, а також на зменшення їх кількості, обсягів, уніфікацію зі сторони фіскальної служби та інших інститутів – з іншої. Це сприятиме підвищенню їх конкурентоспроможності, у т.ч. в глобальному вимірі.

***Ключові слова:** туристична діяльність, підприємства, фінансування, оподаткування, туристичні послуги, ефективність, управління, адміністрування.*

ФИНАНСОВОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ И НАЛОГОВЫЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ ТУРИСТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В УКРАИНЕ

Мармуть Л. А.,
Романюк И. А.

Предметом исследования являются теоретические и практические аспекты осуществления финансового обеспечения и налогообложения туристической деятельности в Украине.

Целью работы является выявление особенностей финансовой деятельности и специфики налогообложения туристических предприятий и разработка практических рекомендаций по их усовершенствованию.

Методологической основой статьи стали как общенаучные, так и специальные методы научного познания. Были использованы методы: диалектический, монографический, исторический, системно-структурного анализа и синтеза, проблемно и программно-целевого подходов, определение финансовых результатов и налоговых нормативов.

Результаты работы. В статье определены особенности достижения и учета финансовых результатов деятельности туристических предприятий, операторов и агентов. Выявлена специфика налогообложения и виды налогов, их недостатки и преимущества. Обоснованы направления совершенствования финансирования, налогообложения и деятельности в целом с целью повышения эффективности и конкурентоспособности туристической отрасли в национальном, европейском и глобальном измерении.

Область применения результатов. Выводы и результаты статьи могут быть использованы в учебно-научном процессе экономических факультетов высших учебных заведений. Их целесообразно передать для практического использования в управлении туристической деятельностью на уровне предприятий, при администрировании налогов, в деятельности общественных организаций, сельских общин.

Выводы. Определено, что недостатки в процессе финансирования деятельности туристических предприятий и администрирования налогов привели к возникновению совокупности проблем их развития. Это низкий уровень налоговой культуры как результат пренебрежительного отношения со стороны налогоплательщиков по их уплате; широкое применение схем уклонения от уплаты налогов; значительная бюджетная задолженность по возмещению налога на добавленную стоимость.

Поэтому меры по развитию и совершенствованию налоговой системы в отношении предприятий туристической отрасли должны учитывать выявленные недостатки и опираться на концепции повышения налоговой дисциплины налогоплательщиками с одной стороны, а также на уменьшение их количества, объемов, унификацию с стороны фискальной службы и других институтов – с другой. Это будет способствовать повышению их конкурентоспособности, в т.ч. в глобальном измерении.

Ключевые слова: туристическая деятельность, предприятия, финансирование, налогообложение, туристические услуги, эффективность, управление, администрирование.

FINANCIAL SUPPORT AND TAXATION ASPECTS OF TOURISM ACTIVITIES DEVELOPMENT IN UKRAINE

Marmul L. O.,
Romanyuk I. A.

The subject of the study is the theoretical and practical aspects of the implementation of financial security and taxation of tourism in Ukraine.

The purpose of the work is to identify the features of financial activities and the specifics of taxation of tourist enterprises and the development of practical recommendations for their improvement.

Methodological basis of the article became as general scientific, and special methods of scientific knowledge. Were used methods: dialectical, monographic, historical, system-structural analysis and synthesis, problem and program-target approaches, definition of financial results and tax standards.

Results of work. The article describes the features of achievement and taking into account the financial results of the activities of tourism enterprises, operators and agents. The specifics of taxation and types of taxes, their disadvantages and advantages are revealed. The directions of improvement of financing, taxation and general activity are grounded in order to increase the efficiency and competitiveness of the tourism industry in the national, European and global dimensions.

The field of application of results. Conclusions and results of the article can be used in the educational-scientific process of the economic faculties of higher educational institutions. It is expedient to transfer them for practical use in the management of tourism activities at the enterprise level, in the administration of taxes, in the activities of public organizations, rural communities.

Conclusions. It was determined that shortcomings in the process of financing tourism enterprises and administration of taxes led to the emergence of a set of problems of their development. This is a low level of tax culture as a result of the disrespectful attitude of taxpayers towards their payment; widespread use of tax evasion schemes; significant budget arrears of VAT refunds.

Therefore, measures for the development and improvement of the tax system for tourism companies should take into account the identified shortcomings and build on the concept of increasing tax discipline by taxpayers

on the one hand, as well as reducing their quantity, volumes, unification from the side of the fiscal service and other institutions on the other. This will increase their competitiveness, including in the global dimension.

Key words: *tourism activity, enterprises, financing, taxation, tourist services, efficiency, management, administration.*

JEL Classification: *L22, L83, M11, H25*

Постановка проблеми. Велике значення для фінансового забезпечення сталого розвитку національної економіки на сучасному етапі розбудови України повинно мати зростання доходів і зборів від туристичної діяльності. Цей висновок підтверджує світова практика. Для майже 40% країн світу туризм є головним джерелом доходів, а для близько 80,0% країн – одним з п'яти основних джерел доходу. Незаперечним є факт, що у деяких країнах внесок у внутрішній валовий продукт від туризму сягає 25,0%, а позитивне сальдо платіжного балансу по туристичних послугах перевищує 20,0 млрд. дол. Вітчизняний туристичний бізнес за наявних фінансово-економічних показників діяльності, ще довго не зможе наблизитись до вказаного рівня і розраховувати на значні надходження від туристичної діяльності до бюджету.

Необхідно зазначити, що за ініціативи державної влади здійснюються певні кроки щодо поліпшення ситуації, розробляються і приймаються державні програми фінансової підтримки розвитку туризму в країні, удосконалюється законодавство. Але, поряд із певними позитивними зрушеннями у розв'язанні організаційних проблем підприємств туристичної галузі, практично не вирішеними на сьогодні залишаються питання оптимізації механізму фінансування й оподаткування туристичних послуг. Вплив чинної фінансової й податкової систем на розвиток підприємств сфери туризму в країні досі не досліджений в повній мірі. Як наслідок, норми податкового законодавства стосовно особливостей туристичної діяльності є застарілими та не враховують сучасних вимог.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній та зарубіжній економічній літературі розвитку туристичної сфери присвячені праці багатьох науковців. Зокрема, теоретичні та практичні аспекти функціонування підприємств туристичної галузі, формування організаційно-економічних механізмів їх діяльності досліджували Данканич Т. П., Діденко А. В., Ігнатенко М. М., Кифяк В. Ф., Марченко О. А., Новосельська Л. І., Розметова О. Г., Романюк І. А., Старостенко Г. О., Чорний Б. С., Яровий В. Ф. та ін. науковців. Проте обґрунтування методів та форм їх фінансування й здійснення оподаткування потребують поглиблених розробок.

Мета статті – виявлення особливостей фінансової діяльності й специфіки оподаткування туристичних підприємств та розробка практичних рекомендацій щодо їх удосконалення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основними чинниками, що негативно впливають на рівень формування доходної частини державного та місцевих бюджетів за рахунок доходів від туристичної діяльності, є значний податковий тягар, недосконале податкове законодавство та неефективна система адміністрування податків і зборів у туристичній галузі. Зазвичай, при впровадженні конкретних податків і зборів, зміні податкових ставок, законодавець нехтує економічною доцільністю їх введення через необхідність якнайшвидшого наповнення публічних фондів, яким завжди бракує грошових коштів.

Наразі, туристичні підприємства сплачують близько п'ятнадцяти різних податків та зборів – загальнодержавних і місцевих. Великий податковий тягар значно гальмує розвиток туристичної сфери [1, с. 238]. Туристичним підприємствам, на відмінну від багатьох інших підприємств, не надаються пільги на розвиток власної виробничої бази чи іноземного туризму. Найбільші внески на розвиток туризму наша країна отримує від іноземних інвесторів, які зацікавлені у наданні якісних послуг споживачам європейського ринку. Іншим негативним фактором, що спричиняє зменшення доходів бюджетів від туристичної діяльності, є недосконалість процедури адміністрування податків, зборів та інших обов'язкових платежів.

Туристична діяльність в Україні має певні особливості щодо оподаткування основними податками і зборами. Це зумовлено особливим характером операцій з надання туристичних послуг, які передбачають широке використання посередницьких схем, та наявністю спеціальних норм у Законі про податок на додану вартість і Законі про прибуток. Відповідно до ст. 1 «Закону про туризм», до суб'єктів туристичної діяльності належать підприємства, установи, організації незалежно від форм власності, фізичні особи, які зареєстровані в установленому чинним законодавством України порядку і мають ліцензію на провадження діяльності, пов'язаної з наданням туристичних послуг. Отже, юридична або фізична особа набуває статусу суб'єкта туристичної діяльності за умови наявності реєстрації та відповідної ліцензії [2].

На сьогодні в Україні існує два основних види оподаткування туристичної діяльності: загальна система оподаткування, обліку та звітності (передбачена законодавством України); спрощена система оподаткування, обліку та звітності для суб'єктів малого підприємництва. З точки зору оподаткування, найбільшу складність становить облік податку на додану вартість й податку на прибуток за операціями з надання туристичних послуг [3, с. 93]. Особливості обліку податку на додану вартість у туристичних агентствах зумовлені двома моментами: характером послуги, що надається, та спеціальним порядком збільшення податкових зобов'язань і податкового кредиту щодо посередницьких операцій.

Багато дослідників визначає, що дохід, який одержує держава суто фіскальними методами, менш значущий порівняно з економічним збитком, який завдається суб'єктам ринкових відносин [4 с. 194]. Навіть за таких обставин важливо, щоб підприємство мало змогу реально оцінити рівень впливу оподаткування на результати своєї діяльності та ефективно будувати свою податкову політику, забезпечуючи економічне зростання. Визначають це явище, як податковий тягар. Податковий тягар у туризмі – це комбінація тягара

експортного податку для іноземних туристів і внутрішнього податку для місцевих підприємств [5, с. 271]. Всесвітня організація туризму ідентифікувала різні типи податків, що відносяться до туристичного сектору у розвинутих країнах і в країнах, що розвиваються.

Із цих податків 15 накладені на підприємства туристичної галузі: авіап перевезення – податок на використання палива; готелі/розміщення туристів – податок з обороту, оподаткування додаткових пільг, платіжна відомість, мито на акциз; ресторани – податки на лікєро-горілку продукцію; дорожні податки – податок на паливо; прокат автомобілів – торгівельне мито; автобуси міжміського сполучення – специфічний додатковий податок, торгівельне мито, оподаткування туристичного транспорту; навколишнє середовище – податок на екотуризм, податок на викиди вуглецю, податок на викиди сміття; азартні ігри – оподаткування ігрової ставки (betting tax) [6, с. 297].

Є й інші податки, які безпосередньо підлягають оплаті туристами: податок на виїзд/вїзд – дозвіл на мандрівку/віза, податок для іноземного туриста/ податок з резидента країни на виїзд; мандрівка літаком – збір за перевезення на авіа судні, податок на авіаквиток; аеропорти/ морські порти/дороги – податок на відїзд, податок на пасажирське обслуговування, податок на безпеку аеропорту, податок за паркування, транзитні податки, податок на туристичний поїзд/ альпінізм; готелі/ розміщення туристів – податок з ліжко-ночей, орендний податок, додатковий прибутковий податок, податок з обороту, оподаткування готелю, ресторану, диференційована ставка ПДВ; ресторани – податок з обороту/ПДВ; дорожні податки – дорожнє мито; прокат автомобілів – податок на бензин/дизпаливо, муніципальний місцевий податок; автобус – торгівельний податок; оподаткування туристичного транспорту; відвідування пам'яток – податок на відвідування визначної пам'ятки [7, с.167].

Як зазначає М. Ігнатенко, дослідження специфіки системи оподаткування туристичного бізнесу в Україні дозволило виявити, що податки впливають на соціально-економічну діяльність підприємств, на їх прибутковість, платоспроможність, фінансову стійкість, конкурентоспроможність продукції [8, с. 254]. Рівень цього впливу залежить від системи оподаткування – самого складу податків, методів їх стягнення, стабільності та досконалості податкової системи. Вплив окремих податків на доходи бюджету і діяльність підприємств залежить, насамперед, від бази оподаткування – чим більш широка база даного податку, тим суттєвішою може бути сила його впливу.

Система оподаткування України – це сукупність податків і зборів (обов'язкових платежів) до бюджетів та до державних цільових фондів. До державних податків і зборів відносяться: збір на обов'язкове державне пенсійне страхування, збір на загальнообов'язкове державне соцстрахування, збір на обов'язкове державне страхування на випадок безробіття, збір на обов'язкове соцстрахування від нещасних випадків і професійних захворювань, плата за землю (земельний податок, а також орендна плата за земельні ділянки державної і комунальної власності), державне мито, податок на додану вартість, по даток на прибуток підприємств, у тому числі дивіденди, що сплачуються до бюджету державними некорпоратизованими, казенними або комунальними підприємствами, податок на доходи фізичних осіб [9, с. 153]. Державні податки, які є специфічними для різних галузей економіки, що відносяться до туризму як виду діяльності, відображені у табл. 1.

Таблиця 1. Специфічні державні податки та їх зміст

Розміщення	Харчування	Транспорт	Дозвілля	Турфірми
збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства	збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства	єдиний збір, що справляється у пунктах пропуску через державний кордон України	збір за проведення гастрольних заходів	єдиний збір, що справляється у пунктах пропуску через державний кордон України
	фіксований с.-г. податок	плата за торговий патент на деякі види підприємницької діяльності	єдиний збір, що справляється у пунктах пропуску через державний кордон України	
	плата за торговий патент на деякі види підприємницької діяльності	податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів	плата за торговий патент на деякі види підприємницької діяльності	
	мито	збір за спеціальне використання природних ресурсів	збір за спеціальне використання природних ресурсів	збір за спеціальне використання природних ресурсів
	акцизний збір	збір за забруднення навколишнього природного середовища	збір за забруднення навколишнього природного середовища	збір за забруднення навколишнього природного середовища

До місцевих податків і зборів відносяться: податок з реклами, комунальний податок, збір за право використання місцевої символіки [10, с. 7]. Місцеві податки, які є специфічними для різних галузей економіки, що мають відношення до туристичного ринку, відображені у табл. 2.

Таблиця 2. Специфічні місцеві податки та їх зміст

Розміщення	Харчування	Транспорт	Дозвілля	Турфірми
курортний збір	збір за видачу дозволу на розміщення об'єктів торгівлі	збір за припаркування автотранспорту	збір за припаркування автотранспорту	збір за припаркування автотранспорту
	податок з продажу імпортованих товарів		збір за проведення місцевого аукціону, конкурсного розпродажу і лотерей	
			збір з осіб, які беруть участь у грі на тоталізаторі на іподромі	
			збір за участь у бігах на іподромі	

Однією з проблем оподаткування туристичної галузі є її множинність. Наприклад, податок з реклами, де об'єктом оподаткування є вартість послуг за встановлення та розміщення реклами, який сплачують всі суб'єкти туристичної діяльності: фірма по організації перевезень, інша фірма по організації екскурсій, а також туристична фірма, яка виробляє вже готовий тур. Всі ці податки включаються у собівартість туру. Тобто, за рахунок трансакційних витрат турист сплачує у декілька разів більше. На думку О. Марченко, складність функціонування податкової системи виявляється при аналізі окремих податків, які найбільше впливають на діяльність туристичних підприємств, зокрема податку на прибуток підприємств та податку на додану вартість [11, с. 169].

Крім того, високі ставки податку на додану вартість негативно впливають на економічну діяльність підприємств внаслідок наявності часового розриву між моментом оплати цього податку у ціні товару або послуги і моментом відшкодування його з бюджету.

Таке додаткове оподаткування, як туристичний збір, негативно впливає на туристичний імідж держави та суперечить, як вказує В. Яровий, викладеним у ст. 6 Закону № 324 принципам розвитку й доступності туризму, як пріоритетного напрямку державної політики. Окрім цього, даний збір не має суттєвого економічного підґрунтя, адже він створює додаткові витрати суб'єктів туристичної діяльності щодо його розрахунку, процедури стягнення та перерахування, а також додаткові витрати для органів виконавчої влади по адмініструванню [12, с. 211].

Необхідно зазначити, що завдяки виявленню сукупності недоліків та ризиків, які існують на рівні діяльності туристичних підприємств та туристичної галузі країни загалом, стало можливим обґрунтування напрямів удосконалення їх фінансування й оподаткування, інших аспектів стійкого розвитку:

1. Оцінка фінансових результатів туристичних підприємств, визначення бази оподаткування та оптимальної податкової ставки. 2. Обґрунтування та врахування різниці в базі оподаткування для туроператора і турагента. 3. Оптимізація вартості туристичної послуги за рахунок включення до її собівартості витрат на рекламу, які враховують і сплату податку з реклами. 4. Узгодження дій інститутів державного врядування. 5. Подолання корупції й детінізація функціонування галузі: тійової робочої сили, розміщення відпочивальників без сплати туристичного збору, податку з доходів фізичних осіб. 6. Автоматизація обробки інформаційних потоків. 7. Розвиток віртуальних продажів. 8. Висвітлення в ЗМІ обґрунтованості податкових ставок, громадський моніторинг ефективності функціонування влади щодо прозорості розподілу бюджетного фінансування.

Висновки. Недоліки у процесі адміністрування податків призвели до виникнення таких проблем, як: низький рівень податкової культури, як результат зневажливого ставлення з боку платників податків щодо сплати податків; широке застосування схем для ухилення від сплати податків; значна бюджетна заборгованість з відшкодування податку на додану вартість. Тому заходи з розвитку та удосконалення фінансової й податкової системи щодо підприємств туристичної галузі повинні враховувати виявлені недоліки та спиратися на концепції підвищення податкової дисципліни платниками податків з однієї сторони, а також на зменшення їх кількості, обсягів, уніфікацію зі сторони фіскальної служби та інших відповідних інститутів – з іншої.

Список використаних джерел

1. Данканич Т. П. Оподаткування туристичної діяльності в умовах дії податкового кодексу України. Науковий вісник Ужгородського університету. Економіка. 2011. Вип. 32. С. 237-241.
2. Закон України «Про Туризм». Відомості ВР 1995, № 31, ст. 241, 2001, № 32, ст. 172 (із змінами та доповненнями). URL: <http://www.tourism.gov.ua/ua/legislation/law/25647>
3. Діденко А. В. Проблеми моделювання системи оподаткування туристичного бізнесу в Україні. Вісник Запорізького національного університету. № 1 (5), 2010. С. 89-96.
4. Крисоватий А., Кошун Т. Діалектика трансформації податкової політики України в контексті європейської інтеграції. Журн. європ. економіки. № 2. 2005. С. 185-202.
5. Новосельська Л. І. Переваги та недоліки Податкового Кодексу України. Економіка планування і управління галузі. 2012. № 6. С. 269-272.

6. Ткаченко Т. І. *Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу*. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2009. 463 с.
7. Мармуть Л. О., Романюк І. А. *Ринок праці та зайнятість населення сільських територій: теорія і практика регулювання*. Херсон: Айлант, 2015. 266 с.
8. Ігнатенко М. М. Проблеми та перспективи розвитку сільського туризму в Україні. *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій ім. С.З. Гжицького. Серія «Економічні науки»*. Т. 12, № 1 (43). Львів, 2010. С. 252-255.
9. Прокопішина О. В., Козубова Н. В. *Фінансовий та управлінський облік прибутку підприємств туристичної галузі*. *Бизнес Інформ*. 2012. № 8. С. 151-155.
10. Розметова О. Г. Державне регулювання оподаткування суб'єктів туристичної діяльності. *Інноваційна Економіка*. № 35. 2012. С. 6-8.
11. Марченко О. А. *Трансформації та удосконалення регіональної структури туристичної галузі*. Херсон: Айлант, 2014. 362 с.
12. Яровий В. Ф. *Розвиток підприємств туризму та сільського зеленого туризму в умовах євроінтеграції та глобалізації*. Херсон: Айлант, 2017. 362 с.

References

1. Dankanych, T. P. (2011). *Opodatkuvannya turystychnoyi diyal'nosti v umovakh diyi podatkovoho kodeksu Ukrainy* [Taxation of tourism activity under the tax code of Ukraine]. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho universytetu. Ekonomika*, 32, 237-241 (in Ukr.).
2. Vidomosti VR (1995). *Zakon Ukrainy «Pro Turyzm»* [The Law of Ukraine «On Tourism»]. № 31, st. 241, 2001, № 32, st. 172 (iz zminamy ta dopovnennyamy). URL: <http://www.tourism.gov.ua/ua/legislation/law/25647> (in Ukr.).
3. Didenko, A. V. (2010). *Problemy modelyuvannya systemy opodatkuvannya turystychnoho biznesu v Ukraini* [Problems of Modeling the Taxation System of Tourist Business in Ukraine]. *Visnyk Zaporiz'koho natsional'noho universytetu*, 1 (5), 89-96 (in Ukr.).
4. Krysovatty, A. & Koshun, T. (2005). *Dialektyka transformatsiyi podatkovoyi polityky Ukrainy v konteksti yevropeys'koyi intehtatsiyi* [Dialectics of the Transformation of Ukraine's Tax Policy in the Context of European Integration]. *Zhurn. yevrop. ekonomiky*, 2, 185-202 (in Ukr.).
5. Novosel's'ka, L. I. (2012). *Perevahy ta nedoliky Podatkovoho Kodeksu Ukrainy* [Advantages and disadvantages of the Tax Code of Ukraine]. *Ekonomika planuvannya i upravlinnya haluzi*, 6, 269-272 (in Ukr.).
6. Tkachenko, T. I. (2009). *Stalyy rozvytok turyzmu: teoriya, metodolohiya, realiyi biznesu* [Sustainable Tourism Development: Theory, Methodology, Business Realities]. Kyiv : Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t (in Ukr.).
7. Marmul', L. O. & Romanyuk, I. A. (2015). *Rynok pratsi ta zaynyatist' naseleennya sil's'kykh terytoriy: teoriya i praktyka rehulyuvannya* [Labor market and rural population employment: the theory and practice of regulation]. Kherson: Aylant (in Ukr.).
8. Ihnatenko, M. M. (2010). *Problemy ta perspektyvy rozvytku sil's'koho turyzmu v Ukraini* [Problems and prospects of rural tourism development in Ukraine]. *Naukovyy visnyk L'vivs'koho natsional'noho universytetu veterinarnoyi medytsyny ta biotekhnolohiy im. S.Z. Hzhys'koho. Seriya «Ekonomichni nauky»*, 12, 1 (43), 252-255 (in Ukr.).
9. Prokopishyna, O. V. & Kozubova, N. V. (2012). *Finansovyy ta upravlins'ky oblik prybutku pidpryyemstv turystychnoyi haluzi* [Financial and managerial accounting of profits of tourism enterprises]. *Byznes Ynform*, 8, 151-155 (in Ukr.).
10. Rozmetova, O.H. (2012). *Derzhavne rehulyuvannya opodatkuvannya sub'yektiv turystychnoyi diyal'nosti* [State regulation of taxation of subjects of tourism activity]. *Innovatsiyina Ekonomika*, 35, 6-8 (in Ukr.).
11. Marchenko, O. A. (2014). *Transformatsiyi ta udoskonalennya rehional'noyi struktury turystychnoyi haluzi* [Transformation and improvement of the regional structure of the tourism industry]. Kherson: Aylant (in Ukr.).
12. Yarovyy, V. F. (2017). *Rozvytok pidpryyemstv turyzmu ta sil's'koho zelenoho turyzmu v umovakh yevrointehratsiyi ta hlobalizatsiyi* [Development of tourism enterprises and rural green tourism in conditions of European integration and globalization]. Kherson: Aylant (in Ukr.).

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Мармуть Лариса Олександрівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»
вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав-Хмельницький, 08401, Україна
e-mail: marmul61@ukr.net
orcid.org/0000-0002-5589-9338
Researcher ID: F-4924-2019

Романюк Ірина Анатоліївна, кандидат економічних наук, асистент кафедри економіки та маркетингу Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка
вул. Алчевських, 44, м. Харків, 61002, Україна
e-mail: romaniuk.iryana@ukr.net
<http://orcid.org/0000-0002-9257-2043>

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Мармуть Лариса Александровна, доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры экономики

ГВУЗ «Переяслав-Хмельницький ГПУ імені Григорія Сковороди»
ул. Сухомлинського, 30, г. Переяслав-Хмельницький, 08401, Україна
e-mail: marmul61@ukr.net

Романюк Ирина Анатольевна, кандидат економічних наук, асистент кафедри економіки і маркетинга
Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка
ул. Алчевських, 44, г. Харків, 61002, Україна
e-mail: romaniuk.iryana@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHORS

Marmul Larisa, Doctor of Economics, Professor, professor of the department of economics
«Pereiaslav-Khmelnytsky Hrygorii Skovoroda State Pedagogical University»
Str. Sukhomlinsky 30, Pereiaslav-Khmelnytsky, 08401, Ukraine
e-mail: marmul61@ukr.net

Romaniuk Iryna, Candidate of Sciences (Economics), assistant of department of economy and marketing
Kharkiv Petro Vasilenko National Technical University of Agriculture
str. Alchevskikh, 44, Kharkov, 61002, Ukraine
e-mail: romaniuk.iryana@ukr.net

УДК 336.132.1

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-42-210-217>

МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ КОШТАМИ БЮДЖЕТІВ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Микитюк І. С.

Розглянуто проблему формування бюджетів об'єднаних територіальних громад, управління коштами бюджету, розробка пропозицій щодо удосконалення механізму управління коштами об'єднаних територіальних громад з метою підвищення ефективності використання бюджетних коштів.

Предметом дослідження є бюджети об'єднаних територіальних громад.

Метою статті є дослідження процесу формування бюджетів об'єднаних територіальних громад та визначення напрямів удосконалення механізму управління коштами об'єднаних територіальних громад.

У статті використані метод порівняння, економіко-статистичний, аналітичний та логічні методи, метод аналізу та синтезу.

Результати дослідження. Загальний стан розвитку відповідних територій перш за все залежать від того, які бюджетні ресурси отримують у своє розпорядження об'єднані територіальні громади та через які фінансові важелі це здійснюватиметься. Формування плану утворення і використання фінансових ресурсів, необхідних для забезпечення функцій та повноважень місцевого самоврядування, створення комфортних умов для проживання громадян, надання їм високоякісних та доступних публічних послуг є одним з найважливіших питань від якого, у значній мірі, залежить успішність функціонування об'єднаних територіальних громад

Висновки. Основною метою наступних досліджень має стати розробка та реалізація заходів підвищення ефективності управління коштами бюджетів, створення сприятливих умови для соціально-економічного розвитку територій, підвищення якості та рівня життя населення.

Ключові слова: бюджет, кошти бюджету, об'єднана територіальна громада, управління коштами бюджету, механізм управління коштами бюджету.

МЕХАНИЗМ УПРАВЛЕНИЯ СРЕДСТВАМИ БЮДЖЕТОВ ОБЪЕДИНЕННЫХ ТЕРРИТОРИАЛЬНЫХ ОБЩИН

Микитюк И. С.

Рассмотрена проблема формирования бюджетов объединенных территориальных общин, управления средствами бюджета, предложены рекомендации по совершенствованию механизма управления средствами бюджетов объединенных территориальных общин.

Предметом исследования являются бюджеты объединенных территориальных общин.

Целью статьи является анализ бюджетов объединенных территориальных общин и определение направлений совершенствования механизма управления средствами объединенных территориальных общин.

В статье использованы метод сравнений, экономико-статистический, аналитический и логический, метод анализа и синтеза.

Результаты исследования. Общее состояние развития конкретных территорий зависит от того, какие бюджетные средства получает в свое распоряжение объединенная территориальная община. Формирование плана накопления и использования финансовых ресурсов необходимых для обеспечения функций и полномочий местного самоуправления, создания комфортных условий для проживания

граждан, оказания им качественных и доступных общественных услуг является одним из важнейших вопросов от которого, в значительной мере, зависит успешность функционирования объединённых территориальных общин.

Выводы. Основной целью последующих исследований должна стать разработка направлений повышения эффективности управления средствами бюджетов, создания благоприятных условий для социально-экономического развития территорий, повышения качества и уровня жизни населения.

Ключевые слова: бюджет, средства бюджета, объединённая территориальная община, управления средствами бюджета, механизм управления средствами бюджета.

ARRANGEMENT OF BUDGETS MANAGEMENT OF UNITED TERRITORIAL COMMUNITIES

Mykytyuk I. S.

The problem of formation of budgets of joint territorial communities, budget funds management, development of proposals for improvement of the mechanism of management of funds of united territorial communities in order to increase the efficiency of using budget funds are considered.

The subject of the study is the budgets of the united territorial communities.

The purpose of the article is to study the process of forming budgets of the joint territorial communities and to determine the directions of improvement of the mechanism of management of the funds of the united territorial communities.

In the article was used the method of comparison, economic-statistical, analytical and logical methods, the method of analysis and synthesis.

Research results. The general condition of the development of the respective territories depends primarily on what budget resources will be at the disposal of the united territorial communities and through which financial leverage it will be implemented. The formation of a plan for the creation and use of financial resources necessary for the provision of functions and powers of local self-government, creation of comfortable living conditions for citizens, provision of high-quality and affordable public services is one of the most important issues, which, to a large extent, depends on the success of the functioning of the united territorial communities

Conclusions. The main goal of the next research should be to develop and implement measures to improve the efficiency of budget management, create favorable conditions for the socio-economic development of territories, improve the quality and standard of living of the population.

Key words: budget, budget funds, joint territorial communities, budget funds management, budget management mechanism.

JEL Classification: E62, P32, H39, H72, H77

Постановка проблеми. Кошти бюджетів об'єднаних територіальних громад активно впливають на задоволення різноманітних потреб населення конкретної території. Ступінь їх впливу визначається не тільки обсягами залучених в економіку території бюджетних коштів, але й напрямками, пропорціями розподілу та формами їх використання. Видатки бюджетів значною мірою формують можливості об'єднаної територіальної громади щодо якісного функціонування місцевого господарства, утримання об'єктів соціально-культурного призначення, проведення інвестиційної політики, здійснення соціального захисту населення. Це обумовлює необхідність створення такого механізму управління коштами об'єднаних територіальних громад, який дозволив би приймати обґрунтовані рішення на основі оцінки їх наслідків не тільки для громади, але й для соціально-економічного розвитку регіону. У зв'язку з цим актуальним є побудова механізму управління коштами об'єднаних територіальних громад з метою підвищення ефективності використання бюджетних коштів.

Ступінь дослідження даної проблеми вченими. Проблемам формування і виконання місцевих бюджетів, забезпечення фінансової незалежності органів місцевого самоврядування присвячені праці зарубіжних та українських вчених: Ш. Бланкарта, Х. Ціммерманна, У. Оутса, А. Вагнера, Р. Майгрейва, І. Луніної, О. Кириленка, Ю. Пасічника, В. Федосова, С. Юрія, І. Ускова та ін. [1-9]. Проте, більшість праць орієнтовано на виявлення загальних тенденцій функціонування державного та місцевих бюджетів. Тому виникає необхідність у проведенні комплексного дослідження функціонування бюджетів об'єднаних територіальних громад, обґрунтуванні механізму управління коштами цих бюджетів з урахуванням сучасних тенденцій у напрямі посилення процесів децентралізації фінансових ресурсів в Україні

Предмет дослідження є бюджети об'єднаних територіальних громад.

Метою статті є дослідження процесу формування бюджетів об'єднаних територіальних громад, розробка пропозицій щодо удосконалення механізму управління коштами об'єднаних територіальних громад з метою підвищення ефективності використання бюджетних коштів.

Методи. У статті використані метод порівняння, економіко-статистичний, аналітичний та логічні методи, метод аналізу та синтезу.

Результати дослідження. Метою реформування місцевого самоврядування в Україні є насамперед формування територіальних громад здатних і спроможних вирішувати питання місцевого значення, створення умов для підвищення якості життя людини, наближення адміністративних послуг до мешканців територіальних громад та їхніх об'єднань, підвищення якості цих послуг. Об'єднання територіальних громад відбувається відповідно до Закону України від 05.02.2015 «157-VIII «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [10] та Постанови Кабінету Міністрів «Про затвердження Методики формування спроможних територіальних громад» від 8 квітня 2015 року. № 214, [11] а також унесення змін до Бюджетного

та Податкового кодексу. Зміни до Бюджетного кодексу фактично є основою для стимулювання громад до об'єднання та підвищення їхньої спроможності через механізм переходу бюджету об'єднаних територіальних громад на прямі міжбюджетні відносини з державним бюджетом, та мають суттєвий вплив на подальший процес формування та використання коштів місцевих бюджетів. Верховна Рада ухвалила зміни до Бюджетного кодексу (Закон № 2233), які стали основою для формування державного та місцевих бюджетів на 2018 рік [13]. Змінами продовжено дію норми статті, яка надає можливість об'єднаним громадам, у яких перші вибори відбулися у 2018 році, прийняти рішення щодо затвердження бюджету об'єднаної територіальної громади, який включатиме показники бюджетів відповідних територіальних громад, що об'єдналися (прийняття єдиного бюджету). У Бюджетному кодексі також змінено формулювання стосовно об'єднаних територіальних громад. Починаючи з 2015 року Кодексом було визначено, що бюджети місцевого самоврядування – це бюджети територіальних громад сіл, їх об'єднань, селищ, міст (у тому числі районів у містах), бюджети об'єднаних територіальних громад, що створюються згідно із законом та перспективним планом формування територій громад. У новій редакції Кодексу до бюджетів місцевого самоврядування віднесено бюджети територіальних громад сіл, їх об'єднань, селищ, міст (у тому числі районів у містах), бюджети об'єднаних територіальних громад. Понятійний апарат Кодексу доповнено дефініцією – «бюджети об'єднаних територіальних громад», що включає в себе бюджети об'єднаних територіальних громад, створених згідно із законом та перспективним планом формування територій громад, а також бюджети об'єднаних територіальних громад, визнаних Кабінетом Міністрів України спроможними в порядку, встановленому законом. Також змінами до Кодексу (стаття 6) чітко унормовано питання щодо включення бюджетів об'єднаних територіальних громад (ОТГ) до показників зведеного бюджету області. Подальші зміни до Бюджетного кодексу на 2019 рік в частині формування бюджетних ресурсів громад є фінансовою основою для самостійного розвитку територіальної громади та мають суттєвий вплив на подальший процес формування та використання коштів місцевих бюджетів.

За період 2014-2018 роки створено 876 об'єднаних територіальних громад, з яких у 1 – призначено повторні (перші) місцеві вибори 03.03.2019 р., 69 – очікують рішення ЦВК про призначення перших виборів. Найбільше об'єднаних територіальних громад у 2018 році було створено у Дніпропетровській області – 60, Житомирській – 51, Черкаській – 53, Волинській – 50, Тернопільській – 47, Запорізькій – 43. [12]

Загальний стан розвитку відповідних територій перш за все залежать від того, які бюджетні ресурси отримують у своє розпорядження об'єднані територіальні громади та через які фінансові важелі це здійснюватиметься. Формування плану утворення і використання фінансових ресурсів, необхідних для забезпечення функцій та повноважень місцевого самоврядування є одним з найважливіших питань від якого, у значній мірі, залежить успішність функціонування об'єднаних територіальних громад. Норми Бюджетного кодексу України котрі регулюють відносини, які виникають на кожній стадії бюджетного процесу, є єдиними для всіх місцевих бюджетів, зокрема поширюються і на бюджети ОТГ. Для створення бюджету ОТГ, насамперед, слід з'ясувати із яких саме доходів та видатків може складатись її бюджет. При формуванні бюджетів ОТГ слід враховувати, що: доходи цих бюджетів визначаються згідно зі ст. 64 і ст. 69 Бюджетного кодексу України (БКУ); видатки та кредитування цих бюджетів визначаються статтями 89 і 91 БКУ; відносини між цими бюджетами та державним бюджетом визначаються статтями 97, 99, 100, 102, 103, 104 і 108 БКУ; місцеві запозичення здійснюються відповідно до ст. 16 і ст. 74 БКУ.

Показники виконання місцевих бюджетів відображають загальний соціально-економічний стан відповідної території та перспективи її розвитку. Наявність достатніх фінансових ресурсів у місцевих бюджетах дає можливість надавати якісні та різноманітні послуги своїм жителям, реалізовувати соціальні та інфраструктурні проекти, створювати умови для розвитку підприємництва, залучення інвестиційного капіталу, розробляти програми місцевого розвитку та фінансувати інші заходи для всебічного покращення умов проживання жителів громади. Результатом реформи стало підвищення зацікавленості органів місцевого самоврядування у збільшенні надходжень до місцевих бюджетів, пошуку резервів їх наповнення, покращення ефективності адміністрування податків і зборів

За січень-грудень 2018 року до загального фонду місцевих бюджетів (без рахування міжбюджетних трансфертів) надійшло 233930,3 млн. гривень. Приріст надходжень до загального фонду проти січня-грудня минулого року (у співставних умовах та без урахування територій, що не підконтрольні українській владі) склав 21,9% або +41976,8 млн. гривень. (Табл. 1) Темп приросту фактичних надходжень податку на доходи фізичних осіб (далі - ПДФО) за січень-грудень 2018 становить 25,5 відсотків. Загалом обсяг надходжень ПДФО за січень-грудень 2018 року склав 138 064,4 млн. грн., рівень виконання річного показника, затвердженого місцевими радами становить 101,1%. Надходження плати за землю за січень-грудень 2018 року становили 27319,1 млн. грн., рівень виконання річного показника, затвердженого місцевими радами – 99,1%. Фактичні надходження єдиного податку за січень-грудень 2018 року склали 29487,7 млн. грн., приріст надходжень проти січня-грудня минулого року становить 26,5% або на 6186,2 млн. гривень більше. [14]

У 2018 році на прямі міжбюджетні відносини з державним бюджетом перейшли 665 об'єднаних громад. Всі 665 об'єднаних територіальних громад у 2018 році отримали відповідні ресурси і видаткові повноваження та вийшли на прямі міжбюджетні відносини з державним бюджетом. У державному бюджеті на 2018 рік об'єднаним територіальним громадам спрямована державна підтримка у вигляді субвенції на формування інфраструктури в сумі 1,9 млрд. грн (у 2017 році – 1,5 млрд. грн, 2016 році – 1,0 млрд. грн) [14]. Державна

фінансова підтримка на розвиток громад та розбудову інфраструктури в 2019 році складе 20,75 млрд.грн, що в 41 рази більше ніж у 2014 році.

Таблиця 1. Доходи місцевих бюджетів за 2014-2018 роки

Показники	2014	2015	2016	2017	2018
1. Власні доходи загального фонду місцевих бюджетів, млрд. грн	68,6	98,2	146,6	192,7	233,9
2. Частка власних доходів місцевих бюджетів (загальний фонд) у ВВП, %	5.1	5.1	6.2	6.5	7.1
3. Частка місцевих бюджетів (з трансфертами) зведеному бюджеті України, %		45.6	47.5	51.2	51.5
4. Частка місцевих податків та зборів у власних доходах місцевих бюджетів (загальний фонд), %	0.7	26.6	28.8	27.3	30.0 (прогноз)

Джерело: дані Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлового комунального господарства України станом на 10.01 2019

Основним джерелом доходів об'єднаних територіальних громад є податкові надходження. Податок з доходів фізичних осіб (ПДФО) та єдиний податок або акцизний збір – складають, як правило, переважну частку дохідної частини бюджету ОТГ (65-80% – без урахування трансфертів). За підсумками дев'яти місяців 2018 року, до місцевих бюджетів 665 ОТГ надійшло 14,6 млрд грн, що на 69,4% (+ 6,0 млрд грн) більше від надходжень, отриманих ОТГ за дев'ять місяців 2017 року. Із розрахунку на одного мешканця громади отримали 2596,1 грн, що більше від аналогічного періоду минулого року на 1063,8 грн (у 1,7 рази) [17]. Зростання спостерігається по всім видам надходжень, зокрема: податку на доходи фізичних осіб; плата за землю; єдиний податок; акцизний податок з роздрібної торгівлі.

Окрім того, до бюджету об'єднаної громади із державного бюджету надходять освітня та медична субвенції. Саме за рахунок освітньої субвенції фінансуються поточні видатки на середню освіту. Додатково стимулюються й капітальні видатки для об'єднаних територіальних громад. Важливим завданням для місцевих органів влади має стати мобілізація місцевих податків і зборів, оскільки впровадження і встановлення ставок місцевих податків і зборів належить до виключної компетенції місцевих рад і характеризує ефективність роботи органів місцевого самоврядування. Слід зазначити, що місцева влада може визначати ставку земельного податку, податку на нерухоме майно, плату за реєстрацію суб'єкта господарчої діяльності, а також має право визначати пільги у сплаті цих податків, включно з повним звільненням від них. Перспективними щодо наповнення бюджетів об'єднаних територіальних громад, слід розглядати податки з нерухомості, плату за землю та збір за природні ресурси. Важливим моментом наповнення бюджету об'єднаної територіальної громади є залучення якомога більшої кількості власних ресурсів. А це вимагає виваженого ставлення місцевих органів влади до надання пільг в оподаткуванні для фізичних осіб, які володіють землею, нерухомістю або транспортними засобами. Резервами надходжень завдяки земельному податку можуть бути визнана заборгованість, недостатньо вірне визначення площі земельної ділянки, неефективне використання земель тощо. Виявлення таких резервів дозволить скоригувати місцеву політику стосовно управління земельними ресурсами і обрахувати перспективні обсяги надходжень.

З метою ефективного планування дохідної частини бюджетів об'єднаних територіальних громад та реальних можливостей з її розширення, органам місцевої влади слід співпрацювати з фіскальними органами з питань: визначення кількості осіб, що сплачують податки; обсягу їх нарахувань; забезпечення вчасного і повного виконання платниками податків своїх податкових зобов'язань; рівня добровільного виконання платниками вимог податкового законодавства; вивчення стану платіжної дисципліни; виявлення та залучення до сплати роботодавців та громадян із метою запобігання сплати заробітку в «конвертах» тощо [15]. Слід зазначити, що основою для успішного розвитку громади є наявність економічно активних суб'єктів підприємницької діяльності, достатня кількість кваліфікованих трудових ресурсів, розвинена промислова та соціальна інфраструктура.

На рівні ОТГ управління бюджетними видатками набуває особливого значення, оскільки воно пов'язане з наданням населенню послуг в найбільш важливих сферах - освіті, охороні здоров'я, соціальному забезпеченні. Таким чином, витрати бюджетів безпосередньо впливають як на рівень і якість життя населення, що проживає на відповідній території, так і на розвиток економічного потенціалу регіону. Крім того, від управління видатками бюджету залежить реалізація загальнодержавних пріоритетів. У зв'язку з цим підвищуються вимоги до обґрунтованості витрат цих бюджетів, прозорості процедур їх формування та фінансування.

Основним елементом модернізації системи управління витратами бюджетів є вдосконалення механізму управління, який, на наш погляд, має включати такі заходи: уточнення нормативно-правової бази та оптимізація організаційної структури управління витратами бюджетів; підвищення якості планування і прогнозування коштів бюджетів; вдосконалення організації виконання бюджетів за видатками; підвищення результативності контролю за використанням коштів бюджетів; мотивація суб'єктів управління до підвищення результативності витрат бюджетів; моніторинг результатів використання бюджетних коштів і оцінка ефективності витрат бюджету.

Аналіз нормативно-правової бази, що регулює питання управління витратами бюджетів об'єднаних територіальних громад, виявив, що в ній практично не висвітлені питання мотивації суб'єктів управління витратами бюджетів ОТГ до підвищення їх результативності, а також моніторингу та оцінки якості управління витратами бюджетів. Важливим, на нашу думку є встановлення на законодавчому рівні: загального порядку здійснення моніторингу результатів використання бюджетних коштів і оцінки ефективності витрат бюджету; повноважень

місцевих фінансових органів щодо здійснення моніторингу результативності та ефективності витрат бюджету з правом встановлення форм надання інформації, передбачаючи в них необхідну деталізацію витрат, додаткові показники, необхідні для здійснення моніторингу, та періодичність її надання. Реалізація даної пропозиції буде сприяти підвищенню обґрунтованості та якості прийняття управлінських рішень за видатками бюджетів.

Питання прогнозування видатків місцевих бюджетів в нормативно - правових актах не визначені, не передбачається обов'язкова ступінь деталізації витрат за економічним або функціональним їх змістом, відсутня методика прогнозування. Крім того, в нормативно - правових актах не розглядається питання про взаємозв'язок витрат бюджету об'єднаної територіальної громади з цілями і завданнями, визначеними в якості стратегічних орієнтирів соціально-економічного розвитку території. З метою підвищення якості планування витрат бюджетів бачиться підвищення обґрунтованості, забезпечення конкретності і чіткості при постановці цілей і завдань, що визначають обсяги видатків бюджетів.

Казначейське обслуговування та відкриття бюджетних рахунків об'єднаній територіальній громаді немає особливостей і здійснюється відповідно до Бюджетного Кодексу України, Закону про Державний бюджет України, рішення відповідної об'єднаної територіальної громади та других нормативно-правових актів України. Розпорядники та одержувачі бюджетних коштів територіальної громади укладають договори про здійснення розрахунково-касового обслуговування з відповідним органом Казначейства. Ведення бухгалтерського обліку та складання звітності про виконання бюджетів об'єднаних територіальних громад здійснюють органи Казначейства в загальноновстановленому порядку. Казначейство бере безпосередню участь у реалізації реформи міжбюджетних відносин, забезпечуючи обслуговування доходів і видатків бюджетів об'єднаних територіальних громад та їх розпорядників [16].

Мотивація суб'єктів управління до підвищення результативності витрат бюджетів повинна включати мотивацію фінансового органу, головних розпорядників та одержувачів бюджетних коштів. Слід зазначити, що питання мотивації фінансового органу нормативно не закріплені. В якості інструменту мотивації можна розглядати формування цільових програм, а також їх експертизу на предмет відповідності змісту проектів програм і цільових показників їх реалізації з урахуванням рівня відповідності кожної програми пріоритетам соціально-економічного розвитку території. В чинній нормативно - правовій базі відсутні заходи відповідальності за невиконання державних завдань або їх неповне виконання. Потребує доопрацювання система формування і виконання державних завдань, перш за все в частині встановлення відповідальності одержувачів бюджетних коштів за невиконання або неповне виконання державного завдання.

Результати аналізу нормативної бази і загальнодоступної інформації про формування витрат бюджетів об'єднаних територіальних громад дозволяють зробити висновок про те, що результати моніторингу та оцінки ефективності використання бюджетних коштів не використовуються в процесі планування та виконання бюджетів за видатками, в тому числі при прийнятті рішень про продовження фінансування цільових програм та коригування фінансового забезпечення виконання державних завдань Враховуючи, що оскільки моніторинг і оцінка ефективності існують для інформаційного забезпечення прийняття управлінських рішень, потрібно не тільки подальший розвиток системи моніторингу та оцінки, але їх більш тісна інтеграція в систему управління витратами бюджетів.

Оптимізація організаційної структури управління витратами бюджетів передбачає, з одного боку, обмеження числа учасників цього процесу, раціональний і несуперечливий розподіл функціональних обов'язків та повноважень між ними, а з іншого - формування в учасників даного процесу стимулів до підвищення ефективності управління видатками бюджету.

Важливим моментом в удосконаленні організаційної структури управління витратами бюджетів є оптимізація структури виконавчих органів місцевої влади. Частка місцевих бюджетів у зведеному бюджеті країни щороку збільшується – від 45 до майже 50%, але є ОТГ, у яких здійснюються значні витрати на утримання управлінського апарату. Так, за інформацією координатора фінансової децентралізації Центрального офісу реформ (за підтримки програми U-Lead) при Мінрегіоні Я. Казюк, аналіз діяльності громад показує, що питома вага витрат на апарат управління в ОТГ становить у середньому близько 15 %, тоді як у сільських радах – 85–90 %. Проте вона зосереджує увагу на тому, що є і об'єднані громади, у яких витрати на утримання управлінського апарату витрачають до 45 % бюджету [12]. Вважаємо, що утворення відповідних управлінь чи відділів виконавчого комітету ради об'єднаної територіальної громади має відбуватися з урахуванням реальних потреб та можливостей громади.

Облік витрат бюджетів здійснюється відповідно до єдиних методологічних підходів, а контроль за використанням бюджетних коштів діє строго в рамках бюджетного законодавства України та зосереджений лише на контролі за цільовим використанням бюджетних коштів. Рада об'єднаної територіальної громади здійснює контроль за виконанням рішення про бюджет; облдержадміністрація забезпечує контроль за відповідністю бюджетному законодавству показників затверджених бюджетів ОТГ, розпису бюджету, кошторисів бюджетних установ та інших документів, які використовуються у бюджетному процесі. За результатами проведеного аналізу можна зробити висновок про обмежене число інструментів, що застосовуються при управлінні витратами бюджетів з метою контролю за використанням бюджетних коштів.

Однією з найбільш важливих і складних проблем підвищення ефективності управління витратами бюджетів є розробка системи показників оцінки ефективності, яка має застосовуватися на всіх етапах управління – від планування витрат до наступного контролю. Система показників ефективності управління

витратами бюджетів має задовольняти наступним вимогам: характеризувати у максимально можливій мірі залежність результату використання коштів від діяльності органів місцевої влади та підвідомчих їм установ; максимально охоплювати напрями витрат; показники і їх значення повинні інтерпретуватися однозначно з точки зору характеристики ефективності; виключати можливість адміністративного впливу на кінцеві значення показників або чисто формального виконання покладених функцій без реального підвищення якості послуг, що надаються. Необхідно зазначити, що оцінка ефективності управління витратами бюджетів залежить не тільки від коректності вибору показників оцінки, а й від наявності статистичних даних для розрахунку цих показників. В даний час наявної статистичної бази явно недостатньо для вирішення поставленого завдання. Необхідною умовою розвитку системи оцінки ефективності бюджетних витрат та управління ними має стати удосконалення діючих форм статистичної звітності, введення в них показників, необхідних для оцінки ефективності бюджетних витрат, підвищення їх достовірності і оперативності. Крім того, на нашу думку, для кожної ОТГ доцільним є встановлення власних обов'язкових процедур публічності і прозорості витрачання бюджетних коштів, які б робили зловживання неможливими, або, принаймні, доволі складними.

За результатами аналізів виконання окремих показників ОТГ, Яніна Казюк констатувала, що невеликі за територією та чисельністю населення ОТГ здебільшого мають низьку фінансову спроможність. Також такі громади не мають достатнього трудового потенціалу для свого розвитку та якісного управління. Виняток становлять окремі громади, на територіях яких розміщені бюджетоутворюючі підприємства та потужні підприємства реального сектору економіки.

Експерт висловила думку, що одним із оптимальних варіантів подальшого розвитку для громад із низькими показниками фінансової спроможності та демографії є їх приєднання до інших територіальних громад та створення більшої за площею і чисельністю ОТГ. Навіть за умови відсутності у такої ОТГ на поточний момент економічних перспектив для розвитку, таке об'єднання надасть можливість оптимізувати територіальну структуру місцевих рад, підвищити ефективність управління територією, покращити інвестиційну привабливість (за рахунок наявності більшої території та більшої кількості трудових ресурсів) та підвищити рівень доцільності капіталовкладень у територію [17].

У частині використання коштів увага акцентується на необхідності формування найбільш оптимальної структури бюджетних видатків, створенні ефективного не надто чисельного управлінського апарату, здійсненні постійного аналізу витрачання бюджетних коштів і упередженні випадків їх нераціонального витрачання.

Висновки. За результатами дослідження визначено, що головним недоліком сформованої системи управління коштами бюджетів об'єднаних територіальних громад є відсутність методологічної основи для вибору пріоритетних цілей при витрачанні бюджетних коштів, визначення критеріїв оцінки результативності системи управління бюджетним витратами. Залишається недостатня якість поточного і перспективного планування коштів бюджетів, при цьому планування і фінансування витрат бюджетів ОТГ слабо взаємопов'язані з результатами контролю за цільовим і ефективним використанням бюджетних коштів, а моніторинг ефективності використання бюджетних асигнувань практично не здійснюється. У органів влади, що здійснюють управління коштами бюджетів, одержувачів бюджетних коштів відсутня мотивація до досягнення високих кінцевих результатів і ефективному використанню бюджетних асигнувань. Форми і методи бюджетного фінансування не передбачають оцінку якості послуг, що надаються за рахунок коштів бюджетів, і ступеня задоволеності споживачів цих послуг. У частині використання коштів увага має бути зосереджена на необхідності формування найбільш оптимальної структури бюджетних видатків, створенні ефективного не надто чисельного управлінського апарату, здійсненні постійного аналізу витрачання бюджетних коштів і упередженні випадків їх нераціонального витрачання.

Перспективними напрямками дослідження у майбутньому повинні стати розробка шляхів реалізації запропонованих заходів підвищення ефективності управління коштами бюджетів, а також створення сприятливих умов для територіального соціально-економічного розвитку, підвищення якості та рівня життя населення.

Список використаних джерел

1. Бланкарт Ш. *Державні фінанси в умовах демократії. Вступ до фінансової науки*; пер. з нім.; ред. В. М. Федосов. Київ : Либідь, 2000. 654 с.
2. Циммерманн Х. *Муниципальные финансы : учеб.; пер пер. с нем.* Москва: Дело и сервис, 2003. 352 с.
3. Oates Wallace E. *An Essay on Fiscal Federalism. Journal of Economic Literature.* 1999. Vol. 37, No. 3, September. P. 1120-1149.
4. Buchanan J. M., Musgrave R. A. *Public Finance and Public Choice : Two Contrasting Visions of the State.* Cambridge (Mass), London: The MIT Press, 2000. IX, p.133
5. Кириленко О. П. *Місцеві фінанси: підруч. 2-ге вид., перероб.* Тернопіль. Економ. думка THEU, 2014. 448 с.
6. *Бюджетна система: підручник за ред. В. М. Федосова, С. І. Юрія.* Київ : Центр.учбов.літератури; Тернопіль: Екон. думка. 2002. 871с.
7. Пасічник Ю. В. *Бюджетний потенціал економічного зростання в Україні: монографія.* Донецьк : Юго-Восток, 2005.
8. Луніна І. *Стратегія реформування місцевих бюджетів в Україні. Дзеркало тижня.* 2006. №21.
9. Усков І. В. *Бюджетная политика в условиях трансформации системы местных финансов в Украине: монографія.* Симферополь : Ариал, 2012. 450 с.

10. «Про добровільне об'єднання територіальних громад» Закон України від 05.02.2015 № 157-VIII (зі змінами) Відомості Верховної ради, 2015, № 13, ст. 91.
11. Методика формування спроможних територіальних громад», Постанова Кабінету Міністрів від 8 квітня 2015 року. № 214. URL: zakon1.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-n
12. Фінансовий моніторинг реформи децентралізації. Оцінка фінансової спроможності 366 об'єднаних територіальних громад (2017 рік). URL: http://decentralization.gov.ua/monitoring_2017_ua.
13. Бюджетний кодекс України станом на 08.07.2010 № 2456-уї (зі змінами та доповненнями). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua>.
14. Моніторинг процесу децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування. URL: <https://decentralization.gov.ua/mainmonitoring/news>.
15. Особливості формування та виконання бюджету об'єднаних територіальних громад. Міжнародний центр перспективних досліджень. 2017. URL: t_ormuvannya_vikon_budjet_final.pdf.
16. Публічний звіт Голові Казначейства Тетяни Слюз про діяльність державної казначейської служби України у 2017 році. Казна України, №2 (59), 2018. с. 21
17. Експертний аналіз бюджетів 665 ОТГ за 9 місяців 2018 року. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/10138>.

References

1. Blankart, Sh. (2000) *Derzhavni finansy v umovakh demokratii. Vstup do finansovoi nauky* [Public Finances in Democracy. Introduction to financial science]; per. z nim.; red. V. M. Fedosov. Kyiv : Lybid, 654 s.
2. Tsimmermann, Kh. (2003) *Munitsipal'nye finansy : ucheb.* [Municipal Finance: a textbook]; per per. s nem. Moskva: Delo i servis, 352 s.
3. Oates Wallace E. (1999) *An Essay on Fiscal Federalism*. Journal of Economic Literature. Vol. 37, No. 3, September. P. 1120-1149.
4. Buchanan, J. M. & Musgrave, R. A. (2000) *Public Finance and Public Choice : Two Contrasting Visions of the State*. Cambridge (Mass), London: The MIT Press, IX, p.133.
5. Kyrylenko, O. P. (2014) *Mistsevi finansy: pidruch.* [Local finances: a textbook]. Ternopil. Ekonom. dumka TNEU, 448 s.
6. *Biudzhetna systema: pidruchnyk* [Budget system: textbook] za red. V. M. Fedosova, S. I. Yuriiia. Kyiv : Tsentr.uchbov.literatury; Ternopil: Ekon. dumka. 2002. 871s.
7. Pasichnyk, Yu. V. (2005) *Biudzhetniyi potentsial ekonomichnoho zrostantia v Ukraini: monohrafiia* [The budget potential of economic growth in Ukraine: a monograph]. Donetsk : Yuho-Vostok.
8. Lunina, I. (2006) *Stratehiia reformuvannia mistsevykh biudzhetyv v Ukraini* [The Strategy of Reforming Local Budgets in Ukraine]. Dzerkalo tyzhnia, 21.
9. Uskov, I. V. (2012) *Byudzhethnaya politika v usloviyakh transformatsii systemy mestnykh finansov v Ukraine: monografiya* [Budgetary policy in the context of the transformation of the local finance system in Ukraine: a monograph]. Simferopol' : Arial, 450 s.
10. «Pro dobrovilne ob'iednannia terytorialnykh hromad» Zakon Ukrainy vid 05.02.2015 № 157-VIII (zi zminamy) [«On voluntary association of territorial communities» Law of Ukraine dated 05.02.2015 № 157-VIII (as amended)] Vidomosti Verkhovnoi rady, 2015, № 13, st. 91.
11. *Metodyka formuvannia spromozhnykh terytorialnykh hromad», Postanova Kabinetu Ministriv vid 8 kvitnia 2015 roku. № 214* [Methodology for the formation of capable territorial communities «, Resolution of the Cabinet of Ministers dated April 8, 2015. No. 214]. URL: zakon1.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-n
12. *Finansovyi monitorynh reformy detsentralizatsii. Otsinka finansovoi spromozhnosti 366 ob'iednanykh terytorialnykh hromad (2017 rik)* [Financial monitoring of the decentralization reform. Assessment of the financial capacity of 366 united territorial communities (2017)]. URL: http://decentralization.gov.ua/monitoring_2017_ua.
13. *Biudzhetniyi kodeks Ukrainy stanom na 08.07.2010 № 2456-ui (zi zminamy ta dopovnenniamy)* [The Budget Code of Ukraine as of 07/08/2010 № 2456-ui (with amendments and supplements)]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua>.
14. *Monitorynh protsesu detsentralizatsii vladly ta reformuvannia mistsevoho samovriaduvannia* [Monitoring the process of decentralization of power and reform of local self-government]. URL: <https://decentralization.gov.ua/mainmonitoring/news>.
15. *Osoblyvosti formuvannia ta vykonannia biudzhetu ob'iednanykh terytorialnykh hromad* [Features of the formation and implementation of the budget of the united territorial communities]. Mizhnarodnyi tsentr perspektyvnykh doslidzhen. 2017. URL: t_ormuvannya_vikon_budjet_final.pdf.
16. *Publichnyi zvit Holovi Kaznacheistva Tetiany Sliuz pro diialnist derzhavnoi kaznacheiskoi sluzhby Ukrainy u 2017 rotsi* [Public report to Tetyana Slyuz, Head of the Treasury, on the activities of the State Treasury Service of Ukraine in 2017]. Kazna Ukrainy, №2 (59), 2018. s. 21.
17. *Ekspertnyi analiz biudzhetyv 665 OTH za 9 misiatsiv 2018 roku* [Expert analysis of budgets 665 OTG for 9 months of 2018]. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/10138>.

ДАНИ ПРО АВТОРА

Микитюк Ігор Сергійович, к.е.н., доцент кафедри фінансів
Київський національний торговельно-економічний університет
e-mail: mikityuck@ukr.net

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Микитюк Игорь Сергеевич, к.э.н., доцент кафедры финансов
Киевский национальный торгово-экономический университет
e-mail: mikityuck@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHOR

Mykytyuk Igor, PhD in Economics, Associate Professor of Finance
Kyiv National University of Trade and Economics
e-mail: mikityuck@ukr.net

УДК 336.77.01

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-42-217-223>

**РОЗВИТОК БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ В НАДДНІПРЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ
У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.**

Орлик М. В.

Предметом дослідження є процес формування банківської системи Російської імперії в пореформений період та його тогочасна теоретична база.

Мета роботи полягає у дослідженні проблеми банківського кредитування в Наддніпрянській Україні у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. та здійсненні аналізу наукової думки тогочасних економістів щодо банківського кредитування.

Методологічною основою статті для вирішення поставлених у статті завдань застосовано загальнонаукові методи (аналізу, синтезу, систематизації, узагальнення) та спеціальні методи наукового дослідження (діахронний (періодизації), порівняльний, ретроспективний, історико-типологічний та економічного аналізу).

Результати роботи. У статті досліджено та проаналізовано погляди економістів ХІХ ст. на актуальні проблеми кредитування, звернено увагу на їхні рекомендації щодо поліпшення кредитної системи. Досліджено основні економічні, історичні та суспільні умови розвитку іпотечного кредитування та його роль у кредитній системі Російської імперії. Визначено та проаналізовано основні проблемні аспекти тогочасної іпотеки.

Галузь застосування результатів. Теоретичні висновки та результати дослідження можуть бути використані при викладанні курсів історії економіки та економічної думки, а також інших економічних дисциплін в університетах при підготовці фахівців з економічної теорії та банківської справи.

Висновки. Проведене дослідження пореформеної банківської системи Російської імперії дозволяє зробити висновки про те, що реформа була вимушеним кроком уряду у процесі реанімації банківської системи. Міністерство фінансів, враховуючи попередній невдалий досвід створення банків, стимулювало до об'єднання потенційних споживачів кредитних продуктів земських банків на умовах кругової поруки. Проте незважаючи на прогресивність таких нових підходів до кредитування, залишалися активними й пережитки дореформених підходів, що знайшло своє відображення у пільговому кредитуванні дворянства.

Значне місце серед учених та практиків, які займалися реформуванням банківської системи Російської імперії, належить представнику Київської економічної школи Миколі Бунге. Окрім цього саме недержавні банки Наддніпрянської України, зокрема Херсонський Земський Банк та Харківський Земельний Банк, стали прикладом для формування аналогічних банківських установ по всій імперії. Проведене дослідження також дає змогу зробити висновок про те, що значних успіхів реформа зазнала завдяки технократичному підходу в урядових призначеннях та залучення науковців до управління державою, що особливо актуально і для сучасної України.

Ключові слова: акціонерні банки, гроші, кредитна система, кредит, іпотечний кредит, земський банк, позичальник, кредитор.

**РАЗВИТИЕ БАНКОВСКОГО КРЕДИТОВАНИЯ В ПОДНЕПРОВСКОЙ УКРАИНЕ
ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ ХІХ – НАЧАЛЕ ХХ В.**

Орлик М. В.

Предметом исследования является процесс формирования банковской системы Российской империи в пореформенный период и его тогдашняя теоретическая база.

Цель работы заключается в исследовании проблемы банковского кредитования в Поднепровской Украине во второй половине ХІХ - начале ХХ в. и осуществлении анализа научной мысли тогдашних экономистов по банковскому кредитованию.

Методологической основой статьи для решения поставленных в статье задач применены общенаучные методы (анализа, синтеза, систематизации, обобщения) и специальные методы

научного исследования (диахронный (периодизации), сравнительный, ретроспективный, историко-типологический и экономического анализа).

Результаты работы. В статье исследованы и проанализированы взгляды экономистов XIX в. на актуальные проблемы кредитования, обращено внимание на их рекомендации по улучшению кредитной системы. Исследованы основные экономические, исторические и общественные условия развития ипотечного кредитования и его роль в кредитной системе Российской империи. Определены и проанализированы основные проблемные аспекты тогдашней ипотеки.

Область применения результатов. Теоретические выводы и результаты исследования могут быть использованы при преподавании курсов истории экономики и экономической мысли, а также других экономических дисциплин в университетах при подготовке специалистов по экономической теории и банковского дела.

Выводы. Проведенное исследование пореформенной банковской системы Российской империи позволяет сделать выводы о том, что реформа была вынужденным шагом правительства в процессе реанимации банковской системы. Министерство финансов, учитывая предыдущий неудачный опыт создания банков, стимулировало к объединению потенциальных потребителей кредитных продуктов земских банков на условиях круговой поруки. Однако, несмотря на прогрессивность таких новых подходов к кредитованию, оставались активными и пережитки дореформенных подходов, что нашло свое отражение в льготном кредитовании дворянства.

Значительное место среди ученых и практиков, занимались реформированием банковской системы Российской империи, принадлежит представителю Киевской экономической школы Николаю Бунге. Кроме этого именно негосударственные банки Поднепровской Украине, в частности Херсонский Земский Банк и Харьковский Земельный Банк, стали примером для формирования аналогичных банковских учреждений по всей империи. Проведенное исследование также позволяет сделать вывод о том, что значительных успехов реформа потерпела благодаря технократическому подходу в правительственных назначениях и привлечения ученых к управлению государством, что особенно актуально и для современной Украины.

Ключевые слова: акционерные банки, деньги, кредитная система, кредит, ипотечный кредит, земский банк, заемщик, кредитор.

DEVELOPMENT OF BANK LENDING IN DNIEPER UKRAINE IN THE SECOND HALF OF THE XIX – AT THE BEGINNING OF XX CENTURY

Orlik M. V.

The subject of the study is the formation process of the banking system of the Russian Empire in the post-reform period, and its then-theoretical basis.

The purpose of the work consists in studying the problem of bank lending in the Dnieper Ukraine and conducting an analysis of the scholarly opinion of economists on bank lending in the second half of the XIX-early XX century.

The methodological basis of the article for solving the problems set in the article is applied general scientific methods (analysis, synthesis, systematization, generalization) and special methods of scientific research (diachronic (periodization), comparative, retrospective, historical-typological and economic analysis).

Results of work. The views of economists of the XIX century on actual problems of lending has been studied and analyzed in the article, attention was paid to their recommendations for improving the credit system. The main economic, historical and social conditions of the development of mortgage lending and its role in the credit system of the Russian Empire have been investigated. The main problem aspects of that time mortgage are determined and analyzed.

The field of application of results. Theoretical conclusions and research results can be used in teaching economics and economic thought courses, as well as other economic disciplines in the training of specialists in economics and banking at universities.

Conclusions. The study of the post-reform banking system of the Russian Empire allows us to conclude that reform was a forced step by the government in the process of resuscitation of the banking system. The Ministry of Finance, taking into account the previous unsuccessful experience in creating banks, has stimulated the consolidation of potential consumers of loan products of Zemstvo banks under the terms of mutual responsibility. Nevertheless, despite the progressiveness of such new approaches to lending, the existence of vestiges of pre-reform approaches continued, this was reflected in preferential lending to the nobility. The personality of the representative of the Kyiv School of Economics, Mykola Bunge has a significant place among scientists and practitioners involved in reforming the banking system of the Russian Empire. In addition, the non-state banks of the Dnieper Ukraine, in particular, Kherson Zemsky Bank and Kharkiv Land Bank have become the examples for the formation of similar banking institutions throughout the empire. The study also allows us to conclude that reform has been a significant success due to the technocratic approach in government appointments and the involvement of academics in administration of the State, which is especially relevant for modern Ukraine.

Key words: joint-stock banks, money, credit system, credit, mortgage loan, zemstvo bank, borrower, creditor.

JEL Classification: B19, E42, E52, G21

Постановка проблеми. Банківське кредитування займає важливе місце в соціально-економічному розвитку більшості країн. Актуальність питань кредитування зростає з кожним роком, що пояснюється прагненням бізнесу до залучення додаткових фінансових ресурсів, а фізичних осіб – до підвищення рівня життя. Водночас активізація кредитування економічно важлива і вигідна не лише для позичальників та банківських установ, а й для стабільного розвитку економіки держави загалом.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Важливі теоретичні аспекти питання теорії кредитування представлені в наукових працях таких відомих дослідників фінансів та кредиту: А. Сміт «Добробут націй. Дослідження про природу добробуту націй» [21]. М. Бунге «Основания политической экономии» [1], «Теория кредиту» [2], О. Ісаєв «Начала политической экономии» [13] та ін.

Першими дослідниками проблеми формування та еволюції кредитування в Російській імперії були сучасники тієї епохи, зокрема П. Мігулін «Наша банковая политика (1828 – 1903)» [14], О. Гур'єв «Очерки развития кредитных учреждений в России» [11], І. Гиндин «Русские коммерческие банки: из истории финансового капитала в России» [12] та ін.

Постановка завдання. Мета статті – дослідження проблеми розвитку кредитування (у тому числі іпотечного) у Наддніпрянській Україні в XIX – XIX ст. у контексті економічної наукової думки сучасників досліджуваної епохи.

Виклад основного матеріалу. Один із фундаторів економічної теорії А. Сміт у своїй праці «Добробут націй. Дослідження про природу добробуту націй» заклавав фундамент для розвитку теорії кредитних відносин. Учений розглядає гроші, надані в ренту, як особливий капітал, котрий, з одного боку, дає прибуток кредитору, а з іншого, – дає необхідні фінансові ресурси позичальнику для розвитку або стабілізації роботи його підприємства. А. Сміт виділяє в окрему групу споживчі кредити та визначає їх як прояв марнотратства. Цю позицію відомий економіст обґрунтовує тим, що гроші, витрачені на задоволення споживчих потреб, не принесуть дивідендів, тому дані зобов'язання або зменшуватимуть доходи в майбутньому, або спонукатимуть до зменшення кількості нерухомого майна у позичальника. Також в окрему категорію учений відносить землевласників та зазначає, що «єдина категорія людей, котрим зазвичай позичають гроші, не очікуючи, що вони дадуть їм якесь прибуткове використання, – це землевласники, що позичають під заставу своїх маєтків» [21, с. 215]. Основною причиною такого явища було те, що землевласники зазвичай робили позики для сплати зобов'язань за попередніми боргами перед лихварями.

Подальшого розвитку теорія кредиту набуває у науковому середовищі університетів Наддніпрянської України у другій половині XIX ст. У першу чергу кредитні відносини розглядались як важливий елемент ринкових відносин, а лібералізація даного аспекту з боку держави в XIX ст. була наслідком розуміння значної ролі розвитку кредитних відносин для стабільного росту економіки імперії. Важко переоцінити внесок проф. М. Х. Бунге в розвиток української економічної науки XIX ст. Значне місце серед його робіт займають дослідження теорії кредиту та кредитних відносин. У своїй праці «Теория кредиту» [2] він зазначав, що розвиток кредитних відносин, в першу чергу був вигідний державі, оскільки саме вони пожвавлювали економіку. Водночас кредитні відносини, на переконання вченого, не повинні бути без винагороди кредитору. Умовно цю винагороду М. Бунге розділяє на три складові: 1) реалізація кредиту; 2) сплата за страхування можливих ризиків, пов'язаних із виданим кредитом; 3) винагорода за користування грошовим капіталом [2, с. 11].

Цими складовими винагороди учений пояснював, що «смешивание процентов с премией застрахования объясняется тем, что премия редко является чем-то отдельным и выражается обыкновенно подобно плате за пользование капиталом в своих долях. Ростовщик, который отдает свой капитал за 10, 15, 20 и 24 процента, выручает в этих процентах и премию застрахования, которая должна вознаграждать ему все потери по кредитным операциям» [1, с. 20]. У свою чергу, низькі процентні ставки в банках М. Бунге пояснював тим, що основний капітал, виданий банком, сам по собі йому не належить. Банк, у даному випадку виступає у ролі надійного посередника, котрий отримує гроші на зберігання під 1% річних та може надавати позики під 4% річних, ризикуючи лише коштами інвесторів [1, с. 38].

Важливий доробок у розвитку економічної теорії XIX – поч. XX ст. належить О. Ісаєву, котрий звернув увагу на те, що основна роль банківської політики полягає у наданні надійних посередницьких послуг між кредиторами (особами, що розміщують депозитні вклади) та позичальниками. Учений вказував, що банк цілком може надавати кредити, навіть за рахунок поточних вкладів, оскільки у разі необхідності депозит може бути повернений за рахунок інших вкладників [13, с.534]. Подібний підхід до використання поточних вкладів широко використовується великими банками і сьогодні, проте до таких короткострокових активів банки включають і залишки за картковими рахунками фізичних осіб. Проте О. Ісаєв зазначав, що капітал, отриманий від короткострокових депозитів, слід направляти лише на короткострокове кредитування, стосовно ж довгострокових вкладів подібних обмежень не має бути.

Для Російської імперії 60-і роки XIX ст. відзначилися низкою реформ, які не оминули й банківську систему. Перехід від феодальної економіки до ринкової хоч і спіткав Російську імперію дещо із запізненням, порівняно з країнами Європи, проте ставив нові виклики у банківському секторі. Так, указом №35847 від 31 травня 1860 р. було створено Державний банк Російської імперії [23] та ліквідовано Державний позиковий банк і Державний комерційний банк. Активи та пасиви останніх були передані новоствореному банку. За Державним банком вперше було закріплено функцію банківського регулятора над усіма комерційними банками та кредитними товариствами, одночасно залишаючи йому й функції комерційного банку (щодо кредитування

– п.14; депозитних вкладів – п.15; приймання платежів – п.16 вищезгаданого указу тощо). Надання банк такого широкого спектру можливостей пояснювався пересторогами російського уряду щодо можливого виникнення дефіциту кредитних послуг на банківському ринку на етапі реформування фінансової та банківської системи імперії. Слід відзначити, що надання послуг, притаманних комерційним банкам, лишалося навіть у 1897 р., коли Державний банк отримав функції емітента в ході грошової реформи С. Ю. Вітте [15, с. 84 – 85]. Це ставило під сумнів неупередженість даного банку як банківського регулятора.

Разом із створенням Державного банку банківська система Російської імперії взяла курс на лібералізацію банківського законодавства, що призвело до ліквідації старих банків, які знаходилися у власності держави. З провадженням банківської реформи Олександра II такі функції, як кредитування, збереження депозитних вкладів тощо, були передані товариствам взаємного кредиту, земським та приватним акціонерним банкам (таб.1). Першим із таких банків у Наддніпрянській Україні став Херсонський земський банк (травень 1864 р.), для створення якого Міністерством фінансів, було виділено 100 тис. руб., які надавалися цьому банку у вигляді позики. При цьому головною метою створення даного банку було посередництво у видачі кредитів під заставу нерухомого майна між Міністерством Фінансів та кредитними товариствами поміщиків [4, с.432]. Окрім того, цим указом було регламентовано діяльність та вимоги кредитних товариств. Такі особливості у підходах кредитування землевласників були викликані бажанням уряду мінімізувати ризики стосовно неповернення позик шляхом зобов'язання членів товариств взаємного кредиту нести спільну відповідальність за повернення позик (п. 3 указу) [4].

Таблиця 1. Перші недержавні банки Наддніпрянщини, 1864 – 1872 рр.

Засновано (рік)	Місто	Назва банку	Статутний капітал (руб.)
1864	Херсон	Херсонський земський Банк	100 000
1868	Київ	Київський приватний комерційний банк	1 000 000
1868	Харків	Харківський торговий банк	100 000
1871	Харків	Харківський земельний банк	1 000 000
1871	Дніпро	Катеринославський Громадський банк	50 000
1871	Київ	Київський промисловий банк	1 500 000
1872	Полтава	Полтавський земельний банк	1 000 000
1872	Дніпро	Катеринославський комерційний банк	500 000

Таблицю складено автором на основі: [6], [18], [6], [5], [21], [7], [4], [9], [10], [19].

Слід відзначити, що у Волинській губернії ідеї створення товариств взаємного кредиту з'являлися ще за 20 років до створення необхідної законодавчої бази для їхньої діяльності. Це було продиктовано гострою потребою поміщиків у додаткових фінансових ресурсах та квалістю тогочасної банківської системи. У результаті такий попит серед аграріїв на іпотечні та інші кредитні продукти сприяв самоорганізації землевласників у кооперативні товариства. Так у 1840-х рр. місцевим графом Г. Ржевуським планувалося створити таке товариство та надавати позики за ставкою 6% річних. Проте діяльність товариств такого роду не передбачалася тогочасним законодавством, тому ця ініціатива так і не набула практичної реалізації [24, с.45].

Піонером у питанні створення кредитного кооперативу в Російській імперії стало у 1866 р. Всеросійське товариство взаємного кредиту [14, с.103]. Дана установа надавала позики на довгостроковий період у розмірі, який не перевищував 50% від закладного майна, під 5% річних. Проте, створення абсолютно нового типу кредитної установи не викликало особливого інтересу у заможних імперських інвесторів. Саме тому, як зазначає П. Мігулін, було прийнято рішення про гарантування кредитних білетів золотим та срібним рублем. Інвесторами стали фірми Роджельда (Париж) та Блейхредера (Берлін). З приходом нових потужних інвесторів було встановлено й нові номінали закладних листів, так 100 руб. = 400 франків = 16 ф. стерл. = 188,80 гульденів = 107,5 талерів [14, с.187]. Проте, незважаючи на очевидну корисність товариства для розвитку іпотечного кредитування, особливо вдалим його назвати важко. Головним викликом для товариства стала російсько-турецька війна 1877-1878рр., яка супроводжувалася високим рівнем інфляційних процесів, що відобразилося на відсоткових кредитних ставках. Уже в 1877 р. відсоткова ставка за платежами стала 8 %, що було викликано тим, що розрахунки з інвесторами велись із розрахунку на золотий руб., натомість самі платежі за кредитами учасники товариства продовжували сплачувати кредитними (паперовими) рублями, курс яких був значно нижчим.

Окрім кредитних кооперативів в 1870-х почали активно формуватись перші акціонерні банки на ринку аграрного кредитування, що призвело до зменшення відсоткової ставки по кредиту до 6 % річних [14, с.103]. Проте кредитними продуктами, які пропонувалися товариствами взаємного кредиту або комерційними акціонерними банками, могли здебільшого користуватися індивідуальні власники землі, до яких в російській імперії належали лише 2% селянства [14, с.128]. Для вирішення цієї проблеми у 1882 р. було створено Селянський поземельний банк, а вже в 1895 р. було відкрито 41 відділення цього банку по всій імперії. Цей банк надавав позики на пільгових умовах під 5,5 % річних, у разі ж виникнення прострочки накладався додатковий штраф у розмірі 0,5 % від вартості закладного майна [14, с.130-131]. Селянський поземельний банк попри свою соціальну спрямованість приносив значні прибутки державі, про що свідчить не лише динамічне збільшення кількості позичальників у період його існування, а й те, що єдиною перепорою, яка

змогла зруйнувати цей банк, став більшовицький переворот 1917 р. Серед основних причин успішності даного банку можна відзначити таке: 1) кредит надавався у формі іпотеки; 2) висока вмотивованість селянства, спрямована на одержання власної, індивідуальної землі; 3) природна прибутковість аграрної справи.

Для забезпечення попиту на додаткові фінансові ресурси серед привілейованого населення урядом у 1895 р. було засновано Дворянський земельний банк [3], основна мета якого полягала у наданні довгострокових позик спадковим дворянам під заставу нерухомого майна та земельних угідь. Загальна сума позики не повинна була перевищувати 60% вартості заставного нерухомого майна. Дані позики надавались на термін від 36 років і 7 місяців до 48 років і 8 місяців, на вибір позичальника. Усі ці позики, не залежно від терміну, надавались під 5% річних у вигляді закладних листів номіналами 100, 300, 500, 1000, 5000 і 10 000 руб. Проте невдовзі процентну ставку за кредитом було знижено до 3,5% річних [16]. Але пільговість цих кредитів не мала особливого успіху, оскільки дворянство часто використовувало додаткові фінансові ресурси не для поліпшення ефективності основних засобів, а для отримання короткочасного задоволення своїх особистих потреб [13 с. 556].

Першим комерційним банком Наддніпрянщини можна вважати Київський Приватний Комерційний Банк [5]. Цей банк було засновано у 1868 р. 30-а акціонерами, які володіли іменними акціями, кожна з яких коштувала 10 тис. руб. Загальний статутний капітал на момент створення банку складав 1 млн. руб., з можливістю його розширення до 2,5 млн. руб. Київський Приватний Комерційний банк надавав позики переважно промисловим підприємствам за умови, якщо позика не перевищувала 50 % оціночної вартості закладного майна.

Зі зростанням пропозиції на ринку банківських послуг зростала й бюрократизація та регламентація діяльності кредитних установ. Рекомендаціями Державної Думи від 17 травня 1871 р. було регламентовано основні види діяльності земських кредитних установ та прийнято типову форму їхнього статуту [17]. За зразок типового статуту для земських банків пропонувалося брати статут Херсонського Земського Банку (від 20 травня 1864 р.) [4], а для земельних банків – Харківського Земельного банку (від 4 травня 1871 р.) [17]. А вже 31 травня 1972 р. було видано указ, яким остаточно сформовано шаблони можливих статутів для різного роду кредитних установ та встановлено: обмеження на придбання нерухомого майна (п. 7), вартість цінних паперів банку (п. 9), максимальну частку кожного учасника товариства взаємного кредиту (п. 10), заборону на членство однієї особи в кількох кредитних установах [18]. Цим же указом усі кредитні організації зобов'язувалися подавати річний баланс з відображенням річних фінансових результатів.

Висновки. Проведене дослідження пореформеної банківської системи Російської імперії дозволяє зробити висновки про те, що реформа була вимушеним кроком уряду у процесі реанімації банківської системи. Міністерство фінансів, враховуючи попередній невдалий досвід створення банків, стимулювало до об'єднання потенційних споживачів кредитних продуктів земських банків на умовах кругової поруки. Проте незважаючи на прогресивність таких нових підходів до кредитування, залишалися активними й пережитки дореформених підходів, що знайшло своє відображення у пільговому кредитуванні дворянства.

Значне місце серед учених та практиків, які займалися реформуванням банківської системи Російської імперії, належить представнику Київської економічної школи Миколі Бунге. Окрім цього саме недержавні банки Наддніпрянської України, зокрема Херсонський Земський Банк та Харківський Земельний Банк, стали прикладом для формування аналогічних банківських установ по всій імперії. Проведене дослідження також дає змогу зробити висновок про те, що значних успіхів реформа зазнала завдяки технократичному підходу в урядових призначеннях та залучення науковців до управління державою, що особливо актуально і для сучасної України.

Список використаних джерел

1. Бунге Н. Х. Основания политической экономии. Киев: Univ. тип., 1870. 136 с.
2. Бунге Н. Х. Теория кредита. Киев: Univ. тип., 1852. 312 с.
3. Высочайше утвержденное положение о Государственном Дворянском Земельном Банке: Закон Российской империи от 3 июня 1895 г. № 3016. Полное собрание законов Российской Империи (далее – ПСЗ РИ). Санкт-Петербург, 1881. Т. 5. Отд. I. Собр. III. С. 263–269.
4. Высочайше утвержденный устав земского банка Херсонской губернии: Закон Российской империи от 20 мая 1864 г. № 40898. ПСЗ РИ. Санкт-Петербург, 1867. Т. 39. Отд. I. Собр. II. С. 432–444
5. Высочайше утвержденный устав Киевского Частного Комерческого Банка: Закон Российской империи от 18 июня 1868 г. № 45999. ПСЗ РИ. Санкт-Петербург, 1873. Т. 43. Отд. I. Собр. II. С. 830–839
6. Высочайше утвержденный устав Полтавского земельного банка: Закон Российской империи от 8 апреля 1871 г. № 50708. ПСЗ РИ. Санкт-Петербург, 1875. Т. 47. Отд. I. Собр. II. С. 446–455
7. Высочайше утвержденный устав Харьковского торгового Банка: Закон Российской империи от 8 мая 1868 г. № 45822 ПСЗ РИ. Санкт-Петербург, 1873. Т. 43. Отд. I. Собр. II. С. 551–557.
8. Высочайше утвержденный Устав Земского Банка Херсонской губернии: Закон Российской империи от 20 мая 1864 г. № 40898 ПСЗ РИ. Санкт-Петербург, 1867. Т. 39. Отд. I. Собр. II. С. 432–444.
9. Высочайше утвержденный Устав Харьковского земельного банка: Закон Российской империи от 4 мая 1871 г. № 49556. ПСЗ РИ. Санкт-Петербург, 1874. Т. 46. Отд. I. Собр. II. С. 421–431.
10. Высочайше утвержденный Устав Киевского промышленного банка: Закон Российской империи от 12 июня 1871 г. № 49730 ПСЗ РИ. Санкт-Петербург, 1874. Т. 46. Отд. I. Собр. II. С. 845–855.
11. Гурьев А. Н. Очерк развития кредитных учреждений в России. Москва, 2012. 258 с.

12. Гиндин И. Ф. Русские коммерческие банки: из истории финансового капитала в России : монография. Москва: Госфиниздат, 1948. 453 с.
13. Исаев А. А. Начала политической экономии. С.-Петербург, 1908. 842 с.
14. Мигулин П. П. Наша банковская политика 1729-1903. Харьков: Печатное дело, 1904. 439 с.
15. Ольденбургъ С. С. Царствование Императора Николая II. Белград, 1939. Т. 1. 389 с.
16. О конверсии 4,5% залогового листа Государственного Дворянского Земельного Банка и о втором выпуске 3,1% залогового листа того же: Закон Российской империи от 16 января 1898 г. № 14895. ПСЗ РИ. Санкт-Петербург, 1901. Т. 18. Отд. I. Собр. III. С. 34.
17. О главных основаниях устройств земских кредитных учреждений: Закон Российской империи от 17 мая 1871 г. № 49609. ПСЗ РИ. Санкт-Петербург, 1881. Т. 46. Отд. I. Собр. II. С. 583–584.
18. Об учреждении частных кредитных установ: Закон Российской империи от 31 мая 1871 г. № 50913 ПСЗ РИ. Санкт-Петербург, 1881. Т. 47. Отд. I. Собр. II. С. 757–759.
19. Об уставе Екатеринославского Коммерческого Банка: Закон Российской империи от 17 августа 1872 г. № 51226. ПСЗ РИ. Санкт-Петербург, 1881. Т. 47. Отд. II. Собр. II. С. 441–450.
20. Об учреждении Общественного Банка в городе Екатеринославе: Закон Российской империи от 31 мая 1871 г. № 49683. ПСЗ РИ. Санкт-Петербург, 1874. Т. 46. Отд. I. Собр. II. С. 744–745.
21. Сміт А. Добробут націй. Дослідження про природу добробуту націй: Київ: Port-Royal, 2001. 596 с.
22. Ткаченко А. О., Ткаченко І. В. Створення і діяльність банківських установ на території України: економіко-правовий аспект (XVIII століття – початок 30-х років XX століття). Суми: Ярославна, 2014. 254 с.
23. Устав государственного банка, именной указ данный сенату: Закон Российской империи от 31 мая 1860 г. № 35847. ПСЗ РИ. Санкт-Петербург, 1881. Т. 35. Отд. I. Собр. II. С. 644–659.
24. Фареній І. А. Кооперативний рух у Наддніпрянській Україні в Другій половині XIX – на початку XX ст.: монографія. Черкаси: Відлуння-Плюс, 2008. 432 с.

References

1. Bunhe, N. Kh. (1870). *Osnovaniya politicheskoy ekonomii* [The foundations of political economy]. Kyiv: Unyv. typ. [in Ukr.].
2. Bunhe, N. Kh. (1852). *Teoriya Kredyta: Sochynenye* [Credit Theory: Writing]. Kyiv: Unyv. typ. [in Ukr.].
3. Vysochayshe utverzhdennoe polozhenie o Gosudarstvennom Dvoryanskom Zemel'nom Banke: Zakon Rossijskoj imperii ot 3 iyunya 1895 g. № 3016 [The highest approved regulation on the State Noble Land Bank: Law of the Russian Empire dated June 3, 1895, No. 3016]. *Polnoe sobranie zakonov Rossijskoj Imperii (dale – PSZ RI)* [The complete collection of the laws of the Russian Empire]. Sankt-Peterburg, 1881. 5 (1, III), 263–269 [in Rus.].
4. Vyisochayshe utverjdennyiy ustav zemskogo banka Hersonskoy gubernii: Zakon Rossiyskoy imperii ot 20 maya 1864 g. № 40898 [The highest approved charter of the Zemstvo Bank of the Kherson Province: The Law of the Russian Empire dated May 20, 1864 No. 40898]. PSZ RI [The complete collection of the laws of the Russian Empire]. Sankt-Peterburg, 1867. 39 (1, II), 432–444 [in Rus.].
5. Vyisochayshe utverjdennyiy ustav Kievskogo CHasnogo Komercheskogo Banka: Zakon Rossiyskoy imperii ot 18 iyunya 1868 g. № 45999 [Highest approved charter of Kiev Private Commercial Bank: The law of the Russian Empire dated June 18, 1868 No. 45999]. PSZ RI [The complete collection of the laws of the Russian Empire]. Sankt-Peterburg, 1873. 43 (1, II), 830–839 [in Rus.].
6. Vyisochayshe utverjdennyiy ustav Poltavskogo zemelnogo banka: Zakon Rossiyskoy imperii ot 8 aprelya 1871 g. № 50708 [The highest approved charter of the Poltava Land Bank: Law of the Russian Empire of April 8, 1871 No. 50708]. PSZ RI [The complete collection of the laws of the Russian Empire]. Sankt-Peterburg, 1875. 47 (1, II), 446–455 [in Rus.].
7. Vyisochayshe utverjdennyiy ustav Harkovskogo trgovogo Banka: Zakon Rossiyskoy imperii ot 8 maya 1868 g. № 45822 [Highest approved charter of Kharkov Trade Bank: Law of the Russian Empire dated May 8, 1868 No. 45822]. PSZ RI [The complete collection of the laws of the Russian Empire]. Sankt-Peterburg, 1873. 43 (1, II), 551–557 [in Rus.].
8. Vyisochayshe utverjdennyiy Ustav Zemskogo Banka Hersonskoy gubernii: Zakon Rossiyskoy imperii ot 20 maya 1864 g. № 40898 [The Highest Approved Charter of the Zemsky Bank of the Kherson Province: Law of the Russian Empire dated May 20, 1864 No. 40898]. PSZ RI [The complete collection of the laws of the Russian Empire]. Sankt-Peterburg, 1867. 39 (1, II), 432–444 [in Rus.].
9. Vyisochayshe utverjdennyiy Ustav Harkovskogo zemelnogo banka: Zakon Rossiyskoy imperii ot 4 maya 1871 g. № 49556 [The Highest Approved Charter of the Kharkov Land Bank: Law of the Russian Empire dated May 4, 1871 No. 49556]. PSZ RI [The complete collection of the laws of the Russian Empire]. Sankt-Peterburg, 1874. 46 (1, II), 421–431 [in Rus.].
10. Vyisochayshe utverjdennyiy Ustav Kievskogo promyshlennogo banka: Zakon Rossiyskoy imperii ot 12 iyunya 1871 g. № 49730 [The Highest Approved Charter of the Kiev Industrial Bank: Law of the Russian Empire of June 12, 1871 No. 49730]. PSZ RI [The complete collection of the laws of the Russian Empire]. Sankt-Peterburg, 1874. 46 (1, II), 845–855 [in Rus.].
11. Gurev, A. N. (2012) *Oчерк razvitiya kreditnyih uchrejdeniy v Rossii* [Sketch of the development of credit institutions in Russia]. Moscow: Kniga po Trebovaniyu [in Rus.].
12. Gindin, I. F. (1948). *Russkie kommercheskie banki: iz istorii finansovogo kapitala v Rossii* [Russian commercial banks: from the history of financial capital in Russia]. Moscow: Gosfinizdat [in Rus.].

13. Isaev, A.A. (1908). *Nachala politicheskoy ekonomii* [The beginnings of political economy]. St. Petersburg [in Rus.].
14. Migulin, P. P. (1904) *Nasha bankovskaya politika 1729-1903*. [Our banking policy is 1729-1903.]. Kharkiv: Pechatnoe delo [in Rus.].
15. Oldenburg, S. S. (1939) *TSarstvovanie Imperatora Nikolaya II*. [The reign of Emperor Nicholas II.] (Vols. 1- 3) Belgrade [in Rus.].
16. O konversii 4,5% zalogovogo lista Gosudarstvennogo Dvoryanskogo Zemelnogo Banka i o vtorom vyipuske 3,1% zalogovogo lista togo je: *Zakon Rossiyskoy imperii ot 16 yanvarya 1898 g. № 14895*. [On the conversion of 4.5% of the pledge list of the State Noble Land Bank and on the second issue 3.1% of the pledge sheet of the same: Law of the Russian Empire dated January 16, 1898 No. 14895.]. PSZ RI [The complete collection of the laws of the Russian Empire]. Sankt-Peterburg, 1901. 18 (1, III), 34 [in Rus.].
17. O glavnykh osnovaniyakh ustroystv zemskikh kreditnykh uchrejdeniy: *Zakon Rossiyskoy imperii ot 17 maya 1871 g. № 49609*. [On the main foundations of devices of the Zemstvo credit institutions: Law of the Russian Empire dated May 17, 1871 No. 49609.]. PSZ RI [The complete collection of the laws of the Russian Empire]. Sankt-Peterburg, 1874. 46 (1, III), 583–584 [in Rus.].
18. Ob uchrejdenii chastnykh kreditnykh ustanov: *Zakon Rossiyskoy imperii ot 31 maya 1871 g. № 50913*. [On the establishment of private credit establishments: Law of the Russian Empire of May 31, 1871 No. 50913]. Sankt-Peterburg, 1875. 47 (1, III), 757–759 [in Rus.].
19. Ob ustave Ekaterinoslavskogo Kommercheskogo Banka: *Zakon Rossiyskoy imperii ot 17 avgusta 1872 g. № 51226*. [On the Charter of Ekaterinoslav Commercial Bank: Law of the Russian Empire of August 17, 1872 No. 51226.]. PSZ RI [The complete collection of the laws of the Russian Empire]. Sankt-Peterburg, 1875. 47 (2, II), 441–450 [in Rus.].
20. Ob uchrejdenii Obschestvennogo Banka v gorode Ekaterinoslave: *Zakon Rossiyskoy imperii ot 31 maya 1871 g. № 49683*. [On the establishment of the Public Bank in the city of Yekaterinoslav: Law of the Russian Empire of May 31, 1871 No. 49683.]. PSZ RI [The complete collection of the laws of the Russian Empire]. Sankt-Peterburg, 1874. 46 (1, II), 744–445 [in Rus.].
21. Smit, A. (2001). *Dobrobut natsii. Doslidzhennia pro pryrodu dobrobutu natsii* [The welfare of nations. Research on the nature of the welfare of nations]. Kyiv: Port-Royal [in Ukr.].
22. Tkachenko, A. O., Tkachenko, I. V. (2014). *Stvorennia i diialnist bankivskykh ustanov na terytorii Ukrainy: ekonomiko-pravovyi aspekt (XVIII stolittia – pochatok 30-kh rokiv XX stolittia)* [Creation and activity of banking institutions in Ukraine: the economic and legal aspect (XVIII century - the beginning of 30-ies of XX century)]. Sumy: Yaroslavna [in Ukr.].
23. *Ustav gosudarstvennogo banka, imennoy ukaz dannyiy senatu: Zakon Rossiyskoy imperii ot 31 maya 1860 g. № 35847*. [The charter of the state bank, personal decree given to the senate: Law of the Russian Empire of May 31, 1860 No. 35847.]. PSZ RI [The complete collection of the laws of the Russian Empire]. Sankt-Peterburg, 1862. 35 (1, II), 644–659 [in Rus.].
24. Farenii, I.A. (2008) *Kooperatyvnyi rukh u Naddnyprianskii Ukraini v Druhii polovyni XIX – na pochatku XX st.* [Cooperative house at Naddnyprianskiy Ukraine in the Other half of XIX - on the cob of XX cent.]. Cherkasy: Vidlunnia-Plus [in Ukr.].

ДАНИ ПРО АВТОРА

Орлик Михайло Васильович, аспірант кафедри економіки, менеджменту та комерційної діяльності
Центральноукраїнський національний технічний університет, м. Кропивницький
Адреса: просп. Університетський, 8, Кропивницький, Кіровоградська область, 25000, Україна
e-mail: orlik.mihail@gmail.com

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Орлик Михаил Васильевич, аспирант кафедры экономики, менеджмента и коммерческой деятельности
Центральноукраинский национальный технический университет, г. Кропивницкий
Адрес: просп. Университетский, 8, Кропивницкий, Кировоградская область, 25000, Украина
e-mail: orlik.mihail@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHOR

Orlik Mikhail, postgraduate student of the Department of Economics, Management and Business
Central Ukrainian National Technical University, Kropivnitsky city
Address: Prospekt University, 8, Kropivnitsky, Kirovograd region, 25000, Ukraine
e-mail: orlik.mihail@gmail.com

ЗМІСТ

Аграрна економіка

ІГНАТЕНКО М. М. Оцінка рівня та ефективності соціальної відповідальності аграрних підприємств	7
КОВАЛЬ С. В. Здійснення автоматизації бухгалтерського обліку аграрних підприємств на засадах впровадження нових програмних продуктів і моделей	12
КРУКОВСЬКА О. В. Напрями підвищення якості обліку, аудиту й контролю лізингової діяльності аграрних підприємств	18
ХАЛАТУР О. В. Економічний зміст інновацій та принципи їх реалізації у сільськогосподарських підприємствах	22

Економіка знань, інноваційна економіка

БОЙКО О. М. Інноваційні аспекти діяльності промислових підприємств галузей переробної промисловості України	30
БРИТВЕНКО А. С. Впровадження інновацій у виробництво оліє-жирової продукції	49
ВЕЛИЧКО Т. Г. Інноваційні технології та інструменти аналізу діяльності і управління розвитком вітчизняних підприємств	58
РІЗНИК В. В., РІЗНИК Н. А. Формування підприємливості та нового типу економічного мислення в контексті прогресивної глобалізації	63
РУТКО Д. Ф. Основні показники, тенденції та проблеми розвитку інноваційної діяльності в країнах Євразійського економічного союзу	70
КВАСНИЦЬКА Р. С., ФОРКУН І. В. Інформаційні технології в забезпеченні професійної підготовки фінансистів в умовах розвитку в Україні економіки знань	81

Економіка та управління

КУШНІРЕНКО О. М., ЗАРУДНА О. С. Торговельна політика як інструмент стимулювання промислового розвитку України	90
ЛИСИЦЯ К. С., ПАВЛОВСЬКА С. В. Розвиток глобального маркетингу та реклами з урахуванням культурних особливостей у світі	102
ШЕВЧЕНКО О. В. Механізм визначення соціально-економічних каталізаторів диспропорцій розвитку регіонів на основі інструментального аналізу	110
ГРИГОРСЬКА О. С. Активізація інфраструктурної іпотеки проектів державно-приватного партнерства	121
ЖУЧІНСЬКИЙ О. Ю. Організаційні й фінансово-економічні інструменти демократизації управління та регулювання розвитку підприємств соціально-культурної сфери в Україні	129
ШЕЛУДЬКО Е. І. Модернізаційні інструменти інституціонального забезпечення екологізації промисловості	136

Фінанси, грошовий обіг та кредит

КАНЕВСЬКА І. М., УМАНЕЦЬ С. В. Проблеми і перспективи фінансування проектів відновлювальної енергетики в Україні	150
СОТНІЧЕНКО О. А. Сучасний стан непрямого оподаткування в Україні	157
ВОРОНКОВА О. М. Сучасний стан та перспективи податкового регулювання страхової діяльності в Україні	164
БЕДРИНЕЦЬ М. Д. Система прогнозування податкових надходжень в Україні: теорія та реалії	171
ГОРОШКОВА Л. А., ВОЛКОВ В. П., ХЛОБИСТОВ Є. В., КУТИК В. В. Прогностичні моделі фінансового регулювання бюджетів територіальних громад	179
ЛІСНІЧУК О. А. Майновий податок як основа формування місцевих бюджетів: вітчизняна практика та зарубіжний досвід	190
МАЛИШКО В. В. Сучасний стан фінансової політики та бюджетної безпеки України	199
МАРМУЛЬ Л. О., РОМАНЮК І. А. Фінансове забезпечення та податкові аспекти розвитку туристичної діяльності в Україні	204
МИКИТЮК І. С. Механізм управління коштами бюджетів об'єднаних територіальних громад	210
ОРЛИК М. В. Розвиток банківського кредитування в Наддніпрянській Україні у другій половині XIX – на початку XX ст.	217

СОДЕРЖАНИЕ

Аграрная экономика

ИГНАТЕНКО Н. Н. Оценка уровня и эффективности социальной ответственности аграрных предприятий	7
КОВАЛЬ С. В. Осуществление автоматизации бухгалтерского учета аграрных предприятий на основе внедрения новых программных продуктов и моделей	12
КРУКОВСКАЯ А. В. Направления повышения качества учета, аудита и контроля лизинговой деятельности аграрных предприятий	18
ХАЛАТУР А. В. Экономическое содержание инноваций и принципы их реализации в сельскохозяйственных предприятиях	22

Экономика знаний, инновационная экономика

БОЙКО Е. Н. Инновационные аспекты деятельности промышленных предприятий отраслей перерабатывающей промышленности Украины	30
БРИТВЕНКО А. С. Внедрение инноваций в производство масложировой продукции	49
ВЕЛИЧКО Т. Г. Инновационные технологии и инструменты анализа деятельности и управление развитием отечественных предприятий	58
РЕЗНИК В. В., РЕЗНИК Н. А. Формирование предприимчивости и нового типа экономического мышления в контексте прогрессивной глобализации	63
РУТКО Д. Ф. Основные показатели, тенденции и проблемы развития инновационной деятельности в странах Евразийского экономического союза	70
КВАСНИЦКАЯ Р. С., ФОРКУН И. В. Информационные технологии в обеспечении профессиональной подготовки финансистов в условиях развития в Украине экономики знаний	81

Экономика и управление

КУШНИРЕНКО О. Н., ЗАРУДНАЯ О. С. Торговая политика как инструмент стимулирования промышленного развития Украины	90
ЛИСИЦА Е. С., ПАВЛОВСКАЯ С. В. Развитие глобального маркетинга и рекламы с учетом культурных особенностей в мире	102
ШЕВЧЕНКО О. В. Механизм определения социально-экономических катализаторов диспропорций развития регионов на основе инструментального анализа	110
ГРИГОРСКАЯ Е. С. Активизация инфраструктурной ипотеки проектов государственно-частного партнерства	121
ЖУЧИНСКИЙ А. Ю. Организационные и финансово-экономические инструменты демократизации управления и регулирования развития предприятий социально-культурной сферы в Украине	129
ШЕЛУДЬКО Э. И. Модернизационные инструменты институционального обеспечения экологизации промышленности	136

Финансы, денежное обращение и кредит

КАНЕВСКАЯ И. Н., УМАНЕЦ С. В. Проблемы и перспективы финансирования проектов возобновляемой энергетики в Украине	150
СОТНИЧЕНКО Е. А. Современное состояние косвенного налогообложения в Украине	157
ВОРОНKOBA E. H. Современное состояние и перспективы налогового регулирования страховой деятельности в Украине	164
БЕДРИНЕЦ М. Д. Система прогнозирования налоговых поступлений в Украине: теория и реалии	171
ГОРОШKOBA Л. A., BOЛKOB B. П., XЛOБИCTOB E. B., KYTIK B. B. Прогностические модели финансового регулирования бюджетов территориальных общин	179
ЛИСНИЧУК О. А. Имущественный налог как основа формирования местных бюджетов: отечественная практика и зарубежный опыт	190
МАЛЫШКО В. В. Современное состояние финансовой политики и бюджетной безопасности Украины	199
МАРМУЛЬ Л. А., РОМАНЮК И. А. Финансовое обеспечение и налоговые аспекты развития туристической деятельности в Украине	204
МИКИТЮК И. С. Механизм управления средствами бюджетов объединенных территориальных общин	210
ОРЛИК М. В. Развитие банковского кредитования в Поднепровской Украине во второй половине XIX – начале XX в.	217

CONTENTS

Agrarian economy

IHNATENKO M. M. Estimation of level and efficiency of agricultural enterprises social responsibility	7
KOVAL S. V. Automation of agricultural enterprises accounting on the basis of new software products and models implementation	12
KRUKOVSKAYA O. V. Directions of improving the quality of accounting, audit and control of agricultural enterprises leasing activities	18
KHALATUR O. V. Economic content of innovations and the principles of their implementation in agricultural enterprises	22

Knowledge Economy, Innovative Economy

BOIKO O. M. Innovative aspects of industrial enterprises activity in process manufacturing industry of Ukraine.....	30
BRITVENKO A. S. Implementation of innovations in oil and fat production.....	49
VELYCHKO T. G. Innovative technologies and tools of analyzing domestic enterprises activity and development management	58
RIZNYK V. V., RIZNYK N. A. Formation of entrepreneurship and new type of economic thinking in the context of progressive globalization.....	63
RUTKO D. F. Main indicators, tendencies and problems of innovative activities development in the countries of the Eurasian economic union.....	70
KVASNYTSKA R. S., FORKUN I. V. Information technologies in providing profesional training of financiers under the conditions of development in Ukraine knowledge economy	81

Economy and Management

KUSHNIRENKO O. M., ZARUDNA O. S. Trade policy as an instrument to promote industrial development in Ukraine.....	90
LISITSA E. S., PAVLOVSKAYA S. V. Global marketing and advertising development based on cultural specificities in the world	102
SHEVCHENKO O. V. Mechanism of defining social and economic catalyst of the regional development imbalance based on the instrumental analysis	110
HRYPHORSKA O. S. Revitalization of infrastructural mortgage of public-private partnership projects.....	121
ZHUCHINSKY O. Yu. Organizational and financial and economic instruments of management democratization and regulation of social and cultural enterprises development in Ukraine.....	129
SHELUDKO E. I. Modernizational instruments of institutional support of industry ecologization	136

Finance, Monetary Circulation and Credit

KANEVSKA I. M., UMANETS S. V. Problems and prospects of financing the renewable energy projects in Ukraine	150
SOTNICHENKO O. A. Current state of indirect taxation in Ukraine	157
VORONKOVA O. M. Current state and perspectives of tax regulation of insurance activities in Ukraine	164
BEDRYNETS M. D. System of tax revenues forecasting in Ukraine: theory and reality.....	171
HOROSHKOVA L. A., VOLKOV V. P., KHLOBYSTOV I. V., KUTYK V. V. Prognostic models of financial regulation of territorial communities budgets	179
LISNICHUK O. A. Property tax as the basis of local budgets formation: domestic practice and foreign experience	190
MALYSHKO V. V. Current state of financial policy and budgetary security of Ukraine	199
MARMUL L. O., ROMANYUK I. A. Financial support and taxation aspects of tourism activities development in Ukraine	204
MYKYTYUK I. S. Arrangement of budgets management of united territorial communities	210
ORLIK M. V. Development of bank lending in Dnieper Ukraine in the second half of the XIX - at the beginning of XX century.....	217

До авторів збірника Шановні автори!

Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди приймає до друку у науковому збірнику «Економічний вісник університету» статті з економічної тематики

Для того, щоб мати можливість подавати статті до збірника та перевіряти поточний статус своїх подань, необхідно увійти на сайт <https://economic-bulletin.com> або Зареєструватись.

1. Стаття подається мовою оригіналу (українською, або російською, або англійською) в онлайн-поданні на веб-сайті Збірника. Якщо стаття написана англійською мовою, необхідно надіслати до Редакції її переклад (українською або російською мовами)!

2. Файл статті рекомендується називати латиницею за прізвищем автора чи першого автора, якщо авторів декілька (наприклад: «Ivanenko_article.doc»).

3. Рукопис статті супроводжується зовнішньою рецензією із зазначенням наукового ступеня рецензента, вченого звання, посади, місця роботи (без скорочень), засвідченою печаткою. Статті авторів, що мають вчений ступінь доктора економічних наук, зовнішньої рецензії не потребують.

4. Рукописи проходять двостороннє «сліпе» рецензування.

5. Форма подання статті:

- обсяг рукопису – 15-40 тис. знаків, включаючи рисунки та таблиці;
- кількість співавторів – не більше трьох.
- стаття повинна бути підготовлена за допомогою редактора Word for Windows® або сумісного редактора;
- нумерація сторінок не ведеться;
- формат аркуша – А4 (210×297), орієнтація сторінки – «книжна»; поля: ліворуч – 2 см; праворуч – 2 см; зверху – 2 см; знизу – 2 см; переплетіння – 0 см; інтервал між рядками – 1 пт.; інтервал між абзацами «до», «після» – 0 пт; відступи «праворуч», «ліворуч» – 0 пт; відступ абзац – 1 см;
- рисунки, фотографії, графіки слід вставляти в текст статті як об'єкт. Положення об'єкта – «в тексті»;
- рисунки, створені у вбудованому у WinWord редакторі рисунків, слід подавати як згруповані об'єкти.
- рисунки та таблиці не повинні розривати речення в абзаці, тобто вони мають бути розташовані після того абзацу, в якому на них робиться перше покликання в тексті.

6. Фізичні величини повинні подаватися в одиницях системи СІ.

7. Текст рукопису має бути побудований за загальноприйнятою схемою українською, російською та англійською мовами:

- індекс УДК у верхньому лівому кутку листа (Arial, 12 пт.);
- назва статті – великими літерами, по центру українською мовою (Arial, 12 пт., жирний). Назва статті має бути коротка, але максимально точно відображати досліджувану проблему. Назва статті подається без використання вузькоспеціалізованих скорочень, крапка в кінці назви не ставиться;

- порожній рядок (Arial, 12 пт.);
- прізвища та ініціали авторів у верхньому правому кутку листа українською (Arial, 12 пт., жирний).

- порожній рядок (Arial, 12 пт.);

- анотація структурована (1800-2000 знаків) українською мовою (Arial, 11 пт., курсив); анотацію не потрібно розмішувати на окремому листі. Анотація повинна містити стисле формулювання змісту статті, не повторювати назву статті. Загальна структура анотації повинна містити:

- актуальність теми дослідження;
- постановка проблеми;
- аналіз останніх досліджень і публікацій;
- виділення недосліджених частин загальної проблеми;
- постановка завдання, мети дослідження;
- метод або методологію проведення дослідження;
- викладення основного матеріалу (результати роботи);
- галузь застосування результатів;
- висновки відповідно до статті.

- ключові слова (5-10 слів) українською мовою (Arial, 11 пт., курсив);

- порожній рядок (Arial, 11 пт.);

- назва статті – великими літерами, по центру російською мовою (Arial, 12 пт., жирний);

- порожній рядок (Arial, 12 пт.);

- прізвища та ініціали авторів у верхньому правому кутку листа російською мовою (Arial, 12 пт., жирний).

- порожній рядок (Arial, 12 пт.);

- анотація структурована (1800-2000 знаків) російською мовою (Arial, 11 пт., курсив); структура анотації аналогічна тій, що викладена українською мовою;

- ключові слова (5-10 слів) російською мовою (Arial, 11 пт., курсив);

- порожній рядок (Arial, 12 пт.);

- назва статті – великими літерами, по центру англійською мовою (Arial, 12 пт., жирний);

- порожній рядок (Arial, 12 пт.);

- прізвища та імена у верхньому правому кутку листа англійською мовою (Arial, 12 пт., жирний).

- порожній рядок (Arial, 12 пт.);

- анотація структурована (1800-2000 знаків) англійською мовою (Arial, 11 пт., курсив); структура анотації аналогічна тій, що викладена українською мовою;

- ключові слова (5-10 слів) англійською мовою (Arial, 11 пт., курсив);

- JEL Classification nfmte.com/assets/docs/jel.doc

- порожній рядок (Arial, 12 пт.).

Текст статті (Arial, 12 пт.). Текст статті повинен бути уважно вчитаним, зрозумілим і лаконічним. Загальна структура статті повинна містити:

- актуальність теми дослідження;
- постановка проблеми;
- аналіз останніх досліджень і публікацій;
- виділення недосліджених частин загальної проблеми;
- постановка завдання, мети дослідження;
- метод або методологію проведення дослідження;
- викладення основного матеріалу (можливий розподіл на підрозділи);
- висновки відповідно до статті;
- перспективи подальших розвідок у цьому напрямку.
- порожній рядок (Arial, 12 пт.);
- список використаних джерел (Arial, 12 пт., жирний, по центру), детальна інформація щодо оформлення – п. 8;
- порожній рядок (Arial, 12 пт.);
- references (Arial, 12 пт., жирний, по центру), детальна інформація щодо оформлення – п. 9.
- дані про автора українською мовою: прізвище, ім'я, по-батькові, посада, вчене звання, науковий ступінь, адресні дані, організація, де працює (навчається) автор, електронна пошта, ORCID, Researcher ID (додатково: домашній/мобільний телефон);
- дані про автора в тій же послідовності російською та англійською мовами.

8. Оформлення покликань і формування у кінці статті списку використаних джерел:

Кожна цитата обов'язково супроводжується покликанням на джерело. Покликання на використані джерела слід здійснювати за стилем APA за наскрізною нумерацією (тобто за порядком згадування джерел, а не в алфавітному порядку) відповідно до вимог і стандартів «ДСТУ 8302:2015. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання», що вступив в дію 01.07.2016 <http://lib.pu.if.ua/files/dstu-8302-2015.pdf>). Приклад: [2, с. 56], [4, с. 34-35; 5]. Автор, цитуючи літературу, у міру згадування джерел водночас формує «Список використаних джерел», який подає в кінці статті.

Якщо цитована праця в оригіналі не є українськомовною, то в покликанні її автор (автори), назва та місце видання подаються мовою оригіналу і на українську не перекладаються). Цитати з іншомовних джерел (у тому числі й з російськомовних) наводяться автором в українському перекладі (або з офіційного україномовного видання, або ж у випадку відсутності останнього автор здійснює переклад сам). Покликання наводити у відповідності до існуючого стандарту.

Загальні вимоги до цитування такі:

- текст цитати починається і закінчується лапками і наводиться в тій граматичній формі, в якій він поданий у джерелі, із збереженням особливостей авторського написання. Наукові терміни, запропоновані іншими авторами, не виділяються лапками, за винятком тих, що викликали загальну полеміку. У цих випадках використовується вираз «так званий»;
- цитування повинно бути повним, без довільного скорочення авторського тексту і без перекирчувань думок автора. Пропуск слів, речень, абзаців при цитуванні допускається без перекирчування авторського тексту і позначається трьома крапками. Вони ставляться в будь-якому місці цитати (на початку, всередині, на кінці). Якщо перед випущеним текстом або за ним стояв розділовий знак, то він не зберігається;
- кожна цитата обов'язково супроводжується покликанням на джерело;
- при непрямому цитуванні (переказі, викладі думок інших авторів своїми словами), слід давати відповідні покликання на джерело;
- якщо виявляється ставлення автора статті до окремих слів або думок із цитованого тексту, то після них у круглих дужках ставлять знак оклику або знак питання.

9. Транслітерований список літератури оформляється за міжнародним бібліографічним стандартом APA (<http://www.bibme.org/citation-guide/apa/>). Якщо наукова праця написана мовою, що використовує кириличний алфавіт, то її бібліографічний опис необхідно транслітерувати латинськими літерами. Після назви праці латинськими літерами надається переклад англійською мовою в дужках.

Для транслітерації українського тексту на латиницю використовується безкоштовний сайт <http://www.slovyk.ua/services/translit.php> (вибираємо варіант «американська»); для транслітерації російського тексту використовується безкоштовний сайт <http://fotosav.ru/services/transliteration.aspx>.

Обов'язковими є рецензії фахівця у відповідній галузі науки, для аспірантів та здобувачів – віза наукового керівника.

У разі невиконання вищевказаних вимог редакція не приймає статей до друку.

Відповідальність за достовірність даних, наведених у статті, несе її автор та науковий керівник.

Постановою президії ВАК України від 10 лютого 2010 р. № 1-05/1 збірник наукових праць «Економічний вісник університету» внесено до нового переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з економічних наук на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Наказом Міністерства освіти і науки України № 1021 від 7 жовтня 2015 р. відповідно до рішення Державної атестаційної комісії Міністерства освіти і науки України від 29 вересня 2015 року збірник наукових праць «Економічний вісник університету» перереєстровано як фахове наукове видання України, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з економічних наук на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Довідки за телефонами: +38 (04567) 5-66-71, 5-37-92, (068)3558320

Сайт збірника наукових праць: <https://economic-bulletin.com> Електронна адреса: ekon.dek@ukr.net

Редакційна колегія

**К авторам сборника
Уважаемые авторы!**

Государственное высшее учебное заведение «Переяслав-Хмельницкий
государственный педагогический университет имени Григория Сковороды» принимает к печати в научном сборнике
«Экономический вестник университета» статьи по экономической тематике

Для того, чтобы иметь возможность подавать статьи в сборник и проверять текущий статус своих представлений, необходимо Войти в систему <https://economic-bulletin.com> или Зарегистрироваться.

1. Статья подается на языке оригинала (на украинском, русском или английском) путем онлайн-подачи на сайте Сборника. Если статья написана на английском языке, необходимо подать в Редакцию ее перевод (на украинском или русском языках)!

2. Файл статьи рекомендуется называть латиницей по фамилии автора или первого автора, если авторов несколько (например: «Ivanenko_article.doc»).

3. Рукопись статьи сопровождается внешней рецензией с указанием ученой степени рецензента, ученого звания, должности, места работы (без сокращений), заверенной печатью. Для статей авторов, имеющих ученую степень доктора экономических наук, внешняя рецензия не требуется.

4. Рукописи проходят двустороннее «слепое» рецензирование.

5. Форма представления статьи:

- объем рукописи – 15-40 тыс. знаков, включая рисунки и таблицы;
- количество соавторов – не более трех.
- статья должна быть подготовлена с помощью редактора Word for Windows® или совместимого редактора;
- нумерация страниц не ведется;
- формат листа - A4 (210 × 297), ориентация страницы - «книжная»; поля: слева - 2 см; справа - 2 см; сверху - 2 см; снизу - 2 см; переплет - 0 см; интервал между строками - 1 пт.; интервал между абзацами «до», «после» - 0 пт.; отступления «вправо», «влево» - 0 пт.; отступление первой строки - 1 см;
- рисунки, фотографии, графики следует вставлять в текст статьи как объект. Положение объекта - «в тексте»;
- рисунки, созданные во встроенном в WinWord редакторе рисунков, следует подавать как сгруппированные объекты.
- рисунки и таблицы не должны разрывать предложения в абзаце, то есть они должны быть расположены после того абзаца, в котором на них делается первая ссылка в тексте.

6. Физические величины должны подаваться в единицах системы СИ.

7. Текст рукописи должен быть построен по общепринятой схеме на украинском, русском и английском языках:

- индекс УДК в верхнем левом углу листа (Arial, 12 пт.);
- название статьи – большими буквами, по центру на украинском языке (Arial, 12 пт., жирный). Название статьи должно быть коротким, но очень точно отражать изучаемую проблему. Название статьи подается без использования узкоспециализированных сокращений, точка в конце названия не ставится;
- пустая строка (Arial, 12 пт.);
- фамилии и инициалы авторов в верхнем правом углу листа на украинском языке (Arial, 12 пт., жирный);
- пустая строка (Arial, 12 пт.);
- аннотация структурированная (1800-2000 знаков) на украинском языке (Arial, 11 пт., курсив) аннотацию не нужно размещать на отдельном листе. Аннотация должна содержать краткую формулировку содержания статьи, не повторять название статьи. Общая структура аннотации должна содержать:
 - актуальность темы исследования;
 - постановку проблемы;
 - анализ последних исследований и публикаций;
 - выделение неисследованных частей общей проблемы;
 - постановку задачи, цели исследования;
 - метод или методологию проведения исследования;
 - изложение основного материала (результаты работы);
 - область применения результатов;
 - выводы согласно статье.
- ключевые слова (5-10 слов) на украинском языке (Arial, 11 пт., курсив);
- пустая строка (Arial, 11 пт.);
- название статьи – большими буквами, по центру на русском языке (Arial, 12 пт., жирный);
- пустая строка (Arial, 12 пт.);
- фамилии и инициалы авторов в верхнем правом углу листа на русском языке (Arial, 12 пт., жирный);
- пустая строка (Arial, 12 пт.);
- аннотация структурированная (1800-2000 знаков) на русском языке (Arial, 11 пт., курсив). Структура аннотации аналогична той, что изложена на украинском языке;
- ключевые слова (5-10 слов) на русском языке (Arial, 11 пт., курсив);
- пустая строка (Arial, 12 пт.);
- название статьи – большими буквами, по центру на английском языке (Arial, 12 пт., жирный);
- пустая строка (Arial, 12 пт.);
- фамилии и имена в верхнем правом углу листа на английском языке (Arial, 12 пт., жирный);
- пустая строка (Arial, 12 пт.);
- аннотация структурированная (1800-2000 знаков) на английском языке (Arial, 11 пт., курсив) структура аннотации аналогична той, что изложена на украинском языке;
- ключевые слова (5-10 слов) на английском языке (Arial, 11 пт.), курсив);
- JEL Classification nfmte.com/assets/docs/jel.doc;

- пустая строка (Arial, 12 пт.);
- Текст статьи (Arial, 12 пт.). Текст статьи должен быть внимательно вычитанным, понятным и лаконичным.
- Общая структура статьи должна содержать:
 - актуальность темы исследования;
 - постановку проблемы;
 - анализ последних исследований и публикаций;
 - выделение неисследованных частей общей проблемы;
 - постановку задачи, цели исследования;
 - метод или методологию проведения исследования;
 - изложение основного материала (возможно деление на подразделы);
 - выводы согласно статье;
 - перспективы дальнейших исследований в этом направлении.
- пустая строка (Arial, 12 пт.);
- список использованных источников (Arial, 12 пт., жирный, по центру), подробная информация по оформлению - п. 8;
- пустая строка (Arial, 12 пт.);
- references (Arial, 12 пт., жирный, по центру), подробная информация по оформлению - п. 9.
- данные об авторе на украинском языке: фамилия, имя, отчество, должность, ученое звание, ученая степень, адресные данные, организация, где работает (учится) автор, электронная почта, ORCID, Researcher ID (дополнительно: домашний / мобильный телефон);
- данные об авторе в той же последовательности на русском и английском языках.

8. Оформление ссылок и формирование списка литературы в конце статьи:

Каждая цитата обязательно сопровождается ссылкой на источник. Ссылки на использованные источники следует осуществлять по стилю APA по сквозной нумерации (то есть по порядку упоминания источников, а не в алфавитном порядке) в соответствии с требованиями и стандартами «ДСТУ 8302:2015. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання», вступившего в силу 01.07.2016 <http://lib.pu.if.ua/files/dstu-8302-2015.pdf>). Пример: [2, с. 56], [4, с. 34-35; 5]. Автор, цитируя литературу, по мере упоминания источников одновременно формирует «Список использованных источников», который подает в конце статьи.

Если цитируемая работа в оригинале не является украиноязычной, то в ссылке ее автор (авторы), название и место издания подаются на языке оригинала и на украинский язык не переводятся. Цитаты из иностранных источников (в том числе и из русскоязычных) приводятся автором в украинском переводе (или с официального русскоязычного издания, или же в случае отсутствия последнего автор осуществляет перевод сам). Ссылка приводится в соответствии с существующим стандартом.

Общие требования к цитированию следующие:

- текст цитаты начинается и заканчивается кавычками и приводится в той грамматической форме, в которой он представлен в источнике, с сохранением особенностей авторского написания. Научные термины, предложенные другими авторами, не выделяются кавычками, за исключением тех, что вызвали общую полемику. В этих случаях используется выражение «так называемый»;
- цитирование должно быть полным, без произвольного сокращения авторского текста и без искажений мысли автора. Пропуск слов, предложений, абзацев при цитировании допускается без искажения авторского текста и обозначается многоточием. Они ставятся в любом месте цитаты (в начале, середине, на конце). Если перед выпущенным текстом или за ним стоял знак препинания, то он не сохраняется;
- каждая цитата обязательно сопровождается ссылкой на источник;
- при косвенном цитировании (пересказе, изложении мыслей других авторов своими словами), следует давать соответствующие ссылки на источник;
- если выражается отношение автора статьи к отдельным словам или мыслям из цитируемого текста, то после них в круглых скобках ставят восклицательный знак или знак вопроса.

9. Транслитерированный список литературы оформляется по международному библиографическому стандарту APA (<http://www.bibme.org/citation-guide/apa/>). Если научная работа написана на языке, который использует кириллический алфавит, то ее библиографическое описание необходимо транслитерировать латинскими буквами. После названия работы латинскими буквами предоставляется перевод на английский язык в скобках.

Для транслитерации украинского текста на латиницу используется бесплатный сайт <http://www.slovyk.ua/services/translit.php> (выбираем вариант «американская»); для транслитерации русского текста используется бесплатный сайт <http://fotosav.ru/services/transliteration.aspx>.

В случае невыполнения вышеуказанных требований редакция не принимает статей в печать

Ответственность за достоверность данных, приведенных в статье, несет ее автор и научный руководитель.

Постановлением президиума ВАК Украины от 10 февраля 2010 № 1-05/1 сборник научных трудов «Экономический вестник университета» внесен в новый перечень научных профессиональных изданий Украины, в которых могут публиковаться результаты диссертационных работ по экономическим наукам на соискание ученых степеней доктора и кандидата наук.

Приказом Министерства образования и науки Украины № 1021 от 7 октября 2015 г. в соответствии с решением Государственной аттестационной коллегии Министерства образования и науки Украины от 29 сентября 2015 сборник научных трудов «Экономический вестник университета» перерегистрирован как профессиональное научное издание Украины, в котором могут публиковаться результаты диссертационных работ по экономическим наукам на соискание ученых степеней доктора и кандидата наук.

To the authors of Bulletin

Dear authors!

Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University accepts economic articles for printing in the scientific collection «University Economic Bulletin»

In order to be able to submit articles to the Collection and check the current status of your submissions, you must login <https://economic-bulletin.com> or register.

1. The article is submitted in the original language (in Ukrainian, Russian or English) by online submission on the website of the Collection. If the article is written in English, you must submit to the Editorial office its translation (in Ukrainian or in Russian)!

2. The file of the article is recommended to be called in Latin letters by the name of the author or the first author, if there are several authors (for example: «Ivanenko_article.doc»).

3. The manuscript of the article is accompanied by an external review, indicating the academic degree of the reviewer, his/her academic title, position, affiliation (without abbreviations). The review must be certified by a seal. For articles of authors who are the doctors of economics, an external review is not required.

4. All manuscripts go through double blind reviewing.

5. Form of the article presentation:

- the volume of the manuscript is 15-40 thousand characters, including figures and tables;
- number of co-authors – no more than three.
- the article should be prepared using the Word for Windows® editor or a compatible editor;
- no page numeration;
- sheet format – A4 (210 × 297), page orientation – «book»; margins: bottom, top, left, right – 2 cm; binding - 0 cm; interval between lines – 1 pt; the interval between paragraphs «before», «after» – 0 pt; indents «to the right», «to the left» - 0 pt; indent of the first line - 1 cm;

- drawings, photographs, graphics should be inserted into the text of the article as an object. The position of the object is «in the text»;

- drawings created in the built-in WinWord drawing editor, should be submitted as grouped objects.

- drawings and tables should not break sentences in a paragraph, therefore they should be located after the paragraph where the first link on them in the text is made.

6. Physical quantities must be submitted in SI system units.

7. The text of the manuscript should be built according to the standard scheme in Ukrainian, Russian and English:

- UDC index in the upper left corner of the sheet (Arial, 12 pt);

- the title of the article - uppercase letters, centered, in Ukrainian (Arial, 12 pt, fat). The title of the article should be short, but very accurately reflect the problem under investigation. The title of the article is submitted without using highly specialized abbreviations. No dot at the end of the title;

- the empty line (Arial, 12 pt);

- the names and initials of the authors in the upper right corner of the sheet in Ukrainian (Arial, 12 pt, bold);

- the empty line (Arial, 12 pt);

- structured abstract (1800-2000 characters) in Ukrainian (Arial, 11 pt, italics), the abstract should not be placed on a separate sheet. The abstract should contain a brief statement of the article's content, but should not repeat the article's title.

The general structure of the abstract should contain:

- actuality of the research topic;
- a problem statement;
- analysis of recent research and publications;
- extraction of unexplored parts of a common problem;
- statement of the research purpose and tasks;
- method or methodology of the research;
- presentation of the main material (research results);
- the field of the results application;
- conclusions according to the article.
- keywords (5-10 words) in Ukrainian (Arial, 11 pt, italics);
- the empty line (Arial, 12 pt);
- the title of the article – in uppercase letters, centered, in Russian (Arial, 12 pt, bold);
- the empty line (Arial, 12 pt);
- the names and initials of the authors in the upper right corner of the sheet in Russian (Arial, 12 pt, bold);
- the empty line (Arial, 12 pt);
- structured abstract (1800-2000 characters) in Russian (Arial, 11 pt, italics). The structure of the abstract is similar to that described in the Ukrainian language;
- keywords (5-10 words) in Russian (Arial, 11 pt, italics);
- the empty line (Arial, 12 pt);
- the title of the article – in uppercase letters, centered, in English (Arial, 12 pt, bold);
- the empty line (Arial, 12 pt);
- last names and first names in the upper right corner of the sheet in English (Arial, 12 pt, bold);
- the empty line (Arial, 12 pt);
- structured abstract (1800-2000 characters) in English (Arial, 11 pt, italics) the structure of the abstract is similar to that described in the Ukrainian language;
- keywords (5-10 words) in English (Arial, 11 pt, italics);
- JEL Classification nfmte.com/assets/docs/jel.doc;

- the empty line (Arial, 12 pt);
The text of the article (Arial, 12 pt). The text of the article should be carefully read, understandable and concise. The general structure of the article should contain:

- actuality of the research topic;
- a problem statement;
- analysis of recent research and publications;
- extraction of unexplored parts of a common problem;
- statement of the research purpose and tasks;
- method or methodology of the research;
- presentation of the main material (division into subsections is possible)
- conclusions according to the article;
- prospects for further research in this direction.
- the empty line (Arial, 12 pt);
- list of bibliography sources used (Arial, 12 pt, bold, centered), detailed information on execution – see item 8;
- the empty line (Arial, 12 pt);
- references (Arial, 12 pt, bold, centered), detailed information on execution – see item 9.
- information about the author in Ukrainian: surname, name, patronymic, position, academic title, academic degree, address data, organization where the author (s) are working (studying), e-mail, ORCID, Researcher ID (additionally: home / mobile phone);
- data about the author in the same sequence – in Russian and in English.

8. Execution of bibliography links and formation of bibliography sources list at the end of the article:

Each citation is obligatory accompanied by a link to the source. References to the sources used should be based on the APA style with continuous numbering (in the order of sources mentioning, not in alphabetical order) in accordance with the requirements and standards of «DSTU 8302: 2015 «Bibliographic reference. General provisions and rules of compilation», which came into the force on 01.07.2016 (<http://lib.pu.if.ua/files/dstu-8302-2015.pdf>). Example: [2, p. 56], [4, p. 34-35; 5]. The author, citing literature as sources are mentioned, forms a «List of bibliography sources» simultaneously. The list is submitted at the end of the article.

If the work cited is not Ukrainian-language in the original, then its author (authors), title and place of publication are submitted in the references in the original language and are not translated into the Ukrainian. Citations from foreign sources (including those from Russian-language ones) should be given by the author in the Ukrainian translation (or from the official Russian-language publication, or in the case of its absence the author makes the translation himself). The reference is given in accordance with the existing standard.

The general requirements for citing are as follows:

- the text of the quotation begins and ends with quotation marks and is given in the grammatical form in which it is presented in the source, preserving the features of the author's writing. Scientific terms proposed by other authors are not separated with quotation marks, except for those that caused a general polemics. In these cases, the expression «so-called» is used;
- the citation should be complete, without arbitrary reduction of the author's text and without distortion of the author's thoughts. Skipping of words, sentences, paragraphs when quoting is allowed without distortion of the author's text and is denoted by an ellipsis. They are placed anywhere in the quotation (in the beginning, in the middle, in the end). If there is a punctuation mark before the quotation text or after it, it not retained;
- each quotation is necessarily accompanied by a reference to the source;
- in case of indirect citation (retelling, presentation of the other author's thoughts in one's own words), the appropriate references to the source should be given;
- if the author's attitude to individual words or thoughts from the quoted text is expressed, an exclamation mark or question mark must be put in parentheses.

9. The transliterated list of bibliography sources is prepared according to the international bibliographic standard APA (<http://www.bibme.org/citation-guide/apa/>). If the scientific work is written in a language that uses the Cyrillic alphabet, its bibliographic description must be transliterated in Latin letters. After the title of the work in Latin letters its translation into English is provided in brackets.

For the transliteration of the Ukrainian text into the Latin letters, a free site <http://www.slovyk.ua/services/translit.php> is used (choose the option «American»); for the transliteration of the Russian text a free site <http://fotosav.ru/services/transliteration.aspx> is used.

In case of incompliance with the above mentioned requirements, the Editorial Board does not accept the articles for printing.

Validity of the data presented in the article is the responsibility of the author and his scientific supervisor.

By the decision of Presidium of Higher Attestation Committee of Ukraine dated February 10, 2010, No 1-05/1 Collection of Scientific Articles «University Economic Bulletin» was included to the new list of the professional publications of Ukraine, in which results of Dissertations in Economy for the Doctor and Candidate scientific degrees may be published.

By the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 1021 from October 7, 2015 and according to the resolution of the State Attestation Board of the Ministry of Education and Science of Ukraine from September 29, 2015 the Collection of Scientific Articles of Scientists and Post-graduate Students «University Economic Bulletin» is re-registered as a professional scientific publication of Ukraine where the research results of doctoral and candidate theses in Economics can be published.

Tel.: +38 (04567) 5-66-71, 5-37-92, (068)3558320

Website of scientific bulletin: <https://economic-bulletin.com> E-mail: ekon.dek@ukr.net

Editorial Board

Міністерство освіти і науки України

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»

Економічний вісник університету

Збірник наукових праць
учених та аспірантів

Випуск 42

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-42>

Головний редактор Л.О. Мармуть

Переяслав-Хмельницький
2019

Підписано до друку 19 червня 2019 року. Формат 60x84/8.
Гарнітура тип Arial. Друк офсетний. Обл.-вид. арк. 23,80.
Ум.др. арк. 27,32. Наклад 100 примірників.

Министерство образования и науки Украины

ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический
университет имени Григория Сковороды»

Экономический вестник университета

Сборник научных трудов
ученых и аспирантов

Выпуск 42

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-42>

Главный редактор Л. А. Мармуть

Переяслав-Хмельницкий
2019

Подписан к печати 19 июня 2019. Формат 60x84/8.
Гарнитура тип Arial. Печать офсетная. Обл.-изд. л. 23,80.
Ус.п.л. 27,32. Тираж 100 экземпляров.

Ministry of Education and Science of Ukraine

Pereiaslav-Khmelnyskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University

University Economic Bulletin

Collection of scientific articles of scientists
and post-graduate students

ISSUE 42

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-42>

Chief editor L. O. Marmul

Pereyaslav-Khmelnyskiy
2019

Signed for print on June 19, 2019. Format 60x84/8.
Type Arial. Offset print. Conventional printed sheet 23,80.
Issued sheets 27,32.100 copies.